Міністерство освіти і науки України
Тернопільський національний педагогічний університет
імені Володимира Гнатюка
Рівненський державний гуманітарний університет

Кваліфікаційна наукова
праця на правах рукопису

ПАПУШИНА ВАЛЕНТИНА АНТОНІВНА

УДК 37.091.12.011.3–051:81/82=161.2 (043.5)

ДИСЕРТАЦІЯ
ТЕОРЕТИЧНІ І МЕТОДИЧНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ ЕСТЕТИЧНОЇ КУЛЬТУРИ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ І ЛІТЕРАТУРИ

13.00.04 – теорія і методика професійної освіти

Подається на здобуття наукового ступеня доктора педагогічних наук

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело.

В. А. Папушина

Науковий консультант: Горбатюк Роман Михайлович, доктор педагогічних наук, професор

Рівне – 2021

АНОТАЦІЯ

Папушина В. А. Теоретичні і методичні засади формування естетичної культури майбутніх учителів української мови і літератури. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора педагогічних наук за спеціальністю 13.00.04 – теорія і методика професійної освіти. – Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка, Тернопіль, 2021; Рівненський державний гуманітарний університет, Рівне, 2021.

У дисертації досліджено стан теорії і практики формування естетичної культури майбутніх учителів української мови і літератури.

Історико-теоретичний аналіз філософських, психологічних, педагогічних джерел дав змогу конкретизувати сутність та структуру естетичної культури майбутніх учителів української мови і літератури та зумовив наукове визначення поняття «естетична культура майбутніх учителів української мови і літератури» як сукупність сформованих естетичних смаків, поглядів, ідеалів; ґрунтовну орієнтацію в розмаїтті естетичних категорій, культурних домінант сучасного світу, що базуються на знаннях, уміннях пізнавального й творчого характеру, соціальних навичках, світоглядних переконаннях, та в системі є підставою вирішувати суспільні, професійні, особистісні проблеми.

Науковий пошук дозволив встановити, що формування естетичної культури майбутніх учителів української мови і літератури можливе за умови реалізації її компонентів, визначених, як ціннісно-мотиваційний, когнітивно-лінгвокультурний, діяльнісно-творчий, особистісно-розвивальний, що, своєю чергою, включають ціннісні установки на вироблення мотивів і потреб, підвищення інтелектуальної та естетичної рефлексії, передбачають розвиток естетичних поглядів, креативності, критичного мислення, емпатії, опанування естетичними категоріями, вироблення особистої життєвої позиції, спрямування

на самоосвіту, самовиховання, самоідентифікацію в процесі практичної естетичної діяльності майбутніх учителів української мови і літератури.

Потрактовано сформованість естетичної культури майбутніх учителів української мови і літератури як широку сферу професійних знань, володіння мовною культурою, оперування естетичними категоріями, керування власною пізнавальною та естетичною практичною діяльністю, що визначає готовність до професійної діяльності та подальшого естетичного розвитку, саморозвитку, самовиховання, творчу самореалізацію. Із метою дослідження основних параметрів, які характеризують сформованість естетичної культури майбутніх учителів української мови і літератури, конкретизовано критерії, показники та рівні її сформованості. Відповідно до особливостей кожного компонента виокремлено мотиваційний, гностичний, праксеологічний, особистісний критерії, деталізовано їх показниками. Визначено та схарактеризовано низький, базовий, середній, високий рівні сформованості естетичної культури майбутніх учителів української мови і літератури; їх характерні ознаки окреслюють динаміку зростання естетичної культури майбутніх учителів української мови і літератури та шляхи подолання труднощів на цьому шляху.

Ми виходили з міркувань, що формування естетичної культури майбутніх учителів української мови і літератури має відбуватися в комплексі з набуттям професійних знань, умінь і навичок. З'ясування особливостей формування естетичної культури майбутніх учителів-словесників в освітньому процесі ЗВО відбувалося шляхом аналізу нормативних освітніх документів, змісту освітньо-професійних програм, навчальних планів, осмислення навчально-методичних комплексів, розміщених на офіційних сайтах українських закладів вищої освіти, педагогічних спостережень у процесі дослідно-експериментальної роботи. Керуючись розробленими компонентами та критеріями, виокремлено дисципліни, що мають найбільший потенціал для формування естетичної культури майбутніх учителів української мови і літератури. Встановлено, що дисципліна «Історія зарубіжної літератури» має великі можливості для поетапного формування естетичної культури майбутніх учителів-філологів при

застосуванні інтеграційних знань інших дисциплін у процесі її вивчення та дотриманні низки педагогічних умов. Детально розглянуто шляхи інтеграції знань дисципліни «Історія зарубіжної літератури» із дисциплінами варіативної професійної підготовки студентів-філологів, зокрема «Українська ономастика», «Основи лінгвокульутурології». Висвітлено окремі міркування щодо значення дисциплін «Герменевтика», «Семіотика», які залишилася поза увагою освітньо-професійних програм і навчальних планів українських ЗВО, для формування окремих компонентів естетичної культури майбутніх учителів української мови і літератури.

Результати дослідження засвідчили необхідність теоретико-концептуального обґрунтування процесу формування естетичної культури майбутніх учителів-філологів, у якому методологічний концепт сприяв створенню педагогічної системи на основі взаємозв'язку та взаємодії загальнонаукових та конкретно-наукових підходів; теоретичний рівень дозволив обґрунтувати теоретичні основи побудови педагогічної системи та умови, що визначають її ефективність; практичний рівень полягав у прикладній реалізації всіх складників педагогічної системи шляхом створення педагогічних умов, аналізу її ефективності.

До концептуальних засад формування естетичної культури майбутніх учителів української мови і літератури в умовах ЗВО відносимо: розроблену концепцію, методологічні підходи організації професійної підготовки, педагогічну систему, її структурно-функціональну модель, педагогічні умови, компоненти, критерії, показники забезпечення ефективності формування естетичної культури та рівні її сформованості. Концепцію розглянуто як цілісну й системну структуру процесу, що забезпечує зростання інтелектуального та естетичного рівня майбутніх учителів української мови і літератури та спрямування студентів на постійне самовдосконалення та самореалізацію. Виокремлено провідні концептуальні положення дослідження, які розкривають сутність формування естетичної культури майбутніх учителів-філологів як переосмислення змісту освітнього процесу ЗВО на користь зростання інтеграції

міждисциплінарних знань студентів, переходу від універсальних компетентностей до цілісних поєднань підходів, принципів, методик оволодіння естетичними категоріями, вироблення лінгвокультурної грамотності, прагнення підвищувати рівень естетичної культури.

Формування естетичної культури майбутніх учителів української мови і літератури набуває ефективності, якщо цей процес регулюється науково обґрунтованими та розробленими педагогічними засадами загальнонаукових (системний, компетентнісний, діяльнісний, особистісний, акмеологічний, гносеологічний, аксіологічний, праксеологічний, онтологічний) та конкретно-наукових (культурологічний, герменевтичний, інтегративний, кроскультурний, практико-орієнтований) підходів. Загальнонаукові підходи дозволили визначити загальну мету теоретичної і практичної діяльності майбутніх учителів-філологів в осітньому процесі ЗВО, наблизити формування естетичної культури кожного студента до реалізації його індивідуальних здібностей, сприяли формуванню бачення шляхів пізнання прекрасного, становленню особистісних цінностей та створенню умов для успішної самореалізації в освітньому процесі ЗВО.

Реалізація конкретно-наукових підходів спрямовувалась на усвідомлення майбутніми вчителями української мови і літератури професійно-педагогічної компетентності як системи, сукупності універсальних об’єднувальних чинників, за допомогою яких можна цілісно обґрунтувати взаємовідносини між ними. Їх реалізація сприяла розширенню професійних компетентностей студентів, розвитку емпатії, критичного мислення, мовленнєвої культури, інтелектуальній та естетичній рефлексії, формуванню умінь віднаходити, збирати, порівнювати, аналізувати та синтезувати естетичну інформацію, поєднувати знання й переносити навчальний досвід у нові форми пізнання прекрасного. Оволодіння майбутніми вчителями-філологами сукупністю кроскультурних знань, вироблення професійного ставлення до творів мистецтва інших народів, усвідомлення можливості використання кінцевого продукту естетичної діяльності, зокрема, кращих зразків власної творчості, дослідницької

діяльності в освітньому процесі ЗВО, створили можливість постійного збагачення суб'єктивного естетичного досвіду.

Забезпечення методологічних підходів викликало необхідність створення педагогічних умов формування естетичної культури майбутніх учителів української мови і літератури. Виокремлено такі умови: створення позитивної мотивації до естетичної діяльності; удосконалення змісту професійної підготовки на основі його міждисциплінарної інтеграції, наповнення кроскультурним та лінгвокультурологічним контентом; самореалізація майбутніх учителів української мови і літератури в естетичному середовищі ЗВО; розроблення навчально-методичного забезпечення процесу професійної підготовки майбутніх учителів-словесників. Їх реалізація спонукала студентів до ефективного набуття знань, вироблення ціннісних установок, здатності до розвитку інтелектуального й творчого потенціалу, бачення нових перспектив набуття знань та оволодіння естетичними категоріями.

На основі відображення єдиних цілісних явищ естетичної культури було узгоджено інтеграцію знань дисциплін «Історія зарубіжної літератури», «Історія української літератури», «Культурологія», «Українська ономастика», «Основи лінгвокультурології», «Лінгвістичний аналіз художнього тексту» та ін., запропоновано розширити інтеграційні можливості наук, застосування знань яких доцільне при вивченні художніх творів та сприяє формуванню естетичної культури майбутніх учителів української мови і літератури. Удосконалено форми, методи, технології навчання студентів-філологів для активізації свідомого оволодіння професією та зростання естетичної культури. Найефективнішими формами самореалізації майбутніх учителів української мови і літератури стали виступи на наукових конференціях, мистецьких форумах, творчі звіти, літературні квести. Обґрунтовано значення навчально-методичного забезпечення як засобу керування спроможністю студентів оперувати великою кількістю навчальної інформації і приймати відповідні рішення, дидактичне спрямування навчального матеріалу на прямий діалог студента і викладача, на міждисциплінарну інтеграцію, узгодження різних

видів навчальних технологій, що передбачають виконання завдань наукового, творчого, естетичного характеру. У дослідженні використані авторські засоби навчання, а саме: навчальний посібник «Естетичні аспекти зарубіжної і української літератури», методичний посібник «Історія зарубіжної літератури: матеріали та методичні вказівки до практичних занять», технологічні карти для практичних занять з курсу «Історія зарубіжної літератури», що дозволило спрямовувати навчання на поєднання фахових та естетичних знань.

Для реалізації концептуальних засад дослідження було розроблено та науково обґрунтовано педагогічну систему формування естетичної культури майбутніх учителів української мови і літератури, яку розуміємо як функціональне утворення, сповнене діалектичних зв'язків педагогічних дій та умов, спрямованих на естетичний розвиток особистості, розроблено її структурно-функціональну модель, яка містить блоки: концептуальний, змістово-діяльнісний, результативний. Центральною ланкою структурно-функціональної моделі є авторська методика поетапного формування естетичної культури та очікуваний результат, що забезпечить позитивну динаміку сформованості естетичної культури майбутніх учителів української мови і літератури.

Розроблена методика поетапного формування естетичної культури майбутніх учителів української мови і літератури ґрунтується на комплексному використанні сукупності визначених умов та покликана вдосконалити й об'єднати у єдине дидактичне ціле форми, методи, технології, засоби навчання. Механізм реалізації методики представлено етапами, тісно пов'язаними з компонентами естетичної культури майбутніх учителів української мови і літератури, а саме: 1) ціннісно-мотиваційне спрямування до формування естетичної культури; 2) розширення професійних компетентностей як основи зростання естетичної культури; 3) організація самостійної творчої естетичної діяльності; 4) реалізація набутих знань, умінь і навичок у процесі естетичної практичної діяльності. Особливості запропонованої методики полягають у зміцненні взаємозв'язку між набуттям професійних знань та підвищенням рівня

естетичної культури студентів; у використанні інтеграційних знань різних навчальних дисциплін для відображення єдиних цілісних явищ естетичної культури; у спрямуванні на саморозвиток, самовираження, самореалізацію, самоідентифікацію майбутніх учителів-словесників на основі естетичних знань. Методика поетапного формування естетичної культури майбутніх учителів української мови і літератури охопила різноманітні словесні та практичні методи, які ускладнювались на кожному з наступних етапів.

Експериментально перевірено ефективність розробленої та впровадженої в освітній процес ЗВО педагогічної системи формування естетичної культури майбутніх учителів української мови і літератури. Результати формувального етапу експерименту засвідчили позитивну динаміку показників рівнів сформованості естетичної культури майбутніх учителів української мови і літератури, підтвердили ефективність та довели доцільність упровадження педагогічної системи формування естетичної культури майбутніх учителів української мови і літератури у закладах вищої освіти.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в тому, що:

– *уперше* теоретично *обґрунтовано* авторську концепцію формування естетичної культури майбутніх учителів української мови і літератури, яка зумовлює підвищення ефективності освітнього процесу в закладах вищої освіти та представлена єдністю методологічних підходів у дослідженні формування естетичної культури майбутніх учителів української мови і літератури та її компонентів, що розкривають сутність означеної концепції;

– *розроблено й обґрунтовано* педагогічну систему формування естетичної культури майбутніх учителів української мови і літератури у закладах вищої освіти, що об’єднує методологічні, теоретичні та практичні основи освітнього процесу, мету, завдання, загальнонаукові (системний, компетентнісний, особистісний, діяльнісний, гносеологічний, аксіологічний, акмеологічний, праксеологічний, онтологічний) та конкретно-наукові (культурологічний, герменевтичний, інтегративний, кроскультурний, практико-орієнтований) підходи;

– *розроблено* структурно-функціональну модель педагогічної системи, що складається з трьох блоків: *концептуального* (зовнішні та внутрішні контексти, мета, завдання, загальнонаукові, конкретно-наукові підходи); *змістово-діяльнісного* (компоненти естетичної культури, етапи організації формування естетичної культури, методи та технології навчання, засоби навчання), шляхи реалізації умов (створення позитивної мотивації до естетичної діяльності; удосконалення змісту професійної підготовки на основі міждисциплінарної інтеграції, наповнення його кроскультурним та лінгвокультурологічним контентом; самореалізація майбутніх учителів української мови і літератури в естетичному середовищі ЗВО; розроблення навчально-методичного забезпечення процесу професійної підготовки майбутніх учителів української мови і літератури); *результативного* (критерії, показники, рівні сформованості естетичної культури майбутніх учителів української мови і літератури) та спрямована на позитивну динаміку сформованості естетичної культури майбутніх учителів української мови і літератури;

– *уточнено* зміст і структуру естетичної культури майбутніх учителів української мови і літератури; положення обраних методологічних підходів як підґрунтя для розроблення теоретичних основ формування естетичної культури майбутніх учителів української мови і літератури; зміст ключових понять дослідження («естетична культура», «естетична культура майбутнього вчителя української мови і літератури», «формування естетичної культури майбутнього вчителя української мови і літератури»).

– *удосконалено* теоретико-методологічне обґрунтування і науково-педагогічну сутність формування естетичної культури майбутніх учителів української мови і літератури як забезпечення вироблення ціннісно-мотиваційних спрямувань до розширення інтеграційних знань, оволодіння естетичними категоріями; здатність керувати власною пізнавальною та естетичною практичною діяльністю; прагнення до естетичного розвитку, саморозвитку, самовиховання, творчої самореалізації в освітньому процесі ЗВО та в суспільному житті, конкретизовану в ціннісно-мотиваційному, когнітивно-

лінгвокультурному, діяльнісно-творчому, особистісно-розвивальному компонентах, а також критерії (мотиваційний, гностичний, праксеологічний, особистісний) і рівні сформованості естетичної культури майбутніх учителів української мови і літератури (низький, базовий, середній, високий); методику формування естетичної культури майбутніх учителів української мови і літератури у закладах вищої освіти;

– *подальшого розвитку набули* складники навчально-методичного забезпечення формування естетичної культури майбутніх учителів української мови і літератури, характеристика змісту, організаційних форм, методів і засобів зростання естетичної культури майбутніх учителів української мови і літератури в освітньому процесі ЗВО.

Практичне значення одержаних результатів полягає в розробленні та реалізації педагогічної системи формування естетичної культури майбутніх учителів української мови і літератури, навчально-методичного контенту, в якому представлено методику поетапного формування естетичної культури майбутніх учителів української мови і літератури (програми навчальних дисциплін «Естетичні аспекти зарубіжної і української літератури», «Історія зарубіжної літератури», план роботи проблемної групи «Естетичні аспекти зарубіжної літератури»); підготовці та виданні навчального посібника «Естетичні аспекти зарубіжної і української літератури», матеріалів і методичних вказівок до практичних занять з навчальної дисципліни «Історія зарубіжної літератури»; розробленні дидактичних матеріалів (технологічні карти для практичних занять з курсу «Історія зарубіжної літератури», методичні рекомендації учасникам освітнього процесу, порадники та рекомендації науково-педагогічним працівникам і здобувачам вищої освіти для удосконалення рівнів сформованості естетичної культури, орієнтовні схеми аналізу літературних творів); укладенні монографії «Теоретичні і методичні засади формування естетичної культури майбутніх учителів української мови і літератури у процесі професійної підготовки», яка може бути використана науковцями під час розроблення проблеми формування естетичної культури,

науково-педагогічними працівниками в освітньому процесі підготовки майбутніх учителів української мови і літератури.

У практичному вимірі положення дисертації можуть використовуватись науково-педагогічними працівниками ЗВО, майбутніми вчителями української мови і літератури, науковцями в процесі дослідження актуальних проблем професійної підготовки майбутніх учителів української мови і літератури, методистами та педагогічними працівниками під час укладання підручників, навчально-методичних посібників.

Ключові слова: естетична культура, учителі української мови і літератури, педагогічна система, структурно-функціональна модель, методика поетапного формування естетичної культури.

SUMMARY

Papushyna V. A. Theoretical and Methodological Principles of Formation of Aesthetic Culture of the Future Teachers of Ukrainian Language and Literature. – Qualifying scientific work as a manuscript.

Thesis for obtaining a scientific degree of Doctor of Pedagogical Sciences, speciality 13.00.04 – Theory and Methods of Professional Education». – Ternopil Volodymyr Hnatiuk National Pedagogical University, Ternopil, 2018; Rivne State University of Humanities, Rivne, 2021.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора педагогічних наук за спеціальністю 13.00.04 – теорія і методика професійної освіти. – Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка, Тернопіль, 2021; Рівненський державний гуманітарний університет, Рівне, 2021.

The thesis investigates the state of theory and practice of forming aesthetic culture of future teachers of Ukrainian language and literature.

The conducted historical-theoretical analysis of philosophical, psychological, pedagogical sources made it possible to specify the essence and structure of aesthetic

culture of future teachers of Ukrainian language and literature, has led to the scientific determination of the content of the aesthetic culture of the future teachers of Ukrainian language and literature as a set of formed aesthetic tastes, views, ideals, and fundamental orientation in the diversity of aesthetic categories, cultural dominants of the modern world, based on knowledge, abilities of cognitive and creative nature, social skills, outlook, and in the system are the grounds for solving public professional, personal problems.

Scientific research has made it possible to establish that the formation of aesthetic culture of future teachers of Ukrainian language and literature is possible because of the realization of its components, defined as value-motivational, cognitive-linguocultural, activity-creative, personal-developmental, which include development of motives and needs, increase of intellectual and aesthetic reflection, involve the development of aesthetic views, creativity, critical thinking, empathy, mastery of aesthetic categories, production personal life position, orientation to self-education, self-development, self-identification in the process of practical aesthetic activity of future teachers of Ukrainian language and literature.

It was specified the state of formation of aesthetic culture of the future teachers of Ukrainian language and literature, which consisted in defining this phenomenon as a broad sphere of professional knowledge, linguistic culture, managing aesthetic categories, managing one's own cognitive and aesthetic practical activity, that determines the readiness for professional activity and further aesthetic development, self-development, self-education, creative self-realization. In order to study the main parameters that characterize the aesthetic culture of the future teachers of Ukrainian language and literature, the criteria, indicators and levels of its formation have been specified. According to the peculiarities of each component, the motivational, gnostic, praxeological, and personal criteria have been distinguished, the indicators have been detailed, and low, basic, intermediate, high levels of aesthetic culture formation of future teachers of Ukrainian language and literature have been defined and characterized. The determined levels of aesthetic culture formation are based on the principles of integrity and interaction of components, criteria and indicators, their

characteristic features outline the dynamics of growth of aesthetic culture of future teachers of Ukrainian language and literature and ways of overcoming difficulties in this process.

In our study, we proceeded from the assumption that the formation of aesthetic culture of the future teachers of Ukrainian language and literature should take place in combination with the acquisition of professional knowledge, skills and abilities. To find out the peculiarities of formation of aesthetic culture of future teachers of Ukrainian language and literature was carried out through the analysis of normative educational documents, the content of educational and professional programs, curricula, comprehension of educational and methodological complexes, placed on the official sites of Ukrainian institutions of higher education, pedagogical institutions in the process of experimental work. Based on the developed components and criteria, the disciplines that have the greatest potential for the aesthetic culture formation of future teachers of Ukrainian language and literature are highlighted. It is established that the discipline «History of Foreign Literature» has the greatest opportunities for the gradual formation of aesthetic culture of future teachers of Ukrainian language and literature, provided the use of integrative knowledge of other disciplines in the process of its study and observing a number of pedagogical conditions. The ways of integration of knowledge of the discipline «History of Foreign Literature» with the disciplines of variational professional training, in particular «Ukrainian Onomastics», «Fundamentals of Linguocultural Studies» are considered. Some considerations on the importance of the disciplines of «Hermeneutics», «Semiotics», which were left out of the attention of the educational professional program and curricula of Ukrainian higher education institutions, for the formation of individual components of the aesthetic culture of future teachers of Ukrainian language and literature are showed.

The results of the study showed the need for its theoretical-conceptual substantiation the process of aesthetic culture formation of the future teachers of Ukrainian language and literature, in which the methodological concept contributed to the creation of the pedagogical system of formation of aesthetic culture of the

future teachers of Ukrainian language and literature on the basis of interconnection and interaction of general scientific and specific scientific approaches; theoretical level allowed to substantiate the theoretical foundations of building the pedagogical system for the formation of aesthetic culture of the future teachers of Ukrainian language and literature and the conditions that determine its effectiveness; the practical level was to apply all components of the pedagogical system through the use of pedagogical conditions and the study of its effectiveness.

The conceptual bases of formation of aesthetic culture of future teachers of Ukrainian language and literature in the conditions of higher education institution include: concept, methodological approaches of vocational training organization, pedagogical system, its structural and functional model, pedagogical conditions of realization, components, criteria, indicators of ensuring the effectiveness of formation culture and the levels of its formation.

Developed concept is considered as a holistic and system structure of the process, which ensures the growth of the intellectual and aesthetic level of future teachers of Ukrainian language and literature and their orientation to constant self-improvement, self-realization. Leading conceptual states of the study are distinguished, which explain the essence of the process of aesthetic culture formation of future teachers of Ukrainian language and literature as comprehension of the content of the educational process of higher education institutions in favor of increasing the integration of interdisciplinary knowledge of future teachers of the Ukrainian language and literature, the transition from universal competences to holistic combinations of approaches, principles, methods of mastering aesthetic categories, developing linguocultural literacy, the desire to increase the level of aesthetic culture through self-improvement and creative self-realization.

Formation of aesthetic culture of future teachers of the Ukrainian language and literature becomes effective if it is regulated by scientifically grounded and developed pedagogical foundations of general scientific (systemic, epistemological, axiological, acmeological, praxeological, personal, activity, competent, ontological) and specific scientific (cultural, hermeneutic, integrative, cross-cultural, practically oriented)

approaches. General scientific approaches have allowed to define the general purpose of theoretical and practical activity of students, to approximate the formation of aesthetic culture of each student to the realization of his individual abilities, contributed to the formation of vision ways of knowledge of the beauty, the development of personal values and the creation of conditions for successful self-realization in the educational process of higher education institutions.

The implementation of specific scientific approaches is aimed at the understanding by future teachers of the Ukrainian language and literature the professional and pedagogical competence as a system, a set of universal unifying factors, through which it is possible to completely substantiate the relationship between them. Their realization helped to expand the professional competences of future teachers of Ukrainian language and literature, development of empathy, critical thinking, speech culture, intellectual and aesthetic reflection, formation of skills to find, collect, compare, analyze and synthesize aesthetic information and transfer learning experiences to new forms of knowledge of the beautiful. Mastering the future teachers of Ukrainian language and literature set of cross-cultural knowledge, develop a professional attitude to the art of other countries, comprehension the possibility of using the end product of aesthetic activities, such as the best examples of their own work, research work in the educational process in higher education institutions have created the possibility of permanent enrichment subjective aesthetic experience.

Provision of methodological approaches to the organization of the educational process caused the need for the implementation of the choice of conditions for the realization of the pedagogical system. The following conditions are distinguished: creation of positive motivation for aesthetic activity; improving the content of vocational training on the basis of interdisciplinary integration, filling it with cross-cultural and linguo-cultural content; self-realization of the future teachers of Ukrainian language and literature in the aesthetic environment of the institutions of higher education; development of educational and methodological support for the process of vocational training of the future teachers of Ukrainian language and

literature. Their realization has led to the effective acquisition of knowledge, the development of value systems, the ability to develop intellectual and creative potential, the vision of new perspectives of knowledge acquisition and mastery of aesthetic categories. Based on the reflection of the common holistic phenomena of aesthetic culture, the integration of knowledge of disciplines «History of Foreign Literature», «History of Ukrainian Literature», «Cultural Studies», «Ukrainian Onomastics», «Fundamentals of Linguocultural Studies», «Linguistic Analysis of Artistic Text and Methods of Linguistic Analysis» etc. was agreed, it was proposed to expand the integrative possibilities of the sciences, the use of them is expedient in the study of artistic works and contributes to the formation of aesthetic culture of future teachers of Ukrainian language and literature. Forms, methods, technologies of training to enhance the conscious mastery of the profession and the growth of aesthetic culture have been improved. Speeches at scientific conferences, art forums, creative reports, and literary quests have become the most effective forms of self-realization for future teachers of Ukrainian language and literature. The importance of educational and methodological support as a means of control students' ability to operate with a large amount of educational information and to make appropriate decisions, didactic focus of educational material on direct dialogue between student and teacher, on interdisciplinary integration, harmonization of various types of educational technologies, providing the implementation of scientific, creative, aesthetic tasks. The study used the author’s educational tools such as: tutorial «Aesthetic Aspects of Foreign and Ukrainian Literature», methodical manual «History of Foreign Literature: materials and methodical directive to practical lessons», technological maps for practical training on the course «History of Foreign Literature», which allowed to direct the training to the combination of professional and aesthetic knowledge. To realize the conceptual foundations of the study, a pedagogical system of forming the aesthetic culture of future teachers of Ukrainian language and literature was developed and scientifically substantiated, it is understood as a functional formation, full of dialectical connections of pedagogical actions and conditions aimed at the aesthetic development of the individual, its

structural and functional model, blocks: conceptual, sense-activity, resultative. The central link of the structural and functional model is the author's method of gradual formation of aesthetic culture and the expected result that will provide positive dynamics of the aesthetic culture formation of future teachers of Ukrainian language and literature.

The developed methodology for the gradual formation of aesthetic culture of future teachers of Ukrainian language and literature is based on the integrated use of a set of certain conditions and aimed to improve and integrate into a common didactic unit forms, methods, technologies, teaching aids. The mechanism of realization of the methodology is presented in stages that are closely related to the components of the aesthetic culture of future teachers of Ukrainian language and literature, as for instance: 1) value-motivational orientation to the formation of aesthetic culture; 2) expansion of professional competences as a basis for growth of aesthetic culture; 3) organization of independent creative aesthetic activity; 4) the realization of the acquired knowledge, abilities and skills in the process of aesthetic practical activity. The particular qualities of the methodic are to strengthen the relationship between the acquisition of professional knowledge and the raising of aesthetic culture; in the usage of integrative knowledge of different educational disciplines to reflect the single holistic phenomena of aesthetic culture; in the focus on self-development, self-expression, self-realization, students' self-identification based on aesthetic knowledge. The method of stage formation of the aesthetic culture of future teachers of the Ukrainian language and literature provided for various verbal and practical methods, which were complicated at each of the following stages.

The effectiveness of the developed and implemented pedagogical system of formation of aesthetic culture of future teachers of Ukrainian language and literature was experimentally tested. The results of the forming stage of the experiment showed the positive dynamics of indicators of the aesthetic culture formation levels of future teachers of Ukrainian language and literature, confirmed the effectiveness of the pedagogical system, proved the feasibility of introducing a pedagogical system of formation of aesthetic culture of future teachers of Ukrainian language and literature

in higher education institutions.

The scientific novelty of the obtained results showed that:

– *for the first time* theoretically substantiated the author's conception of aesthetic culture formation of future teachers of Ukrainian language and literature, this leads to an increase the efficiency of the educational process in higher education institutions and presented by the unity of methodological approaches in the study of the aesthetic culture formation of future teachers of Ukrainian language and literature and its components, which reveal the content of this concept; *developed and substantiated* pedagogical system of the aesthetic culture formation of future teachers of Ukrainian language and literature in higher education institutions, which integrates methodological, theoretical and practical basis of the educational process, purpose, targets, general scientific (systemic, epistemological, axiological, acmeological, praxeological, personal, activity, competent, ontological) and specific scientific (cultural, hermeneutic, integrative, cross-cultural, practically oriented) approaches; *developed* structural and functional model of the pedagogical system consisting of three blocks: conceptual (external and internal contexts, purpose, objectives, general scientific, specific scientific approaches); sense-activity (aesthetic culture components, stages of organization of aesthetic culture formation, teaching methods and technologies, educational means), ways of implementation conditions (creation of positive motivation for aesthetic activity; improvement of the content of vocational training on the basis of interdisciplinary integration, filling it with cross-cultural and linguocultural content; self-realization of future teachers of Ukrainian language and literature in the aesthetic environment of higher education institutions; development of educational and methodological support for the process of professional training of future teachers of Ukrainian language and literature); resultative (criteria, indicators, levels of the aesthetic culture formation of future teachers of Ukrainian language and literature) and aimed at the positive dynamics of the aesthetic culture formation of future teachers of Ukrainian language and literature;

– the theoretical and methodological substantiation and scientific and pedagogical essence of the formation of aesthetic culture of future teachers of

Ukrainian language and literature have been *improved* to ensure the development of value-motivational directions for the expansion of integration knowledge, mastery of aesthetic categories; the ability to manage own cognitive and aesthetic practice; aspiration for aesthetic development, self-development, self-education, creative self-realization in the educational process of higher education institution and in public life, specified in value-motivational, cognitive-linguocultural, activity-creative, personal-developmental components, and criteria (motivational, gnostic, praxeological, personal) and levels of the aesthetic culture formation of future teachers of Ukrainian language and literature (low, basic, intermediate, high); methods of the aesthetic culture formation of future teachers of Ukrainian language and literature in higher education institutions.

Further development got the components of educational and methodological support for the aesthetic culture formation of future teachers of Ukrainian language and literature, characterization of content, organizational forms, methods and means of growth of aesthetic culture of future teachers of Ukrainian language and literature in the vocational process of the institution of higher education.

The practical importance of the obtained results is in developing and implementation a pedagogical system of aesthetic culture formation of future teachers of Ukrainian language and literature, educational and methodological complex, which presents the method of gradual formation of aesthetic culture of future teachers of Ukrainian language and literature (special courses «Aesthetic Aspects of Foreign and Ukrainian Literature», the author's program of the discipline «History of Foreign Literature»); preparation and publication of the textbook «Aesthetic Aspects of Foreign and Ukrainian Literature», materials and methodological instructions for practical classes in the course «History of Foreign Literature»; development of didactic materials.

In the practical way, the provisions of the thesis can be used by teachers of higher education institutions, future teachers of Ukrainian language and literature, scientists in the process of researching actual problems of professional training of future teachers of Ukrainian language and literature, methodologists and pedagogical

staff during the development of textbooks, tutorials.

Key words: aesthetic culture, teachers of Ukrainian language and literature, pedagogical system, structural-functional model, methods of phased formation of aesthetic culture.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Наукові праці, в яких опубліковані основні наукові результати дисертації

1. Папушина В. А. Теоретичні і методичні засади формування естетичної культури майбутніх учителів української мови і літератури у процесі професійної підготовки: [моногр.]. Хмельницький: ПП Заколодний М. І., 2019. 496 с.

2. Папушина В. А. Естетичні аспекти зарубіжної і української літератури: навч. посіб. Хмельницький: ХмЦНІІ, 2014. 126 с.

3. Папушина В. Розвиток художньо-естетичної культури студентської молоді під час вивчення роману М. Кундери «Невимовна легкість буття». *Педагогіка і психологія професійної освіти*: наук.-метод. журн. Львів, 2011. № 6. С. 95–102.

4. Папушина В. Актуальні питання формування естетичної культури студентів засобами художньої літератури. *Науковий вісник Чернівецького університету*: зб. наук. праць.. Чернівці, 2012. Вип. 619. С. 107–113. (Серія: Педагогіка та психологія)

5. Папушина В. А. Підвищення естетичної культури студентів під час взаємопов’язаного вивчення української та зарубіжної літератури (на матеріалі спецкурсу «Актуальні питання української і зарубіжної літератури»). *Педагогіка вищої та середньої школи*: зб. наук. праць. Кривий Ріг, 2012. Вип. 36. С. 187–194.

6. Папушина В. А. Формування естетичної культури студентів шляхом аналізу постмодерністських творів авторів різних культурних традицій. *Вища освіта України*: теорет. та наук.-метод. часоп. Луцьк, 2013. № 2, дод. 2: темат. вип. «Науково-методичні засади управління якістю освіти у вищих навчальних

закладах». С. 172–178.

7. Папушина В. А. Організація самостійної роботи при вивченні творів художньої літератури з метою формування естетичної культури студентів. *Наукові праці Вищого навчального закладу «Донецький національний технічний університет»*. Донецьк, 2014. № 1 (15), ч. 2. С. 178–183. (Серія: Педагогіка, психологія і соціологія).

8. Папушина В. А. Повышение эстетической культуры студентов путем применения кейсового метода при изучении прозаического произведения большого объема. *Вестник Гродзенского государственного университета имени Янки Купалы.* Гродно, 2014. № 2 (179). С. 69–74. (Серия 3: Филология. Педагогика. Психология).

9. Папушина В. А. Формування естетичної культури студентів засобами художньої літератури у виховній роботі вищих навчальних закладів. *Актуальні проблеми соціології, психології, педагогіки*: зб. наук. праць. Київ, 2014. № 1 (26). С. 131–136.

10. Папушина В. А. Основні етапи формування естетичної культури студентів ВНЗ. *Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка*. Тернопіль, 2016. № 3. С. 68–75. (Серія: Педагогіка).

11. Papushina V. Works of modern European writers as the forming source aesthetical culture of students. *Sosyal Bilimler Dergisi: Journal of social sciences. Ataturk Universitesi Edebiyat Fakulesi*. 2016. № 57. S. 209–216.

12. Papushyna V. Forming Pedagogical Aesthetic Culture of Students in British Experience. *Порівняльна професійна педагогіка*: наук. журн. Київ–Хмельницький, 2017. № 3, т. 7. С. 49–54.

13. Папушина В. А. Вивчення стану сформованості естетичної культури студентства в процесі навчання літератури. *Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання у підготовці фахівців: методологія, теорія, досвід, проблеми*: зб. наук. праць. Вінниця, 2017. Вип. 48. С. 160–164.

14. Папушина В. А. Досвід формування естетичної культури у вищих

навчальних закладах Польщі. *Науковий вісник Мукачівського державного університету:* зб. наук. праць. Мукачево, 2017. Вип. 2 (6). С. 211–214. (Серія: Педагогіка та психологія).

15. Папушина В. А. Зміст естетичної культури особистості. *Педагогічні науки:* зб. наук. праць [Херсонський державний університет]. Херсон, 2017. Вип. LXXVIII, т. 2. С. 31–36.

16. Папушина В. А. Науково-методичне забезпечення процесу формування естетичної культури студентів засобами художньої літератури. *Вісник Глухівського національного педагогічного університету імені Олександра Довженка.* Глухів, 2017. Вип. 35. С. 128–135. (Серія: Педагогічні науки).

17. Папушина В. А. Система формування естетичної культури студентів засобами художньої літератури в освітньому процесі. *Вісник Київського національного лінгвістичного університету.* Київ, 2017. Вип. 27. С. 140–146. (Серія: Педагогіка та психологія).

18. Красильникова Г. В., Папушина В. А. Критерії, показники та рівні сформованості естетичної культури майбутніх учителів української мови і літератури. *Науковий вісник Південноукраїнського національного педагогічного університету імені К. Д. Ушинського*: наук. журн. Одеса, 2018. № 2 (121). С. 42–46. (Серія: Педагогіка).

19. Папушина В. Експериментальне дослідження сформованості естетичної культури студентів (на прикладі вивчення зарубіжної літератури). *Педагогічний процес: теорія і практика:* наук. журн. Київ, 2018. Вип. 1-2 (60-61). С. 93–100.

20. Папушина В. А. Методичні рекомендації щодо впровадження системи формування естетичної культури студентів в процесі навчання літератури. *Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка*: наук. журн. Житомир, 2018. Вип. 1 (92). С. 120–124. (Серія: Педагогічні науки).

21. Папушина В. А. Шляхи впровадження педагогічної системи формування естетичної культури студентів у процесі навчання літератури. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені*

М. П. Драгоманова. Київ, 2018. Вип. 60, т. 2. С. 66–69. (Серія: Педагогічні науки: реалії та перспективи).

22. Папушина В. А., Красильникова Г. В. Методологічне підґрунтя формування естетичної культури майбутніх учителів української мови і літератури. *Педагогічні науки*: збірник наукових праць [Херсонський державний університет]. 2018. Вип. LXXXII. Т. 2. С. 171–176.

23. Papushina V. Педагогічна система формування естетичної культури майбутніх учителів української мови і літератури у процесі професійної підготовки. *TURAN-CSR: International Scientific Peer-Reviewed and Refereed Journal*. 2019. Vol. 11, issue 43. P. 565–571.

24. Папушина В. Концепція формування естетичної культури майбутніх учителів української мови і літератури в процесі професійної підготовки. *Український педагогічний журнал.* Київ, 2019. № 3. С. 59–64.

25. Папушина В. Структурно-функціональна модель педагогічної системи формування естетичної культури майбутніх учителів української мови і літератури: компаративний досвід. *Освітологічний дискурс*. Київ, 2019. № 3-4 (26–27). С. 330–341.

26. Папушина В. А. Методологічні підходи та принципи формування естетичної культури майбутніх учителів української мови і літератури в процесі професійної підготовки. *Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського*. Вінниця, 2019. № 59. С. 92–97. (Серія: Педагогіка і психологія).

27. Папушина В. Использование индивидуальных образовательных траекторий в процессе профессиональной подготовки студентов-филологов. *Dogu Esintileri: Sranoloji, Fars Dili ve Edebiyati Arastirmalari Dergisi*: A Journal Of Iranology Studies. 2020. Vol. 13. Tem, July. P. 323–333.

Наукові праці, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації

28. Папушина В. А. Впровадження засобів формування естетичної культури студентів при вивченні творів художньої літератури. *Основні парадигми педагогіки та психології в XXI столітті*: матеріали міжнар. наук.-

практ. конф. (Одеса, 22–23 черв. 2012 р.). Одеса: ГО «Південна фундація педагогіки», 2012. С. 87–89.

29. Папушина В. А. Самостійна робота при вивченні творів художньої літератури як засіб естетичного виховання студентів. *Організація самостійної роботи студентів у контексті підвищення якості освіти: особистісний вимір*: зб. матеріалів міжнар. наук.-практ. конф. (Донецьк, 10–11 квіт. 2014 р.). Донецьк: Азов'є, 2014. С. 142–143.

30. Папушина В. А. Когнітивно-лінгвокультурний підхід у процесі формування естетичної культури засобами художньої літератури. *Актуальні проблеми педагогічної науки*: матеріали X міжнар. наук.-практ. конф. (Київ, 11–12 лист. 2016 р.). Київ : ГО «Інститут інноваційної освіти», 2016. С. 55–57.

31. Папушина В. А. Організація навчальної діяльності студентів з метою формування естетичної культури засобами художньої літератури. *Наука. Інновації. Соціально-економічний розвиток*: матеріали XLVII міжнар. наук.-практ. конф. (Чернівці, 30–31 жовт. 2016 р.). Київ: Науково-видавничий центр «Лабораторія думки», 2016. Т. 3. С. 16–18.

32. Папушина В. А. Педагогічні умови формування естетичної культури студентів засобами художньої літератури. *Сучасні педагогіка та психологія: перспективні та пріоритетні напрями наукових досліджень*: матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (Київ, 14–15 липня 2017 р.). Київ: ГО «Київська наукова організація педагогіки та психології», 2017. С. 50–53.

33. Папушина В. А. Роль преподавателя литературы в формировании эстетической культуры студентов. *Economy. Zarzadzanie. Panstwo i Prawo. European Scientific Conference. Theory. Practice*: zbior artykulow naukowych. Konferencji Miedzynarodowej Naukowo-Praktycznej (Warszawa, 30.07.2017–31.07.2017). Warszawa: Wydawca Sp. z o.o. «Diamond trading tour», 2017. S. 39–43.

34. Папушина В. А. Сучасні підходи до викладання літературних дисциплін у вищій школі. *Психологія та педагогіка сучасності: проблеми та стан розвитку науки і практики в Україні*: зб. тез наук. робіт учасників міжнар. наук.-практ. конф. (Львів, 25–26 серп. 2017 р.). Львів: ГО «Львівська

педагогічна спільнота», 2017. С. 75–79.

35. Папушина В. А. Удосконалення естетичних знань студентів в процесі позааудиторної роботи ВНЗ. *Соціально-економічний розвиток в умовах глобалізації:* матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (Чернівці, 15–16 трав. 2017 р.). Київ: Науково-видавничий центр «Лабораторія думки». 2017. Т. 2. С. 18–19.

36. Папушина В. А. Особистісно орієнтований підхід до формування естетичної культури студентів у процесі навчання літератури. *Актуальні питання педагогіки та психології: шляхи теоретичного і практичного вирішення проблем:* матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (Одеса, 17–18 берез. 2018 р.). Одеса: ГО «Інститут інноваційної освіти», 2018. С. 48–49.

37. Папушина В. А. Педагогічні умови формування естетичної культури майбутніх учителів української мови і літератури в процесі професійної підготовки. *Jurnalul Umanistic al Nistrului*. 2018. № 1. P. 28–31.

38. Папушина В. А. Результати дослідження формування естетичної культури майбутніх учителів української мови і літератури у процесі професійної підготовки. *Jurnalul Stiintific al Dunarii*. 2018. № 1. P. 28–30.

39. Папушина В. А. Современные украинские концепции формирования эстетической культуры личности. *Гейдар Алиев: идеология мультикультурализма и толерантности:* материалы междунар. симпоз. (Эрзурум, 13–14 апреля 2018 г.). Эрзурум, 2018. С. 247–252.

40. Папушина В. А., Красильникова Г. В. Сутність, характеристика структури і змісту естетичної культури майбутніх учителів української мови і літератури. *The Scientific Heritage*. Budapest, 2018. № 25. P. 2. pp. 34–39.

41. Папушина В. А. Обґрунтування базових понять проблеми формування естетичної культури майбутніх учителів української мови і літератури. *Colloquium-journal*. 2019. № 19 (43), cz. 8. S. 30–33.

42. Папушина В. А., Шевчук Л. Г. Структурні елементи естетичної культури особистості майбутнього вчителя української мови і літератури. *Інноваційні наукові дослідження у галузі педагогіки та психології:* матеріали

всеукр. наук.- практ. конф. (Запоріжжя, 8–9 лютого 2019 р.). Запоріжжя: КПУ, 2019. С. 18–20.

43. Папушина В., Шевчук Л. Дидактичні умови формування естетичної культури майбутніх учителів української мови і літератури в процесі професійної підготовки. *Сучасні тенденції розвитку освіти і науки в інтердисциплінарному контексті: діалог культур як чинник інтеграції*. Варшава – Ужгород – Херсон: Посвіт, 2019. С. 126–128.

Наукові праці, які додатково відображають наукові результати дисертації

44. Папушина В. А. Формування естетичної культури студентів засобами польської та української літератури. *Польська мова в українській освіті – перспективи в аспекті європейської інтеграції*: зб. наук. праць. Кельце–Хмельницький: ХмЦНІІ. 2014. Вип. 1. С. 102–108.

45. Грицева А., Папушина В. Художня література як джерело естетичної культури студентів. *Славістичні студії: лінгвістика, літературознавство дидактика*: зб. наук. праць. Хмельницький: ХмЦНІІ, 2015. Вип. 1. С. 23–27.

46. Папушина В. А. Історія зарубіжної літератури: матеріали та метод. вказівки до практ. занять. Хмельницький: ХНУ, 2015. 167 с.

47. Папушина В. А., Шевчук Л. Г. Виховуємо національно свідомого громадянина: урок компаративного вивчення творів М. Гоголя «Тарас Бульба» та Є. Гребінки «Чайковський» із застосуванням квест-методу. *Сучасна світова література: стратегія, методологія, перспективи*, 2015. С. 79–86.

48. Папушина В. Лінгвокультурологічні концепти як компонент процесу формування естетичної культури студентів при вивченні постмодерністських творів. *Славістичні студії. Етнолінгвістика і міжкультурна комунікація.* Люблін: вид-во Католицького Люблінського Університету Іоанна Павла II, 2018. № 5. С. 333–344.

49. Папушина В. А. Синергетичний підхід до формування естетичної культури студентів у процесі навчання літератури. *Альманах науки*: наук. журн. Київ, 2018. № 3 (12). С. 45–47.

ЗМІСТ

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ 29

ВСТУП 30

РОЗДІЛ 1. ФОРМУВАННЯ ЕСТЕТИЧНОЇ КУЛЬТУРИ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ І ЛІТЕРАТУРИ ЯК ПЕДАГОГІЧНА ПРОБЛЕМА 46

1.1 Сутність базових понять дослідження 46

1.2 Місце естетичної культури в контексті зарубіжних освітніх парадигм 82

1.3 Формування естетичної культури майбутнього вчителя як предмет досліджень вітчизняних науковців 102

Висновки до першого розділу 130

РОЗДІЛ 2. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ФОРМУВАННЯ ЕСТЕТИЧНОЇ КУЛЬТУРИ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ І ЛІТЕРАТУРИ 133

2.1 Структура естетичної культури майбутніх учителів української мови і літератури 133

2.2 Критерії, показники та рівні сформованості естетичної культури майбутніх учителів української мови і літератури 148

2.3 Особливості формування естетичної культури майбутніх учителів української мови і літератури …. 175

Висновки до другого розділу 197

РОЗДІЛ 3. ОБҐРУНТУВАННЯ ПЕДАГОГІЧНОЇ СИСТЕМИ ФОРМУВАННЯ ЕСТЕТИЧНОЇ КУЛЬТУРИ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ І ЛІТЕРАТУРИ 201

3.1 Концепція формування естетичної культури майбутніх учителів української мови і літератури 201

3.2 Методологічні підходи до формування естетичної культури майбутніх учителів української мови і літератури 218

3.3 Педагогічні умови формування естетичної культури майбутніх учителів української мови і літератури 237

3.4 Педагогічна система формування естетичної культури майбутніх учителів української мови і літератури 255

Висновки до третього розділу 273

РОЗДІЛ 4. МЕТОДИКА ПОЕТАПНОГО ФОРМУВАННЯ ЕСТЕТИЧНОЇ КУЛЬТУРИ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ І ЛІТЕРАТУРИ 276

4.1 Ціннісно-мотиваційне спрямування студентів до формування естетичної культури 276

4.2 Розширення професійних компетентностей як основи зростання естетичної культури 291

4.3 Організація самостійної творчої естетичної діяльності студентів 316

4.4 Реалізація знань, умінь і навичок у процесі естетичної практичної діяльності 329

Висновки до четвертого розділу 345

РОЗДІЛ 5. ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНА ПЕРЕВІРКА ЕФЕКТИВНОСТІ ПЕДАГОГІЧНОЇ СИСТЕМИ ФОРМУВАННЯ ЕСТЕТИЧНОЇ КУЛЬТУРИ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ І ЛІТЕРАТУРИ..... 347

5.1 Організація експериментального дослідження формування естетичної культури майбутніх учителів української мови і літератури 347

5.2 Реалізація педагогічної системи формування естетичної культури майбутніх учителів української мови і літератури в закладах вищої освіти 362

5.3 Аналіз та інтерпретація результатів дослідження 372

Висновки до п’ятого розділу 384

ЗАГАЛЬНІ ВИСНОВКИ 386

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ 392

ДОДАТКИ..... 448

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ

БДПУ – Бердянський державний педагогічний університет

ВДПУ – Вінницький державний педагогічний університет імені Михайла Коцюбинського

ВК – вхідний контроль

ЗВО – заклад(и) вищої освіти

ЕГ – експериментальна група

ІКТ – інформаційно-комунікативні технології

КГ – контрольна група

КДПУ – Криворізький державний педагогічний університет

МОН – Міністерство освіти і науки

ОПП – освітньо-професійна програма

ПК – підсумковий контроль

ПНУ – ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника»

ХНУ – Хмельницький національний університет

ВСТУП

Актуальність теми дослідження. Україна як незалежна й суверенна держава розв'язує нині питання розбудови освітньої галузі на засадах гуманізації, культуровідповідності, національних цінностей. Естетична культура має універсальне значення в життєдіяльності людини, вона тісно пов'язана з інтелектуальною сферою та є складовою частиною культури суспільства. Відтак, перед вищою освітою постає завдання забезпечення не тільки професійної підготовки фахівців, але й формування їх естетичної культури як невід'ємного складника загальної культури особистості та важливої умови існування суспільства. Підвищення рівня естетичної культури розширює межі знань: пізнання на естетичному рівні світу, творів мистецтва, оволодіння мовним багатством, науковими відкриттями. Негативні тенденції останніх десятиліть у духовній сфері суспільства призвели до зниження культурного рівня, втрати людиною моральних орієнтирів. Нині світобачення особистості потребує змін, назріла гостра необхідність вироблення нового розуміння естетичної культури як чинника, що об'єднує не тільки тенденції й суперечності суспільного життя, а й можливі горизонти творчого розвитку. Вирішення цієї проблеми можливе завдяки набуттю особистістю естетичного досвіду, здатності вносити естетичні цінності до свого життєвого простору. Особливого значення вона набуває, коли мова йде про вчителя української мови і літератури – зразка естетичної культури, вихователя прийдешніх поколінь.

Важливість формування естетичної культури майбутніх учителів української мови і літератури у закладах вищої освіти аргументується в державних документах про освіту: Законі України «Про освіту» (2017), Законі України «Про вищу освіту» (2014), Законі «Про повну загальну середню освіту» (2020), Державній національній програмі «Освіта. Україна. XXI століття» (1996), Національній доктрині розвитку освіти України у XXI столітті (2002), Національній стратегії розвитку освіти в Україні на 2012-2021 роки

(2013), Концепції літературної освіти (2011), Концепції «Нова українська школа» (2016). У згаданих документах йдеться про підготовку нового покоління учителів із високим загальним рівнем як педагогічної, так і особистісної культури.

В Україні проводяться пошуки нових освітніх парадигм, орієнтованих на розвиток широкоосвіченої, висококультурної, творчої особистості, підготовку якої потрібно спрямувати на вирішення проблеми гуманізації. Проблема формування естетичної культури майбутніх учителів української мови і літератури, як важливої мети педагогічного процесу в сучасних наукових школах і працях науковців, вирішується з погляду: формування особистості в умовах гуманізації вищої школи (Г. Балл, В. Бітаєв, І. Бех, В. Бутенко, М. Євтух, Ю. Пелех, М. Романенко, О. Сухомлинська та ін.); оновлення змісту та шляхів формування естетичної культури (С. Караман, І. Корольова, Н. Миропольська, Л. Москальова, М. Нечепоренко, Н. Остапенко, Е. Палихата, О. Семеног та ін.); поетапного естетичного виховання та формування естетичної культури (Т. Батрак, Л. Гарбузенко, Г. Сотська, В. Швирка, С. Якименко та ін.); формування окремих складників естетичної культури (В. Бутенко, І. Зелена, Н. Калашник, М. Кір'ян, В. Радкіна та ін.); застосування комплексного впливу різних видів мистецтв на формування естетичної культури (О. Отич, Ю. Пастухова, І. Ушакова, В. Швирка, Г. Шевченко та ін.); створення та використання методик, що базуються на міжпредметних зв'язках та інтеграції (Н. Волошина, В. Лелеко, Л. Мацько, М. Пентилюк, О. Саприкіна, О. Семеног та ін.); звернення до національного та загальносвітового культурного досвіду (Н. Калашник, Т. Мороз, Ю. Пастухова, Н. Мамчур, Г. Шевченко та ін.); саморозвитку, самовиховання та творчої самореалізації студентів у процесі аудиторної та позааудиторної діяльності (І. Корольова, Ю. Максимчук, Н. Мамчур, Я. Москальова, І. Сідорова, В. Тюска та ін.); створення комфортного естетичного середовища ЗВО (А. Богуш, Ю. Деркач, О. Іванова, Н. Ольхова, М. Нечепоренко, Ю. Пастухова та ін.; використання

інформаційно-комунікаційних технологій (В. Биков, Р. Горбатюк, Р. Гурін, Г. Дегтярьова, О. Караман, С. Караман, О. Кучерук, І. Хижняк та ін.).

Аналіз науково-педагогічних праць та практичного досвіду українських педагогів вищої школи доводить, що становлення особистості майбутнього вчителя української мови і літератури, як носія інтелектуальної, морально-духовної та естетичної культури, вимагає оволодіння ним лінгводидактичними, лінгвістичними та комунікативними компетентностями, що впливає на вирішення проблеми формування естетичної культури. Викликають інтерес закордонні дослідження, присвячені проблемам естетизації життєвого простору, творчій самореалізації, розвитку обдарувань студентів як основи діалектичного поступу суспільства (D. Best (Д. Бест), R. Gibson (Р. Гібсон), P. Abbs (П. Еббс); розвитку креативності, критичного мислення, чуттєвої сфери студентської молоді, набуттю естетичного досвіду на основі міждисциплінарної інтеграції (J. Hausman (Дж. Гаузман), A. Efland (А. Ефланд), J. Klein (Дж. Клейн), M. Parsons (М. Парсонс), T. Rhodes (Т. Родес), M. Huber (М. Хубер); етапам естетичного розвитку особистості в процесі засвоєння літературних творів (M. Gibson (М. Ґібсон); поєднанню в єдине ціле знань, активної художньої діяльності та творчого самовираження у сфері мистецтва (I. Ardouin (І. Ардуен), C. Ruby (К. Рюбі); особистісній ролі в сприйнятті, пізнанні, творчій трансформації творів мистецтва (I. Wojnar (І. Войнар), B. Nawroczycski (Б. Наврочинський), S. Hessen (С. Хесен) та ін.

Важливим у професійній освіті є комплексне поєднання підходів вітчизняних і закордонних учених до вирішення означеної проблеми, зокрема: естетичного розвитку студентів (Г. Шевченко), формування естетичних смаків (Н. Калашник, В. Радкіна), естетичного світогляду (І. Зелена), естетичних почуттів (М. Кір'ян), осягнення естетичних понять і категорій (І. Корольова), ціннісного ставлення до мистецтва (D. Best (Д. Бест), досвіду міждисциплінарної інтеграції (В. Лелеко, Л. Мацько, М. Пентилюк, A. Efland (А. Ефланд), творче самовираження в процесі проєктної діяльності (J. Dewey

(Дж. Дьюї), поетапне формування естетичної культури (Л. Гарбузенко, Г. Сотська, В. Швирка, С. Якименко, M. Gibson (М. Ґібсон).

Водночас залишаються без належної уваги питання формування естетичної культури майбутніх учителів української мови і літератури, педагогічного супроводу такого процесу у вищій школі.

Аналіз психолого-педагогічної літератури дозволив виділити низку **суперечностей**, на різних рівнях: – *на теоретичному рівні* між: потребою держави та суспільства в учителях української мови і літератури з високим рівнем естетичної культури й відсутністю теоретичного обґрунтування педагогічної системи її формування в процесі професійної підготовки у ЗВО; необхідністю формування естетичної культури майбутніх учителів української мови і літератури на національних, кроскультурних, лінгвокультурологічних цінностях та відсутністю спрямованості методологічних підходів на опанування ними в освітньому процесі ЗВО; необхідністю системного розвитку індивідуальних здібностей і талантів майбутніх учителів української мови і літератури й відсутністю методики організації поетапного формування їх естетичної культури; – *на методичному рівні* між: потребою постійного оновлення освітніх технологій та відсутністю їх спрямування на формування естетичної культури майбутніх учителів української мови і літератури; наявністю у майбутніх учителів української мови і літератури інтеграційних знань і недостатньою увагою до міждисциплінарної інтеграції як умови формування їх естетичної культури; між можливостями освітнього середовища закладів вищої освіти як засобу ефективного формування естетичної культури майбутніх учителів української мови і літератури та недостатньою реалізованістю цього потенціалу в їхній підготовці.

Отже, актуальність проблеми, її недостатня розробленість у педагогічній теорії та практиці, потреба усунення виявлених суперечностей зумовили вибір теми дисертації **«Теоретичні і методичні засади формування естетичної культури майбутніх учителів української мови і літератури».**

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційне дослідження виконано відповідно до тематичного плану науково-дослідної роботи Хмельницького національного університету за темою «Психолого-педагогічна система становлення особистості фахівця» (ДР № 0114U005266), Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка за темою «Професійна підготовка фахівців педагогічних спеціальностей засобами інформаційно-комунікаційних технологій» (№ 0117U002178). Тема дисертаційного дослідження затверджена вченою радою Хмельницького національного університету (протокол № 11 від 28.03.2012 р.) й узгоджена в Міжвідомчій раді з координації наукових досліджень з педагогічних і психологічних наук в Україні (протокол № 3 від 05.04.2012 р.) і уточнена вченою радою Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка (протокол № 2 від 29.09.2020 р.).

Мета дослідження полягає в теоретико-методологічному і методичному обґрунтуванні та експериментальній перевірці педагогічної системи формування естетичної культури майбутніх учителів української мови і літератури.

Відповідно до поставленої мети сформульовано такі **завдання дослідження:**

1) конкретизувати категорійно-понятєвий апарат дослідження;

2) на основі теоретичного аналізу проблеми окреслити структуру та зміст естетичної культури майбутніх учителів української мови і літератури;

3) визначити компоненти, критерії, показники та рівні сформованості естетичної культури майбутніх учителів української мови і літератури;

4) розробити й обґрунтувати концепцію формування естетичної культури майбутніх учителів української мови і літератури в закладах вищої освіти;

5) виявити й обґрунтувати педагогічні умови формування естетичної культури майбутніх учителів української мови і літератури в освітньому процесі ЗВО;

6) спроєктувати педагогічну систему і структурно-функціональну модель формування естетичної культури майбутніх учителів української мови і літератури та експериментально перевірити їх дієвість;

7) розробити та впровадити в педагогічну практику закладів вищої освіти методику поетапного формування естетичної культури майбутніх учителів української мови і літератури.

Об'єкт дослідження – професійна підготовка майбутніх учителів української мови і літератури у закладах вищої освіти.

Предмет дослідження – педагогічна система формування естетичної культури майбутніх учителів української мови і літератури.

Концепція дослідження. Основні положення концепції дослідження зумовлені науково-педагогічним пошуком на методологічному, теоретичному та практичному рівнях, що дало змогу розкрити сутність і зміст концептуального осмислення вказаної проблеми, обґрунтувати провідні ідеї та теоретичні положення дисертаційного дослідження, наголосити на потребі теоретичної розробки й впровадження педагогічної системи формування естетичної культури майбутніх учителів української мови і літератури у ЗВО. *Методологічний рівень* інтегрує філософські положення онтологічного та гносеологічного змісту, з урахуванням філософських, естетичних, психолого-педагогічних наукових концепцій, сучасних вітчизняних та закордонних теорій формування естетичної культури в процесі професійної підготовки, теорії про цілісність особистості, її особистісний розвиток, ідеї про взаємозумовлене професійне та естетичне зростання особистості визначалися теоретико-методологічні засади формування естетичної культури майбутніх учителів-філологів. На основі концепції здійснено обґрунтування педагогічної системи формування естетичної культури майбутніх учителів української мови і літератури. Теоретико-методологічні засади формування естетичної культури майбутніх учителів української мови і літератури розглянуто з урахуванням ідей комплексності професійної підготовки й загальнонаукових (системний, компетентнісний, діяльнісний, особистісний, акмеологічний, гносеологічний,

аксіологічний, праксеологічний, онтологічний) та конкретно-наукових (культурологічний, герменевтичний, інтегративний, кроскультурний, практико-орієнтований) підходів. *Теоретичний рівень* охоплює дослідження в галузі естетики, філософії, психології, педагогіки, зміст базових понять дослідження, теоретичні основи побудови педагогічної системи формування естетичної культури майбутніх учителів-філологів та умов, що визначають її ефективність на основі удосконалення змісту професійної підготовки в освітньому процесі ЗВО. *Практичний рівень* передбачає успішне вирішення професійних завдань, пов'язаних із формуванням естетичної культури майбутніх учителів української мови і літератури, яке охоплювало впровадження в освітній процес методики поетапного формування естетичної культури; у прикладній реалізації всіх складників педагогічної системи шляхом використання педагогічних умов та дослідження її ефективності.

Основні концептуальні положення наукового дослідження втілені в **загальній гіпотезі**, яка полягає в тому, що реалізація педагогічної системи формування естетичної культури майбутніх учителів української мови і літератури у закладах вищої освіти буде ефективною, коли базуватиметься на теоретико-методологічних засадах формування естетичної культури та методиці поетапного формування естетичної культури з використанням сучасних методів і технологій навчання.

Загальна гіпотеза конкретизована в **часткових положеннях**, які передбачають, що ефективність формування естетичної культури майбутніх учителів української мови і літератури забезпечується педагогічною системою, що ґрунтується на: методологічних підходах, які враховують педагогічний досвід формування естетичної культури та особливості професійної підготовки майбутніх учителів української мови і літератури; положеннях про формування естетичної культури майбутніх учителів української мови і літератури як особистісного духовно-функціонального утворення, що забезпечує вироблення ціннісно-мотиваційних спрямувань до розширення інтеграційних знань, оволодіння естетичними категоріями, здатність керувати власною пізнавальною

та естетичною практичною діяльністю, прагнення до естетичного розвитку, саморозвитку, самовиховання, творчу самореалізацію в освітньому процесі ЗВО та в суспільному житті; на реалізації умов формування естетичної культури майбутніх учителів української мови і літератури в освітньому процесі; поєднанні традиційного навчання з системним використанням інноваційних технологій, практичних методів і прийомів.

Методологічну основу дослідження становлять філософські та загальнонаукові положення про об'єктивність, діалектичність, науковість, історизм пізнання прекрасного; гармонію людини й світу; про морально-ціннісні спрямування особистості, розвиток її чуттєво-емоційної сфери, урахування особистісного досвіду, що обумовлює творчий характер діяльності; взаємозв'язок теорії і практики; особистісно зорієнтований характер професійної підготовки; взаємодію, взаємозв'язок і взаємозумовленість педагогічних явищ та процесів, що ґрунтуються на методологічних підходах розкриття сутності та вирішення суперечностей на основі реалізації інноваційних технологій у підготовці майбутніх учителів української мови і літератури.

Теоретична основа дослідження. Визначальними в концептуальному плані були положення: про цілісний педагогічний процес (Ю. Бабанський, В. Краєвський, Б. Лихачов, А. Хуторськой та ін.); формування ціннісних орієнтацій в педагогічному процесі (Б. Ананьєв, І. Бех, Л. Буєва, В. Сластьонін та ін.); філософії освіти і методології педагогічних досліджень (С. Гончаренко, І. Зязюн та ін.); були враховані культурно-історична теорія особистості (Л. Виготський, С. Рубінштейн, Б. Теплов, П. Якобсон); дослідження закономірностей естетичного розвитку особистості (М. Бердяєв, О. Веселовський, Г.В.Ф. Гегель, І. Кант, Д. Лихачов, Г. Сковорода, П. Флоренський, М. Чернишевський, Ф. Шиллер); ідеї про співвідношення художнього та естетичного (О. Лосєв, Ю. Лукін, М. Овсянников, Г. Поспєлов, В. Скатерщиков); психологічні та педагогічні основи взаємозв'язку навчання, самостійної роботи, самоосвіти й розвитку особистості, її самореалізації

(О. Бурлука, І. Грабовець, Л. Журавська, В. Козаков, І. Краснощок, В. Муляр, М. Солдатенко та ін.); принципове значення мали засади модернізації професійної освіти на основі впровадження інноваційних технологій навчання (А. Адамова, Т. Аргунова, Н. Балицька, В. Беспалько, А. Біда, М. Бутз, М. Кларін, І. Луцик, Е. Михайлова, О. Пєхота, Л. Пироженко, І. Пометун, Г. П'ятакова, М. Радченко, К. Роджерс, С. Рябченко, О. Сидоренко, К. Федорчук, М. Федянин, К. Херрід, О. Шевченко, В. Ягоднікова та ін.)

Для досягнення поставленої мети, розв'язання завдань дослідження, перевірки сформульованих гіпотез на різних етапах наукового пошуку використано сукупність **методів дослідження:** – *теоретичні:* аналіз філософської, психологічної, педагогічної і методичної літератури, нормативних документів для розуміння проблеми формування естетичної культури та виявлення шляхів покращення професійної підготовки майбутніх учителів української мови і літератури; концептуально-порівняльний аналіз, системно-структурний аналіз, моделювання, узагальнення, систематизація, абстрагування, класифікація та проєктування для обґрунтування концептуальних положень і структурування педагогічної системи формування естетичної культури майбутніх учителів української мови і літератури; – *емпіричні:* спостереження, бесіди, анкетування, тестування, опитування, узагальнення педагогічного досвіду викладачів, діагностування, самоспостереження, самоаналіз, педагогічний експеримент (констатувальний, формувальний етапи) для з'ясування дієвості структурно-функціональної моделі педагогічної системи та педагогічних умов формування естетичної культури майбутніх учителів української мови і літератури; – *математичної статистики*: експертна оцінка для визначення оптимальних педагогічних умов експериментально-дослідної роботи; обчислення та порівняння зі стандартними показниками критерію Фішера (F-критерію) для доведення достовірності отриманих результатів.

Організація дослідження. Дослідження тривало впродовж 2012-2020 рр. і охоплювало чотири етапи. *Підготовчо-теоретичний* (2013-2015 н.р.) –

здійснено аналіз наукової літератури; вивчено закордонний і вітчизняний досвід формування естетичної культури у закладах вищої освіти; виявлено суперечності між вимогами суспільства до професійної підготовки майбутніх учителів української мови і літератури та сучасною практикою підготовки студентів. На основі узагальнення проведених пошуково-аналітичних розвідок обґрунтовано концепцію дослідження та розроблено авторську педагогічну систему формування естетичної культури майбутніх учителів української мови і літератури, схематичне відображення якої знайшло втілення в структурно-функціональній моделі. *Констатувальний* (2016-2017 н.р.) – визначено мету, завдання, провідну ідею дисертаційної роботи; висунуто й конкретизовано гіпотезу та охарактеризовано педагогічну концепцію дослідження; проаналізовано структуру підготовки формування естетичної культури майбутніх учителів української мови і літератури під час проведення експериментальних досліджень; обґрунтовано умови формування естетичної культури майбутніх учителів української мови і літератури. *Формувальний* (2018-2019 рр.) – впроваджено в освітній процес ЗВО педагогічну систему формування естетичної культури майбутніх учителів української мови і літератури. *Узагальнювально-аналітичний* (2020 р.) – систематизовано результати дослідження, сформульовано основні висновки щодо впровадження результатів педагогічного експерименту в процес підготовки майбутніх учителів української мови і літератури, окреслено перспективи подальшого дослідження означеної проблеми, оформлено текст дисертації.

Експериментальна база дослідження. Експериментальне дослідження проведено в Криворізькому державному педагогічному університеті, ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника», Вінницькому державному педагогічному університеті імені Михайла Коцюбинського, Бердянському державному педагогічному університеті, Хмельницькому національному університеті. На різних етапах дослідження до експерименту було залучено 262 студенти 1–4 курсів спеціальності 035 Філологія (українська мова і література) та 014 Середня освіта (українська мова

і література), у формувальному етапі брали участь 87 студентів контрольних груп і 89 студентів експериментальних груп.

Наукова новизна одержаних результатів полягає у тому, що:

уперше: – теоретично *обґрунтовано* авторську концепцію формування естетичної культури майбутніх учителів української мови і літератури, яка зумовлює підвищення ефективності освітнього процесу в закладах вищої освіти та представлена єдністю методологічних підходів у дослідженні формування естетичної культури майбутніх учителів української мови і літератури та її компонентів, що розкривають сутність означеної концепції; – *розроблено й обґрунтовано* педагогічну систему формування естетичної культури майбутніх учителів української мови і літератури у закладах вищої освіти, що об'єднує методологічні, теоретичні та практичні основи освітнього процесу, мету, завдання, загальнонаукові (системний, компетентнісний, особистісний, діяльнісний, гносеологічний, аксіологічний, акмеологічний, праксеологічний, онтологічний) та конкретно-наукові (культурологічний, герменевтичний, інтегративний, кроскультурний, практико-орієнтований) підходи; – *розроблено* структурно-функціональну модель педагогічної системи, що складається з трьох блоків: *концептуального* (зовнішні та внутрішні контексти, мета, завдання, загальнонаукові, конкретно-наукові підходи); *змістово-діяльнісного* (компоненти естетичної культури, етапи організації формування естетичної культури, методи та технології навчання, засоби навчання), шляхи реалізації умов (створення позитивної мотивації до естетичної діяльності; удосконалення змісту професійної підготовки на основі міждисциплінарної інтеграції, наповнення його кроскультурним та лінгвокультурологічним контентом; самореалізація майбутніх учителів української мови і літератури в естетичному середовищі ЗВО; розроблення навчально-методичного забезпечення процесу професійної підготовки майбутніх учителів української мови і літератури); *результативного* (критерії, показники, рівні сформованості естетичної культури майбутніх учителів української мови і літератури) та спрямована на позитивну динаміку сформованості естетичної культури майбутніх учителів

української мови і літератури; – *уточнено* зміст і структуру естетичної культури майбутніх учителів української мови і літератури; положення обраних методологічних підходів як підґрунтя для розроблення теоретичних основ формування естетичної культури майбутніх учителів української мови і літератури; зміст ключових понять дослідження («естетична культура», «естетична культура майбутнього вчителя української мови і літератури», «формування естетичної культури майбутнього вчителя української мови і літератури»); – *удосконалено* теоретико-методологічне обґрунтування і науково-педагогічну сутність формування естетичної культури майбутніх учителів української мови і літератури як забезпечення вироблення ціннісно-мотиваційних спрямувань до розширення інтеграційних знань, оволодіння естетичними категоріями; здатність керувати власною пізнавальною та естетичною практичною діяльністю; прагнення до естетичного розвитку, саморозвитку, самовиховання, творчої самореалізації в освітньому процесі ЗВО та в суспільному житті, конкретизовану в ціннісно-мотиваційному, когнітивно-лінгвокультурному, діяльнісно-творчому, особистісно-розвивальному компонентах, а також критерії (мотиваційний, гностичний, праксеологічний, особистісний) і рівні сформованості естетичної культури майбутніх учителів української мови і літератури (низький, базовий, середній, високий); методику формування естетичної культури майбутніх учителів української мови і літератури у закладах вищої освіти; – *подальшого розвитку набули* складники навчально-методичного забезпечення формування естетичної культури майбутніх учителів української мови і літератури, характеристика змісту, організаційних форм, методів і засобів зростання естетичної культури майбутніх учителів української мови і літератури в освітньому процесі ЗВО.

Практичне значення одержаних результатів полягає в розробленні та реалізації педагогічної системи формування естетичної культури майбутніх учителів української мови і літератури, навчально-методичного контенту, в якому представлено методику поетапного формування естетичної культури майбутніх учителів української мови і літератури (програми навчальних

дисциплін «Естетичні аспекти зарубіжної і української літератури», «Історія зарубіжної літератури», план роботи проблемної групи «Естетичні аспекти зарубіжної літератури»); підготовці та виданні навчального посібника «Естетичні аспекти зарубіжної і української літератури», матеріалів і методичних вказівок до практичних занять з навчальної дисципліни «Історія зарубіжної літератури»; розробленні дидактичних матеріалів (технологічні карти для практичних занять з курсу «Історія зарубіжної літератури», методичні рекомендації учасникам освітнього процесу, порадники та рекомендації науково-педагогічним працівникам і здобувачам вищої освіти для удосконалення рівнів сформованості естетичної культури, орієнтовні схеми аналізу літературних творів); укладенні монографії «Теоретичні і методичні засади формування естетичної культури майбутніх учителів української мови і літератури у процесі професійної підготовки», яка може бути використана науковцями під час розроблення проблеми формування естетичної культури, науково-педагогічними працівниками в освітньому процесі підготовки майбутніх учителів української мови і літератури.

Результати дисертаційного дослідження **впроваджено** в практику підготовки майбутніх фахівців гуманітарної сфери в Криворізькому державному педагогічному університеті (довідка про впровадження № 22/4-07/3 від 03.01.2019), ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника (довідка про впровадження № 01-26/03/447 від 19.03.2019), Вінницькому державному педагогічному університеті імені Михайла Коцюбинського (довідка про впровадження № 06/41.1 від 04.09.2020), Бердянському державному педагогічному університеті (довідка про впровадження № 402 від 07.09.2020), Хмельницькому національному університеті (довідка про впровадження № 58 від 28.08.2020).

Особистий внесок здобувача. Усі представлені в дисертації наукові результати одержані автором самостійно. Особистий внесок здобувача в опублікуванні у співавторстві праць полягає в тому, що у статті «Критерії, показники та рівні сформованості естетичної культури майбутніх учителів

української мови і літератури» (2018) (співавтор Красильникова Г. В.) дисертантом запропоновано окремі критерії, показники та схарактеризовано рівні сформованості естетичної культури майбутніх учителів української мови і літератури (0,44 др. арк.); у статті «Методологічне підґрунтя формування естетичної культури майбутніх учителів української мови і літератури» (2018) (співавтор Красильникова Г. В.) визначено принципи формування естетичної культури майбутніх учителів української мови і літератури (0,55 др. арк.); у статті «Сутність, характеристика структури і змісту естетичної культури майбутніх учителів української мови і літератури» (2018) (співавтор Красильникова Г. В.) охарактеризовано окремі складники естетичної культури майбутніх учителів української мови і літератури (0,51 др. арк.); у статті «Структурні елементи естетичної культури особистості майбутнього вчителя української мови і літератури» (2019) (співавтор Шевчук Л. Г.) запропоновано структурні елементи естетичної культури майбутнього вчителя української мови і літератури (0,12 др. арк.); у статті «Дидактичні умови формування естетичної культури майбутніх учителів української мови і літератури в процесі професійної підготовки» (2019) (співавтор Шевчук Л. Г.) розглянуто умови формування естетичної культури студентів (0,12 др. арк.); у статті «Художня література як джерело естетичної культури студентів» (2015) (співавтор Грицева А. П.) охарактеризовано художні твори як джерело формування естетичної культури студентів» (0,23 др. арк.); у статті «Виховуємо національно свідомого громадянина: урок компаративного вивчення творів М. Гоголя «Тарас Бульба» та Є. Гребінки «Чайковський» із застосуванням квест-методу» (2015) (співавтор Шевчук Л. Г.) запропоновано використання квест-методу з метою виховання національно свідомої особистості при вивченні художніх творів (0,62 др. арк.).

На захист винесено:

1. Концепцію формування естетичної культури, що активізує професійне становлення майбутніх учителів української мови і літератури і відображає теоретико-методологічні засади підвищення якості підготовки фахівців.

2. Педагогічну систему формування естетичної культури майбутніх учителів української мови і літератури, яка забезпечує зростання естетичної культури особистості та відображена в структурно-функціональній моделі.

3. Методику поетапного формування естетичної культури, що ґрунтується на реалізації умов формування естетичної культури майбутніх учителів української мови і літератури в закладах вищої освіти.

4. Навчально-методичне забезпечення формування естетичної культури майбутніх учителів української мови і літератури в освітньому процесі ЗВО.

Апробація результатів дослідження. Основні положення дисертації широко апробовані на науково-практичних конференціях та семінарах різного рівня, зокрема: – *міжнародних:* «Основні парадигми педагогіки та психології в XXI столітті» (Одеса, 2012), «Науково-методичні засади управління якістю освіти» (Київ, 2013), «Організація самостійної роботи студентів у контексті підвищення якості освіти: особистісний вимір» (Донецьк, 2014), «Польська мова в українській освіті – перспективи в аспекті європейської інтеграції» (Хмельницький, 2014), «Т. Шевченко в культурному мегапросторі: історична постать, віхи творчості, дискурс» (Умань, 2014), «Духовний розвиток особистості в аспекті слов'янського лінгвокраїнознавства» (Хмельницький-Люблін, 2015), «Мовна компетенція як основа для професійного та соціального успіху в Європі» (Хмельницький, 2015), «Наука. Інновації. Соціально-економічний розвиток» (Чернівці, 2016), «Актуальні проблеми педагогічної науки» (Київ, 2016), «Етнос, мова та культура» (Люблін, 2016), «Economy. Zarzadzanie. Panstwo i Prawo. European Scientific Conference. Theory. Practice» (Warszawa, 2017), «Соціально-економічний розвиток в умовах глобалізації» (Чернівці, 2017), «Сучасні педагогіка та психологія: перспективні та пріоритетні напрями наукових досліджень» (Київ, 2017), «Психологія та педагогіка сучасності: проблеми та стан розвитку науки і практики в Україні» (Львів, 2017), «Haydar Aliyev: on The Frame of Ideology of Multiculturalism and Tolerance» (Erzurum, 2018), «Наука та проекти» (Київ, 2018), «Актуальні питання педагогіки та психології: шляхи теоретичного і практичного вирішення

проблем» (Одеса, 2018), «Сучасні тенденції розвитку освіти і науки в інтердисциплінарному контексті» (Варшава-Ужгород-Херсон, 2019); – *усеукраїнських:* «М. П. Стельмах і сучасність» (Хмельницький, 2012), «Психолого-педагогічні основи програмування змісту виховання ціннісно-орієнтаційних ставлень особистості» (Рівне, 2014), «Проблеми сучасної лінгвістики та лінгводидактики» (Умань, 2014), «Наука. Освіта. Молодь» (Умань, 2018), «Інноваційні наукові дослідження у галузі педагогіки та психології» (Запоріжжя, 2019); – *науково-технічних* конференціях професорсько-викладацького складу Хмельницького національного університету (2012–2019 рр.) та *семінарах* кафедри української філології Хмельницького національного університету (2012–2019 рр.), а також відповідних кафедр ЗВО, задіяних у педагогічному експерименті.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата філологічних наук «Рецепція античної міфології в поезії українського і російського символізму (типологічний аспект)» захищена 2006 року. Її матеріали та результати в тексті докторської роботи не використані.

Публікації. Результати дисертаційного дослідження представлено в 49 наукових працях, із них 41 одноосібна; 27 праць відображають основні результати дисертації (1 монографія, 1 посібник, 4 статті у закордонних періодичних виданнях; 12 входять до міжнародних наукометричних баз), 16 публікацій апробаційного характеру, 6 додатково відображають результати дисертації (1 методичні вказівки).

Структура дисертації. Робота складається зі вступу, п’яти розділів, висновків до них, загальних висновків, списку використаних джерел (629 найменувань, із них 32 – іноземними мовами) та додатків (7 на 106 сторінках). Загальний обсяг дисертації становить 554 сторінки друкованого тексту, основний зміст викладено на 391 сторінці. Роботу ілюстровано 20 таблицями та 11 рисунками.

РОЗДІЛ 1
ФОРМУВАННЯ ЕСТЕТИЧНОЇ КУЛЬТУРИ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ І ЛІТЕРАТУРИ ЯК ПЕДАГОГІЧНА ПРОБЛЕМА

1.1 Сутність базових понять дослідження

Для знаходження оптимальних шляхів досягнення поставленої мети дослідження та з урахуванням особливостей професійної підготовки майбутніх учителів української мови і літератури, їх формування як мовної особистості в когнітивному, комунікативно-діяльнісному, компетентнісному аспектах, розширення бачення прекрасного, образного уявлення про морально-естетичний характер взаємодії між людьми, розуміння цілісної картини світу, удосконалення ставлення до людей, природи, усієї навколишньої дійсності розроблено поняттєво-термінологічний апарат дослідження. Він відображає специфіку досліджуваного об'єкта, принципи й методи наукового аналізу, детермінує його логіку, суб'єктивує об'єктивні дані.

У логіці поняття (концепт) трактують як елементарну логічну форму, що відображає міркування про суттєві ознаки предмета дослідження [269, с. 53]. При цьому зміст поняття розкривається через визначення (дефініцію). Під терміном зазвичай розуміють «лексичну одиницю певної мови для спеціальних цілей, що позначає загальне, конкретне або абстрактне поняття певної спеціальної галузі знань або діяльності» [253, с. 14]. Термінологічний аналіз спрямований на розкриття сутності досліджуваних педагогічних явищ задля знаходження та уточнення їх значень, що номіновані термінами та поняттями. Результатом термінологічного аналізу стають дефініції понять, виявляються їх характеристики та визначається доцільність використання у науковому тексті. Спираючись на принцип системності як один із основних для відбору та класифікації понять наукового дослідження, суголосні з положеннями, що виокремили С. Сисоєва та І. Соколова [487, с. 194; 499]. За умови логічного

співвіднесення термінів та понять (виявлення взаємозв'язків між ними у вигляді сукупності ознак, визначення ієрархії) сформовано тезаурус, визначено базові поняття дослідження через найближчі родо-видові відношення.

Відповідно до розкриття сутності базових понять дослідження їх розподілено на три смислові групи, а саме: філософсько-естетичні категорії, поняття сфери естетичної культури особистості, поняття педагогіки та психології вищої школи, пов'язані з проблемою формування естетичної культури майбутніх учителів української мови і літератури (рис. 1.1).

Рис. 1.1 Базові поняття дослідження

Базові поняття дослідження об'єднують взаємозв'язок теорії і практики, пізнання людиною цілісності й багатоаспектності явищ художньої та естетичної культури, засади освоєння художньо-естетичних цінностей, особистісно-орієнтований характер діяльності.

Подальший термінологічний аналіз спрямований на з'ясування сутності визначених понять, доцільності та специфіки їх використання й логічного співвідношення у розкритті проблеми формування естетичної культури майбутніх учителів української мови і літератури у процесі професійної підготовки, вдосконалення системи розвитку пізнавальних та емоційних психічних процесів майбутніх учителів української мови і літератури, розширення сфери впливу естетичного середовища ЗВО в контексті сучасних онтологічних досліджень.

Розглянемо поняття *першої смислової групи.* Базовою категорією понять «естетична культура» та «естетична культура майбутнього вчителя української мови і літератури» є *естетика***.** Позаяк естетика перехрещується з різними науками (філософія, теорія мистецтва, мистецтвознавство, психологія, соціологія, культурологія, історія культури, фольклористика, мовознавство, літературознавство та ін.), взаємодіє з ними та взаємозбагачується, вона стає вагомим підгрунтям фахової підготовки студентів. Уперше термін естетика (грец. estheticos – сприйняття через відчуття) був використаний у XVIII ст. німецьким філософом О. Баумгартеном у значенні «наука про прекрасне». Учений розподілив процес пізнання людством світу на два складники: логічний – вища інтелектуальна форма пізнання, що має за результат істину, та естетичний – емоційне, почуттєве пізнання прекрасного, що опирається на вдосконалення смаку. Поняття прекрасного О. Баумгартен широко використовував, проте не визначав предмет естетики через ідею прекрасного, замінивши його на поняття «досконале»: «…естетика – це наука про досконале у світі явищ, про досконаліть чуттєвого пізнання й удосконалення смаку» [167, с. 449].

Розглянемо суть поняття «естетика». У сучасному розумінні «естетика – філософська наука про сутність загальнолюдських цінностей, їх народження і буття, сприйняття і оцінку, про найбільш загальні принципи естетичного осягнення світу в процесі будь-якої діяльності людини, і насамперед, у мистецтві, про природу естетичного та його розмаїття в дійсності і в мистецтві,

про сутність і закони творчості, про сприйняття, функціонування і розвиток мистецтва» [59, с. 13]. Необхідно звернути увагу на полісемантичність функціонування поняття «естетика» у сучасній науці: він використовується і для визначення однієї зі сфер наукового пізнання світу, і для характеристики різноманітних видів буття та діяльності людини. Естетика «завжди скерована на вдосконалення та розширення досвіду» і володіє такими специфічними рисами як відкритість та присутність об'єднувальних начал [19; 59; 71; 126, с. 36; 127]. Застосовуючи підходи: онтологічний, гносеологічний; соціологічний, історичний, психологічний, естетика робить наголос на аксіологічному підході до вирішення фундаментальних проблем у сфері духовно-практичної діяльності [496]. Естетика, базується на загальних методологічних категоріях філософії та опирається на свої власні категорії, цим самим пояснює походження, сутність, функції естетико-художнього, розширюючи межі вищеназваних спеціальних наук.

Простежимо шлях розвитку естетики від найдавніших часів до сьогодення. Естетика починає своє існування з античності. Естетична думка, що стала основою прадавньої культури й виявилася в «унікальному, характерному для кожної цивілізації стилі розуміння краси й способів її передачі, сформувалася в єгипетській, месопотамській, давньогрецькій, давньоримській, східних та південноамериканських культурах» [249, с. 62]. Художні пам'ятки, артефакти цих цивілізацій свідчать, що прадавні митці володіли своїми уявленнями про прекрасне, дотримувалися певних принципів його відтворення, які накопичувалися, зберігалися й передавалися як знання. Єгиптяни, наприклад, готували митців у спеціальних школах, де молодих навчали досвідчені майстри . У Стародавній Греції та Стародавньому Римі естетика набула глибини філософського осмислення дійсності. Питання науки про прекрасне мало державну вагу. Наприклад, Ксенофонт, Сократ поняття краси уявляли як служіння раціональному, державницькому началу. Платон уважав, що істинна краса знаходиться поза часом і простором, вона не може бути знищена [239]. Аристотель здійснив науковий аналіз окремих принципів

краси. Він вивчив художню практику античного суспільства й зробив теоретичні узагальнення щодо художньої творчості в «Поетиці» (335 р. до н. е.) та «Риториці» (355 р. до н. е.), уважаючи завданням мистецтва відтворення прекрасного, а найвищим вираженням краси – людину [15]. У праці «Метафізика» Аристотель ототожнював досконале з прекрасним, прекрасне визначено філософом як позитивне досконале [14], тобто, означення О. Баумгартена, наведене вище, має античні корені.

Середньовічна естетика черпала ідеї не тільки з християнства, а й з учень античних філософів: Аристотеля (про «форму»), Платона (про одвічні ідеї), неоплатоністів (про Космос і Єдине). Найбільш відомими її представниками були Аврелій Августин, Фома Аквінський, Бонавентура. Написані в цей час твори Августина «Сповідь» (397-398 рр.), «Про музику» (388-389 рр.), «Про порядок» (386 рр.) заклали підвалини естетичної спадщини доби Відродження.

У добу Відродження основна увага мислителів приділялася людині та її земному буттю, цілісній і впорядкованій художній формі. Л.-Б. Альберті, Л. Валла, Леонардо да Вінчі, А. Дюрер, Піко делла Мірандола спрямовували розвиток естетики мистецтвознавчим шляхом. У цей час відбувається розподіл естетики й теорії мистецтва, обґрунтовується необхідність глибокого зв’язку між науковими знаннями й мистецькою практикою. Леонардо да Вінчі радив їх об’єднувати: «Вивчай спочатку науку, а потім звернися до практики, народженої цією наукою». Орієнтація на можливості людини пізнати та відтворити красу земного життя дала змогу сформувати її ідеал: яскрава, сильна, непересічна особистість, яка прагне досконалості, щастя через саморозвиток, самовдосконалення, реалізацію творчих можливостей [127, с. 134; 238]. Розвиваючи запропоновану Аристотелем тезу про мистецтво як мімесис, філософи й художники ренесансної доби розробляють проблеми теорії мистецтва. Найпоширенішим поглядом у ній було визнання живопису провідним видом мистецтва, що, своєю чергою, підпорядковує собі інші: музику, архітектуру

Естетика бароко не зафіксована в спеціальних теоретичних трактатах цієї доби, характерними її рисами є своєрідний підхід до зображення напружених протиріч, відсутність ренесансної впевненості в силі людського розуму, мотив трагічної приреченості боротьби проти зла, зображення у творах мистецтва страждань і жахів. Пороте бароко відкрило нові можливості для розвитку мистецтва: головне його естетичне відкриття полягає не в зображенні реальної краси, а у вмінні вловити її миттєвості, таємничість, загадковість [282; 314].

Філософською основою естетики класицизму стала орієнтація на ясність, логічність, сувору врівноваженість і гармонію, що були на озброєнні тогочасної науки, домінувала також методологія раціоналізму. Представники класицизму вважали, що виховувати людину потрібно не шляхом читання моралі чи нотацій, а насолодою, яку мусить давати мистецтво. Н. Буало трактував мистецтво в межах класицизму як інтелектуально-пізнавальний процес [305]. Англійські естетики XVIII ст. Е. Бьорк, Ф. Хатчесон, Г. Хом, А. Шефстбері, французькі Д. Дідро, Ж.-Б. Дюбо, Е. Кондильяк, виокремлювали в художньому процесі риси чуттєвості. Й. Вінкельман, Г. Лессінг розширили коло теоретичних питань естетики, зосередили увагу на поняттях «краса», «прекрасне», «ідеал», «види мистецтва», «естетичне виховання», «мистецтво і влада», «моральні аспекти художньої творчості» [260]. Авторами було уточнено предмет естетики як закономірність чуттєвого пізнання через художню творчість. І. Кант розширює понятійно-категоріальний апарат естетики, увівши та обґрунтувавши теоретичні поняття смаку, уяви, доцільності, досконалості, витонченості, самоспостереження, передбачення та ін. У працях «Критика здатності судження» (1790 р.) та «Антропологія з прагматичного погляду» (1798 р.) автор органічно пов’язує ідею естетики як критики смаку й розробляє механізм естетичного оцінювання, наголошуючи на безсторонності естетичного судження: «смак – це не більш, ніж регулятивна здатність судження про форму при поєднанні численного в уяві…» [186, с. 490].

Актуальними для розуміння шляхів формування естетичної культури в процесі підготовки майбутніх учителів української мови і літератури є думки

філософа, поета та теоретика мистецтва Ф. Шиллера про єдність естетики й моралі. Лише за умови їх рівноваги та цілісності в окремій людині й в суспільстві буде панувати гармонія і подальший розвиток. Митець підкреслював, що життя людини має бути високодуховним, ґрунтуватися на розумінні світу. У ньому має поєднуватися розумове й чуттєве: такий стан особистості Ф. Шиллер називав «естетично вільним настроєм» [573, с. 450].

Г.В.Ф. Гегель уважав предметом естетики «царину прекрасного», «сферу мистецтва». Філософ замінив термін «естетика» висловом «філософія мистецтва» або «філософія художньої творчості», звузивши поняття естетики до поняття прекрасного в мистецтві та відтінивши від естетики все, що перебувало поза мистецтвом. У центрі поняття «філософія мистецтва» Гегель бачив діяльність художньо обдарованої людини-митця, її усвідомлення процесу створення естетичної цінності [91]. Зауважимо, що М. Чернишевський у дисертації «Естетичне відношення мистецтва до дійсності» прекрасне не обмежував сферою мистецтва, а наполягав на здатності осягнення естетикою самого життя, усіх сфер життєдіяльності людини: прекрасне – це саме життя і водночас наше прагнення зробити його кращим [554].

Із 30-рр. XIX ст. формується некласична естетика, яку пов’язують із іменами С. К’єркегора, О. Конта, К. Маркса, Ф. Шеллінга, А. Шопенгауера. Ф. Шеллінг найвищим ступенем розвитку абсолюту вважав художню творчість і естетичне споглядання. У праці «Філософія мистецтва» він радив розглядати естетичне як гармонію свідомої і позасвідомої діяльності, «як тотожність чуттєвих і моральних засад», а мистецтво бачив як найвищу форму ідеального світу [569, с. 256]. Віддзеркалення цих ідей помітні в естетичних концепціях А. Бергсона, С. К’єркегора, Л. Фейєрбаха, З. Фройда, А. Шопенгауера. Зокрема А. Шопенгауер уважав мистецтво завжди новим і по-новому створеним світом. На тлі людських страждань, розчарувань твори мистецтва за допомогою «співчуття» і «співпереживання» створюють стан ілюзорності подолання песимізму через «естетичне споглядання» [577, с. 68]. Вивчаючи естетичні проблеми в контексті культурно-історичного процесу, К. Маркс і Ф. Енгельс

досліджували почуття людини в стані чуттєвого опанування навколишнього світу. Ними введений термін «теоретичне почуття» як спосіб перетворення людини, формування її здатності до розуміння суспільного сенсу предмета чи явища. Естетичну науку вченими було визначено як таку, що «вивчає природу, функції, загальні закони й закономірності естетичної діяльності людини й суспільства» [514, с. 31].

У сучасному розумінні терміна «естетика» наголос переміщується на «загальні закономірності естетичного опанування людиною дійсності», «систему законів, категорій, загальних понять», «сприйняття й розуміння продуктів художньої діяльності» [59, с. 17]. Естетика як наука стала складовою частиною інтенсивного розвитку духовного життя, мислення, мистецтва й загалом культури, що об'єднуються поняттями естетичних категорій. Діалектику художньої форми та естетичних категорій розробляв О. Лосєв, акцентувавши увагу на проблемах історії естетики як самостійної дисципліни. Він показав прояви естетичних категорій на етапах художнього розвитку, розгортання естетичних цінностей у єдності часу й простору. Філософ вивів формулу культури, що об'єднує науку, суспільну мораль і мистецтво, назвавши таке поєднання «інтелігентною конструкцією», сформулював поняття сфери естетичного та естетики як філософської науки, яка має за предмет форми дійсності (особливо художню), що є самостійною цінністю і цінністю чуттєвого сприйняття [270, с. 317]. Таким чином уважаємо, що О. Лосєв виходить за межі розуміння естетики як філософії прекрасного, уважаючи, що прекрасне – це різновид естетичного.

Нами опрацьовані теоретичні аспекти сучасної естетики, розроблені С. Аверинцевим, В. Асмусом, Ю. Борєвим, А. Гулигою, Д. Лихачовим, Л. Левчук та ін. Зокрема, увагу А. Гулиги привертає естетика як учення про прекрасне, яке він уважав середнім терміном між істиною і добром. У монографії «Принципи естетики» (1987) учений розглянув як пізнавальний (типове, істинне, фантастичне, евристичне), так і екзистенційний (піднесене, трагічне, комічне, драматичне) рівні в житті людини. Головним естетичним

поняттям він уважав прекрасне, а решту естетичних категорій його відтінками, тобто, проміжною ланкою між чуттєвим і логічним [109]. Ю. Борєв загальнолюдськими цінностями, що мають велике значення для людства, уважає ті, що будуються на фундаментальній категорії «естетичне» [59]. Це надає естетиці світоглядного характеру та робить її філософською наукою. Таким чином, сучасна естетика зосереджується на проблемі значення людського буття і його різноманітних проявів, осягнення їх цінності особистістю.

Відтак естетика постає як наука про «найбільш загальні принципи та засади чуттєво-духовної взаємодії людини з навколишнім світом» та творами мистецтва, які забезпечують гармонійність закріплення світовідчуття в художніх моделях та уявленнях про довершене [59, с. 118]. У нашому дослідженні естетика виступає як інструмент для пізнання та розуміння явищ мистецтва, у тому числі, мистецтва літератури в процесі опанування естетичними категоріями майбутніми учителями української мови і літератури.

Естетичні категорії (грец. kategoria – судження, визначення) у літературознавстві означають найбільш загальні логічні поняття про естетичну своєрідність навколишньої дійсності та її відображення в мистецтві. Оперування естетичними категоріями надає можливість оволодіння цілим спектром знань, смислів, оцінок. Поняття *«естетичні категорії»* виникло ще в античності й засновувалося на протиставленні цінності та антицінності в духовній, матеріальній, художній та соціальній сферах діяльності як окремої людини, так і всього суспільства. «Естетичні категорії – це вузлові пункти в історії засвоєння людиною дійсності «за законами краси». У них збережені основні типи естетичних відносин «я» людини до навколишнього світу, узагальнені характеристики властивості предметного світу». Культурна людина – це людина освічена, здатна творити прекрасне, розуміти красу навколишнього світу, збагачувати її своєю діяльністю. «Суспільно-історична обумовленість культурної діяльності людини містить елементи естетичного

сприйняття світу через конкретну сферу дій» [125, с. 9], оскільки до будь-якої діяльності вноситься морально-естетичне, емоційно-почуттєве забарвлення.

Розглянемо шлях становлення естетичних категорій та їх структурування з метою визначення категоріального статусу поняття «культура». Ще в V-IV ст. до н. е. давньогрецькі філософи Аристотель, Геродот, Ксенофонт, Платон, Сократ говорили про важливість прекрасного в житті людини, розуміючи під поняттям калокагатія (грец. callos – прекрасний і agathos – хороший, морально досконалий) гармонію зовнішнього й внутрішнього світу людини – головної умови її краси. В античній свідомості прекрасне ототожнювалося з пайдеєю, тобто освіченістю. На думку Платона, пайдея є дороговказом до зміни самої сутності людини. Пайдея Аристотеля – це вчення про вільного повноправного громадянина, орієнтованого на ідеал загальної освіченості, покликане сформувати потяг до опанування культурними цінностями, виробити вміння правильно судити про все [354, с. 53], не втратила актуальності й сьогодні.

Досконалість фахівця, майстерність, професійність – це вияви культури. Ще в Давній Греції говорили про це, використовуючи термін «техне» (грец. techne – мистецтво, майстерність, уміння). Аристотель високо цінував мистецтво як чинник формування культури, оскільки вважав, що воно, із одного боку, робить людину кращою, а з іншого – дає їй знання, а це, своєю чергою, змінює людство. Давньогрецький філософ визначав такі естетичні якості творів мистецтва: цілісність, ясність, відповідність форми й змісту [15, с. 65].

Діалектична логіка визначає у числі важливих ознак естетичних категорій «відображення об’єктивної дійсності, суттєве узагальнення предметів та явищ, їх відношення та взаємозв’язки, становлення та розвиток через своєрідність, особливість, через індивідуальне, неповторне» [254, с. 187]. Естетичні категорії мають найвищий ступінь узагальненості. Вони поділяються на порівняльно-протилежні: прекрасне та потворне, трагічне та комічне, низьке та піднесене, і непарні: зміст, форма, художній образ, художній метод, естетична свідомість, естетична діяльність, естетична культура тощо. Своєю чергою,

виокремлюються риси естетичних категорій, відтінки естетичних властивостей. Наприклад, категорія «прекрасне» – це поняття гармонійного, красивого, досконалого, витонченого та ін. [516; 536]. В естетичних категоріях представлено весь історичний досвід естетичного ставлення до дійсності та естетичні характеристики світу культури. Естетичні категорії історично змінюються і розвиваються, віддзеркалюючи етапи розвитку естетичного досвіду та пізнання. Щодо класифікації естетичних категорій – у науковців немає єдиної думки. М. Каган [176] поділяє їх на три групи: основні, додаткові та синтетичні. Автори «Лексикону загального та порівняльного літературознавства» поділяють їх на такі, що:

– належать до галузі естетичної свідомості: смак, ідеал, іронія, гротеск тощо;

– узагальнюють закономірності літературної творчості: типове, жанр, художній образ, художній метод тощо;

– пов’язані з літературознавчими науками: зміст, форма, загальнолюдське тощо;

– указують на специфіку літератури як виду мистецтва [254, с. 187].

Найбільш ґрунтовний структурний аналіз естетичних категорій, що стосуються різних сфер та аспектів естетики й художньої практики знаходимо в Л. Левчук: метакатегорії, категорії естетичної діяльності, категорії естетичної свідомості, категорії гносеології мистецтва, категорії психології мистецтва, категорії соціології мистецтва, категорії онтології та морфології мистецтва, категорії семіотичного та структурного аналізу мистецтва, категорії герменевтичного аналізу мистецтва, категорії історичної типології мистецтва, категорії теорії естетичного виховання [127]. Оскільки літературознавство має синкретичний характер, використовуємо в дослідженні всю палітру естетичних категорій. При цьому враховуємо, що переважній більшості оцінок прекрасного властива тривала історична смислова еволюція, деякі стали архаїзмами, інші мають недавнє походження.

Опанування естетичними категоріями відбувається через осягнення особистістю глибини творів мистецтва та її вдосконаленні на цій основі. Не випадково І. Кант уважав, що лише мистецтво здатне зробити людину цивілізованою, і тоді вона буде жити згідно з законами розуму й краси, що тільки людина в усі часи була ідеалом краси, як і людство в цілому «серед усіх предметів у світі може бути ідеалом довершеності» [186, с. 467]. Як одну із форм суспільної свідомості, що відображає в образах реальну дійсність, сферу, що відтворює естетичні принципи й естетичне освоєння світу за законами краси, розглядають мистецтво Ю. Борєв, М. Каган, Л. Левчук. Справді, історичний досвід розвитку світового мистецтва у кожну епоху залежно від політичних, релігійних, регіональних чинників пов'язував ідеал прекрасного з людиною [171]. Однією з найдавніших форм суспільної свідомості є естетична свідомість. Зокрема, мистецькі досягнення праукраїнських цивілізацій, трипільської культури показували зв'язок людини з силами природи і були свідченням витонченого смаку майстрів, відчуття ними краси символу в художній творчості.

Розглянемо категорії, що зумовлюють усвідомлення і розуміння мистецтва, урахування особистісного досвіду та творчого характеру діяльності: художня творчість, художня культура, художня література, духовна культура.

Художня творчість – особливий вид людської діяльності, що відображає дійсність у конкретно-чуттєвих образах відповідно до певних естетичних ідеалів [127]. Художня творчість завжди ґрунтувалася на загальних законах розвитку людини, природи та суспільства, щоразу знаходила віддзеркалення в історії філософської думки. Спілкуючись із творами мистецтва, людина звертається до розуміння інтуїтивістської теорії естетичного й мистецтва А. Бергсона, Б. Кроче. К. Юнга, які розробили положення про «архетипи» і «колективне несвідоме» як компоненти й матеріал художньої творчості. У працях М. Бердяєва представлена естетика персоналізму [288]. У естетиці XX ст. панівними були екзистенційні погляди на світ, які відобразили кризу світовідчуття людини. Ці погляди стали наріжним каменем мистецьких

відкриттів уже XXI ст. Шлях до розуміння людиною свого складного внутрішнього світу, як і таємниць природи, екзистенціоналісти бачили в мистецтві, джерелі прекрасного. Праці Е. Гуссерля, Г. Марселя, Ж.-П. Сартра, М. Хайдеггера, К. Ясперса є свідченням нового ставлення людини до світу, що виступає як сфера свободи та пошуку відносин активної свідомості й пасивної природи [115; 537; 538]. Оскільки, як уважає Ж.-П. Сартр, екзистенціалізм – це гуманізм, то сучасне мистецтво, зокрема мистецтво художньої літератури кінця XX – початку XXI ст., передбачає розуміння дійсності людиною через естетичні категорії та пізнання, таким чином, самої себе в сучасному соціумі.

Проблему кризи сприйняття творів мистецтва широкими верствами населення порушив американський філософ і мистецтвознавець Д. Даттон. Він висунув теорію еволюційної естетики, згідно з якою пояснював різні рівні естетичної культури та «неможливість чи небажання окремими верствами населення їх підвищувати». Учений увів поняття «інстинкт мистецтва», яке об’єднує рівневу здатність до сприйняття краси та створення мистецьких шедеврів. «Люди з низьким рівнем інтелекту часто не бажають його підвищувати, оскільки їм комфортно у світі своєї маргінальної естетичної культури, вона їх повністю задовільняє» [604, с. 212]. Попри прикрі факти, ця думка не має узагальнюючого характеру в нашому суспільстві, оскільки сьогодні ознака високого інтелектуального та естетичного рівня людини – необхідна умова для її повноцінного існування. Зрозумілим є прагнення старшого покоління дати дітям повноцінну освіту й виховання заради їх майбутнього. Але проблема існує, відтак брак художньої культури має коригуватися виховним процесом і бути в центрі уваги загальноосвітньої та вищої школи. Її вирішення відповідає провідній думці нашого дослідження: опанування естетичними категоріями через розуміння глибинних пластів мистецтва має знаходитися в основі художньої культури майбутніх учителів української мови і літератури.

Художня культура – це культура «виробництва мистецтва, його розповсюдження, пропаганди, сприймання, розуміння, насолоди мистецтвом, нарешті, культура естетичного виховання. Разом з пізнавальною, релігійною, моральною, політичною культурою вона покликана формувати внутрішній світ людини, сприяти розвитку людини як творця культурних цінностей» [238, с. 376]. У процесі вирішення питання формування естетичної культури майбутніх учителів української мови і літератури підтримуємо думку, що мистецтво як діяльність є ядром художньої культури, яка породжує художні й об'єктивізує естетичні цінності [55; 178; 553]. Логікою історичного досвіду розуміння прекрасного в мистецтві як вияву художньої культури керувався німецький філософ Г.В.Ф. Гегель, який пов'язував його з різними формами людської діяльності. На переконання мислителя, мистецтво підносить особистість до рівня свободи, дає їй сили й натхнення змінювати світ згідно з законами краси [91, с. 17]. Таке бачення прекрасного й ролі мистецтва у формуванні особистості має бути в центрі уваги суспільства у наш час. Твори мистецтва є цінностями художньої культури, яка охоплює також наукові, критичні, популярні праці з теорії та історії мистецтва. Художня культура існує за відповідними нормами, що регулюють процеси художньої творчості: естетичні принципи, продиктовані певним художнім методом, конкретним художнім напрямом, до якого належить митець. Художня культура також характеризує «ступінь та спосіб розвитку здібностей, хисту, потреб соціального суб'єкта в усіх формах художньої діяльності, ступінь підготовленості до цієї діяльності, участі у створенні та засвоєнні цінностей мистецтва, в організації художньої діяльності» [125, с. 116]. Естетична функція мистецтва полягає в тому, що мистецтво як форма художньої культури – невід'ємна частина життя людини та суспільства, є стрижнем духовної культури, ціннісно орієнтує людину у світі, розвиває її таланти та здібності.

Мистецтво як важлива складова частина культури «ущільнює суспільний та історичний досвід поколінь до концентрацій та форм, доступних для особистісного долучення до нього» [162, с. 240-241]. Серед усіх видів

мистецтва на перше місце прийнято ставити художню літературу. *Художня література* – це «творче відображення дійсності в картинах і образах, створених засобами мови» [535, с. 246]. Почуття, які викликають твори мистецтва, називають естетичними. Художньо досконалі літературні твори приносять естетичну насолоду, дають можливість відчути багатство й красу людської душі, природи, майстерність художнього зображення. Література стоїть на першому місці серед усіх видів мистецтва бо, на думку Ю. Борєва, є не тільки мистецтвом, вона має властивість виокремлюватися в загальній структурі художньої культури: слово є одночасно засобом виразності й мисленнєвою формою, знаковою основою художнього образу. Слово в літературному творі несе багатовіковий культурний досвід народів, глибину народного духу, його непереможну силу і водночас володіє неперевершеною красою [55]. Художня література знаходиться у тісному зв'язку з історією, соціологією, філософією, географією тощо: через єдино можливі тонкі відтінки словесних форм, через неповторні літературні образи вона «оживляє» усі наукові реалії і дає можливість митцю висловлювати естетичні ідеали, впливати на формування естетичних смаків, естетичної культури в цілому. Читання художньої літератури не можна замінити іншими враженнями. Власний досвід читача, його інтелектуальні зусилля впливають на сприйняття художніх творів. «Читання – це естетичний фундамент для інших художніх комунікацій» [59, с. 190]. Можливість сприймати твори мистецтва, у тому числі літературні твори, давати їм правильну естетичну оцінку залежить від рівня освіченості та художньої культури людини. Відомі дослідники XX ст. у галузі естетики Ю. Борєв, М. Каган, О. Лосєв, В. Шестаков висловлювали думки про сприйняття творів мистецтва як засобу чи інструменту «естетичного освоєння світу» [570, с. 249], яке доступне лише інтелектуально розвиненій особистості. Твори літератури відкривають для людини життєво важливі парадигми прекрасного через прочитання в них нових смислів. Зрозуміти природу художньої творчості й значення творів мистецтва можна, свідомо оперуючи системою естетичних категорій.

Вивчення проблеми формування естетичної культури вчителя передбачає окреслення таких тісно пов'язаних понять як «культура» та «естетична культура». Поняття *«Культура»* (лат. cultura – «обробляти») виникло у Давньому Римі, де означало оброблення, культивування землі, тобто вплив на неї людської діяльності [171]. Згодом, у I ст. до н. е., Цицерон почав використовувати метафоричне значення поняття «культура» для характеристики духовного стану суспільства. Наприклад, у одній із його промов відчуваємо намагання вплинути цією метафорою на слухачів: «як необроблена родюча нива не дає врожаю, так і душа. Плекання душі – це філософія: вона вириває з неї зло, готує її до посіву й засіває тільки те насіння, котре визріло й принесе багатий урожай» [550, с. 252]. Розуміння культури як інструменту «оброблення», «культивування» душі сприяло ототожненню поняття «культура» із результатом виховання, освіти, через які здійснюється розвиток особистості, формування її кращих рис. Термін «культура» означає складне явище існування людини й суспільства, «інтегрує багато видів людської діяльності й соціального буття» [240, с. 21]. Зокрема, у середні віки він відповідав значенням латинського дієслова colere (оброблення, вирощування, доглядання; виховання, освіта). У XVIII ст. термін уточнено додатковим означенням «humanitas» (людськість), що відповідає розумінню духовності. Із цього часу категорія «культура» поєднує духовну й матеріальну сфери. Матеріальна культура – це світ штучного, створеного людиною в процесі її життєдіяльності. Духовна культура – «багатогранний процес, в основі якого має бути розвиток знань, переконань, здібностей, почуттів і поведінки, що відповідають розумінню прекрасного» [240, с. 25]. Глибокі історичні корені поняття «культура» свідчать про важливість естетичних категорій, що є об'єднуючими для всіх сфер життєдіяльності людини.

У XX ст. антропологічна школа (М. Бахтін, Л. Виготський, С. Ейзенштейн, В. Пропп) пов'язала культуру й психологію особистості. Один із засновників філософії інтуїтивізму М. Лосський стверджував, що «переважна більшість моментів діяльності особистості здійснюється не стільки через

матеріальну вмотивованість чи егоїстичний інтерес, а за велінням серця, через відчуття насолоди від краси самого процесу діяльності, який складає сенс її життя» [272, с. 41]. Суголосну думку ще в XIX ст. висловив педагог-класик К. Ушинський: «матеріальні результати праці підносять людську гідність, але тільки внутрішня, духовна животворна сила праці слугує джерелом людської гідності, а разом із тим, і моральності та щастя» [530, с. 307].

Вищевказані тлумачення поняття «культура» не означили сповна ролі й місця людини в житті, мистецтві, освіті, ідеології, тієї високої роботи, що зв'язує людей у єдність, у націю. На жаль, доводиться констатувати, що людиною твориться не лише прекрасне, людина – також творець низькопробної масової культури, непорозумінь, абсурду й зла. Із огляду на це, у визначенні поняття академіком Д. Лихачовим знаходимо: «Культура – це те, що робить людину людиною» [266, с. 47]. Категорія «культура» охоплює матеріальну діяльність і її результат, але, першою чергою, вона визначає духовну діяльність людини. Німецький філософ Г. Ріккерт так говорив про зв'язок матеріальної і духовної культури: «продукти природи – те, що вільно росте із землі, продукти культури виростуть на полі, яке обробила людина… культура це те, що безпосередньо створено людиною, яка діяла відповідно до поставленої мети» [455 с. 55]. Німецький філософ Х.-Г. Гадамер робив наголос на тому, що з поняттям «культура» тісно пов'язані освіта, освіченість, бо означають специфічний спосіб людини перетворювати свої природні здібності на широкі можливості [87, с. 196]. Зокрема, кожна спільнота за видом діяльності й окрема людина як її особисте виявлення, мають свої особливі цінності, норми поведінки, уявлення про прекрасне, що реалізується в діяльності так званих «приватних» культур, наприклад, культура розумової праці (С. Зайцева [137]), культура навчальної праці (В. Косирєв [222]), математична культура (О. Окунєва [332]), екологічна культура (О. Таран [512]) та ін. Також для більш точного розуміння поняття «культура» необхідно враховувати й реалії її функціонування в соціумі як вияву національних, етнічних, вікових, регіональних, групових культур, оскільки їх представники мають специфічні

цінності, традиції, стереотипи, правила поведінки, мову чи навіть зовнішній вигляд. При цьому розмаїтті має бути об'єднувальний визначальний фактор. Сьогодні нараховується більше, ніж 250 визначень поняття «культура». Так, у праці А. Кребера та К. Клакхона, які зібрали 180 визначень цього поняття, розрізняються шість їх типів: описовий, історичний, нормативний, психологічний, структурний, генетичний [615]. Нас цікавлять такі потрактування вищезгаданого поняття, що входять до групи «структурних» і акцентують увагу на засадничих елементах структури – естетичних категоріях тієї чи іншої конкретної культури (матеріальна, духовна, а в сучасних джерелах – соціальна та художня) та їх взаємозв'язках. Заслуговує на увагу акцентуацією на виокремлення діяльнісної місії особистості трактування поняття «культура» в «Українському педагогічному словнику» С. Гончаренка як «сукупності практичних, матеріальних і духовних надбань, що відображають історично досягнутий рівень розвитку суспільства й людини та втілюються в результатах продуктивної діяльності» [99, с. 182]. Не випадково увага теоретиків культури зосереджена на духовній культурі, оскільки саме вона насправді є основною формою існування культури, цим об'єднувальним фактором. Поняття духовної культури охоплює усі галузі духовної сфери й продукти духовної діяльності людини, які існують переважно «в ідеальному вигляді» [539, с. 62]. Зазначимо, що духовна культура створює особливий світ цінностей, формує і задовольняє інтелектуальні та емоційні потреби особистості.

Серед понять другої смислової групи розглянемо такі: «естетична культура», «особистість», «естетична культура особистості», «виховання», «естетичне виховання» – які використовуються нами для характеристики рівня культури, що об'єднує всі сфери життєдіяльності людини. Поняття *«естетична культура»* визначається як сукупність усіх сторін матеріального, духовного, художнього й суспільного життя, спрямованих на створення різноманітних «конкретно-чуттєвих цінностей і, перш за все, краси» [176, с. 34; 238; 338]. Зазначимо, що у працях науковців поняття «естетична культура» не має усталеного тлумачення, як і перелік її складових. У його розумінні домінують

два основні напрями: естетична культура суспільства, соціуму й естетична культура окремої особистості. У філософській літературі поняття тлумачиться з погляду ціннісного підходу (М. Каган, І. Кант, Ф. Шиллер), у психологічній – із позицій емоційного підходу (Л. Виготський, А. Леонтьєв, С. Рубинштейн). Для нас важливою є думка І. Зязюна, який естетичну культуру суспільства розглядає як «особливий механізм накопичення, збереження, трансформації й трансляції інформації, яка є естетичною цінністю» [154, с. 45]. Своєрідність естетичної культури в різних видах діяльності окремої особистості виявляється у її досягненнях, інтересах, у спілкуванні відповідного соціуму, естетичних запитах і смаках, в оволодінні нею естетичними категоріями. Внутрішня структура естетичної культури конкретного виду діяльності людини – це сукупність компонентів, кожен із яких, своєю чергою, є підсистемою умінь, навичок і естетичних якостей різної сфери життєдіяльності. В основі багатогранності життєвого досвіду людини, духовних і матеріальних елементів її дії знаходяться загальні форми, загальні моделі, що керують вчинками, поведінкою, навіть її внутрішнім світом. Формула людського в людині – це те, що називається універсальним естетичним підходом, «тектонічною роботою внутрішнього духу», що об’єднує як соціальні сфери: науку, мораль, право, мистецтво, освіту, політику, релігію, побут, а також сфери професійної діяльності людини, так і особистісні якості. Кожна особистість є продуктом естетичної культури, оперує естетичними категоріями і, як споживач культури, самореалізується у соціальній практиці та «як виробник культури, творчо створює нові форми, як транслятор культури, передає інформацію про її норми, цінності, зразки іншим людям» у професійній діяльності [441, с. 62]. Від рівня сформованості естетичної культури залежить особистісне зростання людини в суспільній і професійній сфері. Таким чином, під естетичною культурою розуміємо набуття сукупності естетичних цінностей, що впливають на інтелектуальний, творчий, матеріальний, духовний рівні людини, засоби їх творення та віддзеркалення в ідеалах, потребах, смаках, поглядах, концепціях. Ураховуємо, що засвоєння естетичних цінностей як окремою особистістю, так і

суспільством залежить від певного періоду історичного розвитку, рівня загальної культури, освіти та виховання.

Далі розглянемо джерела формування естетичної культури особистості. Важливим джерелом формування естетичної культури є спілкування з творами мистецтва, цей процес не може бути просто спогляданням чи читанням художньої літератури, а спонукає пережити, увібрати в себе раціональне й ірраціональне, інтелектуальне й емоційне, свідоме й підсвідоме, вимагає присутності всіх сил душі. Кожен твір мистецтва треба «впустити в душу», відчути задоволення, радість спілкування з ним [59]. Звичайно, можуть виникати й інші почуття. Примітивне, бездарне, убоге, як у мистецтві, так і в житті, народжує негативні естетичні стани особистості: гидливість, дисгармонію, дисонанс, спустошеність, відразу, упередженість і навіть страждання. Це здорова реакція культурної, освіченої людини на брак досконалості, оскільки в підготовленої особистості закладено особливе прагнення до краси. Часто в наш час зустрічається і реакція байдужості, нерозуміння, осуду, навіть глузувань молоді над творами високого мистецтва. Це пов’язано з недостатньою освіченістю, низьким рівнем естетичної культури, вихованості чи бажанням заробити сумнівний успіх серед маргінального оточення.

Мистецтво художньої літератури має особливе значення у формуванні естетичної культури особистості. Літературні твори сприяють розумінню естетичних категорій, підсилюють сприйняття закладених у художніх образах естетичних цінностей. Мистецько-художній образ складає єдність і цілісність «відтвореного-поясненого-оціненого» [153, с. 79]. Тому розглядаємо кожний літературний твір як окреме, унікальне естетичне сприйняття, цілий спектр оцінок, смислів, які дуже індивідуальні й залежать у цілому від рівня сформованості естетичної культури особистості.

Філософи М. Бердяєв, В. Розанов, Ю. Лотман М. Мід, Х. Ортега-і-Гассет, А. Швейцер уважають освітній та інтелектуальний рівень особистості культурним феноменом. За М. Бердяєвим, культура «здійснює лише істину в

пізнанні» [38, с. 255]. Таким чином, увесь навчально-виховний процес, де відбувається формування особистості, має ґрунтуватися на загальнолюдських цінностях, торкатися національної і регіональної культури, естетичних традицій, що склалися історично в певному соціумі. Відповідно до заклику німецького педагога А. Дістервега «Навчай культурі відповідно» [21] розуміємо спосіб існування і самовираження індивідуальності в навчальному процесі як естетичну діяльність, як унікальну форму естетичної культури людини, набутої в різних умовах життя та через освіту. Відтак зростає роль навчальних закладів у формуванні естетичної культури та інтелектуального рівня молодого покоління.

Естетична культура, на переконання Л. Виготського, обумовлює загальну потребу людини у творчому самовираженні та перетворенні нею навколишнього світу, а також естетичну потребу, яка фіксується в формі естетично-емоційного переживання [84, с. 165]. Теорія естетичного виховання Б. Лихачова особливо акцентує на сформованій здатності особистості виокремлювати в явищах мистецтва ті властивості, які «збуджують естетичні почуття» і викликають естетичні потреби [265, с. 18]. Естетичні потреби виникають унаслідок удосконалення естетичного сприйняття, смаку, тобто елементів естетичної свідомості. Саме естетичні потреби спрямовують особистість на вчинки й дії, пов’язані з пошуками способів реалізації отриманих естетичних, знань умінь і навичок у професійній діяльності. В естетичних потребах поєднуються як естетичні знання, так і способи самореалізації в суспільному та навчальному середовищі [446]. Як зазначалося вище, розглядати поняття «естетична культура» слід у соціальному контексті, оскільки формування естетичної культури особистості відбувається під впливом соціальних факторів. Розуміючи це, варто надавати особливого значення освіті окремих особистостей, які в процесі своєї діяльності, комунікації мають підвищувати загальний естетичний рівень суспільства. Важливе місце тут належить мистецькій та літературній освіченості, що дає можливість оперувати у свідомості естетичними категоріями, які визначають

рівень сприйняття естетичної своєрідності навколишньої дійсності та її відображення у творах мистецтва, особливе індивідуальне сприйняття.

Тлумачення поняття «естетична культура особистості» розпочнемо з характеристики з погляду психологічної науки його базової категорії *«особистість»*. На думку вітчизняного психолога В. Рибалки, особистість – це «системна індивідуальна якість індивіда, яка формується у діяльності та спілкуванні й характеризується його входженням у суспільні відносини. Особистість – це суб'єкт соціальних відносин та свідомої діяльності» [453, с. 26]. При цьому автор вибудовує власну психологічну структуру творчої особистості, що ґрунтується на цілісному уявленні про особистість К. Платонова [427] та синтезі пов'язаних між собою чотирьох підструктур: біологічної, індивідуальних психологічних особливостей, соціального досвіду й спрямованості. До пізнавальної сфери особистості як результату формування естетичної культури Е. Помиткін у праці «Розвиток духовного потенціалу й глибинні перетворення особистості» відносить естетичні емоції й почуття, пов'язані з умінням сприймати красу, гармонію, досконалість у життєдіяльності людини. Серед позитивних естетичних станів, що виникають при цьому, автор називає «благоговіння, смак, гармонію, інтерес, милування, насолоду, натхнення, обожнювання, окриленість, святковість, досконалість, співзвучність, урочистість» [434, с. 216-223]. С. Максименко естетичні почуття характеризує як «відчуття краси явищ природи, праці, гармонії барв, звуків, рухів та форм» і пов'язує їх з моральними почуттями. Естетичні почуття надихають особистість високими прагненнями, утримують від негативних вчинків, а відтак є істотними чинниками формування моральності особистості [284, с. 26]. У контексті нашого дослідження розглядаємо підструктуру форм відображення, яка охоплює як пізнавальні, так і емоційні психічні процеси особистості, що формується. У пізнавальній сфері особистості психологи особливе місце відводить вищим почуттям як відображенню переживання людиною свого ставлення до явищ соціальної діяльності (моральні, естетичні, інтелектуальні та праксичні) [134; 441; 442]. Вищі рівні естетичного розвитку особистості, які

виявляються в почуттях високого, піднесеного, трагічного, комічного, уважаємо головними ознаками естетичної культури особистості.

Дефініцію *«естетична культура особистості»* розглядаємо у зв'язку з системою знань, поглядів, переконань, умінь, навичок, за допомогою яких людина використовує накопичену інформацію про естетичні цінності та проєктує її на всі аспекти своєї життєдіяльності; як складову частину культури суспільства, сукупність естетичних цінностей і способів їх розпізнання та реалізації. М. Каган дає таке узагальнююче визначення цьому феномену: «Естетична культура особистості є інтегральним поняттям, яке охоплює і якісно характеризує всі сфери її свідомості (емоційну, психічну, вольову, інтелектуальну), всі види її життєдіяльності, всі засоби її саморозкриття: вона виявляється і в тому, як людина мислить, і в тому, що обирає, і в тому, що вміє, і в тому, яка вона сама» [176, с. 36]. Розглядаючи естетичну культуру як інтегративну якість особистості, виокремлюємо елементи естетичної культури високого рівня, ціннісні стосунки й естетичні потреби, говоримо про загальну культуру особистості, яка живе за законами краси, що мають місце в багатогранних сферах її діяльності, реалізує закладену потребу в спілкуванні з прекрасним та його розуміння. Називаємо їх вищими почуттями прекрасного, що виявляються не тільки в умінні насолоджуватися красою, а й у «переживанні любові до краси та творенні її навколо себе» [176, с. 36]. Такий сенс розуміння естетичної культури поширюється на різних рівнях у всіх напрямах життєдіяльності особистості. Індивідуальні естетичні якості знаходяться у центрі естетичної культури особистості як об'єднуючий фактор. Вони ґрунтуються на природних обдаруваннях, розвинутих у вищі почуття в процесі естетичного розвитку, різних видів діяльності, виявляються в захопленні, задоволенні, у творчому підході, у радості від спілкування з прекрасним. Індивідуальні естетичні якості особливо успішно розкриваються у сфері суспільних відносин, коли діяльність відповідає інтересам, нахилам і здібностям людини. Особливо плідним буде розвиток естетичної культури особистості, коли у відповідній діяльнісній сфері виникатимуть потреби у

вдосконаленні її загальної культури, що пов’язані з мистецтвом, зокрема з літературними творами, і вимагатимуть творчого самовираження.

Означені вище теоретичні положення естетичної культури дають підставу для узагальнення рівнів її вияву особистістю (рис. 1.2).

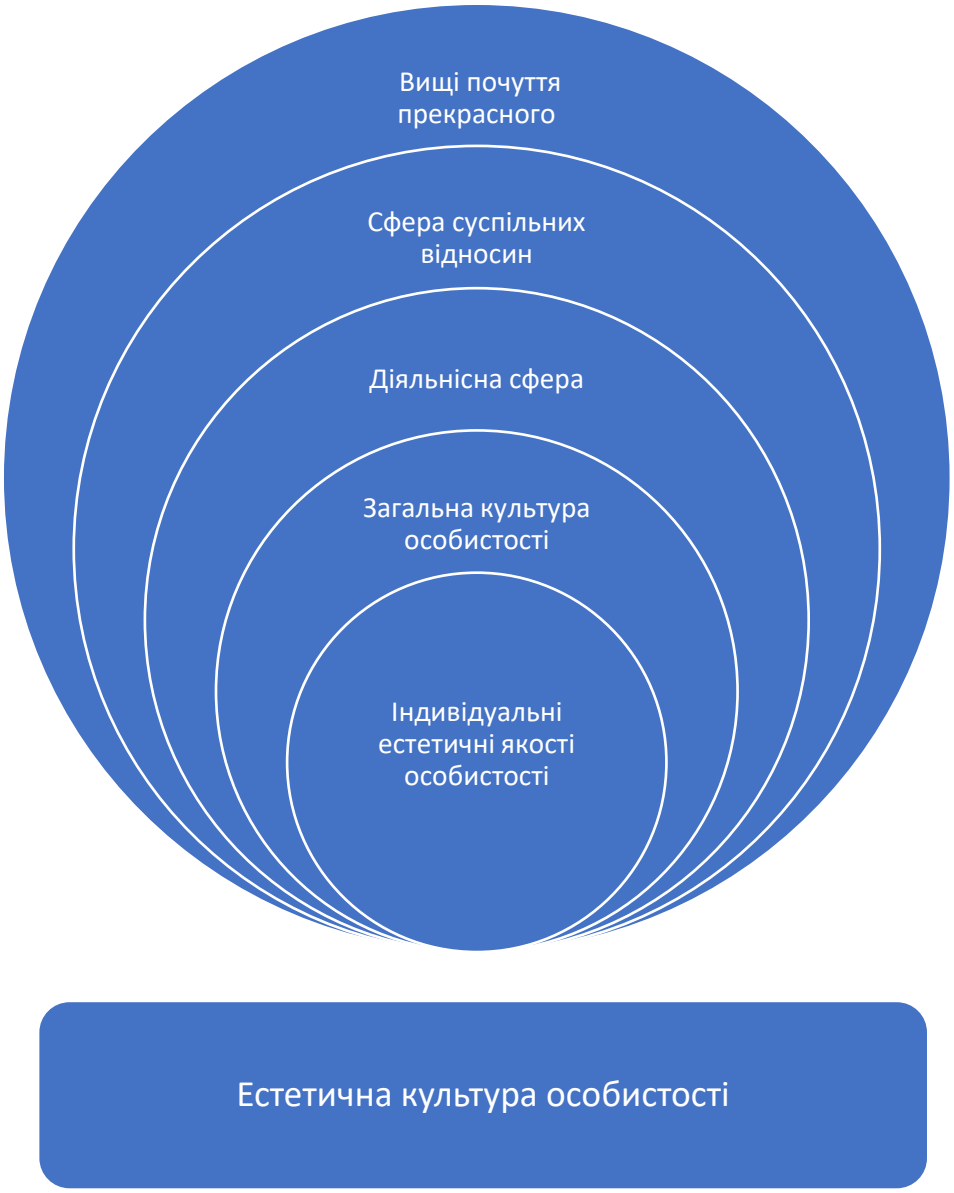

Рис. 1.2 Рівні вияву естетичної культури особистості

Як бачимо, на основі індивідуальних естетичних якостей кожна особистість формує прагнення до самовдосконалення, збагачуючи власну загальну культуру. Самопізнання і самореалізація відбуваються в діяльнісній сфері, у набутті вміння як насолоджуватися красою, спілкуючись з творами мистецтва, так і творити її для інших. Діяльнісна сфера розширює межі вияву

інтересів, нахилів, здібностей та формує навики суспільних відносин, сприяє зростанню естетичної культури. Суспільна оцінка естетичної діяльності особистості є критерієм рівнів її якісної реалізації, а поштовхом до оволодіння вищими почуттями прекрасного є пошуки форм їх вияву.

Далі розглянемо найважливіші форми вияву вищих почуттів прекрасного окремою особистістю: естетичні почуття, естетичний ідеал, естетичний смак. Їх предметним полем бачимо кращі здобутки художньої культури, зокрема світових та вітчизняних літературних творів, та набуття досвіду естетичного спілкування з ними. Вищі почуття прекрасного тісно пов'язані із зростанням загальної культури особистості.

Естетичні почуття – це безпосереднє емоційне переживання людиною ставлення до виразних проявів дійсності та закріплення цієї здатності в різних видах діяльності [584]. Естетичні почуття як один із виявів вищих почуттів прекрасного розглядаємо як можливість відображати оточуючий світ, здатність об'єднувати духовні структури в цілісність та впливати на якісну результативність духовно-творчого пошуку особистості. Про роль естетичних почуттів у духовному розвитку людства йдеться в дослідженнях Л. Виготського, Г. Гегеля, І. Канта та ін. Так, Л. Виготський зауважував, що пізнання «випливає не з розумного переконання, а з почуття і насолоди, і це пізнання значно перевершує інші» [85, с. 72]. У почуттях закріплюється ціннісний вимір духовного досвіду пізнання прекрасного, а також внутрішньо несприйнятий образ відразливого явища, таким чином, спілкування з потворним народжує ефект катарсису. У нашому дослідженні акцентуємо увагу на естетичних почуттях як творчоформуючій здатності особистості, що рухає її духовним розвитком і індивідуалізується у відповідному середовищі. Естетична досконалість почуттів визначається предметом, що збуджує їх і зумовлює зростання. Здатність до «рефлексії над естетичними феноменами та над своїм ставленням до них як відштовхування від власного духовного простору – це шлях удосконалення особистості, «передумова творення життя на естетичних

засадах» [305, с. 46]. Відповідно, естетичні почуття є «живильним джерелом» різних видів творчості.

Категорія естетичного ідеалу трактується як художнє уявлення про досконалість, втілене у творах мистецтва, бачення прекрасного в них. Ідеал (грец. idea – образ, ідея) означає першообраз, взірець досконалості. *Естетичний ідеал* – це «вид естетичного відношення, що є образом належної й бажаної естетичної цінності» [584, с. 97]. «Ідеал становить досконалість, до якої прагне людина, адже існуючий стан її не зовсім задовольняє. Те саме стосується естетичних ідеалів народу: вони відображають прагнення етносу втілити уявлення про красу…», – підкреслює О. Дарморіз [113, с. 124]. Характеризуючи поняття «естетичний ідеал» як одну із форм естетичного відображення дійсності, творчого, активного, здатного відкинути випадкове, несуттєве, Л. Левчук звертається до розуміння цієї категорії давніми греками як «ідеї», «поняття», «образу», «уявлення» [127]. Тобто, естетичний ідеал як високий зразок для наслідування краси, досконалості є загальним, що стосується суспільства, і індивідуальним, вираженим у формі чуттєвої уяви окремої особистості. На думку античного філософа Філона Александрійського, естетичний ідеал несе людині «вищу красу і викликає «роботу душі» [172]. Естетичний ідеал на сторінках кращих творів української та світової літератури виступає як система цінностей, духовний орієнтир, що формує естетичне ставлення до світу. Своєю чергою, естетичний ідеал слугує критерієм оцінки світу, творів мистецтва, сфери інтересів особистості. Не завжди існує правильне уявлення про сутність естетичного ідеалу: це наслідок хибного розуміння прекрасного. Несмак, негативний досвід спілкування з мистецькими творами, несприятливе середовище, сфера спілкування можуть завдати шкоди духовності особистості з несформованим естетичним ідеалом.

Естетика І. Канта розкриває діалектику ідеалу у зв’язку з теорією смаку: «ідеал – уявлення про одиничну сутність» [185, с. 74]. А необхідна умова для вищої доцільності естетичного ідеалу – вироблена особистістю система естетичних смаків, що диктуватимуть її вибір. *Естетичний смак* – категорія,

що відображає еволюцію естетичної свідомості та естетичних ідеалів. Естетичний смак є основоположною категорією густосології (лат. gustos – смак) – комплексної науки про естетичний смак, його природу, особливості формування та функції в суспільному житті, у естетичному пізнанні світу, творів мистецтва. Естетична культура особистості має спиратися на естетичний смак як «здатність судити про красу або її відсутність у природі, суспільстві, людині, мистецтві» [179, с. 31].

Відомий фахівець в галузі естетичної культури В. Липський вбачає сутність естетичної культури особистості в єдності почуттів, смаків, ідеалів, які матеріалізуються в процесі перетворення світу за законами краси [264, с. 41]. О. Волкова підкреслює, що «естетична культура особистості виконує низку важливих функцій,… вона стає тією умовою, яка допомагає щоразу віднаходити правильну лінію поведінки та взаємодії» [79, с. 14-15]. О. Пташук уважає головною об'єднуючою рушійною силою мотиваційну сферу особистості: постановку цілей і конкретних завдань діяльності, з'ясування шляхів їх реалізації, створення умов для здійснення діяльності, кінцевий результат [443, с. 292]. Таким чином, погляди сучасних учених звернені на універсальність значення естетичної культури в усіх сферах діяльності людини. Рівень естетичних почуттів, сформованість естетичних ідеалів та естетичних смаків залежить від прагнення особистості проявляти індивідуальні естетичні якості у сфері суспільних відносин та в діяльнісній сфері.

Поняттям «виховання» сучасна педагогіка оперує у двох значеннях. В. Ягупов зазначає, що в широкому соціальному значенні виховання – це передача соціального досвіду від старших поколінь молодшим. У вузькому – це спрямований вплив на людину суспільних інститутів задля передання їй певних знань, прищеплення навичок і вмінь, гідної поведінки, формування її наукових переконань, суспільних цінностей, моральних та політичних орієнтирів, життєвих настанов і перспектив [586]. Виховання – цілеспрямований, організований і планомірний вплив вихователів, певного соціального середовища (наприклад, освітніх закладів) на формування особистості

вихованців, це процес і результат, спрямовані на вирішення конкретних виховних завдань [223; 225; 297], у тому числі, формування естетичної культури як необхідної умови зростання особистості та вдосконалення суспільства в цілому.

В «Українському педагогічному словнику» С. Гончаренко зазначає, що складовою частиною виховання, безпосередньо спрямованою на формування вищих почуттів прекрасного: естетичних смаків, ідеалів, суджень, художніх здібностей особистості, на розвиток її здатності сприймати й перетворювати дійсність за законами краси в усіх сферах діяльності – є естетичне виховання [99, с. 119]. Вагомим його джерелом завжди виступала художня література. У естетичному вихованні особистості художня література відіграє унікальну роль. Стислий словник з естетики за редакцією М. Овсянникова розкриває поняття «естетичне виховання» як цілеспрямовану систему «дієвого формування людини, здатної сприймати, оцінювати, усвідомлювати естетичне в житті, природі, мистецтві, жити й перетворювати світ, творити «другу природу» за законами краси [229, с. 23]. Д. Мазоха та Н. Опанасенко естетичне виховання трактують як процес формування здатності сприймати й правильно розуміти прекрасне в навколишній дійсності та мистецтві, як чинник формування естетичної свідомості, розвитку творчих здібностей, естетичного досвіду в різних галузях естетичної діяльності людини [278, с. 130].

Підхід до розуміння сутності естетичного виховання та його завдань був різним у кожний конкретний період історичного розвитку, відповідно, у виховній роботі розглядалися ті естетичні категорії, що сприймалися широким загалом як критерії оцінювання прекрасного. Педагоги-гуманісти XIX-XX ст. В. Водовозов, А. Макаренко, В. Острогорський В. Стоюнін, В. Сухомлинський, К. Ушинський головними в освітньому процесі уважали моральне, трудове, інтелектуальне й фізичне виховання. Естетичне виховання не розглядалося окремо, а мало відбуватися в комплексі з цими складниками виховного процесу. На обов’язковому розвиткові естетичних почуттів під час вивчення літератури наголошував В. Стоюнін й радив учителям: «Розвивайте в людині

мистецтвом естетичні прагнення, навчіть її розуміти все прекрасне й насолоджуватися ним, і вам не потрібно буде її повчати» [506, с. 246]. Про важливість створення під час освітнього процесу відчуття «насолоди мистецтвом», тобто, особливого – «етично-естетичного» – душевного настрою, що спрямовував би на добро, стимулював би розвиток критичного мислення, естетичного смаку, допомагав би правильно оцінювати явища життя і твори мистецтва говорив В. Острогорський [342, с. 318-329]. А. Макаренко уважав, що естетичне почуття має бути присутнє щомиті в житті кожної людини: у стосунках із оточуючим світом, у ставленні до себе, до природи, до держави [281]. В. Сухомлинський писав: «Краса – могутній засіб виховання чутливості душі. Це вершина, із якої ти можеш побачити те, чого без розуміння і почуття прекрасного, без захоплення і натхнення ніколи не побачиш» [511, с. 410]. Розуміння значення естетичного виховання педагогами минулого багато в чому вплинуло на погляди сучасних дослідників, які говорять про процес навчання та естетичного виховання як про єдине ціле. Ці думки стали провідними у нашому дослідженні.

Термін «естетичне виховання» діалектично пов’язаний із поняттями, що входять до сфери естетичної культури особистості. Завдяки процесу освіти й виховання молодого покоління мобілізуються персональні естетичні ресурси, необхідні для ефективного вирішення художніх завдань у типових і нестандартних ситуаціях, у побудові власної траєкторії життєтворчості, у майбутній професійній діяльності [128]. На зв’язку естетичної культури з «системою ціннісних уявлень, що становлять основу особистісних орієнтирів суб’єкта, регулюють його діяльність, якісно змінюють спосіб буття на осмисленіший, впорядкованіший, гармонійніший» наголошує Г. Сотська [501, с. 28]. Дотримуємося думки, що формування високого рівня естетичної культури – це наслідок роботи розуму, почуттів, волі через повсякденне освоєння інтелектуальних та мистецьких надбань, виявлення високого рівня мовної культури.

У полі зору нашого дослідження – думки сучасних науковців та педагогів про особливу місію вчителя української мови і літератури як носія естетичних почуттів, естетичних ідеалів, естетичних смаків, взірця досконалої оцінки творів мистецтва та розуміння прекрасного (І. Зязюн [150; 159], Н. Волошина [82], Н. Миропольська [300-302], М. Пентилюк [417], О. Семеног [476; 478], та ін.). Підтримуємо думку, що завдяки діяльності педагога має реалізовуватися державна політика у створенні інтелектуального, духовного потенціалу нації, у «примноженні культурної спадщини» [318, с. 12-24]. Без прагнення до розуміння культурних цінностей не буде відбуватися творчий розвиток його особистості: він не зможе вдосконалювати свою професійну майстерність, підвищувати рівень естетичної культури. Основою майбутньої професійної діяльності вчителя української мови і літератури вважаємо глибокі систематичні знання, лінгводидактичні навички, лінгвокультурологічну підготовку, а також потребу в естетичному розвиткові, самореалізації, самовихованні, вироблення умінь і навичок спілкування з високим мистецтвом, естетичне ставлення до навколишнього світу.

Відтак, у третій смисловій групі розглянемо поняття педагогіки та психології вищої школи, які становлять теоретичне підґрунтя формування естетичної культури майбутніх учителів української мови і літератури: «формування», «естетичний розвиток», «творча самореалізація», «самовиховання», «саморозвиток», «естетичне середовище», «естетична культура майбутнього вчителя української мови і літератури», «формування естетичної культури майбутнього вчителя української мови і літератури».

Для вирішення проблеми формування естетичної культури майбутнього вчителя української мови і літератури розглянемо поняття «формування». Т. Аболіна, Н. Миропольська, які естетичне виховання розглядають крізь призму поняття «формування», розуміють його як: – забезпечення особистісного сприйняття суспільних та естетичних цінностей; – вироблення соціально значущого й історично прогресивного ставлення до життя, природи, людей, мистецтва, суспільних порядків, шляхів розвитку людства; – процес

керування естетичним розвитком особи та суспільства; – зв'язок естетичного виховання окремої особистості й естетичної культури суспільства [1].

Серед вимог, що висуваються державою до фахової майстерності випускника, є якісні зміни рівня його естетичного розвитку, вираженого за словами О. Рудницької в «кількісних та структурних перетвореннях» [465, с. 268]. Для того, щоб повною мірою сформувати власну естетичну культуру, не піддатися впливу масової культури, маргіналізації, майбутній вчитель української мови і літератури має володіти позитивним досвідом пізнання прекрасного, бути цілеспрямованою особистістю, здатною включати естетичні категорії до свого життєвого досвіду [586]. Термін «формування» означає незакінчену дію, тобто, це безперервний процес дії через навчання, самоосвіту, самовиховання і накопичення життєвого досвіду. Поняття «сформованість естетичної культури» може мати закінчену дію лише на певний період життєдіяльності особистості, тому що в неї знову виникатимуть нові вимоги до осягнення прекрасного.

Ефективному розвитку особистості майбутнього вчителя української мови і літератури сприяє залучення його до такої естетичної діяльності, у процесі якої реалізується прагнення до краси. *Естетичний розвиток* – складова частина професійного становлення і вдосконалення естетичної свідомості, способів мислення та естетичної діяльності особистості. І. Зязюн [154; 158], О. Отич [343], В. Рибалка [453], О. Рудницька [464] естетичний розвиток в загальному розумінні бачать як перехід від простого до більш складного, від нижчого до вищого, як процес поступового накопичення кількісних показників, що визначають якісні зміни. Нам імпонує думка С. Гончаренка, який зауважує, що естетичний розвиток особистості передбачає вдосконалення її естетичних потреб, почуттів, смаків, суджень, поглядів, переконань, ставлень, естетичної культури та естетичного досвіду [99].

Психологи Б. Ананьєв [8], Л. Виготський [84], А. Леонтьєв [257] та ін. підкреслювали роль особистісно-діяльнісного підходу у формуванні духовності суспільства в цілому. Вони розглядали розвиток пізнавальних та емоційно-

психічних процесів кожної особистості в діяльності та спілкуванні з іншими людьми. Студентський вік – це період інтенсивного формування системи ціннісних орієнтацій, відносин, загального підходу до світу, до себе, що додає значення і визначає напрям особистісних позицій, поведінки, вчинків. Для формування ціннісних орієнтацій необхідні понятійне мислення, накопичення достатнього морального та естетичного досвіду, вироблення певного власного іміджу в соціальному оточенні. Процес формування системи ціннісних орієнтацій стимулюється розширенням сфери спілкування, зіткненням з розмаїттям форм поведінки, поглядів, ідеалів. На ціннісні орієнтації особистості впливає співвідношення мети та мотивів [94; 434; 442]. У психологічній енциклопедії зазначається, що мотив (лат. motus – рух) – матеріальний чи ідеальний предмет, заради якого реалізується діяльність [440, с. 212]. Суголосні з думками філософів та педагогів, які пов'язують мотиви навчальної та естетичної діяльності студента з його потребами та інтересами, прагненнями, емоціями та ідеалами. Зокрема, О. Пєхота, розглядаючи шляхи готовності до професійного саморозвитку студентів, говорить про важливість для цього сформованих мотивів і цілей [422]. Потреба у підвищенні свого інтелектуального та естетичного рівня має стати основним мотивом і ціннісною орієнтацією майбутніх учителів української мови і літератури. Мотиваційна сфера обумовлює потребу в знаннях, у спілкуванні з прекрасним, у саморозвитку, самопізнанні, в отриманні додаткових фахових знань, у досягненні сформованості естетичної культури. Мотив, зауважує представник київської антропологічної школи В. Іванов, є внутрішньою спонукальною причиною, яка ґрунтується не тільки на знаннях, а й на досвіді, за допомогою якого відбувається об'єктивне відображення предмета та формується відношення до нього. Мотив орієнтується на суб'єктивний та індивідуальний смисл предметного світу, «той спосіб предметного виявлення, для розуміння якого... потрібні внутрішні почуття» [162, с. 180].

Розширенню ціннісних орієнтацій майбутнього вчителя української мови і літератури сприяє інтеграція знань як основа цілісного сприйняття і пізнання

світу. Термін «інтеграція» (лат. integer – цілий, integratio – відновлення, відбудова, заповнення, доповнення) означає «об'єднання в ціле, у єдність будь-яких елементів, відновлення будь-якої єдності» [207, с. 203]. Питанням вивчення теоретичних та методологічних проблем інтеграції в процесі професійної підготовки майбутніх учителів української мови і літератури присвятили дослідження І. Бех [43], С. Гончаренко [100], С. Клепко [198], Ю. Козловський [204], Ю. Мальований [100] та ін. Плідними є пошуки моделей естетичного розвитку молоді з урахуванням сучасної соціально-культурної ситуації у світі, що передбачають інтеграцію освіти й виховання, створення «синтетичних» програм і напрямів роботи. Як слушно зауважує О. Отич, «у системі професійної освіти художньо-естетичний розвиток особистості має свої особливості, що полягають у його не лише загально-особистісній, але й професійній спрямованості й детермінованості його основного змісту й напрямів вимогами професії до фахівця» [343, с. 27]. Підкреслимо, що раціональне поєднання сформованих теоретичних знань із суміжних дисциплін із умінням їх використовувати наповнює новим змістом дисципліну, що вивчається.

В естетичному розвитку особистості майбутніх учителів української мови і літератури ключовим є освітній процес, де особлива увага, окрім передачі та засвоєння професійних знань, надається розвиткові вищих почуттів прекрасного на основі оволодіння естетичними категоріями для здійснення саморозвитку, творчої самореалізації, самовиховання. Розглянемо ці поняття з погляду сучасної педагогіки.

Творча самореалізація є якісною характеристикою особистості, що сприяє її естетичному розвитку через реалізацію внутрішнього потягу до прокладання унікального індивідуального шляху в царині пізнання прекрасного. Важливою характеристикою творчої самореалізації уважаємо її соціальне значення, адже естетичне зростання особистості, що творить, залежить від впливу на оточення продукту її діяльності, що має особливе «творче забарвлення художнього сприйняття», підкреслює Г. Падалка [353, с. 67]. Прагнення до творчої

самореалізації, закладене у ЗВО, буде примножуватися фахівцем у професійній діяльності. Головне, щоб воно визначався вищими інтелектуальними й естетичними потребами. На нашу думку, творча самореалізація – це завжди виявлення, вираження дії, що є необхідним базисним атрибутом особистості. У процесі творчої самореалізації особистості відбувається її самовиховання та саморозвиток. *Самовиховання* розглядається в педагогіці як «цілеспрямована систематична діяльність особистості з метою вироблення у собі бажаних духовних, інтелектуальних, моральних, естетичних та інших позитивних рис й усунення негативних» [586, с. 234]. Відтак відбувається пошук сенсу життя, активне самоутвердження, реалізуються цілі, формуються інтереси, усуваються недоліки, тобто, відбувається особистісне й професійне зростання. *Саморозвиток* особистості тісно пов'язуємо із збагаченням новими знаннями, її уміннями, навичками, набутими під час процесу самореалізації. Підтримуємо думку А. Маслоу, що чинники, які спонукають до саморозвитку, – це потреби визнання оточенням, що сприяє зростанню особистісної самоповаги, значущості, завоювання престижу [291].

Якщо студента постійно оточує висока культура в стосунках, твори мистецтва, культ книги, то це сприятиме його прагненню самому мати відповідний рівень естетичної культури. Професор естетики Сассекського університету П. Еббс сформулював основні положення своєї системи, в основі якої знаходяться естетичні почуття, що формуються в так званому «естетичному полі» [598]. Гармонійне виховання особистості майбутнього вчителя української мови і літератури, його естетичний розвиток, спрямування на вироблення оригінальних ідей відбувається в естетичному середовищі ЗВО. В. Іванова називає естетичне середовище «різноманітним, різнорівневим світом, який оточує людину, формує її уявлення про цей світ, її ставлення до людей, природи, всієї навколишньої дійсності» [168, с. 68]. *Естетичне середовище* розгдядаємо з позицій онтологічного підходу як поєднання різних засобів освіти та їх змісту, що керують процесом розвитку особистості майбутнього вчителя української мови і літератури, створюють сприятливі для

цього умови і надають можливості вибору діяльності для самовираження і самореалізації. В естетичному середовищі студент має змогу свідомо обрати індивідуально-освітню траєкторію відповідно до своїх потреб, інтересів і нахилів та підвищувати естетичну культуру. В. Сагатовський визначає важливими показниками такого середовища цілісність, взаємодію «біо-соціо-духовно-індивідуальних властивостей», комфортні умови для навчання та життєдіяльності [469]. Надаючи великого значення естетичному середовищу ЗВО в процесі формування естетичної культури майбутніх учителів української мови і літератури, окреслимо його складові частини, що сприятимуть розкриттю естетичних інтересів, творчих здібностей студентів (рис. 1.3).

Рис. 1.3 Складники естетичного середовища ЗВО

Збалансований вплив естетичного середовища ЗВО на формування естетичної культури майбутнього вчителя української мови і літератури має

бути підпорядкованим головній меті: підготувати сучасного фахівця, який має навички творчої самореалізації, сформовані ціннісні орієнтації, що визначаються вищими інтелектуальними та естетичними потребами.

Учитель – це особлива професія, кожен її представник є духовно багатою людиною, бо наповнює свій внутрішній світ ідеями прекрасного. У комплексі з професійними компетентностями естетична культура вчителя української мови та літератури складає систему ціннісних орієнтацій, що регулюють його діяльність, якісно змінюють його спосіб буття на більш осмислений, упорядкований, гармонійний, визначають його готовність до професійної діяльності. Відтак поняття *«естетична культура майбутнього вчителя української мови і літератури»* потрактовуємо як сукупність сформованих естетичних смаків, поглядів, ідеалів, як ґрунтовну орієнтацію майбутнього фахівця в розмаїтті естетичних категорій та культурних домінант сучасного світу, що базуються на знаннях, уміннях пізнавального й творчого типу, соціальних навичках, світоглядних переконаннях, та в системі є підставою вирішувати професійні, особистісні та суспільні проблеми. *Формування естетичної культури майбутнього вчителя української мови і літератури* розглядаємо як забезпечення вироблення ціннісно-мотиваційних спрямувань до розширення інтегративних знань, оволодіння естетичними категоріями; здатності керувати власною пізнавальною та естетичною практичною діяльністю; прагнення до естетичного розвитку, саморозвитку, самовиховання, творчої самореалізації в освітньому процесі ЗВО та в суспільному житті.

Отже, проаналізовані в параграфі 1.1 поняття стосуються теоретичних та практичних аспектів формування естетичної культури майбутнього вчителя української мови і літератури. Для повного розкриття заявленої теми дослідження нами умовно поділено їх на три смислові групи та виявлено логічні взаємозв’язки між ними. Використання в дослідженні першої групи понять дає можливість розкрити філософсько-логічні категорії прекрасного з погляду історії їх становлення та розвитку в сучасних соціально-політичних умовах. Друга група понять стала теоретичним підґрунтям сфери формування

естетичної культури особистості. Пов’язані з педагогікою та психологією вищої школи, із пошуками науковцями сучасних підходів до формування естетичної культури майбутнього вчителя української мови і літератури поняття третьої групи узгоджуються з розробленням методики формування естетичної культури майбутніх учителів української мови і літератури.

Педагогічна наука багатьох зарубіжних країн демонструє ефективні підходи до формування естетичної культури студентської молоді. Теоретичні та практичні напрацювання з порушеної проблеми потребують вивчення та узагальнення з метою використання позитивного досвіду в українських ЗВО, створення ефективних педагогічних систем формування естетичної культури студентів.

1.2 Місце естетичної культури в контексті зарубіжних освітніх парадигм

Пріоритетним у системі освіти навчальних закладів Великобританії, США, Франції, Польщі є питання формування естетичної культури студентів у контексті їх навчальної діяльності. Наш вибір для вивчення зарубіжного досвіду саме цих країн продиктований тим, що значною мірою сприяють підготовці сучасного фахівця такі підходи: у Великобританії – естетизація навчального середовища, ціннісне ставлення до мистецтва, поєднання дій громадськості, освіти, митців, гуманітаризація навчальних дисциплін, збереження національних культурних традицій; у США – медіація різних сфер знань, інтеграція мистецтва з іншими навчальними дисциплінами, створення інтегрованих програм, «терапія» засобами мистецтва, розвиток естетичних потреб студентів, розробка етапів естетичного розвитку особистості в процесі вивчення літературних творів; у Франції – науково-теоретична база формування естетичної культури, тенденція «митці – партнери педагогів і викладачів», обов’язкове вивчення мистецьких дисциплін, державне фінансування навчальних проєктів; у Польщі – естетичні концепції навчання і

виховання, зокрема, «виховання до мистецтва», «виховання через мистецтво», позиція «відкритої душі», взаємозв'язок формування естетичної культури і творчого розвитку особистості.

Керуючись авторитетом провідних університетів та з метою отримання престижної спеціальності, багато українських студентів поповнюють аудиторії закладів вищої освіти названих країн. Рейтинг World University Rankings 2018, у якому представлені заклади вищої освіти 77 країн, очолили Оксфордський та Кембриджський університети. Європейські університети отримали половину місць у топ-200 [451]. Відповідно до попередніх рейтингів британської компанії Quacquarelli Symonds топ-університетів світу QS World University Rankings за 2016-2017 рр. перше місце п'ять років поспіль утримував Массачусетський технологічний інститут, а Стенфордський та Гарвардський університети займали відповідно другу і третю позицію [452].

Розглянемо основні тенденції зарубіжного досвіду формування естетичної культури, що викликають інтерес в межах нашого дослідження. Джерельною базою слугують дисертаційні та монографічні дослідження, журнальні публікації українських учених, праці з проблеми формування естетичної культури зарубіжних науковців, окремі освітні та урядові документи досліджуваних країн.

Розглянемо детально підходи до формування естетичної культури в начальних закладах Великої Британії, висвітлені в дослідженнях вітчизняних і зарубіжних авторів. Питанням *естетизації педагогічного процесу* присвячені роботи Н. Авшенюк [3], Л. Волинець [77], Н. Ладижець [251], І. Павлової [352], Є. Пермінової [418], О. Семеног [477], О. Шевнюк [561] та ін. Як зазначає О. Шевнюк, Британською педагогікою здійснюються зусилля щодо гуманітаризації освіти, формування культурної та естетичної компетентності майбутнього фахівця як творчої особистості, що може сприймати дивертисивність точок зору різних культур [561, с. 18]. Вбачаючи в художній літературі та інших видах мистецтва могутню людинотворчу й державотворчу силу, британські педагоги вводять мистецькі дисципліни як обов'язкові в

програми шкільної та вищої освіти. Навчання, таким чином, набуває принципово творчого характеру, досягаючи ефективності завдяки інтегративному принципу викладання мистецьких дисциплін та естетизації навчального процесу, створенню «естетичного поля» навчального закладу. Н. Ладижець у книжці «Філософія і практика університетської освіти» зазначає, що англійська вища освіта готує культурну людину, яка, окрім спеціальних знань, має широкі світоглядні позиції. Вагоме значення цьому шляху має концепція «інтелектуального університету», сутність якої полягає в наданні студентам гуманітарного знання, залучення кожного до досягнень культури, розвитку інтересів та духовності [251, с. 72]. Підкреслимо, що залучення студентів до опанування досягненнями культури та мистецтва значно розширює їх світоглядні позиції, тому недоліком уважаємо те, що не всі навчальні програми українських ЗВО включають мистецькі дисципліни як обов'язкові.

Традиційна для Великої Британії *естетизація життєвого простору* людини – усіх сфер її діяльності, що впливає на вирішення сенсу життя кожної особистості, творчу самореалізацію обдарувань, важлива в практичній реалізації нашого дослідження. Суголосні з британськими вченими, які доводять, що всі сфери життєдіяльності людини (побутова, соціальна, економічна, політична, духовна тощо) мають охоплювати елементи творчої діяльності, яка генерує естетичне та є основою діалектичного поступу суспільства. На першому плані має бути особистість із її справді унікальним творчим потенціалом, її почуття й уміння співпереживати. Про це говорить викладач Кембриджського університету Р. Гібсон, виступаючи проти інструментально-раціональної педагогіки, для якої найголовнішим є контроль, успішність, оцінка [608, p. 53-61]. Уважаємо, що виховання почуттів, емпатії має знаходитися в центрі уваги викладачів гуманітарних дисциплін. Важливим при цьому є створення атмосфери взаєморозуміння, співпереживання і формування умінь контролювати емоції.

Серед пріоритетних аспектів культурного розвитку особистості у контексті освіти Д. Бест виокремлює естетичну культуру, яка передбачає *ціннісне ставлення до мистецтва, та полікультуру* як повагу до різних культурних перспектив, що існують у сучасному світі [601]. Останній аспект, своєю чергою, ґрунтується на розумінні культури XXI ст. як світового інтеграційного процесу, де відбувається змішування різних етносів і культур. При цьому враховується прагнення кожного народу зберегти національні цінності, традиції, етнічну ментальність. Велика Британія має різноманітний етнічний склад населення, тому її освітні програми спрямовані на культурний плюралізм. Підкреслимо, що врахування етнічної різноманітності студентів сприяє усуненню етноцентричних поглядів, стереотипів та розвиває критичне ставлення до історії свого народу й інших народів світу, до проблем сьогодення. Українська дослідниця Л. Волинець вказує на важливість започаткування масштабного міждержавного проекту «Європейська історія мистецтв», який сприяє усвідомленню молодим поколінням спільної європейської ідентичності [77, с. 45]. Таким чином, реалізується важливе освітнє завдання – розвиток розуміння цінності культурного розмаїття світу, необхідного як для європейського, так і для світового співжиття та співробітництва. Формування естетичної культури в контексті інтеграційного, кроскультурного, лінгвокультурного підходів є актуальним для нашого дослідження.

Сучасні політики, педагоги, громадськість Британії розуміють важливість використання потенціалу мистецько-культурної освіти як для збереження і розвитку культурної спадщини людства в усьому її розмаїтті, так і для особистісного становлення молоді, що вступить у дорослий світ. Знаходяться ентузіасти, які намагаються розширити межі науки з урахуванням нових вимог часу. У Великобританії, як і в інших країнах Європи, зростає інтерес до розвитку загальної мистецької освіти. Підтримуються творчі ініціативи, проекти, програми, що здійснюються на основі партнерства інституцій освіти, культури та інших зацікавлених організацій. Прикладом для наслідування може

слугувати діяльність тих із них, що *поєднують дії громадськості, освіти, митців*: Мистецька рада, яка зосереджує увагу на вдосконаленні освітніх стандартів, на розвитку постійного співробітництва навчальних та мистецько-культурних закладів, локальні відділи освіти «Творче молодіжне партнерство», «Новий розвиток освіти», «Мистецтво через навчальний план». Через них здійснюються інноваційні підходи, що передбачають поєднання зусиль працівників культури, митців та навчальних закладів. Зокрема, у контексті підрозділу навчальної програми з естетичного виховання реалізуються її складові «Знання та розуміння світу», «Особистісний, соціальний та емоційний розвиток», «Креативний розвиток». Починаючи з дошкільної мистецької освіти, дітей готують із багатьох видів мистецьких практик: пластичних мистецтв, музики, співу, театральної гри, танцю, прикладних видів художньої творчості [3]. У шкільній освіті така підготовка зберігає фрагментарність і є обмеженою окремими видами: музикою, образотворчим мистецтвом, пластичним мистецтвом, танцем, театром [531].

Сьогодні відбувається поєднання вузької спеціалізації і інтелектуалізації навчального процесу, де неабияке місце належить інформаційним технологіям: література та інші види мистецтва стають доступними через електронні носії. Постає завдання: підготувати молоду людину до того, як зробити правильний вибір у широкому розмаїтті справжніх мистецьких цінностей і псевдокультурних зразків. В освіті відбувається поступова зміна акцентів із кінцевого результату на процес формування навичок самостійного набуття знань. Британський досвід виховання естетичної культури, керування цією сферою надзвичайно цінний для вітчизняної вищої школи. Як і в більшості західних країн, у Великобританії акцентовано увагу на дисциплінарному підході, який передбачає *гуманізацію вищої освіти* через зміст усіх навчальних предметів. Наприклад, дослідницький центр П. Гетті інтегрував цей підхід в поняття «Мистецтво», коли вже в коледжі учень знайомиться з чотирма концепціями: естетичною (вивчення природи мистецтва, його ролі в людському досвіді), критичною (опис, інтерпретація та оцінювання твору мистецтва),

історичною (осмислення творів мистецтва в культурному та історичному контексті), продуктивною (створення артефакту). П. Соболєв слушно зауважує, що такий підхід забезпечує самореалізацію особистості, а також сприяє оволодінню нею естетичної грамотності [497], концептуальність якого варто запозичити. Успішно сьогодні діє програма «Мистецтво та екологія» (Art and Ecology), яка стартувала з ініціативи Королівського товариства сприяння розвитку мистецтв, виробництва і комерції (The Royal Society for the Encouragement of Arts, Manufactures and Commerce (RSA) та Мистецької ради (The Arts Society). Митці, літератори, запрошені навчальними закладами, працюють із молоддю над художніми проектами та пошуками ідей щодо гармонізації стосунків людини і світу природи. Програма покликана поширювати нове екологічне мислення серед молоді засобами мистецтва та художньої творчості.

Поділяючи думки прихильників естетизації різноманітних навчальних програм шляхом надання їм особливого статусу, Д. Бест стверджує, що коли молода людина відчуває красу мистецтва, переживає її, вона реагує на неї не тільки чуттєво, але й інтелектуально. Учений поєднує абстрактно-логічну й чуттєво-емоційну сфери як складне інтегроване явище: «Ми повинні… наполягати на тому, що естетичним почуттям властиве раціональне, когнітивне так само, як і афективне, підсвідоме» [601, p. 37-40]. Для реалізації цього універсального завдання педагогіки має проводитися спеціальна підготовка викладачів, яка включає естетичну підготовку: усі викладачі поступово залучаються до опанування мистецтвознавчими дисциплінами та до співпраці у сфері естетичної культури.

Викликають інтерес такі осередки естетичного виховання в освітніх закладах Великої Британії: – мережа MAQIC (музеї і галереї Кембриджу (Museums and Art Galleries In Cambridge); – проект «Африка-95», здійснений Королівською Академією (the Royal Academy) та Музеєм людства (Museum of Mankind), що поєднав мистецтво, етнографію, історію та літературу; – проект із Давньогрецької міфології, що проводиться спільно з Національною галереєю

(The National Gallery) і бібліотекою Британського музею (The Library of the British Museum); – програма з оперного мистецтва, у якій задіяні історичні матеріали, організована відділом освіти Королівського оперного театру (the Royal Opera House) та Британського музею (the British Museum); – інтегровані курси мережі MAC-музеїв та галерей Кембриджа.

Плідними є пошуки моделей формування естетичної культури молоді з урахуванням сучасної соціально-культурної ситуації у світі, що передбачають інтеграцію освіти й виховання, створення «синтетичних» програм і напрямів роботи. Професор естетики Сассекського університету П. Еббс розробив курси «Мистецтво виховання», «Мистецтво мовлення», у яких реалізував основні положення своєї естетичної системи. У її центрі – фундаментальні, на думку вченого, властивості людини – естетичні почуття. Вони формуються в так званому «естетичному полі». У добре збалансованій педагогічній системі естетичне поле забезпечує гармонійне виховання творчої особистості. Особливий інтерес для педагога, уважає П. Еббс, мають викликати уміння вихованців виробляти оригінальні ідеї у різноманітних сферах діяльності [598]. Українська дослідниця О. Семеног особливу увагу звертає на те, як студенти «відшліфовують» ораторські та комунікативні здібності з метою вироблення мовленнєвої культури. Для цього у закладах вищої освіти Великої Британії практикуються дискусії, т'юторські заняття, рольові ігри, моделювання, наукові майстерні, впроваджуються модульні технології, методичні презентації, здійснюється мікровикладання [477]. Природнім для гуманізації вищої освіти є ці та інші практики, що розвивають художній смак, лінгводидактичні навики, формують вищі почуття прекрасного.

Навчально-виховні завдання системи освіти Великобританії, представлені в Національній освітній програмі (National Curriculum), пропонують серед засвоєння досвіду естетичного сприйняття дійсності розвиток художнього смаку – Aesthetical Education (естетична освіта та виховання). Уся виховна система держави розуміється як комплекс взаємопов'язаних компонентів кожного навчального закладу: початкової концепції; діяльності, що забезпечує

реалізацію концепції; суб'єктів діяльності, які її організують та беруть у ній участь; стосунків інтегрованих у спільноту суб'єктів навчання; середовища, де відбувається дійство; управління, що забезпечує інтеграцію всіх компонентів системи в цілому. Таким чином, естетичне виховання тісно пов'язане із соціальним, природним, культурним оточенням.

Важливим при цьому естетичне середовище, так званий «виховний простір» конкретного навчального закладу, у якому збережені *національні культурні традиції.* У британській педагогіці прийнято термін «breeding» (виховання), що означає навчальний процес, метою якого є виховання відповідного культурного рівня. Учнів британських шкіл-пансіонів традиційно називають студентами (students). У цих навчальних закладах зберігаються традиції їх праобразів монастирів чи дворянських маєтків, наприклад, Вестмінстер чи університети Оксфорда та Кембриджа. Вони мають свою унікальність, дотримуються традицій, закладених століттями, одночасно освоюючи й застосовуючи освітні інновації. Більшість британських навчальних закладів функціонують багато сотень років і розташовуються в приміщеннях, що мають велику історичну й культурну цінність із погляду архітектури, внутрішнього оздоблення. Часто ця обставина є найважливішою в естетичному вихованні студентів. Сприяють підвищенню рівня естетичної культури власна емблема, девіз, інші символи: шарфи, краватки з кольорами факультетів – окрім виховання патріота школи, це має своєрідну естетичну цінність. Головним джерелом формування естетичної культури студентів стають не окремі виховні заходи, а дух самого закладу, збереження його традицій. Обов'язково діють драматичні студії, музичні класи, власні кінотеатри, практикуються групові відвідування театрів, танцювальні вечори з виїздом до інших навчальних закладів. До культурних заходів залучаються студенти за інтересами й нахилами. Багато уваги приділяється організації побуту студентів: архітектурно-планувальним особливостям приміщень, де вони живуть, обладнанню предметно-просторового середовища, режиму та етикету відповідно до традицій, що склалися в закладі. Отже, створюється естетичне

середовище, яке охоплює і живописну навколишню територію, і продуману форму одягу учасників освітнього процесу.

Характерним прикладом реалізації можливостей естетичного впливу є перебування у Ітонському коледжі. Знаходиться навчальний заклад у старовинних приміщеннях, що мають історичну цінність і зберігають пам'ять про видатних особистостей, які вийшли з їх стін. Ітонський коледж розташований поблизу літньої резиденції британських монархів і оточений живописними природними парками й мисливськими угіддями. Усі програми, за якими здійснюється навчально-виховна діяльність, багато місця відводять формуванню художніх почуттів і смаків студентів. До програм входять екскурсії, підготовка спектаклів, творчі студії. У навчальному закладі діють близько десяти оркестрів та музичних груп. Найбільшими є симфонічний оркестр, концертна група, струнний оркестр. Таким чином, навчання в Ітоні в повній мірі сприяє формуванню естетичного світосприйняття, світогляду й смаків студентів.

Наукові аспекти проблеми професійної підготовки фахівців у університетах Великої Британії досліджували численні вітчизняні автори. В. Третько звертає увагу на те, що «за європейськими й світовими стандартами система британської професійної освіти вважається надмірно складною і подекуди непрозорою, що зумовлено історичними передумовами розвитку систем освіти впродовж століть і впливом особистих поглядів та позицій представників цих систем» [522, с. 235]. Н. Бідюк, яка здійснила історико-педагогічний аналіз розвитку університетської освіти Великої Британії, указує, що їх корені беруть початок ще з XII-XIII ст., коли розвивалися первісні училища, відбувалося заснування Оксвордського та Кембриджського університетів [48, с. 9]. Дослідниця зазначає, що на традиції, які збереглися в університетській освіті, у тому числі культурні та естетичні, значною мірою вплинув історичний досвід. Звертаємо увагу на те, що в українській педагогічній думці історичний досвід розуміння прекрасного, закладений нашими предками, переважає чи не в кожній сучасній науковій концепції.

Отже, у системі вищої освіти Великобританії цілеспрямоване систематичне формування естетичної культури розглядається як основа культурного розвитку особистості. Через управління й координацію дій, загальну базову мистецьку освіту на всіх рівнях навчання, інтеграцію вузької спеціалізації і естетизації науки розкривається творчий потенціал майбутніх фахівців, формується потреба в самореалізації. Цьому сприяє створення відповідного естетичного середовища, у якому відбувається навчальний процес.

Вивчаючи стан сучасної вищої освіти США, українські дослідники Н. Ничкало [323], О. Отич [344], О. Романовська [461], О. Шевнюк [561] та ін. звертають увагу на те, що вона характеризується ставленням до мистецтва як до могутнього фактору розвитку естетичної культури. Відомий американський соціолог Г. Кан із співавторами у книжці «Наступні 200 років: сценарій для розвитку США і світу» так охарактеризували цей процес: «Незабаром мистецтво займатиме центральне місце в житті людей… загальна комп'ютеризація і автоматизація виробництва, стандартизація громадського життя змусять людину шукати «втрачену індивідуальність» через царину прекрасного [183, с. 96].

Загальні тенденції інтеграції мистецтва з навчальними дисциплінами в освітньому процесі американських закладів вищої освіти висвітлено в працях Дж. Гаузмана [609], М. Ґібсона [607], Дж. Дьюї [603], А. Ефланда [605], Дж. Клейна [614], М. Парсонса [621], Т. Родеса [622], М. Хубера [613] та ін. Американські науковці вважають, що інтеграція мистецтва із іншими академічними дисциплінами сприяє *медіації між різними сферами знань*, що, своєю чергою, формує естетичну культуру студентів. Це, насамперед, передбачає усвідомлене, критично-креативне застосування на практиці здобутих знань та розвинених умінь і навичок. Окрім того, як зазначає М. Ґібсон, «інтеграційні навички, здобуті в ході вивчення візуальних мистецтв, відіграють суттєву роль у практичному застосуванні інших умінь та навичок, указуючи при цьому на цілісність мистецтва як сфери знань, що є основоположною в різноманітних умовах навчання» [607, p. 7]. Вагоме місце в

процесі формування естетичної культури належить мистецтву літератури, відтак М. Ґібсон окреслює *етапи естетичного розвитку особистості в процесі засвоєння літературних творів*:

1. Оцінювання експресії літературного твору з огляду на викликані ним емоції. Твір сприймається як опосередковане, за межами сюжету, вираження ідеї.

2. Розгляд замислу митця на основі аналізу форми та стилю. Цей етап передбачає розуміння того, що смисл твору приховується в поєднанні соціального й індивідуального планів, відтак твір існує в культурному та художньому просторі.

3. Автономне, особисте судження щодо твору, яке включає порівняння з традиціями та культурним тлом. На цьому етапі виявляється здатність особистості до незалежних суджень, заснованих на знаннях у сферах мистецтва та культури [607].

Етапи, запропоновані М. Ґібсоном, корисні для розроблення методики формування естетичної культури майбутніх учителів української мови і літератури в процесі професійної підготовки.

На розвитку креативності, критичного мислення, чуттєвої сфери студентської молоді, набуттю естетичного досвіду на основі міждисциплінарної інтеграції наголошують Дж. Клейн, Т. Родес, М. Хубер. Особливо цінною є ідея творчого самовираження в процесі проектної діяльності Дж. Дьюї. На глибоке переконання А. Ефланда, розумова діяльність студентів, зокрема критичне мислення, у цілому базується на «логічно-науковій системі символів, на основі якої вони створюють нові ідеї та образи шляхом комбінації і реструктуризації попередньо здобутого досвіду. Мистецтво літератури, своєю чергою, у розмаїтті форм і підходів забезпечує навчально-виховний процес цими символами та різними шляхами вираження абстрактних ідей» [605, p. 133]. Інтеграцію навчальних дисциплін А. Ефланд вибудовав у вигляді логічної мапи здобутих студентами естетичних знань, яка відображає взаємозв’язок ідей і концептів із різних сфер пізнання. Це, на думку вченого, сприяє

«…формуванню власного культурного значення у соціокультурному контексті буття як головного компонента соціальної комунікації, що загалом слугує фундаментом для навчання впродовж життя» [605, p. 6]. Наприклад, стиль соціальної інтеграції (social integration) передбачає залучення студентів до різноманітної проєктної діяльності. Вони співпрацюють із бібліотеками, лабораторіями, музеями, науково-дослідницькими центрами, творчими та видавничими колами, організовують зустрічі з письменниками, акторами, музикантами тощо.

Як приклад дії інтегрованих програм, Дж. Гаузман описує досвід освітніх закладів Чикаго. Викладачі навчальних закладів створили Клуб критичної освіти засобами візуального мистецтва (Critical Visual Art Education Club), орієнтований на залучення мистецтва як засобу розвитку естетичного досвіду учнівської та студентської молоді у контекст їхнього повсякденного життя. Засновники клубу вважають, що «художня освіта має проходити через весь навчально-виховний процес у будь-якому навчальному закладі та поза його межами». Водночас американські викладачі розглядають «художню освіту як таку, що пропонує цілісне розуміння образотворчої і матеріальної культури та її впливу на формування життєвої позиції молодих людей шляхом трансдисциплінарності, критичного діалогу, культуротворчості, глобального дискурсу та розвитку оціночних суджень на основі художньо-практичної діяльності». При цьому вона «забезпечує молодих людей життєво необхідними знаннями й методами необмеженого пізнання реальності, надаючи їм численні можливості цінувати себе як культуротворців» [609, p. 370-371].

Відтак, відзначаємо цінність досвіду американської вищої школи у зростанні естетичної культури студентів. Погоджуємося з М. Парсонсом, що:

1. Використання мистецтва літератури як засобу інтенсифікації навчально-виховного процесу сприяє розвитку креативності студентів.

2. Дослідження різноманітних технік візуального мистецтва розвиває чуттєву сферу студентської молоді та сприяє багатоаспектності світобачення і світотворення [621, p. 24-37].

Показово, що одним із головних шляхів формування естетичної культури американські педагоги вважають емоційний баланс особистості й середовища, накопичення позитивного суб'єктивного досвіду. Послідовне втілення ці ідеї знайшли в «терапії через мистецтво», яка ґрунтується на теорії З. Фройда й біхевіористській психології та об'єднує такі поняття: самовираження (self-expression), самореалізацію (self-realisation), «упевненість у собі» (self-confidence), «самооцінку» (self-evaluation). У американській педагогічній теорії їх називають терміном «personal ajustment» [268, с. 42].

Американські виші накопичили досвід організації естетичної практичної діяльності студентів. Наприклад, Гарвардський університет, лідер на ринку освітніх послуг, є також місцем розвитку багатьох можливостей та потреб молодих людей. Вони забезпечуються діяльністю інститутів, музеїв, естетичних програм, програм культурного обміну. Своєрідним координатором наукового та культурного життя Гарварду є щотижнева газета, яка інформує про заходи, що відбулися чи відбудуться в університеті, наприклад, про виставки в музеях, у картинних галереях, музичні концерти, студентські фестивалі, засідання клубів тощо. Керівництвом культурно-естетичного життя закладу займається висококваліфікований викладацький склад та студентський актив. Зі всього розмаїття джерел, що впливають на формування естетичних потреб американських студентів, слід виділити книгу, читання. Найбільша у світі університетська бібліотечна система Гарварду налічує 13 млн. книг. Активісти організації «Друзі бібліотеки» (Friends of Libraries), створеної ще на початку XX ст., і яка успішно діє сьогодні, постійно шукають шляхи залучення молоді до читання наукової та художньої літератури [328]. Така діяльність варта для запозичення українськими центрами координації роботи зі студентами, які функціонують у межах освітнього середовища ЗВО.

Отже, американська система вищої освіти спрямована на формування естетичної культури студентів через звернення до мистецтва як почуттєвого фактору особистісного розвитку, інтеграцію навчальних дисциплін, розуміння мистецтва літератури як засобу інтенсифікації навчального процесу, увагу до

книги, як до джерела впливу на формування естетичних потреб, становлення емоційного балансу особистості й середовища, надання естетичному вихованню соціокультурного контексту.

Показово, що філософською основою естетичної культури у Франції є характерне прагнення до художнього, витонченого смаку. Він виявляється як у творах мистецтва, так і у творчості майстрів художньої літератури, у повсякденні французів: одязі, кухні, спілкуванні тощо. Визнаний у світі французький шарм – невід'ємна складова частина культури держави. Він зберігається і розвивається в процесі формування естетичної культури молоді. Відтак естетичне виховання у Франції набуває загальнодержавного значення.

Досвід формування естетичної культури французьких закладів вищої освіти вивчали українські науковці Л. Волинець [76], Л. Зязюн [160, 161], І. Кононенко [209], В. Полтавець [432], О. Романенко [458; 459] та ін. В. Полтавець виокремлює такі *універсальні компоненти художньої освіти та виховання*: гносеологічний, перцептивно-аксіологічний, праксеологічний. Французькі учені об'єднують в єдине ціле історико-теоретичне пізнання мистецтва, закономірності його функціонування, що перетворилися на знання та уявлення студентів, на активну художню діяльність та творче самовираження у сфері мистецтва, формування ціннісних орієнтацій і досвіду художньо-творчої діяльності та вмінь [432, с. 21]. Для цього у навчальні заклади Франції прийшли *митці як партнери педагогів та викладачів*, уведені мистецькі дисципліни за вибором, окрім музики та пластичних мистецтв, охочим надана можливість вивчати кіномистецтво, фотографію, інформаційні технології. Опанування дисциплінами художньо-естетичного спрямування здійснюється в межах навчальних програм від початкової школи до університету і передбачає обов'язкову співпрацю із закладами культури та окремими художниками, музикантами, акторами, поетами та письменниками в тісному зв'язку з дослідницькою роботою [209]. Наприклад, виконуючи творчі літературні проєкти за інтересами, студенти прогнозують мету та завдання, складають план. Керівництво проєктом здійснює викладач навчального закладу

разом із фахівцем у тій чи іншій галузі. Теми пропонуються дослідницького характеру, як-от: вивчення художньої течії в літературі (імпресіонізм, реалізм), розкриття проблеми на прикладі творчості одного з авторів, художніх особливостей окремого твору. Проєкт «Література» передбачає ознайомлення з процесом написання власного літературного твору, віршів, театральних п'єс [160]. Важливо, що необхідне для виконання обраного проєкту *фінансування здійснюється державою*, Міністерством освіти та Міністерством культури, а також додатково за рахунок місцевих бюджетів відповідно до програм розвитку художнього та культурного виховання в регіонах, комунах, містах [563].

У Франції шануються мовно-культурні цінності, на державному рівні здійснюється захист і розвиток національної мови. Л. Волинець показовим називає те, що навчальні програми гуманітарного спрямування передбачають вивчення давніх мов (латина та грецька) та двох-трьох сучасних іноземних мов [76]. Це розширює можливості роботи студентів із першоджерелами, відкриває простір для дослідницької діяльності, активізує їх інтелектуально-культурний та естетичний потенціал. Знання іноземних мов нині стало необхідністю для кожного українця, відтак вирішується й професійне завдання: долучення студентів до творів світової літератури через їх пізнання мовою оригіналу.

Послуговуємось концепціями французьких науковців І. Ардуена [599], К. Рюбі [625] та ін. про шляхи досягнення гармонійної цілісності у навчальному закладі на основі поєднання в єдине ціле знань, активної художньої діяльності та творчого самовираження у сфері мистецтва, що значною мірою сприяє розвитку інтелектуального та культурно-естетичного потенціалу особистості, вироблення ціннісних мистецьких орієнтацій, витонченого смаку в сприйнятті творів мистецтва. Підкреслимо, що у навчальній практиці закладів освіти України шанування мистецтва, культури має давні традиції та є незамінним чинником культурного розвитку суспільства.

Польський досвід формування естетичної культури молоді в закладах вищої освіти вивчали численні українські дослідники, серед яких О. Безсмертна [36], О. Бондаренко [57], М. Лещенко [261; 262], В. Майборода [280], Ю. Янісів [592]. Для нашого дослідження він особливо актуальний, оскільки українська й польська культура тісно пов'язані історією, традиціями. Корисним бачимо впровадження релігійної освіти у вигляді самостійних дисциплін у навчальних закладах Польщі. Адже багато творів мистецтва, зокрема живопису, скульптури, архітектури, літератури, музики тощо, пов'язані з біблійними сюжетами та християнськими ідеями. Знання їх першоджерел стає вимогою часу в Україні. Релігія виступає регулятивною умовою усвідомлення особистістю змісту багатьох цінностей, зокрема культурних та естетичних. Знання основ моралі, філософії, які передаються через релігійне виховання, сприяють розширенню свідомості особистості, вихованню людяності, краси [592, с. 162]. Ці думки є ключовими в розумінні внеску польської педагогіки у світову практику естетичного виховання, який можна охарактеризувати словами Р. Еббса: «Резонансна єдність підсвідомого та свідомого в ході пізнання істини зумовлює створення особливої атмосфери, яка переживається як радість, щастя, буття. Навчання, що продукує такі почуття, має бути віднесене до категорії прекрасного й вважається естетично ідеальним» [598, p. 65-67].

Виховання естетичних почуттів, співвідношення естетичного й художнього, поняття «естетичний розум», тобто, властивість збалансованої психіки, сформованої в гармонійному навчальному процесі, займає широке місце в педагогічній думці Польщі XXI ст. Зокрема, І. Войнар розробила теорію про значення естетичного виховання для розвитку людини, вказала на роль різних видів мистецтв у естетичному вихованні, на взаємозв'язок естетичного виховання та творчого розвитку, виховання естетичних почуттів на заняттях із мистецтвознавчих, гуманітарних, природничо-математичних дисциплін, розвиток естетичного сприймання сучасних засобів масової інформації [629].

Українська дослідниця О. Безсмертна виокремила функціонування у польській традиції естетичного виховання студентів класичних університетів такі шляхи формування естетичної культури: *«виховання до мистецтва»*, що передбачає виховання тієї частини студентства, хто сприймає мистецтво, здатен осмислювати й переживати його естетично й прагне до спілкування з ним. Для цієї категорії студентів розроблена спеціальна методика, що дозволяє при вивченні різних предметів насолоджуватися цінністю мистецтва. Другий шлях – *«виховання через мистецтво»*, що пробуджує творчу активність, і, своєю чергою, народжує досвід створення мистецтва. Обидва шляхи, як зауважує дослідниця, ведуть до зростання естетичної культури молоді так, щоб людина завжди «тримала відкритими очі, вуха й серце» для сприйняття і засвоєння творів мистецтва та виявляла особистісну роль у їх пізнанні та творчій трансформації [36, с. 99].

Праці польських дослідників І. Войнар [629], Л. Лач-Росохи [616; 617], Б. Наврочинського [620], Б. Суходольского [628], С. Хесена [611] свідчать про те, що в сучасному освітньому просторі Польщі все частіше вирішується *проблема формування естетичної культури через культурологічний підхід*. Польські педагоги використовують у плануванні, складанні програмово-методичного забезпечення так зване «естетичне поле», яке охоплює кращі досягнення світового письменства та сприяє гармонійному розвитку особистості. Суттєвим досягненням є поєднання евристичного з гедоністичним, тобто, пізнання з насолодою. Польські вчені проводять глибокі психологічні дослідження зв’язку між підсвідомим і свідомим, які визначають роль мистецтва, його можливості впливу на особистість, адже ідеальна система формування естетичної культури може бути побудована лише за умови усвідомлення психології формування творчої індивідуальності. Нам імпонує в польській системі освіти створення необхідних умов для ефективного естетичного розвитку студента, його «власної зацікавленості та пошуків шляхів подолання головної перешкоди – пасивності, байдужості, невігластва» [616, с. 35].

І. Войнар та Б. Наврочинський багато уваги приділяють самовихованню та самореалізації особистості через мистецтво. Зокрема, положення їх концепції естетичного розвитку через *позицію «відкритої душі»* – це не лише необхідність отримання і поповнення знань про культуру, але, особливо у студентському віці, ще й пробудження та активізація загальних культурологічних, інтелектуальних інтересів, пристрасті до пошуків, вирішення різних естетичних питань, пізнання самого себе та обґрунтування вибору своїх цінностей [620; 629]. Досвід знайомства й спілкування з творами мистецтва літератури, а також осягнення культурних цінностей, що зумовлює формування внутрішньої структури особистості, її світогляду, спонукає до створення нових цінностей, знаходиться в центрі уваги нашого дослідження. Погоджуємося з думками С. Хесена про те, що молода людина, яка живе у світі культури, здатна діяти за законами краси та прагнути до високого ідеалу, удосконалюючи свій моральний і духовний світ [611]. Суголосні з позицією Б. Суходольского щодо культури життя молоді взагалі, її життєвих орієнтирів, спрямованих на загальнолюдські естетичні цінності й ідеали [628].

Рушійною силою естетичного зростання особистості, як зазначає О. Бондаренко, є створення в польських ЗВО своєрідних осередків культури. Вони регламентується статутами, що відображають основні положення директивних документів загальноєвропейського, державного та університетського рівнів і окреслюють мету та функції осередків. На державному рівні діяльність університетських осередків культури регламентується Конституцією, Законом «Про вищу освіту», постановами уряду, документами студентських організацій. На університетському рівні вони конкретизуються в нормативних актах закладу в умовах збереження традицій та шляхом створення сприятливих умов для задоволення культурологічних, художньо-естетичних, моральних, духовних та комунікаційних потреб студентів. Серед ключових – підтримка музейної діяльності, аматорського руху, літературної творчості. Завдання формування естетичного досвіду студентів класичних університетів Польщі вирішується на всіх етапах освіти,

орієнтує університетську еліту на загальнолюдські цінності, світову й національну духовну культуру, гуманізацію процесу й змісту освіти [57]. Складовою частиною цього процесу є формування естетичної культури засобами художньої літератури, вивчення та вшанування творчості письменників, які підносять національну ідею, зокрема К.-І. Галчинського, Б. Пруса, Г. Сенкевича, Ю. Тувіма. Подібні осередки успішно діють у ЗВО України, тому вважаємо необхідним у процесі професійної підготовки ураховувати діяльність студентів у їх межах.

Професійна діяльність сучасної людини здійснюється в полікультурному контексті як під час реалізації міжнародних проектів, так і в межах власної держави. Із огляду на це, у вищій школі Польщі розроблено мережу міжкультурних зав'язків. Наприклад, провідні польські університетські дослідницькі центри, як зазначає Е. Огродзка-Мазур, – Люблінський, Познанський, Шльонський, Торунський, Варшавський, Вроцлавський – звертаються як до традицій культури, так і до розробки та впорядкування нової категорійно-понятійної системи [331]. У її основі – тісне співробітництво в галузі культури з прикордонними державами та збереження ідентичності в умовах полікультурного світу. Університетськими центрами розгорнута широка науково-дослідницька діяльність у галузі лінгвістики, літературознавства, культурознавства, теології, естетики. Під керівництвом Польської Академії Наук проводяться регулярні міжнародні симпозіуми, конференції, відбуваються багатоаспектні зв'язки дослідників із освітньою практикою. Така співпраця з науковими колами зарубіжних країн постійно примножує досвід як з питань формування естетичної культури студентів, так і кроскультурного виховання.

Завдяки активізації культурних міжнародних зв'язків, зокрема між Україною і Польщею, відзначаємо у педагогічному досвіді українських ЗВО широку співпрацю з зарубіжними студентськими організаціями, участь студентів у міжнародних мистецьких акціях, фестивалях, конкурсах, розробку новітніх культурно-освітніх програм, упровадження нових форм і методів

організації культурно-мистецької та дозвіллєвої діяльності студентів, творчої та видавничої справи.

Узагальнимо описаний вище педагогічний досвід формування естетичної культури Великої Британії, США, Франції, Польщі у табличній формі, визначивши спільне й відмінне у досягненні результатів (табл. 1.1).

Таблиця 1.1

Досвід формування естетичної культури у закладах вищої освіти Великої Британії, США, Франції, Польщі

Спільне		**Відмінне**
Провідні ідеї	**Результативність**	**Методи, прийоми, засоби**
1. Загальна базова мистецька освіта на всіх рівнях навчання; поєднання науки й мистецтва в навчальному процесі; естетичний смак – основа філософських поглядів; велика кількість дисциплін художньо-естетичного спрямування; поєднання евристичних і гедоністичних складників у процесі навчання. 2. Інтеграція вузької спеціалізації і естетизації науки; створення інтегрованих програм навчання. 3. Координування дій державних інституцій із метою формування естетичної культури; державна політика зацікавлення мистецькими проектами студентів. 4. Соціокультурний контекст естетичного виховання, його етнокультурний складник; збереження національної ідентичності в умовах полікультурного світу.	1. Сформованість стійких естетичних та світоглядних позицій; креативність особистості; розуміння ідей і концептів різних мистецьких сфер; широта інтелектуального та культурно-естетичного потенціалу особистості; здатність молодих людей діяти за законами краси. 2. Творчий потенціал фахівців; потреба в самореалізації; розуміння значення художньої літератури як джерела естетичних знань; практика літературних проектів за інтересами; 3. Емоційний баланс особистості й середовища; атмосфера щастя, радості буття через естетичні почуття.	1. Творчі та наукові пошуки студентів; впровадження синтетичних навчальних програм; інтелектуалізація знань; пропаганда культу естетичної культури (Велика Британія). 2. Формування критично-креативного мислення; ознайомлення з техніками візуального мистецтва; комбінація естетичних знань; проектна діяльність як спосіб самореалізації в соціумі (США). 3. Витончений смак у сприйнятті творів мистецтва, спілкуванні, побуті, одязі тощо; досвід активної художньої діяльності; вивчення іноземних та класичних мов для реалізації літературних проектів за інтересами; особистісно-зорієнтований підхід до вибору навчальних мистецтвознавчих дисциплін (Франція). 4. Методики індивідуального підходу до формування естетичної культури; вчення про «відкриту душу»; виховання «до мистецтва», «через мистецтво»; культурологічні складники навчальних програм; вшанування творчості національних письменників.

Отже, проаналізувавши праці українських і зарубіжних дослідників з питання формування естетичної культури в освітніх системах Великої Британії, США, Франції, Польщі, з'ясовано, що спільними для цих країн є такі шляхи вирішення проблеми: вироблення стійких естетичних та світоглядних позицій студентів, креативності, активізація інтелектуального та культурно-естетичного потенціалу, здатності діяти за законами краси в умовах комфортного емоційного балансу особистості й навчального середовища, в атмосфері творчої діяльності.

Цінним для нашої країни в зарубіжному досвіді уважаємо надання студентам гуманітарних знань через включення мистецьких дисциплін як обов'язкових в усі навчальні програми ЗВО, впровадження практик, що розвивають художній смак, лінгводидактичні навички. Корисним для розроблення педагогічної системи формування естетичної культури майбутніх учителів української мови і літератури стали: практика знайомства з літературними творами через безпосереднє спілкування з художниками, композиторами, письменниками тощо, розвиток естетичних потреб студентів в межах освітнього середовища ЗВО, етнокультурна спрямованість професійної підготовки, всезагальне долучення молоді до естетичної культури, евристичні та гедоністичні складники навчального процесу. Важливими для розроблення методології нашого дослідження уважаємо компоненти естетичної освіти: гносеологічний, перцептивно-аксіологічний, праксеологічний.

У контексті дослідження поставленої проблеми далі переходимо до аналізу підходів вітчизняних учених до формування естетичної культури майбутніх учителів у закладах вищої освіти.

1.3 Формування естетичної культури майбутнього вчителя як предмет досліджень вітчизняних науковців

Поєднання гуманізму, освіти, виховання, формування естетичної культури знаходиться в центрі уваги сучасної як філософської, так і

педагогічної думки. Ця тенденція пов’язана із зміною естетичної картини світу відповідно до фундаментальних філософських засад, на основі яких будується його освоєння людиною. Людина – невід’ємна частка світу, суттєвий спосіб його розвитку, тому, як зазначає представник філософської антропологічної школи В. Іванов, «людський світ набуває форми культури, а світ особистості – духовного життя» [163, с. 63]. Сьогодні людина відчуває потребу динамізувати стиль життя, переглянути орієнтації, цінності, своє ставлення до життя в цілому, переосмислити набутий раніше досвід. В. Бутенко зауважує, що сучасний етап розвитку національної освіти і культури в Україні засвідчує актуальність та важливість питань розроблення теорії і практики формування естетичної культури, та вказує на «необхідність здійснення ґрунтовного теоретичного вивчення того, що пов’язано з естетичною освітою і вихованням молоді, педагогічним забезпеченням естетичного розвитку особистості» [68, с. 268]. Пошуки нових освітніх парадигм, орієнтованих на розвиток широкоосвіченої, висококультурної, творчої особистості, громадянина України, який зберігає і примножує національні духовні багатства, тісно пов’язані з гуманізацією особистості, із проблемами взаємоадаптації молодої людини в соціокультурне середовище. Звернення дослідників до філософсько-освітянської проблематики сьогодні продиктоване необхідністю створення, як зазначає С. Караман, «системи педагогічних парадигм, здатних забезпечити високу ефективність навчально-виховного процесу» [187 с. 187]. Серед освітніх питань, що стали предметом філософського осмислення – ціннісні орієнтації молоді, ефективні підходи до лінгводидактичної підготовки майбутнього вчителя-словесника, створення умов для формування естетичної культури й самореалізації кожної особистості тощо. Відтак, формування естетичної культури майбутнього вчителя української мови і літератури постає як філософська й педагогічна проблема.

Розглянемо філософське підґрунтя означеної проблеми, на якому вибудовуємо наше дослідження. Здобутки української філософської антропологічної школи (І. Бичко [46], В. Іванов [163], В. Шинкарук [575],

О. Яценко [596] та ін.) полягають у переосмисленні раціоналістичних уявлень про людину, потрактуванні її як «агента» соціальних сил і соціальних відносин. Керуємось такими положеннями досліджень її представників:

– постановка проблеми людини, її цілепокладання та морально-ціннісних спрямувань;

– звернення до внутрішнього світу людини, її чуттєво-емоційної сфери;

– усвідомлення й розуміння культури, мистецтва;

– урахування особистісного досвіду, що обумовлює творчий характер діяльності.

До сфери проблем духовності та моральності філософи включають поняття «світ культури», у фундаменті якого закладена ідея гармонії людини й світу. Важливою є думка В. Козловського, що культурно-історичний досвід накопичення і передання культурних смислів «транспортує в часі смислові зв'язки досвіду» [203, с. 254], культурно-історична інтерпретація цих смислів, за В. Івановим, порушує проблему досвіду – «підсумку життєдіяльності», «квітесенції певної життєвої долі, і є її реальним уроком» [162, с. 143]. За Є. Бистрицьким, смислоутворювальний аспект культури тісно пов'язує в єдиний і цілий життєвий світ усі сторони людської життєдіяльності, його зміст залежить від духовного рівня людини, її естетичної культури, прагнення до особистісного самовдосконалення [47]. Відтак, духовне життя людини, смислова спрямованість її розвитку реалізується в культурі, яка акумулює духовно-практичні можливості. Наше дослідження продиктовано необхідністю освоєння культури як загальнолюдського явища, баченням моральної проблематики в культурологічно-ціннісному аспекті, посиленням ролі категорій прекрасного у виборі сенсу життя молодою людиною.

На початку XXI ст. В. Бітаєв у монографії «Естетичне виховання і гуманізація особи» зазначив, що історичний розвиток суспільства в цілому залежить від антропоцентричних аспектів, від стану розвитку духовності людського існування, які учений пов'язує з проблемою «художнього розвитку суспільства, рівнем присутності мистецтва в процесі формування людини [49].

Як важливу складову частину формування естетичної культури окремої особистості бачимо необхідність широкого залучення мистецтва та художньої творчості в реальний процес життєдіяльності суспільства. Для цього під час навчання у ЗВО особлива увага має приділятися розвитку інтелекту кожної особистості, її навичок сприйняття прекрасного та його творення. Педагогічна антропологія як основа педагогічної теорії і практики розглядається нами як така, що загалом визначає не лише методологічну парадигму навчання і виховання, але й підходи до змісту конкретного навчального курсу, форми й методи його викладання та ін. Суголосні з Л. Кондрацькою, яка визначає антропологічну компетентність педагога як готовність до організації самостійної пізнавальної діяльності, до теоретичного обґрунтування чинників перетворення людської індивідуальності на особистість, що уміє творчо реалізувати синестезійне мислення і набутий художньо-епістемологічний досвід [208].

Навколо вирішення проблеми формування естетичної культури як важливої мети педагогічного процесу згрупувалися сучасні українські наукові школи. Цінними для нас є напрацювання наукової школи І. Зязюна [148; 149] (І. Зайцева [136], В. Піддячий [425], Е. Помиткін [434], О. Шевнюк [562] та ін.), яка розробила педагогічні умови професійної підготовки вчителя, технології підготовки вчителів до естетичного виховання, вивчила естетичні засади професійного саморозвитку, психологічні закономірності й механізми духовного розвитку молоді. Ученими окреслено важливі аспекти естетичного виховання, серед яких:

1) пошуки відповідей на соціально-психологічні питання проблеми естетичного виховання;

2) визначення різних напрямів естетичного виховання, їх організація та управління реалізацією;

3) визначення вікових меж пізнання естетичних проблем, явищ, естетичного досвіду та естетичної діяльності;

4) вибір ефективних шляхів формування естетично розвиненої особистості.

Особливу увагу актуальній проблемі інтелектуального, морально-духовного, естетичного становлення особистості сучасного учителя, учителя-майстра, що стверджує високу культуру та естетичні ідеали, приділено І. Зязюном. Наскрізною ідеєю його праць є ідея гармонійного розвитку майбутнього педагога на засадах «Істини, Добра, Краси, Творчості, Свободи» [153]. Учений підкреслює необхідність набуття навичок естетичного ставлення вчителя до своєї праці, звертає увагу на значення рівня мовленнєвої культури в його професійній діяльності.

Значну роботу з технологізації освітянського простору, основою якої є системно-діяльнісний підхід, особистісно-орієнтоване навчання, спрямоване на формування естетичного ставлення до людей, оточуючого світу сьогодні проводять науковці Інституту педагогіки і психології професійної освіти, науково-практичних центрів і дослідницьких лабораторій закладів вищої освіти України А. Алексюк, П. Воловик, О. Кульчицька, С. Сисоєва, Л. Сігаєва, Я. Цехмістер та ін. Основою теоретичних напрацювань учених є вироблення у студентів здатності активно використовувати засвоєні цінності для пізнання й творення в матеріальній, соціальній, духовній сферах. Провідною думкою в реалізації поставлених ученими завдань є розуміння того, що естетично довершена людина, фахівець – опора суспільства, творець, здатний повсякчас змінювати життя за законами краси.

Становлення особистості майбутнього вчителя української мови і літератури, розвиток його інтелектуальних, морально-духовних та естетичних якостей – важливе завдання сучасної вищої школи. О. Семеног підкреслює, що в сучасних соціально-педагогічних умовах набуває значення роль учителя української мови і літератури як гуманіста, носія загальнолюдських і національних цінностей, високої духовної культури рідного народу, педагога нової формації. Він зможе забезпечити належний рівень художньо-естетичної освіченості підростаючого покоління за умови, коли буде культуромовною

особистістю із ґрунтовними філологічними, психолого-педагогічними знаннями, фольклорно-літературно-мистецьким потенціалом, оволодіє «творчим стилем мислення, гнучким розумом, навичками науково-дослідницької діяльності, постійною орієнтацією на новизну й духовне самовдосконалення» [478, с. 152-155]. На думку В. Бутенка, йдеться не тільки про необхідність професійної підготовки, а й про «виявлення прекрасного в самому собі, адже прекрасне є результатом розвитку емоційно-чуттєвого стану людини, її духовного самопочуття, генерування естетичних ідей та цінностей, моделювання власних уявлень та образів краси» [68, с. 269]. Погоджуючись із науковцями, зазначимо, що майбутній учитель буде готовим до здійснення формування художньо-естетичної освіти школярів уже в стінах ЗВО, оскільки він «не лише опановує педагогічну реальність, оволодіваючи системою професійних компетентностей зі спеціальності, але водночас усвідомлює себе суб'єктом професійної поведінки й дії, тобто, формує свою професійну педагогічну позицію» [153, с. 25].

По-різному вирішують проблему формування естетичної культури майбутнього вчителя української мови і літератури в навчальному процесі ЗВО науковці та педагоги-практики. Для нас цінним є досвід:

– формування особистості в умовах гуманізації вищої школи (Г. Балл [28], В. Бітаєв [49], І. Бех [41; 42], В. Бутенко [66; 68], І. Зязюн [151-157], М. Євтух [129], М. Романенко [459], О. Сухомлинська [509] та ін.);

– оновлення змісту та шляхів формування естетичної культури студентів (С. Караман [187], І. Корольова [219; 220], Н. Миропольська [301-303], Л. Москальова [309], М. Нечепоренко [320; 321], Н. Остапенко [340], Е. Палихата [355; 356], О. Семеног [476; 478; 479] та ін.);

– поетапного естетичного виховання та формування естетичної культури (Т. Батрак [32], Л. Гарбузенко [90], Г. Сотська [502], В. Швирка [560], С. Якименко [589] та ін.);

– формування окремих складників естетичної культури (В. Бутенко [67], І. Зелена [144], Н. Калашник [180], М. Кір'ян [196], В. Радкіна [445], Г. Шевченко [564] та ін.);

– застосування комплексного впливу різних видів мистецтв на формування естетичної культури (О. Отич [344], Ю. Пастухова [408], І. Ушакова [528], В. Швирка [560], Г. Шевченко [565-567] та ін.);

– створення та використання методик, що базуються на міжпредметних зв'язках та інтеграції змісту суміжних дисциплін (Н. Волошина [82], В. Лелеко [255], Л. Мацько [293; 294; 295], М. Пентилюк [416; 417], О. Саприкіна [471], О. Семеног [478; 479] та ін.);

– звернення до національного та загальносвітового культурного досвіду (Н. Калашник [180], Т. Мороз [308], Ю. Пастухова [408], Г. Шевченко [565] та ін.);

– саморозвитку, самовиховання та творчої самореалізації студентів в освітньому процесі ЗВО (І. Корольова [220], Н. Мамчур [286], Ю. Максимчук [285], Я. Москальова [309; 310], І. Сідорова [489], В. Тюска [526] та ін.);

– створення комфортного естетичного середовища ЗВО (Ю. Деркач [118], О. Іванова [168], Н. Ольхова [334], М. Нечепоренко [321] та ін.);

– використання інформаційно-комунікаційних технологій (ІКТ) у процесі професійної підготовки майбутніх учителів української мови і літератури (В. Биков [45], Р. Горбатюк [100], Р. Гурін [111], Г. Дегтярьова [114], О. Караман [187], О. Кучерук [247; 248], Н. Сороко [503], І. Хижняк [548], О. Шапран [558] та ін.).

Розглянемо означені напрямки досліджень вітчизняних науковців. Питання *формування особистості в умовах гуманізації вищої школи* знаходяться в центрі уваги державних документів про освіту. Основи гуманізації та гуманітаризації освіти в Україні визначили освітні реформи, у яких ураховано динамічний розвиток техногенної цивілізації, глобалізацію, стрімке поширення інформаційних технологій, що спричинили зміни в світоглядно-аксіологічних орієнтирах молоді. Гуманізація є пріоритетним

завданням, означеним у Конституції України (1997) [210], Законі України «Про освіту» (1991) [139], Державній національній програмі «Освіта» («Україна XXI століття)» (1994) [117], де зазначено: «гуманізація освіти полягає в утвердженні людини як найвищої соціальної цінності, розкритті її здібностей та задоволенні різноманітних освітніх потреб, забезпеченні пріоритетності загальнолюдських цінностей, гармонії стосунків людини і навколишнього середовища, суспільства і природи» [117]. Серед шляхів вирішення завдань демократизації суспільного життя в Україні, духовно-інтелектуального відродження українського народу є вдосконалення особистості як головної цінності в сучасних умовах розвитку суспільства. Своєю чергою, відродження духовності в процесі гуманізації освіти має домінуюче значення, стає інструментом розвитку особистості, її виховання на засадах людяності, толерантності.

Провідні українські психологи, філософи, педагоги (Г. Балл [28], В. Бітаєв [49], І. Бех [41; 42], В. Бутенко [66; 68; 543], І. Зязюн [151-157], М. Євтух [129], М. Романенко [459], О. Сухомлинська [509] та ін.) визначили орієнтири розвитку сучасного гуманізму та гуманітаризації в суспільній, освітній, психологічний сферах. Серед різноманітних поглядів на процес оптимального співвідношення в навчальних програмах дисциплін гуманітарного та природничо-технічного циклів нам імпонує думка, що з посиленням впливу гуманітарних наук на всі види пізнання відбудеться переміщення акцентів «з природи і суспільства» на «людину в природі і суспільстві» [580], на самоцінність особистості. У межах гуманізації та гуманітаризації освіти вчені вказують на антропоцентризм – усебічний розвиток, формування вільної, творчої та духовно багатої особистості. Вирішуючи питання формування особистісних якостей студентів ЗВО, науковці розширюють новими підходами процес професійної підготовки, пропонують систему методик, в основі яких знаходиться пріоритетний розвиток загальнокультурних цінностей. У результаті має постати особистість, яка застосовує свій інтелект на благо суспільства.

Актуальною з погляду гуманізації освіти як процесу й результату переорієнтації на сучасне мислення, що містить естетичний, етичний, інтелектуальний складники, є *оновлення змісту та шляхів формування естетичної культури* майбутніх учителів української мови і літератури. Внесли свої пропозиції щодо організації освітнього процесу у ЗВО С. Караман [187], І. Корольова [219; 220], Н. Миропольська [301-303], Л. Москальова [309], М. Нечепоренко [320; 321], Н. Остапенко [340], Е. Палихата [355; 356], О. Семеног [476; 478; 479] та ін. У монографії «Професійна підготовка майбутніх учителів української мови і літератури» серед загальних тенденцій, які необхідно враховувати, О. Семеног відзначає оновлення педагогічних технологій, оволодіння методологією і методикою впровадження наукових досягнень лінгвістики, лінгводидактики в зміст навчальних програм. Вагомою складовою частиною професійної освіти дослідниця називає формування естетичної культури, відтак програми навчальних дисциплін, зокрема літературознавчих, «мають передбачати знайомство з найновішими тенденціями в галузі українського і зарубіжного літературознавства, формування здатності осмислювати нові наукові парадигми, цілісного сприйняття літературної спадщини, що включає індивідуальність митця слова, його мовотворчість, поетику, літературні оцінки, рух твору в часі» [476, с. 153]. Н. Миропольська у численних наукових працях звертає увагу на те, що через долучення до багатства художньої літератури, музики, живопису, архітектури можна повернути виховання у русло культури, яка є середовищем, що вирощує і духовно збагачує особистість. Активне залучення студентів до виконавської діяльності активізує їх художні здібності, формує естетичне чуття слова, розуміння глибини літературного твору. Естетична культура майбутнього вчителя української мови і літератури залежить від ступеня й характеру освоєння ним лінгвістичного багатства творів мистецтва літератури, «де прекрасне й потворне, низьке та піднесене, красиве й витончене естетично загострені й «очищені» від випадкових моментів, що є важливим чинником естетичного виховання» [303, с. 159]. Дослідниця надає великого значення удосконаленню техніки мови,

використанню пантомімічної техніки, техніки саморегуляції та контактної взаємодії, якими повною мірою мають володіти студенти та викладачі ЗВО. Такий викладач буде зразком для студентів, його власний приклад розвиватиме мотивацію до зростання естетичної культури.

Культура мовлення особистості, яка тісно пов'язана зі сферою естетичного, є свідченням професійної досконалості. Українські дослідники підкреслюють зв'язок становлення естетичної культури майбутніх учителів української мови і літератури з культурою фахового мовленнєвого спілкування. Е. Палихата зазначає, що, «з одного боку, воно стосується правильності мови, відповідності її орфоепічним, акцентуаційним, граматичним, лексичним, словотвірним нормам, з другого – мовної майстерності, стилістичного чуття мови, доречності використання варіантних мовних норм, а з третього – удосконалення умінь і навичок публічного монологічного й еристичного красномовства» [355, с. 83]. Напрацювання цих мовленнєвих навичок передбачено програмою української мови за професійним спрямуванням, що відповідає прагматичним компонентам мовленнєвої комунікації і слугує досягненню успіху в професійній діяльності. Розуміння навчання як розподіленої співдіяльності суб'єктів, виконання начального завдання та розв'язання проблеми формування естетичної культури майбутніх учителів української мови і літератури як спільної стратегії викладачів і студентів в освітньому процесі ЗВО важливе для створення сучасних педагогічних систем.

Серед сучасних підходів до професійної підготовки майбутніх учителів української мови і літератури виокремлюємо напрацювання С. Карамана, який означив систему видів діяльності й навчальних дій, що співвідносяться з формуванням естетичної культури, запропонував методику навчання української мови у вищій школі, окресливши комунікативну природу мовних одиниць і категорій, що стають основними елементами навчання. Дослідник наголосив на важливості використання різних моделей підготовки майбутнього вчителя української мови і літератури, зокрема, це «трансляційна модель, коли зміст навчання трансформується в систему знань і умінь; діяльнісна модель,

тобто, мовно-мовленнєва й комунікативна діяльність, їх еталонні зразки; розвивальна модель – розвиток теоретичного мислення; активізуювальна модель – стимулювання пізнавальної діяльності за рахунок впровадження проблемного навчання, звернення до емоцій та почуттів» [187, с. 188]. Розроблені автором моделі сприяють ґрунтовній лінгводидактичній підготовці майбутніх учителів української мови і літератури та уможливлюють на цій основі формування їх естетичної культури. Відтак, створення сучасних методик, оновлення навчально-методичного забезпечення професійної підготовки майбутніх учителів української мови і літератури має передбачати інтеграцію знань навчальних дисциплін та враховувати відповідний досвід сучасних дослідників.

У дисертації «Теоретичні і методичні засади формування лінгводидактичної компетентності у майбутніх учителів української мови і літератури» Н. Остапенко вирішує лінгвістичні, дидактичні, психологічні, соціологічні, прагматичні (дискурсні), логічні, етнолінгвістичні проблеми в процесі підготовки майбутніх фахівців. Інтегровану характеристику якості освіти учителя української мови і літератури дослідниця розглядає як поєднання «пізнавальних ставлень і практичних навичок, цінностей, емоцій, поведінкових компонентів щодо лінгводидактичних категорій» [340, с. 340]. Для цього Н. Остапенко визначені шістнадцять компетентностей, які сприятимуть оволодінню «множинного смислу багатофункціонального складу дій учителя», спрямованих на формування естетичної культури: одночасне комплексне засвоєння знань, набуття досвіду, здійснення контролю й самоконтролю, вияв ціннісного ставлення до власної навчально-методичної діяльності та діяльності однокурсників тощо. У запропонованій структурі лінгводидактичної компетентності деталізуються шляхи її набуття як необхідної умови професійної підготовки фахівців. Зазначимо, що при їх практичній реалізації в освітньому процесі ЗВО значно зростатимуть можливості для формування естетичної культури студентів.

Оновлення змісту та шляхів формування естетичної культури – процес, що вимагає продовження в часі. Відтак, вітчизняні науковці та педагоги-практики пропонують різноманітні шляхи *поетапного естетичного виховання та формування естетичної культури* майбутніх учителів (Т. Батрак [32], Л. Гарбузенко [90], Г. Сотська [502], В. Швирка [560], С. Якименко [589] та ін.). Розглянемо детально окремі з них. Систему поетапного естетичного виховання майбутнього вчителя української мови і літератури засобами мистецтва обґрунтувала В. Швирка. На першому етапі автором передбачено включення студентів у естетико-виховне середовище ЗВО, визначення інтересів, потреб у мистецтвознавчій освіті, первинне формування професійно-педагогічних умінь у галузі естетичного виховання засобами мистецтва. Другий етап полягає у збагаченні знань студентів, зміцненні освітнього й емотивного компонентів, у формуванні здатності до діалогічного спілкування в галузі мистецтва. Третій етап – формування стійких потреб у поглибленні соціокультурного компонента естетичної вихованості. Інтелектуально-емоційний розвиток особистості студента, на думку дослідниці, «наступить» при навчанні на останніх курсах ЗВО [560]. Проте, слід ураховувати, що в студентських аудиторіях філологічних факультетів знаходяться випускники музичних, художніх шкіл, театральних студій, учасники різноманітних гуртків тощо, які мають певний рівень естетичних знань і прагнуть їх поповнювати уже на першому курсі, тому пропонуємо узгоджувати етапи формування естетичної культури студентів відповідно до завдань особистісно зорієнтованого навчання.

В умовах нової освітньої парадигми вищої школи С. Якименко вважає актуальними такі етапи формування естетичної культури майбутнього вчителя засобами мистецтва: осмислення потреб в отриманні знань про мистецтво; розвиток потреб у набутті навичок впровадження естетичного й мистецтвознавчого складників у навчальні предмети; усвідомлення ролі естетичної діяльності, що формує інтелектуально-емоційний розвиток особистості студента; розуміння особливостей ретрансляції своїх естетичних позицій в умовах професійної діяльності [589]. Автор уважає названі етапи

необхідною естетико-педагогічною моделлю, що допомагає викладачеві, кафедрам у цілому усвідомити логічну послідовність процесу зростання естетичної культури. В умовах особистісно зорієнтованого навчання використання такої моделі уважаємо корисним: вона допоможе з'ясувати рівень підготовки майбутніх учителів української мови і літератури до практичної самореалізації, визначити види індивідуальної роботи тощо, зорієнтує на вироблення методики послідовного формування естетичної культури як процесу, що супроводжує всі сторони їх естетичної діяльності у ЗВО.

Теоретичні й методичні засади формування естетичної культури майбутніх учителів у педагогічних університетах, розроблені Г. Сотською, спрямовані на розвиток потреби у пізнанні прекрасного. Запропонована автором педагогічна система охоплює такі етапи: мотиваційно-стимулюючий, у ході якого відбувається формування вмотивованого ставлення студентів до розвитку власної естетичної культури на основі означеної системи естетичних цінностей (цінностей-цілей, цінностей-знань, цінностей-засобів, цінностей-відносин, цінностей-якостей) та активізація потреби в самостійній естетичній діяльності; естетико-професіоналізуючий етап, коли студенти стають суб'єктами формування власної естетичної культури, зростання професійно-естетичної компетентності, збагачення естетичного досвіду, посилення естетичної активності та бажання до самостійного творчого пошуку; творчо-реалізуючий етап – реалізація естетичного досвіду з метою подальшого розвитку власної естетичної культури, стійкої мотивації на творчу естетичну самореалізацію у художньо-педагогічній діяльності [502]. Важливим у напрацюваннях автора бачимо поєднання естетичних та наукових знань через удосконалення навчально-методичного забезпечення відповідно до вимог сучасної вищої школи, які передбачають схиляння студентів до самостійного творчого пошуку та практичної реалізації набутих знань. Уважаємо за доцільне на кожному з етапів розробляти методику співпраці та співтворчості студентів, викладацького складу, керівників підрозділів естетичного середовища ЗВО.

Викликає інтерес розроблена Л. Гарбузенко технологія формування естетичної культури майбутніх учителів засобами декоративно-ужиткового мистецтва. На кожному з запропонованих етапів, а саме: підготовчий, ціннісно-орієнтаційний, інформаційно-пізнавальний, художньо-творчий, діяльнісно-творчий [90] – ураховано рівні сформованості окремих компонентів естетичної культури, спрямованість студентів на естетичну діяльність та вироблення потреби передачі набутого досвіду естетичної культури. Уважаємо, що застосування елементів такого підходу в процесі професійної підготовки майбутніх учителів української мови і літератури дозволить реалізувати завдання розвитку національної самосвідомості, формування мовної культури майбутніх фахівців.

Зусилля українських педагогів-практиків нині спрямовані на підготовку майбутніх учителів української мови і літератури як професіоналів, що займають гуманістичну педагогічну позицію, володіють дослідницькою й інформаційною культурою, уміють оперативно й своєчасно реагувати на зміни в напрямках розвитку системи освіти взагалі та в методиках навчання зокрема. Розглянуті нами етапи формування естетичної культури майбутніх учителів мають у своїй основі комплексний перелік дій, ураховують ціннісні орієнтації та рівень професійної підготовки студентів, проте не всі науковці надають належного значення особистісно зорієнтованому підходу, не знаходять місце для індивідуальних парадигм формування естетичної культури студентів.

Сучасні *методики формування окремих складників естетичної культури*, зокрема естетичного світогляду, естетичних смаків, естетичних почуттів, в основі яких лежить необхідність узгодження професійної підготовки із завданнями формування естетичної культури майбутніх учителів української мови і літератури, розробляють В. Бутенко [67], І. Зелена [144], Н. Калашник [180], М. Кір’ян [196], В. Радкіна [445], Г. Шевченко [564] та ін.

І. Зелена акцентує увагу на особливостях та специфіці формування естетичного світогляду, необхідного майбутнім учителям предметів гуманітарного циклу [144]. Підтримуємо думки авторки, що високий ступінь

естетичної культури в процесі пізнання та осягнення довкілля, наявність емоційно-чуттєвої реакції на предмети та явища естетичного простору, широке поле художніх асоціацій, експресивність, образність та асоціативність мислення, сила творчої уяви, гнучкість фантазії, здатність до художньо-творчої реалізації синестезичних вражень, варіативність підходів до вирішення завдань, яскравість творчого вияву власного ціннісного ставлення до предметів та явищ для майбутніх учителів української мови і літератури – не менш важлива складова частина успішної навчальної діяльності, ніж досконале володіння предметом.

Праці багатьох учених присвячені питанням формування навичок оволодіння естетичними категоріями. Зокрема, В. Радкіна розглядає формування художньо-естетичного смаку як професійної якості майбутнього вчителя. Категорію «естетичний смак» дослідниця визначає як загальнолюдську якість, яка має бути властивою кожній людині й розвиватися заради проявів самої особистості. У дисертації авторка доводить, що художньо-естетичний смак із суто особистісної якості перетворюється на професійно-особистісну й впливає на діяльність майбутнього вчителя [445]. Погоджуючись із В. Радкіною, зазначимо, що естетичний смак, яким має володіти вчитель української мови та літератури – це найбільш розвинена форма смаку, найвищий рівень естетичного розвитку особистості і має вироблятися в поєднанні з іншими не менш важливими естетичними категоріями для пізнання прекрасного. У цьому контексті звертаємось до напрацювань Н. Калашник, яка істотно розширила підходи до формування естетичних смаків як здатності судити про прекрасне або його відсутність, розглядаючи серед важливих чинників формування естетичної культури студентів уведення в навчальний процес надбань густосології [179; 180].

Формуванню естетичних почуттів у майбутнього вчителя комплексом мистецтв у процесі навчальної діяльності присвячене дослідження М. Кір’ян. Дослідниця переконана, що «…у мистецтві, у художньому образі сконцентровані всі аспекти людських стосунків і переживань», а завдання

викладача – донести їх до студентів [196, с. 138]. Авторка систематизує критерії відбору творів для вивчення, обґрунтовує психолого-педагогічні умови ефективного застосування комплексу мистецтв у навчальній діяльності студентів. Нею розроблена система методів, прийомів, вправ та завдань, які забезпечують вироблення естетичних почуттів, а саме: активні методи (бесіди, міркування, метод аналогії та емоційного контрасту, метод багатомірних зіставлень, методи вербально-емоційних та образно-емоційних асоціацій, метод семантичного слухання, метод перцептивної дії, метод переключення діяльності, метод моделювання емоційних переживань, метод імпровізації тощо) та пасивні (метод розповіді, роз'яснення, цитування, демонстрування тощо) [196]. Застосування запропонованих М. Кір'ян методів розширить можливості опанування естетичними категоріями як необхідної умови професійного зростання майбутніх учителів української мови і літератури.

Комплексний вплив різних видів мистецтв на формування естетичної культури студентів досліджено Г. Шевченко [55-567] та її науковою школою, зокрема І. Гусленко [110], Ю. Пастуховою [408], І. Ушаковою [528], В. Швиркою [560] та ін. Особливий акцент науковцями робиться на можливостях використання комплексу мистецтв для розвитку емоційно-почуттєвої сфери, визначення ціннісних орієнтацій, вироблення духовних потреб, формування естетичних і духовно-моральних ідеалів, художньо-естетичних смаків майбутніх учителів. Серед запропонованих методик виокремлюємо застосування в ролі чинників підвищення рівня естетичної залучення музики, театру, кіно, образотворчого мистецтва тощо у процесі викладання літературознавчих дисциплін. Підтримуємо думки В. Швирки, що комплексне використання різних видів мистецтв забезпечить формування духовних потреб і цінностей, залучить студентів до різноманітних видів творчої професійної діяльності, спрятиме зростанню їх естетичної культури [560]. Суголосні з Г. Шевченко, що осягнення художньої літератури як творів мистецтва слова з їх невичерпним джерелом ідеалу Краси, спілкування з високим мистецтвом живопису, скульптури, архітектури, розширення

мистецьких горизонтів має відбуватися постійно, оскільки «види мистецтва… здатні проникнути в глибини людської душі, пробудити почуття і думки й досягти її самих сокровенних таємниць» [567, с. 150]. Відтак розширюються межі розуміння та осмислення майбутніми учителями української мови і літератури естетичних категорій. Доцільність використання різних видів мистецтв у процесі їх професійної підготовки, уважаємо, має бути продиктована рівнем знань та зацікавлень кожної окремої групи, а також необхідністю залучення, окрім можливостей ІКТ, професійного виконання творів мистецтва.

У контексті герменевтичного, лінгвокультурного підходів до професійної підготовки майбутніх фахівців на основі взаємоповаги й політкоректності розвивається сучасна вища освіта. Розробці методик, що базуються на *міжпредметних зв'язках та інтеграції змісту суміжних дисциплін* та сприяють вирішенню проблеми формування естетичної культури майбутніх учителів української мови і літератури, присвячені розвідки таких науковців: Н. Волошина [81; 82], В. Лелеко [255], О. Любарська [276], Л. Мацько [293; 294; 295], М. Пентилюк [416; 417], О. Саприкіна [471], О. Семеног [478; 479] та ін. Н. Волошина присвятила низку робіт лінгвокультурологічним аспектам вивчення художніх творів, у яких розкрила можливість залучення молоді до національних культур, історії, звичаїв, традицій, духовних, морально-етичних, естетичних цінностей різних народів. Літературні твори, на її думку, необхідно вивчати у взаємозв'язках з мистецькими надбаннями представників різних культур, адже, уважає дослідниця, «…максимальне виявлення особливостей кожного виду мистецтва, їх взаємозбагачення і цілеспрямований вплив» розвиває естетичну свідомість, естетичний смак, формує естетичну культуру особистості [81, с. 2]. М. Пентилюк окреслила роль інтегрованого підходу до викладання, що сприяє формуванню «цілісного сприйняття суті й ролі лінгвістичної освіти – усвідомлення необхідності професійного саморозвитку й самовдосконалення» [416, с. 182]. Великого значення впровадженню досягнень лінгвокультурології у процес формування естетичної культури майбутніх

учителів української мови і літератури надає Л. Мацько. Дослідниця наголошує, що «лінгвокультурні концепти, лінгвокультуреми, культурні семи, культурна конотація, культурні традиції в арсеналі письменника є дієвим засобом формування естетичної культури читача» [293, с. 57]. Підкреслимо, що лінгвокультурні концепти художнього твору є плідним матеріалом для дослідницької роботи майбутніх учителів української мови і літератури.

Стала важливим надбанням педагогічної науки монографія О. Семеног «Професійна підготовка майбутніх учителів української мови і літератури». Зокрема, заслуговує на увагу окреслений дослідницею інтегративний потенціал навчальних дисциплін філологічного, лінгвістичного, загальнокультурного блоків. Для підвищення інтелектуальної підготовки студентів автор ініціює впровадження курсів «Український фольклор», «Вступ до слов'янської філології», «Філологічний аналіз художнього тексту», «Культура педагогічного спілкування засобами української літератури». О. Семеног зазначає, що, оскільки освітня функція міжпредметних зв'язків полягає у формуванні цілісної системи знань студентів, важливо досягти «взаємної узгодженості освітнього змісту між окремими елементами дисциплін і відповідними навчальними курсами» [476, с. 253]. Погоджуючися з науковцем, що «інтегративна технологія дає змогу ущільнити навчальний процес і водночас отримати цілісні знання» [476, с. 254], уважаємо, що названі дослідницею блоки дисциплін несуть у собі естетичний потенціал в їх органічній єдності. Цей потенціал необхідно використати як для вирішення поставлених в запроваджених курсах завдань, так і для формування естетичної культури майбутніх учителів української мови і літератури як необхідної умови їх професійної підготовки.

О. Семеног зупиняється на прийнятній для вивчення філологічних дисциплін частковій формі інтеграції – синтезування частини навчального матеріалу з виділенням специфічних розділів, що торкаються поставленої мети. Погоджуємося з дослідницею, що студенти глибоко оволодіють комплексом знань про основні елементи філологічної і загальнолюдської культури, зможуть розвинути філологічний стиль мислення, сформують науковий світогляд при

умові узгодженого в навчальних планах випереджувального вивчення окреслених для інтеграції дисциплін. В іншому випадку для них важливий матеріал буде новим і не матиме відповідного рівня використання [476]. На наш погляд, поглибить вивчення запропонованих О. Семеног навчальних курсів та сприятиме зростанню естетичної культури майбутніх учителів української мови і літератури використання знань дисциплін «Семіотика», «Герменевтика», «Ономастика».

На сьогодні недостатньо розвідок українських дослідників, які б висвітлювали проблеми інтеграції стосовно цих дисциплін, які великою мірою сприяють формуванню естетичної культури в процесі професійної підготовки майбутніх учителів української мови і літератури. Не випадково, вивчаючи проблему застосування герменевтичного підходу до вивчення тексту, Л. Лелеко наголошує, що «опанування авторських кодів, думок і рішень, тлумачення ситуацій і вчинків героїв, зображених у тексті», нададуть розуміння та осягнення смислів літературного твору, внутрішніх зав'язків у його змісті, його мовної досконалості [255, с. 142]. Сучасну літературну герменетивку О. Саприкіна називає мистецтвом розуміння й інтерпретації художнього тексту, «завдяки якому відбувається тлумачення саме тих смислів, які є прихованими, складними для миттєвого безпосереднього розуміння. Текст ніби промовляє до читача власною мовою, яку необхідно зрозуміти» [471, с. 84]. Розвідки автора торкаються використання здобутків герменетики в процесі професійної підготовки майбутніх учителів української мови і літератури. Герментевтика як філологічна наука, що використовує здобутки філософії, історії, психології, естетики, у підготовці майбутнього фахівця має важливе значення, оскільки «її предметом є проблеми розуміння і тлумачення різноманітних історичних, релігійних текстів, юридичних документів, творів літератури й мистецтва», – наголошує дослідниця [471, с. 84]. Важливою для нашого дослідження є думка про те, що через герменевтичний аналіз літературного твору досягається ще й розуміння тексту як естетичної цінності.

Розширенню загальної культури, кругозору майбутніх учителів української мови і літератури сприяє *звернення до національного та загальносвітового культурного досвіду*. У дослідженнях Н. Калашник [179; 180], Т. Мороз [308], Ю. Пастухової [408], Г. Шевченко [565] та ін. знаходимо зразки опанування національними культурними цінностями. Дисертація Н. Калашник присвячена історико-культурним засадам формування естетичної культури школярів і студентів. Науковець запропонувала новий навчальний предмет – «Густосологію», яка покликана інтегрувати «в єдину цілісну систему всю сукупність знань, що стосуються естетичних смаків, – історію їх розвитку, історію їх теоретичного та духовно-практичного осягнення» [180, с. 138]. Історико-культурною основою формування естетичної культури дослідниця називає національну ментальність із її «кордоцентризом», культом землі-природи. Використання надбань національної та світової культури, творів української та світової літератури й мистецтва є, на погляд автора, ефективним засобом формування естетичних смаків молоді у ході аксіологічної діяльності. Цінним у контексті нинішніх освітніх завдань вищої школи є розроблений Н. Калашник принцип поєднання раціонального й естетичного ставлення до дійсності, що допоможе майбутньому фахівцю, зокрема вчителю української мови і літератури, усвідомити значення естетичної культури в професійній діяльності, сприятиме розвитку емпатії та креативності. При його реалізації дослідниця опирається на концепцією розвивального навчання Л. Виготського, визначаючи звернення до національного та загальносвітового культурного досвіду «зоною найближчого розвитку», яка викликає зацікавленість, низку інтелектуальних почуттів, упевненість у набутих знаннях, задоволення від їх умілого використання. Інтелектуальні почуття тісно переплітаються з естетичними: задоволення результатами своєї праці – це, водночас, і почуття прекрасного.

У контексті розвідок Н. Калашник підкреслимо, що досвід формування естетичної культури молодого покоління творами мистецтва має глибокі історичні корені. Це підтверджують археологи, які досліджують трипільську

культуру та знаходять прадавні дитячі іграшки: мініатюрні статуетки звірів, птахів, посуд тощо, естетично довершені, зроблені з любов'ю. Праукраїнський звичай виховання дитини на лоні природи, у так званій «лісовій хатинці», не загубився й сьогодні: його традиції знаходять місце в сучасних європейських вальддорфських школах, вивченню досвіду яких присвячені численні розвідки сучасних дослідників. О. Іонова важливим набутком вальддорфських шкіл називає органічне поєднання вимог певного суспільного середовища та інтересів, потреб особистості в індивідуальній творчості, самовизначенні й самореалізації [170]. Багато століть фактично лише народне мистецтво залишалося основним осередком і чинником збереження самобутньої культури нашої держави, тому, погоджуючись із дослідниками, історичні й фольклорні пам'ятки, які доносять до нас естетичні ідеали предків, їх віддзеркалення у сучасній художній літературі, уважаємо одним із головних джерел формування естетичної культури майбутніх учителів української мови і літератури.

Викликає інтерес методика формування естетичної культури із використанням загальнокультурної компоненти, розроблена Т. Мороз. Дослідниця зауважує, що «у стандартних програмах ЗВО із дисциплін гуманітарного циклу недостатньо розкриті питання, пов'язані з сучасним підходом до формування загальнокультурних цінностей та ідеалів майбутніх учителів у процесі вивчення та сприйняття ними традицій народів світу» [308]. Відтак, діяльність студентів Т. Мороз радить спрямовувати на самостійне набуття загальнокультурних знань та їх використання в освітньому процесі. Важливим надбанням дослідниці бачимо поєднання засвоєння самобутньої культури нашого народу та сучасних мистецьких досягнень у запропонованій методиці. Її утілення в практику професійної підготовки майбутніх учителів української мови і літератури сприятиме засвоєнню ними національних лінгвокультурологічних концептів через причетність до системи українських національних традицій, звичаїв, обрядів, ритуалів, свят.

Погоджуємося з Ю. Пастуховою, що звернення до національного та загальнокультурного світового досвіду в процесі професійної підготовки

студентів сприятиме розвитку їх мотивації до естетичної діяльності. Дослідження автора присвячене художньо-естетичному вихованню студентської молоді в цілісному педагогічному процесі університету. Знайомство з мистецькими здобутками минулого вчена бачить основою гармонійного розвитку особистості студента, адже «динамічність і змінність ціннісних орієнтацій сьогодні впливає на вибір молодої людини, який залежить від сформованості духовних потреб, світоглядних координат, конкретних художньо-естетичних вимог» [411, с. 24]. Важливо, що при цьому Ю. Пастухова великого значення надає мистецтву літератури, яке, на її думку, сприяє встановленню емоційно-почуттєвих естетичних взаємодій особистості зі світовим історичним процесом завдяки приємності, задоволенню, насолоді, естетичним переживанням, і формує готовність до прочитання та розуміння творів літератури.

У контексті сучасних онтологічних розвідок погоджуємося із думками В. Горшкової, що нині методологічні дослідження одночасно виконують інтегративну роль, яка полягає у пізнанні навколишнього світу й самого себе в цьому світі, розкривають сутність навчання як буття й життєдіяльність у специфічних умовах освітнього простору [102]. Цінним і актуальним є розроблення сучасними українськими дослідниками І. Корольовою [220], Н. Мамчур [286], Ю. Максимчук [285], Я. Москальовою [309; 310], І. Сідоровою [489], В. Тюскою [526] *шляхів саморозвитку, самовиховання та творчої самореалізації майбутніх учителів.* Учені підкреслюють, що прагнення до саморозвитку, творчої самореалізації студентів продиктоване потребою розібратися в собі й у своїх можливостях: що ми можемо й чого не можемо, і на чому засновано те, що ми можемо. Залежно від відповіді на це питання, вони визначають форми, методи, зміст освітньої діяльності. Онтологія освіти порушує питання здібностей студентів, їх відносин зі світом, з'ясування граничних підстав того, що робить здобувач освіти у житті, мистецтві, науці. В освітньому процесі важливим уважається розвиток суб'єкта й форм суб'єктивності, яке розкриває нові грані освіти. Ураховуючи потреби майбутніх

учителів гуманітарного профілю, їх «інтерес до власного внутрішнього та навколишнього світу, прагнення досліджувати, коригувати та нарощувати потенціал своїх здібностей, якостей, ціннісних орієнтацій…», важливим Я. Москальова уважає «набуття досвіду здійснення саморозвитку» [310, с. 244] через пробудження потягу до сприйняття естетичних цінностей і відводить важливе значення створенню педагогічних умов саморозвитку студентів у процесі професійної підготовки. Своєю чергою, І. Корольова, дисертація якої присвячена естетичному вихованню студентів вищих педагогічних навчальних закладів у процесі культуротворчої діяльності, наголошує, що «культуротворча діяльність організовується на основі передачі необхідних знань про основні естетичні поняття, категорії, закономірності, принципи, закони тощо» [220, с. 176]. Підкреслимо думки дослідниці, що через естетичну діяльність молода людина входить у соціокультурне середовище, реалізує себе як творча особистість, виробляє систему цінностей, смаків.

Поділяємо занепокоєння дослідників з приводу того, що у вітчизняній вищій освіті мають місце окремі негативні явища: відсутність бажання студентів брати участь у творчій діяльності, обмеженість вибору напрямів роботи за інтересами, авторитарний підхід керівників виховної роботи, поверхове висвітлення результатів культуротворчої діяльності, невідповідність підготовки педагогічних кадрів до цієї ділянки роботи ЗВО, недоліки у її плануванні. Суголосні з тим, що їх подолання полягає у створенні відповідних умов, які виведуть студентів з вузького кола байдужості й інертності.

Цінний досвід саморозвитку, самореалізації майбутніх учителів української мови і літератури засобами народного декоративно-прикладного мистецтва знаходимо в дослідженні Н. Мамчур. Автор розробила особистісно зорієнтовану технологію, у якій важливим бачимо творче спрямування діяльності студентів: вивчення досвіду митців та його презентація, виконання індивідуальних завдань у науково-дослідних лабораторіях, написання наукових статей, заняття в етностудіях, етноклубах, участь у майстер-класах, народознавча пошукова робота, інсценізація календарно-обрядових свят, організація виставок

та екскурсій, відвідування ярмарок народного мистецтва [286]. Підтвердження важливості такого досвіду знаходимо в працях Н. Волошиної: «творити прекрасне в мистецтві зможуть не всі, але створювати красу в процесі діяльності, щоденного спілкування можуть і повинні всі» [80, с. 18]. Погоджуємося з дослідниками, що долучення якомога більшої кількості студентів до різноманітних видів творчої діяльності як учасників, організаторів, виконавців, ведучих заходів, створення ділової творчої атмосфери – обов'язок педагогічного колективу ЗВО. Відточуватимуть естетичну вихованість студентів, сприятимуть зростанню їх естетичної культури фестивалі науки й мистецтва, художні олімпіади, презентації, творчі зустрічі з поетами, композиторами, художниками, діяльність гуртків, студій тощо, що мають відбуватися на професійному, висококультурному та естетичному рівнях. Тільки таким чином студенти зможуть, за М. Бердяєвим, «у просвітленому вигляді» перетворити життя і внутрішній світ на кращий. Зауважимо, що в реалізації прагнення до самовдосконалення студентів дослідники, на наш погляд, недостатню роль відводять художній літературі. «Мистецтво літератури поряд з іншими видами мистецтв є засобом формування естетичних смаків, естетичних ідеалів, естетичних емоцій та почуттів, естетичної свідомості, власних світоглядних позицій молоді», – наголошує Н. Миропольська [300, с. 67].

Узагальнюючи напрацювання сучасних українських філософських та наукових педагогічних шкіл, погляди окремих дослідників та педагогів-практиків на проблему формування естетичної культури майбутніх учителів української мови і літератури, уважаємо актуальним у сучасних умовах розвитку вищої освіти вироблення нових підходів, що системно пов'яжуть професійну підготовку студентів з формуванням їх естетичної культури в єдиний процес. Слушними при цьому стануть поради щодо оновлення навчально-методичного забезпечення, його осучаснення; розширення лінгвістичних, лінгводидактичних знань; пошуку шляхів розвитку прагнення студентів до естетичного самовдосконалення та самореалізації; використання

потенціалу художньої літератури та інших видів мистецтв, інтегративних знань для зростання естетичної культури.

Зупинимось детальніше на вивченні дослідниками різнорівневого оточення, що визначає уявлення про світ, ставлення до людей, природи, всієї навколишньої дійсності, та є одним із засобів формування естетичної культури майбутніх учителів української мови і літератури. О. Іванова у дисертаційному дослідженні «Виховання духовних якостей студентів засобами естетичного середовища університету» [168] визначила принципи та форми створення такого середовища у ЗВО. Автор виокремила різні джерела впливу на формування естетичної культури: твори образотворчого мистецтва; музика, яка, відображаючи дійсність за допомогою мелодій, інтонацій, тембру, впливає на емоційно-почуттєву сферу людини, на її поведінку; художня література, де головним виразником естетики є слово; театр, кіно, телебачення, естрада; природа, її краса в розмаїтті та гармонії барв, звуків та форм; факти та події суспільного життя; оформлення побуту [168, с. 58]. Проте дослідниця не вносить до цього переліку важливу складову частину, що охоплює всі вищеназвані впливи, – естетичне спілкування, естетику взаємовідносин у навчанні, побуті, поведінці. Естетика спілкування, на наш погляд, повинна бути «візитною карткою» навчального закладу, пронизувати всю систему міжособистісних стосунків. Ю. Деркач у цьому контексті наголошує, що навчальний заклад має бути не тільки часткою «культурного простору суспільства, а й сам виступати як особливий культурний простір, середовище естетичної творчості, що транслює знання і культурні цінності», освітнє середовище має бути одночасно «навчальним, розвивальним, виховуючим, інформативним, екологічним, естетичним, діалогічним, гуманним, духовним» [118, с. 123]. Важливо, що дослідниця пропонує облаштувати спеціальні кабінети-лабораторії естетичного виховання, діяльність яких спрямована на поглиблення знань студентів у сфері естетики та мистецтва, на формування навичок естетичної діяльності, на методичне та наукове забезпечення навчально-виховного процесу, і, на їх основі, впливає на рівень естетичної

культури студентів. А. Богуш до складників естетичного середовища відносить художньо-естетичний стиль навчального закладу, педагогічний стиль викладацького колективу й колективу вихованців, де педагогічна культура виступає змістовим аспектом художньо-естетичного розвитку й морально-духовного виховання студентів [53].

Таким чином, українські дослідники вважають *створення комфортного естетичного середовища* необхідною умовою функціонування навчального закладу: «там, де лунає музика, представлені яскраві кольори, витвори мистецтва, звучить співуча мова, вірші – процес розвитку емоційної сфери особистості стає більш успішним» [572, с. 241]. У їх працях знаходимо багато порад щодо створення такого середовища. Зокрема, О. Іванова називає важливим залучення педагогічного колективу закладів культури й мистецтва до освітньої діяльності навчального закладу; урахування бажань та потреб студентів у активній творчій діяльності; використання духовно-культурного потенціалу навчальних дисциплін як одного з шляхів естетичного виховання у ЗВО; створення естетично привабливої обстановки; звернення до народних традицій та обрядів; високу естетичну культуру у виховних заходах; широке залучення студентів до гуртків художньої самодіяльності, участь в олімпіадах естетичного спрямування [168]. Уважаємо, що дослідження О. Іванової відкриває широкі можливості для подальших пошуків. Особливо це стосується проблеми формування естетичної культури майбутніх учителів української мови і літератури, які завжди виявляють творчий підхід, самі створюють та вдосконалюють естетичне середовище, у якому набувають навичок виконавської та організаторської діяльності, виступають співтворцями викладачів та керівників різних підрозділів ЗВО.

Слушні поради щодо створення естетичного середовища надає у дисертаційному дослідженні «Формування естетичної культури студентів класичних університетів» М. Нечепоренко [320]. Зокрема, дослідник наголошує на важливості присутності в естетичному середовищі системи впливів: зорових, слухових, смакових, дотикових, наочних, логічних, театральних, інформаційно-

технологічних – і застерігає, що, звикаючи до полегшеної форми сприйняття мистецтва, до найбільш простих і доступних форм контактів із мистецтвом, людина перестає переживати напругу, відгукуватися на складні запитання. Спрощуючи собі життя, люди починають звикати до простоти, нехтують витонченістю переживань [320]. Щоб цього не сталося, потрібно постійно вивчати естетичні смаки та запити студентів, а систему впливів естетичного середовища зобов'язана тримати під контролем вища школа, ураховуючи, що сьогодення вносить свої корективи у розуміння сутності, цілей та змісту професійної підготовки.

У контексті вироблення науковцями методик послідовного формування естетичної культури, визначення різноманітних етапів їх реалізації, для схиляння студентів до самостійного творчого пошуку та практичної самореалізації через естетичну діяльність створення комфортного естетичного середовища ЗВО набуває особливої актуальності. Таке середовище сприятиме перетворенню навчального процесу на розподілену спільну стратегію студентів, викладацького складу, керівників підрозділів ЗВО у вирішенні проблеми формування естетичної культури.

Питанням інтеграції ІКТ у традиційну методику навчання фахових дисциплін майбутніх учителів української мови і літератури для підвищення рівня їх естетичної культури присвятили праці В. Биков [45], О. Караман [187], О. Кучерук [247; 248], В. Стрельников [507], І. Хижняк [548], О. Шапран [558] та ін. ІКТ навчання як комп'ютерно-орієнтовану складову частину педагогічної технології розглядає В. Биков. Запропонована технологія відображає модель певного компоненту змісту навчання і методику його подання в навчальному процесі педагогічними програмними засобами, із використанням комп'ютера, комп'ютерно-орієнтованих засобів навчання і комп'ютерних комунікаційних мереж, необхідних для розв'язування дидактичних завдань або їх фрагментів [45]. І. Хижняк робить класифікацію електронних засобів навчання за метою їх застосування: навчально-методичні, контентні, мережеві, контрольні [548, с. 219-221]. Дослідники наголошують при цьому, що робота в мережі Інтернет

необхідна для зростання інтелектуально-творчого потенціалу майбутнього фахівця: накопичена та систематизована інформація стає матеріалом для творчого переосмислення та власних напрацювань.

Для успішної підготовки майбутнього вчителя О. Шапран пропонує створити мультимедійний навчально-методичний комплекс, який охопить електронні навчальні підручники, посібники з відеофрагментами та аудіозаписами художніх творів, методичні посібники, відеокурси лекцій, систему тестування тощо [558]. Окрім того, що ІКТ використовується як система пошуку, збору, обробки та подання інформації, майбутні учителі української мови і літератури самостійно мають накопичувати й зберігати матеріали, необхідні для професійної діяльності. В. Стрельников наголошує, що ІКТ навчання у вищій школі має бути зорієнтоване на розвиток особистості студента, готувати його «до самостійної продуктивної діяльності в умовах інформаційного суспільства, забезпечувати розвиток творчого мислення, а також професійний розвиток, розвиток навичок дослідницької діяльності» [507, с. 9]. Учений зазначає також, що навички роботи з ІКТ підготують майбутнього фахівця до процесу безперервного навчання: він має бути готовим до змін в інформаційному забезпеченні навчального процесу та постійного оновлення інформаційної інфраструктури.

Численні дослідники розглядають особливості впровадження ІКТ при вивченні літературних дисциплін у ЗВО. Слушними є поради Л. Златів [147] щодо формування за допомогою ІКТ всесвітньо-наукового, культурного й освітнього простору, який полегшує процес міжнаціонального спілкування, надає можливість гармонійного синтезу логічного й образного способів засвоєння інформації. Використання ІКТ сприяє формуванню читацької культури, дозволяє стимулювати інтерес до прочитання художніх творів мовою оригіналу, вивільняє час для творчої співпраці викладача й студентів, зазначає Р. Гурін [111]. Дослідник звертає увагу на те, що значно естетизують навчальний процес мультимедійні презентації, віртуальні екскурсії, відеолекції, веб-квести, кейс-метод, використання яких передбачає опрацювання матеріалів

веб-сайтів. Г. Дегтярьова додає до предметно-орієнтованих компетентностей учителів-філологів загальну компетентність – здатність створювати таблиці, малюнки, діаграми, презентації, тестові завдання, шукати потрібну додаткову інформацію, працювати з електронними базами даних, у локальній мережі, з інтернет-технологіями, з інтерактивною дошкою [114]. Дослідники наголошують, що оволодіння ІКТ допомагає здійснювати аналіз досягнень та моніторинг результатів навчальної діяльності. Погоджуючись із науковцями, підкреслимо, що гармонійне поєднання ІКТ із традиційними методами й засобами навчання відкриває нові можливості навчального матеріалу в процесі професійної підготовки студентів за умови уникнення цілого ряду недоліків, як-от: відсутність розробленого навчально-методичного забезпечення, порушення принципу доцільності, перевантаження інтернет-матеріалами, необґрунтованість та хаотичність їх застосування.

Здійснений теоретичний аналіз досліджень означив необхідність розгляду естетичної культури майбутнього вчителя української мови і літератури у діяльнісно-процесуальному вимірі, обґрунтування її структури й процесу розвитку в у контексті особистісно-професійного становлення студентів, що окреслило змістове наповнення наступного розділу.

Висновки до першого розділу

На основі узагальнення результатів теоретичного аналізу праць учених у галузі філософії, естетики, культурології, психології та педагогіки здійснено термінологічний аналіз, спрямований на з’ясування сутності ключових понять дослідження, їх доцільності й логічного співвідношення у розкритті досліджуваної теми. Виокремлено три смислові групи понять: дефініції, що розкривають філософсько-естетичні категорії; дефініції, що стосуються визначення сучасними психологами та педагогами сутності естетичної культури особистості; поняття педагогіки і психології вищої школи в контексті формування естетичної культури майбутнього вчителя української мови і літератури.

Уточнено зміст понять «естетична культура майбутнього вчителя української мови і літератури», «формування естетичної культури майбутнього вчителя української мови і літератури». Встановлено, що провідне значення у формуванні естетичної культури майбутніх учителів української мови і літератури відіграють ціннісно-мотиваційні спрямування на пізнання мистецтва, художньої літератури та естетичний розвиток, творча самореалізація, самовиховання, саморозвиток. Для успішного опанування спектру мистецьких знань, смислів, оцінок, необхідних для майбутньої професійної діяльності, потрібне оволодіння розмаїттям естетичних категорій та оперування ними.

Аналіз зарубіжного досвіду в контексті досліджуваної проблеми дозволив виокремити пріоритетні напрями підвищення рівня естетичної культури студентів, що сприятимуть вирішенню завдань дослідження: поєднання навчальної роботи з різноманітними формами естетичної діяльності, партнерство інституцій освіти, культури та громадських організацій (Велика Британія); філософська основа художнього витонченого смаку, співпраця із закладами культури та окремими митцями (Франція); інтеграція мистецтва з академічними дисциплінами, критично-креативне застосування знань студентів на практиці, емоційний баланс особистості й середовища, накопичення позитивного суб'єктивного досвіду через виконання суспільно значимих естетичних проєктів, що фінансуються державою (США); евристичні та гедоністичні складники процесу навчання, учення про «відкриту душу», виховання «до мистецтва» та «через мистецтво», «естетичне поле», ідея всезагального охоплення молоді вихованням естетичної культури (Польща).

Окреслено спільні підходи до формування естетичної культури в зарубіжній та вітчизняній вищій школі. Здійснено розгорнутий аналіз напрацювань українських науковців із проблеми дослідження. Зосереджено увагу на урахуванні ними національних особливостей, історичного досвіду при вирішенні проблеми формування естетичної культури, а також філософських засад у сфері гуманізації, гуманітаризації і, на цій основі, оновлення змісту

професійної освіти, методів, технологій організації навчання. У контексті дисертаційного дослідження проаналізовано методики: поетапного формування естетичної культури; комплексного впливу різних видів мистецтв на естетичний розвиток студентів; залучення інтеграційних знань, зокрема герменевтики, лінгвокультурології як засобу підвищення рівня естетичної культури майбутніх учителів української мови і літератури. Узагальнено позитивний досвід українських науковців із організації практичної естетичної діяльності в освітньому процесі ЗВО, спрямованої на вироблення в студентів системи естетичних цінностей, їх саморозвитку, самовиховання, самореалізації, самоідентифікації.

Основні результати розділу відображено в наукових працях автора: [371; 372; 374; 384; 398].

РОЗДІЛ 2
ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ФОРМУВАННЯ ЕСТЕТИЧНОЇ КУЛЬТУРИ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ І ЛІТЕРАТУРИ

2.1 Структура естетичної культури майбутніх учителів української мови і літератури

Дослідження базується на загальнонауковій та конкретно-науковій методології, яка сприяє структурному аналізу поняття естетичної культури майбутніх учителів української мови і літератури. Системний підхід дозволяє розглядати естетичну культуру як одну з суттєвих якісних характеристик, що проявляється як важлива складова частина процесу підготовки майбутніх учителів української мови і літератури у ЗВО. У зв'язку з цим цілком правомірне звернення до *професіограми вчителя* української мови і літератури як стандартизованої характеристики, що віддзеркалює систему вимог, які ставить суспільство до його майбутньої професійної діяльності. Професіограма містить усебічний опис об'єктивних характеристик професії, це «документ, у якому фіксуються вимоги до професійно-педагогічної діяльності та особистості фахівця (психофізичні якості), необхідні для виконання типових професійних завдань» [484, с. 58]. Професіограму майбутнього вчителя української мови і літератури розглядаємо як сукупність педагогічних і фахових знань та умінь, які він набуває під час навчання у ЗВО, коли здійснюється активний пошук шляхів особистісного розвитку, системи ціннісних орієнтацій, формується образ майбутньої професійної діяльності.

Високі вимоги до фахових знань та умінь вчителя української мови і літератури висувають сучасні педагоги-словесники (Н. Голуб [96], С. Жила [132], С. Караман [187], О. Куцевол [244; 245], Л. Мацько [294], М. Пентилюк [417], О. Ратушняк [448], Б. Степанишин [505], Г. Токмань [520], В. Шуляр [579] та ін.). Аналіз теоретико-методологічних праць дослідників засвідчує, що

професійна компетентність учителя української мови і літератури є інтегральною особистісною якістю, яка включає сукупність компетентностей і об'єднує в собі теоретичні характеристики (знання), практичні (вміння, навички, досвід) і особистісні характеристики (якості, здібності). Окрім інтелектуальної культури, широкого культурологічного кругозору, лінгвокультурної та лінгводидактичної грамотності, досконалого володіння рідною мовою, акмелінгвістичної майстерності, креативності, художньо-естетичного досвіду, особистісного характеру мовознавчої і літературознавчої діяльності, психолого-педагогічної та методичної підготовки, творчого використання різноманітних технологій навчання, навичок співробітництва й співтворчості тощо, учитель української мови і літератури буде відповідати запитам сучасної освітньої галузі й суспільства, коли матиме високий рівень естетичної культури. Провідні українські педагоги-практики, укладачі навчальних програм з української та зарубіжної літератури для загальноосвітніх навчальних закладів радять постійно оновлювати дидактичні та методичні принципи викладання предмету. Дієвими серед них відзначаємо науковість, історизм, доступність, взаємодію мистецтва й дійсності, естетичні аспекти пізнання творів мистецтва, орієнтацію на естетичну цінність літературних творів, вивчення їх «в естетичному, соціальному й педагогічному аспектах» [350]. Відтак, уважаємо за доцільне виокремити *естетичну професіограму* майбутнього вчителя української мови і літератури, під якою розуміємо детальний опис професійно значущих естетичних знань, умінь, навичок, досвіду, якостей і здібностей, якими він має володіти для організації ефективної професійної діяльності. Для визначення складників *естетичної професіограми* детально розглянемо погляди науковців на структуру естетичної культури вчителя української мови і літератури.

До питання визначення естетичної культури вчителя-словесника як сукупності стійких зв'язків, що забезпечують цілісність і тотожність навчального процесу, зверталися педагоги-класики, чиї напрацювання багато в чому вплинули на погляди сучасних педагогів. Я. Мамонтов головною метою

виховання уважав долучення до Істини, Добра і Краси через почуття, чуттєву сферу, розвиток естетичного світовідчуття. Досягненню цієї мети, на його думку, сприятиме естетичне сприймання, що полягає в естетичному оцінюванні власного духовного світу, навколишньої дійсності; естетичне ставлення до творів мистецтва; естетичне споглядання та мистецька творчість [95; 527, с. 190; 498]. У цьому контексті С. Шацький наголошував, що естетична культура має охоплювати весь навчально-виховний процес, усю педагогічну діяльність вчителя [559]. Про зв'язок естетичної культури вчителя з розумовим, моральним, фізичним, трудовим вихованням говорив А. Макаренко [37; 281]. Духовні якості, здатність до сприймання світу розумом і серцем, естетична оцінка педагогічних явищ і процесів, внутрішня і зовнішня краса педагога знаходилися у центрі розуміння сутності професійної діяльності вчителя В. Сухомлинським. Педагог розглядав естетичну культуру як основу духовного життя особистості, а естетичну культуру педагога зокрема – як складову частину його педагогічної майстерності, та виділив три основні компоненти в її структурі, а саме: духовно-споглядальний; науково-самоосвітній; практично-конструктивний. Для узагальнення естетичної професіограми майбутнього вчителя української мови і літератури розглянемо їх детальніше. Духовно-споглядальний компонент, тобто, естетичне сприймання, естетична оцінка педагогічних явищ і процесів, естетичні уявлення, поняття, є першим кроком до відчуття і розуміння краси, основою естетичного виховання, серцевиною естетичної культури. Науково-самоосвітній компонент охоплює естетичні судження, смаки, ідеали, сформовані в процесі навчання. Підкреслимо думки педагога про необхідність теоретичної підготовки вчителя в галузі естетики й мистецтвознавства, а також постійного розширення і вдосконалення його естетичних знань шляхом самоосвіти. Створення відповідних умов для навчання і виховання, використання нових естетико-виховних можливостей природного й соціального середовища, навчальної, виробничої діяльності, побуту, спілкування в процесі художньої діяльності складають практично-конструктивний компонент [510].

При складанні естетичної професіограми майбутнього вчителя української мови і літератури враховуєм основні положення «Всеукраїнської державної комплексної програми естетичного виховання» (1993) [148], спрямованої на побудову цілісного процесу набування знань, органічного комплексу гуманітарно-соціально-історичних, природничо-наукових і художніх дисциплін, об'єднаних єдністю гуманістичних смислів і духовно-моральних цілей, яка й сьогодні знаходиться в центрі педагогічної дії українських ЗВО та реалізується через навчання, зокрема освоєння майбутніми вчителями української мови і літератури ключових естетичних цінностей та категорій.

Загальнокультурному, естетичному, духовному, моральному розвитку особистості, її соціальній активності, розумінню цілей і завдань суспільного розвитку Української держави особливу увагу приділяє в своїх працях І. Зязюн, уводячи в зміст освіти поняття «філософія освіти», «філософія виховання», «педагогічна майстерність», «педагогіка добра», «краса педагогічної дії» [153-159]. У Концепції національного виховання студентської молоді (2009) серед напрямків освітньої діяльності ЗВО значне місце займає формування естетичної культури на національних традиціях [214], які дають можливість розвивати естетичні потреби й почуття, художні здібності і творчу діяльність, сприяють виробленню умінь примножувати культурно-мистецькі надбання українського народу, відчувати й відтворювати прекрасне в повсякденному житті. Основні вимоги до вчителя, зазначені у Концепції «Нова українська школа» (2016), окреслюють «роль учителя – не як єдиного наставника та джерело знань, а як коуча, фасилітатора, тьютора, модератора в індивідуальній освітній траєкторії дитини», у якій важливе місце займає естетична культура [215, с. 16]. Таким чином, XXI ст. висуває високі вимоги до професійної підготовки вчителя української мови і літератури, який, окрім фахової компетентності, педагогічної майстерності, має бути особистістю, спроможною реалізувати себе як вихователь покоління, який живе в глобалізованому полікультурному світі.

Узагальнюючи окреслені вимоги до підготовки вчителя, підтримуємо міркування сучасних дослідників, зокрема Н. Голуб, яка виокремлює

«апробовану часом і виправдану досвідом», сформовану відповідно до вимог української культурно-історичної традиції національну ідею [96, с. 135]. Підкреслимо, що значущість і своєчасність проблеми формування естетичної культури обумовлена «відірваністю від духовного коріння вітчизняної культури, забуттям і втратою культурних традицій, незатребуваністю духовного потенціалу української культури» [153, с. 23], непорозумінням між поколіннями, негативним ставленням частини сучасної молоді до традицій і цінностей пращурів. Вирішення цієї проблеми бачимо в підвищенні рівня естетичної культури майбутніх учителів української мови і літератури через пізнання національних культурно-мистецьких явищ у процесі підготовки у ЗВО, що сприятиме культуро-націєтворчій діяльності, розумінню національної культури та її естетичних цінностей. Підкреслимо, що в стандартах спеціальності 014 Середня освіта (українська мова і література) для освітньо-кваліфікаційного рівня «бакалавр», розроблених вищими закладами освіти України, окрім забезпечення продуктивної професійної діяльності, визначено естетичну компетентність як здатність здобувача вищої освіти аналізувати та оцінювати досягнення національної культури, орієнтуватися в культурному та духовному контексті сучасного суспільства, застосовувати методи самовиховання, орієнтовані на загальнокультурні цінності [345-349].

Важливим складником естетичної культури майбутнього вчителя української мови і літератури є його мовленнєва культура. Про формування вчителя як компетентного, високоосвіченого, національно свідомого й самоактуалізованого в соборному соціумі носія мови, здатного успішно в усіх сферах життя використовувати її багатства, уміє вільно й комунікативно виправдано висловлювати думки, характеризується сформованою мовною стійкістю йдеться в працях Е. Палихати [355-357], М. Пентилюк [416; 417], Т. Окуневич [333], Н. Остапенко [340], О. Отич [344], О. Семеног [476; 479], В. Сидоренко [482; 483], Т. Симоненко [485] та ін. Сучасна вища школа, підкреслює О. Семеног, готує вчителя-професіонала, який має «ґрунтовну загальнокультурну, фахову, психолого-педагогічну і методичну підготовку,

займає гуманістичну педагогічну позицію, володіє філологічним і психолого-педагогічним мисленням, інформаційною і дослідницькою культурою; він універсально освічений, ерудований, творчий майстер-комунікатор» [476, с. 122]. Уважаємо, що потреба набуття досконалих мовно-мовленнєвих зразків, уміння через мову вносити прекрасне в навчально-виховний простір, бачити й відчувати красу, багатство, мелодійність української мови, є об'єднуючим фактором формування естетичної культури й професіоналізму учителя української мови і літератури. Погоджуємося з В. Сидоренко, яка до професіограми вчителя української мови і літератури відносить акмелінгвістичну майстерність, що охоплює досягнення акме-вершин у мовно-мовленнєвому розвитку, як володіння культуротворчими компонентами, досконале оперування комунікативними атрибутами, вироблення індивідуальної мовленнєвої манери, мовленнєвого стилю, уміле послуговування риторичним інструментарієм мовлення, артистизм, сформовані креативні здібності й якості [482, с. 94-95].

Естетичну культуру майбутнього вчителя української мови і літератури в значній мірі характеризує удосконалення рівня культури мислення – «лінгводидактичне мислення», особливе творче педагогічне мислення, що розвивається через творчу активність [340, с. 68]. Відтак, завдання викладачів ЗВО полягає у наданні можливості студентам розвивати творчий потенціал через продуктивно-перетворювальну діяльність в освітньому процесі. Відповідно майбутній учитель української мови і літератури має дотримуватися правил, згідно з якими кожне слово має бути вагомим, зрозумілим, нести красу та повноту думки. Не випадково у пошуках лінгвістичного осмислення проблеми «краси педагогічної дії» І. Зязюн говорить про семантичне поле акмелінгвістичної майстерності, у якому слова групуються за принципом «почуття мови», що несе значно об'ємнішу інформацію, ніж усвідомлення її змісту [158, с. 211]. Творча активність студентів реалізується в соціумі через співробітництво та співтворчість і є джерелом вироблення мовних навичок як ознаки культури педагогічного спілкування.

Отже, поруч із володінням предметом, педагогічним досвідом та загальною культурою, майбутній вчитель української мови і літератури має бути зразком естетично довершеної людини, володіти навичками оцінювання навколишньої дійсності «з погляду прекрасного», відчувати красу художнього відображення світу у творах мистецтва, мати ораторські здібності, користуватися багатством рідної мови на такому рівні, щоб, як слушно зауважує І. Синиця, «кожне слово дійшло до учнів, було повністю ними сприйняте, пережите й засвоєне» [486, с. 19].

Для нас важливим є філософське розуміння єдності естетичної свідомості, що містить низку елементів, та естетичної діяльності, яка зумовлює соціальну активність, формує професійні навички особистості. Провідними рисами естетичної свідомості Ю. Борєв [59], М. Каган [176], Б. Лихачов [265] бачать уміння оперувати естетичними категоріями. Л. Левчук до складу естетичної свідомості особистості відносить естетичні почуття, естетичний смак, естетичний ідеал, естетичні погляди й теорії [127]. Виокремлюємо як важливий структурний елемент професіограми майбутніх учителів української мови і літератури оволодіння естетичними категоріями. Психолого-педагогічне обґрунтування опанування естетичними категоріями (естетичне сприймання, емоційно-оцінне судження, естетична діяльність тощо) детально розроблялися в працях Б. Ананьєва [8], Л. Виготського [84], В. Давидова [112], Б. Теплова [515], П. Якобсона [591] та ін. Опираючись на праці науковців, завданням підготовки майбутнього вчителя української мови і літератури уважаємо вироблення смаків, ідеалів, здібностей до естетичного осягнення художніх образів, до сприймання явищ дійсності й творів мистецтва як системи естетичних знань. Набуття необхідного художньо-естетичного досвіду як у процесі професійної підготовки майбутніх учителів української мови і літератури, так і у повсякденному житті, у світосприйнятті, взаємостосунках визначає рівень їх естетичного розвитку. Погоджуємося з Т. Сиваш, що в людині є різні прояви прекрасного: зовнішні, внутрішні, соціальні, біологічні [481, с. 93-94]. Удосконалення методів, форм, засобів навчальної діяльності з метою активізації пізнавальних процесів при

оволодінні майбутніми вчителями української мови і літератури естетичними категоріями: естетичне сприймання (здатність виокремлювати в мистецтві й житті естетичні якості, образи й мати естетичні почуття); естетичні почуття (емоційні стани, викликані оцінним ставленням людини до явищ дійсності та мистецтва); естетичні потреби (спілкування з художньо-естетичними цінностями, естетичні переживання); естетичні смаки (здатність оцінювати твори мистецтва, естетичні явища); естетичні ідеали (соціально й індивідуально-психологічно змотивовані уявлення про досконалу красу в природі, суспільстві, мистецтві, людині) – шлях до високої духовності майбутнього вчителя української мови і літератури. Численні дослідження свідчать про те, що естетична культура акумулює та визначає важливі елементи розвитку людини: інтелектуальну діяльність, фізичну досконаліть, моральний, валеологічний розвиток у єдності й гармонії [106; 116; 141; 312; 581; 593; 623]. Відтак, естетична культура особистості віддзеркалює рівень її загальної культури, систему психофізіологічно й соціально-історично обумовлених здібностей і потреб сприймати, переживати, оцінювати й змінювати явища дійсності й мистецтва за законами краси, як, підкреслює О. Куриленко, «естетична культура особистості відкриває шлях до максимально повного, гармонійного розвитку всіх сутнісних сил людини» [241, с. 88].

У контексті формування естетичної культури особистості сучасні дослідники по-різному розглядають значення окремих естетичних категорій. Естетичну свідомість В. Пєшкова характеризує як естетичне сприйняття, сукупність ідей, теорій, поглядів, суджень, оцінок, ідеалів; естетичні потреби – як мотиви особистості, естетичні інтереси, почуття, смаки; естетичну діяльність дослідниця вбачає як удосконалення навичок, умінь, творчих здібностей у практичній діяльності [421, с. 80]. І. Ільїнська виокремлює естетичну свідомість та естетичні почуття (емоції, переживання); естетичний смак (оцінка, погляди); естетичний ідеал (еталон, зразок). До естетичної діяльності автор включає естетичне сприйняття, естетичні дії (уміння, навички), естетичні судження (оцінка, відношення) [165]. На думку С. Мельничука, естетична культура

майбутніх учителів поєднує уявлення про естетичні форми пізнання (сприйняття, переживання, судження, почуття, цінності, діяльність, смак тощо); розуміння естетичної сутності явищ дійсності та мистецтва, уміння цю сутність донести до учня, сформовану готовність до художньо-естетичної діяльності в різних галузях [296]. Виявом інтелектуально-логічної сфери естетичної свідомості майбутнього вчителя української мови і літератури уважаємо естетичні погляди й переконання, а їх фундаментом – естетичні потреби й естетичні ідеали. Естетичні потреби бачимо вихідним елементом ієрархічної системи виокремлених науковцями естетичних категорій, тому навчальний матеріал, твори мистецтва мають стати першою сходинкою до естетичної досконалості майбутнього вчителя української мови і літератури.

Отже, проведений аналіз досліджень науковців дає підстави говорити про важливість формування естетичної культури в процесі професійної підготовки майбутніх учителів української мови і літератури, про необхідність поєднання складників естетичної культури особистості із професійно значущими знаннями, уміннями, навичками, якостями, здібностями, необхідними для ефективного здійснення майбутньої професійної діяльності та теоретичного обґрунтування педагогічного супроводу цього процесу, узагальнення на цій основі естетичної професіограми майбутнього вчителя української мови і літератури (рис. 2.1).

Виокремлена нами естетична професіограма майбутнього вчителя української мови і літератури враховує вимоги Державних документів в галузі освіти, напрацювання науковців, педагогів-практиків, власний педагогічний досвід з проблеми забезпечення його успішної підготовки до майбутньої професійної діяльності. Естетична професіограма характеризує майбутнього вчителя української мови і літератури як високорозвинену елітарного типу національну мовну особистість та визначає естетичне спрямування його діяльнісної сфери – самореалізацію на основі отриманих знань, умінь, навичок, самовиховання, творчу активність тощо. У морально-етичній сфері становлення майбутнього вчителя української мови і літератури виокремлено настанови на естетичні потреби, на пізнання естетичних категорій для розширення

професійних компетентностей, зокрема оцінки літературних творів. Таким чином, в естетичній професіограмі майбутнього вчителя української мови і літератури поєднуються ґрунтовні систематичні поліфункціональні знання, професійно-педагогічні ціннісні орієнтації, акмеологічні інваріанти формування естетичної культури.

Рис. 2.1 Естетична професіограма майбутнього вчителя української мови і літератури

На основі узагальненої естетичної професіограми виділимо такі компоненти естетичної культури майбутніх учителів української мови і літератури для її поетапного формування в освітньому процесі ЗВО: ціннісно-мотиваційний, діяльнісно-творчий, когнітивно-лігвокультурний, особистісно-рзвивальний (рис 2.2).

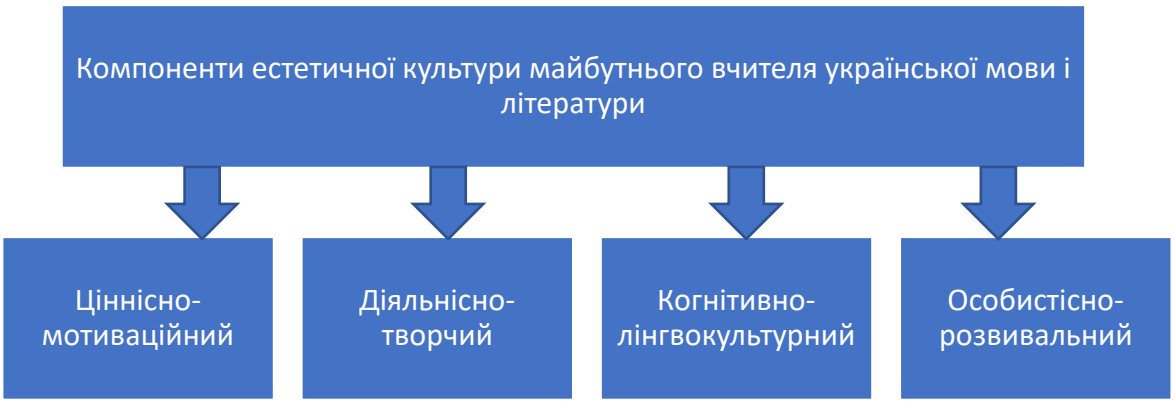

Рис. 2.2 Компоненти естетичної культури майбутніх учителів української мови і літератури

Деталізуємо реалізацію кожного з зазначених компонентів під кутом особистісно зорієнтованої організації процесу професійної підготовки майбутніх учителів української мови і літератури.

Ціннісно-мотиваційний компонент передбачає створення педагогічних умов для розвитку внутрішньо вільної, творчої особистості майбутнього вчителя української мови і літератури, формування потреби особистісного росту, здатності до відповідального вчинку, до постійного збагачення духовно-моральними й естетичними цінностями, орієнтації на ідеали естетичної культури. Дослідження Г. Костюка [221], А. Леонтьєва [257], С. Максименка [284] вказують на безпосередній зв'язок результатів навчальної роботи з внутрішнім стимулом до дії та характером мотивації. Погоджуємося з К. Чарнецькі, що поява інтересу до набуття знань, необхідних для майбутньої професійної діяльності, супроводжується появою нових потреб, ціннісних установок та баченням нових перспектив [552]. Зауважимо, що прагнення

здобувати фахові знання та підвищувати рівень естетичної культури з'явиться в умовах, комфортних для виявлення нахилів, здібностей, умінь майбутніх учителів української мови і літератури, при створенні можливості самовираження і самореалізації через особистий вибір навчальних, наукових, творчих завдань. Взаємозв'язок мотивів і потреб у підвищенні інтелектуального та естетичного рівня, ціннісні установки на розвиток інтересу до формування естетичної культури стануть основою реалізації цього компонента.

В основі *когнітивно-лінгвокультурного* компонента знаходиться усвідомлення естетичного багатства навколишнього світу, розширення межі його пізнання. Відтак набуття професійної компетентності майбутнього вчителя української мови і літератури має відбуватися шляхом міжпредметної інтеграції і ґрунтуватися на універсальних знаннях, на оволодінні лінгводидактичними навичками та лінгвокультурологічною грамотністю. Для того, щоб майбутній педагог знав свій предмет, міг досконало й з любов'ю викладати його, він у процесі професійної підготовки має оволодіти багатством рідної мови, розуміти красу слова, набути акмелінгвістичної майстерності.

Естетична спрямованість навчальної діяльності – обов'язкова умова реалізації когнітивно-лінгвокультурного компонента, який включає розвиток таких пізнавальних процесів як увага, пам'ять, мислення, уява, сприймання, відчуття. Вони забезпечують глибокі знання, формують переконання та естетичні погляди, логічно обґрунтовані судження про прекрасне в житті, про цінність творів мистецтва. Важливе місце в освітньому процесі відводимо естетичному ставленню майбутніх учителів української мови і літератури до дійсності, що разом із професійними знаннями визначить особистісну життєву позицію, стане регулятором спрямованості до практичної діяльності [534]. Така підготовка майбутнього вчителя української мови і літератури необхідна в умовах цифрової реальності, оскільки молоді люди переважно черпають інформацію із соціальних мереж, яка формує у їх свідомості картину світу, тобто, в умовах реалій нової молодіжної естетики. Отримавши під час навчання у ЗВО сучасні навички аналізу та інтерпретації творів мистецтва, набувши

уміння співпереживати, розмірковувати, аналітично мислити та узагальнювати, майбутній учитель української мови і літератури конкуруватиме із мас-медіа та низькопробними їх проявами.

У реалізації когнітивно-лінгвокультурного компонента важливу роль відводимо викладацькому складу ЗВО, який має бути готовим підтримувати позитивні емоції майбутніх учителів української мови і літератури в процесі пізнання та спілкування з високим мистецтвом, власним прикладом заохочувати до духовного збагачення, самоосвіти, самовиховання, до творчого переосмислення побаченого, почутого, плекати прагнення постійно покращувати мовленнєву культуру, застосовуючи сучасні підходи та методичні прийоми, інноваційні технології, ІКТ.

Діяльнісно-творчий компонент естетичної культури майбутніх учителів української мови і літератури виступає джерелом набуття досвіду різноманітних видів естетичної діяльності, реалізує потреби в прекрасному, активізує художню активність. Естетична культура формується під час навчання у ЗВО на основі опанування системи естетичних знань, умінь і навичок та через можливість застосовувати на практиці набуті знання уже в стінах навчального закладу. У процесі естетичної діяльності майбутні вчителі української мови і літератури виявляють не тільки готовність до реалізації знань, умінь і навичок, а й примножують власний естетичний досвід, оволодівають методичними прийомами естетичного розвитку. Здатність та уміння впроваджувати в життя естетичні ідеали, погляди, цінності, знання, закладені в процесі професійної підготовки, є обов’язковою умовою естетичної діяльності. Творчий характер діяльності, покладання щоразу нових цілей на шляху пізнання естетичних цінностей, розширення меж досягнутого розвивають якості й здібності, що будуть реалізовуватися в майбутній професійній діяльності: чуттєве, образне мислення, емоційне ставлення до світу, переживання і співпереживання, естетичне споглядання, передбачення тощо. Відбувається формування моральних якостей особистості: гуманізму, доброти, працелюбності, навички практичної участі у створенні прекрасного в

реальному житті, бажання жити за законами краси [306]. Організаційно-педагогічну основу діяльнісно-творчого компонента естетичної культури майбутніх учителів української мови і літератури у ЗВО складають технології та методики, які розширюють і поглиблюють професійну свідомість, зумовлюють оптимальний вибір форм спілкування та співпраці в ході естетичної діяльності. Серед них – оволодіння нормами естетичної поведінки, навички роботи в команді, інтеграційні методи збереження і передачі культурних надбань [336].

Шлях до сформованої естетичної культури як універсального багатства особистості майбутнього вчителя української мови і літератури проходить, окрім аудиторних, у позааудиторних формах роботи, які передбачають художньо-естетичну активність, збагачення естетичним досвідом, зацікавленість у пізнанні естетичних цінностей, естетичне самовдосконалення. Діяльнісно-творчий компонент має позитивний результат при умові якісної підготовки майбутніх учителів української мови і літератури до аудиторних занять і активної участі в позааудиторній діяльності. Набуття професійних компетентностей, зокрема аксіологічних знань, що передбачають сприйняття мистецтва як цінності, семіотичних – оволодіння специфічною мовою культури, сприятиме передачі естетичних знань через пізнавальну та праксеологічну діяльність.

Особистісно-розвивальний компонент об’єднує вироблення естетичної свідомості (естетичні почуття, естетичний смак, естетичний ідеал, уміння оперувати естетичними категоріями), естетичних потреб та естетичного сприйняття як внутрішньої необхідності в осягненні естетичних цінностей майбутніми вчителями української мови і літератури. Особистісно-розвивальний компонент невіддільний від системи набутих фахових знань, на основі яких формуються переконання та естетичні погляди – логічно обґрунтовані судження про прекрасне й потворне, величне й нице, трагічне й комічне, естетичне й художнє та ін. Усвідомлене естетичне ставлення майбутніх учителів української мови і літератури до дійсності, їх особиста

естетична позиція, неповторність естетичних поглядів створюють систему. Коли ця система стане переконаннями, на її основі сформуються звички, життєві принципи й виробляться позитивні риси характеру, воля, емпатія. Осягнення власного рівня естетичної культури та перспектив її підвищення через практичну діяльність є орієнтиром для подальшого особистісного зростання, розвитку креативності, критичного мислення, прагнення до збагачення новими естетичними категоріями. У цей час набуває особливого значення особистісно зорієнтована робота викладачів, підтримка кожного студента, заохочення до діяльності та різних видів самореалізації відповідно до запитів та інтересів майбутніх учителів української мови і літератури.

Усі компоненти естетичної культури майбутніх учителів української мови і літератури в освітньому процесі ЗВО реалізуються в системі та єдності. Деталізація їх складників та поетапне впровадження найбільш повно й широко торкається різних граней професійної підготовки та життєдіяльності студентів, створює оптимістичну картину пізнання, спонукає до самовдосконалення, самореалізації, самоідентифікації. Студенти отримують професійні знання, уміння, набувають рис національно-мовної особистості, опановують культурою педагогічної дії, виробляють особисту естетичну позицію.

Отже, на основі сучасних вимог до професійної підготовки учителів української мови і літератури, досліджень науковців та педагогів-практиків щодо окремих складників естетичної культури учителя, власного педагогічного досвіду виокремлено естетичну професіограму майбутнього вчителя української мови і літератури. Акцентовано на тих якостях фахівця, сукупність яких у комплексі відображає змістову характеристику професійної діяльності та естетичної культури. Естетичну професіограму взято за основу визначення компонентів естетичної культури майбутніх учителів української мови і літератури. Далі запропоновані компоненти деталізуємо критеріями, показниками та схарактеризуємо рівні сформованості естетичної культури майбутніх учителів української мови і літератури.

2.2 Критерії, показники та рівні сформованості естетичної культури майбутніх учителів української мови і літератури

Відповідно до ціннісно-мотиваційного, когнітивно-лінгвокультурного, діяльнісно-творчого, особистісно-розвивального компонентів естетичної культури майбутніх учителів української мови і літератури визначимо й схарактеризуємо критерії, показники та рівні сформованості естетичної культури, які перебувають у системному взаємозв'язку. *«Сформованість естетичної культури майбутніх учителів української мови і літератури»* розуміємо як широку сферу професійних знань, мовну культуру, оперування естетичними категоріями, керування власною пізнавальною та естетичною практичною діяльністю, що визначає готовність до професійної діяльності та подальшого естетичного розвитку, саморозвитку, самовиховання, творчої самореалізації в естетичному середовищі ЗВО та в суспільному житті.

У практиці сучасних педагогічних досліджень існують вимоги до загальних та конкретних критеріїв як відображення процесу професійної підготовки майбутнього фахівця, його готовності до професійної діяльності. Вони враховують специфіку вивчення різних компонентів та розкриваються системою емпіричних показників. Науковці по-різному підходять до характеристики цього поняття, але суголосні в тому, що розв'язання проблеми оцінювання результативності дослідження залежить від специфіки досліджуваних об'єктів (В. Луговий [212], В. Курило [242] Ф. Подшивайлов [430]). Критерій В. Монахов визначає як ідеальний зразок, еталон, що відображає найвищий, досконалий рівень сформованості певного утворення, порівняно з яким можна встановити ступінь відповідності й наближення його дійсного стану чи рівня до визначеної норми певного ідеалу [307]. І. Ісаєв висунув такі вимоги до критеріїв: забезпечувати вимірювання всіх компонентів, що утворюють це явище, і відображати взаємозв'язки між всіма показниками; розкриватися через призму якісних та кількісних ознак (показників), міра вияву яких дозволила б говорити про

ступінь виявлення цього критерію; демонструвати динаміку якості, що вимірюється в часі та культурно-освітньому просторі [166, с. 125-126].

У межах нашого дослідження визначаємо критерій як об'єктивну сутнісну ознаку результату, на основі якого можна здійснити оцінювання рівня естетичної культури майбутнього вчителя української мови і літератури. Критерії конкретизують якісні та кількісні характеристики компонентів естетичної культури, враховують особистісне зростання студентів, прогнозування цілей, змісту, структури, засобів педагогічної взаємодії в освітньому процесі ЗВО. Критерії характеризуються однозначністю в межах дослідження, узгодженістю з завданнями дослідження, обґрунтованістю, прогностичністю, надійністю і, таким чином, мінімізують розходження за умови повторного оцінювання. Відбувається «об'єктивна оцінка, на основі якої проводиться уточнення видів педагогічних процесів» [23, с. 259]. Отже, поняття «критерій» розглядаємо як індикатор, за яким визначається рівень сформованості естетичної культури, дієвість означених мотивів і цілей, класифікація показників.

У межах відповідного компонента кожний критерій деталізується показниками, що дає можливість визначити рівень сформованості естетичної культури майбутніх учителів української мови і літератури в конкретний період та здійснювати його корекцію. Необхідність деталізації кожного критерію показниками викликана й тим, що майбутні вчителі української мови і літератури повинні мати означені ціннісні орієнтири сформованості естетичної культури, до яких вони мають прагнути, від яких залежатиме кінцевий результат навчання у ЗВО й постпраксеологічна спрямованість естетичної діяльності. Розуміючи «показник» «як узагальнену характеристику властивостей об'єкта» [414, с. 358], при визначенні показників кожного критерію ураховуємо динаміку зростання рівня набутих естетичних та фахових знань студентів через розроблену систему контролю та самоконтролю, коригуємо їх відповідно до отриманих результатів. Цим самим перевіряємо здатність майбутніх учителів української мови і літератури переносити набуті

теоретичні знання у практичну діяльність. Показник, як деталізована характеристика динаміки зростання рівня набутих естетичних і фахових знань студентів, забезпечення їх діяльнісних та творчих потреб, спрямований на зростання рівнів сформованості естетичної культури.

При визначенні показників естетичної культури майбутніх учителів української мови і літератури виходимо, першою чергою, від *ціннісно-мотиваційного компонента*. Головною його ознакою уважаємо *мотиваційний критерій,* який дозволяє схарактеризувати ціннісні орієнтири студентів, спрямування на пізнання естетичних категорій, естетичних ідеалів, естетичної цінності літературних творів, а також прагнення до естетичного самовираження, що, своєю чергою, викличе нові потреби та інтереси. Сутність мотивації у філософії розглядається як сукупність внутрішніх чинників, які зумовлюють прагнення людини до досягнення мети, спонукають до окремих дій на шляху до мети і визначають суб'єктно-особистісну зацікавленість людини в її досягненні [420; 539]. Долання шляху до мети визначає кроки до професійного зростання майбутнього вчителя української мови і літератури, усвідомлення ним своїх фізичних, інтелектуальних, особистісних сил. На їх основі вибудовується взаємодія та комунікація з іншими людьми, регулюються стосунки з навколишнім світом. Йдеться про образ власного Я – «Я-концепцію». «Я-коцепція» майбутнього вчителя української мови і літератури включає «Я-образ» (адекватне виділення себе із соціального й професійного середовища, усвідомлення власної своєрідності), «Я-учинок» – прагнення до естетичної діяльності, «Я-ставлення» (домінування внутрішнього контролю, самооцінка власних творчих здібностей, якостей, саморефлексія), «Я-установку» (цілепокладання, самоустановка на творчий пошук, самовдосконалення протягом усього життя) [484, с. 253].

Вивчення естетичних інтересів, моніторинг базових естетичних знань та побажань майбутніх учителів української мови і літератури щодо напрямів самореалізації у ЗВО дають необхідну інформацію для організації роботи з формування естетичної культури. Не випадково діагностиці під час формування

мотиваційних спрямувань В. Сластьонін відводить центральне місце в структурі підготовки фахівця педагогічної професії [492, с. 15]. Із погляду психологічної науки, мотивація характеризується як «динамічний процес конкретизації, усвідомлення потреб, виникнення бажання, утворення мотивів і намірів задовольнити потреби» [430, с. 6]. Зовнішня мотивація майбутніх учителів української мови і літератури окреслена соціокультурними, професійними, педагогічними вимогами. Характеризуючи прагнення до вдосконалення рівня естетичної культури, першою чергою, називаємо внутрішні мотиви майбутніх учителів української мови і літератури, які обумовлюють потреби у пізнанні прекрасного та самореалізації в процесі виконання певного виду естетичної діяльності, спрямування на глибоке пізнання досліджуваних явищ через оперування естетичними категоріями на основі інтегративних знань. Внутрішня мотивація стає поштовхом до зовнішнього прояву мотиваційних намірів і потреб через спрямування на підвищення рівня естетичної культури в процесі практичної діяльності. Отже, мотиваційний критерій як ознака ціннісно-мотиваційного компонента естетичної культури майбутніх учителів української мови і літератури визначає внутрішні та зовнішні ціннісні орієнтири й особистісну позицію щодо процесу пізнання.

Відповідно до сутності мотиваційного критерію визначаємо одним із його показників *сформованість ціннісних орієнтирів на ідеали естетичної культури,* що виявляється в усвідомленні майбутнім учителем української мови і літератури себе естетично довершеною інтелектуальною особистістю, носієм національних цінностей, високої мовної культури, із толерантним ставленням до культури й мистецтва народів світу, із прагненням пізнавати прекрасне на кращих зразках вітчизняного й світового мистецтва літератури. Ціннісні орієнтири розуміємо як вибіркову, відносно стійку систему інтересів і потреб майбутніх учителів української мови і літератури, зорієнтовану на певний аспект культурних цінностей. Погоджуємося з С. Гончаренком, що «виховання людини можна розглядати як керування становленням або зміною ціннісних

орієнтирів» [99, с. 357]. Цінності мають бути не просто добіркою хороших та гідних правил життєдіяльності, а наочним набором внутрішніх щоденних принципів, які допоможуть не лише обрати професію, знайти своє покликання, але й реалізувати свій творчий потенціал. Для з'ясування показника сформованості ціннісних орієнтирів на ідеали естетичної культури вивчаємо інтереси й нахили студентів (див. додаток А), надаємо індивідуальні консультації для удосконалення і підвищення естетичних знань, із кожним студентом вирішуємо форми його самореалізації у процесі професійної підготовки. Така робота дасть можливість майбутньому вчителю української мови і літератури бачити власні перспективи та зміцнювати прагнення опановувати нові знання. За адаптованою методикою М. Рокича «Ціннісні орієнтації» [436, с. 635-637] визначаємо змістовну сторону спрямованості особистості майбутнього вчителя української мови і літератури, ядро мотивації та кінцеву мету. Виокремлюємо цінності-цілі й цінності-засоби, що стануть основою його світогляду та життєвої концепції (див. додаток Б.1).

Наступний показник мотиваційного критерію визначаємо як *ступінь сформованості мотивації до естетичної діяльності*. Мотивація розглядається в психології як сукупність внутрішніх і зовнішніх рушійних сил, які спонукають людину до діяльності, спрямовують цю діяльність на досягнення певних цілей [440; 591]. Цей показник виявляється в усвідомленні майбутніми вчителями української мови і літератури себе як носіїв національно-культурних цінностей, у наявності ціннісного ставлення до культури та мистецтва, в умінні брати участь у «діалозі культур», у використанні в навчальній діяльності інтегративних знань, які мають естетичний потенціал. Необхідним стає спрямування майбутніх учителів української мови і літератури на вироблення ціннісних установок у пізнанні, набуття професійних якостей через обґрунтування власних професійних мотивів. Для цього пропонуємо анкету «Визначення мотивації до естетичної діяльності» (за Т. Елерсом) [436, с. 630-632], в основі змісту якої – аргументація власних естетичних потреб та визначення шляхів їх задоволення (див. додаток Б.2). Проаналізувавши

результати анкети, визначаємо ступінь мотивації майбутніх учителів української мови і літератури до навчально-пізнавальної, професійної діяльності, творчої самореалізації та шукаємо шляхи її підвищення.

Показник – *наявність потреб та інтересів до формування власної естетичної культури* – є свідченням індивідуально-особистісних спрямувань та нахилів майбутніх учителів української мови і літератури до творчої діяльності, усвідомлення значення накопичення професійних знань як ефективного засобу творчої самореалізації, прагнення до особистого успіху й самоствердження через естетичну діяльність, подолання перешкод та сумнівів у власних можливостях і вироблення індивідуального стилю пізнання прекрасного. Потреби виникають і знаходяться всередині людини, що має загальний характер, але в той же час вони мають певні індивідуальні прояви. Американський психолог-гуманіст А. Маслоу однією із ціннісних потреб особистості визначив потребу в самоактуалізації – реалізації потенційних можливостей, здібностей і талантів людини [291]. Низка вчених (Л. Божович [54], С. Гончаренко [99], В. Ковальов [200], С. Рубінштейн [463] та ін.) розглядає потреби як динамічно активні стани особистості, які виражають її залежність від конкретних умов існування та породжують діяльність, спрямовану на зняття такої залежності. Зокрема, С. Гончаренко визначає потребу як «стан людської особистості, що виражає необхідність у чомусь, залежність від об’єктивних умов життєдіяльності і є рушійною силою активності» [99, с. 266]. Визначенню потреб та інтересів майбутніх учителів української мови і літератури слугує розроблене нами інтерв’ювання «Мої естетичні інтереси та потреби» (див. Додаток Б.3). При аналізі відповідей ураховуємо наявність творчого елемента, аргументованість, повноту, логіку викладення думки, зосереджуємо увагу на чутті слова, творчій уяві майбутніх учителів української мови і літератури. Результати інтерв’ювання дають інформацію про потреби та інтереси до формування естетичної культури, про смаки, ідеали, що є відносно стійкою системою, націленою на певний аспект набуття естетичних цінностей конкретною особою. Така робота має суттєвий

вплив на педагогічну корекцію як потреб та інтересів майбутніх учителів української мови і літератури, так і стилю їх життя, мислення, на становлення та якісну зміну ціннісних орієнтирів. Перш, ніж дати відповіді на запитання, студенти знайомляться з інформацією, яка надихає на плідні роздуми, формує інтерес до розширення знань із тієї мистецької сфери, яка їх найбільше зацікавила. Отже, показники мотиваційного критерію дадуть підстави визначити потреби, які майбутні вчителі української мови і літератури глибше усвідомлять і вдовольнять у процесі професійної підготовки, розширюючи сферу естетичних інтересів.

Гностичний критерій *когнітивно-лінгвокультурного* компонента естетичної культури майбутніх учителів української мови і літератури характеризує ступінь оволодіння системою професійних знань, що забезпечують розвиток мовленнєвої, літературознавчої компетентності, та вироблення навичок естетичного пізнання світу та творів мистецтва. Через пізнання здійснюється відображення об'єктивної дійсності, закодованої у відповідних видах естетичних знань, які формують естетичні погляди, ідеали, смаки, естетичне світобачення. Гностичний критерій пов'язаний зі змістом завдань дисциплін як обов'язкової загальної та професійної підготовки, так і варіативної професійної підготовки майбутніх учителів української мови і літератури, які передбачають оволодіння естетичними категоріями. Серед них – «Історія української літератури», «Історія зарубіжної літератури», «Культурологія», «Основи лінгвокультурології», «Українська ономастика», «Етика та естетика» та ін., які формують універсальну здатність сприймання, осмислення художніх явищ, надають можливість їх образного критично-творчого пізнання.

Прокоментуємо основні показники гностичного критерію. Перший показник – *рівень визначення інтегрально-синтетичного відображення картини світу в художніх творах*. Згідно з теорією рецептивної естетики, літературний твір має дві сторони: продуктивну (креативну, творчу) та рецептивну (сферу сприйняття), а вся його багаторівнева структура орієнтована

на реципієнта. Не випадково Г. Яусс у центр теорії сприйняття ставив не автора, а його адресата [597]. У. Еко розширив цю думку положеннями про «відкритий характер художнього твору» [582]. Тому в центр уваги роботи майбутніх учителів української мови і літератури з творами художньої літератури, ставимо проблему інтерпретації. Увагу зміщуємо на рівень сприймальної свідомості, завдяки чому студенти мають можливість когнітивною та афективною здатністю «творити» з певного художнього тексту власний текст, а будь-якому твору мистецтва давати власне прочитання та тлумачення. Відштовхуємося при цьому від феноменологічної ідеї про «нестійкість переконань» і надаємо великого значення набуттю естетичного досвіду, що ґрунтується на знаннях. «Представлений світ» твором мистецтва можна тільки частково визначити, і така невизначеність при відсутності досвіду чекає на заповнення [11]. Відтак, у полі зору роботи викладачів літературознавчих дисциплін, зокрема «Історія української літератури», «Історія зарубіжної літератури», постійно має бути алгоритм інтерпретації художніх текстів, що ґрунтується на використанні інтегративних знань, включає наукову інформацію, необхідну для інтерпретації того чи іншого твору, для встановлення міжпредметних зв’язків. Наголос робимо на єдності художньо-естетичного розуміння розвитку культури та мистецтва різних країн, на внесок української культури у світовий культурний процес. Таким чином, надаємо можливість майбутнім учителям української мови і літератури отримати більший обсяг знань для розуміння мистецьких явищ та визначення інтегрально-синтетичного відображення картини світу в художніх творах. Цьому сприяє виокремлення лінгвокультурем, що складають культурний фон, концептосферу художнього твору, репрезентують етико-естетичний досвід народу, літературу якого представляє даний твір [83]. Домінантною категорією лінгвокультурем визначаємо прекрасне, естетичне в цілому. Лінгвокультурні одиниці при опрацюванні художніх творів стають для студентів джерелом інформації про конкретну культуру, національні соціокультурні стереотипи, особливості національного характеру, про інтелектуальне тло нації. Розширить

естетичні знання майбутніх учителів української мови і літератури оперування такими поняттями: естетичні концепти, концепти культури, етноконцепти, лінгвокультуреми, логоепістеми. Полікультурну грамотність підвищать лінгвокультурологічні дослідження, які репрезентують ці поняття. Ефективність дослідницької діяльності при вивченні конкретної літературної теми перевіряємо тестуванням для визначення рівня оволодіння лінгвокультурними концептами літературного твору (див. додаток Б.4).

Наступний показник гностичного критерію когнітивно-лінгвокультурного компонента естетичної культури майбутніх учителів української мови і літератури – *рівень використання інтегративних знань при аналізі літературних творів* – виявляється при виконанні студентами самостійної пошукової дослідницької роботи. Він залежить від ціннісних мистецьких орієнтацій і переконань, професійного розуміння словесного мистецтва та його функцій, цілісності інтерпретації з урахуванням своєрідності змісту, художньої форми, жанру, стилю, світоглядних переконань авторів творів. Оволодіння основними категоріями герменевтики дасть можливість вдосконалювати інтерпретаційні компетентності з погляду сучасних досягнень літературознавчої науки та включати певну суму літературних знань в уміння «переконливо й аргументовано висловлювати власну думку про естетичний об’єкт, давати йому оцінку, спираючись на свій естетичний смак, читацький та життєвий досвід» [448, с. 8]. Навичок дослідницької роботи майбутні вчителі української мови і літератури набувають на лекційних та практичних заняттях, вирішуючи проблемні запитання, знаходячи вихід із проблемних ситуацій. Суперечність як головна особливість проблеми відкриває можливість для самостійного аналізу мистецьких явищ. Завдання викладачів при реалізації когнітивно-лінгвокультурного компонента естетичної культури полягає в підвищенні рівня розуміння майбутніми вчителями української мови і літератури глибинних смислів творів мистецтва, сутності знакових наочних форм літературних творів та вміння проєктувати їх естетичну цінність крізь призму сучасного світобачення. Необхідно постійно проводити моніторинг

навичок опанування інтерпретаційними компетентностями, фіксувати зростання індивідуально-особистісного потенціалу майбутніх учителів української мови і літератури з урахуванням набутих ними інтегративних знань. Для цього пропонуємо завдання для самостійної пошукової дослідницької роботи, що передбачають залучення знань суміжних дисциплін, зокрема, курсів «Основи лінгвокультурології», «Українська ономастика» (див. додаток Б.5). На основі отриманих результатів надаємо поради щодо розширення сфери науково-дослідницьких пошуків студентів.

Показник – *наявність навичок естетичного сприймання та оцінювання літературних творів* – вказує на оволодіння майбутніми вчителями української мови і літератури необхідними для цього естетичними категоріями, знаннями про мистецькі епохи, стилі, течії, напрями, художні засоби, зміст й форми мистецького твору. Для майбутніх учителів української мови і літератури, окрім розуміння загальномистецьких категорій, необхідним є оперування нормативними категоріями, які включають оволодіння сукупністю понять та елементів, потрібних для успішного здійснення майбутньої професійної діяльності: комплексного аналізу літературного твору, оволодіння термінологією та новітніми науковими дослідженнями в галузі літературознавства, усвідомлення естетичної цінності творів мистецтва. Визначення естетичної цінності художнього твору залежить від його сприймання, тобто, відображення предметів та явищ у сукупності їх властивостей і частин при безпосередньому їх впливові на органи чуття. Сприймання є складним психічним процесом, який ґрунтується на досвіді людини у вигляді уявлень та знань, і є єдиним процесом, спрямованим на пізнання та оцінювання літературних творів та інших видів мистецтва. Психологи підкреслюють, що «сприймання відбувається у взаємозв’язку з іншими психічними процесами особистості: мисленням (ми усвідомлюємо об’єкт сприймання), мовою (називаємо його словом), почуттями (виявляємо своє ставлення до нього), волею (свідомим зусиллям організовуємо перцептивну та інтерпретаційну діяльність)» [284, с. 112]. Важливу роль у

процесі сприймання відіграє емоційний стан студентів, їх налаштованість на розуміння естетичних цінностей твору мистецтва. Будучи внутрішнім психологічним актом, функцією людської психіки, естетичне сприймання творів мистецтва водночас не зводиться до того первинного процесу, який виділяють психологи в ланцюжку: відчуття – сприймання – мислення. Його своєрідність зумовлюється особливостями самого мистецтва, специфікою художнього образу як найважливішої естетичної категорії, що поєднує в собі засіб відображення й пізнання, осмислення й оцінки прекрасного, вираження ставлення до нього [339]. Потреба в здобутті нової інформації, що ґрунтується на визначенні життєвих цілей, орієнтацій, особливостей професійної діяльності, сприятиме прилученню майбутніх учителів української мови і літератури до адекватного осмислення мистецьких явищ. Постійний контроль і самоконтроль, який супроводжує студента в процесі навчання, дослідницької діяльності тощо, продиктований гностичним критерієм, включає завдання на розвиток здатності визначати естетичні категорії, класифікувати їх за ознаками, що узагальнюють закономірності художньої творчості та розуміння закладених у них естетичних цінностей (див. додаток Б.6). Така робота допоможе майбутнім учителям української мови і літератури оперувати естетичними категоріями в освітньому процесі, зокрема при сприйнятті та оцінюванні літературних творів.

Для *діяльнісно-творчого* компонента естетичної культури майбутніх учителів української мови і літератури головним визначаємо *праксеологічний* критерій, а на його основі – естетичне сприйняття художніх творів, самостійність у реалізації власних естетичних ідей, володіння способами та прийомами здійснення творчої діяльності. Праксеологічний критерій вказує на рівень накопичених професійних знань та естетичної культури, їх взаємодію яка «веде до вдосконалення взаємозв’язків між частинами цілого» [504, с. 164], сприяє трансформації теоретичних знань у практичні дії шляхом долучення до лінгвокультурних та мистецьких цінностей, поглибленого їх опрацювання під час творчої, дослідницько-пошукової роботи. Показники праксеологічного критерію обумовлені визначенням рівня креативності студентів, їх творчого

мислення та здатності до продукування нових ідей і свідчать про уміння реалізовувати естетичні ідеї в різних видах естетичної практичної діяльності, про рівень оволодіння механізмами розуміння та інтерпретації мистецьких явищ. Через естетичну діяльність майбутні вчителі української мови і літератури встановлюють емоційний баланс із естетичним середовищем ЗВО, накопичують практичний досвід для майбутньої професійної діяльності, розкривають свої таланти та здібності. Як стверджує І. Зязюн, «особистість реалізується через активну творчу діяльність, через зв'язок із життям суспільства й духовними набутками самої людини» [150, с. 15]. Поглиблюючи здобуті знання через практичну діяльність, майбутні учителі української мови і літератури виробляють навички самостійно планувати та вирішувати оригінальні творчі завдання, віднаходити нові ідеї, що відхиляються від стандартних схем мислення. Креативне мислення як революційне й творче мислення повинно мати конструктивний характер. Бачення проблеми під іншим кутом, її вирішення унікальним способом має цінність не тільки у майбутній професійній діяльності, але й у житті суспільства взагалі.

Показник – *рівень креативності* – залежить від багатьох факторів: особистісних (внутрішніх) – психологічних, фізіологічних та інших особливостей суб'єкта; соціальних (зовнішніх), дія яких визначається зовнішніми обставинами й не залежить від суб'єкта діяльності. Погоджуючись із психологами (Л. Виготський [84], В. Роменець [462] та ін.) уважаємо, що креативність успішно розвивається в процесі творчої діяльності, оскільки відбуваються якісні зміни психологічних, інтелектуальних і духовних сил особистості. Відтак, особливо важливо розвивати креативність студентської молоді, коли вона лише набуває навичок професійної діяльності: визначена життєва мета висуває на перше місце такі фактори, як професійна освіта й самоосвіта. На важливості забезпечення формування креативності майбутніх фахівців в освітньому процесі ЗВО через надання якісних освітніх послуг у «гуманістичній атмосфері поваги до людини, націленості на співтворчість із нею» наголошує О. Куцевол [246 с. 15]. Для з'ясування рівня творчого

мислення та продукування нових ідей майбутніми вчителями української мови і літератури використовуємо методику «незакінченої думки», матеріали якої дають можливість студентам визначити та реалізувати власну оригінальну позицію у вирішенні дискусійних питань творчого характеру із літературознавства, мистецтвознавства, лінгвістики, оцінити власні творчі можливості, продемонструвати естетичні погляди, смаки та ідеали в освітньому процесі ЗВО. Про креативність студента свідчить ґрунтовність та аргументованість відповідей на запропоновані запитання, уміння розгорнути початок тези власними міркуваннями на основі отриманих знань, вирішити проблему нестандартним шляхом (див. додаток Б.7).

Наступний показник – *ступінь оволодіння метамовою різних видів мистецтв* – пов'язаний із наявністю художнього мислення у майбутніх учителів української мови і літератури. Мислення як психічний процес є провідною психологічною функцією в інтелектуальній роботі та пов'язаний з іншими пізнавальними процесами – сприйманням, увагою, пам'яттю, уявою, уявленням, мовою [184]. У процесі професійної підготовки майбутніх учителів української мови і літератури набуває важливого значення художнє мислення, яке є синтетичним складним утворенням і формується на основі комплексного підходу до вивчення літератури та ґрунтується на взаємодії різних видів мистецтв. Художнє мислення як внутрішню мову, інтенсивний внутрішній монолог, який, як правило, перетворюється з мови внутрішньої за психічною функцією на мову зовнішню за структурою, визначає Л. Виготський [84, с. 320]. Тобто, відбувається осягнення мови кожного виду мистецтва й використання «природної мови» (метамови) для її опису. Залежно вид виду мистецтва відбувається зростання ступеню складності його мови від дискретності до синкретичності. Таким чином, при визначенні естетичного багатства мистецьких явищ у процесі оволодіння їх метамовою майбутніми учителями української мови і літератури, розглядаємо аспекти: лінгвістичний, пов'язаний із мовною інтерпретацією твору, спільними законами розвитку мистецтва в ту чи іншу історичну добу, і естетичний, пов'язаний із визначенням естетичного

багатства твору. Професійне оволодіння метамовою різних видів мистецтв створює умови для цілісного осмислення «взаємовідповідності стилів літератури та інших мистецтв … перекодування літературних текстів на художню метамову інших мистецтв; зворотного перекодування художньої метамови інших мистецтв на метамову літератури…» [315, с. 11]. Такий підхід стає підґрунтям для активізації творчої уяви, розширює праксеологічні можливості, урізноманітнює практичну естетичну діяльність майбутніх учителів української мови і літератури в процесі сприйняття, аналізу та інтерпретації тексту художнього твору як мистецького явища, спонукає до оволодіння новими естетичними категоріями. Залучення в процесі професійної підготовки різноманітних мистецьких явищ сприятиме формуванню у майбутніх учителів української мови і літератури цілісної художньої картини світу, розумінню зв'язків літературних творів з контекстом культури. Пізнання художньої моделі світу дозволяє перекодувати літературні тексти на художню метамову інших мистецтв. Студенти набувають навичок перенесення засобів одного виду мистецтва на інші, пізнають його поліфункціональність, і, у той же час, особливості й неповторність, що відкриває для пізнання літератури широкі можливості. Тому в освітньому процесі необхідно суміщати весь комплекс ціннісно-орієнтаційних, пізнавальних, гедоністичних, комунікативних функцій різних видів мистецтв. Пізнаючи мистецтво літератури з його здатністю змальовувати буття виражальною універсальністю мови, студенти в тій чи іншій мірі відтворюють ту специфіку, яка характерна іншим видам мистецтв. Універсальність художньої мови літератури забезпечується особливою природою творення художнього образу, «будівельним матеріалом» її і засобом вираження є слово, а слово – це дійсність думки та переживання і їх реалізація» [315, с. 178]. Метамова є суб'єктивним явищем, її об'єктивність та естетичне наповнення залежить від інтелектуального розвитку, оволодіння фаховими та мистецтвознавчими навичками і, що головне для майбутніх учителів української мови і літератури, – чуттям слова, баченням його взаємозв'язків і взаємовпливів із художньою мовою інших мистецтв. Виробленню тиках

навичок слугуватимуть завдання на визначення естетичного багатства мистецьких явищ (див. Додаток Б.8) та залучення студентів до різних видів естетичної діяльності, яка містить творчий елемент.

Здатність до реалізації естетичних ідей у практичній діяльності майбутніх учителів української мови і літератури – показник, який залежить від усвідомлення ними власних індивідуальних якостей та готовності до творчого, а не репродуктивного виконання завдань, від прагнення здобувати новий досвід пізнання естетичних категорій, оцінювання та продукування власної творчості, сміливості вирішення мистецьких завдань, віри у свої сили, потреби в успіхові. Керуємо процесом розвитку прагнення до самовдосконалення через самовираження студентів, які, накопичуючи фахові знання, спрямовують їх на вироблення індивідуальних шляхів успішної реалізації в діяльнісно-творчому процесі. Індивідуальні освітні траєкторії як умову індивідуалізації професійного становлення особистості розглядають Е. Зеєр та Е. Симанюк, наголошуючи, що «їх сутністю є усвідомлений і відповідальний вибір суб'єктом цільової орієнтації щодо реалізації свого професійно-освітнього потенціалу відповідно до сформованих цінностей, установок і смислів життєдіяльності [143, с. 75]. Мета індивідуальних освітніх траєкторій майбутніх учителів української мови і літератури – реалізація особистісного потенціалу; визнання свободи вибору шляхів і способів вирішення власних освітніх цілей; навчання на основі суб'єкт-суб'єктної взаємодії; відповідність освітньої діяльності потребам, когнітивному стилю, індивідуальним здібностям і можливостям. Складання індивідуальних траєкторій формування естетичної культури – це спільна справа, побудована на основі взаємодовіри між студентами та викладацьким складом ЗВО. При їх складанні враховуються запити студента, його здібності та обдарування, рівень знань, здатність до самостійної творчої естетичної діяльності. У поєднанні з порадами викладачів, керівників мистецьких підрозділів ЗВО тощо визначаються завдання, виконання яких стає для студента естетичною практикою. Особливу увагу приділяємо результативності виконання завдань, визначених у індивідуальних

траєкторіях формування естетичної культури, та плануванню нових (див. додаток Б.9). Від успішності їх виконання залежить особистісне зростання кожного студента, що впливає на розвиток естетичної культури групи в цілому, оскільки навчання та дозвілля проходять у відповідному середовищі. Якщо в навчальній групі відчувається дух змагання і культ знань, то є природнім прагнення кожного до задоволення нових естетичних потреб. Спрямування на примноження особистих творчих досягнень майбутніх учителів української мови і літератури невіддільне від зростання їх естетичної культури, воно відточуватиме професійно-педагогічні навички як під час навчання, так і під час естетичної практики. Таким чином, формуємо ініціативну творчу креативну молодь. Студенти свідомо, за власним вибором, стають організаторами різноманітних заходів, їх наукові розвідки, публічні виступи, естетичні проєкти свідчать не тільки про наявність глибоких знань, але й про оволодіння навичками донесення їх до аудиторії. Естетична спрямованість практичної діяльності приносить їм задоволення і впевненість у своїх силах.

Особистісно-розвивальний компонент естетичної культури є результатом особистісного зростання майбутніх учителів української мови і літератури. В основі цього компонента лежить *особистісний критерій*, який характеризує динаміку підвищення їх інтелектуального та естетичного рівня. Керуючись дослідженнями психологів, зокрема Б. Ананьєва [8], Л. Виготського [85], А. Леонтьєва [257], які підкреслювали особливу роль особистісно-діяльнісного підходу в процесі становлення майбутнього фахівця, учених, розвідки яких присвячені питанням професійної підготовки майбутніх учителів української мови і літератури, зокрема І. Зеленої [144], Ю. Картавої [193], Н. Остапенко [340], О. Отич [344], В. Сидоренко [484] та ін., власного досвіду педагогічної діяльності, визначаємо такі показники особистісного критерію: здатність до емпатії, ступінь розвитку критичного мислення, здатність до інтелектуальної та естетичної рефлексії.

Показник – *здатність до емпатії* – визначає пізнавальні та емоційні процеси в навчальній діяльності студентів, нормалізує міжособистісне

спілкування та взаємодію. Розуміння психологічної сутності та природи емпатії знаходимо в працях Г. Костюка [221], С. Максименка [284], С. Рубінштейна [463] та ін. Суголосні з С. Максименком, який уважає емпатію однією з характеристик професійних якостей справжнього вчителя, що об'єднує в собі здатність до співчуття, співпереживання, співучасті, взаєморозуміння [284]. Важливими для нас є думки психологів про такі види емпатії, як емоційна емпатія та когнітивна емпатія, про емпатію як співчуття, що актуалізує стосунки довіри, турботи, теплоти, підтримки. Розглядаємо ці види емпатії з позиції професійної підготовки майбутніх учителів української мови і літератури як важливий засіб, що інтегрує їх пізнавальні та емоційні процеси. Виходимо з того, що література та мистецтво займають ключові позиції у формуванні краси душі людини, міжособистісних взаємин, визначенні сенсу людського буття, орієнтації на норми діяльності й поведінки. Висоту академічного аналізу літературних творів, визначену показниками гностичного критерію, під час навчальних занять у ЗВО поєднуємо з духовно-творчими, особистісними контекстами: психологічним, комунікативним і навіть фантазійно-інтуїтивним. Уважаємо, що вияв емоцій, почуттів, переживань, здатність відчувати, співпереживати, хвилюватися під впливом творів мистецтва не знизить рівень професійної підготовки майбутніх учителів української мови і літератури, а приведе до інтелектуального зростання в разі поміркованості й виваженості їх проявів, які варто перетворити на інтелектуальні та естетичні почуття.

Без знання рівня здатності до емпатії студентів не можна правильно організувати навчальний процес. Для цього проводимо відповідні діагностики особистісних якостей майбутніх учителів української мови і літератури. Послуговуємося адаптованим тестом-опитувальником (за І. Юсуповим) [119, с. 153-156] (див. Додаток Б.10). Його результати вказують на зв'язок формування естетичної культури з емпатійними здібностями студентів: співпереживанням, співучастю, емоційним досвідом, готовністю до емоційного відгукування, до здатності створювати атмосферу довіри тощо. Емпатійні

здібності майбутніх учителів української мови і літератури: раціональні, емоційні та інтуїтивні – виявляються в спостережливості та увазі, інтенсивному аналітичному осмисленні інформації, у співпереживанні, емоційних асоціаціях, наявності власного емоційного досвіду. Результати тесту-опитувальника дають підстави говорити також про ступінь мисленнєвої діяльності студентів як інтелектуальних особистостей, розвиток їх критичного мислення.

Наступний показник особистісного критерію особистісно-розвивального компонента естетичної культури – *ступінь розвитку критичного мислення* майбутніх учителів української мови і літератури, що суттєво впливає на якість формування їх естетичної культури. Критично мислити, як зазначають А. Авершин і Т. Яковенко, – значить усвідомлено оцінювати, міркувати, тобто, проявляти психічну, емоційну, пізнавальну та творчу активність, що повинна бути спрямована на вирішення конкретної проблеми [2, с. 137]. Л. Києнко-Романюк зауважує, що словосполучення «критичне мислення» зайняло своє місце у працях науковців не миттєво, йому передували дослідження процесів мислення, яке автори характеризували як «творче», «ефективне», і тісно пов’язували його з розумінням мисленнєвої діяльності інтелектуальної особистості. На думку дослідниці, слово «критичне» припускає конструктивний оцінний компонент творів мистецтва та власної діяльності. Науковець говорить про критичну оцінку особистістю власних розумових процесів – ходу міркувань, думок, що привели до певних висновків [195]. Суголосні з О. Кочергою, що знання ступенів розвитку критичного мислення студентом сприяє виробленню ним шляхів до підвищення творчого потенціалу, до «творіння себе самого» [224, с. 8], контролю над виконанням власної інтелектуальної і творчої діяльності з метою її оцінювання. Ураховуємо, що критичне мислення об’єднує раціональні й рефлескивні якості особистості [197], тобто, включає в себе як уміння, так і схильність. Розглядаємо критичне мислення як усвідомлений контроль майбутніх учителів української мови і літератури за ходом своєї інтелектуальної діяльності, у процесі якої відбувається оцінювання роботи, думок, гіпотез, шляхів їх доведення тощо.

Критичне мислення – це мислення вищого порядку, яке спирається на знання, усвідомлене сприймання власної інтелектуальної діяльності та діяльності інших, воно формує творче мислення, творчу особистість.

Розроблена нами методика визначення рівня критичного мислення майбутніх учителів української мови і літератури (див. Додаток Б.11) спонукає студентів самостійно оцінювати власні навчальні досягнення, окреслювати рівень знань, необхідних для виконання конкретних завдань. Важливо, що майбутні вчителі української мови і літератури, відповідаючи на запропоновані запитання, визначають шляхи поповнення власних естетичних знань, необхідних для майбутньої професійної діяльності.

Показник – *здатність до інтелектуальної та естетичної рефлексії* – передбачає осмислення майбутніми вчителями української мови і літератури власних психічних процесів, коли відбувається розуміння глибини творів мистецтва, бачення себе самого творцем та зіставлення зі станами, що відтворюються в художніх образах. Здатність до рефлексії – це міркування, самоаналіз діяльності в системі відношень зі світом, у якому живе особистість. Рефлексивний характер освітньої діяльності дає змогу реалізувати позитивний потенціал майбутніх учителів української мови і літератури в розумовому, соціальному й духовному розвитку, «культивує особистісну рефлексію як постійно діючу систему самоорганізації внутрішньої активності» [192, с. 172]. За А. Карповим, рефлексія, як одна з найважливіших загальних здібностей суб'єкта являє собою «складний високоорганізований метакогнітивний процес», це інтегративна психічна реальність, однією з основних граней якої є рефлексивність як психічна властивість. Учений виокремлює два типи рефлексії: «інтра-» та «інтерпсихічну». Перша співвідноситься з рефлексивністю як здатністю до самосприймання змісту власної психіки та його аналізу, а друга – із розумінням психіки інших людей, що включає здатність стати на місце іншого, механізми проєкції, ідентифікації, емпатії [192]. Сформованість вищезазначених типів рефлексії уважаємо визначальним чинником у підготовці майбутнього вчителя української мови і літератури до

майбутньої професійної діяльності. У межах нашого дослідження виокремлюємо *інтелектуальну рефлексію* як рефлексію підстав, передумов та факторів, що впливають на процес мислення. Основою її розвитку є навчальна діяльність, у процесі якої студент виробляє навички дослідження власних розумових дій у ситуації розв'язання навчальних завдань та їх оцінювання. У контексті формування естетичної культури майбутніх учителів української мови і літератури інтелектуальна рефлексія дозволяє схарактеризувати практичну діяльність студентів з погляду усвідомлення ними власних психічних станів, розумових процесів та вміння проєктувати їх на переживання, думки, емоції, викликані від сприймання мистецьких образів, літературних творів.

Становленню рефлексивної позиції студента як сукупності рефлексивних відносин, тобто, «сходження» на найвищий її рівень – загальнонауковий, художній як критеріальний стосовно всіх інших рівнів сприятиме як інтелектуальна, так і естетична рефлексія. У науковій літературі поняття *«естетична рефлексія»* часто замінюється поняттями «художня рефлексія», «культурна рефлексія», що свідчить про її конкретну спрямованість оцінювати діяльність із погляду творчих проявів та досягнень. І. Кант в роздумах про піднесене підкреслював, що воно ґрунтується в людській свідомості на естетичній рефлексії, яка водночас викликає почуття задоволення і усвідомлення свого призначення як особистості [186]. Своєю чергою, естетична рефлексія пов'язана з моральними почуттями – повагою до людської гідності й вдосконаленням моральної сутності людини. Таким чином, естетична рефлексія – явище, що пояснює і об'єднує елементи інтелектуальної і художньої свідомості, і є їх породженням. Під естетичною рефлексією В. Тюпа і Д. Бак розуміють самовизначення творчої особистості, що відчуває себе причетною до мистецького явища, яке вона, як автор, лише виношує у своїй уяві [525]. В основі естетичної рефлексії майбутніх учителів української мови і літератури знаходиться накопичений у процесі навчальної діяльності, життєвого досвіду, трансформований у певну систему інтелектуальний «вантаж». Результати

такого усвідомлення при відповідній організації естетичної діяльності студентів у ЗВО реалізуються як творче самовираження. Таким чином, результативність процесу пізнання та естетичної практичної діяльності майбутніх учителів української мови і літератури залежить від здатності до інтелектуальної і до естетичної рефлексії, що в комплексі виступають механізмом особистісного зростання. Діагностику здатності до інтелектуальної та естетичної рефлексії проводимо за адаптованою методикою А. Карпова [191, с. 45-57] (див. додаток Б.12). Розуміємо при цьому, що високі прояви естетичної рефлексії є передумовою створення складних за формою і змістом оригінальних творчих задумів студентів, які потребують практичного втілення.

За умови позитивної реалізації вимог, визначених показниками особистісного критерію, майбутні учителі української мови і літератури будуть підготовлені успішно втілювати в життя власні потреби, пов’язані з адекватним сприйняттям, усвідомленням та інтерпретацією професійних знань, набудуть навичок вибудовувати комфортні стосунки та міжособистісні взаємини, сміливо задовольнятимуть потреби в здобутті нової інформації, необхідної для підвищення здатності до адекватного осмислення мистецьких цінностей та забезпечення необхідного рівня аналітичних та критичних дій.

Отже, успішність формування естетичної культури майбутніх учителів української мови і літератури залежить від розвиненості їх естетичних потреб, умотивованості до сприймання та засвоєння естетичної інформації, від їх включеності в навчальний процес та визначення особистісної позиції у ньому. Відповідно до ціннісно-мотиваційного, когнітивно-лінгвокультурного, діяльнісно-творчого, особистісно-розвивального компонетів естетичної культури окреслюємо мотиваційний, гностичний, праксеологічний, особистісний критерії, за якими будемо визначати рівні сформованості естетичної культури майбутніх учителів української мови і літератури. При визначенні показників зазначених критеріїв ураховуємо те, що на основі естетичного ставлення, естетичного досвіду, а також відповідно до накопичених знань у студентів з’являються нові потреби, окреслюється ціль,

досягнення якої тісно пов'язано із зростанням естетичної культури. Компоненти, критерії, показники естетичної культури майбутніх учителів української мови і літератури та діагностичні засоби їх оцінювання узагальнено в таблицю (табл. 2.1).

Таблиця 2.1

Компоненти, критерії, показники естетичної культури майбутніх учителів української мови і літератури та діагностичні засоби їх оцінювання

Компоненти	**Критерії**	**Показники**	**Методи дослідження**
Ціннісно-мотиваційний	Мотиваційний	Сформованість ціннісних орієнтирів на ідеали естетичної культури	Анкетування (за методикою М. Рокича «Ціннісні орієнтації») [436, с. 635-637] (див. Додаток Б1)
		Ступінь сформованості мотивації до естетичної діяльності	Анкетування (за методикою визначення мотивації до естетичної діяльності Т. Елерса) [436, с. 630-632] (див. Додаток Б2)
		Наявність потреб та інтересів до формування естетичної культури	Інтерв'ювання «Мої естетичні інтереси та потреби» (див. Додаток Б3)
Когнітивно-лінгвокультурний	Гностичний	Рівень визначення інтегрально-синтетичного відображення картини світу в творах мистецтва	Тестування для визначення рівня оволодіння лінгвокультурними концептами літературного твору (див. Додаток Б4)
		Рівень використання інтегративних знань при аналізі літературних творів	Завдання для самостійної пошукової роботи, що передбачають залучення знань із суміжних дисциплін (див. Додаток Б5)
		Наявність навичок естетичного сприймання та оцінювання літературних творів	Дослідницькі завдання на оперування естетичними категоріями літературного твору (див. Додаток Б6)
Діяльнісно-творчий	Праксеологічний	Рівень креативності	Завдання для роботи за методикою «незакінченої думки» для перевірки рівня творчого мислення (див. Додаток Б7)
		Ступінь оволодіння метамовою різних видів мистецтв	Завдання на визначення естетичного багатства мистецьких явищ (див. Додаток Б8)
		Здатність до реалізації естетичних ідей у практичній діяльності	Реалізація складників індивідуальної траєкторії формування естетичної культури студента (див. Додаток Б9)
Особистісно-розвивальний	Особистісний	Здатність до емпатії	Тест-опитувальник «Діагностика рівня емпатії» (за методикою І. Юсупова) [119, с. 153-156] (див. Додаток Б10)
		Ступінь розвитку критичного мислення	Опитувальник «Визначення рівня критичного мислення» (див. Додаток Б11)
		Здатність до інтелектуальної та естетичної рефлексії	Тест-опитувальник «Визначення рівня інтелектуальної та естетичної рефлексії» (за А. Карповим) [191, с. 45-57] (див. Додаток Б12)

Зробимо характеристику основних рівнів сформованості естетичної культури майбутніх учителів української мови і літератури. У педагогічній літературі немає єдиної думки щодо визначення *рівнів* сформованості естетичної

культури студентів. Різні підходи дослідників до цього питання обумовлені специфікою авторських методик підготовки фахівців у ЗВО. Зокрема, Н. Крилова зводить процес формування і реалізації естетичної культури до трьох рівнів: загального (соціально-політичного), особливого (наукового) й одиничного (педагогічного та естетичного) [235, с. 28]; Л. Штома в контексті професійної підготовки учителів-філологів виокремлює рівні: сформованості естетичного досвіду, мотиваційної сфери, мовно-естетичної ерудованості [578]; Н. Кузьміна підкреслює, що для майбутніх учителів української мови і літератури важливим є рівень оволодіння предметною діяльністю, результат якої має бути означеним як багатогранний процес. Свідома дія, завдяки якій забезпечується прогнозований результат, визначається, на думку дослідниці, репродуктивним, адаптивним, локально-модельованим системно-модельованим рівнями [237, с. 198]. Як бачимо, учені висловлюють різні погляди на питання визначення рівнів сформованості естетичної культури, але пов'язують їх із професійними компетентностями студентів.

Пропонуємо свій підхід до означеної проблеми. Відштовхуємося від методик, розроблених як вітчизняними ученими (О. Дубасенюк [122], І. Ісаєв [166] та ін.), так і зарубіжними (Т. Елерс [436], А. Карпов [191], М. Рокич [436], І. Юсупов [119]). Визначаємо рівні сформованості естетичної культури майбутніх учителів української мови і літератури: *низький, базовий, середній, високий* – які пов'язуємо з професійними компетентностями, особистісним розвитком та практичною естетичною діяльністю студентів. Акцентуємо увагу на необхідних професійно-педагогічних компетентностях, а саме: опануванні естетичними категоріями, які об'єднують духовне багатство, інтелектуальний рівень особистості; досконалому володінні рідною мовою; на морально-етичній, діяльнісній сфері; на знанні психолого-педагогічних основ естетичного виховання. Для їх вироблення в освітньому процесі ЗВО має відбувається активізація естетичного досвіду студентів, зростання інтелектуального рівня та поповнення естетичних знань через практичну діяльність. Сприятиме формуванню естетичної культури виконання

різноманітних творчих проектів, участь у тренінгах за інтересами та нахилами. Отриманий таким чином естетичний досвід впливатиме на підвищення рівня естетичної культури майбутніх учителів української мови і літератури. Розглянемо детально характерні ознаки рівнів:

Низький рівень характеризує студентів, які ще не зробили свідомого вибору у сфері своїх естетичних інтересів, не зацікавлені в опануванні естетичними категоріями, не бачать себе творчими особистостями, не досягнули високих результатів у навчанні, часом виявляють негативне або байдуже ставлення до формування власної естетичної культури (ціннісно-мотиваційний компонент). Часто їх критичне мислення примітивне та спричиняє труднощі в усвідомленні й поясненні мистецьких явищ і науково-літературних фактів. У них відсутнє розуміння лінгвокультурних концептів, метамови різних видів мистецтв, недостатнє розуміння глибини відображення картини світу у творах мистецтва (когнітивно-лінгвокультурний компонент). Це наслідок того, що естетичні знання таких студентів позбавлені науковості й теоретичного підґрунтя через обмеженість елементарними світоглядними уявленнями про окремі мистецькі цінності чи відтворенням стереотипних суджень. У них зазвичай невисокий рівень володіння навичками аналізу літературних творів, використання інтегративних знань, трапляються логічні й стилістичні помилки в інтерпретації мистецьких явищ, відчувається відсутність креативного мислення (діяльнісно-творчий компонент). Характерними ознаками таких студентів є пасивність, низький рівень інтелектуальної та естетичної рефлексії, неспроможність до висунення та реалізації естетичних ідей у практичній діяльності, механічне вирішення запропонованих завдань. Потребує корекції їх емоційно-вольовий стан, що часто проявляється як емоційна невиразність, скутість (особистісно-розвивальний компонент). Важливо розкрити в таких студентів мотиваційні прагнення до формування естетичної культури, до появи ціннісних орієнтирів та ідеалів, викликати потребу в естетичній діяльності, віднайти внутрішні регулятори формування

індивідуально-особистісних переконань незалежно від зовнішніх впливів і оцінних суджень.

Базовий рівень свідчить про те, що студент остаточно не визначився зі сферою естетичної діяльності, формально ставиться до виконання естетичних проєктів, оскільки цей вибір зробив не сам, а погодився з пропозицією викладача чи інших осіб (діяльнісно-творчий компонент). Тому немає гарантії, що обрана таким шляхом сфера інтересів надалі відповідатиме зацікавленням цієї особистості. Є загроза, що такий студент замкнеться в більш практичних сферах, у навчанні його може цікавити лише результат та позитивна оцінка. Таким студентам притаманна недостатня узгодженість інтересів, домінує ситуативний інтерес без належного усвідомлення його значимих пріоритетів, що призводить до відсутності власних потреб та інтересів, індивідуально-особистісних переконань, перешкоджає емпатії, знижує ступінь розвитку критичного мислення, формування навичок естетичного сприймання та оцінювання творів мистецтва в повному обсязі, а не лише певних їх складників (особистісно-розвивальний компонент). Вони не усвідомлюють значення сенсу власного навчання, зростання естетичної культури, не спроможні цілісно й чітко визначити життєву мету й мають труднощі у професійному саморозвитку й самореалізації (ціннісно-мотиваційний компонент). Такі студенти потребують надання кваліфікованої допомоги на шляху розуміння значення естетичного зростання та накопичення інтегративних знань для розширення розуміння мистецьких явищ. Робота викладача з ними має відрізнятися систематичністю і послідовністю, коли у ній переважатиме особистісний підхід, тоді у майбутніх учителів української мови і літератури сформуються когнітивно-лінгвокультурні та діяльнісно-творчі навички. Особистісна зацікавленість кожного студента, його інтерес стане запорукою ініціативи, індивідуальної своєрідності, викличе адекватну емоційну оцінку власних успіхів, розвине схильність до емпатії, до позитивних духовно-естетичних емоцій, якщо вони визначать сферу естетичної діяльності відповідно до нахилів та здібностей цього студента. Володіння вербальними та невербальними засобами

комунікації з такими студентами забезпечить спрямування їх до самопізнання, самореалізації і саморозвитку, надасть поштовх до прояву індивідуального стилю у практичній естетичній діяльності.

Середній рівень характеризує майбутніх учителів української мови і літератури, які активно намагаються самостійно визначити сферу естетичних інтересів, апробуючи різноманітні види естетичної діяльності, розмірковують, прагнуть якомога більше дізнатися. Зазвичай такі молоді люди знаходять себе через випробування і можуть самореалізуватися, часто змінюючи естетичні вподобання. У цьому випадку зростає роль викладачів, керівників підрозділів естетичного середовища ЗВО, які допоможуть спрямувати їх діяльність. Середній рівень свідчить, що студент знаходиться на шляху вироблення стійкого позитивного ставлення до формування власної естетичної культури, розуміє її значення для підвищення інтелектуального рівня та набуття фахових знань. Для цих студентів характерним є достатній рівень креативності, вони без труднощів визначають інтегрально-синтетичну картину світу у творах мистецтва, поступово виробляють навички естетичного сприйняття та оцінювання творів мистецтва, зокрема, літературних, реалізації певних естетичних ідей у практичній діяльності, виявляючи творче, критичне мислення, орієнтуються в сутності лінгвокультурних концепцій і теорій, спрямованих на вивчення літературно-мистецьких фактів і явищ (діяльнісно-творчий компонент). У процесі виконання пізнавальних, дослідницьких, проблемно-пошукових, естетичних проєктів вони охоче звертаються за консультаціями та уточненнями алгоритму власних дій. З’являються підстави говорити про становлення особистості кожного з цих студентів як об’єкта самопізнання, що веде до поглиблення естетичних інтересів і відповідального ставлення до підвищення рівня естетичної культури, публічного прояву досвіду естетичної діяльності й активної громадянської позиції. Успіхи на цьому шляху викликають задоволення таких студентів, вони усвідомлюють себе носіями національних культурних цінностей, виявляють шанобливе ставлення до українського слова, культури різних націй під час презентації творчих

пошукових завдань. Таким чином, майбутні вчителі української мови і літератури вступають на шлях стійкої багатогранної мотивації здобуття професійних знань та підвищення рівня естетичної культури, набувають здатності швидко адаптуватися в естетичному середовищі, об'єктивно оцінювати власні дії, дбають про поповнення інтегративних знань, багато займаються самоосвітою, уміють аналізувати не тільки власні досягнення, а й стають активним рецензентами й порадниками для інших студентів.

Високий рівень сформованості естетичної культури майбутніх учителів української мови і літератури свідчить про усвідомлений вибір естетичної діяльності, спрямування на високий результат та подальший професійний і естетичний розвиток. Такі студенти успішно реалізовують базову фахову та естетичну підготовку, легко входять до сфери наукової чи естетичної діяльності, накопичуючи естетичний досвід, усвідомлюють свою життєву мету, розширюють кругозір, інтелект, сферу інтересів, працюючи в бібліотеках, роблять власні наукові розвідки, заявляють про себе в студентських друкованих виданнях (особистісно-розвивальний компонент). Вони характеризуються яскраво вираженим активно-творчим ставленням до майбутньої професійної діяльності, розумінням її соціокультурного значення для підвищення інтелектуальної та естетичної культури всього суспільства, відчувають себе свідомими громадянами нашої держави, мають багату внутрішню позитивну мотивацію до діяльності. Вони керуються гуманістичними світоглядними позиціями в навчальній та естетичній діяльності, володіють метамовою мистецтв, професійно-педагогічними знаннями, уміннями, навичками інтелектуальної та естетичної рефлексії. Високий рівень сформованості естетичної культури характеризує майбутніх учителів української мови і літератури зі зрілою «Я-концепцією», із розвинутим критичним мисленням, здатних самостійно створювати оригінальні художні, публіцистичні, літературно-критичні тексти, проявляти при цьому індивідуальний творчий почерк та емоційно-естетичну образність. Вони готові до безперервного саморозвитку, проєктування власних траєкторій формування естетичної

культури, вироблення нових алгоритмів виконання творчих завдань та естетичних проєктів. Для досягнення цього рівня необхідно в індивідуальних траєкторіях формування естетичної культури кожного студента ставити завдання випереджувального характеру, що передбачають залучення нових знань, широке оволодіння лінгвокультурними концептами, оперування естетичними категоріями мистецьких творів. Серед них мають знайти місце самостійне визначення естетичного багатства мистецьких явищ, оперування метамовою різних видів мистецтв. Цьому допоможе спілкування з громадськими діячами, письменниками, літературознавцями, мистецтвознавцями тощо, тобто, забезпечення найвищого рівня розвитку творчого та естетичного потенціалу особистості.

Отже, визначені рівні сформованості естетичної культури майбутніх учителів української мови і літератури ґрунтуються на засадах цілісності і взаємодії компонентів, критеріїв та показників, їх характерні ознаки окреслюють динаміку зростання естетичної культури майбутніх учителів української мови і літератури та шляхи подолання труднощів у цьому процесі.

Керуючись розробленими компонентами естетичної культури, проаналізуємо особливості професійної підготовки майбутніх учителів української мови і літератури в українських ЗВО.

2.3 Особливості формування естетичної культури майбутніх учителів української мови і літератури

Сучасний учитель – носій нової якості педагогічної дії, який постійно дбає про власне професійне вдосконалення [153], відтак вимоги до його підготовки щоразу зростають. Серед ключових компетентностей, окреслених навчальними програмами з української мови, української літератури, зарубіжної літератури для загальноосвітніх навчальних закладів, виокремлюємо такі: сформоване ціннісне ставлення до мови свого народу, наявність досвіду послуговування державною мовою; здатність усвідомлено сприймати надбання

культури як цінність, аналізувати й оцінювати досягнення національної та світової культури, орієнтуватися в культурному та духовному контексті сучасного суспільства; обізнаність і самовираження у сфері культури, сприймання творів літератури в контексті культурної доби та взаємодії літератури з іншими видами мистецтв [350]. Учитель української мови і літератури зможе забезпечити пізнавально-ціннісну, естетичну, розвивальну, соціально-адаптаційну, виховну функції зазначених предметів, коли матиме не тільки високий рівень професійних знань, а й естетичної культури.

Проаналізуємо сучасний стан професійної підготовки майбутніх учителів української мови і літератури у контексті досліджуваної проблеми. Джерельну базу утворюють чинні нормативно-правові документи з освітньої політики [117; 138; 139; 213-218], а також електронні версії навчально-методичного забезпечення, розміщені на сайтах українських ЗВО.

Про необхідність оновлення системи методичної роботи усіх рівнів щодо концептуальної основи, мети, функцій, змісту, структурних складників, форм організації діяльності вчителя та її результатів; підготовки фахівців, що вже в стінах ЗВО набудуть навичок оновлення навчального процесу, володітимуть високою естетичною культурою та будуть здатними формувати її у школярів свідчать нормативні документи (Закон України «Про вищу освіту» (2014) [138], Закон України «Про освіту» (2017) [139], Концепція «Нова українська школа» (2016) [215]). Міністерством освіти і науки України розроблено сукупність вимог до змісту та результатів освітньої діяльності ЗВО, наукових установ у межах кожної окремої спеціальності за відповідним рівнем вищої освіти. Закон України «Про вищу освіту» (2014) [138] визначає освітньо-професійний ступінь молодшого бакалавра, освітні ступені бакалавра та магістра, наукові ступені доктора філософії та наук. Зокрема, бакалавр – це освітній ступінь, що здобувається на першому рівні вищої освіти та присуджується вищим навчальним закладом у результаті успішного виконання здобувачем вищої освіти освітньо-професійної програми (180-240 кредитів ЄКТС). Зазначимо, що у зв’язку з відсутністю державних стандартів за спеціальністю 014 Середня

освіта (українська мова і література) з 2014-2015 н.р. українські ЗВО в рамках автономії отримали можливість розробляти власні освітні програми підготовки фахівців. При їх створенні ЗВО опирались, зокрема, на методичні рекомендації щодо розроблення стандартів вищої освіти, методичні рекомендації зі складання освітніх програм у контексті стандартів вищої освіти, згідно з якими майбутні вчителі української мови і літератури в межах набуття професійної кваліфікації здобувають знання емпіричні (фактологічні) й теоретичні (концептуальні, методологічні) – осмислену та засвоєну суб'єктом наукову інформацію, що є основою їх усвідомленої, цілеспрямованої діяльності; набувають таких умінь: когнітивні (інтелектуально-творчі) та практичні (на основі майстерності з використанням методів, матеріалів, інструкцій та інструментів) [298; 299], тобто, здатності застосовувати здобуті знання для виконання професійних завдань та розв'язання освітніх проблем.

Результати аналізу освітньо-професійних програм (далі – ОПП) підготовки майбутніх учителів української мови і літератури в Криворізькому державному педагогічному університеті (далі – КДПУ), Вінницькому державному педагогічному університеті імені Михайла Коцюбинського (далі – ВДПУ), ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника» (далі – ПНУ), Хмельницькому національному університеті (далі – ХНУ), Бердянському державному педагогічному університеті (далі – БДПУ) засвідчують, що професійна підготовка таких фахівців проводилась у галузі знань 03 Гуманітарні науки за спеціальністю 035 Філологія (Українська мова і література), а з 2015 р. відповідно до Постанови Кабінету Міністрів України № 266 (2015) – у галузі знань 01 Освіта / Педагогіка за спеціальністю 014 Середня освіта (Українська мова і література), тобто, вказані напрями підготовки є спорідненими в межах галузі. Також встановлено, що здобувачам вищої освіти за спеціальністю 014 Середня освіта (українська мова і література) освітнього рівня «бакалавр» присвоюється кваліфікація: вчитель української мови і літератури та зарубіжної літератури основної школи (ВДПУ), вчитель загальноосвітнього навчального закладу (українська мови і література,

зарубіжна література) (КДПУ), вчитель української мови і літератури та зарубіжної літератури загальноосвітнього навчального закладу (ПНУ), вчитель загальноосвітнього навчального закладу (українська мови і література, зарубіжна література (ХНУ), вчитель української мови та літератури, зарубіжної літератури (БДПУ) [347; 346; 345; 348; 349]. Тобто, всі досліджувані заклади вищої освіти надають бакалаврам додаткову кваліфікацію вчителя зарубіжної літератури.

Після здобуття освітнього рівня «бакалавр» майбутні учителі української мови і літератури можуть також займати посади у сфері професійно-технічної освіти, у сфері інших видів освіти, адміністративної і допоміжної офісної діяльності, надавати секретарські послуги та послуги з перекладу (КДПУ), бути редактором освітніх видань, вихователем позашкільних навчальних закладів, працівником медіа-агенств, літературним працівником, керівником освітніх, виховних та медіаструктур (ХНУ), спеціалістом відділів зав'язків з громадськістю в державних, громадських, політичних та бізнесових структурах (ВДПУ), вихователем позашкільних навчальних закладів, працівником медіа-агентств, літературним працівником, керівником освітніх, виховних та медійних структур (ПНУ) [346; 348; 347; 345]. Зазначені посади вимагають не тільки ґрунтовної професійної підготовки майбутніх учителів української мови і літератури, але й високого рівня сформованості естетичної культури.

Результати констатувального етапу експерименту засвідчили невеликий відсоток високого (19,85%) та переважання середнього рівня (50,78%) сформованості естетичної культури майбутніх учителів української мови і літератури на сучасному етапі підготовки в українських ЗВО (див. розділ 5.1). Аналіз результатів констатувального етапу експерименту виявив низку негативних явищ, що мають місце в традиційній підготовці майбутніх учителів української мови і літератури, а саме:

– відсутність мотивації до свідомого вибору сфери естетичних інтересів; низька зацікавленість в опануванні естетичними категоріями;

– відсутність інтересу до виконання творчих завдань;

– невисокий рівень наукового аналізу літературних творів; відсутність креативного мислення при інтерпретації мистецьких явищ;

– низька мовленнєва культура, що полягає у відтворенні стереотипних суджень;

– формальне ставлення до виконання дослідницьких завдань, відсутність самостійності, компілятивність;

– слабке усвідомлення сенсу власного навчання та значення сформованості естетичних смаків;

– недостатня орієнтація в сутності лінгвокультурних концептів і естетичних теорій.

Причини таких явищ пов'язуємо з обмеженістю ціннісно-мотиваційних спрямувань майбутніх учителів української мови і літератури до формування естетичної культури; відсутністю можливостей реалізації інтегративних знань навчальних дисциплін; у невеликій кількості дисциплін, безпосередньо спрямованих на формування естетичної культури; недостатній спрямованості освітнього процесу українських ЗВО на самовираження студентів, на творчу самореалізацію у практичній естетичній діяльності; недостатнє наповнення навчально-методичного забезпечення дидактичними матеріалами, що сприяють формуванню естетичної культури.

Для з'ясування шляхів подолання окреслених негативних явищ проаналізовано потенційні можливості традиційної підготовки майбутніх учителів української мови і літератури. Зазначимо, що в кожному ЗВО освітній процес має свою специфіку, оскільки охоплює аспекти багатьох напрямків професійної підготовки студентів і не завжди відбувається в комплексі з різними навчальними дисциплінами та сприяє їх взаємовпливам. ОПП українських ЗВО складають цикли дисциплін обов'язкової загальної підготовки, професійної підготовки, варіативної професійної підготовки і мають певні відмінності в переліку дисциплін у кожному закладі. Відповідно до стандартів вищої освіти України першого (бакалаврського) рівня 014 Середня освіта (Українська мова і література) обсяги дисциплін обов'язкової загальної

та професійної підготовки збалансовані та передбачають спрямування 50-75 % обсягу освітньої програми на забезпечення формування загальних і спеціальних компетентностей. Вони доповнені варіативною частиною, яка складає відповідно 25-50 % від обсягу освітньої програми та містить навчальні дисципліни, які формують загальнопрофесійні компетентності, та дисципліни, які надають певну спеціалізацію в межах спеціальності. Дисципліни обов'язкової загальної та професійної підготовки забезпечують «здатність діяти на основі етичних міркувань (мотивів); здатність до пошуку, оброблення та аналізу інформації з різних джерел; здатність застосовувати набуті знання в практичних ситуаціях; здатність вчитися і оволодівати сучасними знаннями; здатність спілкуватися державною мовою як усно, так і письмово» [439]. Спостережено, що окремі освітньо-професійні програми (ПНУ, ХНУ) не розділяють дисципліни обов'язкової загальної та професійної підготовки, які формують предметно-фахову компетентність студентів [345; 348].

Усі дисципліни навчальних планів українських ЗВО за своїм функціональним призначенням поділені на нормативні, до яких належать три цикли: 1 – дисципліни природничо-наукової підготовки; 2 – дисципліни професійної та практичної підготовки; 3 – дисципліни самостійного вибору вищого навчального закладу. Вибіркові дисципліни, своєю чергою, поділені на 2 цикли: 4 – дисципліни професійної і практичної підготовки; 5 – дисципліни гуманітарної та соціально-економічної підготовки. Нормативні (обов'язкові) навчальні дисципліни становлять базову частину вимог до кваліфікаційної характеристики. Перелік нормативних навчальних дисциплін та мінімальний їх обсяг встановлюється відповідно до освітньо-професійної програми. Навчальні дисципліни за вибором забезпечують виконання вимог варіативної частини ОПП і вводять для задоволення освітніх потреб особи, ефективного використання можливостей і традицій вищого навчального закладу, регіональних потреб тощо. Навчальні дисципліни за вибором встановлюються університетом і складаються із двох циклів: вибору університету і вибору

студента. Навчальні дисципліни відповідного напряму підготовки за вибором університету є обов'язковими для вивчення студентами.

У результаті аналізу змісту освітньо-професійних програм, навчальних планів, осмислення навчально-методичних комплексів, розміщених на офіційних сайтах українських ЗВО, педагогічних спостережень, та керуючись розробленими компонентами та критеріями естетичної культури, виокремлено дисципліни, що мають найбільший потенціал для формування естетичної культури майбутніх учителів української мови і літератури (табл. 2.2).

Уважаємо, що дисципліна «Історія зарубіжної літератури», яка належить до дисциплін за вибором університету і є обов'язковою для вивчення студентами у всіх досліджуваних ЗВО, має найбільші можливості для поетапного формування естетичної культури майбутніх учителів української мови і літератури, оскільки викладається протягом усіх років навчання бакалаврів (1-4 курс), та передбачає програмою широкий перелік знань, умінь, навичок, якими мають оволодіти студенти, а саме: здійснювати історико-літературний, лінгвокультурологічний аналіз художніх творів на основі ґрунтовного оволодіння естетичними категоріями; порівнювати твори різних національно-культурних традицій із позицій герменевтичного підходу; визначати особливості індивідуального стилю автора, його естетичні погляди; керуватися науковим підходом до вивчення естетичних аспектів зарубіжної літератури; встановлювати взаємозв'язки зарубіжної літератури з творами української літератури та різних видів мистецтва, що ґрунтуються на літературних сюжетах і дають їм різноманітне потрактування [345-349]; (див. додатки В.1; В.2). Навчальна програма дисципліни акцентує увагу на естетичних аспектах художніх творів, естетичних поглядах їх авторів, інтеграції різних видів мистецтв, і, таким чином, опосередковано розглядає завдання формування естетичної культури. У процесі її вивчення залучення знань виокремлених дисциплін надасть можливість формувати естетичну культуру студентів на основі оперування естетичними категоріями сфери проявів прекрасного. Розглянемо їх змістове наповнення.

Таблиця 2.2

Аналіз ОПП підготовки майбутніх учителів української мови і літератури за спеціальністю 014 Середня освіта (Українська мова і література) освітнього рівня «бакалавр»

Компоненти ОП	**ХНУ**	**ВДПУ**	**ПНУ**	**КДПУ**	**БДПУ**
Обсяг дисциплін, обов'язкоої загальної підготовки, що сприяють формуванню естетичної культури	Виразне читання, 3 кр. Сучасний літературний процес, 3 кр. Усна народна творчість, 3 кр. Вступ до літературознавства, 4 кр. Історія зарубіжної літератури, 20 кр. Історія української літератури, 24 кр. **Всього 57 кр.**	Історія та культура України, 4 кр. Історія української літератури, 28 кр. **Всього 32 кр.**	Історія української культури: літературно-мистецький дискурс, 3 кр. Вступ до літературознавства 3 кр. Історія української літератури, 36 кр, Зарубіжна література, 12 кр. **Всього 54 кр.**	Актуальні проблеми української історії та культури, 2 кр. Етика та естетика, 3 кр. Культурологія, 3 кр. Ораторська майстерність та соціальні комунікації, 3 кр. **Всього11 кр.**	Історія української культури, 4 кр. **Всього 4 кр.**
Обсяг дисциплін професійної підготовки, що сприяють формуванню естетичної культури		Історія зарубіжної літератури, 14 кр. Вступ до літературознавства, 3 кр. Фольклор, 3 кр. **Всього 20 кр.**		Вступ до літературознавства, 3 кр. Історія української літератури, 32кр. Історія зарубіжної літератури, 18кр. Фольклор,2 кр. Українська пареміологія,2кр **Всього57 кр.**	Історія зарубіжної літератури, 23 кр. Історія української літератури, 29 кр Теорія літератури, 4 кр. Вступ до літературознавства 3,5 кр. Фольклор, 2 кр. **Всього 61,5 кр.**
Обсяг дисциплін варіативної професійної підготовки, що сприяють формуванню естетичної культури	Теорія і практика філологічних досліджень, 3 кр. Основи літературної творчості і творча практика, 4 кр. Філософія (логіка, етика, естетика), 3 кр. Культурологія, 3 кр. Естетичні аспекти української і зарубіжної літератури, 3 кр. Українська ономастика, 3кр. Література рідного краю, 3 кр. **Всього 22 кр.**	Основи ономастики, 4 кр. Культура мовлення, 3 кр. Українська міфологія, 3 кр. **Всього 10 кр.**	Сучасний літ. процес на Прикарпатті, 3 кр. Теорія літератури, 3 кр. Виразне читання, 3 кр. Усна народна творчість, 3 кр. Актуальні проблеми української літератури, 3 кр. Основи ономастики, 3 кр. Основи лінгвокультурології, 3 кр. Літературно-художня творчість і проблеми письменницької майстерності, 3 кр. Фольклор як художня система, 3 кр. **Всього 27 кр.**	Етнічні коди в українській літературі, 7,5 кр. Спецкурс з українознавства Основи лінгвокультурології, 8 кр. **Всього 15,5 кр.**	Культурологія,8 кр. Лінгвістичний аналіз художнього тексту, 4 кр. Основи риторики, 3 кр. Історія зарубіжної культури, 3 кр. Сучасна українська література, 3 кр. Основи лінгвокультурології, 4 кр. Практикум з виразного читання, 3 кр. **Всього 28 кр.**

Дисципліни «Історія та культура» (ВДПУ), «Історія української культури: літературно-мистецький дискурс» (ПНУ), «Актуальні проблеми української історії та культури», «Культурологія» (КДПУ), «Історія української культури» (БДПУ) є джерелом знань про принципи, закономірності розкриття засадничих положень філософії мистецтва, розуміння художньої літератури на засадах інтерсексуальності, рецептивної естетики [347; 345; 346; 349], що дозволить розвинути навички розуміння метамови різних мистецтв, інтегрально-синтетичного відображення картини світу в творах мистецтва, сприйняття і оцінювання мистецьких творів майбутніми вчителями української мови і літератури.

Дисципліни «Вступ до літературознавства» (ВДПУ), «Теорія літератури» (БДПУ) визначено як основу для формування гностичного й праксеологічного критеріїв естетичної культури майбутніх учителів української мови і літератури. На набуття знань про принципи, закономірності й засадничі положення загальної історичної, нормативної функціональної і рецептивної поетик, становленню науково обґрунтованої позиції щодо специфіки художньо-літературної творчості як мистецтва слова, умінь виконувати науковий та естетичний аналіз мистецьких явищ спрямований курс «Вступ до літературознавства» [347]. Курс «Теорія літератури» як підсумковий етап опанування найважливіших теоретичних знань тісно пов’язаний із гуманітарними науками та закладає основи теоретико-літературознавчої підготовки майбутніх учителів української мови і літератури. У завдання курсу входить ознайомлення з історією світової літературознавчої думки, вироблення навичок аналізу літературного твору як явища мистецтва, опанування сучасного понятійного апарату літературознавства [349]. Таким чином, виокремлені дисципліни забезпечують розуміння естетичного багатства літературних творів майбутніми вчителями української мови і літератури.

Дисципліни «Усна народна творчість» (ХНУ), «Фольклор» (ВДПУ, КДПУ, БДПУ), «Українська пареміологія» (КДПУ) надають можливість акцентувати увагу на спільних та специфічних рисах духовної культури,

особливостях використання фольклорних джерел у літературних творах, основних художніх засобах фольклору. Розглядаючи функціонування української мови в аспекті теорії етносвідомості, вони формують уявлення про самобутність репрезентації етнічної картини світу й механізмів, які забезпечують розуміння культурних цінностей та ідеалів етносу тощо [348; 347; 346; 349]. У результаті їх вивчення у майбутніх учителів української мови і літератури виробляться ціннісні орієнтири на ідеали естетичної культури, підвищиться рівень використання інтегративних знань при аналізі літературних творів у контексті національних традицій, лінгвокультурна й лінгводидактична грамотність, ступінь оволодіння естетичними категоріями, вироблятиметься високопрофесійне та висококультурне володіння рідною мовою в усному та писемному різновидах. Названі дисципліни сприяють формуванню елітарного типу національно-мовної особистості, здатної зберігати та передавати національні культурні традиції та естетичні ідеали.

Дисципліна «Етика та естетика» (КДПУ) покликана «формувати навички осмислення етичного та естетичного досвіду, сприяє розвитку креативних здібностей майбутніх учителів української мови і літератури, спонукає до самореалізації, активізує пізнавальні інтереси, реалізує евристичні здібності як визначальні для формування професійної майстерності та конкурентоздатності сучасного фахівця» [346]. Важливо, що дисципліна сприяє формуванню світовідчуття та світорозуміння творчо спрямованої особистості, розвиває внутрішній світ, вчить сприймати мистецтво як унікальний засіб гармонізації особистості та реалізовувати набутий етичний та естетичний досвід для створення успішного професійного іміджу. Набуті студентами знання під час її вивчення стануть підґрунтям для реалізації праксеологічного та особистісного критеріїв естетичної культури, зокрема, здатності до втілення естетичних ідей у практичну діяльність.

Формує уміння етично й емоційно виражати думки, відповідно до змісту, умов комунікації виробляти індивідуальний стиль, володіти полемічним мистецтвом (диспут, полеміка, дискусія), ефективно переконувати дисципліна

«Ораторська майстерність та соціальні комунікації» (КДПУ). Навчальний курс «акумулює найважливіші здобутки комплексу гуманітарних наук (теорія комунікації, лінгвістика, соціальна психологія, педагогіка, філософія, логіка, літературознавство, естетика, етика), які в діалектичній єдності зорієнтовані на формування і розвиток мисленнєвої, мовленнєвої комунікативної культури» [346], що є необхідним у процесі вивчення літературних творів. Таким чином, нормативні дисципліни сприяють формуванню окремих компонентів естетичної культури майбутніх учителів української мови і літератури.

Методичні рекомендації МОН щодо розроблення стандартів вищої освіти, проєкти стандартів вищої освіти України першого (бакалаврського) рівня 014 Середня освіта (Українська мова і література) висувають розширені вимоги до компетентностей студентів, визначаючи їх як «динамічну комбінацію знань, умінь і практичних навичок, способів мислення, професійних, світоглядних і громадянських якостей, морально-етичних цінностей» [299]. Вирішенню цих завдань великою мірою сприяють дисципліни варіативної професійної підготовки, до яких входить велика кількість спецкурсів і спецсемінарів, що зумовлено спеціалізацією, функціонуванням наукових шкіл, професійними інтересами викладачів. Уважаємо, що їх вибір має бути продиктований спрямованістю на формування естетичної культури студентів, відтак поєднання дисциплін обов’язкової загальної і професійної підготовки з дисциплінами варіативної професійної підготовки змінить організацію традиційного освітнього процесу спрямованістю на формування естетичної культури.

Розглянемо змістове наповнення варіативної частини ОПП українських ЗВО з погляду його можливостей у формуванні компонентів естетичної культури майбутніх учителів української літератури в процесі вивчення дисципліни «Історія зарубіжної літератури». Виокремлено такі дисципліни: «Естетика», «Культурологія», «Українська ономастика», «Естетичні аспекти зарубіжної і української літератури» (ХНУ), «Основи лінгвокультурології», «Основи ономастики», «Виразне читання», «Літературно-художня творчість і

проблеми письменницької майстерності» (ПНУ), «Лінгвістичний аналіз художнього тексту», «Практикум з виразного читання», «Основи риторики» (БДПУ), «Основи ономастики», «Українська міфологія» (ВДПУ), «Етнічні коди в українській літературі» (КДПУ).

Дисципліна «Філософія (логіка, етика, естетика)» (ХНУ) покликана формувати моральний та художньо-естетичний світогляд на основі засвоєння основних парадигм естетичної культури. Майбутні учителі української мови і літератури отримують знання про естетичні категорії, особливості сучасного та класичного мистецтва, функціонування художнього образу, вчаться компетентно вирішувати складні естетичні проблеми, організовувати свою діяльність згідно з естетичними та моральними принципами [348]. Оперування естетичними категоріями в процесі естетичного сприймання та оцінювання літературних творів сприятиме підвищенню наукового рівня засвоєння навчального матеріалу. Авторський курс «Естетичні аспекти зарубіжної і української літератури» (ХНУ) охоплює теоретичні естетичні питання літературознавства, передбачає компаративний аналіз творів зарубіжних і українських авторів з погляду естетичних відкриттів представників різних епох та літературних напрямів (див. додаток В.3) і підпорядкований завданням вироблення здатності студентів до реалізації естетичних знань та естетичних ідей у практичній діяльності. Мета, завдання і зміст дисципліни «Лінгвістичний аналіз художнього тексту» (БДПУ) спрямовуються на ознайомлення студентів із теоретичними положеннями лінгвоаналізу, обґрунтування суті художнього тексту, на вироблення навичок системного комплексного лінгвістичного аналізу художніх текстів [349]. У результаті її вивчення майбутні учителі української мови і літератури вироблять уміння правильного визначення типів текстів із погляду лінгвістичних критеріїв, формуючи особливе мовне чуття, навички тлумачення глибинних смислів у текстах різних жанрів і стилів, оволодіють методами й прийомами створення різних видів і типів текстів. Отримані знання сприяють роботі з літературними творами, їх сприйманню як естетичної цінності. Курс «Культурологія» (ХНУ, БДПУ) дає уявлення про

закономірності й специфіку культурного поступу людства, особливості полікультурного існування сучасного суспільства, про характерні ознаки та здобутки української національної культури, форми й типи сучасної світової культури, називає способи культурної взаємодії та методи культурного діалогу [349]. Він тісно пов'язаний із завданнями дисципліни «Історія зарубіжної літератури» та сприяє повноцінному аналізу літературних творів. Дисципліна «Основи лінгвокультурології» (ПНУ, КДПУ, БДПУ) збагачує студентів національними естетичними концептами, сприяє розумінню особливостей відтворення національної картини світу [346]. Отримавши знання загальної наукової термінології дисципліни, студенти виявляють у літературних текстах універсальні та національно специфічні естетичні концепти, пояснюють їх семантику.

Названі вище дисципліни покликані, окрім надання ґрунтовних знань, розвивати практичні навички наукового аналізу літературних творів, розуміння специфіки творчості письменників різних країн, літературних напрямів, окремих знакових творів кожної епохи. Відтак, на основі отриманих знань майбутні учителі української мови і літератури будуть самостійно досліджувати лінгвокультурологічні концепти літературних творів, залучати додаткову літературу, що підвищить науковий рівень використання інтегративних знань, виробляючи здатність до інтелектуальної та естетичної рефлексії.

Джерелом розширення сфери літературознавчих понять є дисципліни «Українська ономастика» (ХНУ), «Основи ономастики» (ПНУ, ВДПУ). Зазначені курси покликані ознайомити майбутніх учителів української мови і літератури з особливостями функціонування пропріальних одиниць у практиці мовної діяльності людини, із історією вивчення власних назв, особливостями структурування онімного простору, із найбільш характерними ознаками онімів, основними методами їх наукового дослідження [348; 347; 345]. Важливо, що студенти розглядають як необхідні зв'язки ономастики з дисципліною «Історія зарубіжної літератури», застосовують отримані теоретичні знання для

характеристики онімного простору літературного твору, що розширює їх мовленнєву компетентність. Такий підхід збагачує ономастикон майбутніх учителів української мови і літератури одиницями, якими наповнені літературні твори, що мотивує до поглибленого їх дослідження.

Вивчення дисциплін «Виразне читання» (ПНУ), «Ораторська майстерність та соціальні комунікації» (КДПУ), «Практикум з виразного читання» (БДПУ), «Основи риторики» (БДПУ) сприяє формуванню прийомів ораторської майстерності, накопиченню умінь і навичок володіння засобами вербального та невербального комунікативного впливу (жестикуляція, міміка, постава тощо), необхідних майбутньому вчителю української мови і літератури у професійному середовищі та в публічній сфері [345; 346; 349]. Ці навички студенти демонструють під час лекційних і практичних занять із курсу «Історія зарубіжної літератури»: публічні виступи сприяють підсиленню сприйняття естетичного багатства літературних творів, проза та поезія в устах майбутніх учителів української мови і літератури набуває особливого звучання та неповторності, викликає емпатію, інтелектуальну та естетичну рефлексію.

Важливими для формування естетичної культури майбутніх учителів української мови і літератури вважаємо знання, отримані в процесі вивчення дисциплін «Українська міфологія» (ВДПУ), «Етнічні коди в українській літературі» (КДПУ). Мета курсу «Українська міфологія» – ознайомити студентів із існуючими підходами до вивчення міфу, специфікою існування та розвитком міфологічних систем у європейській культурі, навчити вільно оперувати теоретичними аспектами міфу та широким фактологічним матеріалом [347]. Це відкриває можливості для оперування міфологемами як концептами національної культури та усвідомлення діалектичного зв’язку з естетичним розвитком суспільства проблематики літературних творів, підвищує рівень визначення інтегрально-синтетичного відображення картини світу в процесі вивчення дисципліни «Історія зарубіжної літератури». Курс «Етнічні коди в українській літературі» поглиблює знання про етнічне, національне й загальнолюдське, висвітлює культурно-естетичні взаємозв’язки

української міфології, українського фольклору з літературними творами, розглядає роль архетипів в описах ментальних рис українського народу [346]. Для майбутніх учителів української мови і літератури етнічні коди стають джерелом збагачення естетичними концептами української культури, що важливо при аналізі літературних творів, оскільки поєднується оволодіння естетичними категоріями із національними, етнічними цінностями.

Дисципліна «Літературно-художня творчість і проблеми письменницької майстерності» (ПНУ) формує теоретичну базу фундаментальних положень художнього письма як специфічної діяльності та виробляє вміння застосовувати знання специфіки творчої праці письменника у власній практичній діяльності: написанні творів різних жанрів, літературно-критичних і публіцистичних праць тощо [345], удосконалюючи творчу майстерність майбутніх учителів української мови і літератури. У процесі вивчення дисципліни передбачені зустрічі з письменниками, які стають для студентів «майстернею» для самовдосконалення: їх літературні спроби отримують належну оцінку. При вивченні курсу «Історія зарубіжної літератури» такий підхід сприятиме виробленню естетичних смаків та прагнення до довершеності власних творчих наробок, що важливо для реалізації діяльнісно-творчого компонента естетичної культури, який поєднує теоретичну підготовку майбутніх учителів української мови і літератури з практичною діяльністю.

БДПУ пропонує велику кількість курсів, спрямованих на вивчення цілісного процесу створення пам’яток світової та української культури, усвідомлення їх як культурних явищ, що розвиваються, розуміння історичних умов їх створення та впливу на розвиток суспільства й механізмів цього впливу. Це, зокрема, дисципліни «Історія зарубіжної культури», «Культурологія», що покликані не тільки формувати науковий світогляд студентів, їх загальноосвітній, фаховий і культурний рівень, а й стають джерелом накопичення знань про естетичні цінності різних видів мистецтв [349]. Важливо для нашого дослідження, що при вивченні зазначених курсів велика увага приділяється оцінюванню спільних та відмінних рис культурного

процесу України та зарубіжних країн, культурних пам’яток світового та загальноукраїнського значення.

Отже, здійснений аналіз варіативної частини професійної підготовки майбутніх учителів української мови і літератури засвідчив, що у кожному ЗВО створені сприятливі умови для формування естетичної культури студентів завдяки активному зверненню до лінгвокультурологічного, фольклорного, етнокультурного матеріалу. Це значно розширює їх професійні компетентності та стає основою для зростання естетичної культури на основі інтеграції знань зазначених дисциплін.

На основі контент-аналізу робочих навчальних програм, розміщених на офіційних сайтах ХНУ, ПНУ [348; 345], наукових праць, бесід, спостережень, власного педагогічного досвіду детально розглянуто шляхи інтеграції знань дисципліни «Історія зарубіжної літератури» із окремими нормативними та вибірковими дисциплінами.

Використання знань дисципліни «Українська ономастика» впливає на рівень естетичного сприйняття та оцінювання літературних творів майбутніми вчителями української мови і літератури. Провідним методом, що використовується при опрацюванні ономастичного матеріалу, є порівняльно-історичне дослідження, спрямоване на визначення структури та семантики оніма [348]. Історичний підхід до вивчення оніма дозволяє побачити його естетичні аспекти та будувати гіпотези на основі методу аналогій про авторський задум та ціннісний складник твору. У результаті такої роботи відкриваються приховані за певним іменем «авторські коди». Під час роботи над літературним твором невідомий раніше онім входить до лексикону, трансформується, зазнає перетворень, стає лінгвокультурним концептом, структуру якого складають когнітивні ознаки різного рівня актуальності для свідомості студентів. Особливо це стосується творів, що насичені топонімами, теонімами, зоонімами, хрононімами, ідеонімами, ергонімами, генонімами (загальні імена), ейдонімами (особові імена), фіктонімами (вигадані автором імена) тощо. Власне ім’я є своєрідним пізнавальним кодом для читача, оскільки в ньому міститься

інформація про авторський задум, його реалізацію, розкриваються стосунки автора з його персонажами. Важливими для нашого дослідження є думки О. Карпенка, який, синтезуючи літературознавчі аспекти на рівнях нейролінгвістичного програмування та когнітивної ономастики, уводить термін «якоріння» [190, с. 59-62]. Процес «якоріння» тісно пов'язаний із рефлекторною теорією, яку свого часу розробляли І. Павлов, Е. Твітмайер, І. Толочинов. «Якір» – це стимул у теорії умовних рефлексів, їх внутрішня чи зовнішня репрезентація. «Якір» завжди викликає певну фізіологічну реакцію, на відміну від простої асоціації, створює постійний зв'язок читача з художнім твором і актуалізується за відповідних обставин. Тому робота з онімами літературного твору як з найпотужнішими «якорями» має найвагомішу роль у процесі запам'ятовування і, відповідно, згадування. Це відкриває широкі можливості для дослідницької роботи з літературним текстом. Майбутні вчителі української мови і літератури отримують випереджувальні завдання, наприклад, дослідити етимологію оніма, його місце в реалізації авторського задуму. Робота з онімним простором літературного твору відкриває глибину художнього задуму автора та є свідченням його майстерності, стає засобом збагачення як мовознавчої, так і літературознавчої освіченості студентів. Таким чином, «Українська ономастика» як мовознавча дисципліна слугує літературознавчому аналізу, своєю чергою, розвиток літературознавчих досліджень збагачує онімний фонд, оскільки найбільший матеріал для ономастики як науки дає вивчення ономастичних джерел, якими є літературні твори.

Знання, отримані при вивченні дисципліни «Основи лінгвокульутурології», є основним засобом лінгвокультурологічного дослідження літературного твору та опанування авторськими естетичними концептами. «Естетичний концепт – це результат пізнання культури, мистецтва, життя до меж людської пам'яті й проектування їх на культурно-ціннісні норми суспільства. Це поняття про прекрасне у свідомості людини, за допомогою якого вона входить у культуру, а часом, і перетворює її. Естетичний концепт – це не тільки продукт розуму, а й предмет емоцій, переживань,

насолоди» [404, с. 338]. У процесі вивчення курсу «Історія зарубіжної літератури» студенти розглядають літературний твір як сукупність процесів і явищ, а його мову – як транслятор культурної інформації і людини, яка створює культуру, користуючись мовою. В. Маслова підкреслює, що предметом лінгвокультурології є одиниці мови, які узагальнюють результати людської свідомості, зафіксовані в міфах, легендах, фольклорних і релігійних дискурсах, художніх текстах, фразеологізмах, метафорах, символах, пареміях тощо, на які багаті художні твори [289, с. 35-36]. Майбутні вчителі української мови і літератури отримують навички естетичного сприймання та оцінювання літературних творів, здійснюючи їх концептуальний аналіз. Індивідуально-авторські концепти у творах письменників приховують багато образно-ціннісних значень, тому найбільше уваги при вивченні літературного твору варто приділяти саме цим мовним одиницям. Найбільш вагомим у художньому тексті виявляється культурно-етнічний компонент, який визначає специфіку семантики мовних одиниць і відображає мовну картину світу та характери його носіїв, що стає матеріалом для дослідницької роботи майбутніх учителів української мови і літератури. Така робота складна й кропітка, але саме вона формує здатність до інтелектуальної та естетичної рефлексії.

Дисципліна «Основи лінгвокультурології» вивчає закономірності розвитку людського суспільства, його етносоціальну, матеріальну, духовну специфіку, зв’язок із іншими культурами. Предметом її вивчення є віддзеркалені в художньому тексті носії культури, народної психології, міфології тощо незалежно від способів їх формального втілення: слово, предмет, обряд, образ [345]. Міфи, фольклорні джерела В. Телія вважає знаковим відображенням культурної самосвідомості народу, «хребтом» його ментальності [513]. Твори письменників-класиків є невичерпною скарбницею для дослідження цих джерел. Д. Лихачов визначає поняття концептосфери національної мови, яка тим багатша й ширша, чим «багатша вся культура нації – її література, фольклор, наука, образотворче мистецтво» [267, с. 282.]. Культура українського та інших народів світу сприймається майбутніми вчителями української мови і літератури як

сукупність концептів та відносин між ними, що входять у ментальний світ українця. Через літературні твори вони черпають естетичні багатства, оволодіваючи метамовою різних видів мистецтва.

Важливо, що в українських ЗВО проводиться робота з підвищення лінгвокультурної грамотності студентів. Поняттями «концепт», «культурно значимий концепт», «концепт культури», «ключовий культурний концепт», «лінгвокультурний концепт», «етноконцепт», «лінгвокультурема», «логоепістема» тощо викладачі послуговуються під час лекційних та практичних занять. Це сприяє розширенню інтелектуальних та естетичних потреб майбутніх учителів української мови і літератури. Успіх чи невдача здійснення лінгвокультурологічного чи ономастичного аналізу тексту, правильний вибір завдання, його формулювання, ступінь сформованості мотивації студентів залежить від роботи викладачів. Показовою є структура дослідницької роботи майбутніх учителів української мови і літератури, що проводиться при вивченні курсу «Основи лінгвокультурології» у ПНУ, а саме: виявлення інтересу до обґрунтування об’єкта дослідження; складання плану роботи над концептом, пошуки оптимальних форм і методів його вивчення; спрямування студентів на накопичення необхідних теоретичних знань; виконання роботи, фіксація здобуття нових естетичних та літературознавчих навичок; самооцінка отриманих результатів, їх оцінка групою при використанні опрацьованих матеріалів на практичних та лекційних заняттях.

Розглянуто шляхи інтеграції знань окремих дисциплін в процесі професійної підготовки майбутніх учителів української мови і літератури, висвітлено окремі міркування щодо значення дисциплін «Герменевтика», «Семіотика», які залишилася поза увагою ОПП і навчальних планів українських ЗВО, для формування естетичної культури студентів. Майбутнім учителям української мови і літератури при аналізі літературних творів необхідне оперування категоріями: «розуміння», «смисл», «традиції», «інтерпретація», герменевтичне «коло», «трикутник», «квадрат», «частина й ціле», що передбачають розуміння змісту літературного явища й потребують аналізу його

елементів для осягнення сутності цілого. При цьому важливо, щоб відбувався взаємозв'язок між автором тексту, самим текстом і студентами [236]. Особистісного смислу знаковій, чуттєвій, наочній формам пізнання сутності художнього твору надає інтерпретація. Проектуючи літературні твори крізь призму сучасного світобачення, майбутні вчителі української мови і літератури виробляють уміння оцінити себе, усвідомити своє призначення, сенс власного життя. На цій основі виробляється потреба працювати над власним самовдосконаленням. Важливо, що дисципліна «Герменевтика» спрямовує на усвідомлення функціональної спільності елементів культур різних народів, зокрема, окреслює спорідненість культурних традицій, загальнокультурну компоненту в проявах інтертекстуальності. Герменевтичне прочитання літературних творів розширює світосприймання майбутніх учителів української мови і літератури, виробляє розуміння сучасного мистецтва літератури, «сприяє становленню особистості майбутнього педагога, збагачуючи його універсальними й національно-специфічними цінностями своєї й іншої культур; формує духовну сферу особистості, багато дає становленню її моральних і естетичних цінностей із урахуванням загальнолюдського, конкретно-історичного й національного» [308, с. 24]. Категорії герменевтики є важливим фактором для створення атмосфери колегіальності, відкритого спілкування, коли майбутній учитель української мови і літератури, що розвивається інтелектуально та естетично, не просто працює з тестом, а творить разом із його автором. М. Бахтін наголошував на тому, що тлумачення одного й того ж тексту інакше, унікальне в розумінні кожною свідомістю. У цьому він вбачав особливість методології літературознавчої рецепції: гуманітарне мислення особистості – це зустріч двох текстів – готового авторського й відтворюваного тим, хто його сприймає, тоді читач підноситься до рівня співавтора, учасника творчого процесу, оскільки відбувається «…діалогічна зустріч двох свідомостей» [34, с. 333]. Розмірковуючи над значенням такого співавторства, О. Потебня стверджував, що читач здатен, своєю чергою, збагатити смисл твору, змінити його первісний задум через творче прочитання. Художнє багатство мови твору вчений називав

«творчою силою», «стихією». У літературному тексті він виокремлював внутрішню форму – зміст, ідею, образ, і зовнішню – мову, засіб творення та формування думки, здатність «викликати певний суб'єктивний настрій» [435, с. 137]. Орієнтуючись на діалогічне сприйняття тексту, надаємо можливість кожному студенту відкрити для себе його особливі смисли. Діапазон науковості таких відкриттів залежить від освіченості та життєвого досвіду учасника «діалогу» із художнім твором, тому цей процес викладач коригує і керує ним. Художній твір дає змогу майбутнім учителям української мови і літератури переосмислити реальне повсякденне життя і визначити свою позицію в ньому, оскільки вони набувають досвіду, описаного в художньому тексті, над яким розмірковують, формуючи власні погляди.

Підкреслимо, що важливим фактором літературознавчої рецепції є знання, почерпнуті з мовознавчих дисциплін, зокрема «Культура мовлення», «Лінгвістичний аналіз художнього тексту». Робочі навчальні програми цих дисциплін зазначають, що вони, окрім досконалого володіння сучасною українською мовою в її літературній формі, покликані сформувати у студентів особливе мовне чуття при роботі з художнім текстом та варіантами його перекладу [347; 349]. У роботі над літературними творами доцільно використовувати знання, отримані при вивченні дисциплін «Усна народна творчість», «Етнічні коди в українській літературі». Коли йдеться про інтерпретацію тексту художнього твору, завжди існують певні умови – культурна й мовна компетентність автора, культурне й естетичне середовище, що сформувало читача [606]. У навчальній практиці українських ЗВО спостерігаємо дотримання цих положень, оскільки в центрі уваги викладачів – надання знань про етнічне, національне, загальнолюдське. У процесі аналізу літературних творів авторські етнічні коди письменників збагачують лінгвокультурну компетентність студентів знанням етнокоцептів. Викладачами практикуються такі методи інтерпретації авторських кодів як вільний обмін думками, публічне обговорення, рецензування матеріалів фольклорної та діалектологічної практики. Така робота відкриває естетичну цінність

прочитаного, вчить відрізняти кітч від «високого мистецтва», привертає увагу до літературної критики, до продукування власних думок, чим підвищує ступінь розвитку критичного мислення майбутніх учителів української мови і літератури. Таким чином, залучення знань дисципліни «Герменевтика» розширить професійні компетентності майбутніх учителів української мови і літератури, сприятиме формуванню когнітивно-лінгвокультурного, особистісно-розвивального компонентів естетичної культури в процесі вивчення літературних творів.

У процесі вивчення дисципліни «Історія зарубіжної літератури» слід враховувати досягнення такої дисципліни як «Семіотика». За умови включення до навчальних планів українських ЗВО, вона могла б сформувати у майбутніх учителів української мови і літератури навички самостійної роботи з літературними явищами, на які багатий сучасний книжковий ринок. Семіотика як наука про знаки в царині літературознавства дає можливість використовувати різні методології у «феноменологічних, герменевтичних, рецептивно-естетичних та постструктуралістських концепціях», прочитувати текст як «інтерсуб'єктивно доступний інтенційний об'єкт», який Ю. Лотман назвав «правдою» у літературі» [273, с. 172]. Сучасні обставини життя сприяють появі великої кількості творів «масової культури», про них часто чуємо від студентів, які цікавляться книжковими новинками, читають їх і шукають шляхи фахової літературознавчої оцінки цього явища. Велику роль в їх оцінці, на погляд У. Еко, відіграє критерій здорового глузду, сам теоретик-семіотик намагався знайти максимум прихованого смислу в підтексті творів «для всіх». Аналізуючи авторську позицію, що міститься в тексті, мові новинок літератури, письменник намагався вплинути на досліджуваний феномен, не виносячи оцінок і вироків, а використовував гнучкий категоріальний апарат літературної критики. Вільний публічний обмін думками з приводу тих чи інших творів мистецтва зможе переконати студентів щодо справді значущих художніх і естетичних цінностей, застерегти від їх профанації. Частіше він відбувається у формі диспуту чи дискусії і закінчується спільним вирішенням

поставленої проблеми – «розкодуванням» задуму автора. «Код», за У. Еко, – це правило, що окреслює стосунки між автором і читачем у межах оказіональної ситуації. Розглядаючи питання читацької компетентності майбутніх учителів української мови і літератури під час дискусії чи диспуту, оцінюємо їх як творців власних «світів» та гіпотез. Таким чином, дисципліна «Семіотика» дає можливість підвищувати здатність майбутніх учителів української мови і літератури до інтелектуальної та естетичної рефлексії, що сприяє формуванню особистісно-розвивального компонента естетичної культури.

Отже, у результаті здійсненого аналізу встановлено: – у процесі професійної підготовки майбутніх учителів української мови і літератури в українських ЗВО наявні позитивні умови для формування компонентів естетичної культури, що окреслюються метою, завданнями, змістовим наповненням проаналізованих у параграфі навчальних курсів; – дисципліна «Історія зарубіжної літератури» має великі можливості для поетапного формування естетичної культури майбутніх учителів української мови і літератури за умови застосування інтеграційних знань інших дисциплін в процесі її вивчення.

Формування естетичної культури майбутніх учителів української мови і літератури є важливим завданням професійної підготовки фахівців у вищій школі та має здійснюватися шляхом визначення концептуальних положень та побудови педагогічної системи, яка буде обґрунтована в наступному розділі.

Висновки до другого розділу

На основі аналізу психолого-методичних праць уточнено та схарактеризовано структуру естетичної культури майбутнього вчителя української мови і літератури, яку бачимо як комплекс естетичних компетентностей, що складають естетичну професіограму, та її практичну реалізацію в освітньому процесі ЗВО. Змістове наповнення естетичної професіограми включає вимоги Державних документів в галузі освіти,

напрацювання окремих науковців, педагогів-практиків, наш педагогічний досвід комплексного поєднання ґрунтовних систематичних поліфункціональних знань, професійно-педагогічних ціннісних орієнтацій із формуванням естетичної культури студентів в освітньому процесі ЗВО. Доведено, що формування естетичної культури майбутнього вчителя української мови і літератури можливе за умови реалізації структурно-компонентних складників його естетичної професіограми, які тісно пов'язані з компонентами естетичної культури (ціннісно-мотиваційний, когнітивно-лінгвокультурний, діяльнісно-творчий, особистісно-розвивальний) і включають ціннісні установки на вироблення мотивів і потреб, підвищення інтелектуальної та естетичної рефлексії, передбачають, поруч із набуттям фахових знань, естетичний розвиток, розвиток креативності, критичного мислення, емпатії, опанування естетичними категоріями, спрямування на самоосвіту, самовиховання в ході практичної естетичної діяльності.

Із урахуванням особливостей кожного компонента естетичної культури майбутніх учителів української мови і літератури виокремлено мотиваційний, гностичний, праксеологічний, особистісний критерії, їх деталізовано низкою показників. Усі разом показники враховують, що успішність формування естетичної культури залежить від розвиненості естетичних потреб студентів, умотивованості до сприймання та засвоєння естетичної інформації, визначення особистісної позиції, що дозволяє з'ясувати ступінь вияву кожного з критеріїв.

Визначено та обґрунтовано чотири рівні сформованості естетичної культури майбутніх учителів української мови і літератури (низький, базовий, середній, високий). Низький рівень характеризує студентів, у яких слабка реалізація структурно-компонентних складників естетичної професіограми. Базовий рівень свідчить про необхідність підсилення мотивації до навичок естетичного сприймання та оцінювання художніх творів, підвищення креативності через усвідомлення значення сенсу власного навчання і зростання естетичної культури, підвищення здатності до інтелектуальної та естетичної рефлексії. Середній рівень свідчить про позитивне ставлення студентів до

формування власної естетичної культури, поступове вироблення ними навичок естетичного сприймання та оцінювання творів мистецтва, реалізацію певних естетичних ідей у практичній діяльності. Високий рівень характеризує студентів-філологів, які усвідомлено вибирають види естетичної діяльності, спрямовані на високий результат у професійному й естетичному розвитку, вони розробляють власні індивідуальні траєкторії формування естетичної культури, реалізовують зрілу «Я-концепцію», створюючи оригінальні естетичні проєкти.

У результаті аналізу нормативних освітніх документів, змісту освітньо-професійних програм, навчальних планів, осмислення навчально-методичних комплексів, розміщених на офіційних сайтах ЗВО, педагогічних спостережень у процесі дослідно-експериментальної роботи та керуючись розробленими компонентами та критеріями естетичної культури, виокремлено дисципліни, що мають найбільший потенціал для формування естетичної культури майбутніх учителів української мови і літератури. Здійснений аналіз дозволив установити, що нормативні дисципліни професійної підготовки сприяють формуванню окремих компонентів естетичної культури майбутніх учителів української мови і літератури, дисципліни варіативної частини професійної підготовки активно звертаються до лінгвокультурологічного, фольклорного, етнокультурного матеріалу, що значно розширює професійні компетентності студентів-філологів та стає основою для зростання їх естетичної культури на основі інтеграційних знань.

Встановлено, що дисципліна «Історія зарубіжної літератури» має великі можливості для поетапного формування естетичної культури майбутніх учителів української мови і літератури за умови застосування інтеграційних знань інших дисциплін в процесі її вивчення.

Розглянуто шляхи інтеграції знань дисципліни «Історія зарубіжної літератури» із дисциплінами варіативної професійної підготовки, зокрема, «Українська ономастика», «Основи лінгвокульутурології». Висвітлено окремі міркування щодо значення дисциплін «Герменевтика», «Семіотика», які залишилася поза увагою ОПП і навчальних планів українських ЗВО, для

формування когнітивно-лінгвокультурного, особистісно-розвивального компонентів естетичної культури майбутніх учителів української мови і літератури.

Основні результати розділу відображено в наукових працях автора: [379; 380; 391; 395; 396; 399; 404].

РОЗДІЛ 3
ОБҐРУНТУВАННЯ ПЕДАГОГІЧНОЇ СИСТЕМИ ФОРМУВАННЯ ЕСТЕТИЧНОЇ КУЛЬТУРИ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ І ЛІТЕРАТУРИ

3.1 Концепція формування естетичної культури майбутніх учителів української мови і літератури

Нині зростають вимоги до якості фахової підготовки випускників ЗВО. Успішна професійна діяльність вчителя української мови і літератури безпосередньо залежить від його компетентностей, здатності виконувати складну багатокомпонентну діяльність, від рівня його естетичної культури, педагогічної етики, сформованості пізнавальних інтересів та потреб, уміння навчатися протягом усього життя [383, с. 52]. Спосіб створення системи засобів навчання і виховання на основі цілісного розуміння сутності цих процесів у науковій літературі «визначає» дефініція «концепція» [540, с. 132]. Концепція аналізує «систему поглядів на педагогічне явище, процес, спосіб розуміння, тлумачення різних педагогічних явищ, подій» [98, с. 177]. Розробка концепції формування естетичної культури майбутніх учителів української мови і літератури зумовлена сучасними тенденціями реформування вищої освіти та вимогами до рівня естетичної культури сучасного вчителя: його мовленнєвої культури, лінгвокультурних знань, ціннісних орієнтацій тощо. Проблема формування естетичної культури постала наслідком взаємодії суперечностей, які виявились у системі професійної підготовки майбутніх учителів української мови і літератури за спеціальністю 014 Середня освіта (українська мова і література) освітнього рівня «бакалавр» в українських ЗВО, необхідністю спрямування їх освітньої діяльності на створення сприятливих умов для формування естетичної культури майбутніх фахівців.

Визначено *мету концепції* – розв'язати проблему формування естетичної культури майбутніх учителів української мови і літератури шляхом удосконалення та оновлення форм, методик, технологій їх професійної підготовки. Актуальність розв'язання цієї проблеми зумовлюється необхідністю усунення виявлених *суперечностей* у формуванні естетичної культури майбутніх учителів української мови і літератури в українських закладах вищої освіти:

- *на теоретичному рівні* між: потребою держави та суспільства в учителях української мови і літератури з високим рівнем естетичної культури й відсутністю теоретичного обґрунтування педагогічної системи її формування в процесі професійної підготовки у ЗВО; необхідністю формування естетичної культури майбутніх учителів української мови і літератури на національних, кроскультурних, лінгвокультурологічних цінностях та відсутністю спрямованості методологічних підходів на опанування ними в освітньому процесі ЗВО; необхідністю системного розвитку індивідуальних здібностей і талантів майбутніх учителів української мови і літератури й відсутністю методики організації поетапного формування їх естетичної культури;

- *на методичному рівні* між: потребою постійного оновлення освітніх технологій та відсутністю їх спрямування на формування естетичної культури майбутніх учителів української мови і літератури; наявністю у майбутніх учителів української мови і літератури інтеграційних знань і недостатньою увагою до міждисциплінарної інтеграції як умови формування їх естетичної культури; між можливостями освітнього середовища закладів вищої освіти як засобу ефективного формування естетичної культури майбутніх учителів української мови і літератури та недостатньою реалізованістю цього потенціалу в їхній підготовці.

Вирішення вищезгаданих суперечностей можливе за умови якісної зміни напряму професійної підготовки майбутніх учителів української мови і літератури на основі концептуальних засад, які спрямовують на формування естетичної культури особистості в діалектичному зв'язку з потребами

естетичного розвитку суспільства, напрямами й перспективами розвитку освіти на сучасному етапі та визначають професію учителя як таку, що перебуває під особливою увагою держави та забезпечує зростання інтелектуального й культурного потенціалу його особистості як найвищої цінності нації, розглядають підготовку майбутніх учителів української мови і літератури як цілеспрямований багатогранний процес, в основі якого знаходиться постійне самовдосконалення та творча самореалізація. До концептуальних засад формування естетичної культури майбутніх учителів української мови і літератури в умовах ЗВО відносимо: концепцію, методологічні підходи організації професійної підготовки, педагогічну систему, її структурно-функціональну модель, умови її дієвості, компоненти, критерії, показники забезпечення ефективності формування естетичної культури та рівні її сформованості.

Провідною ідеєю наукового дослідження є ідея формування естетичної культури майбутніх учителів української мови і літератури як цілеспрямованого багатогранного процесу, що забезпечує зростання інтелектуального та естетичного рівня особистості – найвищої цінності нації та спрямування її на постійне самовдосконалення та самореалізацію.

Виокремлено провідні *концептуальні положення* дослідження, які розкривають сутність процесу формування естетичної культури майбутніх учителів української мови і літератури:

1. Формування естетичної культури майбутніх учителів української мови і літератури нині набуває загальнодержавного значення і спрямоване на врахування кроскультурності глобалізованого світу, національних ідей людиноцентризму, педагогіки партнерства, суб’єкт-суб’єктних відносин.

2. Зміст професійної підготовки майбутніх учителів української мови і літератури враховує сукупність вимог до предметних компетентностей майбутніх учителів української мови і літератури, міждисциплінарну інтеграцію в організації освітнього процесу українських ЗВО.

3. Формування естетичної культури в процесі професійної підготовки майбутніх учителів української мови і літератури охоплює загальнокультурний та естетичний складники навчального матеріалу та має лінгвокультурологічну спрямованість.

4. Професійна підготовка майбутніх учителів української мови і літератури відбувається шляхом доцільного поєднання традиційних методів і прийомів навчання з інноваційними освітніми технологіями, базується на тісній співпраці викладачів та студентів.

5. Формування естетичної культури майбутніх учителів української мови і літератури здійснюється у комфортному естетичному середовищі та спрямоване на їх самовдосконалення і творчу самореалізацію на основі ціннісно-мотиваційних орієнтирів на ідеали естетичної культури.

6. Забезпечується поетапне формування естетичної культури майбутніх учителів української мови і літератури, вироблення індивідуальних траєкторій формування естетичної культури.

7. В освітньому процесі конкретизується постпраксеологічна спрямованість естетичної діяльності майбутніх учителів української мови і літератури на кінцевий результат.

Концептуальні положення враховують численні напрацювання в галузі естетики, зокрема принципи естетичного осягнення світу, природи естетичного та його розмаїття в дійсності та в мистецтві; учення про сутність і закони творчості, про сприйняття, функціонування і розвиток мистецтва (Аристотель [14; 15], Н. Буало, Леонардо да Вінчі, Г.В.Ф. Гегель [91], І. Кант [186], Г. Лессінг [260], Г. Сковорода [490], М. Чернишевський [554], Ф. Шиллер [573]), ідеї некласичної естетики про роль мистецтва в розвитку особистості (Ф. Шеллінг [569], А. Шопенгауер [577]); теоретичні аспекти сучасної естетики, що розглядають мистецтво як одну із форм суспільної свідомості, яка відображає в образах реальну дійсність, сферу, що відтворює естетичні принципи й естетичне освоєння світу за законами краси, естетичні категорії як віддзеркалення етапів розвитку естетичного досвіду та пізнання

(Ю. Борєв [60], А. Гулига [109], М. Каган [177], Л. Левчук [127], Д. Лихачов [266]); теорії про зв'язок культури й психології особистості (М. Бахтін [35], Л. Виготський [84], С. Ейзенштейн, В. Пропп; психологію творчої особистості (С. Максименко [284], К. Платонов [427], Е. Помиткін [434], В. Рибалка [453]); напрацювання педагогів-гуманістів XIX-XX століть про унікальну роль художньої літератури й мистецтва в естетичному вихованні особистості (В. Водовозов [75], А. Макаренко [281], В. Острогорський [341] В. Стоюнін [506], В. Сухомлинський [511], К. Ушинський [529]), думки сучасних науковців та педагогів про особливу місію вчителя української мови і літератури як носія естетичних почуттів, естетичних ідеалів, естетичних смаків, взірця досконалої оцінки творів мистецтва та розуміння прекрасного (Н. Волошина [80], І. Зязюн [153; 159], Н. Миропольська [301-303], М. Пентилюк [417], О. Семеног [476], та ін.), про естетичний розвиток особистості як складову частину професійного становлення і вдосконалення естетичної свідомості (І. Зязюн [149; 150], О. Отич [343], В. Радкіна [445], О. Рудницька [464]), про теоретичні та методологічні проблеми інтеграції навчальних дисциплін на основі розуміння цілісності явищ естетичної культури (І. Бех [43], С. Гончаренко [100], С. Клепко [198], Ю. Козловський [204]).

Вирішенню концептуальних положень сприяло виокремлення спільних підходів до формування естетичної культури в зарубіжній та вітчизняній вищій школі та здійснення розгорнутого аналізу напрацювань вітчизняних науковців із проблеми формування естетичної культури майбутніх учителів української мови і літератури, який ураховує національні особливості, історичний досвід вирішення проблеми (див. розділ 1.2; 1.3). Важливим для розроблення концептуальних засад формування естетичної культури майбутніх учителів української мови і літератури стало комплексне поєднання підходів вітчизняних та зарубіжних учених до вирішення означеної проблеми, зокрема: естетичного розвитку студентів (Г. Шевченко [564]), формування естетичних смаків (Н. Калашник [179], В. Радкіна [445]), естетичного світогляду (І. Зелена [144]), естетичних почуттів (М. Кір'ян [196]), осягнення естетичних понять і

категорій (І. Корольова [220]), ціннісного ставлення до мистецтва (Д. Бест) [601], досвіду міждисциплінарної інтеграції (С. Гончаренко [100], В. Лелеко [255], Л. Мацько [293-295], М. Пентилюк [416-417], А. Ефланд [605]), творчого самовираження в процесі проєктної діяльності (Дж. Дьюї [603]), поетапного формування естетичної культури (Л. Гарбузенко [90], Г. Сотська [502], В. Швирка [560], С. Якименко [589], М. Ґібсон [607]).

Реалізацію концептуальних положень узгоджуємо з контекстом таких державних документів про освіту: Державна національна програма «Освіта. Україна. XXI століття» (1996) [117], Закон України «Про вищу освіту» (2014) [138], Закон України «Про освіту» (2017) [139], Закон України «Про забезпечення функціонування української мови як державної» (2019) [140], Концепція літературної освіти (2011) [213], Концепція «Нова українська школа» (2016) [215], Національна доктрина розвитку освіти України у XXI столітті (2002) [318], Національна стратегія розвитку освіти в Україні на 2012-2021 роки (2013) [319] та ін. Зосереджуємо увагу на положеннях Закону України «Про забезпечення функціонування української мови як державної», а саме: «повноцінне функціонування української мови в усіх сферах суспільного життя на всій території держави є гарантією збереження ідентичності української нації та зміцнення державної єдності України» [140]; Державної національної програми «Освіта. Україна. XXI століття», яка серед напрямів реформування освіти виокремлює підготовку нового покоління учителів із високим загальним рівнем як педагогічної, так і особистісної культури, які б реалізовували основні принципи перебудови освіти на засадах гуманізації, демократизації, індивідуалізації. «Набуття молодим поколінням соціального досвіду, успадкування моральних і духовних надбань українського народу, досягнення високої культури міжнаціональних взаємин, формування у молоді особистісних рис громадян української держави, розвиненої духовності, моральної, естетичної культури тощо» [318] стало основою нашого дослідження. У концепції знайшли відображення Закон України «Про вищу освіту», що визначає головним «різнобічний розвиток, виховання і соціалізацію

особистості, яка усвідомлює себе громадянином України, здатна до життя в суспільстві та цивілізованої взаємодії з природою, має прагнення до самовдосконалення і навчання впродовж життя, готова до свідомого життєвого вибору та самореалізації, трудової діяльності та громадянської активності» [138]; вимоги Нової української школи (НУШ) про необхідність упровадження особистісно зорієнтованого підходу в педагогічній освіті, забезпечення формування універсальних компетентностей вчителя, набуття майбутніми педагогічними працівниками вмінь та досвіду формування компетентностей учнів, опанування педагогічними технологіями, посилення практичної складової частини педагогічної освіти, максимального наближення психолого-педагогічної та методичної підготовки до умов практичної фахової діяльності, запровадження принципу дитиноцентризму та педагогіки партнерства [215]. Відповідно до положень державних документів у концепції враховано, що формування естетичної культури майбутніх учителів української мови і літератури повинно відбуватися у ЗВО на основі ґрунтовних знань та різнобічних компетентностей. Майбутній учитель української мови і літератури повинен постати як цілісна особистість, усебічно розвинена, із сформованою естетичною культурою, здатна до критичного мислення, патріот із активною позицією, який діє згідно з морально-етичними принципами, приймає відповідальні рішення, поважає гідність і права інших, є креативною особистістю, яка змінює навколишній світ, конкурує на ринку праці та вчиться упродовж життя,

Нині українські педагоги-практики Б. Бутенко [543], Н. Волошина [80], Я. Москальова [309], О. Пташук [443], В. Тюска [526] та ін. наголошують на важливості саморозвитку особистості студента, його творчої самореалізації, що досягається завдяки осягненню національних культур, історії, звичаїв, традицій, духовних, морально-етичних, естетичних цінностей різних народів. Сучасний світ характеризується культурним розмаїттям, співпрацею, взаємопроникненням естетичних цінностей, тому одним із шляхів підготовки сучасного вчителя української мови і літератури з високим рівнем естетичної

культури вважаємо запровадження кроскультурної освіти, що сприятиме його професійній діяльності в умовах полікультурного світу. Кроскультурна освіта – це широке поняття, що включає полікультурну, міжкультурну й міжнародну освіту. Відтак, у процесі професійної підготовки студентам необхідні якості та уміння для вирішення широкого кола питань, пов'язаних із «інтеріоризацією цінностей, уявлень, норм, зразків, що створюють культуру» [488, с. 55], із якими доводиться стикатися кожній особистості в умовах мультикультурного світу.

На перше місце ставимо життєствердну парадигму освіти майбутнього – її людиноцентричну спрямованість. Ідеї української філософської антропологічної школи (І. Бичко [46], І. Бойченко, В. Іванов [163], С. Кримський, В. Шинкарук [575], О. Яценко [596]), яка працювала над переосмисленням раціоналістичних уявлень про людину як складову частину соціальних відносин, стали важливими для розроблення методики самовдосконалення та самореалізації майбутніх учителів української мови і літератури в естетичному середовищі ЗВО. Сучасний простір соціокультурного буття, зростання обсягів інформації, прискорення темпів життя призводить до втрати актуальності набутих знань. Проблема людиноцентризму як найвищої цінності цивілізаційного розвитку та освітнього засобу формування фахівця нової формації знайшла своє відображення у працях І. Зязюна [152], В. Кременя [231; 233] та ін., що робить зрозумілим наше прагнення орієнтувати навчальний процес на усвідомлення особистістю майбутнього вчителя української мови і літератури сутності тенденції його руху від пізнання до самопізнання та самореалізації. Відтак, новий тип світогляду, що ґрунтується на гуманізації і демократизації суспільних відносин, на запереченні раціоналізованих прагматичних імперативів – людиноцентризм – лягає в основу нашого дослідження. «Поняття людиноцентризму сповнене глибокого філософського змісту. Ним позначаються різноманітні й водночас концептуально спрямовані відтінки філософської думки, об'єктом яких є людина» [233, с. 9]. Оскільки людиноцентризм сповідує гуманістично-орієнтований підхід освіти

до особистості, сприяє засвоєнню нею соціокультурних цінностей, закріплюємо у свідомості майбутнього вчителя української мови і літератури духовні, світоглядні й естетичні цінності, збагачуємо моральними нормами, спрямовуючи ментальну енергію особистості студента на досягнення поставлених цілей, розвиваємо його творчий потенціал. У центрі нашої уваги – особистість майбутнього вчителя української мови і літератури, який прагне до самореалізації і самовдосконалення. Спрямовуємо освітній процес на пошуки можливостей самореалізації, задоволення потреби в самоактуалізації, тобто, повного розкриття талантів, здібностей, ділових та організаційних якостей студентів, сприяємо їх самоповазі, престижу, визнанню, оцінці, самооцінці.

Самоосвіту й самореалізацію майбутніх учителів української мови і літератури бачимо як керовану пізнавальну діяльність через спілкування, взаємодію та співпрацю. Ураховуючи психологічні й педагогічні засади поєднання навчання, самостійної роботи, самоосвіти й розвитку особистості, відображені в роботах О. Бурлуки [65], І. Грабовець [103], Л. Журавської [133], В. Козакова [202], І. Краснощок [227], Н. Лосєвої [271], В. Муляра [311], М. Солдатенка [500] та ін., організовуємо освітній процес так, щоб студенти й викладачі ЗВО стали його рівноправними учасниками, об’єднаними спільними поглядами й прагненнями. Визначальними рисами такого співробітництва є взаєморозуміння, взаємоповага, співпереживання, що стають основою для творчої активності, для розвитку творчого мислення. У свій час педагоги-класики, зокрема А. Макаренко [281], В. Сухомлинський [510; 511], К. Ушинський [529] обґрунтували цей процес як педагогіку партнерства, що включає систему методів, прийомів навчання та виховання на засадах гуманізму й творчого підходу до розвитку особистості. У сучасних умовах ідеї навчання на основі довіри в стосунках, діалогізму, суб’єкт-суб’єктної взаємодії, цілепокладання, самостійного вибору форм самореалізації, креативності та інтелектуального розвитку, самоаналізу й самооцінки набули нових методологічних підходів, що покладені нами в основу формування естетичної

культури майбутніх учителів української мови і літератури у процесі професійної підготовки.

Підкреслимо, що здатність викладача впроваджувати новітні досягнення педагогічної науки в навчальний процес залежить від рівня його компетентності з питань формування суб'єкт-суб'єктних відносин зі студентами. «Тільки особистість може діяти на розвиток і визначення особистості, тільки характером можна формувати характер», – стверджував класик педагогічної думки К. Ушинський [529, с. 23]. Питання відносин викладача зі студентами є об'єктом дослідження сучасної педагогіки вищої школи, психології педагогічної взаємодії. Акцентуємо увагу на тих положеннях, що торкаються особистісного самоствердження майбутнього вчителя, окреслюють шляхи розвитку його професійної самосвідомості та засвоєння ним моделі майбутньої педагогічної діяльності, підґрунтям якої стає позитивний приклад, моральна позиція, високий рівень естетичної культури та професійної компетентності викладача. Творчу, активну індивідуальність у ЗВО формуємо в ході педагогічної взаємодії викладача й студента як особистісно рівноправних, пов'язаних спільною діяльністю, спілкуванням, взаєморозумінням та взаємовизнанням суб'єктів освіти. Керуємося положеннями, висловленими А. Хоменко, що викладач має бути готовим зацікавити здатністю до імпровізації, широким та емоційним викладом матеріалу, вільним володінням ним у будь-якій ситуації [549]. Відтак зростають вимоги до викладача ЗВО як інтелектуальної особистості, зразка естетичної культури, толерантності, духовності. Володіння арсеналом загальнонаукових та конкретно-наукових підходів до формування естетичної культури є тією складовою частиною його педагогічної майстерності, що забезпечує як ґрунтовні знання студентів, так і надає їм можливість здобути практичні навички. За наявності таких якостей викладач ЗВО виконає основне завдання, поставлене перед ним суспільством, – керування процесом набуття знань сучасною молодою людиною, розвиток її прагнення до осягнення духовних, моральних, естетичних цінностей, до формування естетичної культури.

Обов'язковим для кожного викладача є володіння сучасними інноваційними технологіями навчання, психолого-педагогічна майстерність, тісне співробітництво зі студентами, що ґрунтується на спільних інтересах, емоційному комфорті.

Викладання літературознавчих дисциплін у ЗВО як методологічна проблема перебуває в постійному пошуку нових підходів до сприймання, пізнання, осмислення літературних явищ, конфігурацій рецепції та інтерпретації літературних творів в контексті їх естетичної цінності та здатності «через долучення до прекрасного надихнути людину на оновлення і покращення життя, дати моральну основу для вибору життєвої позиції» [213]. Спілкування з кращими творами вітчизняного й світового письменства включає в себе, як стверджує Б. Шалагінов, раціональне й ірраціональне, інтелектуальне й емоційне, свідоме й підсвідоме. Неповторність предмета літератури полягає у тому, що засвоєні в процесі його вивчення цінності стають «фундаментом особистості, а отже, і всього суспільства», «входять органічно в єство людини» [556, с. 3]. Майстерність педагога полягає у доцільному поєднанні загальнонаукових та конкретно-наукових підходів, що дозволять йому перенести до сприйняття розумом та душею своїх вихованців кращі зразки творів мистецтва літератури.

Сучасна методика викладання дисципліни «Історія зарубіжної літератури» у ЗВО активно звертається до окремих напрацювань лінгвокультурології, герменевтики, лінгвістики, компаративістики (Н. Волошина [82], А. Градовський [104], О. Куцевол [244], В. Лелеко [255], Л. Мацько [293] та ін.). Убачаємо в методичній організації навчального процесу інтеграцію дієвим шляхом формування універсалізму знань студентів та їх компетентностей через вільне оперування лінгвокультурологічними концептами, входженням в онімний простір художнього твору, вироблення навичок діалогічного прочитання творів через опанування авторських кодів, використання компаративного аналізу тощо. Відтак, у концепції формування естетичної культури майбутніх учителів української мови і літератури як

ключовий визначаємо когнітивно-лінгвокультурний компонент естетичної культури, що потребує «притоку» нових ідей на основі інтегративних знань студентів та розуміння естетичних цінностей як найважливішого засобу спілкування з творами мистецтва. Це дозволить:

– забезпечити стабільні й ґрунтовні універсальні знання майбутнього вчителя української мови і літератури;

– гарантувати багатовекторну інтелектуальну та кроскультурну спрямованість на формування професійно-педагогічних та естетичних компетентностей студентів;

– надати можливість студентам визначати пріоритетність запропонованих завдань, форм, методів роботи під час аудиторних занять;

– спрямовувати засвоєння навчального матеріалу на збагачення суб'єктивного естетичного досвіду кожного студента, формувати його прагнення до самореалізації.

Такий підхід відповідає кваліфікаційним вимогам до підготовки фахівців за спеціальністю 014 Середня освіта (Українська мова і література) освітнього рівня «бакалавр», зокрема, до набуття ними таких компетентностей: «здатність спілкуватися державною мовою як усно, так і письмово, генерувати нові ідеї (креативність), цінування та повага до різноманітності та мультикультурності, діяти соціально відповідально та свідомо, уміння виявляти, ставити та вирішувати проблеми» [299, с. 13].

Літературний процес, який опановують майбутні вчителі української мови і літератури у ЗВО розглядаємо як найважливіше підґрунтя формування їх естетичної культури, оскільки відбувається розуміння сутності естетичних категорій та способів творення естетичних цінностей. Літературні твори акумулюють у собі багатовікові надбання світових та вітчизняних авторів, зосереджені в їх творах у соціально-історичних, культурних, естетичних аспектах. Ідеї співвідношення художнього й естетичного, які стали предметом досліджень А. Лосєва [270], М. Овсянникова [330] та ін. надали можливість спрямувати майбутніх учителів української мови і літератури в освітньому

процесі ЗВО на пізнання істинних цінностей та вироблення на їх основі світоглядних позицій, необхідних для того, щоб молоде покоління, яке здебільшого сьогодні зайняте ідеями матеріального добробуту й престижу, не відходило від розуміння «високого мистецтва» та прагнення до естетичної досконалості. У процесі викладання дисципліни «Історія зарубіжної літератури» необідно враховувати особистість сучасного студента з його «фрагментарно-кліповою свідомістю» [557, с. 113], що сформована із випадкових уривків естетичних вражень, які знаходяться в хаотичному порядку і є неструктурованою субстанцією. Перетворення її на логічно структуровану, у якій естетичні знання, почерпнуті з різних мистецьких джерел, зокрема з літературної класики різних народів, різних періодів розвитку літератури, мають створити особистісний досвід і стати основою для подальшого наукового, культурологічного та естетичного зросту майбутніх учителів української мови і літератури, стало одним із завдань концепції. Погоджуємося з В. Вертегел, що необхідно виробляти «уміння відрізняти естетичні властивості предметів і явищ, диференціювати їх утилітарні й художні якості порівняно з власним естетичним ідеалом студентів» [72, с. 11]. Концентрація естетичних надбань людства в класичній літературі має стати матеріалом для осмислення сучасною молодою людиною, яка будує життя за законами краси. Майбутній учитель української мови і літератури в процесі професійної підготовки пізнає естетичні категорії через опрацювання літературних творів різних епох та вчиться переносити їх на пізнання творів інших видів мистецтва такі, як:

– античності (епічність, людська гідність, поєднання внутрішньої і зовнішньої краси, оспівування героїзму);

– середньовіччя (символізм, алегоричність, надбання фольклору та героїчного епосу);

– Відродження (повернення до античних естетичних принципів, визнання людини найдосконалішим творінням Бога й природи);

– бароко (розширення можливостей мистецтва через проникнення у глибини підсвідомості, поява естетичного світобачення через таємничість, загадковість, напруженість, мінливість, ускладнену форму, трагічне світосприйняття у мистецтві);

– класицизму (упорядкованість композиції, жанрова регламентація, піднесення громадянського обов'язку);

– просвітництва (раціоналізм, пошуки нових форм осмислення дійсності, що втілилися у напрямах: сентименталізм, просвітницький класицизм, просвітницький реалізм);

– романтизму (мрії про ідеальний світ, гармонію суспільних і особистісних стосунків, неповторну яскраву особистість, що постали через естетичні категорії: романтичну іронію, романтичний гротеск, поетику контрастів);

– реалізму (пізнання дійсності через достовірність, типовість, історизм, психологізм);

– модернізму (пошуки нових шляхів вдосконалення людини і світу через динамізм, ірраціоналізм, психологізм);

– постмодернізму (еклектизм естетичних принципів творення сучасного мистецтва, домінування тотальної іронії, розчарування).

Оновлення змісту професійної освіти – вагомий крок до багатовекторної підготовки майбутніх учителів української мови і літератури та формування їх естетичної культури. Спрямованість до естетичного сприймання та розуміння прекрасного, володіння естетичними знаннями, уміннями, навичками, сформованими естетичними судженнями, почуттями, цінностями, ідеалами, досконалою літературною мовою підвищить якість підготовки майбутніх учителів української мови і літератури та визначить їх подальшу професійну діяльність. Така організація освітнього процесу потребує доцільного поєднання традиційних методів і прийомів навчання із сучасними інноваційними технологіями й вимагає певних уточнень відповідно до особливостей конкретного ЗВО, урахування запитів та інтересів студентів, специфіки

викладання тих чи інших тем конкретної дисципліни. Підтримуємо думки О. Пометун та Л. Пироженко про те, що кожний викладач має апробувати власну методику використання інноваційних технологій відповідно до конкретної навчальної групи та індивідуальних якостей студентів. Усі спроби слідування у практичній діяльності «за книжками» непідготовленим до інновації викладачем призводять до «спотворення ідей і втрати ефективності» найкращої технології [433, с. 5]. При виборі інноваційної технології, зазначає А. Адамова, «необхідно дотримуватись певних правил організації навчання» [4, с. 10]. Підкреслимо, що в жодному випадку в ході застосування інноваційних технологій неприпустиме поверхове вирішення навчальної проблеми, перетворення серйозної роботи студентів на захопливу гру.

Формування естетичної культури майбутніх учителів української мови і літератури нині вимагає технологій, які б забезпечували не тільки високий професіоналізм, але й їх самовдосконалення, творчу самореалізацію, розвивали сучасний стиль мислення. Погоджуємося з С. Рябченко, що «виникає потреба змінювати дидактику вищої школи, орієнтувати її на особистість студента та вироблення як фахових компетентностей, так і прикладних особистісно-творчих, комунікативних, соціалізуючих, інформаційно-інтелектуальних» [467, с. 64]. Використання інноваційних технологій як інструменту розвитку творчих здібностей особистості досліджували А. Адамова [4], Т. Аргунова [13], В. Беспалько [40], М. Бутз [69], М. Кларін [197], І. Луцик [275], Е. Михайлова [304], О. Пєхота [422], І. Пометун [433], Г. П’ятакова [444], М. Радченко [447], К. Роджерс [457], С. Рябченко [467], М. Сілбеман [626], Ю. Сурмін [508], К. Херрід [610], О. Шевченко [568], В. Ягодніковата [585] ін. У контексті настанов К. Роджерса, який наголошує, що у ЗВО необхідно створити «…умови для актуалізації процесу саморозвитку, природним наслідком чого будуть зміни в напрямі особистої зрілості» [457, с. 52] закладаємо у майбутніх учителів української мови і літератури вміння приймати самостійні рішення, випробовувати власні сили, здатність розуміти інших учасників освітнього процесу, вступати з ними в творче спілкування та співпрацю.

Використання інноваційних технологій дає можливість навчити студентів самостійно виконувати різноманітні творчі завдання, спонукає до поповнення необхідних для цього знань. Завдання викладачів – використовувати ті технології, які допоможуть глибоко опанувати навчальний матеріал, осягнути естетичну довершеність літературного твору, зробити крок уперед у формуванні естетичних ідеалів та творчих інтересів студентів. Вибір технології залежить від рівня естетичної підготовки майбутніх учителів української мови і літератури, їх інтересів і нахилів, етапу навчання у ЗВО та зацікавленості певною інновацією. Узгоджено зі студентами вибір таких інноваційних технологій: тренінгові заняття, творчі звіти, різноманітні види дискусій, «сутички ідей», квести, брейн-ринги, «дерево вирішень», співпраця зі студентськими театрами, інсценування уривків літературних творів, проєктні технології, евристичні бесіди тощо. Результативність саме таких форм, методів, прийомів навчання полягає у тому, що вони відкривають широкі можливості для самореалізації, дозволяють накопичувати досвід співпраці, співавторства, творчого самовираження.

Формування естетичної культури студентів має здійснюватися в умовах функціонування комфортного естетичного середовища. Естетичне сприйняття дійсності, що базується на естетичній рефлексії, інтерпретація здобутих знань та використання на практиці професійних компетентностей є результатом досягнення майбутніми вчителями української мови і літератури мети навчання у ЗВО. Заклад вищої освіти є середовищем, де відбувається естетична діяльність студентів, культурний обмін і спілкування. «Навчальний заклад є не тільки часткою культурного простору суспільства, а й сам виступає як особливий культурний простір», – підкреслює С. Бондирева [58, с. 199]. Організацію виховання крізь характеристики індивідуальних здібностей тих, кого навчають, розробив і обґрунтував Х. Ортега-і-Гасет. На думку філософа, розвиваючи й удосконалюючи необхідний обсяг знань, потрібно враховувати той рівень, що «реально може осягнути студент вільно і в повному обсязі» [335, с. 44], та, додамо, реалізувати його практично. Таким чином, *естетичне середовище ЗВО* розглядаємо з погляду онтологічного підходу як сферу

реалізації здобутих знань, умінь та навичок, виникнення потреби у їх поповненні через практичну естетичну діяльність. Творчу естетичну діяльність майбутніх учителів української мови і літератури оцінюємо як *естетичну практику*, у ході виконання якої відбувається співпраця зі студентськими театрами, клубами, гуртками, студіями, проблемними групами, науковими бібліотеками тощо. Використання можливостей цих підрозділів естетичного середовища ЗВО створює умови для виконання *естетичних проєктів,* які передбачають публічні виступи, диспути, пошукову роботу тощо. Відтак, формування естетичної культури майбутніх учителів української мови і літератури розглядаємо як цілісний педагогічний процес ЗВО, у якому передбачені співпраця викладачів, студентів та керівників підрозділів університетського естетичного середовища, що зреалізовано у методиці поетапного формування естетичної культури, описаної в розділі 4.1-4.4.

Етапи формування естетичної культури майбутніх учителів української мови і літератури тісно пов’язуємо з компонентами естетичної культури: ціннісно-мотиваційним, когнітивно-лінгвокультурним, діяльнісно-творчим, особистісно-розвивальним (див. розділ 2.1). В основу розроблення етапів покладено досвід провідних науковців, зокрема Л. Гарбузенко [90], Г. Сотська [502], В. Швирка [560], С. Якименко [589], М. Ґібсон [607], власні практичні напрацювання. Методика поетапного формування естетичної культури майбутніх учителів української мови і літератури враховує інтереси та запити студентів, їх спрямованість на підвищення рівня естетичних знань, сприяє визначенню зі сферою діяльності в естетичному середовищі ЗВО. У практичній естетичній діяльності студенти використовують набуті знання та розширюють професійні компетентності, що, своєю чергою, вимагає поповнення новими знаннями, необхідними для виконання того чи іншого естетичного проєкту. В умовах особистісно зорієнтованого навчання ураховуємо рівень підготовки кожного студента до практичної самореалізації, допомагаємо у визначенні видів індивідуальної роботи, орієнтуємо на послідовне формування естетичної культури. Удосконалення навчально-

методичного забезпечення спрямоване на реалізацію можливостей студентів у виконанні самостійного творчого пошуку. На кожному з етапів важливим є вироблення потреби передачі набутого досвіду естетичної діяльності майбутніми вчителями української мови і літератури, які зустрінуться з учнівською аудиторією під час педагогічної практики чи майбутньої професійної діяльності. Таким чином, методика формування естетичної культури майбутніх учителів української мови і літератури передбачає ціннісно-мотиваційне спрямування на естетичну діяльність як розширення компетентнісної сфери, що є основою постійного зростання естетичної культури студентів.

Отже, концепція формування естетичної культури майбутніх учителів української мови і літератури постала наслідком виявлених суперечностей у процесі їх професійної підготовки та вибудовувалася відповідно до мети та провідної ідеї дослідження. Підґрунтям виокремлених концептуальних положень стало переосмислення змісту освітнього процесу ЗВО на користь зростання міждисциплінарних знань студентів, переходу від універсальних компетентностей до цілісних поєднань методик вироблення лінгвокультурної грамотності, прагнення підвищувати рівень естетичної культури через самовдосконалення та творчу самореалізацію. Вирішення проблеми формування естетичної культури майбутніх учителів української мови і літератури у процесі професійної підготовки потребує подальшого узагальнення та глибокого аналізу методологічних підходів до цього процесу.

3.2 Методологічні підходи до формування естетичної культури майбутніх учителів української мови і літератури

Із метою теоретико-концептуального обґрунтування педагогічної системи формування естетичної культури майбутніх учителів української мови і літератури у процесі професійної підготовки визначено та проаналізовано методологічні підходи до розробки такої системи у закладах вищої освіти. Для

кожного періоду розвитку суспільства характерні специфічні взірці наукового пізнання, відтак становлення методологічних підходів до формування естетичної культури майбутніх учителів української мови і літератури спричинене нинішніми потребами громадянського суспільства, системи науки й освіти в цілому. Особливості професійної підготовки майбутніх учителів української мови і літератури полягають в окресленні та виконанні професійних завдань із позиції інтеграції різних методологічних підходів. На цій основі важливого значення надаємо сформованості прагнення студентів пізнавати прекрасне, розумітися на естетичних цінностях, творити самим і разом із майбутніми учнями красу в навколишньому світі. Значення інтегративності полягає в осмисленні явищ педагогічної дійсності, їх поліпарадигмальності, зумовлених комплексом підходів, розроблених і аргументованих у педагогічній теорії і практиці. Вони дозволяють установити причинно-наслідкові зв'язки між педагогічними явищами й процесами та визначити з них найбільш значущі для дієвого вирішення поставленої педагогічної проблеми.

«Підхід» як науково-методологічна категорія охоплює сукупність принципів, теоретичних положень і відповідні їм способи діяльності. Підхід – усвідомлена реалізація викладачем у навчанні студентів взаємопов'язаних цінностей, мети, методів дослідження чи практичної діяльності, що відповідають вимогам освітньої парадигми. Структуру підходу складають такі компоненти: основні поняття, які становлять ключовий інструмент мислєдіяльності; система ідей та принципів як стрижневих положень освітньої діяльності, що мають істотний вплив на вибір змісту, форм і способів організації освітнього процесу; педагогічна система побудови освітнього процесу, яка відповідає обраній орієнтації [131; 449].

Професійна підготовка майбутніх фахівців – це системний процес, сукупність елементів, що знаходяться у зв'язку й утворюють цілісність і єдність. Виокремлюємо загальнонаукові підходи, які дозволяють викладачу зорієнтуватися в організації власної професійної діяльності й практично

зреалізувати у навчання студентів осмислені результативні дії, опираючись на ефективне використання сукупності взаємопов'язаних закономірностей, принципів, ідей та способів підготовки майбутніх фахівців у ЗВО, цілісно спрогнозувати найбільшу ймовірність отримання студентами об'єктивних професійно-значущих знань, умінь і навичок. Наші дослідження показали, що формування естетичної культури майбутніх учителів української мови і літератури набуває ефективності, якщо цей процес регулюється розробленими та науково обґрунтованими педагогічними засадами таких загальнонаукових підходів: *системний, гносеологічний, аксіологічний, акмеологічний, праксеологічний, особистісний, діяльнісний, компетентнісний, онтологічний.*

«На розкриття цілісності педагогічних об'єктів, виявлення в них різноманітних типів зв'язків і зведення їх у єдину теоретичну картину» [50, с. 6] спрямовується *системний підхід*. Про важливість системного підходу свідчать праці численних дослідників, серед яких В. Афанасьєв [20], І. Блауберг [50], С. Гончаренко [97], І. Зязюн [157], М. Каган [175], Г. Селевко [473] та ін. Так, І. Блауберг, досліджуючи особливості системного підходу, вказує, що «у будь-якому явищі необхідно віднайти його першооснову, ті вихідні «цеглинки», із яких воно складається, звести складне до простого, ціле до частини» [50, с. 6]. Процес систематизації навчальної та виховної діяльності з метою формування естетичної культури майбутніх учителів української мови і літератури в процесі професійної підготовки відкриває широке поле для порівнянь й узагальнень, пошуків оптимальних шляхів вирішення поставленої педагогічної проблеми. Із позицій системності визначаємо загальну мету теоретичної і практичної діяльності майбутніх учителів української мови і літератури: формування їх естетичної культури в освітньому процесі. Встановлюємо тісні контакти із іншими суб'єктами професійно-педагогічної підготовки студентів, будуємо внутрішні структурні компоненти, розвиваємо зв'язки з зовнішнім середовищем. Формування естетичної культури спрямовуємо на спільні пошуки вирішення професійних завдань, оптимізацію індивідуальних і групових форм взаємодії, поєднання зовнішнього контролю із самоконтролем і

самооцінкою. Плануючи реалізацію навчальних програм у контексті особистісного підходу, передбачаємо співпрацю з естетичним середовищем ЗВО, у якому майбутні учителі української мови і літератури можуть самоствердитись, самовизначитись як інтелектуально та естетично довершена особистість.

Серед концептуальних підходів формування естетичної культури майбутніх учителів української мови і літератури виокремлюємо *гносеологічний*. У його основі лежить теорія пізнання, що вивчає природу, загальні передумови пізнання, можливості відношення знання до реальності, виявляє умови достовірності та істинності знань. Термін «гносеологія» А. Баумґартен у XVIII ст. використав як уточнення для ще одного винайденого ним терміна «естетика» (теорія вільних мистецтв, мистецтво пізнання прекрасного, мистецтво міркування; чуттєве пізнання) [124]. Основне коло гносеологічної проблематики включає в себе інтерпретацію суб'єктом об'єкта пізнання (студентом – навчального матеріалу, що підлягає засвоєнню). До важливих тенденцій реалізації гносеологічного підходу в ході формування естетичної культури майбутніх учителів української мови і літератури відносимо пізнавальний процес, проблему істини, форм і методів пізнання, зокрема:

– розуміння взаємозв'язку наукового пізнання та його методології з ціннісно-цільовими орієнтирами;

– застосування інноваційних технологій для розвитку пізнавальної та естетичної діяльності;

– естетичні знання як «результат пізнавального процесу, як тотожне істині, науковому знанню» [537, с. 126];

– використання індивідуальних механізмів, що допомагають у пізнанні прекрасного.

У нашому дослідженні виходимо з таких принципів гносеології як об'єктивність, пізнаваність, активне творче відображення, оперуємо поняттями: «пізнання», «свідомість», «відчуття», «краса», «розум», «істина».

Визначальними для нас стали думки А. Макаренка про те, що окреме історико-культурне ціле визначає буття всіх складників, у тому числі й виховання, ціннісно-гносеологічними константами виховання виступають соціокультурні принципи, аксіо- та антропологічний аспекти, онтологічний аспект, психологічний аспект, «уміння втрутитися в рух характеру» [281, с. 44]. Ці аспекти допомогли встановити закономірності та визначити особливості формування естетичної культури майбутніх учителів української мови і літератури як цілеспрямоване поєднання різнопланових знань студентів, осягнення яких відбувається через системний освітній процес.

У професійній підготовці майбутніх учителів української мови і літератури важливо застосовувати *аксіологічний* підхід (грец. aksios – коштовний), який ґрунтується на «філософському вченні про моральні, етичні, культурні цінності як смислоутворювальні основи людського буття, що визначають напрями й умотивованість діяльності, учинків» [491, с. 162]. Аксіологічний підхід іманентно властивий гуманістичній педагогіці, на чому наголошують І. Ісаєв [166], О. Картавих [194], В. Крижко [234], Б. Лихачов [265], Т. Садова [470], В. Сластьонін [491], Н. Ткачова [517] та ін. У нашому досліджені послуговуємся визначенням поняття «аксіологічний підхід» В. Сластьоніним як своєрідного «містка» між теорією та практикою, що, з одного боку, надає можливість вивчати різні явища й події з погляду закладених у них можливостей щодо задоволення актуальних потреб, а з іншого, – розв’язувати завдання подальшої гуманізації суспільства [491, с. 162]. Таким чином, аксіологічний підхід передбачає врахування позитивних настанов, становлення морально-вольових якостей майбутніх учителів української мови і літератури, сприяє реалізації їх ціннісних пріоритетів у діяльності та стосунках, цілеспрямованому долученню до естетичної діяльності. Основними особистісними цінностями вбачаємо ті, що:

– відображають ставлення до прекрасного та науковий рівень суджень про нього;

– сприяють становленню мовленнєвої культури на основі ціннісних суджень про прекрасне;

– відповідають емоційному стану особистості, що отримує радість від спілкування з прекрасним і від творення прекрасного;

– відображають різні аспекти розуміння естетичних категорій;

– створюють відчуття необхідності задоволення естетичних потреб та інтересів.

У процесі професійної підготовки майбутніх учителів української мови і літератури опанування літературознавчими дисциплінами є важливим джерелом формування естетичної культури. Специфіка художнього твору як мистецтва слова сприяє визначенню особистісних цінностей, які пов'язуємо з оволодінням такими естетичними категоріями: естетична свідомість, естетичний рівень художнього твору, естетичні ідеали, естетичні концепції, естетична оцінка. Для опанування цими та іншими категоріями застосовуємо *акмеологічний* підхід. Особистість виявляє себе через акме («вища точка, період розквіту особистості, найвищих її досягнень…») або акме колективне («вияв високого професіоналізму в груповій діяльності…») [5, с. 217]. Предметом акмеології є творчий потенціал людини, закономірності й умови досягнення вершин самореалізації, тому в процесі професійної підготовки майбутніх учителів української мови і літератури вирішуємо важливе завдання – забезпечити необхідними знаннями, створити відповідні технології та умови для успішної їх реалізації у різних сферах естетичної діяльності. Послуговуємося дослідженнями акмеології в контексті теорії діяльності взагалі й професійної діяльності зокрема (Б. Ананьєв [8], Е. Головаха [93], Н. Кузьміна [237], Л. Рибалко [454], І. Якіманська [587] та ін.). Оскільки естетичне становлення особистості майбутнього вчителя української мови і літератури не може відбуватися поза сферою самопізнання, то її зростання з погляду акмеологічного підходу розглядаємо як контрольований процес: – реалізації закономірностей та механізмів оптимізації роботи над власним інтелектуальним, творчим, самоосвітнім, естетичним потенціалом на шляху

безперервного розвитку; – досягнення рівня естетичної культури, необхідного сучасному фахівцю. Таким чином, акмеологічний підхід спрямований на зростання особистісного потенціалу студентів, досягнення ними власного «акме» – вершини самореалізації в різних сферах естетичної діяльності в освітньому процесі ЗВО.

Праксеологічний підхід дозволив розглядати діяльність майбутніх учителів української мови і літератури з позиції її успішної практичної реалізації. На важливості різних способів практичної діяльності наголошували Н. Амеліна [7], Ю. Бабанський [21], В. Кавалеров [173], В. Рибалка [453] та ін. Праксеологія встановлює пошук і здійснює відбір саме тих засобів і форм, які забезпечують досягнення поставлених цілей [173, с. 491]. Праксеологічний підхід до формування естетичної культури майбутніх учителів української мови і літератури визначає форми естетичної діяльності в умовах змін ціннісних орієнтирів суспільства та виступає як необхідність підвищення рівня їх осмисленості, відтак передбачає поглиблений розвиток структури, форм, методів навчання. Цей підхід вимагає оптимізації діяльності студентів, створення належних умов для зростання рівня їх креативності, здатності до реалізації естетичних ідей у контексті особистісно значущої діяльності. Окреслений підхід заснований на «єднанні особистості з її діяльністю», котре розкривається шляхом впливу естетичної діяльності на зміни в структурі особистості [453, с. 31]. Сприяє особистісному зростанню майбутніх учителів української мови і літератури вибір найбільш адекватних видів і форм діяльності, що відповідають їх здібностям, потребам, інтересам. Особливу увагу зосереджуємо на ефективній спільній діяльності студентів та викладачів, яка спрямована на досягнення професійно спрямованих цілей. Відтак, праксеологічний підхід розглядаємо як головний чинник успішної практичної естетичної діяльності майбутніх учителів української мови і літератури.

На необхідності *особистісного підходу* в процесі навчання особливо наголошували психологи Л. Виготський [85], О. Леонтьєв [256]. Особистісний підхід у педагогічній науці розглядається як динамічні смислові системи

індивідуальної свідомості особистості, а також власні життєві ставлення суб'єкта [123, с. 625]. Становлення парадигми особистісно зорієнтованої освіти, розробка її теоретичної моделі та впровадження досягнень науки в практику має значний інтерес для нашого дослідження, зокрема праці І. Беха [41; 42], О. Пєхоти [422], К. Платонова [427], І. Якіманської [587] та ін. О. Пєхота розглядає особистісний підхід як важливий психолого-педагогічний принцип, основу якого складає сукупність вихідних теоретичних положень про особистість і використання практичних методичних засобів, що сприяють її цілісному вивченню та гармонійному розвитку [422, с. 277]. Цей підхід базується на засадах людиноцентризму, відповідно до яких особистість, яка пізнає основи науки й мистецтва, вивчає світ і себе, забезпечує власний професійний саморозвиток через самовираження і самореалізацію. Суголосні з С. Якименко, яка вважає параметрами, що визначають освітню парадигму, «осмислення цінності освіти в суспільстві, усвідомлення культурного розвитку людини, роль освіти в соціумі, уявлення про місце педагога як носія знань і культури в освітньому процесі» [588, с. 77]. У нашому дослідженні визначаємо таку мету застосування особистісного підходу у ЗВО – знайти, підтримати, розвинути здібності й таланти через естетичну діяльність кожного студента, виробити спільно з ним механізми його саморозвитку, самовиховання, самооцінки в підготовці до професійної самореалізації. Для її вирішення:

– надаємо пріоритет індивідуальності, самоцінності студента;

– зосереджуємо увагу на індивідуальних естетичних потребах та можливостях самореалізації кожного;

– спонукаємо до співпраці й співтворчості студентів і викладачів у виконанні естетичних проектів;

– створюємо ситуацію вибору практичної естетичної діяльності;

– актуалізуємо особистісне зростання як основу самостійності;

– стимулюємо розвиток й саморозвиток студентів через самооцінку;

– посилюємо відповідальність студентів за якість власних здобутків в ході естетичної діяльності.

Погоджуючись із думкою І. Якіманської, що в основі особистісного підходу «лежить визнання індивідуальності, самоцінності кожної людини, її розвитку не як колективного об'єкту, але, передусім, як індивіда, наділеного своїм неповторним суб'єктивним досвідом» [587, с. 9], наголошуємо на обов'язку кожного майбутнього вчителя української мови і літератури бути таким суб'єктом навчально-виховного процесу, який має певні творчі здобутки, вдовольняє індивідуальні естетичні потреби. У процесі формування естетичної культури оперуємо поняттями «особистість», «самосвідомість», «самовиховання», «самореалізація», «самоосвіта», «індивідуальність», намагаємося наблизити навчання кожного студента до реалізації його конкретних здібностей, за визначенням В. Кременя, – «майбутньої життєвої траєкторії» [232, с. 2].

Реалізація особистісного підходу у професійній підготовці майбутніх учителів української мови і літератури передбачає його поєднання з *діяльнісним підходом*, в основі якого лежить філософське твердження про важливість діяльності для особистості. Тлумачення наукового поняття діяльності знаходимо в працях Г. Батищева [31], Ф. Гегеля [91], І. Канта [186], які окреслили загальну схему діяльності, розглянули діалектику її структури, зазначили соціально-історичну зумовленість. Сучасні науковці виокремили концептуальні схеми діяльності, яку визначено ними як:

– єдність потреб, мотивів, завдань, засобів для вирішення завдань, дії, операції, які спричинюють неоднакове функціональне навантаження на різних рівнях діяльності (В. Краєвський [226, с. 59]);

– направленість на вивчення саморегуляції професійної діяльності, у якій відображені мета, умови, програма дій, критерії досягнення, повідомлення про ефективність результатів, їх корекція (С. Калашнікова [181, с. 194]);

– потреба, спрямованість, мотив, мета, результат, оцінка (Т. Добко [169, с. 317]).

Діяльнісний підхід розглядаємо як основний засіб розвитку в майбутніх учителів української мови і літератури ціннісного ставлення до світу,

вироблення цілеспрямованості, уміння планувати, організовувати та коригувати власну практичну діяльність, що важливо для реалізації когнітивно-лінгвокультурного, діяльнісно-творчого компонентів естетичної культури. У процесі діяльнісних вчинків особистість цілеспрямовано впливає на перетворення об'єктивної дійсності. Діяльнісний підхід спрямовує майбутніх учителів української мови і літератури на ґрунтовне засвоєння фахових знань, розвиток творчих здібностей та пізнавальних потреб. Студенти набувають умінь і навичок, необхідних для майбутньої професійної діяльності, виробляють особистісну модель ціннісного сприйняття результатів естетичної діяльності. Від успішної реалізації в освітньому процесі діяльнісного підходу залежить вироблення професійних цінностей та об'єктивної самоідентифікації. Діяльнісно-творчий компонент естетичної культури спрямований на оволодіння ефективними способами проєктування і апробації естетичної діяльності винятковим особистісним способом. Це дозволяє перетворити студента із пасивного об'єкта педагогічного впливу на активного суб'єкта освітньої діяльності з високим рівнем креативності.

У ході опанування професійними знаннями майбутні учителі української мови і літератури набувають неповторного естетичного досвіду через *компетентнісний підхід*, що в педагогічній науці означає зіткнення особистісної дії з об'єктивними закономірностями буття. Важливими стали ідеї Л. Буєвої [64], Л. Виготського [84], І. Зімньої [146], І. Лернера [258] про те, що навчання має бути спрямованим на розвиток, спиратися на вміння, які вже сформувалися, і на ті, які лише формуються. Уведене Л. Виготським поняття «зона актуального розвитку» [84, с. 39] використовуємо при оцінюванні досягнутого рівня сформованості естетичної культури під час самостійного застосування майбутніми вчителями української мови і літератури здобутих знань в естетичній діяльності. Ураховуємо переструктурування їх уявлень та набутих знань на особистісні переконання, перехід внутрішніх актів мисленнєвої діяльності у зовнішню конкретну дію, пов'язану з естетичним зростанням, серед яких: – удосконалення навичок естетичного сприймання та

оцінювання творів мистецтва; – розширення діапазону використання інтегративних знань при аналізі літературних творів; – підвищення ступеня оволодіння метамовою різних видів мистецтв; – вироблення суб'єктивної моделі оцінювання мистецьких явищ. Таким чином, відбувається формування власного бачення шляхів пізнання прекрасного майбутніми учителями української мови і літератури, їх самовдосконалення, готовність поєднувати професійне зростання із підвищенням рівнів естетичної культури.

Поєднання навчання з підвищенням рівня естетичної культури найбільш повно реалізується в процесі практичної діяльності майбутніх учителів української мови і літератури в межах естетичного середовища ЗВО. О. Ярошинська говорить про «педагогічний потенціал» середовища, який має вплив на «ціннісно-змістовий, моральний, естетичний інтелектуальний» рівні студентів [594, с. 178]. Складові частини середовища ЗВО, задіяні в навчально-виховному процесі, дослідниця поділяє на речові компоненти середовища, спеціально створені й призначені для педагогічних цілей: компоненти, що мають призначення виконувати педагогічні функції; природні компоненти всередині приміщення; природу навколишнього середовища. Відтак, зростає роль *онтологічного підходу* в освітньому процесі ЗВО. Не випадково цей підхід сьогодні активно розглядається педагогічною наукою. Розроблені науковцями методики побудови онтологій предметних галузей й професійного середовища, зокрема, створення умов для визначення основних напрямів і принципів освітньої діяльності у вищій школі, що готує фахівців для професій, котрі характеризуються особливими вимогами стосовно обов'язку і належної професійної підготовки (В. Артемов [16], В. Горшкова [102], А. Ідінов [164], Н. Наливайко [316] та ін.). Онтологічний підхід суттєво збагачує професійну підготовку студентів, формує їх естетичні смаки та потреби, розширює сферу самореалізації, оскільки в межах естетичного середовища ЗВО відбувається позитивний вплив на особистість як на свідомому, так і на позасвідомому рівнях. Майбутні учителі української мови і літератури мають можливість швидше адаптуватися та самовизначитися з подальшою естетичною діяльністю,

що сприятиме цілісному й гармонійному впливу на них. Онтологічний підхід інтегрує сфери систематичного навчального процесу та його практичну реалізацію. Майбутні учителі української мови і літератури, здобуваючи вищу освіту, багато часу перебувають в естетичному середовищі, тому його вплив важливий у всі періоди становлення фахівця. Природність, багатогранність, естетична довершеність середовища знаходиться в межах екопсихології та позитивно впливає на самопочуття, відкриває можливість вибору змісту й форм діяльності, сприяє зростанню авторитету та іміджу. Таким чином, онтологічний підхід суттєво збагачує професійну педагогіку, надаючи можливість студентам здобути якісний особистісний та фаховий досвід. Попри всю оригінальність та самобутність естетичного середовища кожного навчального закладу, його облаштування має бути регламентованим освітньою доцільністю та мати естетичну цінність. Педагогічний потенціал естетичного середовища має відповідати задоволенню культурних та естетичних запитів студентів, доносити наукову, культурну, соціально-політичну інформацію. На формування естетичної культури майбутніх учителів української мови і літератури впливають такі його складники: – дидактичне середовище: навчальні аудиторії, у яких щодня перебуває студент під час навчального процесу; – місця для масових заходів, квестів, зустрічей тощо; – актова зала, що зазнає нового тематичного оформлення до кожного запланованого заходу; – бібліотеки, що є не тільки інформаційними центрами, а й місцем культурно-мистецьких заходів; – приміщення для гурткових занять, засідань проблемних груп тощо, що діють як лабораторії для вдосконалення талантів молоді; – ботанічний сад – місце для творчих експериментів та естетичних тренінгів у будь-яку пору року.

Отже, формування естетичної культури майбутніх учителів української мови і літератури регулюється на загальнонауковому рівні та передбачає: – цілеспрямоване поєднання різнопланових знань, умінь, навичок; – вироблення ціннісних пріоритетів у діяльності; – забезпечення необхідними знаннями для реалізації в різних сферах естетичної діяльності; – вибір адекватних видів, форм

діяльності; – професійний саморозвиток через самовираження і самореалізацію; – постпраксеологіче спрямування.

Виявлені особливості формування естетичної культури майбутніх учителів української мови і літератури в українських ЗВО (див. розділ 2.3) спрямовують на конкретно-науковий рівень дослідження. Конкретно-наукові підходи до формування естетичної культури майбутніх учителів української мови і літератури визначають цей процес як сукупність універсальних об'єднувальних чинників, за допомогою яких можна цілісно (шляхом вияву причиннєвих зв'язків) обґрунтувати взаємовідносини між ними. Серед конкретно-наукових підходів у процесі професійної підготовки майбутніх учителів української мови і літератури найбільш дієвими вважаємо *культурологічний, герменевтичний, інтегративний, кроскультурний, практико-орієнтований.*

Розглядаємо культурологічний підхід як такий, що тісно пов'язаний із поняттями «особистість» і «культура», тобто, можливий за умови розвитку якостей особистості як культурного індивіда. Про важливість *культуролоічного підходу* йдеться в працях сучасних дослідників (Г. Балл [28], І. Бех [44], М. Євтух [129], І. Зязюн [154; 156], В. Рибалко [454], М. Романенко [459], О. Семашко [475], та ін.). Гуманізація, гуманітаризація освіти, сприяння всебічному розвиткові особистості через застосування культурологічного підходу є нагальним освітнім завданням XXI ст. Як зазначає О. Бованенко, виховання індивідуальності, здатної до саморозвитку й самовизначення у світі культурних цінностей – це «напрям у педагогічній практиці, в основі якого лежить принцип культуровідповідності освіти, що доповнює та збагачує її науковий зміст» [51, с. 6]. Культурологічний підхід реалізовуємо в ході дослідження як конкретно-наукову методологію пізнання та перетворення дійсності, бачення освіти крізь призму поняття культури, розуміння її як культурного процесу. Цьому сприяє застосування інноваційних технологій навчання (співавтор лекції викладача, випереджувальні дослідницькі завдання, використання елементів власних творчих напрацювань під час вивчення

літературних тем, організація культурних заходів: поетичних віталень, конкурсів читців, декламаторів, рецензування та редагування студентських робіт, сторітелінгів, організація театральних вистав, участь у інсценуванні фрагментів літературних творів, підбір та використання фрагментів музичного супроводу в практичній діяльності, організація заочних подорожей у художні та літературні музеї світу, презентація зразків національного мистецтва країни, твір якої вивчається, робота з інтернет-виданнями літературних творів). Їх застосування вимагає діагностики культурних установок і потреб майбутніх учителів української мови і літератури та їх подальшого розвитку в умовах відповідного естетичного середовища. Освітній простір ЗВО, розбудований як естетичне середовище, дозволяє студенту бути вільною активною індивідуальністю, здатною до самовираження та самореалізації. За такого підходу у майбутніх учителів української мови і літератури виникає потреба в спілкуванні з різними видами мистецтва, формуються комунікативні компетентності. Культурологічний підхід створює широкі можливості для роботи з художніми текстами: студенти опановують літературні твори, що мають естетичні цінності, які реалізується ними в естетичному середовищі через різні види практичної діяльності.

Герменевтичний підхід – один із найбільш актуальних при вивченні літературознавчих дисциплін, адже сприяє зосередженню уваги на рецепції та інтерпретації художнього тексту. У філософських працях Г.-Г. Гадамера [87], В. Дільтея [120], О. Потебні [435], М. Хайдеггера [545], Ф. Шлейєрмахера [576], К. Ясперса [595] знаходимо шляхи інтерпретації літературних творів як сучасних, так і віддалених часом. Нехтуючи різницею між інтерпретатором і автором, шукаємо справжній смисл художньої творчості, намагаємося «зрозуміти письменника краще, ніж він сам себе, зрозуміти мовлення так само добре, а потім іще краще, ніж його творець» [120, с. 198]. Таким чином, вступаємо в діалог з літературним текстом та його автором, до якого готуємо майбутніх учителів української мови і літератури. Аналізуючи текст, працюємо над його знаково-символічною системою в новому культурному й мистецькому

контексті, робимо наголос на опрацюванні естетичних відкриттів автора. Розуміння глибини авторського задуму, його інтерпретація, проєктування під кутом ціннісних відкриттів є складниками професійних компетентностей сучасного вчителя української мови і літератури. Із урахуванням герменевтичного підходу створюємо навчально-методичне забезпечення. Основними категоріями герменевтики: «розуміння», «смисл», «традиції», «інтерпретація», герменевтичне «коло», «трикутник», «квадрат», «частина й ціле» – наповнюємо естетичне середовище ЗВО. Реалізуючи положення герменевтичного підходу, розширюємо аксіосферу студентів.

Інтегративний підхід – один із перспективних напрямів розвитку сучасної вищої освіти. Його застосування дає можливість сформувати уміння майбутніх учителів української мови і літератури віднаходити, збирати, порівнювати, аналізувати та синтезувати інформацію з різних навчальних дисциплін; оволодівати здатністю поєднувати знання, отримані в різних галузях навчання, й переносити навчальний досвід у нові форми. Вітчизняні й зарубіжні вчені (С. Берейтер [600], Дж. Клейн [614], О. Любарська [219], А. Токарева [519], Е. Хірш [612], М. Хубер [613] та ін. серед умінь студентів, що формуються в ході інтегративного навчання, виокремлюють уміння будувати логічні зв’язки, аргументовано вирішувати проблемні запитання, порівнювати споріднені та відмінні характеристики, знаходити необхідну інформацію, переносити знання з однієї дисципліни до іншої, бачити перспективи цих знань. С. Берейтер підкреслює, що інтегративний підхід передбачає сформованість у студентів високого рівня самоусвідомлення, розуміння особистісних навчальних потреб, наявність мети, уміння робити вибір, спрямування на результативність [600]. Суголосні з О. Любарською, що міждисциплінарна інтеграція – це «створення нерозривно пов’язаного, єдиного, цілісного, що веде до появи якісно нової, інтегративної властивості отриманих знань, які не зводяться до суми властивостей об’єднаних елементів, а забезпечують вищу ефективність функціонування всієї цілісності» [219, с. 22]. Відповідно до концепції американського педагога й культуролога Е. Хірша,

сучасна освічена людина має володіти мінімумом загальнокультурної інформації, яку вчений називає базовими поняттями, фоновими знаннями, культурними знаками й символами. Автор опублікував словник культурної грамотності, до якого включив п’ять тисяч базових лінгвокультурних концептів із галузі літературознавства, мистецтва, техніки, філософії, естетики та ін. [612], який є актуальним для майбутнього вчителя української мови і літератури. Використання інтегративного підходу потребує нових вимог до побудови навчального процесу. Із погляду інтегративного підходу знання дисциплін «Семіотика», «Українська ономастика», «Герменевтика», «Основи лінгвокультурології» «Лінгвістичний аналіз художнього тексту» тощо сприятимуть глибшому вивченню майбутніми вчителями української мови і літератури художніх творів. У межах когнітивно-лінгвокультурного компонента естетичної культури визначаємо рівень оволодіння лінгвокультурними концептами літературного твору, наявність навичок сприймання та естетичного оцінювання навчального матеріалу. Використання інтегративних знань при аналізі літературних творів поглиблює світоглядне уявлення студентів про цілісність художньо-мистецького світу літературного процесу й літературного розвитку, а також об’єднує знання студентів з різних дисциплін для вирішення спільних цілей і завдань, розвиває індивідуально-особистісні й професійно-діяльнісні якості студентів, що синтезуються у рівні сформованості їх естетичної культури.

У процесі ефективної інтеграції відбувається суб’єкт-суб’єктна взаємодія викладачів і студентів для спільної естетичної діяльності, практикуємо при цьому застосування колективних форм роботи над удосконаленням естетичної культури майбутніх учителів української мови і літератури (засідання проблемних груп, клубів за інтересами, «круглих столів» тощо). Такі види діяльності дають можливість виявити взаємозв’язок і взаємодію культури й мови як процесу єдності мовного й культурного змісту літературного твору. Як зазначає Н. Миропольська, «мистецтво слова – це особлива організація художнього часу й простору, що розкриває людині світ. Своєрідність пізнання

світу через його концептуальну картину полягає у тому, що слово фіксує не лише конкретні об'єкти життя, які можна реально сприйняти, а й переживання, прагнення, почуття, настрої» [300, с. 233]. Отже, естетичні категорії: художнє слово, образ, зображально-виражальні засоби, художнє мовомислення, авторський стиль та ін. оптимально поєднуються за умови організації освітнього процесу на основі інтегративного підходу.

Найважливішим завданням сучасної освіти є виховання громадянина, який розуміє свою відповідальність за долю власної держави й всього людства. *Кроскультурний* підхід передбачає оволодіння сукупністю кроскультурних знань, виховання особливого ставлення до творів мистецтва інших народів. До кроскультурної підготовки студентів нині активно звертаються О. Богданов [52], Я. Турбовський [524], В. Сідоров [488] та ін. Я. Турбовський бачить кроскультуру як своєрідний сплав різних культур, що виник через історичну обумовленість у світі, де відбуваються глобалізаційні процеси [524]. Урахування націокультурних цінностей в межах євроінтеграційних процесів означає потребу в усвідомленні власної соціокультурної ролі й відповідальності за національно-культурний розвиток, за стратегію і поведінку у різних життєвих ситуаціях, за стиль спілкування з представниками різних національностей, громадянську позицію. В. Сідоров наголошує, що культура «втілювала в собі все краще, характерне для етносу і, концентруючись у його досвіді, послідовно передавалась із покоління в покоління…, складаючи сукупність духовно-моральних цінностей народу, норм і соціальних орієнтирів» [488, с. 35]. Поглиблення знань про національні та загальнолюдські цінності, моральні принципи, розвиток рідної культури, мови слугує рушійною силою особистісно-професійного зростання майбутніх учителів української мови і літератури. О. Богданов стверджує: «Новий досвід світобачення, пов'язаний із сучасними процесами глобалізації та інтернаціоналізації, ставить культурні смисли і символи всіх епох і народів у стан нескінченного крос-культурного діалогу-полілогу. Подолання етноцентризму в сучасному плюралістичному світі стає життєво важливим. Таким чином, міжпредметність, кросдисциплінарність, крос-

культурність є сьогодні основними методологічними передумовами пізнання навколишньої дійсності» [52, с. 150]. Зауважимо, що при компаративному аналізі творів авторів різних країн відбувається перетин культур, «зіткнення культур», тобто, взаємопроникнення цінностей різних культур. Головною вимогою при виборі творів для аналізу має стати їх висока художня вартість, дотичність тематики, зв'язок із відповідною історичною епохою. Відтак, кроскультурний підхід створює можливість для майбутніх учителів української мови і літератури усвідомлення цілісного розвитку світу через пізнання його культурного розмаїття. Здобутки мистецтва літератури різних народів мають рівноправну естетичну цінність, а їх особливості та відмінності є матеріалом для вивчення. Таким чином, сприяємо становленню естетичної свідомості майбутніх учителів української мови і літератури, усвідомленню ними діалектичного взаємозв'язку з естетичним розвитком суспільства, який дозволяє зберігати й передавати національні культурні традиції.

Практико-орієнтований підхід у фаховій підготовці майбутніх учителів української мови і літератури – це спрямування навчального процесу на кінцевий результат, тобто, вироблення у студентів ефективних навичок майбутньої професійної діяльності. Цей підхід розглядався у працях багатьох учених, проте й до сьогодні залишається малодослідженим. Послуговуємося розвідками І. Калугіної [182], Н. Матюшенко [292], І. Пальшкової [359]. І. Калугіна вказує, що сутність практико-орієнтованого навчання полягає в «побудові навчального процесу на основі єдності емоційно-образного та логічного компонентів змісту; набуття нових знань і формування практичного досвіду їх використання під час вирішення життєво важливих завдань і проблем; емоційного й пізнавального насичення творчого пошуку учнів» [182, с. 8]. При реалізації практико-орієнтованого підходу враховуємо думки І. Пальшкової щодо перетворення на кінцевий продукт, на конкретизовані види дій у вигляді необхідного досвіду, засвоєного в ході роботи з навчальною інформацією, цілей та завдань навчання студентів [359]. Рівень ефективності навчального процесу визначаємо відповідно до зростання практичного досвіду майбутніх учителів української мови і

літератури у ході практичної естетичної діяльності. При цьому практичні дії повинні мати різнобічний характер: розумові операції, вирішення проблемних ситуацій, планування і розв'язання різноманітних творчих завдань та виконання різнопланових естетичних проєктів. Орієнтація спрямованості змісту навчального процесу на кінцевий практичний продукт вимагає застосування відповідних методик. Серед складників організації практико-орієнтованого навчання – мотиваційне забезпечення навчального процесу, свідомість і активність студентів у навчанні, можливість вільного вибору способів вирішення поставленої мети, наявність компетентнісних та креативних мотивів, націленість на зв'язок навчання з практикою. Н. Матюшенко пропонує застосовувати в практично-орієнтованому навчанні «педагогічну клініку» – форму практико-орієнтованої підготовки, яка дає змогу опанувати науково-дослідницькі, комунікативні вміння. За словами науковця, основне навчання в педагогічній клініці відбувається у процесі роботи над конкретними темами, що дає змогу студентам осягнути, як працює освітня система «насправді» [292]. Практико-орієнтований підхід дозволяє виробити постпраксеологічні навички: самоорганізацію, спрямування на підвищення рівня естетичної культури в опануванні навчальними дисциплінами, виконання дослідницької роботи, творчих завдань тощо. Таким чином, особливостями практико-орієнтованого підходу при формуванні естетичної культури майбутніх учителів української мови і літератури уважаємо: – організацію змісту навчання відповідно до індивідуальних траєкторій формування естетичної культури майбутніх учителів української мови і літератури; – використання особистісно зорієнтованих методів та прийомів навчання; – орієнтацію освітнього процесу на кінцевий продукт; – заміну репродуктивних технологій навчання практичним застосуванням набутих знань, умінь та навичок.

Як бачимо, застосування конкретно-наукових підходів значно розширює професійні компетентності майбутніх учителів української мови і літератури на основі оволодіння естетичними знаннями, а саме:

– сприяє баченню студентами освіти крізь призму поняття культури; – надає широкі можливості роботи з художніми текстами як джерелом культурологічної інформації;

– формує навички інтерпретації, творчого співавторства;

– забезпечує міждисциплінарну інтеграцію, усвідомлення взаємопроникнення цінностей різних культур та сучасне світобачення.

Отже, формування естетичної культури майбутніх учителів української мови і літератури набуває ефективності, якщо цей процес регулюється науково обґрунтованими та розробленими педагогічними засадами загальнонаукових (системний, гносеологічний, аксіологічний, акмеологічний, праксеологічний, особистісний, діяльнісний, компетентнісний, онтологічний) та конкретно-наукових (культурологічний, герменевтичний, інтегративний, кроскультурний, практико-орієнтований) підходів. Забезпечення методологічних підходів до організації формування естетичної культури майбутніх учителів української мови і літератури викликало необхідність здійснення обґрунтування умов дієвості педагогічної системи цього процесу, які детально розглянемо в наступному параграфі.

3.3 Педагогічні умови формування естетичної культури майбутніх учителів української мови і літератури

Забезпечення організації формування естетичної культури майбутніх учителів української мови і літератури вимагає визначення та наукового обґрунтування педагогічних умов, що відповідають поставленим освітнім цілям. Дефініція «умова» означає спеціальні обставини, що зумовлюють здійснення чого-небудь чи допомагають у сприянні чомусь. С. Висоцький формулює поняття «умови» як «сукупність об’єктивних можливостей змісту навчання, методів, організаційних засобів його здійснення, коли забезпечується успішне вирішення поставленого педагогічного завдання» [86 с. 91]. Постає

завдання – створити й вдосконалити існуючі в освітньому процесі ЗВО умови, які сприятимуть успішному досягненню запланованих результатів дослідження – позитивній динаміці сформованості естетичної культури майбутніх учителів української мови і літератури.

Не випадково розробленню понять «умови», «педагогічні умови» приділено багато уваги педагогічною наукою. Педагогічні умови формування естетичної культури вивчали С. Масловська [290], М. Нечепоренко [320], Н. Пилипенко [423], В. Томашевський [521], Н. Черникова [553] та ін. Дослідники суголосні в тому, що професійна підготовка фахівців – провідне завдання педагогічного процесу, яке вирішується під час діяльності як викладачів, так і студентів. Результативність цього процесу оптимізують педагогічні умови. Вони окреслюють різноманітні види діяльності, спрямовані на особистісний і професійний розвиток майбутнього фахівця, на отримання ним компетентнісних знань, розвинутих культурних навичок та сформованого професійного мислення. Педагогічні умови професійної підготовки майбутніх учителів української мови і літератури розглядаємо як об'єктивні сутнісно-стійкі й повторювані зв'язки між усіма складниками освітнього процесу, які спрямовані на ефективну реалізацію основних функцій цього процесу та охоплюють такі його складники:

– *змістово-процесуальний*, оскільки передбачають залежність наслідків освітнього процесу від змістового наповнення навчальних дисциплін, різноманітних способів залучення студентів до навчально-пізнавальної та естетичної діяльності, правильно вибрані методи й засоби навчання, творчий підхід до розв'язання навчальних завдань, мотивацію студентів до формування естетичної культури;

– *гносеологічний*, що передбачає залежність результатів навчання майбутніх учителів української мови і літератури від вироблених навичок практичного застосування отриманих знань в освітньому процесі, від спрямування на розв'язання навчальних та професійних завдань, від обсягу засвоєння естетичних знань;

– *психологічні* складники пов’язані з потребою врахування в навчальній та естетичній діяльності майбутніх учителів української мови і літератури їх психічних можливостей, що визначають процес активного освітнього пізнання, особливості мислення, пам’яті, уваги, сприйняття, прояви здібностей, таланту;

– *соціологічні*, що впливають на соціальний розвиток особистості студента, на ефективність його навчальної діяльності, якщо вони підкріплені інтенсивністю пізнавальних контактів, якісним спілкуванням на різних ступенях професійного зростання, на присутність певних зовнішніх умов, зокрема наявності позитивного соціального оточення;

– *організаційні* складники, продиктовані необхідністю управління освітнім процесом як з боку керівництва ЗВО, викладачів, так і оптимальної організації власної навчальної та естетичної діяльності кожним студентом.

Суголосні з думкою Ю. Бабанського, що «ефективність педагогічного процесу залежить передусім від умов, у яких він проходить» [22, с. 127]. Користуючись суміжними поняттями дефініції «умова» – «обставини», «фактори», «чинники», розуміємо умови як рушійну силу формування естетичної культури майбутніх учителів української мови і літератури, оскільки вони визначають характер навчання у ЗВО, мотиви до певних дій викладачів і студентів. Кожна визначна педагогічна умова сприяє формуванню естетичної культури, а її вияв залежить як від формулювання та усвідомлення цієї умови, так і від її існування і здійснення. Педагогічні умови є сукупністю взаємозалежних чинників та важливим підґрунтям професійного становлення і зростання естетичної культури майбутніх учителів української мови і літератури. При цьому важливим є усвідомлення всіма учасниками педагогічного процесу їх значення та необхідності реалізовувати висунуті вимоги усіх умов у комплексі та взаємодії.

Розглянемо основні педагогічні умови формування естетичної культури майбутніх учителів української мови і літератури, у яких ураховано загальнонаукові та конкретно-наукові підходи, особливості майбутньої

професійної діяльності, методи та організаційні форми, необхідні для досягнення поставленої мети дослідження.

Перша умова – створення позитивної мотивації до естетичної діяльності. Естетична діяльність студентів має знаходитися в центрі уваги викладачів та керівників підрозділів естетичного середовища ЗВО, які спільними зусиллями сприяють організації діяльності кожного студента. Естетична діяльність студентів – це «специфічний вид духовно-практичної діяльності, спрямованої на перетворення світу (природного й соціального) і самої людини згідно з уявленням про гармонію, міру, досконалість та красу» [126, с. 64]. Фундаментом естетичної діяльності майбутніх учителів української мови і літератури є свідомо визначена мета, яка постає на основі почуттів, ідеалів, цінностей. У дослідженні зосереджуємо увагу на актуалізації в естетичній діяльності майбутніх учителів української мови і літератури естетичних потреб, почуттів, смаків, ідеалів, поглядів, від яких залежить рівень здійснення цієї діяльності. Залежно від особистісних якостей кожного студента виокремлюємо різновиди естетичної діяльності, пов'язані з опануванням та відтворенням вже існуючих естетичних цінностей, як-от:

– дослідницько-пошукові естетичні проєкти, декламації, виступи тощо;

– естетична діяльність, результатом якої є створення нових цінностей: сценарії, скрапбукінги, поетичні та прозові твори тощо;

– передача та розповсюдження естетичних цінностей: заочні екскурсії, сторітелінги тощо.

Для успішної естетичної діяльності студентів необхідна мотивація до її виконання. Проблемі мотивації до професійного самовдосконалення особистості присвячені численні праці психологів та педагогів, зокрема І. Ісаєва [166], Н. Кузьміної [237], В. Сластьоніна [491]. Суголосні з Т. Приходько, що «розвиток мотивації професійного самовдосконалення майбутнього викладача є необхідною умовою формування його професійної компетентності, а сама позитивна мотивація професійного самовдосконалення є системоутворювальною складовою його готовності до викладацької

діяльності» [437]. Уважаємо, що спонукатимуть до формування естетичної культури майбутніх учителів української мови і літератури такі мотиви:

– безпосередні, засновані на емоційних проявах особистості;

– перспективні, спрямовані на цілепокладання та визначення мети;

– інтелектуальні, що ґрунтуються на бажанні оволодіти новими знаннями, уміннями, навичками, розширити кругозір та підвищити естетичну культуру.

Досліджуючи психологію розвитку особистості, В. Рибалка деталізує такі потреби як потрібнісно-мотиваційні, цілеутворюючі, пов'язані з прийняттям рішення студентами щодо мети, задуму, ідеї, спрямування їх діяльності на результат [453]. У дослідженні керуємося поняттями «мотивація», «позитивна мотивація». Мотивацію розуміємо як рушійну силу поведінки студента на шляху реалізації прагнення підвищити рівень естетичної культури; як стимул до естетичної діяльності й суб'єктивну підставу для її успішного здійснення. Основною умовою, що сприяє підготовці сучасного вчителя у ЗВО, З. Курлянд уважає «створення позитивної мотиваційної настанови в просторі креативно-професійного середовища [243, с. 171]. *Позитивна мотивація* визначає сутність рушійної сили, яка стимулює теоретичне моделювання та практичну реалізацію естетичної діяльності та визначається усвідомленням студентами значення сформованості естетичної культури для майбутньої професійної діяльності. В основі позитивної мотивації лежать визначені цілі, професійні настанови, ціннісні орієнтації, інтереси, потреби, вподобання, мотиви. Позитивна мотивація до естетичної діяльності стимулює розвиток особистісних якостей майбутніх учителів української мови і літератури, визначає напрями, форми реалізації її різних видів та обумовлює ефективність цього процесу. Вона виникає разом із появою естетичних потреб, ціннісних установок та бачення нових перспектив; появою інтересу до набуття нових знань, необхідних для майбутньої професійної діяльності. Позитивна мотивація з'явиться в умовах, комфортних для виявлення нахилів, здібностей, умінь студентів. Вона стає стимулом для самовираження і самореалізації через

естетичну діяльність, коли вибір запропонованих завдань буде особистісним і відповідатиме нахилам та інтересам кожного студента.

Таким чином, через розвиток позитивної мотивації можна спрямувати майбутніх учителів української мови і літератури до набуття естетичного досвіду, удосконалення способів мислення як культурної освіченої людини, на підвищення інтелектуального рівня, здійснення правильної оцінки своїх можливостей [383]. Позитивний результат пізнання прекрасного буде відбуватися в тому випадку, коли кожний студент зможе додавати оволодіння новими естетичними категоріями до свого життєвого досвіду. Спрямовуватимуть його особистість на пошуки способів реалізації естетичних знань, умінь і навичок естетичні потреби. Майбутні учителі української мови і літератури будуть отримувати естетичне почуття насолоди як виконавці чи творці, через співпереживання успіху як власного, так і студентської групи, гуртка, театральної студії тощо. Усвідомленому розвитку позитивної мотивації сприяють інтерв'ювання, бесіди, колективно-творчі обговорення естетичних проєктів, дискусії, в основі яких знаходиться осмислення ціннісного складника навчальної діяльності майбутніх учителів української мови і літератури. Інтелектуальний та естетичний розвиток студентів пов'язуємо з їх емоційно-почуттєвим розвитком. Формування естетичної культури в процесі навчальної діяльності уважаємо суголосним із оптимістичною і щасливою частиною життя студента, що стане запорукою його успіху як майбутнього вчителя. Відводимо в процесі формування естетичної культури майбутніх учителів української мови і літератури велику роль емпатії, тобто, умінню насолоджуватися красою творів мистецтва, прищеплюємо відчуття любові до прекрасного, задоволення від творення краси навколо себе. Позитивна мотивація майбутніх учителів української мови і літератури до естетичної діяльності виробляє стійку усвідомленість її ролі та значення для розвитку духовних, моральних якостей особистості, а також виробляє аналітико-оцінні, науково-дослідницькі навички. Призначення викладача при цьому полягає у створенні позитивної емоційно-естетичної атмосфери в діяльності студентів і залежить від уміння

співпрацювати. Не випадково важливу роль І. Зязюн відводить «соціальній енергії» викладача, яку він може віддавати іншим», «його почуттю мови», здатності переконувати, бути прикладом носія української мови, відчуття форми й стилю, гумору та наявності артистичних здібностей [158, с. 211].

Отже, створення позитивної мотивації до естетичної діяльності сприяє розвитку творчих сил і здібностей майбутніх учителів української мови і літератури через самовираження, самореалізацію, розвиток критичного мислення, креативність та прагнення до успіху у виконанні різноманітних видів практичної діяльності.

Друга умова – удосконалення змісту професійної підготовки майбутніх учителів української мови і літератури на основі його міждисциплінарної інтеграції, наповнення кроскультурним та лінгвокультурологічним контентом – покликана активізувати процес свідомого оволодіння майбутньою професією. Ця умова визначає розвиток професійних компетентностей, широку професійну обізнаність майбутніх учителів української мови і літератури, розуміння значення всіх навчальних дисциплін для естетичного зростання, та передбачає активне залучення студентів до практичної естетичної діяльності на основі отриманих знань, готовність до вирішення різноманітних навчальних та естетичних завдань. При реалізації даної умови актуальною є думка А. Дістервега, що кожний студент, який хоче отримати ґрунтовну різнобічну освіту й бути успішним у реалізації своїх професійних знань «повинен досягти цього власною діяльністю, власними силами, власною напругою. Те, чого людина не набула шляхом своєї діяльності – не її…» [121, с. 36].

Уважаємо за необхідне узгоджувати зміст навчальних дисциплін, що відображають єдині цілісні явища естетичної культури. Цілеспрямоване посилення міждисциплінарних зав’язків є важливим чинником розширення меж пізнання майбутніх учителів української мови і літератури. Важливими є знання тих дисциплін, що містять естетичний складник, як-от: «Культурологія», «Українська ономастика», «Лінгвістичний аналіз художнього тексту» тощо (див. розділ 2.3). У контексті досліджень науковців, що торкалися

питань професійної підготовки майбутніх учителів української мови і літератури (С. Гончаренко [100], В. Лелеко [255], Л. Мацько [293-295], М. Пентилюк [416-417], О. Саприкіна [471], О. Семеног [476]), та виходячи з власного досвіду уважаємо за необхідне використовувати інтегративні знання майбутніх учителів української мови і літератури в навчальній та практичній діяльності для підвищення рівня їх естетичної культури. Через аналіз тих чи інших лінгвокультурем, онімного простору художнього твору, його знакової системи тощо в процесі вивчення літературних творів акцентуємо увагу на естетичному складнику навчального матеріалу. Доцільність такого підходу диктується сучасними вимогами до професійної підготовки фахівців на тлі прискорення диференціації навчальних дисциплін та недостатнього засвоєння студентами низки окремих тем. Пізнаючи лінгвокультурологічну та кроскультурну картину світу, відчуваючи себе причетними до світового культурного простору, майбутні вчителі української мови і літератури долучаються до системи загальнолюдських цінностей як сукупності людських думок про естетичне багатство навколишнього світу та розширення меж його пізнання. Цей процес має ґрунтуватися на універсальних знаннях та виробленні особистісної життєвої позиції. Ціннісний *лінгвокультурологічний контент* визначає рівень використання інтегративних знань при аналізі літературних творів, сприйманні та оцінюванні творів інших видів мистецтва у процесі професійної підготовки. Літературні твори, які стають об’єктом вивчення майбутніх учителів української мови і літератури, мають у своїй основі кроскультурні цінності, оскільки збагачують культурний простір, сприяють обміну, впливають на вироблення спільних цінностей. *Кроскультурний контент* – це наповнення освітнього процесу кроскультурними цінностями, сутність якого зводиться до збереження та підтримки національної культури та долучення через пізнання творів мистецтва до культури інших народів. Зорієнтованість на міжкультурні цінності впливає на гуманістичну, інтегративну, захисну, знакову, ціннісну, орієнтаційну функцію пізнання культури.

Таким чином, у процесі професійної підготовки майбутніх учителів української мови і літератури через опанування естетичними категоріями формуються лінгвокультурологічні та кроскультурні компетентності. Це досягається через застосування низки відповідних методів, прийомів, технологій навчальної діяльності, як-от: проблемно-пошукові й творчі завдання, евристична бесіда, групові та індивідуальні консультації, засідання груп за інтересами, діалог із аудиторією, засідання «круглого столу», співпраця з літературно-мистецькими об'єднаннями, студентськими театрами, бібліотекою тощо. У центрі кожного виду діяльності як основний аргумент має знаходитися текст літературного твору: цитатний матеріал, декламація, інсценування окремих епізодів тощо. Літературний твір, особливо мовою оригіналу, стимулює інтерпретаційні навички майбутніх учителів української мови і літератури, удосконалює їх мовленнєву культуру, дає можливість робити самостійні оцінки й висновки. Відповідно студенти стають активними організаторами різноманітних заходів, на яких продовжується їх самовдосконалення через творчу самореалізацію.

Для успішного поєднання навчальної, наукової та практичної діяльності майбутніх учителів української мови і літератури пропонуємо дослідницьку роботу, яку наповнюємо ціннісним лінгвокультурологічним та кроскультурним контентом. Залучаючи студентів до самостійного виконання поставлених завдань, формуємо уміння аналізувати й синтезувати наукову інформацію та знаходити оригінальні шляхи вирішення поставленої проблеми. Навчальна інформація осмислюється не тільки розумово, а й через органи відчуття, несе емоційний елемент через радість пізнання та творення як під час особистої, так і колективної діяльності, будує відповідні образи, розвиває інтерес сучасної молодої людини до поглиблення знань про світ, яка будує стосунки з ним. Для цього діяльність студентів необхідно регламентувати відповідними інструктивними матеріалами, узгоджувати завдання з їх інтересами та нахилами. Результативним стане застосування різноманітних інноваційних технологій, які реалізують ціннісні орієнтири майбутніх учителів української

мови і літератури на ідеали естетичної культури, наприклад, метод проєктів (творчих, літературно-критичних, інформаційних); за формою виконання – це можуть бути монопроекти (компаративістські, інтегративні, культурологічні, кроскультурні), за формою презентації – творчий звіт, публічний захист, мультимедійна презентація, публікація наукових статей, звіт про подорожі чи екскурсії тощо.

Отже, удосконалення змісту професійної підготовки майбутніх учителів української мови і літератури на основі практичної реалізації інтеграційних знань, наповнення освітнього процесу кроскультурним та лінгвокультурологічним контентом розширює їх професійні компетентності, на основі яких зростає рівень естетичної культури.

Розглянемо *третю умову* – самореалізацію майбутніх учителів української мови і літератури в естетичному середовищі ЗВО. Формування естетичної культури студентів пов'язуємо із зростанням їх професійних компетентностей, із підвищенням самостійності, продиктованої необхідністю реалізувати себе вже на студентській лаві в певному виді естетичної діяльності. «Відповідно розвиваються багатогранні інтереси особистості, створюються умови для задоволення її естетичних потреб, а в результаті – реалізується потяг до естетичного самовдосконалення» [89, с. 73]. Майбутні вчителі української мови і літератури шляхом умотивованого й цілеспрямованого вирішення поставлених перед ними практичних завдань реалізуються як майбутні фахівці в межах естетичного середовища ЗВО. *Естетичне середовище* розуміємо як створення особливої атмосфери вирішення завдань формування естетичної культури в освітньому процесі, де майбутні вчителі української мови і літератури збагачуються інтелектуально та вчаться збереженню та примноженню культурних цінностей.

Широкий простір для самореалізації та усвідомлений вибір естетичної діяльності студентів уважаємо основою для їх навчального та естетичного зростання. «Молода людина під час навчання у ЗВО отримує змогу аналізувати власний естетичний рівень і виробляє перспективи розвитку своїх творчих

здібностей через естетичні потреби» [383, с. 55]. Для їх задоволення спільно з майбутніми вчителями української мови і літератури проводимо анкетування, опитування, індивідуальні бесіди тощо, складаємо індивідуальні траєкторії формування естетичної культури кожного, комплектуємо творчі групи за інтересами, залучаємо до співпраці з підрозділами естетичного середовища ЗВО. Сприяємо тому, щоб кожний студент отримав досвід організатора колективної справи, заходу, ініціатора креативних ідей. Позааудиторні заходи проводимо як естетичну практику, що засвідчує навички естетичного сприймання, розуміння художніх творів, їх оцінювання, володіння метамовою різних видів мистецтв, способами та прийомами здійснення творчої діяльності тощо. Наприклад, естетичному розвитку майбутніх учителів української мови і літератури при вивченні теми «Антична поезія та її вплив на сучасність» сприяє практична діяльність, що надає можливість творчої самореалізації кожному – підготовка та проведення літературно-мистецької вітальні «Per aspera – ad astra» (Через терни – до зірок)» (див. додаток Ґ.1). Студенти, які цікавляться поезією, уміють співати, декламувати спільно з викладачами обговорюють сценарій заходу, який має бути цікавим та мати високий естетичний рівень. Акторська гра, конкурси, декламація власних поезій, елементи театралізованого дійства роблять античну поезію Тіртея, Алкея, Сапфо, Анакреонта близькою і зрозумілою. Кожний учасник відчуватиме творче натхнення через власну самореалізацію та вміння подарувати радість спілкування з високим мистецтвом поезії глядачам. Літературно-мистецька вітальня є місцем для реалізації талановитими студентами своїх самостійних творчих напрацювань, зокрема співаної поезії: авторська пісня є поєднанням поетичного таланту студента з музикою. При цьому суттєвим уважаємо не тільки різнобічне змістове наповнення заходів, а й ретельно оформлені приміщення, де відбувається дійство: актова зала, навчальна аудиторія, рекреація, бібліотека, музей тощо. Стенди, плакати, фотовиставки, відеосупровід, музика, освітлення готуються студентами ретельно, бо чуттєвий контакт учасників заходу з цими об’єктами безпосереднього споглядання також формує естетичні смаки,

підсилює емоційне сприйняття, тобто, виступає як особливий психофізичний феномен. Найрезультативнішими формами практичної естетичної діяльності майбутніх учителів української мови і літератури уважаємо наукову конференцію, творчий звіт учасників гуртків, клубів, студентських театрів, літературні квести, зустрічі з митцями, брейн-ринги, національно-мистецькі форуми.

Залучаючи майбутніх учителів української мови і літератури до організації свят, вечорів, форумів, квестів, презентацій, виставок, конкретизуємо постпраксеологічну спрямованість їх естетичної діяльності на кінцевий результат, оскільки надаємо поштовх до засвоєння великої кількості необхідних для цього знань, навчаємо оцінювати роботу колективу й власну. Відповідно на рівні свідомості студентів закріплюватимуться необхідні поняття та уявлення про прекрасне шляхом збереження естетичного досвіду, розширення сфери самореалізації в естетичному середовищі ЗВО. Підтримуємо успіхи майбутніх учителів української мови і літератури в пізнанні та творчості, слідкуємо за їх досягненнями в студентських гуртках, творчих колективах тощо та оцінюємо їх роботу [383]. Не випадково В. Шацька наголошує на ролі впливу педагога, створенні ним необхідних умов для «цілеспрямованого розвитку здібностей сприймати, відчувати та правильно оцінювати красу оточуючої дійсності – у природі, суспільному житті і явищах мистецтва» [329, с. 6].

Отже, здійснення самореалізації майбутніх учителів української мови і літератури в естетичному середовищі ЗВО стимулює їх естетичну діяльність, висуває нові потреби та інтереси у творчому вирішенні навчальних завдань.

Четвертою умовою вважаємо розроблення навчально-методичного забезпечення процесу професійної підготовки майбутніх учителів української мови і літератури. Надання ґрунтовних знань у процесі підготовки фахівців, здатних не лише плідно їх використовувати, а й навчатися протягом усієї професійної діяльності, підвищення рівня викладання навчальних дисциплін, активізації самостійної роботи як основи самореалізації студентів

забезпечується через систему навчально-методичного забезпечення. У ЗВО України створені інформаційні бази даних, що містять регламентуючі документи, комплекс навчально-методичних матеріалів для викладання дисциплін професійно-практичної підготовки, впровадження інтерактивних методик навчання та механізмів контролю за якістю освіти, вдосконалення системи та методики позааудиторної роботи. Науково-методичне забезпечення процесу навчання у закладі вищої освіти потребує постійного оновлення, адже професійний рівень майбутніх фахівців має відповідати як сучасним, так і перспективним вимогам до їхньої компетентності, орієнтованим на європейські зразки, та забезпечувати успішність і конкурентоспроможність молодих спеціалістів на ринку праці.

Аналізуючи термін «навчально-методичне забезпечення», М. Фіцула [540] виділяє такі його складники: «забезпечення», «навчальне забезпечення», «методичне забезпечення», які в сукупності передбачають оптимальне функціонування освітнього процесу на всіх його етапах, відповідне наповнення його засобами загальної педагогіки, дидактики, методики, теорії управління, психології, соціології, етики, естетики та дотримання галузевих вимог. *Навчально-методичне забезпечення процесу професійної підготовки майбутніх учителів української мови і літератури* розглядаємо як:

– можливість керування діяльністю студентів в процесі опанування великою кількістю навчальної інформації;

– навчальний матеріал, спрямований на прямий діалог студента й викладача;

– реалізацію особистісного підходу в освітньому процесі;

– узгодження різних видів навчальних методів і технологій, що спрямовані на виконання студентами завдань наукового, творчого, естетичного спрямування.

При розробленні навчально-методичного забезпечення процесу професійної підготовки майбутніх учителів української мови і літератури за спеціальністю 014 Середня освіта (українська мова і література) освітнього

рівня «бакалавр» ми керувалися вимогами до відбору й структурування змісту навчальних матеріалів (С. Гончаренко [97]), сучасними тенденціями модернізації навчально-методичного забезпечення (Т. Якимович [590]), вивчали теоретичні проблеми структурування та організації навчального процесу в професійній школі (В. Краєвський [226], І. Лернер [258]), конструктивно-діяльнісний та технологічний аспекти освітнього процесу (Г. Балл [28], І. Бех [41; 42], І. Зязюн [151; 157]). Ураховано положення окремих науковців, зокрема, про необхідність забезпечення дидактичного процесу відповідними методиками, які дозволяють педагогу досягти поставлених ним цілей навчання, використовуючи найбільш ефективні види педагогічної взаємодії зі студентами (І. Ляшенко [277]), практичну реалізацію вимог до наукового забезпечення, що охоплює всі аспекти від теорії розробки до практичних методик підготовки конкретних навчальних матеріалів для відповідної спеціальності (О. Гулай [108], В. Різник [456]).

Створюючи навчально-методичний комплекс, робимо наголос на чинниках, які сприяють формуванню естетичної культури майбутніх учителів української мови і літератури, передбачаємо застосування інноваційних технологій навчання. Погоджуємося з Т. Якимович, яка пропонує «науково-методичне забезпечення професійної підготовки розглядати як систему, процес і результат» [590, с. 98]. У такому контексті важливу роль відводимо викладачеві, його фаховій майстерності та інноваційній діяльності. Сучасний викладач, творчо користуючись досвідом кращих педагогів, із метою модернізації освітнього процесу виходить за межі напрацьованих методик, створює власні методичні матеріали, підручники, навчальні посібники, візуальний супровід курсів, визначає перелік рекомендованих літературних джерел, види творчих і самостійних робіт, розробляє плани практичних занять, методичні вказівки до виконання різних видів робіт, визначає конкретні завдання до окремих тем курсу, надає рекомендації для практичного застосування інноваційних технологій. Важливим уважаємо практичне спрямування навчально-методичного забезпечення на самостійну роботу

майбутніх учителів української мови і літератури. Через налагоджену систему ІКТ доводимо до відома студентів тематику наукових досліджень, випереджувальних завдань, матеріали для поглибленого вивчення теми, інформацію про додаткову літературу, завдання для естетичної практики. Із метою подолання стереотипів, сформованих індустрією масової культури, ключовим у представлених матеріалах є спрямування діяльності майбутніх учителів української мови і літератури на формування їх естетичних смаків та естетичних ідеалів через роботу з книгою. Кращі зразки мистецтва літератури мають супроводжувати студента постійно для вироблення ним власного культурного простору. Із цією метою розробляємо технологічні карти до практичних занять, у яких передбаченні творчі завдання, як-от: створення виставок новинок літератури, рекламних проєктів творів сучасних авторів, буктрейлерів тощо.

Вагомою частиною методичного забезпечення є система унаочнення, що підсилює сприйняття кожного елемента знань та умінь. Для вивчення літературних курсів вона включає в себе рекомендовані до кожної навчальної теми різноманітні довідкові та ілюстративні матеріали: портретні галереї письменників, книжкові виставки та презентації, репродукції творів видатних майстрів світового образотворчого мистецтва, зразки архітектури, скульптури, уривки кінофільмів, спектаклів, музичні твори, літературні сайти. Їх демонстрація на лекційних, практичних заняттях, позааудиторних заходах та спрямування на самостійне використання допомагає студентам підвищити культурний та естетичний рівень, уводить у світ високого мистецтва, осягнення якого має стати для сучасної молодої людини нагальною потребою.

Створені нами навчально-методичні матеріали відповідають сучасним потребам освіти: керування здатністю студентів оперувати великою кількістю навчальної інформації і приймати відповідні рішення, оскільки навчальний матеріал спрямований на можливість прямого діалогу студента й викладача. Розглянемо авторські засоби навчання, а саме: навчальний посібник «Естетичні аспекти зарубіжної і української літератури» [360], «Матеріали та методичні

вказівки до практичних занять з курсу «Історія зарубіжної літератури» [406], технологічні карти для практичних занять з курсу «Історія зарубіжної літератури» (див. додаток Ґ.2). Вони передбачають реалізацію особистісного підходу до навчання, міжпредметну інтеграцію, узгодження різних видів навчальних технологій, постійний контроль за засвоєнням студентами знань та спрямовані на виконання завдань наукового, творчого, естетичного характеру.

Створений нами навчальний посібник *«Естетичні аспекти зарубіжної і української літератури»* містить матеріали, що охоплюють теоретичні питання курсів «Історія зарубіжної літератури» та «Історія української літератури», передбачає компаративний аналіз творів зарубіжних і українських авторів, акцентує увагу на естетичних відкриттях різних епох і літературних напрямів. Посібник як навчальне видання, що може частково або повністю замінювати або доповнювати підручник, уважаємо засобом, що відповідає конкретному змісту програми, дисципліни, курсу, але має безпосереднє практичне спрямування. Розділи посібника охоплюють лекційні, практичні матеріали, питання для самоконтролю, тестову перевірку знань, списки рекомендованої літератури. Таке наповнення забезпечує системне викладання навчального курсу, індивідуальну роботу зі студентами та контроль знань, спрямовує на залучення широкого спектру інформації з інших джерел. В основі концепції посібника – вивчення літературного твору під кутом осмислення його естетичних аспектів, що є досить складним і багатоплановим процесом. Естетичні аспекти – це різнобічні погляди на літературну творчість, це оцінка відтворення прекрасного в мистецтві літератури. «Естетичний аналіз художнього твору (у класичному розумінні естетики) передбачає його комплексний аналіз, що розкриває всю різноманітність взаємин людини з оточенням» [555, с. 34]. Компаративний аналіз творів української та зарубіжної літератури дає можливість реалізувати ці завдання. Таким чином, метою посібника є через компаративне вивчення знакових творів української та зарубіжної літератури вдосконалення знань дисциплін «Історія української літератури» та «Історія зарубіжної літератури», умінь та навичок здійснення

компаративного аналізу, залучення студентів до різноманітних видів самостійної роботи, спрямованої на зростання їх естетичної культури.

Метою «*Матеріалів та методичних вказівок до практичних занять з курсу «Історія зарубіжної літератури»* є поглиблення через практичну діяльність знань та уявлень майбутніх учителів української мови і літератури про основні соціокультурні та естетичні складники літературного процесу, про специфіку художнього мислення, світоглядних орієнтацій і творчих здобутків письменників. Завданнями посібника є поглиблене вивчення історії становлення зарубіжної літератури; удосконалення вмінь та навичок літературознавчого аналізу, залучення студентів до різноманітних видів самостійної, наукової, дослідницької, творчої роботи; формування духовно-ціннісних орієнтирів особистості та її естетичної культури; розвиток читацької культури. Структура видання містить необхідні для успішного засвоєння знань із дисципліни складові частини: тематика та зміст практичних занять; основні терміни до кожної з тем; домашні завдання та рекомендації до їх виконання; тематика презентацій, наукових досліджень, творчих завдань, тематичних екскурсій, мистецьких зустрічей, форумів, літературних квестів, перформансів, індивідуальних естетичних проєктів тощо; списки рекомендованих текстів для обов’язкового прочитання й аналізу; перелік додаткової літератури; довідкові матеріали для самостійної роботи над літературним твором, орієнтовні схеми аналізу епічного, ліричного, драматичного творів, що передбачають розуміння їх естетичної цінності, порадник до роботи за інтерактивними технологіями. Таким чином, видання сприяє всебічній і ґрунтовній фаховій підготовці майбутніх учителів української мови і літератури, надає можливість розкрити як науковий, так і творчий потенціал студентів, спрямовує на осмислення естетичних концептів, що підсилить науковий рівень опанування предметом та сприятиме виробленню власного погляду на ту чи іншу наукову чи естетичну проблему.

Важливу роль у практичному засвоєнні знань, формуванні фахових навичок та умінь майбутніх учителів української мови і літератури в

освітньому процесі відводимо *технологічним картам* до практичних занять. Технологічні карти будуємо за схемою: види робіт, методи, технології, форми, засоби виконання завдань. Працюючи з технологічними картами, студенти набувають здатності використовувати когнітивно-дискурсивні вміння, спрямовані на сприйняття та створення зв'язних монологічних і діалогічних текстів в усній та письмовій формах, виконувати власне дослідження, узагальнювати й оприлюднювати його результати й удосконалювати мовленнєву культуру. Готуючись до виступу перед аудиторією, майбутні вчителі української мови і літератури вчаться працювати з додатковою літературою, підбираючи необхідні аргументи, працювати над власним іміджем естетично довершеної особистості. Технологічні карти пропонують оптимальні види роботи на кожному занятті, зокрема, обговорення ключових питань теоретичного матеріалу, повторення попередніх тем курсу, актуалізацію опорних знань, роботу над питаннями кейсів, відбір матеріалів для портфоліо, вирішення проблемних запитань, звіти про самостійні дослідницькі роботи, поглиблене опрацювання текстів літературних творів, літературні квести, брейн-ринги, творчі звіти, рецензування виступів тощо. Дослідження конкретної літературознавчої чи естетичної проблеми на практичному занятті здійснюємо шляхом індивідуальної чи групової роботи. Працюючи групами, студенти виконують ролі модераторів, генераторів ідей, науковців, мистецтвознавців тощо. Така робота дає навички дій в команді, що важливо для посилення відповідальності кожного за визначену ділянку роботи. Завдання технологічних карт обов'язково передбачають звернення до тексту літературного твору, характеристику його естетичних аспектів. Створення технологічних карт – спільна робота викладача й студентів. Майбутні вчителі української мови і літератури вносять свої пропозиції, корективи щодо змісту й форм проведення наступного практичного заняття, узгоджують із викладачем використання інтерактивних технологій, наочності, ІКТ. Залучення різноманітних інноваційних технологій, аудіо-, відеоматеріалів сприяє естетичному наповненню освітнього процесу ЗВО.

Розроблення навчально-методичного забезпечення процесу професійної підготовки майбутніх учителів української мови і літератури сприяло підвищенню рівня викладання навчальних дисциплін, активізації самостійної роботи як основи творчої самореалізації студентів та підпорядковувалося досягненню головної мети дослідження через актуалізацію естетичного складника навчального матеріалу.

Створення сукупності визначених умов в освітньому процесі ЗВО посприяло розробці педагогічної системи формування естетичної культури майбутніх учителів українськокї мови і літератури.

3.4 Педагогічна система формування естетичної культури майбутніх учителів української мови і літератури

Нині розвиток освіти визначив потребу в поліфункціональності майбутніх учителів української мови і літератури. Про формування вчителя як компетентного, високоосвіченого, національно свідомого й самоактуалізованого в соборному соціумі носія мови, здатного успішно в усіх сферах життя використовувати її багатства йдеться в численних працях українських дослідників (Е. Палихата [355], М. Пентилюк [416; 417], Т. Окуневич [333], Н. Остапенко [340], О. Отич [344], О. Семеног [476], В. Сидоренко [482], Т. Симоненко [485] та ін.). Учені наголошують, що сучасний учитель української мови і літератури повинен мати універсальні знання і високий рівень естетичної культури, розуміти й поважати представників інших національностей, знати їх культурні та естетичні цінності. Важливими в нашому розумінні порушеної проблеми є думки Д. Беста, який наголошує на пріоритетних аспектах «культурного розвитку особистості у контексті освіти, на ціннісному ставленні до мистецтва, на повазі до різних культурних перспектив, що існують у сучасному світі» [601, с. 37-40].

Студентські роки – це період зміни соціального статусу особистості та її ствердження. У цей час відбувається становлення молодої людини, визначається її життєва мета, виникає потреба пізнати себе в самостійній діяльності. На психічний стан особистості, яка формується, діє багато чинників як на свідомому, так і на позасвідомому рівнях. На основі здійсненого теоретико-методологічного аналізу, результатів діагностування практики українських ЗВО, виникає необхідність у створенні та обґрунтуванні педагогічної системи, яка сприятиме зростанню естетичної культури майбутніх учителів української мови і літератури.

Виходячи із завдань дослідження, визначаємо потребу проаналізувати сутність та змістове наповнення понять «система», «педагогічна система». «Система» (від грецьк. systëma – поєднання, утвір) – це сукупність визначених елементів, між якими існує закономірний зв’язок чи взаємодія» [539, с. 626]. С. Архангельський, І. Блауберг, В. Каган та ін. висловлюють думки, що основною характеристикою системи є «цілісність», «взаємозв’язок елементів», «упорядкованість сукупності компонентів» [18; 50; 174]. Тобто, система є множиною взаємопов’язаних компонентів, кожен із яких впливає на функціонування іншого, але, утворюючи певне ціле, кожен із конкретних компонентів не може самостійно мати таке значення, якого він набуває у взаємозв’язку з іншими. Відтак, поняття «система» розглядаємо як сукупність, множину компонентів у їх цілісності та внутрішній єдності, у якій вони набувають особливих властивостей у зв’язку з іншими. Система підготовки фахівця завжди спрямована на реалізацію поставленої мети [123, с. 516]. На досягнення мети спрямовані всі складові частини системи як єдине ціле, нероздільна єдність, тобто, найхарактерніша ознака системи – це взаємозв’язок між її складниками, що забезпечується метою як системоутворювальним чинником та визначає її дієвість.

Для проведення дослідження використовуємо дефініцію «педагогічна система», яке в педагогічній науці характеризується як «полісистемне утворення (цілісність), що складається з багатьох взаємодіючих і

взаємодоповнюючих частин і визначає поставлену мету» [123, 649-650]. Н. Кузьміна термін «педагогічна система» тлумачить як «множину взаємопов'язаних структурних і функціональних компонентів, що підпорядковані меті виховання освіти і навчання», і до складників педагогічної системи відносить такі структурні елементи: навчальна й наукова інформація, засоби педагогічної комунікації [237, с. 10-11]. Л. Вікторова акцентує увагу на важливих структурних компонентах педагогічної системи – критеріях ефективності діяльності системи з ознакою результативності, що є «рівнем успішності цієї системи» [74, с. 13]. На думку Є. Тупікіна, педагогічною є система, у якій реалізується педагогічний процес, спрямований на досягнення заданої цілі й приводить до запланованого результату за відповідних умов [523, с. 289-376]. В. Беспалько зауважує, що педагогічна система виконує функцію, що задається суспільними вимогами, і наголошує на чіткій структурованості системи з чітким визначенням її функції, що впиватиме на реалізацію поставлених вимог [40].

У широкому педагогічному уявленні «педагогічна система» характеризується науковцями як:

1) об'єднання учасників педагогічного процесу, у якому висувається педагогічна мета й розв'язуються педагогічні завдання;

2) об'єднання учасників педагогічного процесу, де їх діяльність є джерелом педагогічної мети й засобом її досягнення одночасно;

3) «соціально-обумовлена цілісність учасників педагогічного процесу з їх матеріальними й духовними цінностями, що взаємодіють на основі співробітництва між собою та з навколишнім середовищем, котра спрямована на формування і розвиток особистості» [123, с. 649-650].

Отже, педагогічна система – це об'єднання складових частин, які залишаються стійкими за певних педагогічних дій, їх взаємодія допомагає досягненню поставленої мети.

Основними базовими характеристиками педагогічної системи, сукупність яких характеризує і відрізняє її від інших (непедагогічних) систем, є структурні компоненти. Відтак, розглянемо дефініцію «структура».

Структура (лат. structura – побудова) системи (грец. systema – поєднання, складене із частин) – це побудова й внутрішня форма її організації, єдність сталих взаємозв'язків між елементами, а також закони цих взаємозв'язків, що відображають «просторове та часове розміщення компонентів і характер їхньої взаємодії» [487, с. 46]. Уважаємо за необхідне враховувати погляди на педагогічну систему А. Андрєєва, який виокремлює сім її елементів, а саме: мета навчання, зміст навчання, суб'єкти навчання (студенти і викладачі), методи, засоби, форми навчання – що дозволяють проводити дослідження і розробку педагогічної системи як цілісного педагогічного явища [9, с. 166].

Таким чином, на основі здійсненого аналізу проблеми формування педагогічної системи та її змісту в професійній освіті розуміємо таку систему як взаємодію різних взаємопов'язаних структурних компонентів, об'єднаних однією освітньою метою – сформувати естетичну культуру майбутніх учителів української мови і літератури в процесі професійної підготовки; як функціональне утворення, сповнене діалектичних зв'язків педагогічних дій та умов, спрямованих на кінцевий результат. Педагогічну систему формування естетичної культури майбутніх учителів української мови в процесі професійної підготовки розглядаємо з позиції цілісного об'єкта, зумовленого впливом зовнішніх і внутрішніх чинників, структурованого системними елементами, обумовленими взаємозв'язками й прогнозованим результатом – позитивною динамікою сформованості естетичної культури майбутніх учителів української мови і літератури, що реалізовується за дотримання визначених підходів і умов.

Результати дослідження показали, що формування естетичної культури майбутніх учителів української мови і літератури в процесі професійної підготовки набуває ефективності, якщо цей процес регулюється педагогічними засадами загальнонаукових (системний, гносеологічний, аксіологічний,

акмеологічний, праксеологічний, особистісний, діяльнісний, компетентнісний, онтологічний) та конкретно-наукових (культурологічний, герменевтичний, інтегративний, кроскультурний, практико-орієнтований) підходів. Загальну мету теоретичної і практичної діяльності студентів визначено із позицій *системного підходу*. Системний підхід спрямовано на розкриття цілісності педагогічних об'єктів, виявлення в них різноманітних типів зв'язків і зведення їх до одної теоретичної картини, що відображає світоглядний рівень дослідження, виступає як технологія дослідження, створює умови для послідовності наукового пошуку. Використання системного підходу дозволило виділити структурні елементи педагогічної системи, внутрішні та зовнішні зв'язки, процеси управління системними елементами. *Компетентнісний підхід* слугував формуванню власного бачення майбутніми учителями української мови і літератури шляхів пізнання прекрасного та виробленню суб'єктивної моделі оцінювання мистецьких явищ, готовності поєднувати професійне зростання із удосконаленням власної естетичної культури. Цим підходом передбачено принципові зміни в організації навчального процесу, в управлінні ним, у діяльності викладачів, у способах оцінювання освітніх результатів студентів та рівнів сформованості їх естетичної культури. Наближує формування естетичної культури кожного студента до реалізації його індивідуальних здібностей *особистісний підхід*. Майбутніх учителів української мови і літератури, розглядаємо як індивідуальність й активних суб'єктів естетичної діяльності, що відбувається на гуманістичних та демократичних засадах через діалог, співпрацю, співтворчість. Установлено, що особистісний підхід виявляє низку серйозних труднощів, що мають вплив на формування естетичної культури окремих студентів, тому ураховуємо необхідність створення індивідуальних траєкторій формування естетичної культури майбутніх учителів української мови і літератури. *Гносеологічний підхід* визначив пізнавальний процес, проблему істини, форм і методів пізнання. Фіксуємо зростання потреби студентів в осягненні естетичних цінностей в міру накопичення знань і розширення кола інтелектуальних потреб.

У межах *аксіологічного підходу* вбачаємо основними особистісними цінностями ставлення майбутніх учителів української мови і літератури до прекрасного та науковий рівень суджень про нього, відчуття необхідності задоволення естетичних потреб та отримання радості від спілкування з прекрасним і його відтворенням у різних видах діяльності. Забезпечення необхідними знаннями, застосування відповідних технологій, створення умов для успішної самореалізації майбутніх учителів української мови і літератури в освітньому процесі ЗВО відбувається завдяки *акмеологічному підходу. Праксеологічний підхід* є потенціалом методологічного характеру, що ґрунтується на осмисленні й реалізації теоретичних концепцій, теорій, ідей шляхом їх інтерпретації та конкретизації та уможливлює концептуальні зміни у формуванні естетичної культури відповідно до нових вимог сучасної дійсності. Він дав можливість забезпечити зв'язок формування естетичної культури та професійної підготовки майбутніх учителів української мови і літератури як практично значиму якість сучасного фахівця. Праксеологічний підхід виявив потреби у змістовому наповненні освітнього середовища ЗВО, перетворенні його на естетичне середовище, узгодженні нормативно-ціннісних аспектів співпраці й взаємодії в освітньому процесі, осмисленні міжособистісних стосунків із погляду їх результативності, сприяв подоланню труднощів на шляху ефективної співпраці та реалізації творчого потенціалу студентів. Цей підхід став основою для прогнозування результатів діяльності та планування майбутніх дій, що дозволило здійснити оцінку поставленої мети й отриманих результатів дослідження. *Діяльнісний підхід* став основним засобом вироблення потреб майбутніх учителів української мови і літератури у самовираженні, творчій самореалізації, постійному підвищенні рівня естетичної культури як важливого складника майбутньої професійної діяльності, визначив пріоритетність естетичної діяльності в процесі професійної підготовки. Цей підхід сприяв реалізації мети дослідження, яку досягаємо через практичну естетичну діяльність суб'єктів навчання, де ключовим є оволодіння інтегративними знаннями та навичками творчої самореалізації. *Онтологічний* підхід дозволив

створити естетичне середовище, у якому пріоритетне значення має естетичний розвиток студентів, завдяки інтеграції можливостей систематичного освітнього процесу відбувається позитивний вплив на їх свідомість та підсвідомість, створюються комфортні умови для самовдосконалення та творчої самореалізації.

Реалізація конкретно-наукових підходів спрямовувалась на усвідомлення майбутніми вчителями української мови і літератури професійно-педагогічної компетентності як системи, сукупності універсальних об'єднувальних чинників, за допомогою яких можна цілісно обґрунтувати взаємовідносини між ними. *Герменевтичний підхід* сприяв розширенню професійних компетентностей через проєктування інтерпретації літературного твору під кутом сучасного світобачення та сприяв розвитку емпатії, критичного мислення, мовленнєвої культури, інтелектуальної та естетичної рефлексії. *Інтегративний підхід* формував уміння віднаходити, збирати, порівнювати, аналізувати та синтезувати естетичну інформацію, поєднувати знання й переносити навчальний досвід у нові форми пізнання прекрасного. Інтегративні знання майбутніх учителів української мови і літератури активно використовувались в навчальній та практичній естетичній діяльності. *Кроскультурний підхід* передбачав оволодіння майбутніми вчителями української мови і літератури сукупністю кроскультурних знань, вироблення професійного ставлення до творів мистецтва інших народів, уможливив усвідомлення цілісного розвитку світу через пізнання його культурного розмаїття на основі ідей мультикультуралізму, національної самосвідомості. *Практико-орієнтований* підхід дозволив студенту самому побачити можливість використання кінцевого продукту власної естетичної діяльності в освітньому процесі ЗВО, сприяв виробленню професійної позиції під час практичної реалізації набутих знань, створив можливість постійного збагачення суб'єктивного естетичного досвіду. *Культурологічний підхід* відкрив можливості для роботи з художніми текстами: майбутні вчителі української мови і літератури опановують твори, що мають загальнолюдське значення та

насичені культурологічною інформацією, яка реалізується ними через різні види практичної діяльності. Цей підхід дозволив осмислювати педагогічну систему формування естетичної культури в тісному взаємозв'язку з процесами, які існують у культуротворчій практиці суспільства, його естетичними цінностями, художніми традиціями, сучасними напрямами й формами.

Забезпечення реалізації методологічних підходів до організації освітнього процесу ЗВО викликало необхідність створення відповідних умов. Відтак, виокремлено умови:

1) створення позитивної мотивації до естетичної діяльності;

2) удосконалення змісту професійної підготовки на основі його міждисциплінарної інтеграції, наповнення кроскультурним та лінгвокультурологічним контентом;

3) самореалізація майбутніх учителів української мови і літератури в естетичному середовищі ЗВО;

4) розроблення навчально-методичного забезпечення процесу професійної підготовки майбутніх учителів української мови і літератури.

В основу *першої умови* покладено розуміння значення сформованості естетичної культури для майбутньої професійної діяльності; підвищення інтересу до формування естетичної культури, розуміння його змістового наповнення. Реалізація умови сприяла розвитку мотивів майбутніх учителів-словесників, спонукала до ефективного набуття знань, вироблення ціннісних установок, здатності до розвитку інтелектуального й творчого потенціалу, готовності до естетичної практичної діяльності, саморозвитку, самореалізації; баченню нових перспектив набуття знань та оволодіння естетичними категоріями. *Друга умова* була реалізована шляхом міждисциплінарної інтеграції як вагомого чинника впливу на методологічну, формувальну функцію професійної підготовки майбутніх учителів української мови і літератури. Для цього на основі відображення єдиних цілісних явищ естетичної культури відбувалося наповнення освітнього процесу кроскультурним та лінгвокультурологічним контентом, узгоджувалась інтеграція навчальних

дисциплін, а саме: «Історія зарубіжної літератури» та «Культурологія», «Українська ономастика», «Основи лінгвокультурології», «Лінгвістичний аналіз художнього тексту» та ін. У ході реалізації умови запропоновано розширити інтеграційні можливості дисциплін, застосування знань яких доцільне при вивченні художніх творів та сприяє формуванню естетичної культури майбутніх учителів української мови і літератури; удосконалено форми, методи, технології навчання, які спрямовувалися на активізацію свідомого оволодіння професією та зростання естетичної культури. *Третя умова* ґрунтувалася на визначенні зв'язку між формуванням естетичної культури і зростанням професійних компетентностей майбутніх учителів української мови і літератури та відбувалась шляхом організації самостійної творчої естетичної діяльності, реалізації набутих знань, умінь і навичок через естетичну практичну діяльність в освітньому процесі ЗВО, вона значною мірою посприяла самовдосконаленню і створенню перспектив розвитку творчих здібностей студентів. Реалізована в межах методики поетапного формування естетичної культури, третя умова мала постпраксеологічну спрямованість естетичної діяльності майбутніх учителів української мови і літератури, оскільки надала поштовх до засвоєння великої кількості знань, необхідних для успішної самореалізації та набуття естетичного досвіду. Найефективнішими формами самореалізації студентів уважаємо виступи на наукових конференціях, мистецьких форумах, творчі звіти, літературні квести. *Четверта умова* зумовлена значенням навчально-методичного забезпечення в професійній підготовці вчителя та підвищення рівня його естетичної культури. Під навчально-методичним забезпеченням нами розумілась можливість керування спроможністю майбутніх учителів української мови і літератури оперувати великою кількістю навчальної інформації і приймати відповідні рішення; дидактичне спрямування навчального матеріалу на прямий діалог студента та викладача, на міждисциплінарну інтеграцію, узгодження різних видів навчальних технологій, що передбачають виконання завдань наукового, творчого, естетичного характеру. У дослідженні використовувались авторські

засоби навчання, а саме: навчальний посібник «Естетичні аспекти зарубіжної і української літератури», «Матеріали та методичні вказівки до практичних занять з курсу «Історія зарубіжної літератури», технологічні карти для практичних занять з курсу «Історія зарубіжної літератури», що дозволило спрямувати навчальну діяльність майбутніх учителів українськокї мови і літератури на поєднання фахових та естетичних знань.

При розробленні педагогічної системи застосовано метод моделювання, що дало змогу в стислій обґрунтованій формі подати необхідні для її відтворення характеристики, розкрити суттєві властивості досліджуваної проблеми. Дефініція модель (лат. modulus – міра, аналог, взірець) означає зразок, праобраз певного об'єкта, створеного для його вивчення; мірило, норма, а також схема. У науковій літературі зустрічаємо таке тлумачення поняття – «міст між теорією та практикою»; «своєрідний еталон підготовки, до реалізації якого необхідно прагнути в конкретних умовах навчально-виховного процесу» [10, с. 63]; «об'єкт-замісник, який у визначених умовах замінює об'єкт-оригінал, відтворює його властивості й характеристики» [326, с. 435]. «Структура моделі відображає найбільш суттєві взаємовідношення між елементами, компонентами, підсистемами як організована сукупність елементів та взаємозв'язків між ними, відтворює існуючі чи проектовані структури, склад, зміст та організацію навчання, що забезпечує їх реалізацію» [583, с. 78]. Створення моделі педагогічної системи формування естетичної культури майбутніх учителів української мови і літератури дало можливість зробити деталізацію проєктованих структур. Суголосні з В. Ягуповим, який трактує модель як еталонне уявлення про навчання, що визначає цілі, основи організації та проведення навчального процесу [586]. Моделювання педагогічної системи формування естетичної культури майбутніх учителів української мови і літератури розглядаємо як графічне зображення всіх чинників впливу на професійну підготовку із виокремленням взаємообумовлених зв'язків, що сприяють у своїй взаємодії зростанню естетичної культури студентів.

Спроєктована модель педагогічної системи (рис. 3.1) представлена ієрархією структурних блоків: концептуальний (зовнішні та внутрішні контексти, мета, завдання, загальнонаукові, конкретно-наукові підходи); змістовно-діяльнісний (компоненти, етапи, методи, технології, засоби навчання); результативний (критерії, показники, рівні сформованості, результат); умови дієвості педагогічної системи. Таким чином, педагогічну систему формування естетичної культури майбутніх учителів української мови і літератури в структурно-функціональній моделі розглянуто з позицій закономірних, стійких зв'язків між її складниками.

Концептуальний блок формувався під впливом зовнішніх і внутрішніх контекстів, які складають вимоги сучасного суспільства, державних освітніх документів до рівня естетичної культури сучасного вчителя української мови і літератури та внутрішні потреби особистості в естетичному зростанні. Зовнішні чинники впливу мають привносити в процес професійної підготовки майбутніх учителів української мови і літератури прагнення до оволодіння поліфункціональними знаннями, фаховими компетентностями, навичками та здатністю до інтелектуальної та естетичної рефлексії, креативного мислення, до вирішення професійно обумовлених мультидисциплінарних завдань. Внутрішні чинники зумовлюються потребами особистості в естетичному сприйнятті як внутрішньої необхідності осягнення естетичних цінностей, вироблення естетичної свідомості (естетичні почуття, естетичний смак, естетичний ідеал, уміння оперувати естетичними категоріями), естетичних потреб, що є основою для самовдосконалення, самоідентифікації та творчої самореалізації.

Концептуальний блок визначає мету реалізації педагогічної системи – сформувати естетичну культуру майбутніх учителів української мови і літератури – і тісно пов'язаний із результативним, оскільки віддзеркалює взаємозв'язок між метою і кінцевим результатом – позитивною динамікою сформованості естетичної культури майбутніх учителів української мови і літератури.

Рис. 3.1 Структурно-функціональна модель педагогічної системи формування естетичної культури майбутніх учителів української мови і літератури

Урахування принципу повноти частин педагогічної системи та поетапного її розвитку вимагало виокремлення у концептуальному блоці послідовних завдань: 1) теоретично обґрунтувати педагогічну систему формування естетичної культури майбутніх учителів української мови і літератури в закладах вищої освіти; 2) створити умови для її реалізації; 3) упровадити в освітній процес ЗВО методику поетапного формування естетичної культури майбутніх учителів української мови і літератури; 4) зібрати й проаналізувати емпіричну інформацію.

Теоретичне обґрунтування педагогічної системи формування естетичної культури майбутніх учителів української мови і літератури в закладах вищої освіти викладені у попередніх підпунктах 3.1-3.3. Воно відбиває такий рівень її наукового осмислення, який дає змогу акцентувати увагу на взаємозв'язку системи з:

– вимогами сучасного суспільства до рівня сформованості естетичної культури вчителя української мови і літератури;

– науково-теоретичним мисленням і досягненнями у сфері філософської, психологічної та педагогічної наук;

– розвитком комплексу ключових компонентів естетичної культури, що забезпечують її ціннісний, мотиваційний, гностичний, праксеологічний, особистісний зміст;

– створенням умов, необхідних для ефективного формування естетичної культури майбутніх учителів української мови і літератури.

Змістово-діяльнісний блок структурно-функціональної моделі охоплює низку важливих питань, що характеризують змістові, організаційні та процесуальні параметри педагогічної системи, а також умови її реалізації у закладах вищої освіти.

На основі аналізу теоретичних джерел та оцінювання освітньої практики українських ЗВО щодо вирішення проблеми формування естетичної культури майбутніх учителів української мови і літератури, які здобували вищу освіту за спеціальністю 014 Середня освіта (Українська мова і література) освітнього

рівня «бакалавр», визнано необхідним поетапну організацію формування естетичної культури. Виокремлено такі етапи: 1) ціннісно-мотиваційне спрямування до формування естетичної культури; 2) розширення професійних компетентностей як основи зростання естетичної культури; 3) організація самостійної творчої естетичної діяльності; 4) реалізація знань, умінь і навичок у процесі естетичної практичної діяльності. Визначені етапи тісно пов'язані з компонентами естетичної культури майбутніх учителів української мови і літератури (ціннісно-мотиваційним, когнітивно-лінгвокультурним, діяльнісно-творчим, особистісно-розвивальним) (див. розділ 2.1) і передбачали поступове підвищення наукового рівня засвоєння навчального матеріалу та естетичних категорій у процесі оволодіння студентами нормативними та вибірковими дисциплінами. Поетапна організація формування естетичної культури на основі розширення світоглядних позицій майбутніх учителів української мови і літератури відкрила можливості формувати їх естетичну культуру інтегративно через оперування естетичними концептами, долучення до широкої сфери проявів прекрасного, підвищення лінгводидактичної та лінгвокультурологічної компетентності та самореалізацію у практичній естетичній діяльності.

Реалізація визначених етапів формування естетичної культури майбутніх учителів української мови і літератури у процесі професійної підготовки вимагала відповідних *методів, технологій, засобів навчання*, конкретизованих у змістово-діяльнісному блоці та пов'язаних із кожним конкретним етапом.

На першому етапі відбулась мотивація майбутніх учителів української мови і літератури до ґрунтовного опанування фаховими та естетичними знаннями та цілеспрямована робота щодо їх вдосконалення. Цей етап передбачав зв'язок навчальної роботи із поступовим залученням студентів до мистецько-естетичної діяльності, художньої творчості та був спрямований на розвиток естетичної культури через розуміння ціннісних складників літературних творів. Для цього актуалізовувались естетичні знання студентів, створювались ситуації вибору через запропоновані варіанти естетичної діяльності, надавалась конкретна можливість випробувати себе в тій чи іншій сфері практичної

діяльності. Традиційні форми, методи, засоби навчання поступово доповнювались інноваційними технологіями. Види лекцій, залежно від рівня підготовки студентів, урізноманітнювались шляхом перетворення їх на проблемні лекції, лекції-дискусії. Серед інноваційних технологій на першому етапі формування естетичної культури пропонувались ті, які покликані активізувати пізнавальні інтереси студентів, прагнення висловити та обґрунтувати власну думку: *«дерево вирішень», «мозковий штурм», «теоретична скарбниця», «техніка акваріуму», евристична бесіда, «вільний обмін думками», робота з текстом літературного твору, технологія сторітелінгу* [375].

Другий етап передбачав використання майбутніми вчителями української мови і літератури здобутих знань, умінь, навичок шляхом самостійної роботи та творчої самореалізації в освітньому процесі ЗВО. Вагомим внеском в узагальнення та систематизацію знань студентів стало розширення видів самостійної діяльності на лекційних та практичних заняттях та виконання естетичних проєктів в межах естетичного середовища ЗВО. На цьому етапі відбулась реалізація когнітивно-лінгвокультурного компонента естетичної культури, що сприяв актуалізації набутих інтеграційних знань, пізнавальних інтересів в процесі вивчення курсів «Історія зарубіжної літератури», «Естетичні аспекти зарубіжної і української літератури» шляхом вирішення філософських, естетичних, моральних проблем літературних творів через лінгвокульутурологічні концепти. Такі концепти поступово стали домінантними у сфері практичної діяльності майбутніх учителів української мови і літератури, оскільки окреслювали естетичні орієнтири, надаючи кінцевому продукту наукової глибини та демонструючи широту світоглядних позицій студентів.

Лінгвокультурологічні концепти для майбутніх учителів української мови і літератури є важливим джерелом інформації про конкретну культуру, про національні соціокультурні стереотипи, думки, традиції, звичаї. Їх опанування вимагало відповідних методів та технологій навчання. Студенти-словесники на

другому етапі формування естетичної культури ставали *співавторами* лекцій, їм пропонувались *індивідуальні* завдання підвищеної складності. Особливе місце зайняли *дослідження* національних культурем, які дають змогу повноправно увійти в розуміння концептосфери художнього твору, що вивчається. За формами вони мали вигляд *мультимедійного проєкту, презентації культурних і мистецьких традицій тієї чи іншої країни, щоденників подорожей, звітів про екскурсії тощо*. Такі інноваційні технології сприяли поглибленню та актуалізації набутих знань, виробленню у майбутніх учителів української мови і літератури мовленнєвої культури, творчого підходу до презентації власних проєктів. Традиційні лекції на цьому етапі замінювались проблемними лекціями, лекціями-дискусіями, *дискусіями в стилі телевізійного ток-шоу, «сутичками ідей»*. Лекції та практичні заняття передбачали застосування сучасних методичних прийомів, зокрема, виготовлення *кроссенсів, буктрейлерів* як поєднання літературного твору, кінематографії, музики, візуального мистецтва з інтернет-технологіями. *Декламування, виразне читання, проблемні запитання, рецензування* на другому етапі увиразнили та поглибили роботу над текстом літературного твору.

Третій етап формування естетичної культури, окрім фахової підготовки майбутніх учителів української мови і літератури, включав у себе інтенсивний діяльнісно-творчий складник. Студенти залучались до різноманітних заходів університету, факультету, до співпраці з викладачами на лекційних і практичних заняттях. При цьому переважно застосовувались групові інноваційні технології навчання, зокрема, *проблемно-пошукові проєкти й творчі завдання, літературні квести, брейн-ринги, засідання «круглого столу»,* влаштовувались ділові ігри, творчі імпровізації. Студенти, які побували на екскурсіях, виставках, у туристичних поїздках, оформлювали *фотовиставки, створювали відео- і музичний супровід до своїх презентацій*, виконували *випереджувальні завдання* з теми проєкту, ставали *рецензентами* таких завдань інших студентів. *Дискусія, діалог, полеміка, «точка зору», взаємоперевірка і*

взаємооцінювання сприяли розвитку критичного мислення, інтелектуальній та естетичній рефлексії майбутніх учителів української мови і літератури.

На четвертому етапі, який пов'язаний із особистісно-розвивальним компонентом естетичної культури майбутніх учителів української мови і літератури, реалізовувались набуті студентами навички професійно-педагогічної діяльності, відбувалась *співпраця із літературно-мистецькими об'єднаннями, студентськими театрами, створювались сценарії, організовувались вечори, поетичні вітальні, зустрічі з письменниками, публікувались наукові статті тощо.* Необхідними на цьому етапі стали *тренінгові технології, метод «парного порівняння», кейс-метод*, оскільки естетична практична діяльність майбутніх учителів української мови і літератури потребувала порад викладачів та фахівців у певній галузі мистецтва.

На кожному з наступних етапів методи та технології навчання поступово ускладнювались, оскільки зростав інтелектуальний та естетичний рівень майбутніх учителів-словесників. Поступово традиційні методи (пояснення, розповідь, лекція, бесіда тощо) доповнювались інноваційними технологіями (квест, брейнг-ринг, «дерево вирішень», «мозковий штурм», «теоретична скарбниця», засідання «круглого столу», «техніка акваріуму», «дискусійний клуб», співпраця з літературно-мистецькими об'єднаннями, студентськими театрами, оформлення скрапбукінгів, фотовиставок, плакатів, створення відео- і музичного супроводу тощо), в основі яких знаходились переважно інтерактивні шляхи вирішення навчальних завдань [386].

Змістово-діяльнісний блок структурно-функціональної моделі педагогічної системи включає навчально-методичне забезпечення процесу професійної підготовки майбутніх учителів української мови і літератури. До засобів навчання відносимо: підручники, навчальні посібники, словники, довідники, ІКТ, модульне об'єктно-орієнтоване динамічне середовище для навчання MOODLe, навчально-методичні комплекси до авторських курсів (конспекти лекцій, методичні вказівки та технологічні карти, інші дидактичні матеріали). Засобам навчання – «матеріальним й ідеальним об'єктам, які

залучаються до освітнього процесу як носії інформації та інструменту діяльності викладачів і студентів» [540, с. 278] надавалось особливе значення у створенні умов дієвості педагогічної системи. Вони потребували поступового розширення функцій відповідно до кожного етапу формування естетичної культури майбутніх учителів української мови і літератури в освітньому процесі ЗВО. Створювались такі з них, що виступали джерелом отримання знань та зростання естетичної культури студентів-словесників у комплексі, зокрема: навчальний посібник «Естетичні аспекти зарубіжної і української літератури», «Матеріали та методичні вказівки до практичних занять з курсу «Історія зарубіжної літератури», технологічні карти для практичних занять з курсу «Історія зарубіжної літератури». Авторські засоби навчання детально описані в розділі 3.3.

Реалізація етапів формування естетичної культури культури майбутніх учителів української мови і літератури потребувала створення відповідної методики, яка детально описана в розділі 4.1-4.4.

Результативний блок структурно-функціональної моделі педагогічної системи формування естетичної культури майбутніх учителів української мови і літератури передбачав поєднання компонентів (ціннісно-мотиваційний, когнітивно-лінгвокультурний, діяльнісно-творчий, особистісно-розвивальний) та критеріїв (мотиваційний, гностичний, праксеологічний, особистісний), показників, які деталізували критерії, рівнів (високий, середній, базовий, низький) естетичної культури майбутніх учителів української мови і літератури (див. розділ 2.1-2.2). Таким чином, результативний блок визначив динаміку сформованості естетичної культури майбутніх учителів української мови і літератури та потребував експериментальної перевірки ефективності запропонованої педагогічної системи, чому присвячено розділ 5.1-5.3.

Отже, у запропонованій структурно-функціональній моделі відображено педагогічну систему організації формування естетичної культури майбутніх учителів української мови і літератури через взаємообумовлені зв’язки, що сприяють у своїй взаємодії зростанню естетичної культури студентів.

Впровадження педагогічної системи формування естетичної культури майбутніх учителів української мови і літератури в практику функціонування українських ЗВО викликало необхідність у створенні методики поетапного формування естетичної культури, яку детально розглянемо в наступному розділі.

Висновки до третього розділу

Вимоги нинішнього суспільства до якості професійної підготовки майбутніх учителів української мови і літератури, сучасні тенденції реформування вищої освіти сприяли створенню концепції, основу якої становить комплекс положень, які всебічно розкривають сутність, зміст і особливості функціонування педагогічної системи формування естетичної культури майбутніх учителів української мови і літератури.

Метою концепції стало розв’язання проблеми формування естетичної культури майбутніх учителів-словесників. Виокремлені провідні концептуальні положення дослідження розкривають сутність формування естетичної культури майбутніх учителів української мови і літератури як переосмислення змісту освітнього процесу ЗВО на користь зростання інтеграції міждисциплінарних знань, переходу від універсальних компетентностей до цілісних поєднань підходів, принципів, методик оволодіння естетичними категоріями, вироблення лінгвокультурної грамотності, прагнення студентів підвищувати рівень естетичної культури через самовдосконалення та творчу самореалізацію.

Створенню педагогічної системи формування естетичної культури майбутніх учителів української мови і літератури значною мірою сприяло діагностування практики ЗВО, які здійснюють підготовку здобувачів вищої освіти за спеціальністю 014 Середня освіта (Українська мова і література) освітнього рівня «бакалавр», виявлення низки негативних явищ, що мають місце в традиційній підготовці майбутніх учителів української мови і літератури, та з’ясування можливостей закладів вищої освіти щодо формування естетичної культури студентів.

Педагогічна система формування естетичної культури майбутніх учителів української мови і літератури реалізовувалась із дотриманням методологічних підходів. Формування естетичної культури майбутніх учителів-філологів ґрунтувалось на загальнонаукових (системний, гносеологічний, аксіологічний, акмеологічний, праксеологічний, особистісний, діяльнісний, компетентнісний, онтологічний) та конкретно-наукових (культурологічний, герменевтичний, інтегративний, кроскультурний, практико-орієнтований) підходах, які методологічно забезпечили цілісне бачення професійної підготовки студентів у його діяльнісній інтерпретації. Виявами пріоритетних методологічних підходів у змістовому наповненні освітнього процесу стали інтегративність сучасних знань, їх аксіологічність, суб'єктна зорієнтованість, практична спрямованість, кроскультурність.

Забезпечення реалізації педагогічної системи формування естетичної культури майбутніх учителів української мови і літератури в освітньому процесі ЗВО викликало необхідність створення відповідних педагогічних умов. Основні педагогічні умови враховують особливості майбутньої професійної діяльності студентів, необхідні для досягнення поставленої мети методи та організаційні форми навчання. Виділено такі умови: 1) створення позитивної мотивації до естетичної діяльності; 2) удосконалення змісту професійної підготовки на основі його міждисциплінарної інтеграції, наповнення кроскультурним та лінгвокультурологічним контентом; 3) самореалізація майбутніх учителів української мови і літератури в естетичному середовищі ЗВО; 4) розроблення навчально-методичного забезпечення процесу професійної підготовки майбутніх учителів української мови і літератури.

Моделювання педагогічної системи формування естетичної культури майбутніх учителів-філологів розглянуто як графічне зображення всіх чинників впливу на професійну підготовку бакалаврів із виокремленням взаємообумовлених зв'язків, що сприяють у своїй взаємодії зростанню естетичної культури студентів. Створена структурно-функціональна модель містить реальні об'єкти, що утворюють системне бачення проблеми

підвищення естетичної культури майбутніх учителів української мови і літератури з наявними закономірними зв’язками. Вона містить три блоки: концептуальний (зовнішні та внутрішні контексти, мета, завдання, загальнонаукові, конкретно-наукові підходи); змістовно-діяльнісний (компоненти, етапи, методи, технології, засоби навчання); результативний (критерії, показники, рівні, результат).

Основні результати розділу відображено в наукових працях автора: [368; 369; 370; 376; 378; 381; 383; 385; 386; 387; 388; 392; 394; 397; 400; 405].

РОЗДІЛ 4
МЕТОДИКА ПОЕТАПНОГО ФОРМУВАННЯ ЕСТЕТИЧНОЇ КУЛЬТУРИ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ І ЛІТЕРАТУРИ

4.1 Ціннісно-мотиваційне спрямування студентів до формування естетичної культури

На сучасному етапі розвитку освіти в Україні виникає необхідність у розробленні та інтенсивному впровадженні нових методик підготовки фахівців як нового алгоритму організації навчання у ЗВО. Методика (грецьк. methodike – учіння про метод; теорія методу) має два розуміння терміна: 1) учення про методи викладання певної науки, предмета чи сама наука про методи навчання; 2) сукупність взаємопов'язаних способів та прийомів доцільного проведення будь-якої роботи, сукупність методів чи методичних рекомендацій [197]. У дослідженні використовуємо друге тлумачення терміна. Для успішної реалізації педагогічної системи формування естетичної культури майбутніх учителів української мови і літератури в процесі професійної підготовки створено методику поетапного формування естетичної культури на основі вивчення дисциплін «Історія зарубіжної літератури», яка викладається протягом усіх років навчання бакалаврів та авторського спецкурсу «Естетичні аспекти зарубіжної і української літератури», який викладається на 4 курсі. Запропонована методика ґрунтується на комплексному використанні сукупності визначених підходів та умов. Предметом *методики поетапного формування естетичної культури майбутніх учителів української мови і літератури* вважаємо процес, в основі якого лежить взаємозв'язок навчальних дисциплін та естетичних аспектів їх змісту із освітніми завданнями, їх місце в системі професійної підготовки майбутніх учителів української мови і літератури; вироблення методів та організаційних форм навчання, спрямованих

на формування естетичної культури; діяльність студентів; діяльність викладачів; визначення вимог до професійної підготовки майбутніх учителів української мови і літератури та рівнів сформованості їх естетичної культури.

Дидактика – це галузь педагогічних знань, наука про навчання і освіту, їх мету і завдання, зміст, методи, форми, засоби, організацію, досягнуті результати [410]. Формування естетичної культури майбутніх учителів української мови і літератури в освітньому процесі передбачає використання різноманітних організаційних форм, методів та технологій навчання. Їх сукупність створює єдиний дидактичний комплекс, функціонування якого підпорядковано об'єктивним психолого-педагогічним закономірностям навчального процесу.

Форми навчання Ю. Бабанський визначає як «цілеспрямовану, чітко організовану змістовно-насичену та методично оснащену систему пізнавального та виховного спілкування, взаємодії відносин викладача та студента» [22, с. 49]. Формами організації освітнього процесу у ЗВО є навчальні заняття, самостійна робота студентів, їх практична діяльність, контрольні заходи тощо. Форми організації навчання та формування естетичної культури розуміємо як стійку структуру взаємодії учасників педагогічного процесу, спрямовану на результат. Доцільність застосування тих чи інших форм визначаємо конкретною дидактичною метою, змістом і методами навчальної роботи. Із різноманітними формами організації формування естетичної культури майбутніх учителів української мови тісно пов'язуємо методи навчання.

Метод (грецьк. – шлях до чого-небудь) – спосіб пізнання, дослідження явищ природи й суспільного життя, сукупність прийомів чи операцій практичного або теоретичного освоєння навчального матеріалу. Це шлях, спосіб досягнення поставленої мети й завдань дослідження [70; 197]. Ю. Бабанський виокремлює три групи методів: стимулювання і мотивації навчально-пізнавальної діяльності; організації і здійснення навчально-пізнавальної діяльності; контролю і самоконтролю [22, с. 21]. Послуговуємося

також визначенням А. Алексюка, який характеризує методи навчання як «складне багатовимірне педагогічне явище, у якому відображаються об'єктивні закономірності, принципи, цілі, зміст і форми навчання» [6, с. 154]. Для досягнення мети дослідження використовуємо всі три групи методів, поступово урізноманітнюючи їх відповідно до рівня підготовки студентів від компілятивних («вільний обмін думками», «мікрофон», «дерево вирішень», «мозковий штурм») до пошукових та творчих (кейс-метод, наукова стаття, естетичний проєкт тощо).

Методи навчання розглядаємо як взаємопов'язану діяльність викладача та студентів, що спрямована на оптимальне засвоєння системи знань, умінь і навичок, формування естетичної культури в процесі опанування навчальними дисциплінами «Історія зарубіжної літератури», «Естетичні аспекти зарубіжної і української літератури». Авторська методика поетапного формування естетичної культури майбутніх учителів української мови і літератури передбачає словесні та практичні методи (лекція, пояснення, розповідь, дискусія, робота з книгою, пошукова робота, інструктування, контроль тощо), які ускладнюються на кожному з наступних етапів. Монологічна лекція викладача доповнюється вирішенням проблемних чи дискусійних питань естетичного спрямування (проблемна лекція, лекція-дискусія). Вищою формою лекційної роботи уважаємо інтерактивну лекцію, коли окремі питання теми готують студенти, які займаються науковими дослідженнями. При вивченні драматичних і поетичних творів ефективною для підвищення рівня естетичної культури майбутніх учителів української мови і літератури вважаємо лекцію-творчий звіт, яка передбачає залучення до естетичної діяльності окремих студентів чи цілої групи, наприклад, театрального колективу тощо.

Сучасні авторські педагогічні методики навчання будуються на основі гуманістично-особистісної орієнтації педагогічного процесу, дидактичного вдосконалення та реконструювання навчального матеріалу, розширення методологічних підходів [18]. Відповідно до діалектичних законів, педагогічні методики постійно розвиваються, відображаючи соціальні, економічні,

суспільно-політичні норми досягнення педагогічної мети, відбувається постійне оновлення освітнього процесу, впроваджуються інновації. Інновації (італ. innovatione – новина, нововведення) у педагогіці розуміються як нові форми організації педагогічної праці та управління, які охоплюють різні сфери освітньої діяльності [73; 252; 337]. Викликають зацікавлення як у студентської аудиторії, так і у викладачів використання інноваційних технологій, які ускладнюємо на кожному з етапів формування естетичної культури: від простих контекстних до творчих, наукових досліджень: кейс, презентація, портфоліо, кроссенс, буктрейлер, сторітеліг, сценарій, наукова стаття, збірка власних поетичних чи прозових творів. Застосування сучасних інноваційних технологій спрямовує студента на самостійне вирішення навчального завдання, виробляє уміння аналізувати, приймати рішення, аргументувати його, застосовувати теоретичні знання в практичних діях.

Ключовим у процесі професійної підготовки майбутніх учителів української мови і літератури є текстоцентризм. Для плідної роботи з книгою розроблено технологічні карти для практичних занять з курсу «Історія зарубіжної літератури», орієнтовні схеми аналізу прозових, драматичних, ліричних творів (див. Додатки Ґ.2, Ґ.3), у яких акцентовано увагу на виробленні у студентів естетичних суджень, естетичної оцінки опрацьованого твору. На кожному з етапів формування естетичної культури майбутніх учителів української мови і літератури робота з книгою ускладнюється і набуває самостійних форм: дослідницько-пошукові, творчі роботи, наукові дослідження естетичних цінностей літературного твору. Коли така робота перебуває під постійним контролем з боку викладача, студенти набувають інтерпретаційних навичок та з часом стають учасниками «дискусійних клубів», «круглих столів», імпровізованих ток-шоу, конференцій, «мистецьких віталень» тощо, де презентують високий рівень оволодіння естетичними категоріями: естетичними смаками, естетичними судженнями тощо. Урізноманітнюючи види роботи з книгою, формуємо у майбутніх учителів української мови і літератури навички мовців і декламаторів, які проходять шлях від успішних виконавців рольових

ігор на практичному занятті до акторів студентських театрів, ведучих та організаторів поетичних віталень, свят, зустрічей тощо. Розглянуті вище методи навчання бачимо як способи впорядкованої та взаємопов'язаної діяльності викладача й студента, спрямованої на досягнення мети дослідження шляхом різнобічної естетичної трансформації навчального матеріалу.

При цьому суттєвого значення набувають засоби навчання – джерело отримання знань та формування умінь студентів. Вони виконують такі функції: інформативну, мотиваційну, адаптивну, інтегративну, інтерактивну тощо. Постійно оновлюємо наочні посібники, підручники, дидактичні матеріали, технічні засоби навчання, обладнання, стенди тощо, які виступають джерелом отримання інформації і зміцнення естетичної свідомості студентів. Удосконалені та розроблені засоби навчання відображають особливості проблеми формування естетичної культури майбутніх учителів української мови і літератури. Створено такі авторські засоби навчання: навчальний посібник «Естетичні аспекти зарубіжної і української літератури», «Матеріали та методичні вказівки до практичних занять з курсу «Історія зарубіжної літератури», технологічні карти для практичних занять з курсу «Історія зарубіжної літератури». Вибір засобів навчання пов'язуємо з концептуальними засадами формування естетичної культури майбутніх учителів української мови. Об'єднуємо в засобах навчання професійно важливі завдання і актуальні тенденції, у яких закладено оволодіння науковим, понятійним апаратом, неперервне інтегративне засвоєння теоретичних знань, створення позитивної системи цінностей: загальнокультурних, естетичних, професійних, практичних. Засоби навчання як важлива складова частина розробленої нами педагогічної системи виконують у ній своє призначення: вони є основним стрижнем формування естетичної культури майбутніх учителів української мови, що спрямовує на накопичення знань через самоорганізацію, самоосвіту, самовиховання, саморозвиток.

Таким чином, головною *метою авторської методики поетапного формування естетичної культури* бачимо оновлення та вдосконалення форм,

методів, технологій, засобів навчання, об'єднання їх у єдине дидактичне ціле для зростання естетичної культури майбутніх учителів української мови і літератури.

Авторська методика є складовою частиною педагогічної системи формування естетичної культури майбутніх учителів української мови і літератури як різнобічне багатопланове утворення, що має складний механізм реалізації. Це «процес опредметнення і присвоєння суб'єктом естетичних цінностей шляхом формування естетичного ставлення до них, складний механізм роботи особистісно-індивідуальної естетичної свідомості, що веде до набуття естетичного досвіду» (Г. Шевченко [565]). Цей процес у нашому дослідженні представлений етапами, що тісно пов'язані з компонентами естетичної культури майбутніх учителів української мови і літератури (ціннісно-мотиваційним, когнітивно-лінгвокультурним, діяльнісно-творчим, особистісно-розвивальним) (див. розділ 2.1.), а саме:

1) ціннісно-мотиваційне спрямування студентів до формування естетичної культури;

2) розширення професійних компетентностей як основи зростання естетичної культури;

3) організація самостійної творчої естетичної діяльності студентів;

4) реалізація знань, умінь і навичок у процесі естетичної практичної діяльності.

Методику поетапного формування естетичної культури майбутніх учителів української мови і літератури в процесі професійної підготовки реалізуємо у процесі вивчення дисципліни «Історія зарубіжної літератури» (1-4 курси), яка належить до дисциплін за вибором університету і є обов'язкового для вивчення студентами освітнього рівня «бакалавр», авторського спецкурсу «Естетичні аспекти української і зарубіжної літератури» (4 курс), який відноситься до дисциплін вільного вибору студента.

Для майбутніх учителів української мови і літератури літературна освіта – джерело набуття ґрунтовних знань із фахових дисциплін, опанування і

осмислення естетичних аспектів дійсності, розуміння в ній проявів прекрасного. Програму дисципліни «Історія зарубіжної літератури» складено з урахуванням пізнання студентами естетичних відкриттів різних епох та літературних напрямів, а також інтегрованих знань окремих гуманітарних наук, а саме: ономастика, лінгвокультурологія, герменевтика, семіотика, що суттєво поглиблює розуміння естетичних категорій в процесі аналізу літературних творів. Для монографічного вивчення до програми включено твори, найбільш характерні для кожної літературної доби, у яких віддзеркалені світоглядні та естетичні переконання авторів, характерні для відповідного часу принципи пізнання, ідеали й норми, синтез інтелектуального та естетичного (див. Додаток В.2).

Програма спецкурсу «Естетичні аспекти української і зарубіжної літератури» передбачає компаративне вивчення художніх творів українських і зарубіжних письменників під кутом осмислення їх естетичних аспектів, що є досить складним і багатоплановим процесом (див. Додаток В.3). Естетичні аспекти – це різнобічні погляди на літературну творчість, оцінка відтворення прекрасного в мистецтві літератури. «Естетичний аналіз художнього твору (у класичному розумінні естетики) передбачає його комплексний аналіз, що розкриває всю різноманітність взаємин людини з оточенням» [555, с. 34]. Такий підхід дає можливість розуміння теоретичного становлення естетичного як рівня пізнання та оцінки художньої творчості; естетичних категорій у субрівнях зовнішньої і внутрішньої форми твору; орієнтує у світі прекрасного та у пізнанні його цінностей.

Опанування дисциплін «Історія зарубіжної літератури», «Естетичні аспекти української і зарубіжної літератури» передбачає впровадження ефективних форм, методів, технологій, засобів впливу на естетичний розвиток студентів. На першому етапі формування естетичної культури майбутніх учителів української мови і літератури вони сприятимуть *ціннісно-мотиваційному спрямуванню студентів до формування естетичної культури.*

Ціннісно-мотиваційне спрямування розуміємо як вироблення системи стійких мотивів, що спонукають до опанування відповідних знань, умінь і навичок та підвищення рівня естетичної культури для досягнення мети навчання у ЗВО. Цей процес пов'язаний з постановкою цілей, активізацією когнітивних мотивів, виникненням внутрішнього мотиву, що позитивно впливає на мотив престижу і бажання творчої самореалізації [135]. *Метою першого етапу* формування естетичної культури майбутніх учителів української мови і літератури визначено усвідомлення студентами значення і ролі професійних знань та високого рівня естетичної культури як показників професіоналізму та успішної майбутньої професійної діяльності. *Завданнями цього етапу є:*

– створення передумов для інтелектуального розвитку та формування естетичної культури в поєднанні з бажанням творчого оволодіння знаннями;

– розширення сфери естетичних інтересів на основі самостійної, дослідницької роботи, участі у позааудиторних заходах, гуртках, клубах тощо;

– усвідомлення важливості навчальних дисциплін як джерела зростання рівня естетичної культури;

– визначення пріоритетної сфери інтересів, мотивування прагнення до позитивних результатів як навчальної, так і практичної естетичної діяльності.

Для створення передумов для інтелектуального розвитку та формування естетичної культури в поєднанні з бажанням творчого оволодіння знаннями постійно вивчаємо рівні сформованості естетичної культури майбутніх учителів української мови і літератури. Ураховуючи отримані результати, визначаємо відповідне теоретико-методологічне підґрунтя, напрями подальшого індивідуального розвитку, спрямовуючи діяльність кожного студента на досягнення конкретної мети: розвиток потреби у зростанні рівня естетичної культури. Дбаючи про повноцінне задоволення естетичних потреб майбутніх учителів української мови і літератури як інтелектуальної еліти, прищеплюємо прагнення до самовдосконалення, керуючись положеннями особистісно зорієнтованого підходу [142], рекомендуємо для кожного шляхи самореалізації

в аудиторній і позааудиторній діяльності, спонукаємо до створення індивідуальних траєкторій формування естетичної культури.

Після визначення рівня сформованості естетичної культури майбутніх учителів української мови і літератури реалізуємо *ціннісно-мотиваційний компонент*, який включає завдання, спрямовані на розвиток естетичних смаків та естетичних потреб шляхом розуміння ціннісного складника літературної творчості. Для цього необхідно створити умови для залучення студентів до наукової, мистецько-естетичної діяльності та художньої творчості, розвиваючи таким чином прагнення до особистісного зростання.

Майбутні вчителі української мови і літератури, маючи певний обсяг естетичних знань, естетичні смаки, мистецьку ерудицію, здатність відчувати прекрасне, уміють висловлювати власні естетичні судження про мистецькі об'єкти. На цьому етапі важливо актуалізувати накопичені знання, надавши можливість кожному реалізувати себе в *дидактичних іграх* чи *міні-проетках* як оповідача чи автора цікавого *сторітелінгу,* запропонувати *виготовлення брошур, буклетів, підібрати музичний супровід до декламації поетичних творів*. Така робота розвиватиме далі індивідуальні естетичні якості студентів, оскільки в пізнавальній сфері особливе місце посідають вищі почуття, що відображають переживання людиною свого ставлення до проявів естетичного досвіду [424]. У навчальній аудиторії вдалі напрацювання студентів викликають захоплення, емоції, схвальну оцінку та спонукають інших до активної практичної діяльності як *декламаторів, виконавців рольових ігор:* «авторів твору», «улюблених персонажів», «літературних критиків» тощо. Пропонуємо різноманітні форми діяльності, що мають місце в естетичному середовищі ЗВО, як-от: участь у студентській конференції «Майстри постмодерністської прози XXI ст.», підготовка «Поетичної вітальні» до ювілею Анни Ахматової, огляд студентських публікацій «Кроки до професійної майстерності», інсценування сюжетів міфів троянського циклу тощо. При цьому дотримуємося принципу цілковитої добровільності, адже нав'язуванням чи диктатом вмотивуати сучасних студентів неможливо. Перші успіхи

майбутніх учителів української мови і літератури сприятимуть появі зацікавленості в подальшій естетичній діяльності, відтак зростатиме самооцінка, авторитет студентів.

Індивідуальні та групові консультації, робота в наукових гуртках та групах за інтересами також вироблять ціннісно-мотиваційні спрямування майбутніх учителів української мови і літератури. Викладач постійно перебуває у ролі консультанта щодо вибору навчальних матеріалів, додаткової літератури, пошуку відповідей на запитання, що виникли під час естетичної діяльності, сприяє підготовці до практичних занять, дослідницьких завдань, естетичних проєктів тощо. Він допомагає окреслити навчальну чи естетичну проблему, яку належить розв'язати, обґрунтовує стратегії та підходи до її вирішення. При цьому його завдання полягає в забезпеченні диференційованого підходу в наданні необхідної допомоги, правильного співвідношення ступеня складності завдання з можливостями студента, у стимулюванні творчої діяльності майбутніх учителів української мови і літератури, створенні атмосфери доброзичливості та впевненості у своїх силах.

В авторській педагогічній системі формування естетичної культури майбутніх учителів української мови і літератури у процесі професійної підготовки відведено особливе місце особистісно-зорієнтованому навчанню. Для нас важливо окремо з кожним студентом окреслити його *траєкторію формування естетичної культури,* спрямувати її на досягнення конкретної мети. Для цього проводимо індивідуальні консультації, організовуємо творчі звіти про виконання естетичних проєктів, їх оцінювання керівниками естетичних підрозділів ЗВО. При використанні такої методики здійснюється зворотній зв'язок, який ґрунтується на особистісному бажанні студента підвищувати свій рівень естетичної культури. Результатом стає глибоке засвоєння майбутніми вчителями української мови і літератури естетичних категорій, розуміння закладених естетичних цінностей у художньому творі. Не випадково студенти інших спеціальностей виявляють бажання бути присутніми на засіданнях та стають членами гуртків, клубів, об'єднань літературного

спрямування. При цьому зростає роль викладача як консультанта, який дає рекомендації для самоосвіти та коригує подальшу самореалізацію студентів.

Консультації особливо важливі для першокурсника, вчорашнього школяра, оскільки сприяють ефективному використанню в освітній діяльності наукового, інформаційного та естетичного базису ЗВО, виробленню навичок виконання самостійних, дослідницьких завдань. Консультації сприяють налагодженню тісного спілкування майбутніх учителів української мови і літератури з викладацьким складом, спрямовують на особистісно зорієнтовану роботу, знімають психологічну напругу та тривожність, підвищують упевненість в успіхові [415]. У невимушеній атмосфері студенти осмислюють навчальний матеріал, відкриваючи для себе нові сфери естетичних зацікавлень та вносять пропозиції щодо опрацювання окремих тем тощо.

Наукові гуртки та проблемні групи, які діють на кафедрі української філології Хмельницького національного університету, розміщені на офіційному сайті університету [348]. Це, зокрема, «Ономастичні студії», «Соціолінгвістичне дослідження художнього, політичного та рекламного дискурсу», «Актуальні проблеми сучасної української літератури», «Естетичні аспекти зарубіжної літератури», «Проблеми вивчення прагматонімів», що допомагають майбутнім учителям української мови і літератури в оволодінні навичками наукових досліджень та виконання естетичних проєктів. Для успішної роботи студенти мають бути зацікавлені змістом та формою організації роботи гуртка. Поєднання обговорення наукових проблем із *диспутами, творчими та естетичними дискусіями* робить його роботу актуальною та змістовною, стане першим кроком до визначення теми наукового дослідження чи естетичного проєкту. Так, робота проблемної групи «Естетичні аспекти зарубіжної літератури» спрямована на поглиблене опрацювання проєктів, що мають естетичний характер, реалізацію набутих фахових та естетичних знань через публікації, виступи на засіданнях «круглих столів», семінарах, наукових конференціях (див. Додаток Ґ.4). Набуті навички наукових досліджень із проблем ономастики, історії розвитку української

літератури, мовознавчих дисциплін дають можливість застосовувати інтегративний підхід до вирішення наукових проблем на заняттях із курсу «Історія зарубіжної літератури». «Студент має можливість, апробуючи здобуті знання різними способами самостійної діяльності, вдосконалюватися і отримувати задоволення від роботи та оприлюднення кінцевого результату. Він сам відкриватиме, здобуватиме та конструюватиме знання, розширить межі власної компетентності», – зауважує М. Радченко [447, с. 300].

Важливим є непряме керівництво естетичною освітою студентів поза межами навчального закладу. Для цього нами розроблені: порадник студенту, що вивчає літературу світу; рекомендації до оформлення та презентації мультимедійних проєктів, що допоможуть ознайомитись із естетичними цінностями, культурою та архітектурою, музеями видатних письменників, художників, композиторів, філософів тощо та презентувати їх (див. Додатки Ґ.5, Ґ.6).

Головним для формування естетичної культури майбутніх учителів української мови і літератури є осягнення літературного твору в усій палітрі його мистецького й естетичного складників та відчуття його як механізму для власного зростання та саморозвитку. При опрацюванні художнього твору розширюємо світобачення майбутніх учителів української мови і літератури, спонукаємо шукати додаткову інформацію, допомагаємо піднятися до розуміння естетичних ідеалів автора. Завданням викладача на першому етапі формування естетичної культури є вироблення стійкої мотивації майбутніх учителів української мови і літератури до роботи з книгою як першоджерелом. Не секрет, що сучасні студенти частіше замість прочитання художнього твору звертаються до його скороченої інтернет-версії. Оволодіння інтерпретаційними компетентностями як необхідним складником естетичної культури, здатність давати правильну оцінку літературному явищу, спираючись на естетичний смак, на знання і досвід естетичного сприйняття, створює передумови для інтелектуального та естетичного розвитку майбутнього фахівця. Поглиблює предметні компетентності та впливає на багатовекторність ціннісно-

мотиваційних спрямувань майбутніх учителів української мови і літератури застосування в процесі вивчення літературних творів інноваційних технологій: *«точка зору», «мікрофон», «дерево вирішень», «мозковий штурм», «теоретична скарбниця», «техніка акваріуму», проєктні технології, виготовлення скрапбукінгів, дидактичні ігри та ін.* Навички роботи майбутніх учителів української мови і літератури за різними інноваційними технологіями вдосконалюємо через розроблені методичні рекомендації (див. Додатки Ґ.7, Ґ.8), надаємо групові та індивідуальні консультації.

Створення ситуації вибору шляхом запропонованих варіантів естетичної діяльності в естетичному середовищі ЗВО, що органічно пов’язана з навчальною діяльністю студентів, сприяє усвідомленню відповідальності кожного за рівень виконання отриманих знань та схиляє до бажання випробувати й відкрити себе в тій чи іншій сфері. Свідомому вибору естетичної діяльності майбутніх учителів української мови і літератури сприяє інформація про діяльність гуртків, клубів, студій тощо у межах естетичного середовища ЗВО. Залучення до практичної естетичної діяльності – кропітка робота, але її результатом стає збільшення кількості студентів-читачів, позаяк зростають види їх співпраці з бібліотеками, учасників гуртків, клубів, студій тощо, діяльність яких потребує постійної уваги та підтримки. Урізноманітнюємо види співробітництва студентів з керівниками естетичних підрозділів ЗВО шляхом їх залучення до діяльності Центру культури та естетичного виховання (ХНУ). В основі такої співпраці лежить комплексне втілення усіх сучасних засобів підвищення естетичної культури особистості: методологічних, методичних, інтегративних, особистісно орієнтованих тощо. Центр об’єднує талановиту молодь навколо себе на засадах гуманізації, розвитку творчих нахилів цілеспрямованою діяльністю, що має на меті засвоєння загальнолюдських, художніх і естетичних цінностей, залучення якомога більшої кількості студентів до естетичної діяльності. Усе, що організовується Центром для роботи зі студентами, має високий естетичний рівень, охоплює широкий діапазон художніх цінностей. Участь у художніх колективах та творчих

об’єднаннях на різний смак та вподобання охоплює такі види мистецтва як музика, хореографія, вокал, театр. Майбутні вчителі української мови і літератури беруть участь у народному ансамблі «Юність Поділля», народних театрах «Сузір’я» та «Релакс», у театрі-студії «Парадиз», є учасниками творчого об’єднання «Пектораль». Спільно з Центром культури та естетичного виховання студентів у ХНУ проводяться заходи, що узгоджуються з планами виховної роботи кураторів академічних груп, факультету. Анкетування дозволяє визначити потреби та інтереси студентів та спільно працювати над їх задоволенням. Щорічні кастинги та організаційні заходи щодо створення клубів за інтересами формують нові творчі колективи й об’єднання.

Усвідомленню діалектичного зв’язку з естетичним розвитком суспільства, набуттю естетичного досвіду, виробленню умінь та навичок практичної реалізації набутих знань на практиці, високопрофесійному оволодінню рідною мовою, збереженню і передачі національних культурних традицій сприяють громадсько-політичні та культурні заходи ЗВО та за його межами, творчі звіти мистецьких об’єднань, фестивалі, конкурси, зустрічі з митцями аматорських та професійних колективів, ювілейні літературні тижні, дні факультетів, диспути з питань етики, естетики, культури мовлення, подорожі та екскурсії історичними та культурними місцями, пов’язаними з життям і творчістю відомих письменників, творчі вечори, авторські звіти студентів, відвідування та обговорення спектаклів, кінофільмів, музеїв, картинних галерей, культурно-просвітницьких закладів міста, літературні квести, перформанси, які мають місце в українських ЗВО.

За сприяння Центру культури та естетичного виховання студентів прагнемо до самовираження кожного майбутнього вчителя української мови і літератури шляхом поглибленого опрацювання конкретного *естетичного проєкту,* який реалізується як *естетична практика.* Спрямування студентів на самореалізацію у межах естетичного середовища ЗВО формує соціокультурну компетентність, критичне мислення, дає навички спільної навчально-пізнавальної діяльності, спонукає до розширення можливостей самостійно

отримувати естетичні знання. Серед реалізованих Центром заходів у системі естетичного та духовного збагачення молоді особливо змістовними, що відповідали завданням практичної реалізації естетичних знань майбутніх учителів української мови і літератури, були: «Тепер ми знаємо про війну», «Сльози України», «Козацькому роду нема переводу», «Любіть Україну», «І серцем лину на Україну» (до шевченківських днів), Шевченко «пінк-флойд» (театралізована дія у формі сучасних напрямів хореографії), «Шевченко крізь віки…» тощо. Такі літературно-мистецькі заходи слугують дієвим засобом формування естетичної культури студентів та реалізації літературознавчих знань, умінь і навичок під час їх проведення. Вони завжди велелюдні та приваблюють гостей цікавими змістовними програмами, залученням до рольових ігор. Тут звучить класична музика, висока поезія й поетичні рядки поетів-початківців, проходить обговорення новинок літератури.

Важливим місцем для реалізації естетичних проєктів майбутніх учителів української мови і літератури є наукова бібліотека, сучасний інформаційно-комунікативний центр, що складається з локальної мережі, виходу в інтернет, веб-сайту книгозбірні, автоматизованої системи бібліотечно-інформаційного обслуговування користувачів. Бібліотека – це центр наукової діяльності, організатор різноманітних інноваційних та естетичних проєктів, як-от: «Майбутнє планети в наших руках», «Книги, що зцілюють душу», «Молодий спеціаліст XXI століття» тощо, та важливе джерело інформації з питань естетичної культури. Естетичному розвитку студентів сприяє організація і проведення в читальних залах бібліотеки *«Клубу цікавих зустрічей», літературознавчих читань, літературно-мистецьких віталень, конференцій, усних журналів, вікторин, вечорів, тощо*. Наукова бібліотека забезпечує інформацією навчальний процес, наукові дослідження і є важливою ланкою у системі розповсюдження знань, естетичного, духовного, інтелектуального збагачення молоді, тому встановлюємо тісне співробітництво з персоналом бібліотек ЗВО.

Таким чином, відповідно до положень лінгводидактики вищої школи через усі форми організації освітнього процесу у ЗВО систематично формуються ключові й предметні компетентності студентів [476]. Формування естетичної культури майбутніх учителів української мови і літератури в цьому контексті здійснюємо в процесі засвоєння фахових знань та практичної естетичної діяльності. Сформоване розуміння значення високого рівня естетичної культури в майбутній професійній діяльності, вироблена мотивація до отримання ґрунтовних знань підвищує творчу активність, прагнення до самореалізації та самовдосконалення через естетичну діяльність. Поради, консультації, тестування, тощо сприяють подоланню труднощів, що виникають на цьому шляху, та орієнтують майбутніх учителів української мови і літератури на вироблення власної траєкторії формування естетичної культури. Поєднання традиційних та інноваційних технологій навчання сприяє впевненості, самоствердженню, самоідентифікації майбутніх учителів української мови і літератури, виробленню ними рис національно свідомих громадян України.

Результатом етапу – ціннісно-мотиваційне спрямування студентів до формування естетичної культури – стало значне розширення сфери їх естетичних інтересів на основі усвідомлення необхідності інтелектуального розвитку та досягнення високого рівня естетичної культури, важливості навчальних дисциплін як джерела зростання рівня естетичної культури, визначення пріоритетних сфер естетичної практичної діяльності.

4.2 Розширення професійних компетентностей як основи зростання естетичної культури

У центрі уваги *другого етапу* формування естетичної культури майбутніх учителів української мови і літератури знаходиться процес послідовного набуття професійних компетентностей як основи естетичного розвитку. У словнику-довіднику з української лінгводидактики за редакцією М. Пентилюк

зазначено, що «компетентність – це інтегрована здатність особистості, набута в процесі навчання, необхідний комплекс знань, умінь, навичок та досвіду, що дозволяють ефективно здійснювати діяльність або певну функцію; містить знання, уміння і навички, досвід, цінності, ставлення, що можуть цілісно реалізуватися у процесі конкретної навчальної ситуації; очікувані й вимірювані досягнення, що підтверджують здатність (спроможність) виконувати певні дії самостійно» [494, с. 111-112]. Поняття «професійна компетентність учителя» Н. Сергієнко визначає як «інтегроване професійно особистісне утворення, у якому внутрішні ресурси людини, її особистісні якості та здібності розглядаються як джерело й критерії ефективної предметної діяльності в системі освіти; інтегративна властивість особистості, що володіє комплексом професійно значущих для вчителя якостей, має високий рівень науково-теоретичної і практичної підготовки» [480, с. 56]. У розумінні поняття *«професійна компетентність майбутнього вчителя української мови і літератури»* слушними для нас є думки І. Зімньої, яка визначає компетентність як «інтелектуально й особистісно зумовлену соціально-професійну життєдіяльність людини, що ґрунтується на знаннях» [146, с. 13-16]; Ю. Картавої про те, що «характеристика професійної компетентності вчителя передбачає залучення людини до загального культурного світу цінностей, і саме в цьому просторі людина реалізує себе як спеціаліст, професіонал» [193, с. 285]; В. Сидоренко, що професійна компетентність майбутнього вчителя української мови і літератури передбачає відповідну науково-теоретичну та практичну підготовку до педагогічної діяльності й поєднує ґрунтовні систематичні поліфункціональні знання, професійно-педагогічні та естетичні ціннісні орієнтації, акмеологічні інваріанти, сформованість особистісних якостей (темпераменту, інтелекту, нахилів, переконань, потреб, установок), готовність здійснювати інноваційну високопродуктивну професійно-педагогічну діяльність у сучасних соціокультурних умовах [484, с. 66-67]. Відтак, виникає потреба в умінні відшукувати, збирати, порівнювати, аналізувати та синтезувати великий обсяг інформації, унаслідок чого постає

необхідність узгодженого поєднання знань в освітньому процесі. Для реалізації цієї потреби звертаємось до педагогічної проблеми інтеграції, в основі якої знаходиться думка про те, що в навчанні потрібні не уривчасті відомості, а система знань, впорядкована та узагальнена [26]. У контексті нашого дослідження таким спрямуванням уважаємо сформованість естетичної культури майбутнього вчителя української мови і літератури.

Дефініція «інтеграція» тлумачиться в педагогічній науці як «процес творення нерозривно пов'язаного, єдиного, цілісного, що веде до появи якісно нової інтегративної властивості» [519, с. 185]. Із погляду інтеграції професійну підготовку майбутніх учителів української мови і літератури розглядаємо як процес, спрямований на розвиток умінь здійснювати зв'язки між навчальними дисциплінами, поняттями, контекстами на основі загальнокультурного та естетичного складника навчального матеріалу. Послуговуємося думками американських вчених (Дж. Гаузман [609], Дж. Клейн [614], М. Парсонс [407; 621], Т. Родес [622], М. Хубер [613] та ін.), які бачать інтегративне навчання якістю, якої набуває студент в процесі професійної підготовки і яка полягає в умінні поєднувати й переносити навчальний досвід у нові ситуації в контексті академічного навчання і за його межами. Уміння, які формуються в процесі інтегративного навчання визначаємо як ключові компетентності побудови послідовних логічних зв'язків у межах певної структури для отримання універсального результату у визначеному контексті. В основі успіху інтегративного навчання лежить прагнення студентів до підвищення рівня естетичної культури, та перетворення фрагментарного навчального досвіду на потужну ідею. При інтегративному навчанні у майбутніх учителів української мови і літератури зростає інтелектуальний рівень, уміння вести розмову з опорою на широкий спектр знань і досвіду, що свідчить про розширення професійних компетентностей. *Розширення професійних компетентностей* майбутніх учителів української мови і літератури розуміємо як використання отриманих інтегративних знань на світоглядному та практичному рівнях в освітньому процесі ЗВО.

Відтак, *мета другого етапу* формування естетичної культури майбутніх учителів української мови і літератури передбачає розширення професійних компетентностей через спрямування на використання в навчальній та практичній естетичній діяльності інтегративних знань; зростання естетичної культури через розширення сфери застосування інноваційних технологій. Визначено такі *завдання етапу:*

– застосовування конкретно-наукових підходів, що поглиблюють компетентнісний та інтелектуальний рівень підготовки майбутніх учителів української мови і літератури (герменевтичне розуміння та інтерпретація тексту, елементи компаративного, лінгвокультурологічного, ономастичного аналізу тощо);

– розширення професійних компетентностей на основі концептуальних засад лінгводидактики та лінгвокультурології;

– підвищення рівня інтегративних знань, трансформація їх у здатність планування практичної естетичної діяльності;

– застосування інноваційних технологій навчання для подальшого зростання естетичної культури студентів.

Із метою розширення професійних компетентностей майбутніх учителів української мови і літератури як основи зростання естетичної культури розглянемо методику проведення лекційних занять, а саме: інтерактивні лекції, проблемні лекції, проблемні лекції з елементами компаративного аналізу, лінгвокультурологічного аналізу що передбачають використання інтегративних знань, розуміння метамови різних видів мистецтв і вимагають застосування в роботі з навчальним матеріалом відповідних інноваційних технологій.

Формою аудиторних занять, що займає значне місце у підготовці фахівців із вищою освітою є лекція. Лекція (лат. lectio – читання) – систематичне, наукове й послідовне викладення навчального матеріалу, будь-якого питання, теми, розділу, предмету [410]. Лекція надає навчальному курсу концептуальності, формує теоретичну основу для подальшого засвоєння навчального матеріалу. Метою лекцій на другому етапі формування естетичної

культури майбутніх учителів української мови і літератури є допомога в оволодінні методами самостійної роботи з підручниками, посібниками, першоджерелами. Частіше проводимо *інтерактивні лекції*, оскільки вони відтворюють реальні форми взаємодії викладача й студентів, які спільно обговорюють складні теоретичні питання. У ході такої лекції викладач закладає основи переходу від передачі інформації до активного засвоєння змісту навчання із залученням механізмів теоретичного мислення і всієї структури психічних функцій. Відтак, зростає роль діалогічної взаємодії, посилюється значення соціального контексту у формуванні професійно важливих якостей особистості майбутнього фахівця. Суб'єкт-суб'єктна й полісуб'єктна взаємодія учасників навчального процесу забезпечує, відповідно до принципів сучасної лінгводидактики, формування цих якостей «за допомогою художнього слова, дзеркала доль і вчинків героїв художніх творів, у якому молода людина пізнає себе і своє майбутнє, має можливість прогнозувати своє життя, будувати власну систему моральних принципів і переконань, формує національну свідомість» [416, с. 40]. Методика формування естетичної культури майбутніх учителів української мови і літератури передбачає проведення саме таких лекцій, оскільки на них відбувається актуалізація знань та формування і розвиток лінгвістичної ерудиції, професійної компетентності, навичок самостійної роботи з науковими джерелами, лінгвістичного аналізу тексту та відбувається спрямування на поглиблене вивчення теми при підготовці до практичного заняття.

Розглянемо дидактичний інструментарій для проведення інтерактивних лекційних занять на тему «Гомерівський епос» (1курс, 2 семестр), та «Данте – останній поет середніх віків і перший поет Нового часу» (2 курс, 1 семестр) (табл. 4.1).

Лекцію на тему «Гомерівський епос» починаємо з актуалізації знань античної міфології. Методичні прийоми *сторітелінгу, експрес-опитування* дають можливість:

– пригадати пряме й переносне значення крилатих висловів античного походження;

– актуалізувати міжпредметні зв'язки (історія Стародавньої Греції, події Троянської війни (XI-XII ст. до н.е.);

– презентувати авторські сторітелінги «Античний співець Гомер», «Гомерівське питання», «Відкриття Трої у 1868 році»;

– зробити відгук про побачене й почуте під час туристичної поїздки до Туреччини на руїни Трої;

– розповісти про твори образотворчого мистецтва та літератури, у яких трансформовано сюжети «Іліади» та «Одіссеї».

Таблиця 4.1

Дидактичний інструментарій для проведення інтерактивних лекційних занять із курсу «Історія зарубіжної літератури»

Тема лекційного заняття	**Дидактичний інструментарій**		
	Форми	**Методи, технології**	**Засоби**
Гомерівський епос	групова з елементами актуалізації знань	лекція, технологія сторітелінгу, експрес-опитування, діалог	фразеологічний словник, словник літературознавчих термінів, тексти творів Гомера, презентація репродукцій картин В. Сєрова, П. Рубенса, Г. Гамільтона, М. Фаворського, Д. Басті, фрагменти кінофільму «Одіссея» реж. А. Кончаловського, архітектурних та скульптурних пам'яток
Данте – останній поет середніх віків і перший поет Нового часу	групова з елементами вирішення проблемних питань, індивідуальна	лекція, випереджувальні завдання, виразне читання, декламування, проблемні запитання, полеміка	словник літературознавчих термінів, тексти творів Данте, презентація ілюстрацій до «Божественної комедії» Д. Гуттузо, фрагменти опери Б. Годара «Данте і Беатріче», С. Рахманінова «Франческа да Ріміні», симфонія П. Чайковського «Франческа да Ріміні», зразки архітектурних та скульптурних пам'яток

Відбувається формування вимогливості майбутніх учителів української мови і літератури до себе як до мовців та цікавих оповідачів, оскільки створюються власні (усні й письмові) висловлювання відповідно до

комунікативної мети даної лекції, розвиток пізнавальної активності студентів. Під час актуалізації знань, зацікавивши аудиторію, студенти мають можливість вступити з нею в *діалог*. Лекцію супроводжуємо використанням ІКТ, зокрема мультимедійних презентацій репродукцій картин, архітектурних та скульптурних пам'яток, уривків кінофільмів, пов'язаних з темою лекції (див. табл. 4.1). Важливою частиною лекції є спрямування студентів на успішну підготовку до практичного заняття, а саме: виконання випереджувальних завдань, роботу з додатковою літературою. У центрі цієї підготовки є творча інтерпретація тексту «Іліади» Гомера, робота над естетичними відкриттями античного митця за матеріалами технологічних карт (див. Додаток Ґ.2). Особливу увагу звертаємо на українознавчий, культурологічний аспекти підготовки до практичного заняття, прилучення до важливих гуманітарних проблем здійснюємо через опанування лінгвокультурем (фразеологізми міфологічного походження, їх українські аналоги фразеологізмів, постійні епітети тощо). Це дозволяє спрямувати майбутніх учителів української мови і літератури на подальшу самостійну роботу із збагачення естетичних знань.

При вивченні теми «Данте – останній поет середніх віків і перший поет Нового часу» особливу увагу звертаємо на художню та естетичну цінність творчості письменника, що зумовлює мистецькі інтерпретації його твору «Божественна комедія» митцями наступних поколінь. Особливістю проведення лекційного заняття є залучення *випереджувальних завдань* студентів як співавторів лекції. Завдання можуть мати різні форми презентації: *декламування* сонетів, канцон, терцин, присвячених Беатріче; *виразне читання* пісні «Паоло і Франческа» під музичний супровід (П. Чайковський, симфонія-фантазія «Франческа да Ріміні»). У ході лекції виникають *проблемні запитання*, вирішення яких викликає *полеміку*. Зокрема, проблема протиставлення у «Божественній комедії» філософії Середньовіччя і Відродження, змалювання у творі політичних супротивників автора. Завдання викладача – підтримати раціональну думку кожного з учасників полеміки, дати наукову аргументацію, порадити перелік літературознавчих джерел, що допоможуть глибше зрозуміти

проблему. Усі проблемні запитання студенти вирішують, аргументуючи свої думки цитатним матеріалом. Така робота орієнтує на розвиток як професійних, так і комунікативних мовленнєвих компетентностей майбутнього вчителя української мови і літератури, здатного вільно й легко висловлюватися, виявляти високий рівень мовленнєвої культури.

Таким чином, лекція поступово перестає бути лише процесом передачі великого обсягу інформації викладачем, вона перетворює студента з пасивного слухача на об'єкт взаємодії та співпраці через співбесіду, діалог. Така лекція сприяє формуванню творчого мислення, творчого підходу до вирішення літературознавчих питань та естетичних проблем художнього твору, бо ставить студента в позицію дослідника, співавтора. Основними стають словесні та практичні методи навчальної діяльності: проблемні запитання, проблемна ситуація, проблемні випереджувальні завдання. У проблемному запитанні завжди знаходиться прихована суперечність, яка відкриває можливість для отримання нетипових відповідей і схиляє студентів до самостійного аналізу літературного твору, що вивчається. До початку лекції майбутні вчителі української мови і літератури мають бути підготовлені прочитанням текстів художніх творів, критичної літератури, знанням літературознавчої термінології для того, щоб розпочати компетентнісний пошук результату на шляху вирішення поставленої проблеми. Викладач розпочинає лекцію з актуалізації набутих знань, визначення рівня попереднього ознайомлення студентів із матеріалом, що вивчається, виокремлює у ньому ключові поняття задля розширення наукової інформації, у якій виник вакуум. У процесі діалогу спрямовуємо хід думок студентів у потрібне русло, яким є план лекції, установлюючи логічні зв'язки між відомим і новим матеріалом. Відповідь на кожне проблемне запитання може бути як спільною, так і відкриттям одного із студентів. Вона фіксується в зошитах і може стати аргументом на практичному занятті. Відтак, проблемна лекція стає інтерактивною: метод інтерактивності допомагає усвідомити системні зв'язки, структурувати матеріал. Робота завершується підведенням підсумків, визначенням рівня вирішення

проблемних запитань і відзначенням позитивних думок. Студенти після такої лекції виносять із навчальної аудиторії нові плани для самореалізації, прагнення покращити якість професійної підготовки.

«Для людини інтелектуальної праці, якою є студент, на першому місці стоїть уміння працювати з літературою. Уміння читати, осмислювати, переказувати текст, виділяти в ньому головне – ці базові пізнавальні вміння формуються у людини завдяки роботі з книгою» [533, с. 714]. Інтеграція урізноманітнює види навчання, дозволяє реалізувати принцип системності, створює оптимальні умови для розвитку естетичного сприймання та оцінювання літературних творів, критичного мислення, інтелектуальної та естетичної рефлексії. Життєво важливі філософські, естетичні, етичні, моральні проблеми, порушені письменниками, вирішуємо через опрацювання естетичних концептів, що набувають позачасового значення і стають актуальними для формування естетичної свідомості особистості студента. Оскільки основними категоріями для лінгвокультурологічного аналізу літературних творів визначаємо лінгвокультуреми, що складають культурний фон, концептосферу художнього твору, розглядаємо естетичні категорії, а саме: міфу, символу, архетипу, метафори, порівняння, епітета, фразеологізму, алюзії і ремінісценції тощо. Ці концепти репрезентують етико-естетичний досвід конкретного народу, тому визначаємо їх як домінантні, оскільки вони окреслюють естетичні контури, центральною категорією яких є прекрасне, естетичне в цілому. У процесі роботи з лінгвокультуремами літературний твір сприймається майбутніми учителями української мови і літератури як співтворцями, стає матеріалом для експериментування. Лінгвокультурні одиниці як естетичні концепти при опрацюванні художніх творів стають джерелом інформації про конкретну культуру, національні соціокультурні стереотипи, думки, традиції, звичаї, особливості національного характеру, інтелектуальне тло нації. Одночасно майбутні вчителі української мови і літератури опановують спеціальну термінологію як інструмент інтерпретації літературного твору, що розширює їх естетичний та культурологічний простір, знання філософії

мистецтва: естетичний концепт, концепт культури, етноконцепт, лінгвокультурема, логоепістема тощо [188; 228; 468]. Визначаємо їх як поняття про прекрасне, за допомогою якого студент входить у культурний простір світу, глибше пізнає його через конкретний літературний твір. Відтак, практикуємо *проблемні лекції з елементами лінгвокультурологічного аналізу.*

Таким чином, проблемні лекції спрямовані на поглиблення професійних компетентностей майбутніх учителів української мови і літератури. Методично правильно побудована лекція стає ефективною у систематизації та узагальненні знань, сприятиме мотивації до навчальної, творчої діяльності, максимальній реалізації здібностей та нахилів студентів. Викладач щоразу висвітлює нові особливості теми, що вивчається, пропонує вирішення проблемних чи дискусійних запитань, застосовуючи ефективні прийоми аналізу літературного твору та узагальнення знань.

Методологія порівняльного літературознавства, компаративний аналіз творів різних країн надає можливість істотно розширити бачення студентами культурного простору, формувати вміння виявляти національну й художню свідомість, естетичні традиції. Відтак, проводимо *проблемні лекції з елементами компаративного аналізу*, що передбачають різноманітні способи художньо-образного моделювання дійсності, спрямування на створення рівноправного творчого діалогу літератур, напрямів, шкіл, течій, стилів, відкривають нові аспекти естетичного, розкривають обрії життєтворчості майбутніх учителів української мови і літератури [62; 63; 105; 107]. Поступово ускладнюючи роботу від невеликого компаративного дослідження, що має фрагментарний характер, переходимо до порівняльного аналізу двох творів, близьких за жанром, напрямом, проблематикою. При компаративному аналізі акцентуємо увагу студентів на контекстуальній історико-літературній інтерпретації творів, концептуальному вирішенні їх проблематики, різноманітності зображення національних форм та дотичності авторських творчих вирішень проблеми, спільних та відмінних підходах до творчого зображення, виокремлюємо елементи семіотики, ономастики в поняттєвих,

образних і ціннісних складниках творів. Таким чином, при здійсненні компаративного аналізу відбувається залучення інтегративних знань суміжних дисциплін. Осмислення міжлітературних контактів сприяє накопиченню естетичних знань.

Розглянемо дидактичний інструментарій для проведення проблемних лекційних занять із елементами лінгвокультурологічного аналізу на тему «Зв'язок романтизму й реалізму в творчості Фредеріка Стендаля» (3 курс, 2 семестр), та з елементами компаративного аналізу на тему «Ідейна спільність роману І. Нечуя-Левицького «Хмари» та збірки оповідань І. Тургенєва «Нотатки мисливця» (4 курс, 2 семестр) (табл. 4.2).

Таблиця 4.2

Дидактичний інструментарій для проведення проблемних лекційних занять із курсів «Історія зарубіжної літератури» і «Естетичні аспекти української і зарубіжної літератури»

Тема лекційного заняття	**Дидактичний інструментарій**		
	Форми	**Методи, технології**	**Засоби**
Зв'язок романтизму й реалізму в творчості Фредеріка Стендаля	групова з елементами актуалізації знань, індивідуальна	лекція, діалог, евристична бесіда, випереджувальні завдання, проблемні запитання, елементи лінгвокультурологічного аналізу	«Портрет Стендаля» Соденмарка, «Стендаль, що танцює» А. Мюссе, ілюстрації П. Пінкесевича, «Наполеон на Аркольському мосту» А.-Ж. Гро, фрагменти експериментальної вистави-хроніки XIX ст. «Червоне і чорне» (реж. О. Гриб), виставка творів письменника, словник літературознавчих термінів
Ідейна спільність роману І. Нечуя-Левицького «Хмари» та збірки оповідань І. Тургенєва «Нотатки мисливця»	групова, фронтальна, індивідуальна	лекція «вільний обмін думками», випереджувальні завдання та їх рецензування, елементи компаративного аналізу	портрет І. Тургенєва В. Перова, портрет І. Нечуя-Левицького І. Труша, репродукції картин «Вид на гору Спаса у Стеблеві» Ф. Різниченка, «Українська ніч» А. Куїнджі, словники літературознавчих термінів, тексти творів письменників, презентації випереджувальних завдань

На початку проблемної лекції на тему «Зв'язок романтизму й реалізму в творчості Фредеріка Стендаля» викладач шляхом *діалогу та евристичної бесіди* актуалізує знання з теми «Естетика романтизму». *Випереджувальні завдання* студентів мають дослідницький характер, це одно- двохвилинні виступи, що доповнюють та ілюструють теоретичні положення лекції викладача. Основні вимоги до випереджувального завдання такі: воно має бути оригінальним, цікавим, змістовним, викликати жваве обговорення серед студентів. Такі виступи, як правило, стають у майбутньому основою студентської наукової статті, реферату чи курсової роботи. Наведемо зразки випереджувальних завдань до лекції:

1. Естетичні принципи романтизму в романі «Пармський монастир» та в збірці «Італійські хроніки» Фредеріка Стендаля.

2. Відображення в трактаті Фредеріка Стендаля «Расін і Шекспір» естетичних поглядів письменника.

3. Естетичні принципи романтизму в реалістичному романі «Червоне і чорне» (на прикладі змалювання образу головного героя Жульєна Сореля).

4. Оцінка творчості Фредеріка Стендаля Оноре де Бальзаком у «Етюді про Бейля».

Презентуючи випереджувальні завдання, студенти використовують репродукції картин, ілюстрації до творів письменника, фрагменти кінофільмів чи вистав (див. табл. 4.2). Форми оприлюднення випереджувальних завдань можуть доповнюватися виготовленням портфоліо, сторітелінгом чи буктрейлером. Така робота долучить майбутніх учителів української мови і літератури до загальнокультурних цінностей, допоможе осягнути концептосферу авторського задуму, сприятиме естетичному розвиткові, самоствердженню в майбутній професійній діяльності. Після презентації випереджувальних завдань, студенти групи вступають в *діалог* із їх авторами. Проблемні запитання, що виникають при обговоренні теми лекції, випереджувальних завдань, вирішуються в діалогічній формі. Інтерпретаційна компетентність студентів, їх здатність переконливо висловлювати власну думку

на основі тексту прочитаного твору підвищують науковий і естетичний рівень діалогу. Наведемо приклади проблемних запитань:

1. Як співвідносяться авторське світовідчуття та ідея яскравої особистості в романі «Пармський монастир» Фредеріка Стендаля?

2. Як вирішувалася романтична тема «утрачених ілюзій» та мотив розчарування у реалістичних творах першої половини XIX ст.?

3. На Ваш погляд, чому зразком естетичної досконалості Фредерік Стендаль уважає творчість В. Шекспіра?

Уважаємо за необхідне в процесі лекційних та практичних занять використовувати інтегративні знання майбутніх учителів української мови і літератури, зокрема, отримані при вивченні дисциплін «Основи лінгвокультурології», «Українська ономастика». Вирішуючи *проблемні запитання*, користуємося основними категоріями *лінгвокультурологічного аналізу* літературного твору та визначаємо для опрацювання студентами лінгвокультуреми, об'єднані в «лінгвокультурологічне поле»: культурний фон, естетичні лінгвокультурні концепти, культурні традиції, культурний процес, культурний простір, естетичні цінності літературного твору [17; 188]. Основну увагу приділяємо концептам естетичного спрямування, оскільки їх особливості репрезентації етико-естетичного досвіду мають пряме відношення до менталітету, етносу та організації міжкультурної комунікації. Наголошуємо на домінантних авторських естетичних концептах, які стануть матеріалом для подальшого вивчення студентами при підготовці до практичного заняття. Дотримуємося при цьому такого алгоритму:

– зміст навчального матеріалу складають декілька дисциплін;

– залучаємо наукову інформацію цих дисциплін при інтерпретації художніх текстів;

– установлюємо міжпредметні зв'язки;

– знаходимо єдність художньо-естетичного розуміння культурних явищ.

Як бачимо, успішна реалізація навчальної теми проблемної лекції з елементами лінгвокультурологічного аналізу величезною мірою залежить від

педагога, який володіє сучасними знаннями з лінгвокультурології, лінгводидактики, його професійної майстерності, ерудиції, естетичного смаку.

Компаративний аналіз літературних творів, зокрема української і зарубіжної літератури – один із шляхів підвищення естетичної культури студентів та поглиблення лінгвокультурологічної компетентності. Вивчення творів національних літератур, споріднених за тематикою, образами, засобами художньої виразності, мотивами тощо у їх взаємозв'язку, взаємодії, взаємовпливах дає можливість реалізувати завдання сучасної літературної освіти: підвищити загальнокультурний рівень розвитку студентів, сформувати гуманістичний світогляд, естетичну культуру, толерантне ставлення до культур інших народів. Компаративний аналіз розвиває навички мислення високого рівня, поєднуючи аналіз, синтез, порівняння, узагальнення та естетичну оцінку.

Розглянемо методику проведення *проблемної лекції з елементами компаративного аналізу* на тему «Ідейна спільність роману І. Нечуя-Левицького «Хмари» та збірки оповідань І. Тургенєва «Нотатки мисливця». На такому занятті важливою є роль викладачів «Історії української літератури» та «Історії зарубіжної літератури», які організовують вступні бесіди, роботу з текстами творів, роблять акценти на спільному та відмінному в характеристиці літературних героїв, стилістичному багатстві творів. Починаємо лекцію з актуалізації знань, отриманих майбутніми вчителями української мови і літератури на заняттях української та зарубіжної літератури. Вирішуючи проблему ідейної спільності роману І. Нечуя-Левицького «Хмари» та збірки оповідань І. Тургенєва «Нотатки мисливця», знаходимо ознаки реалізму й романтизму у творах письменників, указуємо на спільність і відмінність поглядів авторів у розкритті проблематики творів, узагальнюємо естетичні ідеали письменників. Урізноманітнюємо *випереджувальні завдання*, щоб стимулювати мислення, увагу, пам'ять, спостережливість, збуджувати інтелектуальні та естетичні емоції, сприяти розкриттю творчого потенціалу майбутніх учителів української мови і літератури. Випереджувальні завдання на другому етапі стають органічною складовою частиною лекції викладача,

спрямовують студентів на самостійне опрацювання та переосмислення навчального матеріалу. Їх види залежать від рівня підготовленості аудиторії, змісту теми, вони можуть містити власну порівняльну характеристику чи міркування з проблеми на основі самостійного опрацювання текстів творів. Активізує увагу слухачів лекції, дає можливість висловитися всім бажаючим, щоб доповнити чи оцінити презентований матеріал, *рецензування випереджувальних завдань*. Відповідно автор такого завдання буде більш вимогливим до наукового рівня свого виступу, композиції, логіки, глибини викладу матеріалу, точності його відбору, до мовного оформлення, інтонації, що є елементами естетичної культури майбутнього вчителя української мови і літератури. Наведемо приклади випереджувальних завдань, які ілюструються відповідними засобами (див. табл. 4.2):

– викласти власні міркування про естетичну цінність роману «Хмари» І. Нечуя-Левицького, визначити його актуальність у ХХІ ст.;

– дослідити особливості змалювання І. Нечуєм-Левицьким головних героїв твору, більше дізнатися про їх прототипів;

– показати творчий підхід І. Нечуя-Левицького та І. Тургенєва до створення фольклорних та пейзажних замальовок;

– з’ясувати творчу історію «Нотаток мисливця» І. Тургенєва;

– зробити порівняльну характеристику літературних героїв, зображених на сторінках збірки «Нотатки мисливця» та роману «Хмари».

Уважаємо, що вирішальною умовою успіху вивчення навчальної теми «Ідейна спільність роману І. Нечуя-Левицького «Хмари» та збірки оповідань І. Тургенєва «Нотатки мисливця» є співпраця викладачів і студентів на основі *вільного обміну думками*. Через взаємодію рівноправних суб’єктів, які висловлюють власну думку, оперуючи різними засобами аргументації, дбаючи про змістове наповнення та мовне оформлення запропонованої ідеї, маємо можливість залучити студентів до активного пошуку, коли зусиль та знань однієї людини недостатньо, і цим самим збагатити запити кожного студента. Автори випереджувальних завдань, студентська аудиторія та викладач у формі

вільного обміну думками вирішують питання ідейної спільності творчості українського і російського письменників. Основою вагомих аргументацій студентів має стати використання лінгвокультурем із арсеналу авторських художніх засобів та цитатний матеріал.

По мірі того, як студенти досягають глибини наукового викладу думки, рекомендуємо їх наробки до публікації. Оригінальність думок, сміливість оцінок і суджень, аргументованість висновків свідчать про перспективу наукових пошуків майбутніх учителів української мови і літератури. Організоване нами періодичне університетське видання – збірник наукових праць «Літературознавчий вісник» – містить дослідження студентів, у яких аналізуються проблеми, пов'язані з вивченням української та зарубіжної літератури та методики їх викладання. Таким чином, сприяємо зростанню авторитету студента серед товаришів, впливаємо на його самооцінку, появу нових цілепокладань.

Практичні заняття (грец. prakticos – діяльний) організовуємо, розглядаючи зі студентами окремі теми навчальної дисципліни, формуючи при цьому уміння і навички практичного застосування набутих знань шляхом виконання поставлених завдань. У підготовці до практичного заняття домінує самостійна робота майбутніх учителів української мови і літератури [429]. Допомогою у цьому є розроблені технологічні карти до кожного практичного заняття. Зауважимо, що правильно організовані практичні заняття мають важливе значення для формування естетичної культури майбутніх учителів української мови і літератури, оскільки вони реалізують дидактичний принцип зв'язку теорії з практикою та орієнтовані на вирішення таких завдань:

– поглиблення, закріплення і конкретизація отриманих знань;

– формування практичних умінь і навичок, необхідних у майбутній професійній діяльності;

– розвиток умінь спостерігати та пояснювати літературні та естетичні явища;

– оцінювати роботу товаришів, бути самокритичним.

Практичне заняття покликане поглибити опрацьований лекційний матеріал шляхом залучення додаткової літератури, роботи зі словниками літературознавчих термінів, виконання різноманітних видів індивідуальних завдань, зокрема, роботи над характеристикою літературних образів, аналізу ключових епізодів тощо. Уважаємо, що під час практичних занять студенти набувають професійних компетентностей, навичок естетичного сприймання літературного твору, вироблення естетичних суджень, естетичної оцінки. Цьому сприяє застосування інтерактивних технологій навчання, елементів компаративного, ономастичного аналізу, взаємооцінювання, взаємоперевірки тощо.

Розглянемо дидактичний інструментарій для проведення практичних занять на тему «Іліада» – давньогрецький героїчний епос у потрактуванні Гомера» (1 курс, 2 семестр), «Гуманістичний зміст «Божественної комедії» Данте Аліг'єрі» (2 курс, 1 семестр), «Роман «Червоне і чорне» Фредеріка Стендаля як художнє зображення життя Франції епохи Реставрації» (3 курс, 2 семестр), «Народні джерела духовності в романі І. Нечуя-Левицького «Хмари» та збірці оповідань І. Тургенєва «Нотатки мисливця» (4 курс, 2 семестр) (табл. 4.3).

Таблиця 4.3

Дидактичний інструментарій для проведення практичних занять із курсів «Історія зарубіжної літератури» і «Естетичні аспекти української і зарубіжної літератури»

Тема практичного заняття	**Дидактичний інструментарій**		
	Форми	**Методи, технології**	**Засоби**
«Іліада» – давньогрецький героїчний епос у потрактуванні Гомера	групова, фронт., індивід., парна	технологія сторітелінгу, «літературний крос», робота з книгою, дискусія, технологія «теоретична скарбниця»	текст твору «Іліада», репр. картин (М. Ге «Ахілл, який оплакує Патрокла», Ж.Л. Давид «Андромаха оплакує смерть Гектора», О. Іванов «Пріам благає Ахілла віддати тіло Гектора», презентації («Сюжети «Іліади» Гомера у світовому мистецтві», «Сучасні екранізації за мотивами «Іліади» Гомера»

Продовж. табл. 4.3

Гуманістичний зміст «Божественної комедії» Данте Аліг'єрі	фронт., індивід., парна, групова	«мозковий штурм», сторітелінги, рецензування сторітелінгів, «продовж думку», самостійна робота, рольові ігри, «мозковий штурм», взаємоперевірка, взаємооцінювання	текст твору «Божественна комедія», іл. Г. Доре до поеми, репр. картин В. Блейка, Е. Делакруа, додаткова література, презентації («Т. Шевченко та І. Франко про Данте», «Х. Борхес про Данте», «Тема Данте в творчості Ю. Клена та Л. Костенко», «Скульптурні, музичні та живописні образи, навіяні «Божественною комедією» Данте», «Інтерпретація «Божественної комедії» у кіномистецтві (амер. мультфільм «Пекло Данте», фільм реж. М. Олівейра «Божественна комедія»)
Роман «Червоне і чорне» Фредеріка Стендаля як художнє зображення життя Франції епохи Реставрації	групова, фронт., індивід.	дискусія, рольові ігри, інд. дослідн. завдання, робота з книгою, робота в групах, «дерево вирішень», письмова робота, елементи ономастичного дослідження	«Портрет Стендаля» Соденмарка, «Стендаль, що танцює» А. Мюссе, іл. П. Пінкесевича, «Наполеон на Аркольському мосту» А.-Ж. Гро, фрагменти вистави-хроніки XIX ст. «Червоне і чорне» (реж. О. Гриб), текст роману Ф. Стендаля «Червоне і чорне»
Народні джерела духовності в романі І. Нечуя-Левицького «Хмари» та збірці оповідань І. Тургенєва «Нотатки мисливця»	групова, фронт., індивід.	робота з книгою, ігрові технології, виразне читання, робота в групах, елементи компаративного аналізу	портрет І. Тургенєва роботи В. Перова, портрет І. Нечуя-Левицького роботи І. Труша, виставка книг письм.-реалістів, малюнки Поліни Віардо, репрод. картин «Вид на гору Спаса у Стеблеві» Ф. Різниченка, «Українська ніч» А. Куїнджі, «Appasionata» Л. Бетховена, словники літературознавчих термінів

Під час проведення практичного заняття «Іліада» – давньогрецький героїчний епос у потрактуванні Гомера» головну увагу звертаємо на естетичну цінність гомерівського епосу для сучасності. У процесі роботи з текстом твору опираємось на його мовне багатство, на віршований розмір (гекзаметр), що розширює лінгводидактичні компетентності майбутніх учителів української мови і літератури, удосконалює уміння оперувати лінгвістичними категоріями в професійно-педагогічній, науково-дослідницькій діяльності, здатність до

мовної рефлексії. Поповнює естетичні знання студентів звернення до інших видів мистецтва: живопису, скульптури, архітектури тощо (див. табл. 4.3).

Інноваційні технології, обрані студентами спільно з викладачем для реалізації здобутих знань на практичному занятті, активізують їх діяльність, роблять цікавими та емоційними виступи: *сторітелінги, «літературний крос»* – під час яких виникає *дискусія.* Для того, щоб вона мала літературознавчий характер та надавала можливість студентам професійно оперувати естетичними категоріями літературного твору, застосовуємо інтерактивну технологію *«теоретична скарбниця»* – виокремлення викладачем важливих положень теми, які варто занотувати в робочий зошит. Поповнюється «теоретична скарбниця» в процесі самостійної роботи з додатковою літературою при підготовці до практичного заняття. Зібрані матеріали використовуються під час відповідей для аргументації власної думки.

Із кожною наступною навчальною темою ускладнюємо методи оцінювання відповідей студентів: оцінку викладача поступово замінюємо взаємоперевіркою письмових робіт, рецензуванням усних відповідей. Поціновуємо гідність кожної особистості, її уміння знайти раціональне зерно, підтримуємо толерантність, терпіння до недоліків у змісті презентованих матеріалів.

Практичне заняття на тему «Гуманістичний зміст «Божественної комедії» Данте Аліг'єрі» спрямовуємо на актуалізацію опорних знань, отриманих майбутніми вчителями української мови і літератури під час лекції викладача та опрацювання додаткової літератури, словників літературознавчих термінів. Для презентації зібраних самостійно відомостей про творчі здобутки письменника використовуємо інтерактивні технології, а саме: *рольова гра* «Знавці творчості Данте» сприяє повторенню матеріалу, технологія *«мозковий штурм»* дає можливість зробити наголос на гуманістичному змісті «Божественної комедії» Данте в ході інтерпретації твору. *Сторітелінги* та їх рецензування, технологія *«продовж думку»* спрямовують студентів на опановування педагогічної інноватики.

Самостійну роботу студентів над проблемою гуманістичного підтексту та естетичної довершеності форми твору варто провести за варіантами. Можливість навчити майбутніх учителів української мови і літератури розглядати зміст і значення художніх творів як естетичну цінність та допомогти їм усвідомити в усій повноті естетичне багатство мистецтва літератури, театру, живопису тощо реалізуємо через написання відгуків, рецензій.

Важливе місце на практичному занятті відводимо мультимедійним презентаціям, тематика яких стосується трансформації гуманістичних традицій Данте у творчості вітчизняних та світових письменників, скульптурних, музичних та живописних творах, навіяних «Божественною комедією», перегляду фрагментів кінофільмів відомих режисерів (див. табл. 4.3). Застосування ІКТ під час презентацій самостійних робіт дає поштовх до вироблення у майбутніх учителів української мови і літератури живого образного мовлення, здатності репрезентувати себе як творця естетичного продукту на основі літературного твору, що вивчається [542].

Організовуємо *взаємоперевірку та взаємооцінювання*, формуючи здатність майбутніх учителів української мови і літератури встановлювати суб’єкт-суб’єктні стосунки, співпрацювати в колективі, уникати конфліктних ситуацій у розв’язанні складних навчальних завдань.

Таким чином, розширюючи професійні компетентності майбутніх учителів української мови і літератури, підвищуємо рівень їх естетичної культури шляхом практичної естетичної діяльності.

Важливо в процесі професійної підготовки майбутніх учителів української мови і літератури створити атмосферу довіри між викладачами та студентами. Сучасний викладач – творець і співавтор разом зі студентами лекційних, практичних занять, цікавих ідей, змістовних проєктів. Він надає можливість кожному самоствердитися як носієві креативних вирішень навчальних завдань. Він – доброзичливий поціновувач навчальних, творчих здобутків, наукових пошуків, авторитетний консультант у разі виникнення труднощів при вирішенні важкої проблеми чи в пошуках потрібної інформації,

наприклад, при підготовці до практичного заняття, на якому відбувається ономастичне дослідження онімного простору твору.

Онімний простір художнього твору є невід'ємним елементом його образності, естетично організованою системою, а власне ім'я відображає багатство смислових зв'язків, складних асоціацій і конотацій [190]. Уведення у твір онімних одиниць є унікальним елементом авторського словотвору й слугує для реалізації художнього задуму. Оскільки оніми віддзеркалюють лінгвокультурологічні риси етносу, їх опрацювання при аналізі літературних творів значно розширює професійні компетентності майбутніх учителів української мови і літератури й створює передумови для зростання естетичної культури. Через онімічний код відбувається міжкультурна комунікація студента з твором, який він опрацьовує: власні назви концентрують у собі національно-культурну інформацію та надають читачеві відомості про історію країни, менталітет, видатних особистостей. Студенти пізнають авторські концепції світобачення, оскільки ономастична лексика, окрім власне номінативної функції, змальовує історичний та культурний фон текстових подій.

Розглянемо детально використання елементів ономастичного дослідження на практичному занятті «Роман «Червоне і чорне» Фредеріка Стендаля як художнє зображення життя Франції епохи Реставрації». Для розуміння значення історичних подій Франції часів Реставрації на початку заняття використовуємо *рольові ігри*. Мета виступів студентів («істориків», «етнографів», «політиків», «журналістів», «літературних критиків») – допомогти зрозуміти події епохи, згадати імена історичних осіб, описаних у творі, тощо. Далі спрямовуємо майбутніх учителів української мови і літератури на пошуки додаткової інформації для аналізу роману «Червоне і чорне», поділивши їх на три групи. Завданням для першої групи є дослідження естетичних концептів: образу Наполеона як символу епохи XIX ст. і героя роману Жульєна Сореля, для якого Наполеон став об'єктом поклоніння. Пропонуємо самостійно опрацювати окремі епізоди твору (мрії Жульєна

Сореля про славу в ім'я Франції; події роману, пов'язані з портретом Наполеона; улюблені книги Жульєна Сореля) та зробити висновки про символічне та естетичне навантаження антропонімів Наполеон і Жульєн Сорель. Завершальним етапом самостійної роботи стане фіксування на *«дереві вирішень»* висновків про те, ким був Наполеон для автора роману та для головного героя твору Жульєна Сореля. Важливо почути від студентів, що антропонім Наполеон, окрім прямої функції називати героя, є символом епохи, кумиром, утіленням патріотизму тощо. «Дерево вирішень» «виростає» на мультимедійній чи на звичайній аудиторній дошці: його у вигляді «листя» із записаними висновками «одягають» студенти. *Письмова робота* над образом Жульєна Сореля стане узагальненням зібраних матеріалів, для цього використовуємо розроблену схеми аналізу літературного твору (див. Додаток Ґ.3). Підводячи підсумки, підкреслюємо значення авторського лінгвокультурологічного концепта «Наполеон» для формування життєвих, морально-етичних та естетичних поглядів його прихильників протягом усього XIX ст. Майбутні учителі української мови і літератури наводять приклади імен літературних героїв інших авторів, видатних людей часу, кумиром яких був Наполеон. Оцінка роботи за технологією «дерево вирішень» може бути індивідуальною за окремі оригінальні думки або загальною оцінкою роботи групи.

Студентам другої групи пропонується визначити роль ономастичних одиниць у просторі тексту твору й потрактувати їх як концептуально ключові засоби декодування знакової, смислової та естетичної функції художнього тексту через нульову онімізацію. Майбутні учителі української мови і літератури самостійно роблять аналіз епізоду приїзду Жульєна Сореля до Парижа, звертають увагу на мармурову дошку з ім'ям власника розкішного особняка. Усі в Парижі знали ім'я, карбоване золотом на вхідній арці. Воно належало спритному придворному, прототипу маркіза де Ла-Моля, героя роману Фредеріка Стендаля, дипломату Талейрану. Це ім'я не звучить у творі, але було впізнаване сучасниками. Хрематонім «мармурова дошка» постає як

певний лінгвокультурологічний концепт, що пояснює авторський задум, дає просторово-часові орієнтири: місце дії, історичну епоху, соціальний статус персонажа. Опрацювавши текст, студенти приходять до висновку, що нульовий онім має здатність кодувати великий обсяг художньої інформації, що прихована за концептом, та сприяє глибокому осмисленню роману, його парадигми, розумінню ідеї, художньо-естетичної функції мови твору, входженню твору у світовий культурний простір. Підсумовуючи роботу групи, викладач окреслює сферу подальших самостійних наукових пошуків студентів, оскільки на занятті проаналізовано лише один приклад нульового оніма, якими насичений текст роману Фредеріка Стендаля «Червоне і чорне».

Робота з онімами роману сприятиме вирішенню поставлених літературознавчих проблем студентами третьої групи, оскільки власне ім'я в художньому творі функціонує як важливий органічний елемент стилю, образності, архітектоніки. Якщо раніше ми використовували *групові форми роботи*, то далі доцільно працювати з *індивідуальними дослідницькими завданнями*. Смислові зв'язки, складні асоціації, що викликає онім, розширюють можливості сприйняття роману XIX ст. До цієї спільної думки прийдуть студенти, дослідивши в романі: топоніми; референційні концепти (Безансон, Париж); авторський новотвір (Вер'єр); хрононіми як складові елементи авторського художнього ономастикону (підзаголовок роману «Хроніка XIX століття»); асоціативні джерела псевдоніму автора роману (Фредерік Стендаль (Анрі Марі Бейль); символічний підтекст заголовку роману «Червоне і чорне».

Узагальнюючи індивідуальні дослідження майбутніх учителів української мови і літератури для поглибленого засвоєння опрацьованого матеріалу, проводимо *дискусію* «Риси вдачі Жульєна Сореля, притаманні нашим сучасникам». За умови зацікавлення проблемою та емоційного комфорту дискусія стане дієвим поштовхом для подальшого наукового дослідження творчості Фредеріка Стендаля. Такий результат великою мірою залежить від

продуманості, актуальності запитань, винесених на дискусію, уміння викладача організувати роботу.

Серед різноманітних форм і методів аналізу художніх творів на практичному занятті науковий аналіз тексту дозволить зробити навчальний процес більш плідним, сприятиме науково-дослідницьким зацікавленням, надасть можливість кожному студенту виявити себе, розширити навички роботи з науковою літературою, підвищити рівень інтегративних знань, сприятиме подальшому естетичному розвитку.

Викладачам дисциплін «Історія української літератури» та «Історія зарубіжної літератури» доцільно в контексті формування естетичної культури майбутніх учителів української мови і літератури проводити компаративні практичні заняття, залучати на практичних заняттях елементи компаративного аналізу. Розглянемо фрагмент заняття на тему «Народні джерела духовності в романі І. Нечуя-Левицького «Хмари» та збірці оповідань І. Тургенєва «Нотатки мисливця». У вступній бесіді викладачі обох дисциплін звертають увагу студентів на основні естетичні принципи зображення дійсності письменниками-реалістами (типовість, історизм, раціоналізм, психологізм), на прикладі роману І. Нечуя-Левицького та збірки оповідань І. Тургенєва актуалізують соціально-психологічні аспекти творів із притаманною їм системою пріоритетів, естетикою, поетикою, лінгвокультурологічними концептами. Після перевірки домашнього завдання методом усного контролю за питаннями розроблених технологічних карт до практичних занять у центрі уваги має бути *робота з текстом твору*, у ході якого майбутні учителі української мови і літератури відчують красу слова, глибину авторської думки, осягаючи «секрети» майстерності митців, знайдуть спільне й відмінне в зображенні літературних героїв, їх авторських характеристиках, зроблять висновки про внесок І. Нечуя-Левицького та І. Тургенєва у розвиток української та світової літератури. Особливу увагу при цьому звертаємо на народні джерела духовності літературних персонажів. Формування інтерпретаційних компетентностей проводимо з погляду сучасних досягнень герменевтики та лінгводидактики як

необхідного складника професійних компетентностей майбутніх учителів української мови і літератури, що «включає певну суму літературних знань і загальну здатність особистості переконливо й аргументовано висловлювати власну думку про естетичний об'єкт, давати йому оцінку, спираючись на свій естетичний смак, читацький і життєвий досвід» [448, с. 8]. Осягнення авторських кодів та їх інтерпретація сприяє оволодінню основними категоріями герменевтики, перетворюючи майбутніх учителів української мови і літератури на співавторів художнього твору. Реалізуючи через різні види мовленнєвої діяльності принципи лінгводидактики, під час роботи з літературним текстом сприяємо формуванню майбутніх учителів української мови і літератури як мовної особистості.

Роботу з текстами творів можна провести у формі *брейн-рингу* (див. Додаток Ґ.9). Пропонуємо виконати такі завдання:

1. Згадати, як звали літературного героя, прочитавши його портретний опис.

2. Вказати, якому персонажеві дається така авторська характеристика.

3. Кому з літературних героїв належить висловлювання.

4. Який художній прийом використав автор в уривку.

Таким чином, студенти знаходять авторські лінгвокультурологічні концепти, визначають художні прийоми в змалюванні персонажів, шукають цитатні характеристики, підвищуючи при цьому рівень володіння рідною мовою: працюючи з текстами творів, майбутні учителі української мови і літератури відчувають красу слова, глибину авторської думки, осягають секрети майстерності письменників.

Результатом етапу стало поглиблення компетентнісного та інтелектуального рівня майбутніх учителів української мови і літератури, що сприяло подальшому зростанню їх естетичної культури. Розширення професійних компетентностей відбулося за рахунок інтеграції знань різних навчальних дисциплін в процесі вивчення літературних творів. Застосування різноманітних інноваційних технологій навчання уможливило вироблення

здатності до емпатії, інтелектуальної та естетичної рефлексії та сприяло подальшому розвитку навчальних та естетичних потреб студентів, зокрема в естетичній практичній діяльності.

4.3 Організація самостійної творчої естетичної діяльності студентів

На третьому етапі формування естетичної культури майбутніх учителів української мови і літератури на основі загальнонаукових та конкретно-наукових підходів, зокрема особистісного, інтегративного, культурологічного, онтологічного, розширено сферу інтегративних знань студентів, що сприяло виробленню здатності самостійно управляти власною пізнавальною та естетичною діяльністю. Самостійна робота посідає важливе місце у змісті професійної підготовки майбутніх учителів української мови і літератури, оскільки вдосконалює той фундамент знань, без якого неможливий їх загальний та естетичний розвиток. Співвідношення часу для аудиторної й самостійної роботи складає 1:3,5, що свідчить про дидактичний потенціал цього виду навчальної діяльності [27]. Викладачеві необхідно особливу увагу приділяти питанням організації самостійної естетичної діяльності майбутніх учителів української мови і літератури, для її успішної реалізації необхідне не тільки планування, а й постійний контроль самореалізації студентів.

Самостійність як інтегральну якість особистості, коли людина здійснює вчинки, орієнтуючись не на сторонні випадкові явища, а на свої знання та переконання, бачать В. Беспалько [40], Л. Жарова [130]. І. Шимко [574] та ін.; як здатність забезпечувати вибір і реалізацію способу вирішення поставлених завдань визначає самостійність О. Леонтьєв [257]; як спосіб виконання індивідуального завдання – І. Лернер [259], П. Підкасистий [426] т ін. *Самостійність майбутніх учителів української мови і літератури* розглядаємо як важливу умову їх пізнавальної та естетичної діяльності. Пізнавальну самостійність тісно пов’язуємо з розвитком естетичних потреб, у її основі

знаходиться пізнавальна та творча активність студентів. «Пізнавальна самостійність» – якість особистості, що виражається у її здатності організовувати свою пізнавальну діяльність і здійснювати її для розв'язання нової пізнавальної проблеми [259, с. 9]. Для формування естетичної культури майбутнього вчителя української мови і літератури важливою є пізнавальна діяльність із самостійним визначенням цілей та шляхів вирішення практичних завдань на основі усвідомлення власних когнітивних особливостей. Серед різноманітних видів самостійної діяльності студентів, її багатоплановості, розмаїття в освітньому процесі ЗВО виокремлюємо категорію *«естетична діяльність»,* спрямовану на інтелектуальне й естетичне зростання окремої особистості, і в цілому – на перетворення навколишнього світу згідно з виробленими уявленнями про гармонію, міру, досконаліть, красу. Фундаментом естетичної діяльності студента є ним свідомо визначена мета, пов'язана із опануванням уже існуючих естетичних цінностей (твори літератури, інших видів мистецтва), пізнанням естетичних теорій та розвитку естетичної думки. Відтворення зразків естетичної культури й створення нових цінностей відповідно до естетичних потреб, почуттів, смаків, ідеалів, поглядів визначаємо як *самостійну творчу естетичну діяльність.* Вона акцентує увагу на перетворювальному характері впливу, визначає якісний сенс цього перетворення. Зв'язок між естетичним та творчим характером діяльності є діалектичним, а відсутність будь-якого аспекту позбавляє сенсу діяльність у цілому. Творча естетична діяльність вимагає розроблення нових цілей у набутті естетичних знань, що виникають у результаті розвитку творчих сил і здібностей майбутнього вчителя української мови і літератури. *Самостійну творчу естетичну діяльність* уважаємо вирішальною в системі естетичної освіти майбутнього фахівця, у засвоєнні ним естетичних знань у процесі професійної підготовки. Естетична освіта розглядається як процес формування естетичних знань індивіда, знань у сфері естетичної діяльності, видів естетичної творчості… формування естетичних установок особи, її ціннісних орієнтацій [145, с. 98]. Зміст естетичного знання відображає специфіку духовного досвіду,

що закріплений у понятті «естетичне» та конкретизується у світі суб'єкта як ставлення до прекрасного, здатність виявляти якісну визначеність різноманітних явищ [305]. Підсумовуючи погляди науковців, до структури естетичних знань майбутніх учителів української мови і літератури відносимо такі елементи, як от: знання про природу естетичного об'єкта та види естетичної цінності; естетичну свідомість та її форми (естетичне почуття, ідеали, смаки, теорії); знання про природу естетичної діяльності та її види. Вузловими пунктами в освоєнні студентом дійсності вважаємо естетичні категорії. Таким чином, самостійна творча естетична діяльність – це реалізація майбутніми вчителями української мови і літератури поставлених цілей, створення нових естетичних цінностей оригінальними засобами, можливість змінювати самого себе і свій внутрішній світ у процесі професійної підготовки.

Мета третього етапу формування естетичної культури майбутніх учителів української мови і літератури – організація самостійної творчої естетичної діяльності – полягає у корелюванні свідомого вибору та виробленні студентами перспективи зростання власної естетичної культури в процесі навчальної, наукової, творчої самостійної естетичної діяльності в освітньому процесі ЗВО. *Завданнями етапу є:*

– спрямування майбутніх учителів української мови і літератури до свідомого пошуку шляхів, форм і методів досягнення мети творчої самореалізації в естетичній діяльності;

– узгодження видів самостійних робіт із рівнем підготовки студентів, їх інтересами, запитами;

– використання інтерактивних технологій, які передбачають різні види самостійної роботи студентів;

– розроблення системи стратегій і прийомів самореалізації студентів в освітньому процесі ЗВО.

Свідомий вибір шляхів, форм і методів досягнення мети навчання – одне з найважливіших завдань студента на третьому етапі формування естетичної культури. Допомагаємо майбутнім учителям української мови і літератури

розробити *індивідуальну траєкторію формування естетичної культури*, визначаємо її конкретну спрямованість на реалізацію естетичних знань у процесі самостійної творчої естетичної діяльності. Відтак, студент усвідомить необхідність набуття інтелектуальних, естетичних, лінгвокультурних знань та дбатиме про перспективи свого самовдосконалення і самоосвіти.

Підкреслюємо думку про важливість досягнення кожним студентом поставленої ним навчальної мети. Погоджуємося з С. Максименком, що «особистість починається з власної постановки мети й відповідального переживання цього явища» [484, с. 53]. Ще Л. Виготський [84] вказував на зростання особистості як ініціатора власної активності, підґрунтя якої знаходиться в мотиваційно-потребовій сфері. У контексті розуміння Є. Головахою самореалізації як життєвої перспективи особистості, найважливішим фактором розвитку якої є очікуваність подій, із якими студент пов'язує індивідуальний сенс свого життя [93], формуємо внутрішнє бажання кожного студента випробувати себе, запропонувати щось нове у вирішенні навчального завдання і спробувати зробити це. Такий підхід найбільш дієвий у пізнанні мистецтва літератури: особистість прагне до естетичної довершеності й поступово виходить поза керівництво з боку викладацького складу, кураторів, керівників естетичних підрозділів ЗВО. Натомість майбутні вчителі української мови і літератури пропонують власні естетичні проєкти, власний підхід до вирішення тієї чи іншої навчальної проблеми, перебравши на себе роль партнера й співавтора викладача, презентуючи свій естетичний продукт.

Засвоєння дисциплін «Історія зарубіжної літератури», «Естетичні аспекти української і зарубіжної літератури» та ін. передбачає активну творчу естетичну діяльність студентів: публічні презентації набутих знань із використанням інноваційних технологій, ІКТ, участь у позааудиторній естетичній діяльності тощо. Реалізуємо такі види самостійної роботи студентів: *підготовка до лекцій, практичних занять, заліків, іспитів, виконання естетичних проєктів, дослідницька робота, виступи на студентських наукових конференціях, засіданнях літературних клубів, проблемних груп* тощо.

Поєднання позааудиторної та аудиторної естетичної діяльності студентів має сприяти глибокому опрацюванню навчального матеріалу з акцентом на його естетизацію та надає можливість оцінити досягнення кожного студента.

Серед розмаїття методів і прийомів, що розвивають естетичну культуру майбутніх учителів української мови і літератури та вимагають виконання самостійних завдань, особливу увагу приділяємо різноманітним видам *дискусій, методу «парного порівняння», кейсовому методу.* Продуктивна творча самостійна робота має передувати *дискусії* на літературну тему. За умови достатнього рівня знань студентів, що включає знання текстів творів, критичного матеріалу, зацікавлення темою, дискусія проходить змістовно й аргументовано. В основі будь-якої дискусії знаходиться спільний пошук істини, що сприяє розвитку критичного мислення майбутніх учителів української мови і літератури, оскільки, як зауважував М. Бахтін, «істина не знаходиться в голові окремої людини, вона народжується між людьми, які спільно шукають істину через діалог» [34, с. 60]. Дискусія – це завжди зіткнення різних поглядів на вирішення певного питання або розв'язання проблеми, тому вона стає необхідною складовою частиною сучасної методики викладання літературознавчих дисциплін. Продуктивними в процесі творчої самореалізації майбутніх учителів української мови і літератури уважаємо *евристичну дискусію, логічну дискусію, полеміку*, коли одна із сторін поступового схиляє до власного погляду на проблему інших учасників. У роботі з новинками літератури, зміст яких пов'язаний із суперечливою естетичною оцінкою, розбіжностями, застосовуємо *«техніку акваріуму»*, особливий вид організації дискусії. М. Кларін уважає, що з її допомогою можна зробити акцент на презентації погляду кожного студента, зробити його аргументацію швидкою і дієвою [197, с. 135]. Така форма роботи з аудиторією передбачає активний обмін думками з приводу прочитаного, опрацьованого.

Самостійна робота сприятиме визначенню майбутніми вчителями української мови і літератури власної оцінки літературного твору, набуттю навичок аргументовано відстояти особисті погляди на проблему, поважати

думку інших. Наприклад, під час проведення *засідання проблемної групи* на тему «Поезія французького символізму» (на засідання проблемних груп запрошуються студенти всіх курсів відповідно до своїх зацікавлень і вподобань) відтворюємо атмосферу Франції останньої третини XIX ст., коли в літературу «увірвалися» «прокляті поети». Із одного боку, вони внесли свіжий струмінь модернізму в поезію, а з іншого, як уважали реалісти, стали свідченням про її занепад. У центрі різних видів студентських творчих імпровізацій знаходяться естетичні відкриття П. Верлена, Ш. Бодлера, А. Рембо, С. Малларме. Викладачеві необхідно заздалегідь сформулювати завдання для самостійного опрацювання, допомогти підібрати поезії для вивчення напам'ять, музичний супровід для презентації виступу.

Естетична досконалість аргументації, її наповнення додатковою навчальною інформацією стають свідченням широти кругозору, творчих пошуків та відкриттів майбутніх учителів української мови і літератури. У ході підготовки до засідання на тему «Драма на межі XIX-XX століття» студенти вивчають критичну літературу, переглядають театральні вистави із участю знаменитих акторів тощо, аргументують власні погляди на місце театру в житті людини, його значення для сучасного глядача, визначають актуальність творчості Г. Гауптмана, Г. Ібсена, А. Чехова, Б. Шоу сьогодні, порівнюють вистави за п'єсами цих та інших драматургів, побачені у театрах. Дискусійне питання «Чому знижується інтерес до театру серед сучасної молоді?» вирішується через *полеміку*, у ході якої студенти дають естетичну оцінку сучасним театральним виставам, пропонують власні вимоги до них, діляться відгуками про переглянуті вистави, занотованими у власних скрапбукінгах.

Для вироблення здатності управляти власною самостійною пізнавальною діяльністю в процесі дослідницької роботи необхідна допомога викладача, який окреслить обсяг набуття знань та шляхи їх реалізації. Опираючися на дослідження Р. Бернса [39], О. Пєхоти [422], уважаємо обов'язковим узгодження *дослідницьких творчих завдань* із індивідуальними траєкторіями формування естетичної культури майбутніх учителів української мови і

літератури та їх власних зацікавлень. Для цього: – вивчаємо рівень зацікавлення кожного студента темою; – ураховуємо сферу естетичних запитів кожного; – налаштовуємо студентів на ґрунтовну підготовку та відповідальне ставлення до роботи; – визначаємо цікаву естетичну проблему для самостійного вирішення; – обговорюємо з кожним навчальну мету й кінцевий продукт діяльності; – організовуємо творчу співпрацю студентів, налагоджуємо позитивний взаємозв'язок між ними та викладачами; – створюємо комфортні умови для самореалізації кожного студента; – підтримуємо прагнення до успіху; – дбаємо про естетичний рівень кінцевого продукту.

Самостійна творча естетична діяльність розширить можливості практичного застосування здобутих знань, спонукає до подальшого розвитку мистецьких зацікавлень, удосконалить навички аналізу та естетичної оцінки літературних творів. Важливо, щоб тематика наукових досліджень відповідала естетичним інтересам і запитам студентів, рівню їх підготовки до виконання дослідження. Наприклад, у процесі роботи над інтелектуальним романом XX ст. «Портрет Доріана Грея» О. Вайльда (3 курс, 2 семестр) пропонуємо студентам такі дослідницькі завдання:

– з'ясувати вплив прерафаелітів на естетичну теорію О. Вайльда (для студентів, які цікавляться історією питання);

– дослідити секрети геніальності художника за епізодом «У майстерні Безіла Холлуорда» (для студентів, які цікавляться живописом);

– здійснити порівняльний аналіз опису колекції коштовностей у романі О. Вайльда «Портрет Доріана Грея», повісті О. Купріна «Суламіф, «Пісні пісень» Старого Заповіту (для студентів, які цікавляться історією мистецтва);

– опрацювати XI розділ роману О. Вайльда «Портрет Доріана Грея» та розкрити «секрети» музичних інструментів народів світу (для студентів, що мають музичну освіту).

Студентська наукова конференція є однією з форм активного навчання, яка передбачає взаємодію між студентом і викладачем та спрямована на виконання конкретної мети й завдань. Завданнями є підготовка доповіді,

публічні виступи, уміння вести діалог, відповідати на запитання. На конференцію запрошуються студенти всіх курсів для звіту про результати дослідницької роботи у вигляді доповіді, що супроводжується мультимедійною презентацією. До складників оцінювання наукових досліджень відносимо володіння навичками публічного виступу та ораторську майстерність. Дискусія за матеріалами доповіді та виступів окремих студентів дозоляє поглибити знання з досліджуваної проблеми, з'ясувати рівень засвоєння матеріалу, розвивати фахове мислення. Перевага проведення наукової конференції серед інших форм роботи з майбутніми вчителями української мови і літератури полягає в тому, що вона стимулює розвиток творчих здібностей студентів через потребу в опрацюванні великої кількості додаткових джерел, активізує пізнавальну діяльність, формує культуру мовця.

Розглянемо алгоритм підготовки майбутніх учителів української мови і літератури до виступу на науковій конференції на прикладі дослідження роману У. Еко «Ім'я Троянди» (4 курс, 1 семестр): – виокремлення релевантної інформації; – поділ студентів на групи за інтересами для опрацювання дослідницьких завдань; – обмін думками та пропозиціями щодо інтерпретації кодів роману; – визначення ролі кожного студента в підготовці підсумкового варіанту прочитання авторського коду для виступу на конференції;

Наведемо орієнтовну тематику наукових досліджень студентів за твором:

– естетичні надбання античності та Середньовіччя, висвітлені в романі «Ім'я Троянди» У. Еко;

– постмодерністична просторово-часова модель роману «Ім'я Троянди» У. Еко як прийом розкриття авторських кодів;

– естетична цінність другої частини «Поетики» Аристотеля за романом «Ім'я Троянди» У. Еко;

– прочитання семи «книга» у творі як надії автора на майбутнє людства.

Навички, які отримують студенти на наукових конференціях, дають можливість бути співавторами викладача на лекційних та практичних заняттях. Для цього важливо, щоб тематика практичних занять акумулювала в собі

спрямованість навчального матеріалу на творчу естетичну діяльність майбутніх учителів української мови і літератури. Важливого значення при цьому набуває самостійна робота студентів. Наприклад, у процесі підготовки до практичного заняття на тему «Рецепція міфологічних образів і сюжетів у літературних творах наступних поколінь» (4 курс, 2 семестр) алгоритм самостійної роботи складається з таких елементів: прочитання творів, робота з міфами, використаними авторами, опрацювання додаткової літератури, виконання дослідницьких завдань естетичного спрямування. Наприклад:

– скласти власні сторітелінги чи поезії, де б поетичними образами виступали Перун, Дажбог, Стрибог, Мокош, Білобог;

– пояснити причини звернення Б. Шоу в комедії «Пігмаліон» до античного міфу, дослідити погляди автора на шляхи досягнення особистістю досконалості;

– дослідити майстерність Р.-М. Рільке у вирішенні «вічних» проблем у «Сонетах до Орфея»;

– пояснити символічне значення образів Орфея, співу, храму, ліри, дерев, квітів у «Сонетах до Орфея» Р.-М. Рільке, спробувати самому створити сонет;

– розглянути естетичні категорії художнього зображення Мистецтва у «Сонетах до Орфея» Р.-М. Рільке (алітерації, асонанси, повтори тощо);

– з’ясувати, які естетичні завдання вирішувала Леся Українка, переосмислюючи фольклорні образи русалки, потерчат, водяника, лісовика, Мавки, перелесника, долі, злиднів у «Лісовій пісні».

Серед розмаїття методів і прийомів організації самостійної роботи майбутніх учителів української мови і літератури при підготовці до практичних занять пріоритетним бачимо *метод кейсів* як груповий вид роботи. О. Пометун та Л. Пироженко це пояснюють можливостями кейсів у підготовці сучасного фахівця, який вміє нестандартно мислити й діяти, здатного реалізувати свій інтелектуальний та творчий потенціал під час роботи в групі, перед якою поставлено складне завдання [433]. Керуємося дослідженнями В. Ягоднікової, яка вбачає «цінність кейс-методу в тому, що він одночасно відображає не

тільки практичну проблему, а й актуалізує певний комплекс знань, який необхідно засвоїти при вирішенні цієї проблеми, а також вдало поєднує навчальну, аналітичну й виховну діяльність» [585, с. 29]; О. Шевченко, яка звертає увагу на те, що при вивченні гуманітарних дисциплін кейс-метод «забезпечує не тільки фундаментальну підготовку студентів, а й сприяє формуванню у них гуманістичного світогляду, розвитку аналітичних, дослідницьких, комунікативних навичок, вміння генерувати альтернативні рішення, здатність до самовиховання, самоосвіти й реалізації творчого потенціалу в майбутній професійній діяльності» [568, с. 16]. «Наповнення» кейсів при опрацюванні естетичних аспектів літературних творів відбувається шляхом самостійної роботи, що може виконуватися групами студентів протягом визначеного часу, як правило, до двох тижнів.

З’ясовано, що в процесі опанування літературних тем метод кейсів дає найкращий результат при вивченні епічного твору великого обсягу, наприклад роману Л. Толстого «Анна Кареніна» (див. Додаток Ґ.10). Студенти досліджують особливості стилю, розкривають «секрети» майстерності письменника, його світоглядні та естетичні позиції. Така робота вимагає осмислення широкого спектру проблем, ідейних і філософських концепцій, авторського світогляду, характерів літературних героїв, розуміння твору як феномена культури, його естетичної оцінки. Спостережено, що кейс-метод формує особистість із погляду загальнолюдських якостей: культури спілкування, етичних і естетичних норм, вимогливості до себе. Для майбутніх учителів української мови і літератури необхідно створити умови для реалізації навичок самостійної літературознавчої роботи, навчити вільно орієнтуватися в тексті. На плідну самостійну роботу в межах кейсу можна спрямувати навіть пасивних студентів через співпрацю і колегіальність, зацікавленість у творчому зростанні. Застосування кейс-методу, підкреслює С. Гончаров, вимагає від викладача «встановлення загального алгоритму процесу вивчення матеріалу й створення найважливіших умов для досягнення високого результату». Серед них сприятиме максимуму уваги, приділеній кожній групі, використання

методу модерації, «що набув поширення в навчальних закладах Європи, США, Японії» [230, с. 22-36], і має за мету навчити студентів працювати в одній команді, шукаючи вирішення одного спільного питання на основі вивченого матеріалу. Під час консультацій викладачеві важливо не підмінити модератора групи, а навпаки, відзначити його як лідера й організатора, який фіксує всі ідеї, запропоновані членами групи, не допускає критики або конфліктів, створює плідну творчу атмосферу, що є елементом професійної підготовки майбутнього фахівця.

Ще один вид самостійної творчої естетичної діяльності майбутніх учителів української мови і літератури, покликаний активізувати роботу над естетичними категоріями художнього твору – *метод «парного порівняння»*. Він має за мету дослідити авторські естетичні відкриття і використовується переважно при компаративному аналізі літературних творів. Наприклад, у процесі вивчення творів М. Коцюбинського «Тіні забутих предків» та К. Гамсуна «Пан» (4 курс, 1 семестр) ставимо завдання дослідницького характеру: знайти спільні риси у змалюванні письменниками а) карпатських гір; б) норвезьких фіордів; в) узагальнити внесок обох письменників в естетику імпресіонізму.

Метод «парного порівняння» використовуємо також при роботі над естетичними категоріями в окремому літературному творі. У процесі вивчення роману Л. Толстого «Анна Кареніна» (3 курс, 2 семестр) матеріалом для «парного порівняння» є різні портретні характеристики головної героїні. Л. Толстой-реаліст, як відомо, не дає розгорнутого опису зовнішності Анни, його більше цікавить внутрішній світ героїні в різних, навіть фатальних обставинах. Тому лаконічний портрет («скромна грація», «миловидна особа», «блискучі сірі очі», «темні густі вії», «чорні кучерики на шиї») студенти доповнюють прикладами художнього зображення автором життєсприйняття, пристрасності, прагнення до чистоти людських відносин, щирості за допомогою мотивів «світла», «блиску», «вогню», художніми засобами розкриття внутрішнього світу головної героїні як непересічної особистості. В

імпресіоністичному романі К. Гамсуна «Пан» (3 курс, 2 семестр) матеріалом для дослідження студентів слугують авторські портретні характеристики Єви і Едварди, героїнь, які стали втіленням величі й скромної простоти норвезьких фіордів, тиші лісів, над якими владарює міфологічний бог Пан.

Самостійна творча естетична діяльність сприяє самореалізації студентів і є завжди відкритим й фіксованим вираженням того, як зазначає Г. Батищев, чим особистість змогла й думала стати [31]. На нашу думку, *самореалізація* – це завжди виявлення, вираження дії, що є необхідним базисним атрибутом особистості. Термін «самореалізація» вказує на активне самоперетворення, на розвиток особистості, виражальна здатність якої викликає життєвий рух: зовнішнє і внутрішнє становлення [284]. Самореалізація належить до розряду вищих потреб, є якісною характеристикою особистості, сприяє її розвитку. Потреба студента в самореалізації має безперервний характер. Важливою характеристикою творчої самореалізації є її соціальне значення, адже зростання особистості, що творить, залежить від впливу на оточення продукту її діяльності. Основи прагнення до самореалізації, закладені у ЗВО, будуть примножуватися фахівцем у професійній діяльності. Головне, щоб їх характер визначався вищими інтелектуальними й естетичними потребами. Відтак, виникає необхідність допомоги студентам у плануванні конкретних завдань для віднайдення можливості щось створити самому в царині прекрасного, заявити про себе в активній зовнішній діяльності. Оскільки повноцінна самореалізація майбутніх учителів української мови і літератури обов’язково передбачає комунікативний аспект, то для викладача важливим є сприяння розвитку цієї взаємодії. В. Петровський застерігає про загрозу нав’язування «особистісних внесків», тобто впливу на результати естетичної діяльності студентів [419]. Завдання викладачів ЗВО – не долати унікальність студента, його індивідуальність, самоцінність, а надавати право бути таким, яким він є. Уважаємо важливим ураховувати те, що студенти не завжди розкривають усі свої сутнісні сили, вони часто не підозрюють про можливості власного естетичного потенціалу, реалізують його лише частково. Допомогти студентам

відкрити себе в процесі навчальної діяльності, усвідомити свої можливості, ґрунтувати цілепокладання на внутрішніх базисних особливостях – важлива місія викладача, яка багато в чому залежить від педагогічного такту й толерантності. С. Рубінштейн зауважував, що кожна людина не може стати ким завгодно, детермінація все-таки існує [463]. Але те, що зможе зробити студент для свого естетичного зростання в процесі набуття професійних компетентностей у ЗВО, має завжди нести елементи творчості – необхідної складової частини його майбутньої професійної діяльності.

Погоджуємося з ученими, які серед чинників формування творчих якостей особистості надають великого значення художній літературі, оскільки вона розкриває світ та здатна передати найтонші емоції, естетичні почуття, відповідно стати дієвим інструментом самореалізації. Виходячи з того, що викладач має розуміти потребу групи та кожного окремого студента в тій чи іншій формі самореалізації, нами розроблено систему стратегій і прийомів, у якій враховано, досягнення навчальної мети та зростання естетичної культури, готовність майбутніх учителів української мови і літератури до самореалізації в естетичній сфері діяльності. По-перше, лише оволодівши ґрунтовними знаннями, студент відчує потребу у самовираженні та зможе це зробити на високому науковому та естетичному рівні. Слушною для нас є думка Е. Федорчук, що за таких умов студенти моделюють фрагменти різних видів навчання, колективні творчі справи, обґрунтовують свої можливі дії в педагогічному процесі, аналізують моделі, підготовлені одногрупниками» [533, с. 715]. Правильно організована логічна дискусія, полеміка, конференція, робота за кейс-методом, виконання мультимедійного проекту, звіту, кроссенса, буктрейлера тощо виробляють навички групової роботи. Гарно зроблена справа приносить студентам радість і щастя. По-друге, студенти краще розуміють прекрасне й прагнуть нести його для всіх через творчу естетичну діяльність, зокрема, участь у організації спільної справи: свят, форумів, зустрічей, екскурсій. Я. Коменський зауважував, що коли «у руках є конкретна справа, таке навчання і виховання дає можливість ще й переживати приємні емоції»

[206, с. 26]. Майбутні учителі української мови і літератури самостійно шукають матеріали, накопичуючи необхідні знання для складання сценаріїв уривків літературного твору, роблять змістовні звіти про зустрічі з письменниками, митцями, театральні вистави, музейні експозиції тощо. По-третє, створення атмосфери естетичного задоволення, визнання кращих творчих здобутків у процесі самореалізації поєднуємо з вимогливістю до естетичного рівня різних видів творчої діяльності студентів. По-четверте, однією з важливих вимог до самостійної естетичної діяльності студентів є наявність творчого підходу та оригінального погляду на проблему, естетична довершеність та високий науковий рівень донесення матеріалу.

Результатом третього етапу – організації самостійної творчої естетичної діяльності майбутніх учителів української мови і літератури – стало вдосконалення навичок естетичної оцінки студентами творів мистецтва, наукової аргументації особистих поглядів на естетичну проблему. Відмічено зростання креативності, критичного мислення, розширення мистецьких зацікавлень, прагнення до творчої самореалізації. Таким чином, етап сприяв реалізації когнітивно-лінгвокультурного, діяльнісно-творчого, особистісно-розвивального компонентів естетичної культури майбутніх учителів української мови і літератури.

4.4 Реалізація знань, умінь і навичок в процесі естетичної практичної діяльності

Реалізація педагогічної системи формування естетичної культури майбутніх учителів української мови і літератури передбачає активну включеність студентів у естетичну практичну діяльність, що забезпечує зміну ментальних установок особистості й особистісних якостей. Вона є видом педагогічної діяльності, всередині якої відбувається трансформація загальної естетичної культури в особистісну сферу, у суб’єктивне сприйняття, здатність

розглядати усе багатство культури «через себе», вироблення своїх ціннісних орієнтацій. Професійну діяльність майбутнього вчителя української мови і літератури розглядаємо як систему видів практичної діяльності, специфіка якої визначається, із одного боку, характеристикою його естетичної свідомості, естетичних уявлень, естетичного смаку, ідеалу, почуття, емоцій та уявлень, а з іншого – це його спрямування на формування естетичної культури підростаючого покоління. Вищою формою *естетичної практичної діяльності майбутнього вчителя української мови і літератури* вважаємо створення ним художніх цінностей, яке проявляється у спробі естетично перетворити життя і художньо відновити зовнішні форми прояву діяльності, намаганні зробити своє життя більш витонченим і змістовним. Таким чином, готуючи майбутніх учителів української мови і літератури до професійної діяльності, виробляємо здатність виявляти красу в самому собі, розуміти естетичну діяльність як перетворення самого себе й світу взагалі.

На четвертому етапі формування естетичної культури майбутніх учителів української мови і літератури важлива не трансляція студентами накопиченого науково-культурного та естетичного досвіду, а творчий розвиток їх особистості як майбутнього фахівця. Така концепція професійної підготовки посилює практичний, міждисциплінарний та прикладний аспекти освіти, що досягається за рахунок переорієнтації змісту теоретичного навчання в бік практичного вирішення професійно важливих завдань, розвитку особистісних якостей фахівця, формування їх естетичної культури.

Мета четвертого етапу формування естетичної культури майбутніх учителів української мови і літератури, який визначаємо як реалізацію набутих знань, умінь і навичок у процесі естетичної практичної діяльності – це спрямування студентів до практичної реалізації наукових, творчих естетичних здобутків відповідно до особистих вподобань, інтересів, нахилів. *Завданнями етапу є:*

– визначення видів естетичної практики студентів;

– подолання труднощів, що виникають у процесі самореалізації при виконанні різноманітних групових та індивідуальних естетичних проєктів;

– сприяння процесу становлення власного іміджу студентів та їх відповідальності за обрану справу;

– допомога в естетичному й творчому самовираженні через тренінгові заняття;

– надання можливості реалізувати власні естетичні проєкти.

Під час поєднання навчальної діяльності студентів із естетичною практичною діяльністю відбуваються такі процеси:

– через естетичну діяльність накопичуються досвід, знання, уміння, навички;

– стимулюється активність та прагнення до самовдосконалення;

– удосконалюються навички опанування естетичними цінностями літературних творів;

– з’являється широкий вибір сфери діяльності для самореалізації.

Практичну естетичну діяльність майбутніх учителів української мови і літератури визначаємо як *естетичну практику* та виокремлюємо такі її види:

– індивідуальні та групові естетичні проєкти;

– наукові дослідження, статті, опубліковані в студентських збірниках наукових праць;

– власні поетичні, прозові твори, сценарії за уривками літературних творів, що вивчаються;

– виступи на студентських наукових конференціях, засіданнях «круглих столів», проблемних груп, поетичних вітальнях тощо;

– організація літературно-мистецьких заходів;

– підготовка публічних виступів, приурочених до свят.

У ході виконання естетичної практики накопичені майбутніми учителями української мови і літератури знання набувають глибини й естетичної довершеності. Як слушно зауважує Л. Гарбузенко, «створення умов для багатогранної діяльності студентів дає можливість реалізувати потяг кожної

особистості до задоволення її естетичних потреб» [89, с. 73]. Викладач забезпечує необхідні умови для проведення естетичної практики, зокрема організовує тренінги, які сприяють подоланню труднощів у ході естетичної практичної діяльності майбутніх учителів української мови і літератури.

Тренінг – пошук у невимушеній атмосфері ефективних шляхів розв'язання поставленого практичного завдання. Термін «тренінг» має такі дефініції: «виховання», «навчання», «підготовка», «тренування» [532]. Важливим бачимо наповнення практичним змістом дефініції «тренування». Т. Браніцька, розглядає тренінг як групу методів, спрямованих на розвиток здібностей до навчання та оволодіння складним видом діяльності, формування професійно важливих якостей та властивостей, особистісних характеристик [61]. У «Великому тлумачному психологічному словнику» зазначено: «тренінг» – навчальна програма, розроблена для того, щоб у результаті її здійснення був одержаний кінцевий продукт, участь у складній діяльності, що потребує розвитку певних умінь, знань, навиків [56, с. 410]. Організацію роботи тренінга розглядаємо як метод сумісного взаємовпливу викладача та студентів, що спрямовує на досягнення успіху, метод активного набуття професійної компетентності та підвищення рівня естетичної культури. Когнітивну складову тренінгів при підготовці майбутніми учителями української мови і літератури естетичних проєктів реалізуємо через обмін думками, пропозиціями, ідеями.

Робота тренінга сприяла виробленню високої пізнавальної активності, необхідної в ході інтенсивного ритму практичної діяльності студента на четвертому етапі формування естетичної культури. Зазначимо, що, на відміну від традиційних методів навчання, тренінг спрямований на розвиток кожної окремої особистості, надаючи емоційну підтримку у вирішенні складних завдань. Такий підхід формує почуття впевненості студента у собі, у своїх можливостях, сприяє його самореалізації, вносить якісні зміни в переконання, поведінку, впливає на розвиток його особистісних характеристик як майбутнього фахівця, сприяє формуванню стійких умінь і навичок, необхідних у майбутній професійній діяльності. Важливе значення тренінга бачимо у

розвитку мотиваційної сфери, професійному зростанні, постановці життєвих цілей, саморегуляції і самоствердженні майбутніх учителів української мови і літератури.

Послуговуючись вимогами до методики організації тренінгів, сформульованих Т. Браніцькою [61, с. 416], дотримуємось таких:

– керівництво тренінгами має демократичний характер;

– атмосфера взаємин у групі має бути пройнята прагненням довіри, взаємопідтримки, ваємоприйняття, щирості й відкритості;

– заохочується ініціативність, самодіяльність учасників тренінга;

– об'єктом уваги є не лише результати виконання певного завдання, а й динаміка зростання естетичних потреб, смаків, нахилів;

– ефективність навчання в ході тренінга досягається не простим засвоєнням готових знань, а передбачає оволодіння процесом створення нового естетичного продукту;

– відпрацювання умінь і навичок упевненої поведінки під час реалізації естетичних проєктів;

– добровільність, бажання вдосконалювати уміння й набувати нові знання.

Тренером групи є викладач, але він – і учасник пошуку, оскільки сам включається в інтенсивне спілкування, спільно зі студентами прагне вирішити поставлені завдання. Проводячи вступну бесіду, викладач обов'язково повідомляє про основну мету роботи тренінга й форми його проведення, пропонує взяти участь у їх обговоренні. Важливо вислухати пропозиції кожного, а ті, що знайшли підтримку, впровадити в роботу.

Ураховуючи те, що робота тренінга вимагає інтелектуальних, емоційних зусиль майбутніх учителів української мови і літератури для вирішення різноманітних завдань естетичної практики, із першого заняття привчаємо студентів активно долучатися до їх виконання, бути учасниками, а не пасивними слухачами того, що відбувається на занятті, брати відповідальність за самостійне виконання естетичних проєктів. Для цього використовуємо такі

форми групової роботи: партнерське спілкування та обговорення планів реалізації естетичних проєктів, дискусія, аналіз досягнень та помилок. Набуває значення індивідуальна робота, спрямована на актуалізацію студентами творчого та естетичного потенціалу через змістовний аналіз їх діяльності, зокрема знайомство зі сторінками скрапбукінгів. Наприклад, перед підготовкою до інсценування уривків роману М. Кундери «Невимовна легкість буття», що стане складовою частиною навчальної лекції-творчий звіт, студенти заповнюють *тест-анкети* (див. Додаток Ґ.11). Запропоновані питання дають можливість обдумати власний внесок у спільну справу підготовки до лекції, стати співавтором і партнером викладача. Відзначаємо, що в результаті такої роботи у майбутніх учителів української мови і літератури з'являються цікаві ідеї, прагнення розвивати свої здібності, здатність співвідносити власний досвід із чужим та виробляти навички самопізнання.

Розглянемо планування та зміст роботи тренінга «Літературознавчі студії» для студентів 3 курсу.

Перше заняття – ознайомлення учасників із метою та завданнями тренінга, визначення умов його проведення, з'ясування рівня готовності студентів до виконання естетичної практики шляхом опитування, інтерв'ювання, бесід.

Друге заняття присвячене розвиткові комунікативних умінь у ході роботи над естетичними проєктами та усвідомленню кожним учасником власного внеску в спільну справу. Ділова гра *«аналіз ситуації»* як технологія колективно-групового вирішення поставленого завдання вимагає вміння вносити пропозиції і вирішувати конкретні завдання, аналізувати факти, виявляти важливі й другорядні обставини, приймати відповідні рішення. Для її проведення студентам пропонуються різноманітні ситуації творчого й організаційного характеру. Наприклад, надійшла пропозиція від Центру культури та естетичного виховання студентів ЗВО підготувати спільно з працівниками обласного музею «Літературна Хмельниччина» ювілейний вечір до дня народження Анни Ахматової. Ігрова технологія створює атмосферу

невимушеності у виявленні можливих варіантів вирішення запропонованого завдання. Студенти по черзі висловлюють свої думки щодо плану заходу. Усі пропозиції фіксуються та аналізуються. Ті, що отримали схвалення, стають завданнями для естетичної практики. Серед них відзначимо такі: вивчити матеріали меморіального музею Анни Ахматової в селі Слобідка-Шелехівська Деражнянського району Хмельницької області; запросити на вечір відомих літературознавців, поетів; підготувати музичний та відеосупровід заходу; організувати декламацію поезій Анни Ахматової і власних, присвячених поетесі; презентувати фрагменти дослідницьких робіт, пов'язаних із життєвим і творчим шляхом поетеси; відтворити атмосферу початку ХХ ст., коли жила й творила Анна Ахматова, костюмами, музикою; організувати чаювання при проведенні вечора. Фрагменти реалізованого естетичного проєкту включаємо в лекцію, присвячену вивченню творчості Анни Ахматової, зокрема, декламування, тези наукових статей, мультимедійні презентації.

На *третє заняття* тренінга, яке визначаємо як тематичне, запрошуємо студентів різних курсів для *роботи в творчих групах*: «літераторів», «музикантів», «художників», «архітекторів», «краєзнавців». За імпровізованими «*круглими столами»* майбутні вчителі української мови і літератури діляться напрацюваннями із теми, що винесена на обговорення. Заняття можна провести у формі *літературно-мистецької вітальні*, створивши відповідну камерну атмосферу, що дозволить відчути святковий настрій. Спільне планування такої роботи з підрозділами естетичного середовища ЗВО дає можливість розвинути та вдосконалити навички декламування, сценографії, режисури, написання сценаріїв тощо та включити готовий естетичний продукт до проведення культурно-мистецьких заходів ЗВО.

На *четверте заняття* тренінга «Творчий звіт» запрошуємо учасників студентських театрів, наукових гуртків, проблемних груп тощо. Презентуємо готовий естетичний продукт – *літературно-музичну композицію, «битву поетів», виставу за сторінками літературних творів, наукові статті тощо.*

Такі заняття формують практичні навички організації різноманітних заходів та мають постпраксеологічну спрямованість.

Важливо після кожного тренінгового заняття підводити підсумки, узагальнюючи набуті студентами знання, уміння, навички та визначати напрями подальшої роботи для їх вдосконалення. Відповідальність майбутніх учителів української мови і літератури за самостійне вирішення естетичних проєктів, використання отриманого під час тренінгів досвіду в освітньому процесі ЗВО значною мірою сприяє професійному зростанню, оскільки така робота має глибоке наукове, естетичне, культурологічне наповнення. Обов'язковою умовою успішного проведення тренінгів є спільна зацікавленість його учасників, спрямованість на високий естетичний рівень.

Тренінги створюють передумови для використання таких форм і методів проведення навчальних занять, коли переважає характер співробітництва, співавторства, партнерства студентів і викладачів. Плідною у реалізації естетичних проєктів майбутніх учителів української мови і літератури є *лекція-творчий звіт.*

У педагогічній науці поняття «проєкт», «метод проєктів», «проєктна технологія» є пов'язаними між собою. Цей перелік доповнюємо дефініцією «естетичний проєкт». Керуємося дослідженнями О. Пометун, Л. Пироженко, які наголошують, що «проєкт» – це задум, план, праобраз певного об'єкта, як цільовий акт діяльності» [433, с. 99]; Є. Полат, яка розглядає метод проєктів як «сукупність навчально-пізнавальних прийомів, які дозволяють вирішити ту чи іншу проблему в результаті самостійних дій із обов'язковою презентацією цих результатів» [431, с. 3] та визначаємо *естетичний проєкт* як унікальну та неповторну діяльність студентів, що має комплексний характер, із певними зв'язками між обґрунтованими як оптимальні компонентами для вирішення проблеми естетичного характеру. Естетичний проект покликаний розвивати естетичну культуру студента як суб'єкта діяльності, що ґрунтується на інтеграції знань, умінь, навичок, досвіду з різних сфер науки та мистецтва. Складниками естетичного проєкту є діяльність на етапі розроблення проєкту,

забезпечення змістового наповнення проєкту необхідними матеріалами, що мають важливість як для виконавця проєкту, так і аудиторії, перед якою проєкт буде реалізований. Важливим складником уважаємо рефлексію, тобто, самооцінку студентами проєктної діяльності, одержаних результатів та визначення наступних кроків власного естетичного зростання, що диктуються розширенням масштабів опрацьованої теми. Таким чином, естетичний проєкт переростає в особистісні творчі здобутки студента.

Лекція-творчий звіт часто стає місцем для особистого творчого звіту майбутніх учителів української мови і літератури. Відповідно до теми лекційного заняття окремі студенти, які володіють навичками декламації, імпровізації, поетичної творчості тощо, готують фрагмент лекції. Вибране з числа студентів журі *рецензує* творчу роботу товаришів, оцінює її, дає поради, рекомендації для опублікування чи презентації широкому загалу студентської аудиторії: на літературному вечорі, на сайті університету чи видання поетичної збірки. Наприклад, при вивченні теми «Поділля в житті і творчості Анни Ахматової» (3 курс, 2 семестр) практикуємо такі естетичні проєкти:

– дослідження краєзнавчих матеріалів, пов’язаних із життям і творчістю Анни Ахматової;

– декламування власних поезій, присвячених Анні Ахматовій;

– творчий звіт про екскурсію до села Слобідка-Шелехівська Деражнянського району Хмельницької області, де знаходиться музей поетеси;

– наукові дослідження за визначеною тематикою.

Підґрунтям лекції-творчий звіт слугує вивчення художніх творів високого естетичного рівня, у яких якнайповніше відтворено естетичні ідеали, естетичні цінності, що доносять їх автори. Найефективнішим способом повноцінного опанування художнім твором майбутніми вчителями української мови і літератури уважаємо різноманітні форми його творчої інтерпретації. Для цього, наприклад, на лекції-творчому звіті «Інтертекстуальне наповнення роману М. Кундери «Невимовна легкість буття» (4 курс, 1 семестр) практикуємо інсценування його фрагментів. Вистава безпосередньо на занятті чи під час

позааудиторних заходів виведе студента та викладача з академізму й надасть «живого» дихання твору, що вивчається. При цьому розвиваємо культуру сприйняття театрального мистецтва: зацікавленість майбутніх учителів української мови і літератури сценографією, оформленням декорацій, створенням мізансцен, костюмів, розвитком акторських та режисерських навичок. Пропонуємо провести конкурс на кращий сценарій до роману М. Кундери, організувавши попередньо евристичну дискусію. Процес складання сценарію – це поєднання індивідуальної творчої роботи із колективною, її результат буде продуктивним, якщо реалізується у вигляді вистави. Тоді з'являється бажання зробити сценарій якісно, із розумінням своєї відповідальності за спільну справу. Студенти, автори сценаріїв за літературними творами, дуже часто стають і виконавцями ролей у виставах, над якими вони працювали (див. Додаток Ґ.12).

Естетичні проєкти як складники естетичної практики формують навички виступу перед аудиторією, мовленнєву культуру, прагнення до художньої довершеності презентованого матеріалу, дають впевненість у власних силах. Розглянемо методику проведення практичного заняття на тему «Естетичні аспекти роману М. Кундери «Невимовна легкість буття» (4 курс, 1 семестр), на якому активно залучаються результати естетичної практичної діяльності майбутніх учителів української мови і літератури. Для вирішення складних теоретичних літературознавчих проблем залучаються тези дослідницьких робіт студентів: – ключові концепції постмодернізму; – категорії естетики постмодернізму; – шляхи втілення у постмодерністських творах провідних філософських ідей сучасності; – інтертекстуальний характер творів постмодернізму; – внесок М. Кундери в естетику постмодернізму [263; 287].

Останню дослідницьку тему використовуємо як матеріал для широкого обговорення, застосовуємо при цьому методичний прийом *«мікрофон»*, коли студенти по черзі висловлюють власний погляд на проблему. Така робота допомагає осягнути авторську інтерпретацію філософських пошуків давньогрецького філософа Парменіда, Софокла в трагедії «Цар Едіп»,

висвітлені на сторінках твору. Вирішуємо *проблемне запитання*, чому слова головного героя роману Томаша «Es muss sien!» (Я повинен!), які стали його життєвим кредо, інтертекстуально відсилають читачів твору до музики Бетховена. Дає можливість вислухати думку кожного студента використання методичного прийому *«точка зору»*, який відрізняється від попереднього прийому обов'язковим наведенням ґрунтовної аргументації. Інтерактивні технології «мікрофон» і «точка зору» реалізують набуті студентами навички творчої інтерпретації складних епічних творів, уміння доносити свою думку до аудиторії, аналізувати проблеми естетичного характеру.

Важливо враховувати, що ефективність практичного заняття на четвертому етапі формування естетичної культури майбутніх учителів української мови і літератури досягається тоді, коли воно охоплює широке коло питань для дослідження і обговорення. Студенти накопичують багато цінного матеріалу і отримують можливість творчого самовираження через розуміння авторської трансформації естетичних концептів. Для цього застосовуємо відповідні інноваційні технології. Цікавою формою практичної реалізації набутих знань студентів при вивченні роману М. Кундери є *літературний квест* «Подорож сторінками роману «Невимовна легкість буття». Під час його проведення майбутні учителі української мови і літератури разом із автором твору та його персонажами «відвідують» Амстердамський собор, зразок естетичної довершеності, «оглядають» сучасну архітектуру Нью-Йорка, «слухають» коментарі художниці Сабіни до її сюрреалістичних полотен, лекції із культурології Франца, пізнають «секрети» мистецтва фотографії з Терезою. Виконання завдань літературного квесту піднімає студентів до висоти авторського бачення естетичної цінності різних видів мистецтв, розуміння їх метамови, розвиває здатність до емпатії. Для презентації завдань квесту відповідно до своїх зацікавлень студенти поділяються на *групи,* кожна з яких розповідає про свій «маршрут» сторінками роману, ілюструє його. Таким чином, літературний квест перетвориться на цікаву й плідну форму

співавторства з культурологом, мистецтвознавцем, людиною високої культури – автором роману «Невимовна легкість буття» М. Кундерою.

У межах авторського спецкурсу «Естетичні аспекти української і зарубіжної літератури», який викладається на 4 курсі і має за мету допомогти студентам опанувати складні мистецькі процеси та естетичні відкриття, знайомить із формуванням естетичних традицій, що визначили духовний розвиток різних народів, перелік запропонованих тем для опрацювання в межах естетичних проєктів має системний і послідовний характер: естетика античності, зміна світоглядних та естетичних систем в добу бароко, естетичні концепції класицизму та Просвітництва, естетика романтизму, естетико-художні здобутки доби реалізму, естетика модернізму, структурний переворот в естетичній свідомості представників літератури постмодернізму. У процесі його вивчення студенти опановують лінгвокультурологічні концепти, естетичні категорії, досліджують рецепцію образів та сюжетів у літературних творах, виявляють типологічну спорідненість творів української і зарубіжної літератури у вирішенні естетичних проблем, основні естетичні принципи певної доби, відображені у творчості письменників. Пропонуючи компаративний аналіз творів зарубіжної і української літератури, дотичних за тематикою, світоглядними та естетичними позиціями авторів, формуємо культурний простір для виявлення національної художньої свідомості та естетичних традицій в український літературі, розуміння художньо-образного моделювання дійсності, творчого діалогу літератур світу, наповнюємо інтелектуальний простір майбутніх учителів української мови і літератури лінгвокультурними концептами, спрямовуємо їх практичну діяльність на реалізацію набутих знань, умінь і навичок.

Наприклад, при дослідженні постмодерністських творів австрійського письменника К. Рансмайра «Останній світ», польського письменника Я. Вишневського «Самотність у Мережі» та українського письменника Ю. Андруховича «Дванадцять обручів» тематика естетичних проєктів зумовлена дотичністю концептосфери, культурних зв’язків народів, які

представляють автори, інтегрованістю української літератури в інші літератури світу, зокрема в польську та австро-угорську, вагомістю внеску названих письменників в естетику постмодернізму, тематикою творів, що близька й зрозуміла молоді. Спроби зображення життєво важливих питань сучасності через естетичні концепти дають можливість вирішення багатьох актуальних проблем, зокрема, зображення морального світу наших сучасників. Естетичний проєкт «Моральна проблематика романів К. Рансмайра «Останній світ», Я. Вишневського «Самотність у Мережі», Ю. Андруховича «Дванадцять обручів» включає в себе питання історії виникнення й становлення постмодерністичної літератури, зокрема, історичну довідку про те, що польський і австрійський постмодернізм розвинувся в контексті західноєвропейського у 60-80-х рр. XX ст. і спочатку мав спільні риси. Наступний етап розвитку естетики західного та українського постмодернізму – проникнення в поетику творів лінгвокультурологічних концептів: інтертекстуальності, пародії, епатажу, міфу, фольклору, несподіваної метафоризації та мовних експериментів як методу пошуків моральної опори в ненадійному глобалізованому світі. При презентації естетичного проєкту обов'язковим є звернення до текстів творів: виразне читання уривків, переказ епізодів, сторітелінги, приклади стилізації, іронії, новоутворень, тавтології, використання розмовної мови, архетипів античної міфології, лінгвокультурних концептуальних одиниць. Це дозволяє майбутнім учителям української мови і літератури зробити висновки, що мистецтво, літературні твори – вічний орієнтир прекрасного для людини та джерело естетичних цінностей, спонукає до постійного підвищення рівня власної естетичної культури.

Предметом естетичного проєкту може стати проблемне запитання «Яким постає у творах К. Рансмайра, Я. Вишневського, Ю. Андруховича наш сучасник?» Для його вирішення майбутні учителі української мови і літератури з'ясовують контекстуальну основу естетичних категорій: міфологем, символів, стереотипів та художніх образів – які формують духовну та естетичну картину світу українського, польського, австрійського народів останніх десятиліть.

Уважаємо, що долучення до іншої культури через одиниці, що виступають джерелом інформації як національні категорії прекрасного, стане важливим надбанням майбутніх учителів української мови і літератури, підвищить рівень їх кроскультурних знань.

Естетичні проєкти обов'язково мають творче спрямування, що сприятиме самовираженню та самореалізації майбутніх учителів української мови і літератури в освітньому процесі ЗВО. Зокрема, у ході роботи над романом Я. Вишневського «Самотність у Мережі», студенти отримують естетичний проєкт, змістом якого є дослідження авторських фразеологізмів та пояснення їх естетичного наповнення, як от: «віртуальна реальність так само повна спокус, як і реальна», «мозок добре функціонує, коли душа спокійна», «немає нічого несправедливішого, ніж смуток без взаємності», «запис болю в просторі пам'яті не можна стерти записами щастя», «не знати – це значить жити в небезпеці», «зірки вигорають», «самотність – це найгірший вид страждання».

На четвертому етапі формування естетичної культури вважаємо доречними практичні заняття, проведені у формі *спільного засідання учасників літературно-мистецьких об'єднань*. Для спільних засідань на поетичні теми, як-от: «Сучасна поезія західного світу», «Поетичний авангард» тощо – обов'язково запрошуємо студентів, які вивчають польську та німецьку мови. У такому випадку опрацювання текстів творів частково проводиться мовою оригіналу. Викладач коригує і узгоджує роботу на занятті, що дозволяє кожному відкрити для себе особливі смисли поезій, відчути їх музику. Молода людина, що розвивається естетично, вступає в діалог з автором поетичного твору, з перекладачем, цьому сприяє дослідження естетичних категорій – автора та перекладача. Відповідно до сучасних принципів герменевтики така робота розвиває творчі сили й здібності, активізує пізнавальний, духовний, діяльнісний потенціал майбутніх учителів української мови і літератури, виробляє уміння оцінити самого себе, усвідомити своє професійне призначення [466].

На спільних засіданнях учасників літературно-мистецьких об'єднань важливо презентувати *естетичні проєкти*, які формують навички розуміння метамови різних видів мистецтв. Їх тематику обирають студенти залежно від своїх мистецьких зацікавлень. Це може бути *заочна екскурсія* «Архітектурні пам'ятки міст Європи та світу, побачені героями роману Я. Вишневського «Самотність у Мережі»; *створення літературно-музичної композиції* «Автентика карпатського краю за романом Ю. Андруховича «Дванадцять обручів», до якої входять пісні, повір'я, легенди, танці; *інсценування* античних міфів за поемою «Метаморфози» Овідія, трансформованими в романі К. Рансмайра «Останній світ».

Презентацію естетичних проєктів майбутніх учителів української мови і літератури завершуємо *евристичною бесідою,* предметом якої є пошуки виходу із кризового для людства стану духовності авторами постмодерністських творів: через трансформацію античного міфу студенти пояснюють засоби протидії «останньому світу» (роман К. Рансмайра); у романі Я. Вишневського студенти знаходять приклади гуманізму, милосердя, чистоти людських стосунків, пояснюють, що Я. Вишневський оспівує кохання як шлях подолання самотності навіть у формі симулякра (у Мережі), а Ю. Андрухович порятунок людини бачить в осягненні народної мудрості (романтичні легенди про дванадцять обручів щастя і ріку-Дунай, що потече назад і змиє зло зі своїх берегів). Головне, що у висновках про естетичні відкриття постмодернізму майбутні учителі української мови і літератури висловлюють думки, що збереження людством духовності вирішиться через красу людських стосунків, гармонію з навколишнім світом та шляхом подолання відчуженості в щоденній боротьбі за право називатися Людиною.

Нами було розглянуто питання оцінювання роботи студентів у ході виконання естетичних проєктів. Послуговуючись думками дослідників, які пропонують такі її складники: оцінка вирішення проблеми; глибина її аналізу; використання, розуміння і знання матеріалу теми [69, с. 4], ураховуєм ще самооцінку студента, оцінку роботи групи викладачем, оцінку рецензентів

виступів. Як показує досвід, це має великий виховний ефект, оскільки формує риси самокритичності й самоповаги.

Таким чином, естетичні проєкти на четвертому етапі формування естетичної культури майбутніх учителів української мови і літератури передбачають активне практичне використання інтегративних знань, звернення до метамови різних видів мистецтв, формують навички та уміння творчої інтерпретації, виступу перед аудиторією, мовленнєву культуру, сприяють самовираженню та творчій самореалізації студентів. Для нас важливо, що поглиблене опрацювання лінгвокультурних одиниць, естетичних концептів студенти здійснюють як співавтори письменників, вносячи в естетичні проєкти елементи власної творчості. Така методика сприяє успішній реалізації студентами набутих знань, умінь і навичок у процесі естетичної практичної діяльності.

Результатом четвертого етапу формування естетичної культури майбутніх учителів української мови і літератури стало урізноманітнення форм і видів діяльності студентів, як от: виступи на наукових студентських конференціях, виконання естетичних проєктів, проведення спільних засідань учасників літературно-мистецьких об’єднань, літературні квести тощо. Тренінгові заняття, які практикувалися на цьому етапі, сприяли визначенню завдань для естетичної практики, подоланню труднощів при їх виконанні, процесу самореалізації, становленню власного іміджу майбутніх учителів української мови і літератури, їх творчому самовираженню, створенню комфортного психологічного клімату.

Таким чином, визначені етапи формування естетичної культури майбутніх учителів української мови і літератури стали механізмом реалізаці авторської педагогічної системи на основі оновлення та вдосконалення форм, методів, технологій, засобів навчання, об’єднання їх у єдине дидактичне ціле для зростання естетичної культури майбутніх учителів-філологів.

Визначення ефективності педагогічної системи потребує ґрунтовного аналізу та доведення вірогідності й достовірності результатів за допомогою

методів математичної статистики, чому присвячено наступий розділ дослідження.

Висновки до четвертого розділу

Для успішної реалізації педагогічної системи формування естетичної культури майбутніх учителів української мови і літератури створено методику поетапного формування естетичної культури, яка ґрунтується на комплексному використанні сукупності методологічних підходів, умов і покликана вдосконалити та об'єднати у єдине дидактичне ціле форми, методи, технології засоби навчання з метою підвищення рівня естетичної культури майбутніх учителів-словесників. Методику поетапного формування естетичної культури майбутніх учителів української мови і літератури реалізовано в процесі викладання дисципліни «Історія зарубіжної літератури» (1-4 курси) та авторського спецкурсу «Естетичні аспекти української і зарубіжної літератури» (4 курс).

Механізм реалізації методики формування естетичної культури представлено етапами, тісно пов'язаними з компонентами естетичної культури майбутніх учителів української мови і літератури (ціннісно-мотиваційним, когнітивно-лінгвокультурним, діяльнісно-творчим, особистісно-розвивальним).

На першому етапі відбулося ціннісно-мотиваційне спрямування майбутніх учителів української мови і літератури до формування естетичної культури, під яким розумілось вироблення системи стійких мотивів, що спонукають до опанування відповідних знань, умінь і навичок та підвищення рівня естетичної культури для досягнення мети навчання у ЗВО. На другому етапі здійснювалося розширення професійних компетентностей як основи зростання естетичної культури майбутніх учителів української мови і літератури, яке передбачало використання отриманих інтеграційних знань на світоглядному та практичному рівнях в освітньому процесі ЗВО. На третьому етапі відбулася організація самостійної творчої естетичної діяльності студентів,

яку розуміємо як відтворення зразків естетичної культури й створення нових цінностей відповідно до естетичних потреб, почуттів, смаків, ідеалів, поглядів студентів. Четвертий етап – це реалізація набутих знань, умінь і навичок в процесі естетичної практичної діяльності, яку вважаємо таким видом педагогічної діяльності, всередині якої відбувається трансформація загальної естетичної культури в особистісну сферу, у суб'єктивне сприйняття, та вироблення ціннісних орієнтацій.

Методика поетапного формування естетичної культури майбутніх учителів української мови і літератури передбачала різноманітні словесні та практичні методи, які ускладнювались на кожному з наступних етапів. Лекції, практичні заняття доповнювались вирішенням проблемних, дискусійних питань, елементами компаративного, лінгвокультурологічного, ономастичного аналізу, залученням творчих здобутків окремих студентів, інноваційними технологіями навчання, які від простих контекстних переходили у творчі, наукові дослідження: сторітеліг, метод «парного порівняння», проєктні технології, написання сценарію, наукової статті, власних поетичних чи прозових творів, рецензування виступів, літературний квест тощо. Доцільність їх використання визначалась реалізацією дисциплін навчального плану підготовки бакалаврів та завданнями методики поетапного формування естетичної культури майбутніх учителів української мови і літератури.

Основні результати розділу відображено в наукових працях автора: [361; 362; 363; 364; 365; 366; 367; 389; 390; 393; 401; 402; 403].

РОЗДІЛ 5
ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНА ПЕРЕВІРКА ЕФЕКТИВНОСТІ ПЕДАГОГІЧНОЇ СИСТЕМИ ФОРМУВАННЯ ЕСТЕТИЧНОЇ КУЛЬТУРИ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ І ЛІТЕРАТУРИ

5.1 Організація експериментального дослідження формування естетичної культури майбутніх учителів української мови і літератури

Організація дослідно-експериментальної роботи спрямовувалася на забезпечення наукового доведення вірогідності та перевірку правильності висунутої на початку дослідження гіпотези, яка полягає в тому, що реалізація педагогічної системи формування естетичної культури майбутніх учителів української мови і літератури у закладах вищої освіти буде ефективною, коли базуватиметься на теоретико-методологічних засадах формування естетичної культури та методиці поетапного формування естетичної культури з використанням сучасних методів і технологій навчання. Проведений педагогічний експеримент сприяв встановленню зв’язків між складниками процесу формування естетичної культури майбутніх учителів української мови і літератури: суб’єктами та об’єктами освітньої взаємодії, методологічними підходами до формування естетичної культури, створеними умовами, формами, методами, технологіями, результатами педагогічного впливу тощо. Це дало змогу порівняти результативність комплексного впливу різних чинників на процес поетапного підвищення рівня естетичної культури майбутніх учителів української мови і літератури та довести достовірність отриманих результатів.

Педагогічний експеримент був провідним методом пізнання, за допомогою якого досліджувалося педагогічне явище формування естетичної культури у вітчизняних ЗВО, що здійснюють підготовку фахівців за спеціальністю 014 Середня освіта (українська мова і література) освітнього рівня «бакалавр». Враховуючи теоретичні положення, розглянуті у

дослідженні, метою педагогічного експерименту визначено підвищення рівня сформованості естетичної культури майбутніх учителів української мови і літератури, цей процес пов'язано із забезпеченням ефективності функціонування педагогічної системи такої підготовки та дотриманням низки умов.

Дослідження проводилося упродовж 2012-2020 рр. у чотири етапи науково-педагогічного пошуку.

На першому *підготовчо-теоретичному* етапі (2013-2015 н.р.) здійснено аналіз наукової літератури; вивчено зарубіжний та вітчизняний досвід формування естетичної культури у закладах вищої освіти; виявлено суперечності між вимогами суспільства до професійної підготовки майбутніх учителів української мови і літератури й сучасною практикою підготовки студентів. На основі узагальнення проведених пошуково-аналітичних розвідок обґрунтовано концепцію дослідження та розроблено авторську педагогічну систему формування естетичної культури майбутніх учителів української мови і літератури, схематичне відображення якої знайшло втілення в структурно-функціональній моделі.

На другому *констатувальному* етапі дослідження (2016-2017 н.р.) визначено мету, завдання, провідну ідею дисертаційної роботи; висунуто й конкретизовано гіпотезу та охарактеризовано педагогічну концепцію дослідження; проаналізовано структуру підготовки формування естетичної культури майбутніх учителів української мови і літератури під час проведення експериментальних досліджень; обґрунтовано умови формування естетичної культури майбутніх учителів української мови і літератури.

На третьому *формувальному* етапі (2018-2019 н.р.) впроваджено в освітній процес ЗВО педагогічну систему формування естетичної культури майбутніх учителів української мови і літератури.

На четвертому *узагальнювально-аналітичному* етапі (2020 р.) систематизовано результати дослідження, сформульовано основні висновки щодо впровадження результатів педагогічного експерименту в процес

підготовки майбутніх учителів української мови і літератури, окреслено перспективи подальшого дослідження означеної проблеми, опубліковано монографію, оформлено текст дисертації.

Розглянемо особливості кожного етапу. На *підготовчо-теоретичному* етапі проводився поглиблений теоретичний аналіз наукової літератури з метою: вивчення зарубіжного та вітчизняного досвіду формування естетичної культури у закладах вищої освіти; уточнення змісту базових понять дослідження; виявлення особливостей формування естетичної культури майбутніх учителів української мови і літератури у процесі професійної підготовки в українських ЗВО; уточнення сутності, структури, критеріально-показникових ознак та чотирьох рівнів (низького, базового, середнього, високого) сформованості естетичної культури.

На основі узагальнення проведених пошуково-аналітичних розвідок обґрунтовано концепцію дослідження та розроблено авторську педагогічну систему формування естетичної культури майбутніх учителів української мови і літератури, схематичне відображення якої знайшло втілення в структурно-функціональній моделі педагогічної системи, метою якої визначено сформувати естетичну культуру майбутніх учителів української мови і літератури. Структурно-функціональна модель поєднала: концептуальний блок, який охопив мету, зовнішні та внутрішні контексти порушеної проблеми, основні завдання, загальнонаукові та конкретно-наукові підходи; змістово-діяльнісний блок, який означив змістове забезпечення педагогічної системи, зокрема, етапи організації формування естетичної культури, методи та технології навчання; результативний блок, який поєднав критерії та рівні сформованості естетичної культури майбутніх учителів української мови і літератури у їх взаємозв’язку. Основним процесуально-функціональним складником розробленої педагогічної системи визначено умови її реалізації.

Оскільки результативність проведення першого – підготовчо-теоретичного етапу відображено в розділах 1-3, відтак висвітлимо методику організації проведення інших трьох етапів.

На *констатувальному* етапі проводилися такі заходи: зібрано та проаналізовано потрібну емпіричну інформацію, що засвідчила результативність традиційної професійної підготовки майбутніх учителів української мови і літератури та підтвердила актуальність і доцільність формування їх естетичної культури; здійснено репрезентативну вибірку груп студентів, які в подальшому брали участь в експериментальному педагогічному дослідженні як контрольні та експериментальні групи.

На *формувальному етапі* дослідно-експериментальної роботи в експериментальних групах поетапно реалізовано систему формування естетичної культури майбутніх учителів української мови і літератури.

На *узагальнювально-аналітичному етапі* проведено аналіз і систематизацію отриманих результатів дослідно-експериментальної роботи на констатувальному та формувальному етапах дослідження; доведено достовірність і вірогідність отриманих результатів за допомогою методів математичної статистики; сформульовано загальні висновки дослідження.

Констатувальний та формувальний етапи дослідно-експериментальної роботи організовані на базі п’яти ЗВО, де навчаються майбутні вчителі української мови і літератури освітнього рівня «бакалавр».

Розкриємо специфіку й результативність організації констатувального етапу педагогічного експерименту. Для констатувального етапу експериментального дослідження залучено студентів 4 курсу спеціальності 035 Філологія (Українська мова і література), які здобували кваліфікацію «Вчитель української мови і літератури загальноосвітнього навчального закладу» і закінчували навчання в 2014-2015 н.р. у різних закладах вищої освіти (табл. 5.1).

Основною метою проведення констатувального етапу дослідно-експериментальної роботи була діагностика стану сформованості естетичної культури майбутніх учителів української мови і літератури, які завершували навчання у ЗВО. Дослідження проводилося за допомогою діагностичного інструментарію, який використовувався викладачами і на формувальному етапі

експерименту. Такий підхід передбачав достовірну точність вимірювання рівнів сформованості чотирьох компонентів (ціннісно-мотиваційного, когнітивно-лінгвокультурного, діяльнісно-творчого, особистісно-розвивального) та загалом естетичної культури майбутніх учителів української мови і літератури.

Таблиця 5.1.

Кількість студентів на констатувальному етапі експериментального дослідження

Назва закладів вищої освіти	**Кількість студентів**
Криворізький державний педагогічний університет (КДПУ)	94
Вінницький державний педагогічний університет імені Михайла Коцюбинського (ВДПУ)	79
ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника» (ПНУ)	50
Хмельницький національний університет (ХНУ)	19
Бердянський державний педагогічний університет (БДПУ)	20
Разом	262

Для констатації стану сформованості естетичної культури майбутніх учителів української мови і літератури використовувався комплекс діагностичних процедур і матеріалів:

1) пролонговане педагогічне спостереження за освітньою діяльністю студентів, співбесіди з викладачами та студентами для моніторингу результативності формування естетичної культури майбутніх учителів української мови і літератури в межах традиційної системи вищої освіти;

2) відвідування лекційних, практичних занять із дисципліни «Історія зарубіжної літератури» та інших дисциплін із метою визначення можливостей вдосконалення професійної підготовки майбутніх учителів української мови і літератури в напрямі формування їх естетичної культури;

3) анкетування та інтерв'ювання – для встановлення рівнів сформованості ціннісно-мотиваційного компонента естетичної культури майбутніх учителів української мови і літератури та отримання інформації щодо мотивації на розширення діапазону професійного розвитку; прагнення до саморозвитку, самоактуалізації, самореалізації.

За результатами педагогічного спостереження укладено таблицю (див. додаток А), куди входять такі розділи: естетичні інтереси, базові естетичні знання, пропозиції діяльності щодо вдосконалення естетичних знань у ЗВО, форми самореалізації та побажання майбутніх учителів української мови і літератури. Таким чином, визначаємо конкретну ділянку роботи для розвитку естетичної культури кожному студентові, узгодивши його естетичні інтереси з формами самореалізації в освітньому процесі ЗВО, допомагаємо увійти до естетичного середовища навчального закладу, правильно оцінити свої можливості.

Із метою визначення рівня сформованості *ціннісно-мотиваційного компонента* естетичної культури майбутніх учителів української мови і літератури застосовувалася адаптована методика М. Рокича «Ціннісні орієнтації» [436, с. 635-637] (див. додаток Б.1). Визначалися термінальні та інструментальні цінності, студентами проводився самоаналіз ціннісних орієнтацій, з'ясовувалося на якому рівні реалізовані ці цінності в їхньому житті. За результатами адаптованої методики Т. Елерса для визначення мотивації до естетичної діяльності [436, с. 630-632] (див. додаток Б.2), куди ввійшли результати визначення навчально-пізнавальних мотивів, мотивів творчої самореалізації, професійних мотивів, з'ясовано рівень мотивації до естетичної діяльності. Інтерв'ювання «Мої естетичні інтереси та потреби» (див. додаток Б.3) надало можливість визначити рівень естетичних інтересів та потреб кожного студента, його уміння розгорнуто, аргументовано, із наявністю творчого елемента обґрунтовувати власні погляди на певну естетичну проблему.

Стан сформованості *когнітивно-лінгвокультурного* компонента естетичної культури майбутніх учителів української мови і літератури визначався шляхом проведення таких форм роботи: тестування для визначення рівня оволодіння лінгвокультурними концептами літературного твору (див. додаток Б.4). Рівень оволодіння лінгвокультурними концептами літературного твору засвідчив наявність навичок естетичного сприймання та оцінювання літературних явищ, що, своєю чергою, розширило естетичні інтереси та потреби майбутніх учителів української мови і літератури. Питання будувались таким чином, щоб студенти виявили рівень оволодіння лінгвокультурними, естетичним концептами, естетичними категоріями літературного твору, наводили приклади їх змістового наповнення. Завдання для самостійної пошукової роботи, що передбачали залучення знань із суміжних дисциплін (див. додаток Б.5) спрямовувались на визначення рівня інтегрально-синтетичного відображення картини світу в художніх творах. Оцінювався рівень використання студентами інтегративних знань, наприклад, у процесі вивчення роману Ф. Стендаля «Червоне і чорне» виконувалися завдання, що передбачали оволодіння інтегративними знаннями з дисциплін «Історія зарубіжної літератури», «Лінгвокультурологія», «Ономастика». Дослідницькі завдання на оперування естетичними категоріями літературного твору (див. додаток Б.6) передбачали у портретних описах героїв, авторських характеристиках, висловлюваннях, у етноконцептах, засобах художньої виразності знаходити закладені естетичні цінності: прекрасне – потворне, піднесене – знижене, трагічне – комічне, гармонійне – драматичне, що свідчило про наявність навичок естетичного сприймання та оцінювання студентами літературного твору.

Стан сформованості *діяльнісно-творчого* компонента естетичної культури майбутніх учителів української мови і літератури визначався шляхом використання методики «незакінченої думки» для перевірки рівня творчого мислення (див. додаток Б.7). Дана методика спрямовувалась на визначення рівня креативності студентів, ступеню оволодіння метамовою різних видів

мистецтв. Зокрема, розгортаючи початок тези, майбутні вчителі української мови і літератури наводили приклади власних міркувань та ідей з порушеної естетичної проблеми, як-от: обґрунтування художньої цінності твору мистецтва, естетичних ідеалів автора літературного твору, власні погляди на масову літературу тощо. Завдання на визначення естетичного багатства мистецьких явищ (див. додаток Б.8) передбачали оволодіння метамовою різних видів мистецтв, зокрема, пояснення особливостей авторського відтворення мистецьких явищ. Оцінювалась науковість обґрунтування мистецького явища, розуміння його естетичного значення тощо. Реалізація складників індивідуальної траєкторії формування естетичної культури студента (див. додаток Б.9) відбувалась на основі вивчення особистісних нахилів та інтересів, здатності до реалізації естетичних ідей у практичній діяльності.

Стан сформованості *особистісно-розвивального* компонента естетичної культури майбутніх учителів української мови і літератури визначався за допомогою використання таких методик: адаптованих тесту-опитувальника «Діагностика рівня емпатії» (за методикою І. Юсупова) [119, с. 153-156] (див. додаток Б.10). На основі запитань опитувальника з'ясовувались якості, необхідні для успішної професійної діяльності вчителя української мови і літератури: уміння співпереживати, розуміти почуття і потреби інших, переживати емоційні стани під впливом творів мистецтва тощо. За кожним із запропонованих запитань опитувальника «Визначення рівня критичного мислення» (див. додаток Б.11) відбувалась самооцінка власних естетичних досягнень студентами, потім їм давалась оцінка викладача. Питання охоплювали різнобічні сфери естетичної діяльності майбутніх учителів української мови і літератури. Адаптований тест-опитувальник «Визначення рівня інтелектуальної та естетичної рефлексії» (за А. Карповим) [191, с. 45-57] (див. додаток Б.12) надав можливість студентам висловити особистісні відчуття, думки, сумніви, підходи до вирішення поставлених запитань.

Використання діагностичного контрольно-оцінного інструментарію дало змогу встановити стан сформованості естетичної культури майбутніх учителів

української мови і літератури за чотирма рівнями, які в цифровому еквіваленті позначалися так:

– високий рівень – 5 балів;

– середній рівень – 4 бали;

– базовий рівень – 3 бали;

– низький рівень – 2 бали.

На основі опрацювання та аналізу отриманих показників та рівнів сформованості кожного компонента естетичної культури майбутніх учителів української мови і літератури визначено результати констатувального етапу експериментального дослідження, що знайшло відображення в табл. 5.2.

Таблиця 5.2

Результати констатувального етапу експериментального дослідження

Компоненти естетичної культури	**Рівні сформованості естетичної культури майбутніх учителів української мови і літератури**								**Середній показник (СП)**
	Високий		Середній		Базовий		Низький		
	КС	%	КС	%	КС	%	КС	%	
Ціннісно-мотиваційний	58	22,14	145	55,34	59	22,52	0	0	4,0
Когнітивно-лінгвокультурний	46	17,56	127	48,47	109	33,97	0	0	3,8
Діяльнісно-творчий	46	17,56	133	50,76	83	31,68	0	0	3,9
Особистісно-розвивальний	51	19,47	124	47,33	87	33,20	0	0	3,9
Узагальнені показники	52	19,85	133	50,76	80	29,39	0	0	3,9

Аналіз узагальнених показників (табл. 5.2) свідчить, що 58 учасників анкетування (22,14 %) виявили високий рівень сформованості ціннісно-мотиваційного компонента естетичної культури; 145 студентів (55,34 %) мали середній рівень; 59 осіб (22,52 %) – базовий; студентів з низьким рівнем не виявлено; середній показник становив 4,0 бали.

Сформованість когнітивно-лінгвокультурного компонента естетичної культури майбутніх учителів української мови і літератури характеризувалася такими показниками: 46 студентів (17,56 %) виявили високий рівень; 127 (48,47 %) – середній рівень; 109 осіб (33,97 %) – базовий; студентів з низьким рівнем не виявлено; середній показник становив 3,8 бали.

Сформованість діяльнісно-творчого компонента естетичної культури майбутніх учителів української мови і літератури характеризувалася такими показниками: 46 студентів (17,56 %) виявили високий рівень; 133 (50,76 %) – середній рівень; 83 особи (31,68 %) – базовий; студентів з низьким рівнем не виявлено; середній показник становив 3,9 бали.

Сформованість особистісно-розвивального компонента естетичної культури майбутніх учителів української мови і літератури характеризувалася такими показниками: 51 студент (19,47 %) виявив високий рівень; 124 (47,33 %) – середній рівень; 87 особи (33,2 %) – базовий; студентів з низьким рівнем не виявлено; середній показник становив 3,9 бали.

Узагальнені показники сформованості естетичної культури майбутніх учителів української мови і літератури засвідчили, що 52 студенти (19,85 %) виявили високий рівень; 133 (50,76 %) – середній рівень; 80 осіб (29,39 %) – базовий; студентів з низьким рівнем не виявлено; середній показник становив 3,9 бали.

Отримані результати констатувального етапу експериментального дослідження засвідчують актуальність і доцільність розроблення додаткових педагогічних заходів і впровадження авторської педагогічної системи та її технологічного забезпечення для підвищення рівня сформованості естетичної культури майбутніх учителів української мови і літератури.

Для доведення позитивного впливу й результативності означеної педагогічної системи проводився формувальний етап дослідно-експериментальної роботи. На формувальному етапі експериментального дослідження, який розпочався в 2015-2016 н.р. (задіяно студентів 1 курсу) і завершився в 2018-2019 н.р., коли ці самі студенти навчалися на 4 курсі.

На початку формувального етапу дослідження проведено розподіл студентів на контрольні (КГ) та експериментальні (ЕГ) групи. Розподіл студентів на КГ та ЕГ відбувався з дотриманням таких вимог. Першою вимогою визначено формування КГ та ЕГ з майже однаковою кількістю студентів в обох категоріях груп, що відображено в табл. 5.3.

Таблиця 5.3

Розподіл студентів на контрольні (КГ) та експериментальні (ЕГ) групи

Заклади вищої освіти	**КГ**	**ЕГ**
Криворізький державний педагогічний університет (КДПУ)	39	20
Вінницький державний педагогічний університет імені Михайла Коцюбинського (ВДПУ)	23	20
ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника» (ПНУ)	25	21
Хмельницький національний університет (ХНУ)		8
Бердянський державний педагогічний університет (БДПУ)		20
Разом	87	89

Другою вимогою була ідентичність КГ та ЕГ за рівнями сформованості всіх компонентів естетичної культури майбутніх учителів української мови і літератури. Із цією метою проводився вхідний контроль. Так, результати вхідного контрою (ВК) з метою встановлення рівнів сформованості ціннісно-мотиваційного компонента естетичної культури свідчать, що в КГ та ЕГ була майже однакова кількість студентів, яким властивий певний рівень (табл. 5.4).

Порівняльний аналіз табл. 5.4 дає змогу зазначити, що за результатами вхідного контролю сформованість ціннісно-мотиваційного компонента естетичної культури майбутніх учителів української мови і літератури в ЕГ та КГ за всіма рівнями були майже ідентичні показники.

Незважаючи на дещо різні числові значення з кожного рівня в студентів КГ та ЕГ, однак середній показник сформованості ціннісно-мотиваційного компонента естетичної культури був однаковий – 3,7 бали.

Таблиця 5.4

Сформованість ціннісно-мотиваційного компонента естетичної культури майбутніх учителів української мови і літератури

Групи	Рівні сформованості ціннісно-мотиваційного компонента естетичної культури								Середній показник (СП)
	Високий		Середній		Базовий		Низький		
	КС	%	КС	%	КС	%	КС	%	
Контрольна (КГ-ВК-87 ст.)	12	13,79	42	48,28	30	34,48	3	3,45	3,7
Експериментальна (ЕГ-ВК-89 ст.)	13	14,61	41	46,07	31	34,83	4	4,49	3,7

Результати вхідного контролю, які свідчать про сформованість когнітивно-лінгвокультурного компонента естетичної культури майбутніх учителів української мови і літератури, відображено в табл. 5.5.

Порівняльний аналіз табл. 5.5 свідчить, що за результатами вхідного контролю сформованість когнітивно-лінгвокультурного компонента естетичної культури майбутніх учителів української мови і літератури в ЕГ та КГ за всіма рівнями була майже однакова, про що свідчить і однаковий середній показник 3,7 бали.

Таблиця 5.5

Сформованість когнітивно-лінгвокультурного компонента естетичної культури майбутніх учителів української мови і літератури

Групи	Рівні сформованості естетичної культури								Середній показник (СП)
	Високий		Середній		Базовий		Низький		
	КС	%	КС	%	КС	%	КС	%	
Контрольна (КГ-ВК-87 ст.)	10	11,49	39	44,83	32	36,78	6	6,90	3,6
Експериментальна (ЕГ-ВК-89 ст.)	10	11,24	38	42,70	34	38,20	7	7,86	3,6

Результати вхідного контролю, які свідчать про сформованість діяльнісно-творчого компонента естетичної культури майбутніх учителів української мови і літератури, відображено в табл. 5.6.

Таблиця 5.6

Сформованість діяльнісно-творчого компонента естетичної культури майбутніх учителів української мови і літератури

Групи	**Рівні сформованості естетичної культури**								**Середній показник (СП)**
	Високий		Середній		Базовий		Низький		
	КС	%	КС	%	КС	%	КС	%	
Контрольна (КГ-ВК-87 ст.)	11	12,64	40	45,98	32	36,78	4	4,6	3,7
Експериментальна (ЕГ-ВК-89 ст.)	12	13,48	40	44,94	32	35,96	5	5,62	3,7

Порівняльний аналіз таблиці 5.6 свідчить, що за результатами вхідного контролю сформованість діяльнісно-творчого компонента в студентів ЕГ та КГ за всіма рівнями була також майже однакова, про що свідчить і однаковий середній показник 3,7 бали.

Результати вхідного контролю, які свідчать про сформованість особистісно-розвивального компонента естетичної культури майбутніх учителів української мови і літератури, відображено в табл. 5.7.

Таблиця 5.7

Сформованість особистісно-розвивального компонента естетичної культури майбутніх учителів української мови і літератури

Групи	**Рівні сформованості естетичної культури**								**Середній показник (СП)**
	Високий		Середній		Базовий		Низький		
	КС	%	КС	%	КС	%	КС	%	
Контрольна (КГ-ВК-87 ст.)	13	14,94	38	43,68	33	37,93	3	3,45	3,7
Експериментальна (ЕГ-ВК-89 ст.)	12	13,48	39	43,82	34	38,20	4	4,50	3,7

Порівняльний аналіз табл. 5.7 свідчить про ідентичні результати сформованості особистісно-розвивального компонента в студентів ЕГ та КГ на етапі вхідного контролю, про що свідчить і однаковий середній показник 3,7 балів.

Узагальнені результати вхідного контролю, які свідчать про сформованість естетичної культури майбутніх учителів української мови і літератури, відображено в табл. 5.8.

Таблиця 5.8

Сформованість естетичної культури майбутніх учителів української мови і літератури

Групи	**Рівні сформованості естетичної культури**								**Середній показник (СП)**
	Високий		Середній		Базовий		Низький		
	КС	%	КС	%	КС	%	КС	%	
Контрольна (КГ-ВК-87 ст.)	11	12,64	40	45,98	32	36,78	4	4,6	3,7
Експериментальна (ЕГ-ВК-89 ст.)	12	13,48	39	43,82	33	37,08	5	5,62	3,7

Отже, результати вхідного контролю свідчать про майже ідентичний стан сформованості всіх компонентів та загалом сформованість естетичної культури майбутніх учителів української мови і літератури, що зумовлює однакові умови вступу студентів КГ та ЕГ у формувальний етап експериментального дослідження.

Як видно з таблиці, поверховий рівень сформованості естетичної культури студентів значно перевищує високий (ЕГ – 18,9%, 12, 42 %, КГ – 29,72 % і 7,9 %).

Результати, оформлені у таблицю, конкретизують компоненти та критерії, за якими має проводитися подальша робота зі студентами.

Констатувальний етап експерименту дозволив зробити такі висновки:

– стан рівнів сформованості естетичної культури майбутніх учителів української мови і літератури досліджуваних груп недостатній і потребує цілеспрямованої індивідуальної роботи, залучення студентів до практичної естетичної діяльності в межах естетичного середовища ЗВО;

– необхідна індивідуальна мотиваційна робота зі студентами, які відмовляються від естетичної діяльності через завантаження фаховими дисциплінами, усебічне сприяння їх входженню до сфери естетичного середовища ЗВО та поєднання успішного навчання з естетичними потребами, що формуються;

– необхідне використання інноваційних технологій навчання, узгодження зі студентами форм, методів роботи для підвищення рівня їх естетичної культури;

– для подальшого зростання рівнів сформованості естетичної культури майбутніх учителів української мови і літератури необхідно проводити постійні моніторинги для ідентифікації сфери інтересів та вивчення нахилів, що змінюються чи взаємодоповнюються;

– постійна співпраця та контроль за естетичним зростанням кожної особистості, активне залучення естетичних досягнень студентів до навчального процесу дає можливість надалі подолати середній рівень сформованості естетичної культури, відсоток якого доволі високий;

– оприлюднення та підтримка творчих здобутків майбутніх учителів української мови і літератури на рівні публікацій, публічних виступів, художньої творчості, сценографії – поштовх до становлення іміджу та самоідентичності студентів, створення позитивного емоційного клімату;

– майбутні успіхи студентів невід’ємні від співпраці з викладачами, керівниками гуртків, студій, проблемних груп ЗВО тощо.

Висловлені тези підкреслюють необхідність підвищення рівня естетичної культури майбутніх учителів української мови і літератури. Отримані дані констатувального етапу експериментального дослідження стали підґрунтям для планування дослідницьких кроків формувального етапу наукової розвідки.

5.2 Реалізація педагогічної системи формування естетичної культури майбутніх учителів української мови і літератури в закладах вищої освіти

Реалізація педагогічної системи формування естетичної культури майбутніх учителів української мови і літератури в закладах вищої освіти відбувалася в ході організації педагогічного експерименту, упродовж якого:

– проведено формувальний етап дисертаційного дослідження, під час якого здійснено експериментальну перевірку гіпотези, концептуальних положень, ефективності педагогічної системи формування естетичної культури майбутніх учителів української мови і літератури;

– здійснено апробацію авторської методики поетапного формування естетичної культури майбутніх учителів української мови і літератури;

– на основі використання методів спостереження, бесіди, опитування, анкетування, інтерв'ювання, аналізу ефективності діяльності різних структурних компонентів розробленої педагогічної системи внесено корективи в педагогічне забезпечення функціонування запропонованої структурно-функціональної моделі.

Педагогічний експеримент відбувався впродовж чотирьох років навчання студентів, які здобували освітній ступінь бакалавра за спеціальністю 014 Середня освіта (Українська мова і література). Для досягнення максимальної результативності реалізації авторської педагогічної системи обрано дисципліну «Історія зарубіжної літератури», яка викладається протягом усіх років навчання бакалаврів і має великий потенціал для формування їх естетичної культури, та авторський спецкурс «Естетичні аспекти зарубіжної і української літератури», який викладається на 4 курсі й містить у своїй основі естетичний складник навчального матеріалу.

Педагогічна система формування естетичної культури майбутніх учителів української мови і літератури в закладах вищої освіти ґрунтувалась на комплексному використанні сукупності визначених методологічних підходів та

педагогічних умов і була покликана вдосконалити та об’єднати в єдине дидактичне ціле форми, методи, технології, засоби навчання з метою підвищення рівня естетичної культури майбутніх учителів української мови і літератури. У ході її реалізації на основі аналізу теоретичних джерел та оцінювання освітньої практики українських ЗВО визнано необхідним розроблення таких послідовних етапів формування естетичної культури студентів-філологів: 1) ціннісно-мотиваційне спрямування до формування естетичної культури; 2) розширення професійних компетентностей як основи зростання естетичної культури; 3) організація самостійної творчої естетичної діяльності; 4) реалізація знань, умінь і навичок у процесі естетичної практичної діяльності.

Запропоновані етапи тісно пов’язані з ціннісно-мотиваційним, когнітивно-лінгвокультурним, діяльнісно-творчим, особистісно-розвивальним компонентами естетичної культури майбутніх учителів української мови і літератури (див. розділ 2.1).

Робота з формування естетичної культури майбутніх учителів української мови і літератури розпочалась із першого курсу та продовжувалась протягом чотирьох років. При цьому постійно проводились моніторинги рівнів сформованості естетичної культури, ураховуючи отримані результати, визначалось відповідне теоретико-методологічне підґрунтя, вихідні принципи та напрями особистісно зорієнтованої роботи. Діяльність студентів постійно спрямовувалась на досягнення конкретної мети: підвищення рівня власної естетичної культури. Дбаючи про повноцінне задоволення естетичних потреб майбутніх учителів української мови і літератури як інтелектуальної еліти, прищеплювалось прагнення до самовдосконалення, для цього визначались шляхи самореалізації кожного в освітньому процесі ЗВО.

Поетапна реалізація складників методики формування естетичної культури дозволила враховувати естетичні інтереси й запити майбутніх учителів української мови і літератури на кожному з етапів. Успішне впровадження етапів формування естетичної культури базувалось на вивченні й

запозиченні кращого вітчизняного та зарубіжного досвіду з означеної проблеми.

Після з'ясування рівнів сформованості естетичної культури на констатувальному етапі експерименту реалізовувався ціннісно-мотиваційний компонент, який включав завдання, спрямовані на розвиток естетичних смаків, ідеалів студентів через розуміння ними ціннісного складника навчального матеріалу. Для цього створювались умови що сприяли свідомому вибору майбутніми вчителями української мови і літератури сфери практичної естетичної діяльності, розвивали прагнення до особистісного зростання на основі самореалізації, самоідентифікації та самовдосконалення в освітньому процесі ЗВО. Цей прцес обов'язково ґрунтувався на довірі студентів до авторитету та компетентності всього викладацького складу. Залишилися в минулому викладачі, що «проголошують істини» із високих кафедр. Сьогодні викладач разом зі студентами – творець і співавтор лекцій, практичних занять, цікавих ідей, змістовних проєктів, він надає можливість кожному самоствердитися як носієві креативних вирішень навчальних завдань. Він – доброзичливий поціновувач навчальних, творчих здобутків та наукових пошуків майбутніх учителів української мови і літератури, авторитетний консультант у разі виникнення труднощів при вирішенні складної проблеми чи в пошуках потрібної інформації. Його естетичні смаки, естетична оцінка творів мистецтва, довершеність мовця – приклад для наслідування студентами-словесниками. Такому викладачеві довіряють, із ним охоче співпрацюють.

Важливим для зростання естетичної культури майбутніх учителів української мови і літератури є осягнення літературного твору в усій палітрі його мистецького й естетичного складників та відчуття їх як механізму для власного самовдосконалення. Художній твір розширює обрії інтелекту, спонукає шукати додаткову інформацію, щоб піднятися до розуміння авторського задуму, тому завдання викладачаів на всіх етапах формування естетичної культури – навчити студентів правильно працювати з книгою. Володіння інтерпретаційними компетентностями виробляє у майбутніх

учителів-філологів здатність давати правильну оцінку літературному явищу, спираючись на свій естетичний смак, знання і досвід.

Таким чином, формування естетичної культури майбутніх учителів української мови і літератури в ході формувальнрго етапу експерименту відбувалось як вироблення навичок оволодіння естетичними категоріями в процесі вивчення літературних творів. Для цього залучались інтеграційні знання нормативних та вибіркових дисциплін, які вивчають майбутні учителі української мови і літератури. Розроблялись шляхи інтеграції знань дисципліни «Історія зарубіжної літератури» із дисциплінами варіативної професійної підготовки, зокрема «Українська ономастика», «Основи лінгвокульутурології» тощо. Авторська методика передбачала також звернення до дисциплін «Герменевтика», «Семіотика», які, на жаль, залишилися поза увагою навчальних планів українських ЗВО, проте їх знання необхідне майбутнім учителям-філологам для більш глибокого аналізу літературних творів, що сприяє формуванню когнітивно-лінгвокультурного, особистісно-розвивального компонентів естетичної культури.

Комплексне застосування інтеграційних знань студентів спрямовувалось на формування усіх компонентів естетичної культури та знайшло втілення в авторській методиці поетапного формування естетичної культури майбутніх учителів української мови і літератури. Застосування методики сприяло ґрунтовному інтегративному аналізу й синтезу навчальної інформації, знаходженню оригінальних шляхів вирішення конкретних естетичних проблем. Усвідомлення студентами дотичності концептосфери культур народів, втілених авторами різних країн у художніх творах, інтегрованості української літератури в інші літератури світу – підґрунтя для такої роботи. Життєво важливі філософські, естетичні, етичні, моральні проблеми в художніх творах вирішувались через естетичні концепти, які набувають позачасового значення, тому є актуальними для естетичного розвитку особистості. У ході лінгвокультурологічного аналізу літературних творів визначались ті лінгвокультуреми, що складають культурний фон, концептосферу того чи

іншого літературного твору. Під час роботи з лінгвокультуремами літературний твір сприймався майбутніми учителями української мови і літератури як співтворцями, ставав матеріалом для експериментування. Лінгвокультурні одиниці як естетичні концепти художніх творів розглядались як джерело інформації про конкретну культуру, про національні соціокультурні стереотипи, думки, традиції, звичаї, що передають особливості національного характеру, інтелектуальне тло нації, дають поштовх до нового осмислення історії, філософії, мистецтва. Під час лекцій і практичних занять майбутні вчителі української мови і літератури опановували спеціальну термінологію, яка розширювала їх естетичний та культурологічний простір: естетичний концепт, концепт культури, етноконцепт, лінгвокультурема, логоепістема тощо. Вони визначались як поняття про прекрасне, закладене у свідомості людини, за допомогою якого вона входить у культурний простір світу, пізнає і перетворює його. Така робота потребувала відповідного навчально-методичного забезпечення, використання різноманітних інноваційних технологій навчання. Для цього розроблені технологічні карти до проведення практичних занять із дисципліни «Історія зарубіжної літератури» (див. Додаток Ґ.2), схеми аналізу літературних творів (див. Додаток Ґ.3), порадник для викладачів і студентів «Працюйте за інноваційними технологіями» (див. Додаток Ґ.8).

Підтримати бажання бачити й допомогти усвідомити в усій повноті багатство мистецтва літератури, підвищити компетентнісний рівень оцінки художньої творчості покликані відвідування виставок, музеїв, театрів, зустрічі з письменниками тощо. У ході їх обговорення, обміну враженнями від спілкування з творами мистецтва та їх авторами приділялась увага професійній оцінці студентами естетичних категорій на субрівнях зовнішньої і внутрішньої форми, наголошувалось на інтенціональній функції мистецтва. Це дало можливість майбутнім учителям української мови і літератури розглядати зміст і значення творів мистецтва як естетичну цінність. При цьому вимагалось обов’язкове оперування естетичними категоріями: естетична свідомість,

естетичний рівень художнього твору, естетичні ідеали, естетичні концепції, естетичний смак тощо.

Викладач не нав’язує студенту ззовні певні шляхи досягнення навчальної мети, а формує внутрішнє бажання випробувати себе, пропонує створити щось нове – такий методичний прийом необхідний у пізнанні високого мистецтва. Ми спостерігали, як особистість студента, що прагне до естетичної довершеності, поступово виходить з-поза керівництва з боку викладацького складу, кураторів, керівників естетичних підрозділів ЗВО. Натомість майбутні вчителі української мови і літератури пропонують власні естетичні проєкти, власний підхід до вирішення тієї чи іншої навчальної проблеми, узявши на себе роль партнера й співавтора викладача.

Естетичне зростання майбутніх учителів української мови і літератури впливало на рівень успішності виконання завдань в процесі вивчення дисципліни «Історія зарубіжної літератури». Фіксування відбувалось за параметрами:

– усне опитування передбачало не тільки ґрунтовність відповіді на конкретне запитання, але й її мовне оформлення, оцінку рецензентів та самооцінку;

– письмові роботи – есе, твори на задану тему, твори-імпровізації, сценарії – включали естетичну оцінку літературних творів;

– індивідуальні творчі роботи представлені випереджувальними завданнями дослідницького, творчого спрямування, наприклад, звіт про заочні екскурсії, рольові ігри тощо;

– читацький щоденник – це довгостроковий проєкт, який може містити есе, власні твори-враження від прочитаного, ілюстрації до прочитаних творів і коментарі до них, критичні статті, анотації, рекламні проєкти новинок художньої літератури тощо. Читацький щоденник повинен мати оригінальну назву й цікаве оформлення;

– контрольна робота чи тестовий контроль здійснювалися викладачами в межах виконання програми курсу (див. Додаток В.2).

При аналізі навчальних досягнень майбутніх учителів української мови і літератури з дисципліни «Історія зарубіжної літератури» спостерігалось із року в рік підвищення самостійності викладу матеріалу, рівня естетичної оцінки художніх творів, оригінальність суджень у розкритті теми та покращення культури мовлення. Для цього студентам надавались численні поради та методичні рекомендації, зокрема, вимоги до учасників дискусії (див. Додаток Ґ.7). Окремі дослідницькі роботи виявляли досконалість та певну художню цінність і були рекомендовані до опублікування. Індивідуальні, самостійні завдання все більше набували творчого характеру, їх презентації отримували більше схвальних відгуків та позитивних рецензій. Читацькі щоденники та скрапбукінги вражали зрілістю думки, естетичним та інтелектуальним рівнем викладу матеріалу. Оригінальні думки студентів-словесників із приводу прочитаного рекомендувались для оприлюднення, також надавались рекомендації щодо оформлення та презентації мультимедійних проєктів (див. Додаток Ґ.6).

Студенти спрямовувались на відвідування консультативних пунктів. Консультації сприяли підвищенню результатів виконання різноманітних практичних робіт, якості індивідуальних виступів на занятті, що особливо важливо для підготовки першокурсників, вчорашніх школярів, ефективного використання ними наукового, інформаційного та естетичного базису ЗВО та для вироблення навичок виконання самостійних робіт. Консультації також сприяли налагодженню тісного спілкування студента з викладачем, спрямовували на особистісно зорієнтовану роботу, знімали психологічну напругу та тривожність, підвищували впевненість в успіхові.

Для студентів, які прагнули займатися науково-дослідницькою діяльністю, організовувались заняття проблемних груп (див. Додаток Ґ.4), що спеціалізуються на вдосконаленні та спрямуванні їх наукових пошуків. На заняття проблемних груп запрошувались фахівці із бібліотечної справи, члени культурних осередків міста, письменники, науковці. Так водночас відбувалось і навчання, і творчий обмін досвідом. Результати студентських напрацювань

оприлюднювались на конференціях, публікувались у студентських наукових збірниках, зокрема, нами організовано збірник «Літературознавчий вісник».

Така робота великою мірою сприяла розширенню кола студентів-читачів, кількості прочитаних ними творів авторів як сучасних, так і минулих століть, збільшенню кількості студентів, які пропонували власну творчість широкому загалу, а також відвідування студентами закладів культури та мистецтва тощо.

Здійснювалось також непряме керівництво формуванням естетичної культури майбутніх учителів української мови і літератури. Сучасний студент може вільно пересуватися країнами світу й має можливість підвищити свою естетичну культуру під час подорожі. Важливо, щоб він «не пройшов», як це часто буває, повз пам'яток культури тієї чи іншої країни. Для цього розроблено порадник студенту, що вивчає літературу світу (див. Додаток Ґ.5). Перш, ніж подорожувати з якоюсь індивідуальною метою, ми радимо продумати й скласти маршрут, згідно з яким можна оглянути літературні музеї, картинні галереї, архітектурні споруди відвідуваних міст тощо. Зібрані матеріали про мистецькі шедеври, літературні твори та їх авторів використовувались на лекційних та практичних заняттях. Студенти таким чином накопичували власний сучасний ілюстративний, відео-, художній матеріал і могли його прокоментувати, відповідаючи на запитання, які виникали під час його презентації.

Методика створення ситуації вибору через запропоновані варіанти естетичної діяльності в естетичному середовищі ЗВО, що органічно пов'язані з навчальною роботою студентів, сприяли усвідомленню відповідальності кожного за свій вибір та надали можливість майбутнім учителям української мови і літератури випробувати й відкрити себе в тій чи іншій сфері естетичної діяльності. Обов'язково при цьому урахувався особистісний підхід, що передбачав вибір шляхів, форм і методів досягнення мети через усвідомлення кожним власного естетичного рівня і вироблення перспективи його розвитку. Викладачі допомагали студентам скласти індивідуальні траєкторії формування естетичної культури, визначивши конкретну спрямованість на результат (див. Додаток Б.9). Для майбутніх учителів української мови і літератури, які досягли

вже певних творчих результатів, організовувались особисті творчі звіти. Через самовираження і самореалізацію випускник ЗВО усвідомить, що, як майбутній фахівець, він є носієм інтелектуальних, естетичних, лінгвокультурних цінностей, та дбатиме про рідну державу, позиціонуватиме себе представником інтелектуальної еліти, бачитиме перспективи свого постійного самовдосконалення і самоосвіти. Свідомому вибору завдань сприяли також розроблені чи адаптовані анкети, опитувальники, індивідуальні бесіди тощо (див. розділ 5.1).

Таким чином, одночасно з отриманням теоретичних знань із навчальних дисциплін, майбутні вчителі української мови і літератури набували досвіду організатора колективної справи, заходу, ініціатора креативних ідей чи виконавця. Така практична діяльність студентів оцінювалась як естетична практика. Вона стала спільною справою викладачів, кураторів, керівників гуртків, клубів, театрів, проблемних груп тощо. Її перспективне планування відбувалось у ході розроблення індивідуальних траєкторій формування естетичної культури студентів. Наприклад, у ході виконання естетичної практики студенти працювали над кейсами до теми «Філософсько-етичне вчення Л. Толстого та його віддзеркалення в романі «Анна Кареніна», розробили сценарій для заняття з вивчення роману М. Кундери «Невимовна легкість буття» та інсценували його, провели літературно-мистецьку вітальню «Per aspera – ad astra» (Через терни – до зірок), літературний брейн-ринг «Лінгвокультурні концепти роману І. Нечуя-Левицького «Хмари» (див. додатки Ґ.1, Ґ.9, Ґ.10, Ґ.11, Ґ.12). Естетична практика орієнтувалась на поглиблене вивчення кращих літературних творів як українських, так і світових авторів і відбувалась у таких формах: наукова конференція, творчий звіт, участь у засіданні поетичної вітальні, виконання літературних квестів, публікація у студентських наукових збірниках тощо. У ході такої роботи отримані майбутніми учителями української мови і літератури знання набували глибини й естетичної досконалості через різні види їх практичної реалізації.

Накопичений досвід, знання й уміння стимулюють активність особистості студента, його прагнення до самовираження. Ці прагнення спрямовувались за алгоритмом: естетичні потреби – мета – дія – продукт діяльності. На такому шляху самореалізації студентів відбувається процес активного засвоєння нових знань, необхідних для умотивованого й цілеспрямованого вирішення поставленої мети. Кожний здійснений естетичний проєкт – це уже професійна робота майбутніх учителів української мови і літератури та кропітка особистісно зорієнтована робота викладачів. Відповідно планувались ланки спільної діяльності студентів із підрозділами естетичного середовища ЗВО. Своєю чергою, кращі результати позааудиторної роботи окремих студентів використовувались на лекційних заняттях.

Надихає студента на розширення сфери естетичної діяльності результативність досягнень, відзначених товаришами, викладачами, кураторами, керівниками підрозділів естетичного середовища ЗВО. Не можна залишати поза увагою позитивних досягнень кожного: відповідно здійснювалось рецензування робіт у навчальній аудиторії, надавалась можливість самооцінки під час тренінгових занять. Це сприяло формуванню неповторної особистості майбутнього вчителя української мови і літератури із прагненням творчо входити у світ прекрасного, і, запозичуючи кращий досвід, йти власним оригінальним шляхом. Такий підхід базується на особистісно зорієнтованих принципах навчання, відповідно до яких студент, що пізнає основи науки й мистецтва, вивчає світ і себе, забезпечує власний професійний саморозвиток, здатність брати на себе відповідальність, знаходити конструктивні рішення, вихід із критичної ситуації згідно з етичними та естетичними нормами.

Для успішного формування естетичної культури студентів удосконалено складники навчально-методичного забезпечення, зокрема:

– програму спецкурсу «Естетичні аспекти зарубіжної і української літератури», програму навчальної дисципліни «Історія зарубіжної літератури»;

– розроблено технологічні карти для практичних занять із дисципліни «Історія зарубіжної літератури»;

– надано методичні поради та рекомендації учасникам освітнього процесу;

– розроблено рекомендації викладачам до проведення аудиторних занять із використанням інноваційних технологій;

– розроблено матеріали для застосування інноваційних технологій при формуванні естетичної культури майбутніх учителів української мови і літератури, зокрема, для організації роботи кейс-методом, для успішного створення сценарію за уривками літературних творів, для проведення брейн-рингу, літературно-мистецької вітальні.

– підготовлено та видано навчальний посібник «Естетичні аспекти зарубіжної і української літератури», матеріали та методичні вказівки до практичних занять із курсу «Історія зарубіжної літератури».

Таким чином, комплексна реалізація визначених підходів до формування естетичної культури майбутніх учителів української мови і літератури, створення обґрунтованих педагогічних умов сприяли мотивації, активізації навчально-пізнавальної, творчої діяльності студентів-словесників у їх професійній підготовці та спрямовувалися на формування всіх компонентів естетичної культури в ході організації педагогічного експерименту.

5.3 Аналіз та інтерпретація результатів дослідження

Дослідно-експериментальна перевірка результативності реалізації авторської педагогічної системи формування естетичної культури майбутніх учителів української мови і літератури відбувалась шляхом верифікації процесу встановлення істинності наукових тверджень. Враховувалося, що для будь-якої педагогічної системи верифікація є одним з основних критеріїв науковості.

Перевірка аналізу результатів експериментального дослідження відбиває зміст узагальнювально-аналітичного етапу експериментального дослідження

(2020 р.). На цьому етапі: – проведено аналіз і систематизацію отриманих результатів дослідно-експериментальної роботи на констатувальному та формувальному етапах дослідження; – доведено достовірність і вірогідність отриманих результатів за допомогою методів математичної статистики; – сформульовано загальні висновки дослідження.

Дієвість розробленої системи формування естетичної культури майбутніх учителів української мови і літератури в контексті експериментального дослідження потребує перевірки шляхом порівняння результатів вхідного (ВК) та підсумкового контролю (ПК) у студентів контрольних (КГ) та експериментальних (ЕГ) груп. Вхідний контроль здійснювався на перших заняттях із дисципліни «Історія зарубіжної літератури», яка вивчалася на 1 курсі в 2 семестрі, підсумковий – на завершенні вивчення дисципліни «Історія зарубіжної літератури» на 4 курсі в 1 семестрі та взаємопов'язаного з нею спецкурсу «Естетичні аспекти зарубіжної і української літератури», який вивчався на 4 курсі в 2 семестрі.

Використовувалися адаптовані методики:

– М. Рокича «Ціннісні орієнтації» [436, с. 635-637] (див. Додаток Б.1);

– Т. Елерса для визначення мотивації до естетичної діяльності [436, с. 630-632] (див. додаток Б.2);

– тест-опитувальник «Діагностика рівня емпатії» (за методикою І. Юсупова) [119, с. 153-156] (див. додаток Б.10);

– тест-опитувальник «Визначення рівня інтелектуальної та естетичної рефлексії» (за А. Карповим) [191, с. 45-57] (див. додаток Б.12);

– інтерв'ювання «Мої естетичні інтереси та потреби» (див. додаток Б.3);

– тестування для визначення рівня оволодіння лінгвокультурними концептами літературного твору (див. додаток Б.4);

– завдання для самостійної пошукової роботи, що передбачали залучення знань із суміжних дисциплін (див. додаток Б.5);

– дослідницькі завдання на оперування естетичними категоріями літературного твору (див. додаток Б.6);

– вторська методика «незакінченої думки» для перевірки рівня творчого мислення (див. додаток Б.7);

– завдання на визначення естетичного багатства мистецьких явищ (див. додаток Б.8);

– опитувальник «Визначення рівня критичного мислення» (див. додаток Б.11);

– відбувалась реалізація складників індивідуальної траєкторії формування естетичної культури студента (див. додаток Б.9).

Отримані статистичні матеріали на етапах вхідного та підсумкового контролю відображені в таблицях і на гістограмах. Умовні позначення: ЕК – етап контролю; КС – кількість студентів; Гр. – групи КГ чи ЕГ; ВК – вхідний контроль; ПК – підсумковий контроль; СП – середній показник.

У табл. 5.9 відображено результати формування ціннісно-мотиваційного компонента естетичної культури майбутніх учителів української мови і літератури.

Таблиця 5.9

Результати формування ціннісно-мотиваційного компонента естетичної культури майбутніх учителів української мови і літератури

Гр. і КС	**ЕК**	**Рівні сформованості ціннісно-мотиваційного компонента естетичної культури**								**СП**
		Високий		**Середній**		**Базовий**		**Низький**		
		КС	**%**	**КС**	**%**	**КС**	**%**	**КС**	**%**	
КГ – 87 ст.	ВК	12	13,79	42	48,28	30	34,48	3	3,45	3,7
	ПК	19	21,84	48	55,17	20	22,99	0	0	4,0
ЕГ – 89 ст.	ВК	13	14,61	41	46,07	31	34,83	4	4,49	3,7
	ПК	31	34,83	46	51,69	12	13,48	0	0	4,2

Порівняльний аналіз числових значень кожного рівня в табл. 5.9 свідчить, що в студентів в обох категоріях груп (КГ та ЕГ) відбулися позитивні зміни у формуванні ціннісно-мотиваційного компонента естетичної культури: зросла кількість студентів з *високим* рівнем сформованості ціннісно-мотиваційного компонента: у КГ – від 13,79 % до 21,84 % (на 8,01 %), а в ЕГ – від 14,61 % до

34,83 % (на 20,22 %), що на 12,21 % більше (20,22-8,01), ніж у студентів КГ; збільшилася кількість студентів з *середнім* рівнем сформованості ціннісно-мотиваційного компонента естетичної культури: у КГ – від 48,28 % до 55,17 % (на 6,89 %), а в ЕГ – від 46,07 % до 51,69 % (на 5,62 %); в обох категоріях груп зменшилася кількість студентів з *базовим* рівнем сформованості ціннісно-мотиваційного компонента: у КГ – від 34,48% до 22,99 % (на 11,49 %), а в ЕГ – від 34,83 % до 13,48 % (на 21,35 %) та з низьким рівнем: у КГ – від 3,45 % до 0 і в ЕГ – від 4,49 % до 0. У кожній категорії груп зросло значення середнього показника: у КГ – від 3,7 до 4,0 балів, а в ЕГ – від 3,7 до 4,2 балів, що на 0,2 балів більше, ніж у КГ.

Візуальний супровід табл. 5.9 подано на рис. 5.1.

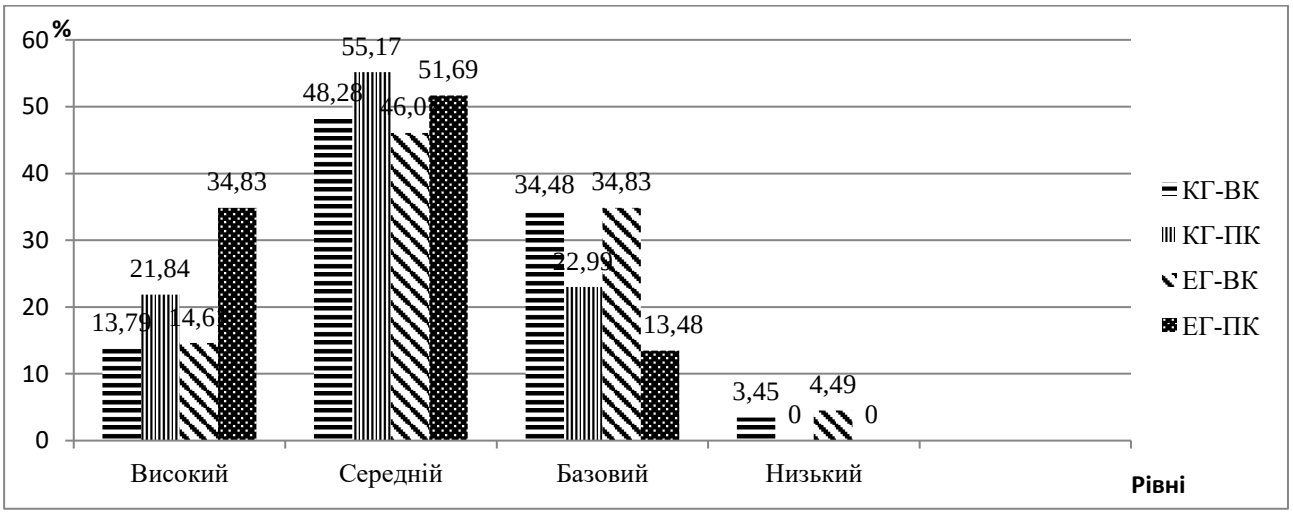

Рис. 5.1 Результати формування ціннісно-мотиваційного компонента естетичної культури майбутніх учителів української мови і літератури

Доведення достовірності таких результатів здійснювалося з використанням методів математичної статистики (обчислення критерію Фішера (F-критерію) за формулою 3.1 [250, с. 277]):

$$F_{emp} = \frac{\sigma_1^{\ 2}}{\sigma_2^{\ 2}} \qquad (3.1),$$

де $\sigma_1^{\ 2}$ – більша дисперсія, а $\sigma_2^{\ 2}$ – менша дисперсія. Величина дисперсій розраховувалася за формулою 3.2:

$$\sigma^2 = \frac{\sum f(x_i - \bar{x})^2}{N} \quad (3.2),$$

де f – кількість майбутніх учителів української мови і літератури, у яких виявлено певний рівень естетичної культури;

$(x_i - \bar{x})$ – різниця між значенням у балах (5, 4, 3, 2) рівня сформованості естетичної культури майбутніх учителів української мови і літератури та величиною середнього показника (СП);

N – кількість студентів КГ чи ЕГ, де обчислюється дисперсія.

Для доведення достовірності отриманих результатів порівнювалися показники емпіричного критерію Фішера, обчисленого для кожної категорії груп (F_{emp}-КГ) та (F_{emp}-ЕГ), з показниками теоретичного F-критерію (F_{krit}), який відображено в стандартній таблиці [250, с. 278].

За умови, коли число ступенів свободи для кожної групи перебуває в межах від 60 до 120 (це 87 – 1 = 86 для КГ і 89 – 1 = 88 для ЕГ), то показник F_{krit} перебуває в межах 1,7 – 1,3.

Обчислення F_{emp}-КГ та F_{emp}-ЕГ для доведення достовірності отриманих результатів формування ціннісно-мотиваційного компонента естетичної культури майбутніх учителів української мови і літератури (додаток Д.1) свідчить, що позитивна динаміка в ЕГ підтверджує дієвість педагогічних умов, а отримані результати є достовірними. Так, F_{emp}-КГ = 1,22, що виходить за межі достовірності (1,7 – 1,3) , а F_{emp}-ЕГ = 1,34 перебуває в означених межах. Незначне зростання у якості формування ціннісно-мотиваційного компонента естетичної культури свідчить про вплив природного процесу навчання на майбутніх учителів української мови і літератури, які навчалися в КГ.

Результати вхідного контролю та результати формування когнітивно-лінгвокультурного компонента естетичної культури майбутніх учителів української мови і літератури відображено в таблиці 5.10.

Таблиця 5.10

Результати формування когнітивно-лінгвокультурного компонента естетичної культури майбутніх учителів української мови і літератури

Гр. і КС	**ЕК**	**Рівні сформованості когнітивно-лінгвокультурного компонента естетичної культури**								**СП**
		Високий		**Середній**		**Базовий**		**Низький**		
		КС	**%**	**КС**	**%**	**КС**	**%**	**КС**	**%**	
КГ – 87 ст.	ВК	10	11,49	39	44,83	32	36,78	6	6,90	3,6
	ПК	15	17,24	42	48,28	30	34,48	0	0	3,8
ЕГ – 89 ст.	ВК	10	11,24	38	42,70	34	38,20	7	7,86	3,6
	ПК	29	32,58	46	51,69	14	15,73	0	0	4,2

Аналіз показників табл. 5.10 свідчить, що в студентів КГ та ЕГ відбулися позитивні зміни у формуванні когнітивно-лінгвокультурного компонента естетичної культури: зросла кількість студентів з *високим* рівнем (в КГ – від 11,49 % до 17,24 % (на 5,75 %), а в ЕГ – від 11,24 % до 32,58 % (на 22,34 %); збільшилася кількість студентів з *середнім* рівнем (у КГ – від 44,83 % до 48,28 % (на 3,45 %), а в ЕГ – від 42,70 % до 51,69 % (на 8,99 %); зменшилася кількість студентів з *базовим* рівнем (в КГ – від 36,78 % до 34,48 % (на 2,3 %), а в ЕГ – від 38,20 % до 15,73 % (на 22,47 %)) та з низьким рівнем сформованості когнітивно-лінгвокультурного компонента: в КГ від 6,9 % до 0 і в ЕГ – від 7,86 % до 0. У кожній категорії груп зросло значення середнього показника: В КГ – від 3,6 до 3,8 балів, а в ЕГ – від 3,6 до 4,2 балів, що на 0,4 балів більше, ніж у КГ.

Візуальний супровід табл. 5.10 подано на рис. 5.2.

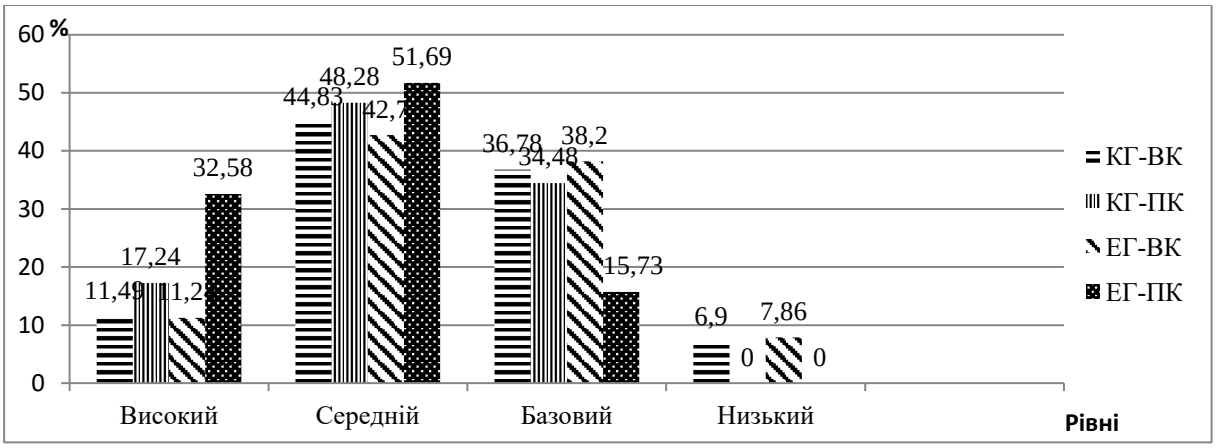

Рис. 5.2 Результати формування когнітивно-лінгвокультурного компонента естетичної культури майбутніх учителів української мови і літератури

Хід обчислення F_{emp}-КГ та F_{emp}-ЕГ для доведення достовірності отриманих результатів формування когнітивно-лінгвокультурного компонента естетичної культури майбутніх учителів української мови і літератури подано в додатку Д.2, де F_{emp}-КГ = 1,24 і виходить за межі достовірності, а F_{emp}-ЕГ = 1,38 перебуває в межах 1,7 – 1,3, що свідчить про достовірність отриманих результатів.

Результативність формування діяльнісно-творчого компонента естетичної культури майбутніх учителів української мови і літератури відображено в табл. 5.11.

Таблиця 5.11

Результати формування діяльнісно-творчого компонента естетичної культури майбутніх учителів української мови і літератури

Гр. і КС	**ЕК**	**Рівні сформованості діяльнісно-творчого компонента естетичної культури**								**СП**
		Високий		**Середній**		**Базовий**		**Низький**		
		КС	**%**	**КС**	**%**	**КС**	**%**	**КС**	**%**	
КГ – 87 ст.	ВК	11	12,64	40	45,98	32	36,78	4	4,6	3,7
	ПК	15	17,24	44	50,58	28	32,18	0	0	3,9
ЕГ – 89 ст.	ВК	12	13,48	40	44,94	32	35,96	5	5,62	3,7
	ПК	30	33,71	46	51,68	13	14,61	0	0	4,2

Шляхом порівняльного аналізу показників табл. 5.11 встановлено, що в студентів КГ та ЕГ відбулися позитивні зміни у формуванні діяльнісно-творчого естетичної культури: зросла кількість студентів з *високим* рівнем (в КГ – від 12,64 % до 17,24 % (на 4,56 %), а в ЕГ – від 13,48 % до 33,71 % (на 20,23 %)); збільшилася кількість студентів з *середнім* рівнем (у КГ – від 45,98 % до 50,58 % (на 4,6 %), а в ЕГ – від 44,94 % до 51,68 % (на 6,74 %)); зменшилася кількість студентів з *базовим* рівнем (в КГ – від 36,78 % до 32,18 % (на 2,3 %), а в ЕГ – від 35,96 % до 14,61 % (на 22,47 %)) та з низьким рівнем сформованості діяльнісно-творчого компонента: в КГ – від 4,6 % до 0 і в ЕГ – від 5,62 % до 0. У кожній категорії груп зросло значення середнього показника: В КГ – від 3,7 до 3,9 балів, а в ЕГ – від 3,7 до 4,2 балів, що на 0,3 балів більше, ніж у КГ.

Візуальний супровід табл. 5.11 подано на рис. 5.3.

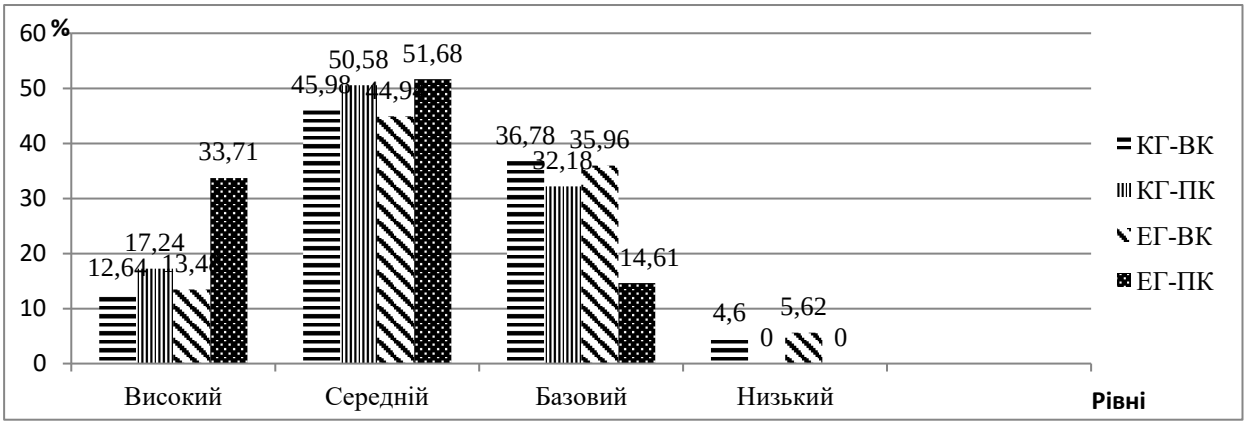

Рис. 5.3 Динаміка результатів формування діяльнісно-творчого компонента естетичної культури майбутніх учителів української мови і літератури

Результати обчислення F_{emp}-КГ та F_{emp}-ЕГ для доведення достовірності отриманих результатів формування діяльнісно-творчого компонента естетичної культури майбутніх учителів української мови і літератури відображено в додатку Д.3, де F_{emp}-КГ = 1,2 і виходить за межі достовірності, а F_{emp}-ЕГ = 1,35 перебуває в межах 1,7 – 1,3, що свідчить про достовірність отриманих результатів.

Результативність формування особистісно-розвивального компонента естетичної культури майбутніх учителів української мови і літератури відображено в табл. 5.12.

Таблиця 5.12

Результати формування особистісно-розвивального компонента естетичної культури майбутніх учителів української мови і літератури

Гр. і КС	**ЕК**	**Рівні сформованості особистісно-розвивального компонента естетичної культури**								**СП**
		Високий		**Середній**		**Базовий**		**Низький**		
		КС	**%**	**КС**	**%**	**КС**	**%**	**КС**	**%**	
КГ – 87 ст.	ВК	13	14,94	38	43,68	33	37,93	3	3,45	3,7
	ПК	17	19,54	41	47,13	29	33,33	0	0	3,9
ЕГ – 89 ст.	ВК	12	13,48	39	43,82	34	38,20	4	4,50	3,7
	ПК	33	37,08	45	50,56	11	12,36	0	0	4,2

Аналіз показників табл. 5.12 свідчить, що в студентів КГ та ЕГ відбулися позитивні зміни у формуванні особистісно-розвивального компонента естетичної культури: зросла кількість студентів з *високим* рівнем (в КГ – від 14,94 % до 19,54 % (на 4,6 %), а в ЕГ – від 13,48 % до 37,08 % (на 23,6 %)); збільшилася кількість студентів з *середнім* рівнем (у КГ – від 43,68 % до 47,13 % (на 3,45 %), а в ЕГ – від 43,82 % до 50,56 % (на 6,74 %)); зменшилася кількість студентів з *базовим* рівнем (в КГ – від 37,93 % до 33,33 % (на 4,6 %), а в ЕГ – від 38,2 % до 12,36 % (на 25,84 %)) та з низьким рівнем сформованості особистісно-розвивального компонента: в КГ – від 3,45 % до 0 і в ЕГ – від 4,5 % до 0. У кожній категорії груп зросло значення середнього показника: В КГ – від 3,7 до 3,9 балів, а в ЕГ – від 3,7 до 4,2 балів, що на 0,3 балів більше, ніж у КГ.

Візуальний супровід табл. 5.12 подано на рис. 5.4.

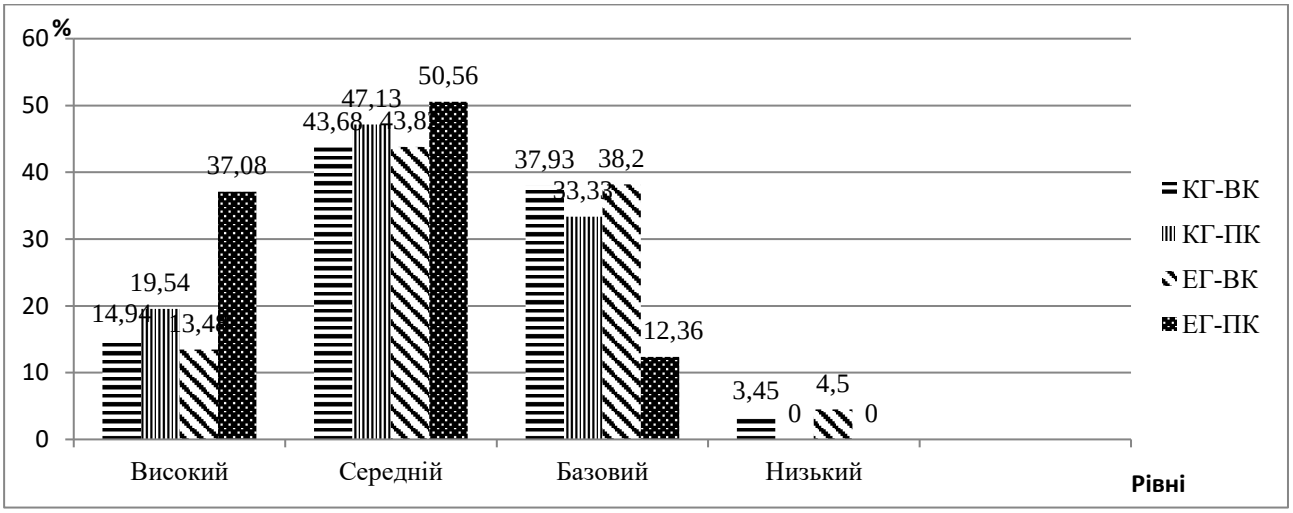

Рис. 5.4 Динаміка результатів формування особистісно-розвивального компонента естетичної культури майбутніх учителів української мови і літератури

Результати обчислення F_{emp}-КГ та F_{emp}-ЕГ для доведення достовірності отриманих результатів формування особистісно-розвивального компонента естетичної культури майбутніх учителів української мови і літератури відображено в додатку Д.4, де F_{emp}-КГ = 1,13 виходить за межі достовірності, а F_{emp}-ЕГ = 1,35 перебуває в межах 1,7 – 1,3, що свідчить про достовірність отриманих результатів.

Узагальнені результати формування естетичної культури майбутніх учителів української мови і літератури подано в табл. 5.13

Таблиця 5.13

Узагальнені результати формування естетичної культури майбутніх учителів української мови і літератури

Гр. і КС	**ЕК**	**Рівні сформованості естетичної культури**								**СП**
		Високий		**Середній**		**Базовий**		**Низький**		
		КС	**%**	**КС**	**%**	**КС**	**%**	**КС**	**%**	
КГ – 87 ст.	ВК	11	12,64	40	45,98	32	36,78	4	4,6	3,7
	ПК	17	19,54	44	50,57	26	29,89	0	0	3,9
ЕГ – 89 ст.	ВК	12	13,48	39	43,82	33	37,08	5	5,62	3,7
	ПК	31	34,83	46	51,69	12	13,48	0	0	4,2

Аналіз показників табл. 5.13 дає змогу узагальнити, що в студентів КГ та ЕГ відбулися позитивні зміни у формуванні естетичної культури: зросла кількість студентів з *високим* рівнем (в КГ – від 12,64 % до 19,54 % (на 6,9 %), а в ЕГ – від 13,48 % до 34,83 % (на 21,35 %)); збільшилася кількість студентів з *середнім* рівнем (у КГ – від 45,98 % до 50,57 % (на 4,67 %), а в ЕГ – від 43,82 % до 51,69 % (на 7,87 %)); зменшилася кількість студентів з *базовим* рівнем (в КГ – від 36,78 % до 29,89 % (на 6,89 %), а в ЕГ – від 37,08 % до 13,48 % (на 23,6 %)) та з низьким рівнем сформованості естетичної культури майбутніх учителів української мови і літератури (в КГ – від 4,6 % до 0 і в ЕГ – від 5,62 % до 0). У кожній категорії груп зросло значення середнього показника: В КГ – від 3,7 до 3,9 балів, а в ЕГ – від 3,7 до 4,2 балів, що на 0,3 балів більше, ніж у КГ.

Візуальний супровід табл. 5.13 подано на рис. 5.5.

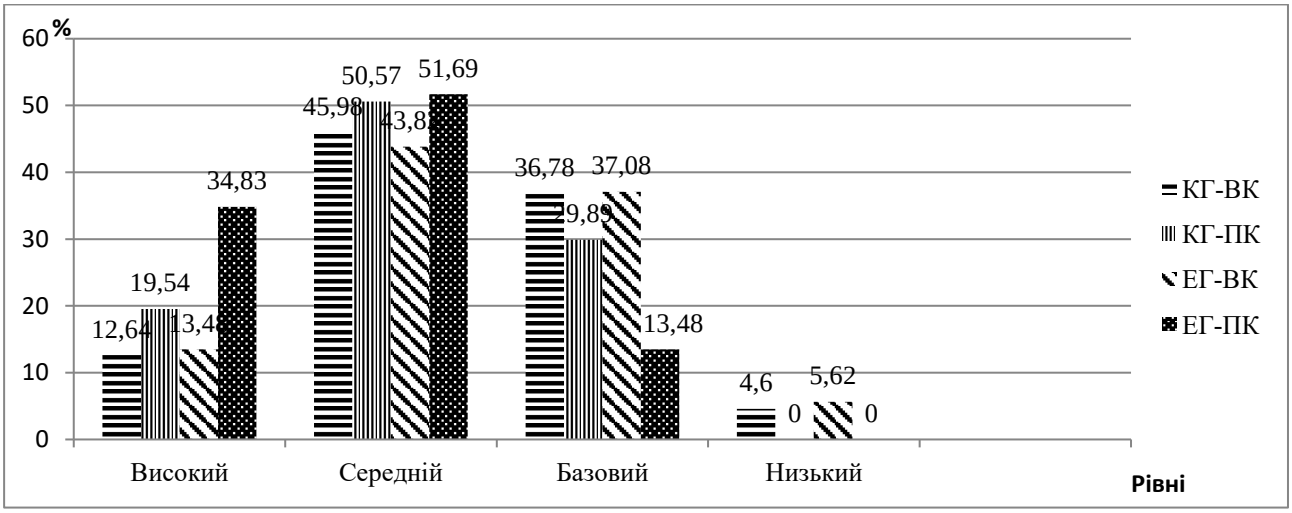

Рис. 5.5 Динаміка результатів формування естетичної культури майбутніх учителів української мови і літератури

Результати обчислення F_{emp}-КГ та F_{emp}-ЕГ для доведення достовірності отриманих результатів формування естетичної культури майбутніх учителів української мови і літератури відображено в додатку Д.5, де F_{emp}-КГ = 1,17 виходить за межі достовірності, а F_{emp}-ЕГ = 1,39 перебуває в межах 1,7 – 1,3, що свідчить про достовірність отриманих результатів.

Обчислені F_{emp}-КГ та F_{emp}-ЕГ для кожного компонента і загалом естетичної культури майбутніх учителів української мови і літератури (табл.

5.14) можна порівняти із стандартними показниками F_{krit}, які перебувають у межах 1,7 – 1,3.

Таблиця 5.14

Порівняльна таблиця емпіричних показників критерію Фішера в КГ та ЕГ

Компоненти	**Обчислене значення F_{emp}-КГ**	**Обчислене значення F_{emp}-ЕГ**
Ціннісно-мотиваційний	1,22	1,34
Когнітивно-лінгвокультурний	1,24	1,38
Діяльнісно-творчий	1,2	1,35
Особистісно-розвивальний	1,13	1,35
Естетична культура	1,17	1,39

Порівняльний аналіз табл. 3.14 свідчить, що F_{emp}-КГ із значенням 1,22; 1,24; 1,2; 1,13, 1,17 для різних компонентів і загалом естетичної культури майбутніх учителів української мови і літератури виходить за вказані межі 1,7 – 1,3. Для експериментальних груп F_{emp}-ЕГ перебуває в межах 1,7 – 1,3, оскільки має такі значення: 1,34; 1,38; 1,35; 1,39, що підтверджує достовірність отриманих результатів. Позитивні зміни в КГ зумовлюються природним впливом традиційного процесу навчання, а в ЕГ є результатом реалізації запропонованих в дисертаційному дослідженні педагогічних умов.

Отже, результати формувального етапу експерименту засвідчили позитивну динаміку показників рівнів сформованості естетичної культури майбутніх учителів української мови і літератури, підтвердили ефективність педагогічної системи, обґрунтованої на теоретичному рівні та перевіреної експериментально, довели доцільність упровадження педагогічної системи формування естетичної культури майбутніх учителів української мови і літератури у закладах вищої освіти.

Висновки до п’ятого розділу

Експериментальне дослідження формування естетичної культури майбутніх учителів української мови і літератури підтвердило правильність теоретично обґрунтованих положень і засвідчило необхідність, забезпеченість та ефективність педагогічної системи, покликаної розв’язати вказану проблему. Аналіз отриманих результатів констатувального етапу дослідження засвідчив, що стан сформованості естетичної культури майбутніх учителів української мови і літератури досліджуваних груп недостатній і потребує цілеспрямованої індивідуальної роботи, залучення студентів-філологів до практичної естетичної діяльності, використання інноваційних технологій навчання, узгодження форм, методів роботи, спрямованих на зростання їх естетичної культури, удосконалення засобів навчання.

Висвітлено зміст, основні завдання та результати роботи у процесі формувального етапу педагогічного експерименту. За підсумками проведеної роботи визначено рівні сформованості естетичної культури майбутніх учителів української мови і літератури на початку формувального етапу експерименту, розроблено навчально-методичне забезпечення і методичні рекомендації для їх зростання.

Розроблено й апробовано методику поетапного формування естетичної культури майбутніх учителів української мови і літератури, яка передбачала розширення професійних компетентностей студентів шляхом використання інтеграційних знань у творчій естетичній діяльності, та їх практичну реалізацію в естетичному середовищі ЗВО.

Наприкінці експериментальної роботи були визначені рівні сформованості естетичної культури майбутніх учителів української мови і літератури з урахуванням ціннісно-мотиваційного, когнітивно-лінгвокультурного, діяльнісно-творчого, особистісно-розвивального компонентів.

Результати формувального етапу експерименту засвідчили позитивну динаміку показників рівнів сформованості естетичної культури майбутніх учителів української мови і літератури, підтвердили якість педагогічної системи, обґрунтованої на теоретичному рівні, довели доцільність її впровадження для формування естетичної культури майбутніх учителів-філологів у закладах вищої освіти.

Основні результати розділу відображено в наукових працях автора: [373; 375; 377; 382].

ЗАГАЛЬНІ ВИСНОВКИ

У дисертаційному дослідженні здійснено теоретичне узагальнення й науковий пошук для вирішення проблеми формування естетичної культури майбутніх учителів української мови і літератури, що виявилось в обґрунтуванні теоретичних і практичних засад порушеної проблеми та розробці педагогічної системи формування естетичної культури майбутніх учителів української мови і літератури в освітньому процесі ЗВО, і дозволило сформулювати такі **висновки:**

1. Історико-теоретичний аналіз праць учених у галузі філософії, естетики, культурології, психології та педагогіки слугував уточненню змісту базових понять дослідження та науковому визначенню поняття «естетична культура майбутніх учителів української мови і літератури», яке розуміємо як сукупність сформованих естетичних смаків, поглядів, ідеалів; ґрунтовну орієнтацію в розмаїтті естетичних категорій, культурних домінант сучасного світу, що базуються на знаннях, уміннях пізнавального й творчого характеру, соціальних навичках, світоглядних переконаннях. Науковий пошук спрямовувався на визначення шляхів та з’ясування особливостей впливу на підвищення рівня естетичної культури студентів в освітньому процесі ЗВО, що дозволило конкретизувати поняття «формування естетичної культури майбутніх учителів української мови і літератури». Провідну роль при цьому відіграють ціннісно-мотиваційні спрямування на пізнання мистецтва, зокрема літератури, естетичний розвиток, творча самореалізація, самовиховання, саморозвиток студентів. Підкреслено, що для успішного опанування спектру мистецьких знань, смислів, оцінок, майбутнім учителям української мови і літератури необхідне оволодіння розмаїттям естетичних категорій та оперування ними.

2. На основі аналізу психолого-методичних праць було уточнено та схарактеризовано структуру естетичної культури майбутнього вчителя української мови і літератури, яку бачимо як комплекс естетичних компетентностей, що складають естетичну професіограму, та її практичну

реалізацію в освітньому процесі ЗВО. Виокремлено компоненти естетичної культури майбутніх учителів української мови і літератури, які охоплюють ціннісні установки на вироблення мотивів і потреб, підвищення інтелектуальної та естетичної рефлексії, передбачають, поруч із набуттям фахових знань, розвиток естетичних поглядів, креативності, критичного мислення, емпатії, опанування естетичними категоріями, вироблення особистої життєвої позиції та спрямування на самоосвіту, самовиховання в ході практичної естетичної діяльності.

3. Для виявлення характерних ознак кожного з компонентів (ціннісно-мотиваційний, когнітивно-лінгвокультурний, діяльнісно-творчий, особистісно-розвивальний) естетичної культури майбутніх учителів української мови і літератури виокремлено мотиваційний, гностичний, праксеологічний, особистісний критерії. Критерії деталізовано низкою показників. Так, відповідно до сутності мотиваційного критерію, визначено одним із його показників сформованість ціннісних орієнтирів на ідеали естетичної культури; показники гностичного критерію передбачають з'ясування рівня визначення інтегрально-синтетичного відображення картини світу в художніх творах, рівня використання інтеграційних знань, наявність навичок естетичного сприймання та оцінювання; показники праксеологічного критерію зумовлені визначенням рівня креативності здобувачів вищої освіти, ступеня оволодіння ними метамовою різних видів мистецтв та здатності до реалізації естетичних ідей у практичній діяльності; показники особистісного критерію характеризують динаміку підвищення інтелектуального та естетичного рівня майбутніх учителів української мови і літератури, зокрема, здатність до емпатії, інтелектуальної та естетичної рефлексії. Усі разом показники враховують, що успішність формування естетичної культури залежить від розвиненості естетичних потреб, умотивованості до сприймання та засвоєння естетичної інформації, визначення особистісної позиції, що дозволяє з'ясувати ступінь вияву кожного з критеріїв.

Рівні сформованості естетичної культури майбутніх учителів української мови і літератури окреслено й схарактеризовано як низький, базовий, середній, високий. Їхнє підвищення передбачало активізацію естетичного досвіду на основі поповнення інтелектуальних та естетичних знань студентів через практичну естетичну діяльність в освітньому процесі ЗВО.

4. Для розроблення й обґрунтування концепції дослідження здійснено науковий пошук шляхів підвищення рівня сформованості естетичної культури майбутніх учителів української мови і літератури. Для цього виокремлено три рівні прояву концепції. На *методологічному рівні* проаналізовано філософські положення онтологічного та гносеологічного змісту, вивчено філософські, естетичні, психолого-педагогічні вітчизняні та закордонні наукові концепції формування естетичної культури студентів у процесі професійної освіти, теорії про цілісність особистості, її особистісний розвиток, про взаємообумовлене професійне та естетичне зростання. На *теоретичному рівні* обґрунтовано засади побудови педагогічної системи формування естетичної культури майбутніх учителів української мови і літератури та умови, що визначають її ефективність. На *практичному рівні* впроваджено в освітній процес українських ЗВО методику поетапного формування естетичної культури майбутніх учителів української мови і літератури.

5. Важливим для реалізації педагогічної системи формування естетичної культури майбутніх учителів української мови і літератури стало визначення та обґрунтування відповідних педагогічних умов, а саме: *створення позитивної мотивації до естетичної діяльності; удосконалення змісту професійної підготовки на основі його міждисциплінарної інтеграції, наповнення кроскультурним та лінгвокультурологічним контентом; самореалізація майбутніх учителів української мови і літератури в естетичному середовищі ЗВО; розроблення навчально-методичного забезпечення процесу професійної підготовки майбутніх учителів української мови і літератури.* Вони стали підґрунтям поступового підвищення рівнів сформованості естетичної культури студентів та їх професійного становлення.

Перша педагогічна умова стимулювала розвиток особистісних якостей майбутніх учителів української мови і літератури, спонукала до самовираження і самореалізації через практичну естетичну діяльність, до набуття естетичного досвіду, підвищення інтелектуального рівня та здійснення правильної оцінки своїх можливостей. Позитивна мотивація виявлялась в усвідомленні студентами значення сформованості естетичної культури для майбутньої професійної діяльності. *Друга педагогічна умова* сприяла розвитку професійних компетентностей майбутніх учителів української мови і літератури, їхній готовності до вирішення різноманітних навчальних та естетичних завдань та передбачала узгодження змісту навчальних дисциплін, що відображають єдині цілісні явища естетичної культури: «Культурологія», «Українська ономастика», «Лінгвістичний аналіз художнього тексту» тощо. Наповнення професійної підготовки студентів ціннісним лінгвокультурологічним контентом визначило рівень використання інтеграційних знань при аналізі літературних творів, сприйманні та оцінюванні творів інших видів мистецтва. Кроскультурний контент наповнив освітній процес кроскультурними цінностями, які впливають на гуманістичну, інтеграційну, захисну, знакову, ціннісну, орієнтаційну функції пізнання творів мистецтва. *Третя педагогічна умова* сприяла реалізації потягу майбутніх учителів української мови і літератури до естетичного самовдосконалення, самореалізації на основі творчого вирішення навчальних завдань. *Четверта педагогічна умова* передбачала удосконалення навчально-методичного забезпечення процесу професійної підготовки майбутніх учителів української мови і літератури, яке розглядаємо як: можливість керування діяльністю студентів в процесі опанування великою кількістю навчальної інформації; спрямування на прямий діалог студента й викладача; реалізацію особистісного підходу в освітньому процесі; узгодження різних видів навчальних методів і технологій для виконання студентами завдань наукового, творчого, естетичного спрямування.

6. Формування естетичної культури майбутніх учителів української мови і літератури відбувалось через складники авторської педагогічної системи,

вираженої в структурно-функціональній моделі. Вона охопила зовнішні й внутрішні контексти, які складають вимоги сучасного суспільства, державних освітніх документів до рівня естетичної культури вчителя української мови і літератури та враховують внутрішні потреби особистості в естетичному зростанні; мету реалізації педагогічної системи та її кінцевий результат; загальнонаукові (системний, гносеологічний, аксіологічний, акмеологічний, праксеологічний, особистісний, діяльнісний, компетентнісний, онтологічний) та конкретно-наукові (культурологічний, герменевтичний, інтегративний, кроскультурний, практико-орієнтований) підходи, що регулюють процес підвищення рівня сформованості естетичної культури; комплекс основних взаємопов'язаних компонентів естетичної культури майбутніх учителів української мови і літератури: ціннісно-мотиваційний, когнітивно-лінгвокультурний, діяльнісно-творчий, особистісно-розвивальний; послідовні етапи організації процесу формування естетичної культури; необхідні методи, технології, засоби навчання. Результати підсумкового контролю засвідчили в ЕГ позитивну динаміку рівня сформованості естетичної культури майбутніх учителів української мови і літератури: переважна їх кількість мала високий (34,83 %) і середній (51,69 %) рівні та значно менший, проти КГ, відсоток базового рівня (13,48 %). У студентів КГ зміни виражені не так яскраво. Отже, впровадження в освітній процес українських ЗВО запропонованої педагогічної системи формування естетичної культури майбутніх учителів української мови і літератури підвищило рівень сформованості естетичної культури студентів, відповідно, зазначена система може використовуватися в подальшій практиці.

7. Для реалізації педагогічної системи розроблено методику поетапного формування естетичної культури методику поетапного формування естетичної культури майбутніх учителів української мови і літератури, яка ґрунтувалась на комплексному використанні сукупності визначених педагогічних умов та спрямовувалась на вдосконалення та поєднання дидактичних цілей, форм, методів, технологій, засобів навчання для підвищення рівня сформованості естетичної культури студентів. Методика поетапного формування естетичної

культури реалізовувалась у процесі вивчення дисципліни «Історія зарубіжної літератури» (1-4 курси) та авторського спецкурсу «Естетичні аспекти української і зарубіжної літератури» (4 курс) та передбачала такі етапи: 1) ціннісно-мотиваційне спрямування студентів до формування естетичної культури; 2) розширення професійних компетентностей як основи зростання естетичної культури; 3) організація самостійної творчої естетичної діяльності майбутніх учителів української мови і літератури; 4) реалізація набутих компетентностей у процесі естетичної практичної діяльності. На кожному етапі методи та технології навчання ускладнювались від простих контекстних до творчих, наукових досліджень: сторітелінг, метод «парного порівняння», проєктні технології, ігрові технології, написання сценарію, наукової статті, власних поетичних чи прозових творів, рецензування виступів, літературний квест.

Проведене дисертаційне дослідження не вичерпує всіх аспектів порушеної проблеми. Подальшого вивчення потребують питання формування естетичної культури студентів на основі міжпредметної й міжгалузевої інтеграції в різних закладах вищої освіти. Актуальним залишається питання впливу інформаційних технологій, масмедіа, відеоінформації, Інтернет-літератури на розвиток особистості майбутніх учителів української мови і літератури.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Аболина Т.Г., Миропольская Н.Е. Эстетическое воспитание в школе. Київ: Вища школа, 1987. 96 с.

2. Авершин А.О., Яковенко, Т.В. Формування критичного мислення у студентів інженерно-педагогічних ВНЗ. Проблеми інженерно-педагогічної освіти: зб. наук. праць, 2009. № 24-25, 134-145.

3. Авшенюк Н.М. Стандартизація професійної підготовки вчителів у Англії й Уельсі (кінець XX – початок XXI ст.): дис. ... канд. пед. наук: 13.00.04. Київ, 2005. 235 с.

4. Адамова А.М. Інтерактивні форми роботи на уроках української мови та літератури. *Вивчаємо українську мову та літературу.* 2007. №33 (145). С. 8-10.

5. Акмеология: учеб. пособ. / ред. А. Деркач, В. Зазыкин. СПб.: Питер, 2003. 256 с.

6. Алексюк А.М. Педагогіка вищої освіти України. Історія. Теорія: підручник для студентів, аспірантів та молодих викладачів вищих навчальних закладів. Київ: Либідь, 1998. 560 с.

7. Амелина Н.С. Учебно-исследовательская деятельность студентов педвуза (в процессе изучения дисциплин педагогического цикла): дис…. канд. пед. наук: 13.00.02. Киев, 1981. 210 с.

8. Ананьев Б.Г. Личность, субъект деятельности, индивидуальность. Москва: Директ-Медиа, 2008. 380 с.

9. Андреев А.А. Педагогика высшей школы. Новый курс. Москва: Московский международный институт эконометрики, информатики, финансов и права, 2002. 264 с.

10. Аніщенко О.В., Яковець Н.І. Сучасні педагогічні технології: курс лекцій: навчальний посібник / за заг. ред. Н.І. Яковець. Ніжин: Вид-во НДПУ ім. М. Гоголя, 2005. 198 с.

11. Антологія світової літературно-критичної думки XX ст. / за ред. М. Зубрицької. Львів: Літопис, 1996. 633 с.

12. Антофійчук В. Культурологія: термінол. словник. Чернівці: Книги-ХХІ, 2007. 159 с.

13. Аргунова Е.Р., Жуков Р.Ф., Маричев И.Г. Активные методы обучения: учебно-методическое пособие / под ред. Н.В. Кузьминой. Москва: Исследовательский центр проблем качества подготовки специалистов, 2005. 106 с.

14. Аристотель. Метафизика // Аристотель. Сочинения в 4-х т. Т.1. / ред. В.Ф. Асмус. М.: Мысль, 1975. 550 с.

15. Аристотель. Поэтика. Риторика / пер. с древнегреч. В. Аппельрота, Н. Платоновой. Санкт-Петербург: Азбука-классика, 2008. 352 с.

16. Артемов В.Ю. особливості побудови онтології предметної галузі і професійного середовища в системі вищої професійної освіти. *Біоресурси і природокористування*. 2014. № 1-2. С. 155-161.

17. Арутюнова Н.Д. Введение. Логический анализ языка. Ментальные действия. Москва: Наука,1993. 176 с.

18. Архангельский С.И. Учебный процесс в высшей школе, его закономерные основы и методы. Москва: Высшая школа, 1980. 368 с.

19. Асмус В.Ф. Вопросы теории и истории эстетики: сб. стат. Москва: Искусство, 1968. 654 с.

20. Афанасьев В.Г. Общество: системность, познание и управление. Москва: Политиздат, 1981. 432 с.

21. Бабанский Ю.К. Интенсификация процесса обучения. Москва: Знание, 1987. 80 с.

22. Бабанский Ю.К. Методы обучения в современной общеобразовательной школе. Москва: Просвещение, 1985. 217 с.

23. Бабанский Ю.К., Ильина Т.А., Сорокин Н.А. Педагогика: учебное пособие для педагогических институтов. Москва: Просвещение, 1983. 698 с.

24. Бабенко Т.В. Формування естетичного смаку у студентів вищих педагогічних навчальних закладів засобами іноземних мов: автореф. дис. … к. пед. наук: 13.00.04. Житомир, 2006. 20 с.

25. Бабков М.І. Формування естетичної культури у студентів юридичних вищих навчальних закладів: автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.07. Луганськ, 2010. 20 с.

26. Базиль Л.О. Теоретичні і методичні засади розвитку літературознавчої компетентності майбутніх учителів української мови і літератури: автореф. дис . ... д-ра пед. наук: 13.00.04. Київ, 2016. 40 с.

27. Балджи М.Д. Методико-педагогічні підходи до самостійної роботи студентів III-IV курсів. *Модернізація змісту вищої економічної освіти: проблеми та перспективи*: матеріали наук.-метод. конф. до 95-річчя ОНЕУ. 16 лист. 2016. Одеса, 2016. С. 188-190.

28. Балл Г.О. Орієнтири сучасного гуманізму (в суспільній, освітній, психологічний сферах). Житомир: ПП «Рута» ; Волинь, 2008. 232 с.

29. Бастун М.В. Культурологічний підхід в освіті та його психолого-педагогічне забезпечення *Горизонты образования*. 2012. № 3, т. 2 (36). С. 170-175.

30. Баркасі В.В. Формування професійної компетентності в майбутніх учителів іноземних мов: дис. … канд. пед. наук:13.00.04. Одеса, 2004. 250 с.

31. Батищев Г. С. Деятельностная сущность человека как философский принцип // Проблема человека в современной философии. Москва: Наука, 1969. С. 73-144.

32. Батрак Т.В. Підготовка майбутніх учителів зарубіжної літератури до позакласної роботи з учнями загальноосвітніх навчальних закладів: автореф. дис. … канд. пед. наук: 13.00.04. Кропивницький, 2017. 20 с.

33. Бахтин М.М. Из архивных записей к работе «Проблемы речевих жанров». *Собрание сочинений*: в 7 т. Москва: Русские словари, 1997. Т. 5: Работы 1940- начала 1960 гг. С. 176-360.

34. Бахтин М.М. Проблемы текста *Собрание сочинений*: в 7 т. Москва: Русские словари, 1997. Т. 5: Работы 1960- начала 1970 гг. С. 361-425.

35. Бахтин М.М. Эстетика словесного творчества. Москва: Искусство, 1979. 424 с.

36. Безсмертна О.В. Вплив комплексу мистецтв на формування естетичного досвіду студентів класичних університетів Польщі (культурологічний і аксіологічний підходи). *Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Сер. Педагогіка*. 2013. № 4. С. 98-101.

37. Беляев В.И. Педагогика А.С. Макаренко: традиции и новаторство. Москва: Издательство МНЭПУ, 2000. 224 с.

38. Бердяев Н.А. Царство духа и царство кесаря. Москва: Республика, 1995. 382 с.

39. Бернс Р. Развитие Я-концепции и воспитание / пер. с англ. ; общ. ред. В.Я. Пелиновского. Москва: Прогресс, 1986. 420 с.

40. Беспалько В. Слагаемые педагогической технологии. Москва: Педагогика, 1989. 192 с.

41. Бех І.Д. Виховання особистості: у 2 кн. Київ: Либідь, 2003. Кн. 1: Особистісно орієнтований підхід: теоретико-технологічні засади. 280 с.

42. Бех І.Д. Виховання особистості: у 2 кн. Київ: Либідь, 2003. Кн. 2: Особистісно орієнтований підхід: науково-теоретичні засади. 344 с.

43. Бех І.Д. Інтеграція як освітня перспектива. *Початкова школа*. 2002. № 5. С. 5-6.

44. Бех І. Д. Особистість у просторі духовного розвитку: [навчальний посібник]. Київ: Академвидав, 2012. 256 с.

45. Биков В.Ю. Моделі організаційних систем відкритої освіти: монографія. Київ: Атака, 2008. 684 с.

46. Бичко І.В. Вибрані твори / відп. ред. В.І. Ярошовець. Тернопіль: Джура, 2011. 516 с.

47. Бистрицький Е.К. Феномен особистості: світогляд, культура, буття. Київ: Наук. думка, 1991. 200 с.

48. Бідюк Н.М. Розвиток змісту та форм організації підготовки бакалаврів інженерії в університетах Великої Британії: автореф. дис. … канд. пед. наук: 13.00.04. Тернопіль: ТДПУ ім. В. Гнатюка, 2000. 21 с.

49. Бітаєв В.А. Естетичне виховання і гуманізація особи: монографія. Київ: ДАКККІМ, 2003. 32 с.

50. Блауберг И.В., Садовский В.Н., Юдин Э.Г. Системный подход: предпосылки, проблемы, трудности. Москва: Знание, 1969. 48 с.

51. Бованенко О.О. Формування художньо-естетичної культури студентів педагогічних університетів у процесі декоративно-прикладної діяльності: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.07. Київ, 2018. 284 с.

52. Богданов О. Крос-культурний аспект лінгвістики як явище новітньої філософії освіти. *Філософія.* 2012. № 1 (115). С. 150-152.

53. Богуш А.М. Культурологічна парадигма в спадщині В.О. Сухомлинського. *Педагогіка і психологія.* 2006. №3. С.5-12.

54. Божович Л.И. Изучение мотивации поведения людей и подростков. Москва: Педагогика, 1972. 351 с.

55. Бойван О. Роль мистецтва слова в естетичному вихованні майбутніх вчителів. *Проблеми підготовки сучасного вчителя*. 2011. № 4(1). С. 224-229.

56. Большой толковый психологический словарь: в 2 т. / пер. с англ. А. Ребер. Москва: Вече ; АСТ, 2003. Т. 2: П-Я. 2003. 559 с.

57. Бондаренко О.О. Організаційно-педагогічні засади діяльності університетських осередків культури в Польщі : автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.01. Суми, 2012. 20 с.

58. Бондырева С.К. Вуз в пространстве культуры и культурное пространство вуза. Мир психологии. 2000. № 3. С. 199-205.

59. Борев Ю.Б. Эстетика: учебник. Москва: Высш. шк., 2002. 511 с.

60. Борев Ю.Б. Теория художественного восприятия и рецепция. Эстетика. Методология критики и герменевтика. *Теории, школы, концепции. Критические анализы*. Москва: Наука, 1985. С. 3-68.

61. Браніцька Т. Конфліктологічна культура фахівців соціономічних професій: технологія формування: монографія. Вінниця: ТОВ «Нілан ЛТД», 2018. 464 с.

62. Бровко О. Основи компаративістики: навч.-метод. посібник. Луганськ: Видавництво ДЗ «ЛНУ імені Тараса Шевченка», 2012. 214 с.

63. Будний В. Порівняльне літературознавство: підручник для студ. вищих навч. закл. Київ: Києво- Могилянська академія, 2008. 430 с.

64. Буева Л.П. Человек: деятельность и общение. Москва: Мысль, 1978. 216 с.

65. Бурлука Е.В. Самообразование личности как социально-педагогическая проблема: монография. Харьков: Новое слово, 2008. 180 с

66. Бутенко В. Г. Культурологічні аспекти формування естетичної свідомості учнівської і студентської молоді. *Педагогічні науки*. 2003. Вип. 34. С. 17-20.

67. Бутенко В. Г. Естетичний світогляд особистості та його особливості. Збірник наукових праць. Педагогічні науки. Випуск 52., 2009. С. 144-148.

68. Бутенко В.Г. Педагогіка краси як теоретико-методична основа естетичної освіти і виховання молоді. Педагогічна і психологічна науки в Україні: зб. наук. пр.: в 5 т.. Київ, 2007. Т. 1: Теорія та історія педагогіки. С. 267-278.

69. Бутз М., Фальтус Р., Цохен Е. Робота в групах: вибрані статті / пер. з польск. Варшава, 1994. 20 с.

70. Ващенко Г. Загальні методи навчання: підручник для педагогів : у 2 т. Київ : Українська Видавнича Спілка, 1997. Т. 2. 441 с.

71. Великий тлумачний словник сучасної української мови / уклад. і голов. ред. В.Т. Бусел. К., Ірпінь : ВТФ «Перун», 2009. 736 с.

72. Вертегел В.Л. Виховання естетичного смаку в студентів вищих навчальних закладів МВС України засобами іноземних мов: автореф. дис... канд. пед. наук: 13.00.07. Херсон, 2008. 20 с.

73. Використання інтерактивних технологій навчання в професійній підготовці майбутніх учителів: монографія / Н.Г. Балицька, О.А. Біда, Г.П. Волошина та ін. ; за заг. ред. Н.С. Побірченко. Київ: Наук. світ, 2003. 138 с.

74. Викторова Л. Г. О педагогических системах Красноярск: КГУ, 1989.101 с.

75. Водовозов В.И. Избранные педагогические сочинения / сост. В.С. Аранский. Москва: Педагогика, 1986. 480 с.

76. Волинець Л.Л. Мистецька складова освіти в ліцеях Франції. *Мистецтво та освіта*. 2006. № 1 (39). С. 20-25.

77. Волинець Л. Тенденції розвитку загальної мистецької освіти в країнах Європейського Союзу. *Порівняльно-педагогічні студії*. 2009. № 2. С. 36-46.

78. Волков Ю.Г., Поликарпов В.С. Интегральная природа человека. Ростов-на-Дону: РГУ, 1994. 282 с.

79. Волкова Е.В. Эстетика М.М. Бахтина. Серия «Эстетика». Москва : Знание, 1990, № 12. 64 с.

80. Волошина Н.Й. Естетичне виховання учнів у процесі вивчення літератури. Посібник для вчителів. Київ: Рад. шк., 1985. 104 с.

81. Волошина Н. Вивчення поеми «Енеїда» І. Котляревського у взаємозв'язках з образотворчим мистецтвом. *Українська література в загальноосвітній школі*. 2009. № 12. С. 2-6.

82. Волошина Н.Й. Якість освіти і перспективні педагогічні технології. *Українська література в загальноосвітній школі*. 2006. №9. 56 с. С. 2-3.

83. Воробьев В.В. Лингвокультурология (теория и методы). Москва: Изд-во РУДН, 1997. 331 с.

84. Выготский Л.С. Психология исскуства. Москва: Исскуство, 1968. 576 с.

85. Выготской Л.С. Собрание сочинений: в 6 т. / под ред. А.Р. Лурия, М.Г. Ярошевского. Москва: Педагогика, 1991. Т. 1: Вопросы теории и истории психологии. 488 с.

86. Высоцкий С.В. Структура психолого-педагогических условий формирования поисково-творческой направленности личности в процессе обучения. *Науковий вісник Південноукраїнського державного університету ім. К.Д. Ушинського*. 1999. Вип. 8, 9. С. 90-94.

87. Гадамер Х.-Г. Истина и метод / пер. с нем. ; общ. ред. и вступ. ст. Б.Н. Бессонова. Москва: Прогресс, 1988. 704 с.

88. Галагузова Ю.Н. Теория и практика системной профессиональной подготовки социальных педагогов: дис. … д-ра пед. наук : 13.00.08. Москва, 2001. 373 с.

89. Гарбузенко Л. Естетична культура особистості вчителя в просторі культур. *Наукові записки КДПУ. Сер. Педагогічні науки*. 2004. Вип. 58. С. 70-76.

90. Гарбузенко Л.В. Формування естетичної культури майбутніх учителів початкових класів засобами декоративно-ужиткового мистецтва : автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.04. Київ, 2001. 20 с.

91. Гегель Г.В.Ф. Эстетика: в 4 т. Москва: Искусство, 1968. Т.1. 312 с.

92. Герчанівська П.Е. Культурологія: термінологічний словник. Київ: Національна Академія керівних кадрів культури і мистецтв, 2015. 439 с.

93. Головаха Е.И. Жизненные перспективы и ценностные ориентации личности // Психология личности в трудах отечественных психологов / сост. и общ. ред. Л.В. Куликова. С-Пб.: Питер, 2001. С. 256-269.

94. Головин С.Ю. Словарь психолога-практика. Минск: Харвест, 2001. 976 с.

95. Головко Г.О. Педагогічна спадщина Я. Мамонтова і її роль у розвитку української педагогіки. *Педагогіка і психологія*. 1994. № 2. С. 150-157.

96. Голуб Н.Б. Ідеал сучасного вчителя: мовно-риторичний аспект. *Вісник Житомирського державного університету*. 2007. Вип. 32. С. 132-136.

97. Гончаренко С.У. Методика як наука. Київ: Либідь, 2000. 156 с.

98. Гончаренко С.У. Український педагогічний словник. Київ : Либідь, 1997. 374 с.

99. Гончаренко С.У., Мальований Ю.І. Інтегроване навчання. За і проти. *Освіта*. 1994. № 15-16. С. 5.

100. Горбатюк Р.М. Теоретико-методичні засади професійної підготовки майбутніх інженерів-педагогів комп'ютерного профілю: дис. ... д-ра пед. наук: 13.00.04. Тернопіль, 2011. 567 с.

101. Гордин Л.Ю., Коротов В.М., Лихачев Б.Т. Методика педагогического воздействия: лекции по педагогике. Москва: Просвещение, 1967. 144 с.

102. Горшкова В.В. Идея онтологической интеграции в методологии современных педагогических исследований *Человек и образование*. 2005. №1. С. 21-24

103. Грабовець І.В. Самоосвіта як інтегруюча детермінанта самореалізації молодих фахівців у професійній діяльності: дис. ... канд. соціол. наук: 22.00.04. Київ, 2004. 187 с.

104. Градовський А. Формування в майбутніх учителів літератури науково-методичних засад порівняльної інтерпретації твору. *Вісн. Черкас. ун-ту. Сер. Філол. науки.* 2010. Вип. 178. С. 127-132.

105. Гром'як Р. Орієнтації. Розмисли. Дискурси. 1997-2007. Тернопіль: Джура, 2007. 368 с.

106. Гук О.Ф. Теоретичні передумови формування естетичної культури. *Актуальні проблеми соціології, психології, педагогіки*. 2013. Вип. 18. С. 193-199.

107. Гуковский Г.А. Изучение литературного произведения в школе: методологические очерки о методике. Тула: Автограф, 2000. 224 с.

108. Гулай О.І. Структура навчально-методичного забезпечення підготовки фахівців у вищій школі. *Вісник СевНТУ. Сер. Педагогіка*. 2012. Вип. 127. С. 6-10.

109. Гулыга А.В. Принципы эстетики. Москва: Политиздат, 1987. 286 с.

110. Гусленко І. Ю. Методика естетичного виховання студентів гуманітарних спеціальностей засобами діалогу культур: дис. … канд. пед. наук: 13.00.07 / Гусленко Ірина Юріївна ; Східноукр. нац. ун-т ім. Володимира Даля. Луганськ, 2014. 200 с.

111. Гурін Р.С. Підготовка майбутнього вчителя гуманітарного профілю до застосування нових інформаційних технологій у навчальному процесі загальноосвітньої школи: дис. … канд. пед. наук: 13.00.04. Одеса, 2004. 194 с.

112. Давыдов В.В. Проблемы развивающего обучения: Опыт теоретического и экспериментального психологического исследования. Москва: Педагогика, 1986. 240 с.

113. Дарморіз О. Естетичний ідеал в українській філософській думці першої половини ХХ сторіччя. *Вісник Львівського університету. Сер. Філософські науки*. 2008. Вип. 11. С. 124-132.

114. Дегтярьова Г.А. Засоби інформаційно-комунікаційних технологій для розвитку ІК-компетентності вчителів філологічних дисциплін. *Інформаційні технології і засоби навчання*. 2016. Т. 56, Вип. 6. С. 107-120.

115. Декомб В. Современная французская философия, Москва: Весь Мир, 2000. 344 с.

116. Дементьева Л.Е. Формирование эстетической культуры будущего учителя: автореф. дис. … канд. пед. наук: 13.00.01. Москва, 2006. 24 с.

117. Державна національна програма «Освіта» (Україна. ХХІ століття). Київ: Райдуга, 1996. 97 с.

118. Деркач Ю.Я. Методологічні аспекти естетичного виховання студентів у навчально-виховному середовищі педагогічного коледжу. *Молодь і ринок*. 2012. № 11(94). С. 120-125.

119. Диагностика уровня поликоммуникативной эмпатии (И.М. Юсупов) / Н.П. Фетискин, В.В. Козлов, Г.М. Мануйлов. Социально-психологическая диагностика развития личности и малых групп. Москва: Изд-во Института Психотерапии, 2002. С. 153-156.

120. Дильтей В. Герменевтика и теория литературы: собрание сочинений: в 6 т. / под ред. А.В. Михайлова и Н.С. Плотникова. Москва: Дом интеллектуальной книги, 2001. Т. 4: Герменевтика и теория литературы. 580 с.

121. Дистервег А. Руководство к образованию немецких учителей. *Избр. пед. соч.* Москва: Учпедгиз, 1956. 203 с.

122. Дубасенюк О.А. Наукові засади професійно-педагогічної' підготовки студентів. *Вісник Глухівського державного педагогічного університету. Сер. Педагогічні науки.* Вип. 15. Ч. 1. 2010. С. 3-7.

123. Енциклопедія освіти / В.Г. Кремень, та ін. Київ: Юрінком Інтер, 2008. 1040 с.

124. Естетика: навч. посіб. для педагогів / за ред. Т.І. Андрущенко. Київ: «МП Леся», 2014. 613 с.

125. Естетика: навч. посіб. / П. Колесніков та ін.; за ред. В.О. Лозового. Київ: Юрнінком Інтер, 2007. 279 с.

126. Естетика: навч. посіб. / Л.В. Анучина, О.К. Бурова, О.В. Уманець, О.В. Шило ; за ред. Л.В. Анучиної та О.В. Уманець. Харків: Право, 2010. 232 с.

127. Естетика: підручник / за заг. ред. Л.Т. Левчук. Київ: Центр учбової літератури, 2010. 520 с.

128. Естетичне виховання : довідник / В. Мазепа та ін. ; упоряд. П. Яронцева. Київ: Політвидав України, 1988. 214 с.

129. Євтух М.Б., Остапенко Г.І. Формування гуманізму в системі особистісних якостей студентів, курсантів, слухачів: монографія. Харків: Основи, 1995. 255 с.

130. Жарова Л.В. О сущности самостоятельной деятельности учащихся. // Активизация учебно-познавательной деятельности учащихся. Ленинград: Азбука, 1984. 144 с.

131. Жижко Т. Інтенсифікація професійної підготовки студентів: системний підхід. *Вища освіта України*. 2004. № 1. С. 92-96.

132. Жила С.О. Теорія і практика вивчення української літератури у взаємозв'язках із різними видами мистецтв у старших класах загальноосвітньої школи: монографія. Чернігів: РВК «Деснянська правда», 2004. 360 с.

133. Журавська Л.М. Педагогічні умови управління самостійною роботою студентів вищих навчальних закладів: автореф. дис. … канд. пед. наук. Київ, 1999. 21 с.

134. Загальна психологія: підручник / за заг. ред. С.Д. Максименка. Вінниця: Нова Книга, 2004. 704 с.

135. Загороднюк В.П. Целеполагание в практике, культуре, познании: автореф. дис. ... д-ра филос. наук: 09.00.01. Київ, 1992. 34 с.

136. Зайцева І.Є. Розвиток естетичної культури майбутніх учителів засобами театрального мистецтва: дис. … канд. пед. наук: 13.00.04. Київ, 2001. 217 с.

137. Зайцева С.С. Формирование культуры умственного труда студентов вуза: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.01. Нижний Новгород, 2007. 212 с.

138. Закон України «Про вищу освіту» від 01.07.2014 р. № 1556-VII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18 (дата звернення: 04.06.2016).

139. Закон України «Про освіту» від 05.09.2017 р. № 2145-VIII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19 (дата звернення: 21.10.2017).

140. Закон України «Про забезпечення функціонування української мови як державної». URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2704-19 (дата звернення: 17.09.2019).

141. Зацепіна Н.О. Формування естетичних смаків старшокласників у навчально-виховному процесі загальноосвітньої школи: автореф. дис. … канд. пед. наук: 13.00.07. Луганськ, 2008. 20 с.

142. Зеер Э.Ф. Личностно-развивающие технологии начального профессионального образования: учеб. пособие. Москва: Академия, 2010. 176 с.

143. Зеер Э.Ф, Сыманюк Э.Э. Индивидуальные образовательные траектории в системе непрерывного образования. Педагогическое образование в России, 2014. № 3. С. 74-82.

144. Зелена І.О. Педагогічні умови формування естетичного світогляду майбутніх учителів предметів гуманітарного циклу: автореф. дис. … канд. пед. наук: 13.00.04. Черкаси, 2010. 20 с.

145. Зеленов Л. Курс лекций по основам эстетики. Горький: Литература, 1974. 168 с.

146. Зимняя И.А. Ключевые компетенции – новая парадигма результата современного образования. URL: http://www.eidos.ru/journal/2006/0505.htm (дата звернення 10.09.2019).

147. Златів Л.М. «Комп’ютерна лінгводидактика у викладанні мовознавчих дисциплін для студентів-філологів». *Наукові записки Національного*

університету «Острозька академія». Серія: Психологія і педагогіка, 2014. Вип. 29. С. 116-120.

148. Зязюн І.А. Всеукраїнська державна комплексна програма естетичного виховання. *Вісник АПН України*. 1993. № 1. С. 43-51.

149. Зязюн І.А., Семашко О. М. Естетичне виховання як об'єкт державної політики. *Вісник Національного Ун-ту ім. Т. Шевченка.* 1994. № 94. С. 49-54.

150. Зязюн І.А. Естетичні регулятиви педагогічної майстерності. *Естетичне виховання дітей та молоді: теорія, практика, перспективи розвитку*: збірник наукових праць / за ред. О.А. Дубасенюк, Н.Г. Сидорчук. Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2012. С. 14-22.

151. Зязюн І.А. Концептуальні засади теорії освіти в Україні. *Педагогіка і психологія професійної освіти*. 2000. № 1. С. 11-24.

152. Зязюн І.А. Гуманізація і гуманітаризація освіти. *Сучасні педагогічні технології у вищій школі*: наук.-метод. зб. 1995. С. 10-14.

153. Зязюн І.А., Сагач Г.М. Краса педагогічної дії: навчальний посібник. Київ: Українсько-фінський інститут менеджменту і бізнесу, 1997. 302 с.

154. Зязюн І.А. Мистецтво у розвитку особистості: монографія. Чернівці: Зелена Буковина, 2006. 224 с.

155. Зязюн І.А. Освітні парадигми в контексті філософських ідей. *Професійна освіта: педагогіка і психологія.* 2003. Вип. № 5. С. 213-226.

156. Зязюн І.А. Освітній простір культури в педагогічній теорії. *Професійна освіта: педагогіка і психологія.* 2005. Вип. 7. С. 35-46.

157. Зязюн І.А. Педагогічне наукове дослідження у контексті цілісного підходу. *Порівняльна професійна педагогіка*. 2011. С. 19-30.

158. Зязюн І.А. Роль підсвідомості у розвитку особистості. *Професійна освіта: педагогіка і психологія.* 2000. Вип. 2. С. 183-215.

159. Зязюн І.А. Філософія педагогічної дії: монографія. К. ; Черкаси: Вид. від. ЧНУ ім. Б. Хмельницького, 2008. 608 с.

160. Зязюн Л.І. Саморозвиток особистості в освітній системі Франції: монографія. Київ ; Миколаїв: В-во МДГУ ім. Петра Могили, 2006. 388 с.

161. Зязюн Л.І. Артистичне виховання особистості в системі освіти Франції: автореф. дис... канд. пед. наук: 13.00.04; Ін-т вищ. освіти АПН України. Київ 2003. 20 с.

162. Иванов В.П. Человеческая деятельность – познание – искусство. Київ: Наукова думка, 1977. 251 с.

163. Иванов В.П. Мировоззрение как форма сознания, самоопределения и культуры личности // Мировоззренческая культура личности (философские проблемы формирования). Київ: Наукова думка, 1986. С. 10-89.

164. Идинов А.А. Самореализация личности в внепроизводственной сфере общества: (Онтол. и гносеол. анализ): автореф. дис. … канд. филос. наук: 09.00.13. Фрунзе, 1990. 20 с.

165. Ильинская НИ. Формирование нравственно-эстетического отношения подростков к природе средствами художественной литературы: автореф. дис. … канд. пед. наук. Киев, 1989. 25 с.

166. Исаев И.Ф. Теория и практика формирования профессионально-педагогической культуры преподавателя высшей школы. Москва-Белгород: МПГУ, БГПИ, 1993. 219 с.

167. История эстетики. Памятники мировой эстетической мысли: в 5 т. Москва: Искусство, 1962. Т.2.: Эстетическое учение XVII-XVIII. 1964. 836 с.

168. Іванова О.І. Виховання духовних якостей студентів засобами естетичного середовища університету: дис. … канд. пед. наук: 13.00.07. Луганськ, 2012. 200 с.

169. Імператив якості: вчимося цінувати і оцінювати вищу освіту / за ред. Т. Добка, М. Головянко, О. Кайкової та ін. Львів: Вид-во «Компанія «Манускрипт», 2014. 572 с.

170. Іонова О.М. Науково-педагогічні основи навчально-виховного процесу в сучасній школі за ідеями вальдорфської педагогіки: дис... д-ра наук: 13.00.01 - 2000. 450 с.

171. Історія світової та української культури: підручник для вищ. закл. освіти / В.А. Греченко, І.В. Чорний, В.А. Кушнерук, В.А. Режко. Київ: Літера ЛТД, 2005. 464 с.

172. Історія філософії. Проблема людини та її меж: навч. посіб. / Н. Хамітов, Л. Гариаш, С. Кирилова. Київ: Наукова думка, 2000. 272 с.

173. Кавалеров В.А. Інтенції педагогічної інноватики в дискурсі праксеології. *Гілея.* Сер.: Історичні науки. Філософські науки. Політичні науки. 2012. Вип. 57 (2). С. 489-494.

174. Каган В.И. Основы оптимизации процесса обучения в высшей школе (Единая методологическая система института: теория и практика): науч.-метод. пособ. Москва: Высш. шк., 1987. 143 с.

175. Каган М. О системном подходе к системному подходу. *Системный подход и гуманитарное знание*. Ленинград: Изд-во Ленинградского ун-та, 1991. 384 с.

176. Каган М.С. Эстетика как философская наука. СПб.: Петрополис, 1997. 544 с.

177. Каган М.С., Холостова Т.В. Культура – Философия – Искусство. Москва: Знание, 1988. 64 с.

178. Казанжи І.В. Формування естетичної культури як складової професійної майстерності майбутнього вчителя. *Науковий вісник Миколаївського державного університету імені В.О. Сухомлинського. Сер. Педагогічні науки*. 2012. Вип. 1 (38). С. 46-50.

179. Калашник Н.Г. Густосологія: навч. посіб.: у 10 т. Харків: Колегіум, 2009. Т. 1: Естетичні смаки: їх витоки і формування. 277 с.

180. Калашник Н.Г. Історико-педагогічна ґенеза формування естетичних смаків учнівської молоді у процесі навчально-виховної діяльності: дис. … д-ра пед. наук : 13.00.01. Київ, 2004. 406 с.

181. Калашнікова С. А. Освітня парадигма професіоналізації управління на засадах лідерства: моногр. Київ: Київ. ун-т ім. Б. Грінченка, 2010. 380 с.

182. Калугина И. Ю. Образовательные возможности практико-ориентированного обучения учащихся : автореф. дис. ... канд. пед. наук : спец. 13.00.01 «Теория и история педагогики» / И. Ю. Калугина. – Екатеринбург, 2000. – 20 с

183. Кан Г., Браун У., Мартел Л. Следующие 200 лет. Сценарий для Америки и всего мира. США – Канада: экономика, политика, культура. 1995. № 2. С. 96-97.

184. Кандибович Л.А. Психология высшей школы / М.И. Дьяченко, Л.А. Кандыбович. Мн.: Тесей, 2003. 352 с.

185. Кант И. Критика способности суждения. Москва: Искусство, 1994. 367 с.

186. Кант И. Сочинения: в 6 т. Москва: Мысль, 1963. Т. 5. 564 с.

187. Караман С.О. Сучасні підходи до лінгводидактичної підготовки вчителя-словесника. *Науковий вісник Ізмаїльського державного гуманітарного університету*. 2010. Вип. 29. С. 186-192.

188. Карасик В.И., Слышкин Г.Г. Лингвокультурный концепт как единица исследования. *Методологические проблемы когнитивной лингвистики* / под ред. И.А. Стернина. Воронеж: ВГУ, 2001. С. 75-80.

189. Карнеги Д. Как приобретать друзей и оказывать влияние на людей / пер. с англ. Ф.П. Красавина. Київ: Наукова думка, 1989. 224 с.

190. Карпенко О.Ю. Використання методів НЛП в ономастичних дослідженнях. *Вісник Одеського національного університету. Сер. філологія*. 2013. Т. 18. Вип. 2(6). С. 59-62.

191. Карпов А.В. Рефлексивность как психологическое свойство и методика ее диагностики. Психологический журнал. 2003. Т. 24. № 5. С. 45-57.

192. Карпов А.В. Закономерности организации метакогнитивных и метарегулятивных процессов в структуре рефлексии: материалы Международной конференции, посвященной 80-летию А.В. Брушлинского. Том 2. 2013. -–173.

193. Картава Ю. Професійна компетентність учителя української мови та літератури як педагогічна категорія. *Наукові записки [Кіровоградського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка]. Сер.: Педагогічні науки*. 2014. Вип. 132. С. 285-288.

194. Картавих О.В. Аксіологічні основи формування загальної культури студентів вищих технічних навчальних закладів: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.04. Харків, 2002. 188 с.

195. Києнко-Романюк Л.А. Розвиток критичного мислення як загальнопедагогічна проблема: дис. … канд. пед. наук: 13.00.01. Київ. 2007. 235 с.

196. Кір'ян М.М. Формування естетичних почуттів у майбутнього вчителя комплексом мистецтв у процесі навчальної діяльності: дис. канд. пед. наук : 13.00.07. Луганськ, 2005. 247 с.

197. Кларин М.В. Инновации в мировой педагогике: обучение на основе исследования, игр, дискуссии, анализ зарубежного опыта: методический материал. Рига: Педагогический центр «Эксперимент», 1998. 176 с.

198. Клепко С.Ф. Інтегративна освіта і поліморфізм знання. Київ-Полтава-Харків: ПОІПОПП, 1998. 360 с.

199. Коваль Л.В. Професійна підготовка майбутніх учителів початкової школи: технологічна складова: монографія. Донецьк: Юго-Восток, 2009. 375 с.

200. Ковалев В.И. Мотивы поведения и деятельности / отв. ред. А.А. Бодалев. Москва: Наука, 1988. 191 с.

201. Коваленко Є.І., Бєлкіна Н.І. Історія зарубіжної педагогіки. Хрестоматія: навч. посібник для студ. вузів. Київ: Центр навчальної літ., 2006. 662 с.

202. Козаков В.А. Самостійна робота студентів як дидактична проблема. Київ: НМК ВО, 1990. 62 с.

203. Козловский В.П. Культурно-исторические традиции и мировоззрение личности // Мировоззренческая культура личности (философские проблемы формирования), Киев: Наукова думка, 1986. С. 245-282.

204. Козловський Ю.М. Інтеграційні процеси в професійній освіті: методологія, теорія, методики: монографія. Львів: Видавництво Львівської полтіехніки, 2018. 420 с.

205. Коменский Я.А. Избранные педагогические сочинения. Москва: Учпедгиз, 1955. 259 с.

206. Коменский Я.А. Великая дидактика: избр. пед. соч.: в 2 т. Москва: Педагогика, 1982. Т. 1. 518 с.

207. Кондаков Н. И. Логический словарь-справочник. Москва: Наука, 1975. 720 с.

208. Кондрацька Л. А. Антропологічна компетентність педагога-дослідника. *Духовність особистості: методологія, теорія і практика.* 2017. Вип. 4. С. 135-146.

209. Кононенко І.А. Професійне становлення майбутніх учителів філологічних спеціальностей у системі вищої освіти Франції: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.04. Переяслав-Хмельницький, 2017. 319 с.

210. Конституція України. Харків, 2017. 64 с.

211. Конт О. Дух позитивной философии: слово о положительном мышлении / пер. с фр. И.А. Шапиро. Москва: URSS, 2011. 317 с.

212. Концептуально-методологічні основи проектування методів і засобів діагностики освітніх результатів у вищих навчальних закладах: [монографія] / за заг. ред. В.І. Лугового, О.Г. Ярошенко. Київ: Педагогічна думка, 2014. 234 с.

213. Концепція літературної освіти в 11-річній загальноосвітній школі: *Директор школи (Шкільний світ)*. 2011. № 27/28. С. 58-63.

214. Концепція національно-патріотичного виховання дітей і молоді на період 2015–2019 рр. Наказ МОН України № 641 від 16.06.2015 р. URL: http://osvita.ua/legislation/Ser_osv/47154/. (дата звернення: 25.08.2018).

215. Концепція «Нова українська школа». URL: http://mon.gov.ua/mon.pdf (дата звернення: 11.02.2018).

216. Концепція гуманітарного розвитку України до 2020 р. № 1/9 – 584 від 20.08.2012 р. URL:

http://www.kharkivosvita.net.ua/files/koncepciya_hum_rozvytku.pdf. (дата звернення: 23.07.2018).

217. Концепції розвитку неперервної педагогічної освіти. Наказ МОН України № 1176 від 14.08.2013 р. URL: http://osvita.ua/legislation/Ser_osv/36816/. (дата звернення: 23.06.2017).

218. Концепція художньо-естетичного виховання учнів у загальноосвітніх навчальних закладах / за ред. Л. Масол. *Шкільний світ.* 2002. № 9. С. 1-15.

219. Корольова І.І. Методичні аспекти організації естетичного виховання студентів вищих навчальних закладів. *Педагогічні науки*. 2013. Вип. 63. С. 175-180.

220. Корольова І.І. Естетичне виховання студентів вищих педагогічних навчальних закладів у процесі культуротворчої діяльності: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.07. Херсон, 2012. 301 с.

221. Костюк Г. С. Навчально-виховний процес і психічний розвиток особистості / Г. С. Костюк ; за ред. Л. Проколієнко. Київ: Рад. Школа, 1989. 608 с.

222. Косырев В.Н. Культура учебного труда студента: учеб. пособие. Тамбов: ТГУ, 1997. 152 с.

223. Кохан І.І. Естетичне виховання у процесі особистісного та професійного розвитку майбутнього фахівця. *Наукова скарбниця освіти Донеччини*. 2013. № 1 (14). С. 117-119.

224. Кочерга О.В. Взаємозв'язок мислення, почуттів та уяви у розвитку критичності людини: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. психол. наук: 19.00.01. Київ: Освіта, 2003. 16 с.

225. Краевский В.В. Общие основы педагогики: уч. для студ. высш. пед. уч. зав. Москва: Издательский центр «Академия», 2008. 256 с.

226. Краевский В.В., Хуторской А.В. Основы обучения. Дидактика и методика: учеб. пособие для студ. высш. учеб. заведений. Москва: Издательский центр «Академия», 2007. 352 с.

227. Краснощок І.П. Особистісна самореалізація майбутнього вчителя в навчально-виховному середовищі педагогічного університету : дис. … канд. пед. Наук : 13.00.07. Кіровоград, 2002. 214 с.

228. Краткий словарь когнитивных терминов / сост. Е.С. Кубрякова и др. Москва: МГУ, 1997. 246 с.

229. Краткий словарь по эстетике: книга для учителя / под ред. М.Ф. Овсянникова. Москва: Просвещение, 1983. 224 с.

230. Креативні методи навчання в кредитно-модульній системі організації навчального процесу: навч.-метод. посібник / С.М. Гончаров та ін. ; за заг. ред. С.М. Гончарова. Рівне: НУВГП, 2007. 116 с.

231. Кремень В.Г. Система освіти в Україні: сучасні тенденції і перспективи. *Професійна освіта. Сер. Педагогіка і психологія*. 2000. С. 11-30.

232. Кремень В.Г. Про «Дитиноцентризм», або Чому освіта України потребує структурних змін. *Щоденна всеукраїнська газета «День»*. 2009. № 210(3130). 19 листопада. С. 1-6.

233. Кремень В.Г. Філософія людиноцентризму в стратегіях освітнього простору. Київ : Педагогічна думка, 2009. 520 с.

234. Крижко В.В. Антологія аксіологічної парадигми освіти: навч. пос. Київ: Освіта України, 2005. 440 с.

235. Крылова Н.Б. Формирование культуры будущего специалиста: метод. пособие. Москва: Высш. шк., 1990. 142 с.

236. Кузнецов В.Г. Герменевтика и гуманитарное познание. Москва: Просвещение. 1991. 302 с.

237. Кузьмина Н.В. Основы вузовской педагогики: учебн. пособие. Ленинград: Изд-во ЛГУ, 1972. 311 с.

238. Культурологія: українська та зарубіжна культура: навч. посіб. / М.М. Закович, І.А. Зязюн, О.М. Семашко та ін. ; за ред. М.М. Заковича. Київ: Знання, 2009. 589 с.

239. Культурологія: навч. посібник для студ. вищих навч. закл. I-IV рівнів акредитації / М. С. Кравець та ін. ; заг. ред. В.М. Піча. Київ: Магнолія плюс, 2003. 236 с.

240. Культурология / под ред. С.Н. Иконниковой, В.П. Большакова. Москва: Проспект, 2010. 294 с.

241. Куриленко А.А. Формирование эстетической культуры личности. *Профессиональное образование в России и за рубежом*. 2016. № 1. С. 87-91.

242. Курило В. С. Моделювання системи критеріїв оцінки розвитку освіти в регіоні. *Педагогіка й психологія*. 1999. № 2. С. 35-39.

243. Курлянд З.Н. Психолого-педагогічні умови формування професійно-педагогічної компетентності майбутніх учителів. *Наука і освіта*. 2008. № 8-9. С. 171-175.

244. Куцевол О.М. Методична творчість учителя літератури та його професійно-креативні якості. *Особистісно-професійний розвиток майбутнього* вчителя: монографія. Вінниця: ТОВ «Нілан-ЛТЛ», 2014. С. 197-223.

245. Куцевол О. Портрет творчого вчителя літератури. *Дивослово*. 2007. № 1. С. 24-29.

246. Куцевол О.М. Теоретико-методичні основи розвитку креативності майбутніх учителів літератури: автореф. дис. ... д-ра пед. наук: 13.00.02. Київ, 2007. 44 с.

247. Кучерук О.А. Використання ІКТ для формування фахових компетентностей у майбутніх учителів української мови і літератури / О.А. Кучерук, С.О. Караман, О.В. Караман, Н.М. Віннікова. *Інформаційні технології і засоби навчання*. 2019. Т. 71. № 3. С. 196-214

248. Кучерук О.А. Науково-освітні електронні бібліотеки у фаховій підготовці майбутніх учителів-словесників / О.А. Кучерук, С.О. Караман, О.В. Караман Інформаційні технології і засоби навчання. 2018. Т. 65. № 3. С. 152-165.

249. Кучменко Е.М. Культурологія. Історія світової культури: навчальний посібник / ред. Б.А. Кучменко. Київ: ІПК ДСЗУ, 2014. 464 с.

250. Кыверялг А.А. Методы исследования в профессиональной педагогике. Таллин: «Валгус», 1980. 334 с.

251. Ладыжец Н.С. Философия и практика университетского образования. Ижевск: Изд-во Удм. ун-та, 1995. 254 с.

252. Левківський М.В. Інноваційні навчальні технології. Технології професійно-педагогічної підготовки майбутніх учителів: навчальний посібник / за ред. О.А. Дубасенюк. Житомир: Житомир. держ. пед.ун-тет, 2001. С. 12-18.

253. Лейчик В.М. Терминоведение. Предмет, методы, структура. Москва: Ком-Книга, 2006. 106 с.

254. Лексикон загального та порівняльного літературознавства / за ред. А. Волкова та ін. Чернівці: Золоті Литаври, 2001. 636 с.

255. Лелеко В.В. Застосування герменевтичного підходу до вивчення тексту. *Наукові записки НДУ ім. М .Гоголя. Сер. Психолого-педагогічні науки*. 2011. С. 142-145.

256. Леонтьев А.Н. Избранные психологические произведения: в 2 т. Москва: Прогресс, 1983. Т.1. 392 с.

257. Леонтьев А.Н. Деятельность. Сознание. Личность. Москва: Политиздат, 1975. 304 с.

258. Лернер И.Я. Качества знаний учащихся. Какими они должны быть. Москва: Знание, 1978. 47 с.

259. Лернер И.Я. Дидактические основы методов обучения. Москва: Педагогика, 1981. 181 с.

260. Лессинг Г. Э. Избранные произведения. Москва: Гослитиздат, 1953. 640 с.

261. Лещенко М.П. Концепції естетичного виховання в науковій думці Польщі. *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології*. 2014. № 9. С. 274-283.

262. Лещенко М.П. Технології підготовки вчителів до естетичного виховання за рубежем (на матеріалах Великобританії, Канади, США): дис... д-ра пед. наук: 13.00.04. Київ, 1996. 382 с.

263. Лиотар Ж.-Ф. Состояние постмодерна / пер. с фр. Н.А. Шматко. Санкт-Петербург: Алетейя, 1998. С. 98-244.

264. Липский В.Н. Эстетическая культура и личность. Москва: Знание, 1987. 128 с.

265. Лихачев Б.Т. Теория эстетического воспитания школьников: учеб. пособ. по спецкурсу для студентов пединститутов. Москва: Просвещение, 1985. 176 с.

266. Лихачев Д.С. Заметки и наблюдения. Из записных книжек раз. лет. Ленинград: Сов. писатель, 1989. 605 с.

267. Лихачев Д.С. Концептосфера русского языка. *Русская словесность: от теории словесности к структуре текста. Антология* / ред. В. Незорак, Москва: Просвещение 1997, С. 120-282.

268. Личность. Социокультурная среда. Интеллектуальные процессы. *Сборник научных трудов в честь 50-летия профессора, д.п.н. Л.Н. Седовой*. Балашов: Весы, 2002. 120 с.

269. Логіка: підр. для студ. ВНЗ / В.Д. Титов та ін. ; за заг. ред. В.Д. Титова. Харків: Право, 2005. 208 с.

270. Лосев А.Ф. Дерзание духа. Москва: Политиздат, 1988. 366 с.

271. Лосєва Н.М. Самореалізація особистості викладача вищого навчального закладу як загальнопедагогічна проблема : дис. … д-ра пед. Наук : 13.00.04. Донецьк, 2007. 475 с.

272. Лосский Н.О. Условия абсолютного добра. Москва: Изд. полит. лит., 1981. 366 с.

273. Лотман Ю.М. Семиосфера. Санкт-Петербург: Алетейя, 2000. 704 с.

274. Лотман Ю.М. Культура как коллективный интеллект и проблемы искусственного разума. Москва: АПН СССР, 1977. 18 с.

275. Луцик І. Інтерактивні семінари як форма активізації навчально-пізнавальної діяльності студентів вищих закладів освіти. *Наукові записки ТНПУ імені В. Гнатюка. Сер. Педагогіка*. 2009. № 3: Спецвипуск. С. 125-130.

276. Любарська О.М. Інтеграційні процеси в освіті. *Психологопедагогічні та лінгвістичні аспекти викладання мовознавчих дисциплін у вищій та середній школі*: зб. доповідей міжвузівської конференції. Миколаїв, 1998. С. 20-24.

277. Ляшенко І. Київський національний університет як провідний заклад всебічного розвитку людини в контексті формування еколого-економічного мислення. *Нова педагогічна думка*. 2011.№ 1. С. 64-68.

278. Мазоха Д.С., Опанасенко Н.І. Педагогіка : навчальний посібник. Київ : Центр навчальної літератури. 2005. 221 с.

279. Мазуренко К.Ю. Нові підходи до релігійної освіти у Великій Британії. *Вісник Чернігівського національного педагогічного університету. Сер. Педагогічні науки*. 2015. Вип. 130. С. 161-163.

280. Майборода В. С. Розвиток університетської освіти та науки в Польщі (кінець XX – початок XXI століття): автореф. дис. … канд. пед. наук: 13.00.01. Київ, 2011. 24 с.

281. Макаренко А.С. Воспитание гражданина. Москва: Просвещение, 1988. 304 с.

282. Макаров А. Світло українського бароко. Київ: Мистецтво, 1994. 285 с.

283. Максименко С.Д. Теоретико-методологічні засади генези особистості. *Теоретико-методологічні проблеми розвитку особистості в системі неперервної освіти*: матеріали методолог. семінару АПН України (Київ, 16 грудня 2004 року / за ред. акад. С.Д. Максименка. Київ, 2005. С.18-34.

284. Максименко С.Д. Загальна психологія: навч. посіб. Київ: Центр навчальної літератури, 2008. 272 с.

285. Максимчук Ю.В. Естетичне виховання студентської молоді у процесі клубної роботи: дис ... канд. пед. наук: 13.00.07. Херсон, 2004. 220 с.

286. Мамчур Н.С. Виховання естетичних смаків у майбутніх філологів засобами народного декоративно-прикладного мистецтва в процесі позааудиторної роботи: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.07. Умань, 2012. 213 с.

287. Маньковская Н.Б. Эстетика постмодернизма. Санкт-Петербург: Алетейя, 2000. 347 с.

288. Мартынов В.Ф. Мировая художественная культура: учебное пособие. Минск: ТетраСистемс, 1997. 320 с.

289. Маслова В.А. Лингвокультурология. Москва: Академия, 2001. 208 с.

290. Масловская С.В. Педагогические условия развития эстетической культуры учащихся: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.01. Оренбург, 1999 171 с.

291. Маслоу А. Мотивация и личности. Санкт-Петербург: Питер, 2006. 352 с.

292. Матюшенко Н.В. Практико-орієнтована підготовка майбутніх учителів гуманітарного профілю засобами продуктивних технологій. *Наука і освіта*. 2014. № 5. С. 242-248.

293. Мацько Л. Лінгвокультурологічний аналіз художнього тексту. *Культура слова*. 2011. № 75. С. 56-66.

294. Мацько Л.І. Текст як об’єкт лінгводидактики в аспекті проблем мовної освіти. *Вісник Черкаського університету. Сер. Педагогічні науки*. Вип. 54. 2004. С. 10-14.

295. Мацько Л.І. Теоретичні засади лінгвокультурологічного аналізу тексту. *Науковий часопис Національного педагогічного університету ім. М.П. Драгоманова. Сер. 10: Проблеми граматики і лексикології української мови.*, 2008. Вип. 3, кн. 2. С. 311-322.

296. Мельничук С.Г. Теорія і практика формування естетичної культури майбутніх учителів (історико-педагогічний аспект 1860-1990 рр.): монографія. Кіровоград: РВВ КДПУ ім. В.Винниченка, 2006. 248 с.

297. Методика воспитательного процесса: лекции по педагогике / И.Ф. Козлов и др. ; ред. В.М. Коротов. Москва: Просвещение, 1969. 336 с.

298. Методичні рекомендації зі складання освітніх програм у контексті стандартів вищої освіти / укл. В.І. Бегняк, Л.С. Любохинець, Г.В. Красильникова та ін. Хмельницький: ХНУ, 2018. 71 с.

299. Методичні рекомендації щодо розроблення стандартів вищої освіти / Міністерство освіти і науки України, протокол № 19 від 23.11.2017. URL:

https://mon.gov.ua/storage/app/.../rekomendatsii-1648.pdf (дата звернення: 14.09.2018)

300. Миропольська Н.Є. Формування художньої культури учнів загальноосвітньої школи засобами мистецтва слова: дис. ... д-ра пед. наук: 13.00.01. Київ, 2003. 414 с.

301. Миропольська Н. До питання про підготовку майбутніх вчителів до виховання пластичної культури учнівської молоді. *Естетика і етика педагогічної дії.* 2011. Вип. 2. С. 112-120.

302. Миропольська Н. Готовність учителів до впровадження естетико-виховних технологій. *Естетика і етика педагогічної дії.* 2014. Вип. 7. С. 152-162.

303. Миропольська Н. Мультилінгвізм як уведення в світ художніх цінностей. *Духовність особистості: методологія, теорія і практика.* 2019. № 4(91). С. 88-99.

304. Михайлова Э.А. Кейс и кейс-метод. Москва: Центр маркетинговых исследований и менеджмента, 1999. 59 с.

305. Мовчан В.С. Естетика: навчальний посібник. Київ: Знання, 2011. 527 с.

306. Моляко В.А. Психологические проблемы творческой одаренности. Киев: Знание, 1995. 52 с.

307. Монахов В. М. Введение в теорию педагогических технологий: монографія. Волгоград: Перемена, 2006. 425 с.

308. Мороз Т.О. Загальнокультурна компонента як засіб естетичного виховання майбутніх учителів іноземної мови: дис. … канд. пед. наук: 13.00.07. Київ, 2007. 222 с.

309. Москальова Я.Ю. Педагогічні умови саморозвитку майбутнього вчителя гуманітарного профілю у процесі професійної підготовки: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.04. Харків, 2015. 201 с.

310. Москальова Я.Ю. Проблема саморозвитку майбутнього вчителя у процесі професійної підготовки. *Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах*. 2014. Вип. № 8 (91). С. 243-249.

311. Муляр В.І. Самореалізація особистості як соціальна проблема (філософсько-культурологічний аналіз). Житомир: ЖІТІ, 1997. 214 с.

312. Наконечна О.П. Естетичне як тип духовності. Рівне: Видавництво УДУВГП, 2002. 201 с.

313. Наливайко Д.С., Шахова К.О Зарубіжна література XIX сторіччя. Доба романтизму: підручник. Київ: Заповіт, 1997. 464 с.

314. Наливайко Д.С. Українське літературне барокко в європейському контексті. Київ: Наукова думка, 1987. 393 с.

315. Наливайко Д. Теорія літератури й компаративістика. Київ: Вид. дім «Києво-Могилянська академія», 2006. 347 с.

316. Наливайко Н.В. Об онтологии качества образования в обществе знания. *Философия образования*. 2008. № 3 (24). С. 4-18.

317. Національна доктрина розвитку освіти. *Збірник державних документів, що регламентують роботу закладів освіти України* / упор. С.Г. Мельничук. Кіровоград: КДПУ, 2004. С. 120-133.

318. Національна доктрина розвитку освіти України у XXI столітті: затверджено Указом Президента України від 17 квітня 2002 року № 347/2002. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/347/2002 (дата звернення: 4.09.2018).

319. Національна стратегія розвитку освіти в Україні на 2012-2021 роки. URL: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/344/2013 (дата звернення: 4.09.2018).

320. Нечепоренко М.В. Формування креативного освітнього середовища на основі інформаційно-комунікаційних технологій як основи саморозвитку особистості. *Нива знань*. 2012. URL: http://lib.iitta.gov.ua/4357/ (дата звернення: 13.09.2018).

321. Нечепоренко М.В. Формування естетичної культури студентів класичних університетів: дис. … канд. пед. наук: 13.00.04. Харків, 2005. 175 с.

322. Никитина И.П. Эстетика: учебник для бакалавров. Москва: Издательство Юрайт, 2015. 676 с.

323. Ничкало Н.Ф. Професійна освіта в зарубіжних країнах: порівняльний аналіз: монографія / за ред. Н.Г. Ничкало, В.О. Кудіна. Черкаси: Вибір, 2002. 322 с.

324. Ніколенко О. Література другої половини XX ст. *Зарубіжна література в навчальних закладах*. 1998, № 10, С. 30-39.

325. Нова українська школа : порадник для вчителя / за заг. ред. Н.М. Бібік. Київ: Літера ЛТД, 2018. 160 с.

326. Новейший философский словарь / сост. А.А. Грицанов. Минск: Изд. В.М. Скакун, 1998. 896 с.

327. Новий словник іншомовних слів: близько 40000 сл. і словосполучень / Л.І. Шевченко, О.І. Ніка, О. І. Хом'як, А.А. Дем'янюк. Київ: АРІЙ, 2008. 672 с.

328. Новикова И.А. Организация досуга подрастающего поколения в США: традиция и современность: учеб. пособие. Санкт-Петербург: СПГИК, 1991. 78 с.

329. Общие вопросы эстетического воспитания в школе / под ред. В.Н. Шацкой. Москва: Изд-во АПН РСФСР, 1995. 183 с.

330. Овсянников М.Ф. История эстетической мысли: учеб. пособие для вузов. Москва: Высш. школа, 1984. 335 с.

331. Огродзка-Мазур Е. Педагогіка і міжкультурна освіта у польській системі вищої освіти – на прикладі тєшинської школи приграничних досліджень. *Становлення і розвиток науково-педагогічних шкіл: проблеми, досвід, перспективи* / за ред. В. Кременя, Т. Левовицького. Житомир: Вид-во ЖДУ імені Івана Франка, 2012. С. 235-246

332. Окунева О.А. Формирование математической культуры будущих менеджеров в процессе обучения в вузе: дис. … канд. пед. наук: 13.00.08. Астрахань, 2008. 162 с.

333. Окуневич Т.Г. Культура мовлення майбутнього вчителя-словесника в умовах українсько-російської двомовності: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.02. Херсон, 2003. 224 с.

334. Ольхова Н.В. Формування світоглядної культури студентів у навчально-виховному середовищі університету: дис. … канд. пед. наук: 13.00.07. Умань, 2013. 200 с.

335. Ортега-и-Гассет Х. Миссия университета / пер. с исп. М.Н. Голубевой; под общ. ред. М.А. Гусаковского. Минск: БГУ, 2005. 104 с.

336. Ортинський В.Л. Педагогіка вищої школи: навч. посіб. Київ: Центр учбової літератури, 2009. 472 с.

337. Освітні технології: навч-метод. пос. / за ред. О.М. Пєхоти та ін. Київ: А.С.К., 2001. 256 с.

338. Осічнюк Ю.В. Філософія: навч. посібник. Київ: Атіка, 2003. 464 с.

339. Основи психології: підруч. для студ. вищ. закл. освіти / О.В. Киричук, В.А. Роменець, В.О. Татенко, І.П. Маноха, В.М. Пискун, Т.С. Кириленко, Т.М. Титаренко. Київ: Либідь, 1999. 632 с.

340. Остапенко Н.М. Теоретичні і методичні засади формування лінгводидактичної компетентності у майбутніх учителів української мови і літератури: дис. ... д-ра пед. наук: 13.00.02. Київ, 2010. 471 с.

341. Острогорский А.Н. Образование и воспитание. *Избр.пед. соч.* Москва: Педагогика, 1985. 352 с.

342. Острогорский В.П. Письма об эстетическом воспитании. *Антология педагогической мысли России второй половины XIX – начала XX в.* Москва: Педагогика, 1990. С. 301-475.

343. Отич О.М. Особливості художньо-естетичного розвитку особистості у системі професійної освіти. *Професійно-художня освіта України:* зб. наук. пр. / редкол.: І.А. Зязюн (голова), В.О. Радкевич, Р.Т. Шмагало та ін. К.; Черкаси, 2005. Вип. ІІІ. С. 25-34.

344. Отич О.М. Мистецтво у розвитку індивідуальності педагога: історичний і методологічний аспекти : монографія / за наук. ред. І.А. Зязюна. Чернівці: Зелена Буковина, 2008. 455 с.

345. Офіційний сайт ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника». Факультет філології. URL: https://philology.pnu.edu.ua/ (дата звернення 02.09.2018).

346. Офіційний сайт Криворізького державного педагогічного університету. Кафедри університету. URL: https://kdpu.edu.ua/pro-nas/strukturni-pidrozdily-universytetu/kafedry-universytetu.html (дата звернення: 24.07.2019).

347. Офіційний сайт Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. Факультет філології і журналістики імені Михайла Стельмаха. URL: http://vspu.edu.ua/faculty/filolog/filfak_kaf.php (дата звернення: 24.07.2019).

348. Офіційний сайт Хмельницького національного університету. Кафедра української філології. URL: https://www.khnu.km.ua/root/kaf/filolog/ (дата звернення: 24.07.2019).

349. Офіційний сайт Бердянського державного педагогічного університету. Факультет філології та соціальних комунікацій. URL: http://bdpu.org/faculties/ffsk/ (дата звернення: 24.07.2019).

350. Офіційний сайт МОН України. Навчальні програми для 10-11 класів. URL: https://mon.gov.ua/ua/osvita/zagalna-serednya-osvita/navchalni-programi/navchalni-programi-dlya-10-11-klasiv (дата звернення: 24.07.2019).

351. Павличко С. Дискурс модернізму в українській літературі: монографія. Київ: Либідь, 1999. 216 с.

352. Павлова И.Ю. Проблема формирования эстетической культуры личности в современной зарубежной педагогической практике. *Образование и саморазвитие*. 2012. № 2(30). С. 191-196.

353. Падалка Г.М. Педагогіка мистецтва (Теорія і методика викладання мистецьких дисциплін). Київ: Освіта України, 2008. 274 с.

354. Пайдейя: Восхождение к доблести / сост, отв. ред. изд., авт. ввод. ст. и примеч. Г.Б. Корнетов. Москва: Изд-во УРАО, 2003. 474 с.

355. Палихата Е. Формування культури професійного усного мовлення студентів вищих навчальних закладів України. *Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету. Сер. Педагогіка,* 2007. №2. С. 83-88.

356. Палихата Е. *Формування естетичної культури у майбутніх учителів філологів. Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія: Педагогіка*. 2019. № 2. С. 101-109.

357. Палихата Е.Я. Збагачення діалогічного мовлення студентів вищих навчальних закладів фразеологічними одиницями української мови з антонімічною семантикою. *Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету ім. В. Гнатюка. Сер.: Педагогіка*. 2011. № 2. С. 130-135.

358. Пальм Н.Д., Гетало Т.Є. Історія української культури: навчальний посібник. Харків: Вид. ХНЕУ, 2013. 296 с.

359. Пальшкова І.О. Формування професійно-педагогічної культури майбутнього вчителя початкової школи: практико-орієнтований підхід: дис. ... доктора пед. наук: 13.00.04. Одеса, 2009. 474 с.

360. Папушина В.А. Естетичні аспекти зарубіжної і української літератури: навчальний посібник. Хмельницький: ХмЦНІІ, 2014. 126 с.

361. Папушина В.А. Розвиток художньо-естетичної культури студентської молоді під час вивчення роману М. Кундери «Невимовна легкість буття». *Педагогіка і психологія професійної освіти.* 2011. № 6. С. 95-103.

362. Папушина В.А. Актуальні питання формування естетичної культури студентів засобами художньої літератури. *Науковий вісник Чернівецького університету. Сер. Педагогіка та психологія.* 2012. Вип. 619. С. 107-113.

363. Папушина В.А. Підвищення естетичної культури студентів під час взаємопов’язаного вивчення української та зарубіжної літератури (на матеріалі спецкурсу «Актуальні питання української і зарубіжної літератури»). *Педагогіка*

вищої та середньої школи: збірник наукових праць КПІ ДВНЗ «КНУ». 2012. Вип. 36. С. 187-194.

364. Папушина В.А. Формування естетичної культури студентів шляхом аналізу постмодерністських творів авторів різних культурних традицій. *Вища освіта України*: теоретичний та науково-методичний часопис. 2013. № 2 (дод. 2). Тематичний випуск «Науково-методичні засади управління якістю освіти у вищих навчальних закладах». С. 172-178.

365. Папушина В.А. Організація самостійної роботи при вивченні творів художньої літератури з метою формування естетичної культури студентів. *Наукові праці Вищого навчального закладу «Донецький національний технічний університет». Сер. Педагогіка, психологія і соціологія*. 2014. № 1 (15). Ч. 2. С. 178-183.

366. Папушина В.А. Повышение эстетической культуры студентов путем применения кейсового метода при изучении прозаического произведения большого объема. *Вестник Гродзенского государственного университета имени Янки Купалы. Сер. 3: Филология. Педагогика. Психология.* 2014. № 2(179). С. 69-75.

367. Папушина В.А. Формування естетичної культури студентів засобами художньої літератури у виховній роботі вищих навчальних закладів. *Актуальні проблеми соціології, психології, педагогіки*. 2015. №1(26). С. 131-136.

368. Папушина В.А. Основні етапи процесу формування естетичної культури студентів ВНЗ. *Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Сер. Педагогіка*. 2016. №3. С. 68-76.

369. Папушина В.А. Система формування естетичної культури студентів засобами художньої літератури в освітньому процесі. *Вісник КНЛУ. Сер. Педагогіка та психологія.* 2017. Вип. 27. С. 140-147.

370. Папушина В.А. Науково-методичне забезпечення процесу формування естетичної культури студентів засобами художньої літератури.

Вісник Глухівського національного педагогічного університету імені Олександра Довженка. Сер. Педагогічні науки. 2017. Вип. 35. С. 128-135.

371. Папушина В.А. Зміст естетичної культури особистості. *Педагогічні науки:* збірник наукових праць Херсонського державного університету. 2017. Вип. LXXVIII. Том 2. С. 31-37.

372. Папушина В.А. Досвід формування естетичної культури у вищих навчальних закладах Польщі. *Науковий вісник Мукачівського державного університету. Сер. Педагогіка та психологія.* 2017. Вип. 2 (6). С. 211-213.

373. Папушина В.А. Вивчення стану сформованості естетичної культури студентства в процесі навчання літератури. *Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання у підготовці фахівців: методологія, теорія, досвід, проблеми*. 2017. Вип. 48. С. 160-164.

374. Papushyna Valentyna. Forming pedagogical aesthetic culture of students in British experience. *Порівняльна професійна педагогіка*. 2017. № 3(Т.7). С. 49-55.

375. Папушина В.А. Методичні рекомендації щодо впровадження системи формування естетичної культури студентів у процесі навчання літератури. *Вісник житомирського державного університету імені Івана Франка Сер. Педагогічні науки*. 2018. Вип. 1(92). С. 120-125.

376. Папушина В.А. Шляхи впровадження педагогічної системи формування естетичної культури студентів у процесі навчання літератури. *Науковий часопис НПУ імені М.П. Драгоманова. Сер. 5: Педагогічні науки: реалії та перспективи.* 2018. Вип. 60. Т. 2. С. 66-70.

377. Папушина В. Експериментальне дослідження сформованості естетичної культури студентів (на прикладі вивчення зарубіжної літератури). *Педагогічний процес: теорія і практика*: науковий журнал Київського університету імені Бориса Грінченка. 2018. Вип. 1-2 (60-61). С. 93-101.

378. Папушина В.А., Красильникова Г.В. Методологічне підґрунтя формування естетичної культури майбутніх учителів української мови і літератури. *Педагогічні науки: збірник наукових праць Херсонського державного університету.* 2018. Вип. LXXXII. Т. 2. С. 171-176.

379. Папушина В.А., Красильникова Г.В. Критерії, показники та рівні сформованості естетичної культури майбутніх учителів української мови і літератури. *Науковий вісник Південноукраїнського національного педагогічного університету імені К.Д. Ушинського. Сер. Педагогіка*. 2018. Вип. 2 (121). С. 42-47.

380. Papushina V., Krasilnikova G. Essence, structure description and maintenance of aesthetic culture of future Ukrainian and literature teachers. *The scientific heritage.* 2018. № 25. P.2. S. 34-39.

381. Papushina V. Pedagogical conditions of aesthetic culture formation of future Ukrainian language and literature teachers in the process of professional training. *Jurnalul Umanistic al Nistrului*, 2018. №1. P. 28-32.

382. Papushina V. Research results formations of aesthetic culture of future Ukrainian language and literature teachers in the process of professional training. *Jurnalul Stiintific al Dunarii*, 2018. №1. P. 28-31.

383. Папушина В.А., Красильникова Г.В. Умови формування естетичної культури майбутніх учителів української мови і літератури в процесі професійної підготовки. *Науковий вісник Південноукраїнського національного педагогічного університету імені К.Д. Ушинського. Сер. Педагогіка.* 2019. Вип. 1 (126). С. 52-59.

384. Papushina V. Basic concepts rationale in the problem of aesthetic culture formation of future teachers of Ukrainian language and literature. *Colloquium-journal*. 2019. №19 (43), Cz. 8. S. 30-34.

385. Papushina V. Pedagogical system of aesthetic culture formation of future Ukrainian language and literature teachers in the process of professional training. *TURAN-CSR:* International Scientific, Peer-Reviewed and Refereed Journal. 2019. Vol. 11/SUMMER. Issue 43. S. 565-571.

386. Папушина В. Структурно-функціональна модель педагогічної системи формування естетичної культури майбутніх учителів української мови і літератури: компаративний досвід. *Освітологічний дискурс*. 2019. №3-4 (26-27). С. 330-341.

387. Папушина В. Концепція формування естетичної культури майбутніх учителів української мови і літератури в процесі професійної підготовки. *Український педагогічний журнал*. 2019. №3. С. 59-65.

388. Папушина В. Методологічні підходи та принципи формування естетичної культури майбутніх учителів української мови і літератури в процесі професійної підготовки. *Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. Серія: Педагогіка і психологія*. 2019. № 59. С. 136-141.

389. Папушина В. Впровадження засобів формування естетичної культури студентів при вивченні творів художньої літератури. *Основні парадигми педагогіки та психології в XXI столітті:* матеріали міжнародної науково-практичної конференції (Одеса, 22-23 червня 2012 року). Одеса: ГО «Південна фундація педагогіки». 2012. С. 87-89.

390. Папушина В. Самостійна робота при вивченні творів художньої літератури як засіб естетичного виховання студентів. *Організація самостійної роботи студентів у контексті підвищення якості освіти: особистісний вимір:* збірник матеріалів міжнародної науково-практичної конференції (Донецьк, 10-11 квітня 2014 року). Донецьк: Азов'є. 2014. С. 142-143.

391. Папушина В.А. Організація навчальної діяльності студентів з метою формування естетичної культури засобами художньої літератури. *Наука. Інновації. Соціально-економічний розвиток:* матеріали XLVII міжнародної науково-практичної конференції (Чернівці, 30-31 жовтня 2016 року). Київ: Науково-видавничий центр «Лабораторія думки». 2016. Т. 3. С. 16-18.

392. Папушина В.А. Когнітивно-лінгвокультурний підхід у процесі формування естетичної культури засобами художньої літератури. *Актуальні проблеми педагогічної науки:* матеріали X міжнародної науково-практичної конференції (Київ, 11-12 листопада 2016 року). Київ : ГО «Інститут інноваційної освіти». 2016. С. 55-58.

393. Папушина В.А. Удосконалення естетичних знань студентів в процесі позааудиторної роботи ВНЗ. *Соціально-економічний розвиток в умовах*

глобалізації: матеріали міжнародної науково-практичної конференції (Чернівці, 15-16 травня 2017 року). Київ: Науково-видавничий центр «Лабораторія думки». 2017. Т. 2. С. 18-19.

394. Папушина В.А. Педагогічні умови формування естетичної культури студентів засобами художньої літератури. *Сучасні педагогіка та психологія: перспективні та пріоритетні напрями наукових досліджень:* матеріали міжнародної науково-практичної конференції (Київ, 14-15 липня 2017 року). Київ: ГО «Київська наукова організація педагогіки та психології». 2017. С. 50-53.

395. Папушина В.А. Сучасні підходи до викладання літературних дисциплін у вищій школі. *Психологія та педагогіка сучасності: проблеми та стан розвитку науки і практики в Україні:* збірник тез наукових робіт учасників міжнародної науково-практичної конференції (Львів, 25-26 серпня 2017 року). Львів: ГО «Львівська педагогічна спільнота». 2017. С. 75-79.

396. Папушина В.А. Роль преподавателя литературы в формировании эстетической культуры студентов. Economy. *Zarzadzanie. Panstwo i Prawo. European Scientific Conference. Theory. Practice:* zbior artykulow naukowych. Konferencji Miedzynarodowej Naukowo-Praktycznej (Warszawa, 30.07.2017-31.07.2017). Warszawa: Wydawca Sp. z o.o. «Diamond trading tour». 2017. S. 39-44.

397. Папушина В.А. Особистісно орієнтований підхід до формування естетичної культури студентів у процесі навчання літератури. *Актуальні питання педагогіки та психології: шляхи теоретичного і практичного вирішення проблем:* матеріали міжнародної науково-практичної конференції (Одеса, 17-18 березня 2018 року). Одеса: ГО «Інститут інноваційної освіти». 2018. С. 48-50.

398. Papushina V. Modern Ukrainian conceptions of the personality aesthetic culture formation. *Гейдар Алиев: идеология мультикультурализма и толерантности:* материалы международного симпозиума (Эрзурум, Турция, 13-14 апреля, 2018 года). С. 247-252.

399. Папушина В.А., Шевчук Л.Г. Структурні елементи естетичної культури особистості майбутнього вчителя української мови і літератури.

Інноваційні наукові дослідження у галузі педагогіки та психології: матеріали всеукраїнської науково-практичної конференції (Запоріжжя, 8-9 лютого 2019 року). Запоріжжя: Класичний приватний університет. 2019. С. 18-20.

400. Папушина В., Шевчук Л. Дидактичні умови формування естетичної культури майбутніх учителів української мови і літератури в процесі професійної підготовки. *Сучасні тенденції розвитку освіти і науки в інтердисциплінарному контексті: діалог культур як чинник інтеграції.* Варшава – Ужгород – Херсон: Посвіт. 2019. С. 126-128.

401. Папушина В. Формування естетичної культури студентів засобами польської та української літератури. *Польська мова в українській освіті – перспективи в аспекті європейської інтеграції:* збірник наукових праць. Кельце-Хмельницький: ХмЦНІІ. 2014. Вип. 1. С. 102-110.

402. Папушина В., Грицева А. Художня література як джерело естетичної культури студентів. *Славістичні студії: лінгвістика, літературознавство дидактика*: збірник наукових праць. Хмельницький: ХмЦНІІ. 2015. Вип. 1. 2015. С. 23-27.

403. Папушина В.А., Шевчук Л.Г. Виховуємо національно свідомого громадянина: урок компаративного вивчення творів М. Гоголя «Тарас Бульба» та Є. Гребінки «Чайковський» із застосуванням квест-методу. *Сучасна світова література: стратегія, методологія, перспективи*: збірник наукових та науково-методичних праць. Хмельницький: Видавництво ХОІППО. 2015. С. 79-86.

404. Папушина В. Лінгвокультурологічні концепти як компонент процесу формування естетичної культури студентів при вивченні постмодерністських творів. *Славістичні студії. Етнолінгвістика і міжкультурна комунікація*. Люблін: Видавництво Католицького Люблінського Університету Іоанна Павла II. 2018. № 5. С. 333-345.

405. Папушина В.А. Синергетичний підхід до формування естетичної культури студентів у процесі навчання літератури. *Альманах науки:* науковий журнал. 2018. № 3(12). С. 45-48.

406. Папушина В.А. Історія зарубіжної літератури: матеріали та методичні вказівки до практичних занять. Хмельницький: ХНУ, 2015. 167 с.

407. Парсонс Т. Система координат действия и общая теория систем: культура, личность и место социальных систем. Функциональная теория изменения. Американская социологическая мысль. / под ред. В.И. Добренькова Москва: ИНИОН, 1994. С. 448-464.

408. Пастухова Ю.А. Художньо-естетичне виховання студентської молоді в цілісному педагогічному процесі університету: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.07. Луганськ, 2009. 212 с.

409. Педагогика: педагогические теории, системы, технологии: учеб. для студ. высш. и сред. пед. учеб. заведений / С.А. Смирнов и др. Москва: Академия, 2001. 256 с.

410. Педагогіка вищої школи: навч. посіб. / І.О. Бартєнєва та ін. Одеса: ПДПУ ім. К.Д. Ушинського, 2002. 344 с.

411. Педагогічна майстерність: підруч. для студ. вищ. пед. навч. закл. / І.А. Зязюн та ін. Київ: СПД Богданова А.М., 2008. 376 с.

412. Педагогічна майстерність. Хрестоматія: навч. посіб. для студ. вищ. пед. навч. закл. / упор. І.А. Зязюн та ін. Київ: Вища шк., 2006. 606 с.

413. Педагогічна і психологічна науки в Україні: зб. наук. пр. до 15-річчя АПН України у 5-и т. Т. 1. Теорія і історія педагогіки. Київ: Педагогічна думка, 2007. 360 с.

414. Педагогічний словник / за ред. М. Д. Ярмаченка. Київ: Педагогічна думка, 2001. 516 с.

415. Педагогічні технології: навчальний посібник / О.С. Падалка, А.С. Нісімчук, І.О. Смолюк, О.Т. Шпак. Київ: Українська енцклопедія імені М. П.Бажана, 1995. 256 с.

416. Пентилюк М.І. Актуальні проблеми сучасної лінгводидактики: зб. статей. Київ: Ленвіт, 2011. 256 с.

417. Пентилюк М.І. Інтегруючий характер фахової підготовки майбутнього вчителя. *Вісник Луганського державного педагогічного університету ім. Т. Шевченка*. 2002. №4. С. 165-170.

418. Перминова Е.И. Опыт эстетического воспитания детей за рубежом: ретроспективный взгляд в XX столетие. *Педагогическое мастерство: материалы Междунар. науч. конф.* (апрель 2012 г., г. Москва).2012. С. 364-372.

419. Петровский В.А. Личность в психологии: парадигма субъектности. Ростов-на-Дону, 1996. 512 с.

420. Петрушенко В.Л. Філософія знання: онтологія, епістемологія, аксіологія: монографія, Львів: Ахілл, 2005. 320 с.

421. Пешкова В.Е. Педагогика. Курс лекций: в 5 ч.: учебное пособие. Майкоп: АГУ, 2010. 650 с.

422. Пєхота О.М. Особистісно орієнтована освіта і технології. *Неперервна професійна освіта: проблеми, пошуки, перспективи*. 2000. С. 274-297.

423. Пилипенко Н.В. Педагогічні умови формування естетичної культури у майбутніх учителів початкових класів: дис. … канд. пед. наук: 13.00.04. Харків, 2017. 252 с.

424. Підготовка майбутнього вчителя до впровадження педагогічних технологій: навч. посіб. / О.М. Пєхота та ін. ; за ред. І.А. Зязюна, О.М. Пєхоти. Київ: А.С.К., 2003. 240 с.

425. Піддячий В.М. Естетичні засади професійного саморозвитку майбутнього педагога: дис. … канд. пед. наук: 13.00.04. Київ, 2016. 279 с.

426. Пидкасистый П.И. Самостоятельная деятельность учащихся. Дидактический анализ процесса и структуры воспроизведения и творчества. Москва: Педагогика, 1972. 184 с.

427. Платонов К.К. Структура и развитие личности. Москва: Наука, 1986. 256 с.

428. Погрібний А. Розмови про наболіле, або Якби ми вчились так, як треба… Київ: Просвіта, 2000. 320 с.

429. Подласый И.П. Педагогика. Новый курс: в 2 кн.: учебник для вузов. Москва: Гуманит. изд. Центр «Владос», 1999. Кн. 1: Общие основы. Процесс обучения 576 с.

430. Подшивайлов Ф.М., Сергєєнкова О.П. Мотиваційна сфера особистості: діагностично-розвивальний путівник: методичні рекомендації. Київ: Інститут обдарованої дитини. 55 с.

431. Полат Е.С. Что такое проект / Е. Полат, А. Петров, М. Бухаркина, С. Моисеева. Москва: Открытый урок. 2004. № 5-6. С. 10-17.

432. Полтавець В. Інноваційні проекти мистецько-культурних програм у школах Франції. *Мистецтво та освіта*. 2005. № 1 (35). С. 20-22.

433. Пометун О.І., Пироженко Л.В. Сучасний урок. Інтерактивні технології навчання : науково-методичний посібник. Київ: А.С.К., 2004. 192 с.

434. Помиткін Е. О. Психологічні закономірності і механізми духовного розвитку дітей і молоді: дис. … д-ра психол. наук: 19.00.07. Київ, 2009. 527 с.

435. Потебня А.А. Мысль и язык. Москва: СИНТО, 1993. 192 с.

436. Практическая психодиагностика. Методики и тесты: учебное пособие / ред. Д.Я. Райгородский. Самара: Бахрах-М, 2006. 480 с.

437. Приходько Т.П. Мотивація професійного самовдосконалення викладача економічного напряму як складова його готовності до педагогічної діяльності у вищій школі. *Ефективна економіка*. 2012. № 3. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/efek_2012_3_38 (дата звернення: 12.03.2018).

438. Проблеми естетичного виховання та художньої освіти в системі професійної підготовки вчителів: матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. (Полтава 17-19 травня 1995 р.). Полтава: Оріон, 1995. 249 с.

439. Проєкт стандарту вищої освіти України першого (бакалаврського) рівня. 014 Середня освіта (Українська мова і література). URL: https://www.khnu.km.ua/root/page.aspx?l (дата звернення: 28.01.2019).

440. Психологічна енциклопедія / авт.-упор. О.М. Степанов. Київ: Академвидав, 2006. 424 с

441. Психологія особистості: словник-довідник / за ред. П.П. Горностая, Т.М. Титаренко. Київ: Рута, 2001. 320 с.

442. Психологія: підручник. / Ю.Л. Трофімов та ін. Київ: Либідь, 2005. 560 с.

443. Пташук О.А. Естетична культура особистості як мета естетичного виховання: теоретичний аналіз. *Інноватика у вихованні*. 2016. Вип. 3. С. 289-295.

444. П'ятакова Г.П., Заячківська Н.М. Сучасні педагогічні технології та методика їх застосування у вищій школі: навч.-метод. посіб. для студ. та магістр. вищої школи. Львів: ЛНУ імені Івана Франка, 2003. 56 с.

445. Радкіна В.Ф. Формування художньо-естетичного смаку як професійної якості майбутнього вчителя: дис. … канд. пед. наук: 13.00.04. Одеса, 2004. 198 с.

446. Радул В.В., Краснощок І.П., Лебедик І.В. Дослідження особливостей самореалізації особистості: монографія. Київ: ІмексЛТД, 2009. 352 с.

447. Радченко М.А. Інтерактивні технології навчання в професійному становленні майбутніх спеціалістів. *Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах.* 2014. Вип. 34 (87). С. 299-306.

448. Ратушняк О.М. Формування інтерпретаційної компетентності старшокласників у процесі вивчення зарубіжної літератури: автореф. дис. … канд. пед. наук: 13.00.02. Київ 2008, 20 с.

449. Рашкевич Ю.М. Болонський процес та нова парадигма вищої освіти: моногр. Львів: Вид-во Львівської політехніки, 2014. 168 с.

450. Рейнгард И.А., Ткачук В.І. Основы педагогики высшей школы: учеб. пособ. Днепропетровск: ДГУ, 1980. 95 с.

451. Рейтинги ВНЗ. URL: https://osvita.ua/vnz/rating/57268/ (дата звернення: 24.07.2019).

452. Рейтинги университетов мира. URL: http://ru.osvita.ua/abroad/higher_school/university-raitings. (дата звернення: 24.07.2019).

453. Рибалка В.В. Психологія розвитку творчої особистості: навч. посібник. Київ : ІЗМН, 1996. 236 с.

454. Рибалко Л.С. Акмеологічні засади професійної самореалізації майбутнього вчителя: дис. … докт. пед. наук: 13.00.04. Харків, 2008. 457 с.

455. Риккерт Г. Науки о природе и науки о культуре. Москва: Республика, 1998. 413 с.

456. Різник В. Теоретичні основи науково-методичного забезпечення професійної підготовки студентів економічних спеціальностей в умовах входження України у світовий освітній простір. *Гуманітарний вісник ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди»*. 2008. № 16. С. 185-197.

457. Роджерс К. Личные соображения относительно преподавания и учения. Москва: Прогресс, 1994. 287 с.

458. Романенко О.В. Педагогічна освіта Франції: Формування професійної компетентності майбутніх учителів: навч. посіб. Дніпропетровськ: Вид-во Пороги, 2006. 130 с.

459. Романенко М.І. Гуманізація освіти: концептуальні проблеми та практичний досвід: монографія. Дніпропетровськ: Промінь, 2001. 160 с.

460. Романишина О.Я. Професійна ідентичність майбутніх учителів: теорія і практика: монографія. Тернопіль: Астон, 2015. 359 с.

461. Романовська О.О. Досвід вищої освіти Сполучених Штатів Америки XX-XXI століття. Кн. 1: Гуманітарна та підприємницька підготовка американців / О.О. Романовська, Ю.Ю. Романовська, О.О. Романовський. Вінниця: Нова Книга, 2009. 264 с.

462. Роменець А.В. Григорій Сковорода і проблема людського самопізнання: традиції і новаторство. *Філософська думка*. 1987. № 3. С. 71-78.

463. Рубинштейн С.Л. Основы общей психологии. Санкт-Петербург: Питер Ком, 1999. 720 с.

464. Рудницька О.П. Мистецтво у контексті розвитку духовної культури особистості. *Художня освіта: проблеми виховання молоді*. Київ: ІЗІМН, 1997. С. 3-10.

465. Рудницька О. Педагогіка: загальна та мистецька: навч. посібник. Київ: Наука, 2002. 270 с.

466. Рузавин Г.И. Проблема понимания и герменевтика. *Герменевтика: история и современность: критические очерки.* Москва: Мысль, 1985. С. 78-193.

467. Рябченко С. Інтерактивні технології навчання у формуванні професійної компетентності майбутнього вчителя біології. *Психолого-педагогічні проблеми сільської школи*. 2011. Вип. 36. С. 64-70

468. Сабадашова І. Лингвокультурология в свете антропоцентрической парадигмы: типология лингвокультурных концептов. *Научные труды КГТУ*. 2017. № 2. С. 98-112.

469. Сагатовский В.Н. Основы систематизации всеобщих категорий. Томск: Изд-во Том. ун-та, 1973. 432 с.

470. Садова Т. Аксіологічний підхід у системі педагогічної методології. *Дошкільна освіта*. 2010. № 1(27). С. 63-69.

471. Саприкіна О. Сучасна літературна герменевтика як мистецтво розуміння й інтерпретації художнього тексту. *Нова педагогічна думка*. 2014. № 3. С. 83-85.

472. Селевко Г.К. Компетентности и их классификация. *Народное образование*. 2004. № 4. С. 138-144.

473. Селевко Г.К. Современные образовательные технологии: учебное пособие. Москва: Народное образование, 1998. 256 с.

474. Селіванова О.О. Сучасна лінгвістка: напрями та проблеми: підручник. Полтава: Довкілля. 2008. 712 с.

475. Семашко О.М. Соціологія мистецтва: навчальний посібник для вузів культури і мистецтв. Львів: Магнолія плюс, 2006. 244 с.

476. Семеног О.М. Професійна підготовка майбутніх учителів української мови і літератури : монографія. Суми: ВВП «Мрія-1» ТОВ, 2005. 404 с.

477. Семеног О. Тенденції культуромовної підготовки вчителя в зарубіжній школі. *Вісник Черкаського університету: Серія: Педагогічні науки.* 2008. Вип. 126. С.128-136.

478. Семеног О.М. Теоретико-методологічні основи професійної підготовки майбутнього вчителя української мови і літератури. *Проблеми сучасної педагогічної освіти. Сер.: Педагогіка і психологія*. Вип. 6, Ч. 2. Ялта: РВВ КДГІ, 2004. С. 151-156.

479. Семеног О.М. Етнолінгводидактична культура учителя у праксеологічному вимірі. *Рідне слово в етнокультурному вимірі*, 2017. С. 461-471.

480. Сергієнко А.В. Ціннісний пріоритет естетичної культури сучасного студента: теорія і практика. *Педагогічна освіта: теорія і практика: Сер. Психологія. Педагогіка.* 2014. № 22. С. 54-59.

481. Сиваш Т.Д. Формирование эстетической культуры будущих педагогов в процессе профессиональной подготовки в условиях высшего учебного заведения. *Современные подходы к профессиональной подготовке педагога*. 2015. С. 93-98.

482. Сидоренко В.В. Професійно значущі складові педагогічної майстерності вчителя української мови і літератури як відгук на цивілізаційно-історичні та освітні імперативи XXI століття. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Сер. Психологія і педагогіка.* 2014. Випуск 29. С. 90-96.

483. Сидоренко В.В. Теоретичні і методичні засади розвитку педагогічної майстерності вчителя української мови і літератури в системі післядипломної освіти: дис. … д-ра пед. наук: 13.00.04: у 2-х ч. Київ, 2013. Ч. 1. 494 с.

484. Сидоренко В.В. Педагогічна майстерність учителя української мови і літератури в системі післядипломної освіти: акме-синергетичний аспект: термінологічний словник-довідник / автор-укладач В.В. Сидоренко. Донецьк: Витоки, 2013. 100 с.

485. Симоненко Т.В. Теорія і практика формування мовно-комунікативної компетенції студентів філологічних факультетів: монографія. Черкаси: Вид-во Вовчок О.Ю., 2006. 328 с.

486. Синиця І.О. Педагогічний такт і майстерність учителя. Київ: Рад. шк., 1981. 319 с.

487. Сисоєва С.О., Соколова І.В. Проблеми неперервної професійної освіти: тезаурус наукового дослідження. Київ: Вид. Дім «ЕКМО», 2010. 362 с.

488. Сідоров В.І. Основи кроскультурної підготовки майбутніх фахівців галузі туризму : монографія. Харків: Видавництво «Стильна типографія», 2018. 588 с.

489. Сідорова І.С. Формування естетичної культури студентів педагогічних університетів у позааудиторній художній діяльності: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.07. Умань, 2013. 200 с.

490. Сковорода Г.С. Сочинения: в 2 т. Москва: Мысль, 1973. Т. 2. 486 с.

491. Сластенин В.А., Каширин В.П. Психология и педагогика: учеб. пособие для студ. вузов. Москва: Изд. центр «Академия», 2003. 480 с.

492. Сластенин В.А. Профессиональная готовность учителя к воспитательной работе: содержание, структура функционирования. *Профессиональная подготовка учителя в системе высшего образования*. Москва: Просвещение, 1995. С. 14-28.

493. Слепкань З.І. Наукові засади педагогічного процесу у вищій школі: навч. посіб. Київ: Вища шк., 2005. 576 с.

494. Словник-довідник з української лінгводидактики: навчальний посібниг / за заг. ред. М. Пентилюк. Київ: Ленвіт, 2015. 319 с.

495. Словник іншомовних слів / за ред. О.С. Мельничука. Київ: Голов. ред. УРЕ, 1985. 968 с.

496. Сморж Л. О. Естетика: навчальний посібник. Київ: Кондор, 2005. 333 с.

497. Соболев П.В. Художественная культура личности. В помощь лектору. Ленинград: Знание, 1986. 31 с.

498. Соколова А.В. Формування естетичної культури особистості в науково-педагогічній та творчій спадщині Я.А. Мамонтова: автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.01. Харків, 2001. 17 с.

499. Соколова І. Понятєво-термінологічний апарат педагогічного дослідження: джерельна база. *Педагогічний процес: теорія і* практика. Сер. Педагогіка. 2016. № 2 (53). С. 14-20.

500. Солдатенко М.М. Теоретико-методологічні основи розвитку самостійної пізнавальної діяльності майбутнього вчителя: дис. … д-ра пед. наук : 13.00.04. Київ, 2006. 435 с.

501. Сотська Г. Сутність поняття «естетична культура вчителя»: теоретичний аспект. *Імідж сучасного педагога*. 2013. № 7. С. 28-31.

502. Сотська Г.І. Теоретичні і методичні засади формування естетичної культури майбутніх учителів образотворчого мистецтва в педагогічних університетах: дис. … д-ра пед. наук: 13.00.04. Київ, 2014. 457 с.

503. Сороко Н.В. Розвиток інформаційно-комунікаційної компетентності вчителів філологічної спеціальності в умовах комп’ютерно орієнтованого середовища: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.10. Київ, 2012. 256 с.

504. Соціолого-педагогічний словник / за ред. В.В. Радула. Київ, 2004. 304 с.

505. Степанишин Б.І. Література – вчитель – учень (Самостійне вивчення учнями літератури): посіб. для вчителя. Київ: Освіта, 1993. 240 с.

506. Стоюнин В.Я. Избранные педагогические сочинения. Москва: Педагогика, 1991. 368 с.

507. Стрельников В.Ю. Інноваційні технології навчання у вищій школі, орієнтовані на розвиток особистості студента: навч.-метод. вид. Полтава: РВВ ПУСКУ, 2002. 22 с.

508. Сурмін Ю.П. Метод аналізу ситуацій (Case study) та його навчальні можливості. *Глобалізація і Болонський процес: проблеми і технології*. Київ: МАУП, 2005. 123 с.

509. Сухомлинська О.В. Історико-педагогічний процес: нові підходи до загальних проблем. Київ: АПН, 2003. 67 с.

510. Сухомлинський В.О. Вибрані твори: у 5 т. Київ: Радянська школа, 1976. Т. 2. 672 с.

511. Сухомлинський В.О. Проблеми виховання всебічно розвиненої особистості. *Вибрані твори*: в 5 т. Київ: Рад. шк., 1976. Т. 1. 99 с.

512. Таран О.А. Формирование экологической культуры студентов технических профилей в образовательном процессе вуза: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.08 Ставрополь, 2006 174 с.

513. Телия В.Н. Русская фразеология. Семантический, прагматический и лингвокультурологический аспекты. Москва: Языки русской культуры, 1996. 286 с.

514. Теорія та історія світової і вітчизняної культури: підручник / Горбач Н.Я та ін. Львів: Каменяр. 1992. 166 с.

515. Теплов Б.М. Избранные труды: в 2 т. Москва: Педагогика, 1985. Т. 1: Психология индивидуальных различий. Способности и одаренность. Психология музыкальных способностей. Ум полководца. Заметки психолога при чтении художественной литературы. 328 с.

516. Тимофеев Л.И., Тураев С.В. Словарь литературоведческих терминов. Москва: Просвещение, 1974. 509 с.

517. Ткачова Н.О. Аксіологічні засади педагогічного процесу в сучасних загальноосвітніх навчальних закладах: дис… д-ра пед. наук: 13.00.01. Луганськ, 2007. 467 с.

518. Ткемаладзе А. Вопросы эстетического познания. Тбилиси: Хеловнеба, 1982. 179 с.

519. Токарєва А.В. Інтегративне навчання як один із перспективних напрямів розвитку сучасної вищої освіти. *Вісник Дніпропетровського університету імені Альфреда Нобеля. Серія: Педагогіка і психологія*. 2014. № 2. С. 184-187.

520. Токмань Г. Л. Методика викладання української літератури в старшій школі: екзистенціально-діалогічна концепція: монографія. Київ: Міленіум, 2002. 320 с.

521. Томашевський В. Педагогічні умови формування естетичної культури майбутніх дизайнерів у вищих навчальних закладах. *Педагогічний процес: теорія і практика*. 2017. Вип. 2. С. 76-81.

522. Третько В. Особливості організації навчання за магістерськими програмами з міжнародних відносин у Великій Британії. *Педагогіка і психологія професійної освіти*. 2013. № 4. С. 234-242.

523. Тупикин Е.И. Формирование дидактической системы и содержания естественнонаучного цикла в начальном профессиональном образовании: дис. … д-ра пед. наук: 13.00.08. Москва, 2005. 408 с.

524. Турбовской Я.С. Соотношение категорий «инновационное развитие общества» и современная «кросс-культура» как объект методологического рассмотрения. *Высшее образование для XXI века*: материалы X Международной научной конференции. Москва: Изд-во Моск. гуманит. ун-та. 2013. Вып. 2. С. 11-20.

525. Тюпа В.И., Бак Д.П. Эволюция художественной рефлексии как проблема исторической поэтики. *Литературное произведение и литературный процесс в аспекте исторической поэтики.* Кемерово: КемГУ, 1988. С. 4-15.

526. Тюска В.Б. Творча самореалізація студентів у процесі клубної діяльності. *Оновлення змісту, форм та методів навчання і виховання в закладах освіти*. 2014. Вип. 9. С. 152-156.

527. Українська педагогіка в персоналіях: у 2 кн.: навч. посібн. /за ред. О.В. Сухомлинської. Київ: Либідь, 2005. Кн. 2. 552 с.

528. Ушакова І.О. Формування естетичного образу людини у студентської молоді комплексом мистецтв: дис. … канд. пед. наук: 13.00.07. Київ, 2015. 218 с.

529. Ушинський К.Д. Вибрані педагогічні твори: у 2 т. / пер. з рос. за ред. А.І. Пискунова. Київ: Рад. шк., 1983. Т. 1: Теоретичні проблеми педагогіки. 496 с.

530. Ушинський К.Д. Человек как предмет воспитания: Опыт педагогической антропологии. Москва: ФАИР-ПРЕСС, 2004. 576 с.

531. Федоренко С.В. Виховання естетичної культури у старшокласників середніх спеціалізованих шкіл мистецтв Великої Британії: автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.07. Київ, 2011. 20 с.

532. Федорчук В.М. Тренінг – інструмент особистісного зростання особистості *Проблеми сучасної психології*. 2010. Вип. 9. С. 690 - 700.

533. Федорчук Е.І. Формування інтелектуальних умінь у процесі викладання педагогічних дисциплін. *Проблеми сучасної психології*. 2012. Вип. 15. С. 711-721.

534. Федь А.М. Естетичний світ педагога: монографія. Слов'янськ: ПП «Канцлер», 2005. 300 с.

535. Ференц Н.С. Основи літературознавства: підручник. Київ: Знання, 2011. 432 с.

536. Ференц Н.С. Теорія літератури і основи естетики. Київ: Знання, 2014. 511 с.

537. Философия: учеб. пособ. для высших учеб. завед. / отв. ред. В.П. Кохановский. Ростов на Дону: Феникс, 2004. 576 с.

538. Філософія: навч. посіб. для студ. і аспір. гуманіт. спец. вищ. навч. закл. / І.Ф. Надольний та ін. Київ: Вікар, 1998. 622 с.

539. Філософський енциклопедичний словник: энциклопедия / голов. ред. В.І. Шинкарук. Київ: Абрис, 2002. 742 с.

540. Фіцула М. М. Педагогіка вищої школи: навч. посіб. Київ: Академвидав, 2014. 454 с.

541. Флоренский П.А. Христианство и культура. Москва: АСТ; Харьков: Фолио, 2001. 663 с.

542. Фоміних Н.Ю. Підготовка майбутніх учителів філологічних спеціальностей до застосування інформаційно-комунікаційних технологій: дис... канд. наук: 13.00.04. 2010. 299 с.

543. Формування естетичного досвіду вчителя: моногр. зб. / наук. ред. і упоряд. Н.І. Бутенко. Херсон, 1996. 68 с.

544. Франко І. Поезія і її становисько в наших временах *Зібрання творів*: у 50 т. Київ: Наукова думка, 1980. Т. 26. С. 399.

545. Хайдеггер М. Время и бытие. Статьи и выступления / пер. с нем. Москва: Республика, 1993. 447 с.

546. Халін В.В. Розвиток художнього сприймання епічного твору студентами філологічного факультету в процесі вивчення української літератури: автореф. дис. … канд. пед. наук: 13.00.04, Київ, 2006. 20 с.

547. Халупо. Межкультурная коммуникация через лингвокультурное содержание. *Вестник Ленинградского государственного университета им. А.С. Пушкина*. 2014. № 3. С. 202-209.

548. Хижняк І. Класифікація засобів електронної лінгвометодики для ВНЗ. *Професіоналізм педагога: теоретичні й методичні аспекти*. 2016. №3, С. 213-222.

549. Хоменко А.В. Суб'єкт-суб'єктні відносини як основа реалізації сучасної парадигми вищої освіти в Україні. *Педагогічні науки*. 2015. Вип. 2(64) С. 61-69.

550. Цицерон М.Т. Избранные сочинения / сост. и ред. М.Л. Гаспарова, С.А. Ошерова, В.М. Смирина. Москва: Художественная литература, 1975. 456 с.

551. Часова К.С. Гуманізація освіти в Україні: теоретичний аналіз. *Педагогічний процес: теорія і практика*. 2013. Вип. 4. С. 194-201.

552. Чарнецькі К. Психологія професійного розвитку особистості: автореф. дис. … д-ра. психол. наук: 19.00.07. Київ, 1999. 48 с.

553. Черникова Н.В. Формирование эстетической культуры студентов в педагогическом вузе: метод. рекомендации. Минск: ИВЦ Минфина, 2010. 38 с.

554. Чернышевский Н.Г. Эстетические отношения искусства к действительности. Москва: Гослитиздат, 1955. 223 с.

555. Шалагінов Б.Б. Естетичний аналіз літературного твору *Всесвітня література в середніх навчальних закладах України*. 2007. № 2. С. 32-35.

556. Шалагінов Б.Б. Література як освітній предмет в умовах сучасного глобалізованого і деструктурованого світу. *Всесвітня література в школах України*. 2017. № 2. С. 2-6.

557. Шалагінов Б. Сучасний український учень як суб'єкт гуманістичної освіти. *Література. Діти. Час.* 2011. С. 112-117.

558. Шапран О.І. Система інноваційної підготовки майбутнього вчителя в умовах навчально-науково-педагогічних комплексів: монографія. Переяслав-Хмельниц.: Вид-во С.В. Карпук, 2007. 370 с.

559. Шацкий С.Т. Избранные педагогические сочинения: в 2 т. Москва: Педагогика, 1980. Т. 2: Статьи, доклады и выступления за 1917-1926 гг. 435 с.

560. Швирка В.М. Естетичне виховання майбутнього вчителя-філолога засобами мистецтва: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.04. Луганськ, 2003. 276 с.

561. Шевнюк О. Мистецькі дисципліни в реформаційних процесах Євроінтеграції. *Імідж сучасного педагога.* 2006. № 5-6 (64-65). С. 17-19.

562. Шевнюк О. Л. Формування художньо-естетичного досвіду майбутнього вчителя: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.01. Київ, 1995. 202 с.

563. Шевченко А. Система освіти у Франції. *Рідна школа*. 2001. № 2. С. 74-77.

564. Шевченко Г.П. Естетична свідомість в структурі духовної культури особистості. *Вісн. Луган. держ. пед. ун-ту імені Тараса Шевченка. Сер. Педагогічні науки.* 2002. № 11(55). С. 5-6.

565. Шевченко Г.П. Взаимодействие искусств в эстетическом воспитании и развитии подростков: автореф. дис. … докт. пед. наук: 13.00.00. Киев, 1986. 48 с.

566. Шевченко Г.П, Джабер Х.М. Естетичне виховання у вищих навчальних закладах України у сучасний період. Луганськ: Вид-во СНУ ім. В. Даля, 2004. 208 с.

567. Шевченко Г.П., Пастухова Ю.А. Художньо-естетичне виховання студентської молоді: монографія. Луганськ: Вид-во СНУ ім. В. Даля, 2010. 180 с.

568. Шевченко О.П. Педагогічні умови використання кейс-методу в процесі вивчення гуманітарних дисциплін у вищих технічних навчальних закладах: автореф дис. … канд. пед. наук: 13.00.04. Луганськ, 2011. 22 с.

569. Шеллинг Ф. Философия искусства / пер. с нем. П.С. Попов. Москва: Мысль, 1966. 496 с.

570. Шестаков В.П. Эстетические категории. Москва: Искусство, 1983. 358 с.

571. Шефтсбери А. Эстетические опыты. Москва: Искусство, 1975. 387 с.

572. Шийко Н.В., Пустовойтова О.В., Москальова С.Ю. Вплив естетичного середовища навчального закладу на розвиток духовно-моральних цінностей студентської молоді. *Духовність особистості: методологія, теорія і практика*. 2012. № 6. С. 240-245.

573. Шиллер Ф. Листи про естетичне виховання людини / пер. з нім. Б.М. Гавришкова. *Естетика*. Київ: Мистецтво, 1974. С. 48-51.

574. Шимко І. Проблеми організації самостійної роботи у вищій школі. *Рідна школа*. 2005. № 8. С. 34-35.

575. Шинкарук В.І. Вибрані твори: у 3-х т. Київ: Укр. Центр духовної культури, 2004. Т. 3.Ч. 1. 404 с.

576. Шлейермахер Ф. Герменевтика / пер. с нем. А.Л. Вольского. Санкт-Петербург: Европейскй Дом, 2004. 242 с.

577. Шопенгауэр А. История эстетической мысли. Соч.: в 6 т. Москва: Наука, 1986. Т. 3. 417 с.

578. Штома Л.Н. Критерії та показники сформованості естетичного досвіду в контексті професійної підготовки учителів-філологів *Сучасні інформ. технології та інноваційні методики навчання в підготовці фахівців: методологія, теорія, досвід, проблеми*, 2014, № 1(40). С. 446-450.

579. Шуляр В. Теоретико-методичні засади сучасного уроку української літератури в основній і старшій школі: дис. … докт. пед. наук: 13.00.02. Миколаїв. 2015. 464 с.

580. Шульга Л.А. Гуманітаризація освіти // Енциклопедія освіти ; голов. ред. В.Г. Кремень. Київ: Юрінком Інтер, 2008. С. 158-159.

581. Щолокова О.П. Художньо-естетичне виховання школярів засобами світової художньої культури. Київ: УДПУ, 1993. 79 с.

582. Эко У. Роль читателя. Исследования по семиотике текста / пер. с англ. и итал. С. Серебряного. Сенкт-петербург: Симпозиум, 2007. 502 с.

583. Энциклопедия профессионального образования: в 3-х т. / под ред. С.Я. Батышева. Москва: АПО, 1999. Т.2. 440 с.

584. Эстетика: словарь / под общ. ред. А.А. Беляева и др. Москва: Политиздат, 1989. 447 с.

585. Ягоднікова В.В. Інтерактивні форми і методи навчання у вищій школі: навч.-метод. посібник. Київ: ДП «ВД «Персонал», 2011. 70 с.

586. Ягупов В.В. Педагогіка: навч. посібник. Київ: Либідь, 2002. 560 с.

587. Якиманская И.С. Личностно-ориентированное обучение в современной школе. Москва: Сентябрь, 1996. 96 с.

588. Якименко С.І. Дитиноцентризм як своєрідний світогляд щодо виховання дитини. *Збірник наукових праць Хмельницького інституту соціальних технологій Університету "Україна".* 2015. № 10. С. 7-81.

589. Якименко С.І. Формування естетичної культури майбутнього вчителя засобами мистецтва. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М.П.Драгоманова. Сер. 16:* Творча особистість учителя: проблеми теорії і практики. 2008. Вип. 9 (19). С. 155-158.

590. Якимович Т. Модернізація науково-методичного забезпечення професійної підготовки. *Педагогіка і психологія професійної освіти*. 2013. № 5. С. 97-103.

591. Якобсон П.М. Психологическая проблема мотивации поведения человека. Москва: Просвещение, 1989. 337 с.

592. Янісів Ю.О. Розвиток інноваційних процесів у вищій педагогічній освіті Польщі (кінець XX - початок XXI століття): дис. ... канд. пед. наук: 13.00.01. Київ, 2018. 230 с.

593. Янкина Н.В. Взаимосвязь культуры и образования как характеристика современной образовательной парадигмы. *Международный научно-исследовательский журнал.* 2012. № 5(5). С. 62- 63,

594. Ярошинська О.О. Проектування освітнього середовища професійної підготовки майбутніх учителів початкової школи: монографія, Умань: ФОП Жовтий О.О., 2014. 456 с.

595. Ясперс К. Смысл и назначение истории. Москва: Республика, 1994. 350 с.

596. Яценко А.И. Целеполагание и идеалы. Київ: Наукова думка, 1977. 275 с.

597. Яусс Г.Р. Естетичний досвід і літературна герменевтика . *Слово. Знак. Дискурс: антологія світової критичної думки XX ст.* / за ред. М. Зубрицької. Львів: Літопис, 1996. С. 278-308

598. Abbs P. Education. Phantasy and the Inner Life of Feeling. *A is for Aesthetic: Essays on Creative and Aesthetic Education*. London, 1989. P. 63-76.

599. Ardouin I. L'éducation artistique a l'école. Paris: ESF éditeur, 1997. 128 p.

600. Bereiter C. Scardamalia M. Intentional learning as a goal of instruction *Knowing, learning, and instruction: Essays in honor of Robert Glaser*. Hillsdale, NJ: Lawrence Erlbaum Associates, 1989. P. 361-392.

601. Best D. Feeling and Reason in Arts. *The Symbolic Order*. London, 1989. P. 37-40.

602. Carnegie D. How to Win Friends and Influence People. New York: Gallery, 1998. 220 p.

603. Dewey J. Experience in Education. The latter works of J. Dewey. Carbondale: Southern Illinois University Press, 1938. Vol.13. 64 p.

604. Dutton D. Aesthetics and Evolutionary Psychology. *The Oxford Handbook of Aesthetics*. New York: Oxford University Press, 2003. P. 212-234.

605. Efland A.D. Art and Cognition: Integrating the Visual Arts in the Curriculum. New York: Teachers College Press, Columbia University, 2002. 201 p.

606. Eco U. The limits of interpretation. Bloomington: Indiana University Press, 1994. 29 p.

607. Gibson M.A. Visual arts and academic achievement. *Journal for Learning through the Arts*. 2007. Vol. 3. № 1. P. 232.

608. Gibson R. The Education of Feeling. *The Symbolic Order*. London, 1988. P 53-61.

609. Hausman J. The condition of art education. *Studies in Art Education*. 2010. Vol. 51. № 4. P. 368-374.

610. Herreid C. Case study teaching. *New Directions for Teaching and Learning*. 2011. № 28. P. 31-40.

611. Hessen S. Filozofia – kultura – wychowanie. Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolińskich, 1973. 470 s.

612. Hirsch E. Cultural Literacy: What Every American Needs to Know. N.Y.: Vintage, 1988. 272 p.

613. Huber M. Integrative Learning: Mapping the Terrain. Washington, DC: Association of American Colleges and Universities, 2004. 32 p.

614. Klein J. Integrative Learning and Interdisciplinary Studies. *Peer Review*, 2005. №7(4). P. 8-10.

615. Kroeber A.L., Kluckhohn C. Culture, a Critical Review of Concepts and Definitions. *Papers of the Peabody Museum of American Archeology and Ethnology*. Cambridge, 1952. 253 p.

616. Lach-Rosocha J. Przeżycie estetyczne jako metoda wychowania twórczego *Edukacyjne konteksty wspierania rozwoju dziecka*. Wydawnictwo Naukowe Akademii Techniczno-Humanistycznej. Bielsko-Biała, 2012. S. 34-45.

617. Lach-Rosocha J. Zabytki sztuki i wychowanie. Beilsko-Biala, 2003. 370 s.

618. Lewowicki T. Problemy kształcenia i pracy nauczycieli. Warszawa: Wyd. ITE-PIB, 2007. 147 s.

619. Marcia J.E. Development and validation of ego-identity status. *Journal of Personality and Social Psychology*. 1975. Vol. 3. P. 551-558.

620. Nawroczyński B. Uczeń i klasa : zagadnienia pedagogiczne związane z nauczaniem i organizowaniem klasy szkolnej. Warszawa: skł. gł. Książnica Polska Towarzystwa Nauczycieli Szkół Wyższych, 1923. 326 s.

621. Parsons M. Aesthetic experience and the construction of meanings. *The Journal of Aesthetic Education*. 2002. Vol. 36. № 2. P. 24-37.

622. Rhodes T. Assessing Outcomes and Improving Achievement: Tips and Tools for Using Rubrics. Washington, DC: Association of American Colleges and Universities, 2010. 51 p.

623. Rogers C. A theory of therapy, personality, and interpersonal relationships as developed in the client-centered framework. *Psychology: A study of a science.* New York: McGraw Hill, 1959. Vol. 3. P. 184-256.

624. Rogers C. Toward becoming a fully functioning person. *Perceiving, Behaving, Becoming: Association for Supervision and Curriculum Development*, 1962. P. 21-33.

625. Ruby Christian. L´éducation esthétique, à l´école, est un problème, pas une solution. *Conférence prononcée dans le cadre d´un stage dédié aux Espaces rencontre avec l´œuvre d´art.* Académie de Lille. Mars 2006.

626. Silbeman M. Active Strategies. 101 Strategies to Teach Active Learning. Boston, 1996. P. 2-3.

627. Storr A. Individuation and Creative Process. *The Symbolic Order*. London, 1989. P. 183-197.

628. Suchodolski B. Wychowanie i strategia życia. Warszawa: Wydawnictwa Szkolne i Pedagogiczne, 1983. 343 s.

629. Wojnar I. Teoria wychowania estetycznego : zarys problematyki. Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe, 1980. 297 s.

ДОДАТКИ

Додаток А

Результати спостережень та анкетувань майбутніх учителів української мови і літератури

(укладено автором)

Таблиця А.1

Естетичні інтереси	Базові естетичні знання	Пропозиції діяльності для удосконалення естетичних знань у ЗВО	Форми самореалізації в освітньому процесі ЗВО
1	2	3	4
Наукова діяльність	членство в МАН, участь у предметних олімпіадах, конкурсах	проблемні групи, публікації в студентських наукових збірниках, виступи на студентських конференціях, членство в редколегіях студентських наукових видань	співавтор лекцій, випереджувальні дослідницькі завдання.
Художня література, поетична творчість	літературна творчість, публікації, літературні зустрічі та вечори, участь в літературних гуртках, студіях	Член журі літературних конкурсів, творчих зустрічей, засідань «круглих столів» тощо, автор публікацій в студентських періодичних виданнях та на сайті університету (есе, фейлетонів, оповідань, повістей), автор сценаріїв, учасник роботи Центру культури та естетичного виховання студентів	використання елементів власних творчих напрацювань під час вивчення літературних тем на лекціях і практичних заняттях, організація поетичних віталень, конкурсів читців та декламаторів тощо.
Журналістика	шкільні редколегії, телешкола	співробітництво зі студентськими періодичними виданнями та сайтом університету, організація творчих зустрічей, репортажів, інтерв'ю тощо	рецензування та редагування студентських усних оповідей, сторітелінгів, письмових творчих робіт.
Театральне мистецтво	театральні гуртки, телестудія	народний театр пісні «Сузір'я», естрадний театр-студія «Парадиз», гурток ораторського мистецтва, організатор та учасник свят, літературних зустрічей, конкурсів, звітів тощо (режисер, актор, постановник, ведучий)	організація і участь у інсценуванні фрагментів літературних творів.
Музика	музична школа, студія, гурток	народний театр пісні «Сузір'я», естрадний театр-студія «Парадиз», вокальний колектив «Камертон», участь у святах, творчих зустрічах, конкурсах (соліст, акомпаніатор, звукооператор, член журі)	підбір та використання фрагментів музичного супроводу при вивченні літературних творів, сольні виступи на практичних заняттях.

Продовж. додатка А

1	2	3	4
Живопис	художня школа	оформлення виставок, заходів, творчих звітів, декорацій естрадного театру-студії «Парадиз», організація екскурсій у художні музеї та на виставки	організатор заочних подорожей у художні та літературні музеї світу, випереджувальні творчі завдання, оформлення навчальних аудиторій.
Народна творчість, прикладне мистецтво	вишивка, бісероплетіння, в'язання, крій та шиття	народний театр пісні «Сузір'я», народний ансамбль танцю «Юність Поділля», робота в Центрі культури та естетичного виховання студентів (костюмер), учасник виставок, екскурсій, авторські творчі презентації	презентація зразків національного колориту країни, твір якої вивчається
Інформаційні технології, програмування	курси програмування, інтернет-видання літературних творів	розробка та підтримка літературних сайтів, створення веб-квестів, інформаційна підтримка свят, зустрічей, творчих звітів тощо	рецензування та допомога в оприлюдненні на літературних сайтах творчих здобутків студентів, підбір та пропаганда творів нелінійної літератури та критичних джерел

Додаток Б

Діагностувальні методики для проведення педагогічного експерименту

Б.1 Анкета «Ціннісні орієнтації»

(за методикою М. Рокича [436, с. 635-637]*)*

Список А (термінальні цінності):

1) Ваше життя активне, діяльне, емоційно насичене;

1	2	3	4	5

2) оцініть свій здоровий глузд, життєву мудрість, зрілість суджень;

1	2	3	4	5

3) наскільки сильні Ваші переживання прекрасного в природі й мистецтві;

1	2	3	4	5

4) у якій мірі відчуваєте повагу до себе оточуючих, колективу, товаришів;

1	2	3	4	5

5) на скільки оцінюєте можливість розширення своєї освіти, кругозору, загальної культури, інтелектуальний розвиток;

1	2	3	4	5

6) як повно використовуєте свої можливості, сили і здібності;

1	2	3	4	5

7) як оцінюєте власну роботу над фізичним, духовним, естетичним удосконаленням);

1	2	3	4	5

8) рівень Вашої самостійності, незалежності у судженнях і вчинках;

1	2	3	4	5

9) оцініть можливість власної творчої діяльності;

1	2	3	4	5

10) вкажіть рівень впевненості у собі, внутрішньої гармонії, свободи від внутрішніх протиріч, сумнівів.

1	2	3	4	5

Список Б (інструментальні цінності):

1) на скільки високі Ваші запити (вимоги до життя і домагання);

1	2	3	4	5

2) оцінка Вашої незалежності (здатність діяти самостійно, рішуче);

1	2	3	4	5

3) самооцінка освіченості (широта знань, висока загальна культура);

1	2	3	4	5

4) Ваш рівень відповідальності (почуття обов'язку, уміння тримати своє слово);

1	2	3	4	5

5) Ваш рівень самоконтролю (стриманість, самодисципліна);

1	2	3	4	5

6) оцініть широту своїх поглядів (уміння зрозуміти чужу точку зору, поважати інші смаки, звичаї, звички);

1	2	3	4	5

7) наскільки Ви ефективні у справах (працьовитість, продуктивність у роботі);

1	2	3	4	5

8) оцініть самореалізацію (досягнення в роботі, творчі успіхи);

1	2	3	4	5

9) оцініть свій авторитет (визнання оточенням, позитивний вплив на нього);

1	2	3	4	5

10) оцініть бачення свого майбутнього (удосконалення естетичної культури, інтелекту, передача знань своїм учням).

1	2	3	4	5

Ключ анкети «Ціннісні орієнтації» *(за методикою М. Рокича).*
Студенти проводять самоаналіз своїх ціннісних орієнтацій, визначаючи, у якому ступені (за 5-бальною шкалою) реалізовані ці цінності у їх житті. Для визначення цифрового показника результатів самоаналізу необхідно знайти середній показник.

Цінності	**Рівень ціннісних орієнтацій**			
	Високий	Середній	Базовий	Низький
Термінальні	5	4	3	2
Інструментальні	5	4	3	2

Б.2 Анкета «Визначення мотивації до естетичної діяльності»

(за Т. Елерсом [436, с. 630-632]*)*

І. Навчально-пізнавальні мотиви (дати відповідь «так» чи «ні»).

1. Хочу успішно навчатися, щоб складати іспити на «4» і «5».
2. Від успіхів у навчанні залежить рівень моєї естетичної культури.
3. Глибокі й міцні знання нададуть мені можливість займатися улюбленою справою: бути гарним учителем, займатися науковою діяльністю, літературно-поетичною творчістю, бібліотечною справою, мистецтвознавством, комп'ютерними технологіями, поглибити знання з іноземних мов.

4. Отримавши ґрунтовні знання, у майбутньому буду займатися науковою діяльністю у галузі гуманітарних наук.
5. Хочу дізнаватися більше про естетичну культуру, оскільки в майбутньому бачу себе творчою людиною.

ІІ. Мотиви творчої самореалізації (дати відповідь «так» чи «ні»).

1. Хочу по можливості використовувати свої творчі здібності та нахили.
2. Хочу бути в центрі уваги, заслужити авторитет і шану.
3. Поєднання успіхів у навчанні й заняттями мистецтвом ототожнюю.
4. Творча діяльність надасть мені впевненості та самоповаги.
5. Мрію сказати своє слово на сцені, у кіно, у художній творчості, у професійній діяльності учителя-новатора.

ІІІ. Професійні мотиви (дати відповідь «так» чи «ні»).

1. Держава потребує молодих перспективних науковців, хочу бути в їх числі.
2. Від успіхів у навчанні залежить моє професійне становлення як: учителя української мови і літератури, науковця, бібліотекаря, літературного редактора, журналіста, мистецтвознавця.
3. Хочу вирішувати суспільні проблеми, гуманітаризації та культурно-естетичного розвитку майбутніх учнів.
4. Від успіхів у навчанні та рівня естетичної культури залежить виконання моїх майбутніх службових обов'язків (учителя, науковця, бібліотекаря, літературного редактора, журналіста, мистецтвознавця).
5. Глибокі знання та високий рівень естетичної культури допомагають мені вільно спілкуватися з людьми.

Ключ опитувальника *(за Т. Елерсом).*

По 1 балу нараховується за відповідь «так» на запропоновані запитання. Підраховується загальна сума балів.

Мотиви	**Рівень мотивації до естетичної діяльності**			
	Високий	Середній	Базовий	Низький
Навчально-пізнавальні	5	4	3	2
Творчої самореалізації	5	4	3	2
Професійні	5	4	3	2

Б.3 Інтерв'ювання «Мої естетичні інтереси та потреби»

(розроблено автором)

1. Багато знаменитих митців, чиї імена увійшли в історію світового мистецтва, поєднували службову діяльність із заняттям прекрасним (чиновник Панас Мирний був письменником, професором хімії був знаменитий композитор Олександр Бородін).

Чи є таке поєднання у Вашому житті?

2. Які твори мистецтва та які красиві речі, зразки мистецтва інших країн Ви колекціонуєте чи мрієте мати у своїй колекції? Із якою метою?
3. Чи любите Ви театр? Які театральні вистави Вам подобаються? Яких авторів? Чи є серед них зразки сучасного театрального мистецтва різних країн?
4. Якої думки Ви про світ кіно? Ваші улюблені фільми? Автори? Ваша оцінка екранізації літературних творів. Укажіть, яких конкретно.
5. «Гарна книжка, як гарне товариство…Скажи мені, які книжки ти читаєш, і я скажу, хто ти», – казав видатний хірург Микола Пирогов.

Чи погоджуєтеся Ви з автором цих слів? Яке місце у Вашому житті займає книга? Чим збагатила, які лінгвокультурні концепти відкрила остання з прочитаних Вами книг?

6. Із якою метою Ви цікавитесь творами мистецтва? Знання естетичних цінностей яких з них збагатять вас як майбутнього фахівця?
7. Величні архітектурні споруди – це застигла прекрасна музика.

Які архітектурні стилі приваблюють Вас? Де Ви вже встигли побувати, і які архітектурні світові шедеври плануєте оглянути?

8. Які риси, на Ваш погляд, вирізняють культурну, естетично розвинуту та духовно багату особистість? Яке місце у формуванні цих рис займає художня література?
9. Які з тем навчальних курсів у ЗВО викликали у Вас найбільший інтерес? Чим саме вони збагатили Ваші лінгвокультурологічні знання?
10. Що б Ви порекомендували внести в програми цих курсів: теоретичні матеріали, вивчення окремих літературних творів, життєпис автора?

Ваші аргументи.

Обробка результатів інтерв'ювання «Мої естетичні інтереси та потреби».

Відповідь на кожне питання оцінюється за 4-бальною шкалою залежно від кількості розгорнутих відповідей, аргументованих відповідей, наявності творчого елемента.

Рівень естетичних інтересів та потреб	**Оцінка за 4-бальною шкалою**	**Результати інтерв'ювання**		
		Розгорнута відповідь	**Аргументована відповідь**	**Наявність творчого елемента**
Низький	2	менше 2	до 4	1-2
Базовий	3	менше 4	до 5	3-5
Середній	4	4-5	6-7	6-8
Високий	5	більше 5	7-10	9-10

Продовж. додатка Б

Б.4 Приклад тестування для визначення рівня оволодіння лінгвокультурологічними концептами літературного твору

(розроблено автором)

1.Не входить до лінгвокультурологічного поля дев'ятого кола пекла «Божественної комедії» Данте:

а) Адам;
б) Брут;
в) Касій;
г) Каїн.

2.Визначте серед названих лінгвокультурних концептів головну дійову особу збірки Данте «Нове життя»:

а) автор;
б) Гомер;
в) Вергілій;
г) Беатріче.

3.У «Божественній комедії» Данте Вергілій є естетичним концептом:

а) людини;
б) земного гріха;
в) земного розуму;
г) небесної мудрості.

4.У «Божественній комедії» Данте головного героя супроводжували:

а) Гомер;
б) Вергілій;
в) Горацій;
г) Беатріче.

5.Вкажіть культурно значимі концепти поезії Поезія Петрарки:

а) містика;
б) алегоризм;
в) оспівування реального життя;
г) оспівування земних почуттів.

6.Вкажіть естетичні концепти сонетів Ф. Петрарки:

а) розум;
б) почуття;
в) бажання;
г) пристрасть.

7.Вкажіть естетичні лінгвокоцепти стилю «Канцоньєре» Ф. Петрарки:

а) висока лексика;
б) пишномовність;
в) прості синтаксичні конструкції;
г) ускладнені синтаксичні конструкції.

8.Вкажіть сюжети «Декамерона» Дж. Боккаччо, узяті з національної концептосфери:

а) анекдоти;

б) куртуазні повісті;
в) міські фабльо;
г) реальні випадки з життя.

9.Чума у збірці Дж. Боккаччо «Декамерон» є символом:
а) хвороби;
б) Господньої кари;
в) середньовічного світу;
г) війни.

10.У збірці «Декамерон» Дж. Боккаччо жінка є концептом:
а) зла;
б) гріха;
в) благородства;
г) повноправної людини.

11.Вкажіть головну сутність народної концептосфери сюжету трагедії Й.В. Гете «Фауст»:
а) зв'язок людини з потойбіччям;
б) жага до знання;
в) свобода духу людини;
г) пошуки людиною Бога.

12.У книзі Е. Роттердамського «Похвальне слово Глупоті» Дурень – концепт
а) людини, яка перебуває в гущі життя;
б) людини, приємної для друзів;
в) людини, невибагливої у співжитті;
г) людини, яка уникає хвилювань.

13.Концепт, що отримує найбільше змістове наповнення у творі Ф. Рабле «Гаргантюа і Пантагрюель»:
а) пародія;
б) карикатура;
в) буфонада;
г) гротеск.

14.Вкажіть значення лінгвокультурного концепта «пантагрюелізм» (за романом Ф. Рабле «Гаргантюа і Пантагрюєль»:
а) упередження;
б) схоластика;
в) добра сила;
г) настрій «веселості духу».

15.Вкажіть концепт культури серед варіантів тлумачення роману «Дон Кіхот» М. Сервантеса:
а) роман про подвиги іспанського лицаря;
б) пародія на лицарські романи;
в) «енциклопедія» іспанського життя;
г) роман про кохання.

16.Кличка коня Росінант (за романом М. Сервантеса «Дон Кіхот») перекладається як словосполучення:
а) чарівний кінь;
б) бикоголовий кінь;
в) крилатий кінь;
г) колишня шкапа.
17.Який з фразеологізмів належить Гамлету в однойменній трагедії В. Шекспіра:
а) «Данія – тюрма»;
б) «Не дай постелі данських королів буть ліжком кровозмісу і розпусти»;
в) «В державі данській завелась гнилизна»;
г) «Підлота моя на мене вістря повернула».
18.Визначте ремінісцентні концепти сонетів В. Шекспіра:
а) білява дама;
б) смаглява дама;
в) дружина;
г) другов.
19.У трагедії В. Шекспіра «Гамлет» метафора «бути» має значення:
а) знищення зла;
б) покірність долі;
в) відмова від боротьби;
г) байдужість до безладу у суспільстві.
20.У комедії В. Шекспіра «Сон літньої ночі» використано міфологеми:
а) Нарцис;
б) Тезей та Іпполіт;
в) Орфей;
г) Пірам та Фіеба.

Оцінювання тестових завдань для визначення рівня оволодіння лінгвокультурними концептами літературного твору.

Тест складається з двадцяти завдань, кожне з яких оцінюється одним балом. Максимальна сума балів, яку можна набрати, складає 20. Оцінювання здійснюється за чотирибальною шкалою, що відповідає низькому, базовому, середньому, високому рівням.

Рівень естетичних інтересів та потреб	**Оцінка за 4-бальною шкалою**	**Сума балів за тестові завдання**
Низький	2	1-9
Базовий	3	10-14
Середній	4	15-17
Високий	5	18-20

Продовж. додатка Б

Б.5 Приклад завдань для самостійної пошукової роботи, що передбачають залучення знань із суміжних дисциплін

(розроблено автором)

Інструкція. Прочитайте роман Ф. Стендаля «Червоне і чорне», виконайте одне з завдань, які передбачають володіння інтегративними знаннями з «Історії зарубіжної літератури», «Лінгвокультурології», «Ономастики».

Завдання:

1. Визначте символічне та естетичне навантаження антропоніму «Наполеон».
2. Розкрийте засоби декодування смислової та естетичної функції нульового оніму «мармурова дошка».
3. Назвіть референційні концепти роману, обґрунтуйте доцільність авторського новотвору (Вер'єр).
4. Назвіть асоціативні джерела псевдоніму автора роману.
5. Розкрийте стилістичне значення хрононімів: підзаголовок роману, епоха Реставрації, роки життя Жульєна Сореля.

Оцінювання завдань для самостійної пошукової роботи, що передбачають залучення знань із суміжних дисциплін.

Відповідь оцінюється за 4-бальною шкалою залежно від уміння оперувати інтегративними знаннями та аргументувати їх прикладами з тексту роману.

Рівень виконання завдань для самостійної пошукової роботи	Оцінка за 4-бальною шкалою	Вимоги до виконання
Високий	5	Аргументована відповідь, використаний цитатний матеріал
Середній	4	Аргументована відповідь, не використаний цитатний матеріал
Базовий	3	Частково аргументована відповідь
Низький	2	Неаргументована відповідь

Б.6 Приклад дослідницьких завдань на оперування естетичними категоріями літературного твору

(розроблено автором)

Інструкція. Навести приклади естетичних категорій з роману І. Нечуя-Левицького «Хмари», у яких закладені естетичні цінності: прекрасне – потворне; піднесене – знижене; трагічне – комічне; гармонійне – драматичне:

1) у портретних описах героїв роману;
2) в авторських характеристиках героїв;
3) у висловлюваннях героїв;
4) в етноконцептах твору (повір'я, пісні, легенди, приказки, прислів'я);

5) у використаних засобах художньої виразності (порівняння, гумор, іронія, епітет, метафора, оксюморон).

Оцінювання дослідницьких завдань на оперування естетичними категоріями літературного твору.

За відповідь на кожне питання зараховується по одному балу. Підраховується загальна кількість балів.

Рівень виконання дослідницьких завдань на оперування естетичними категоріями літературного твору	**Кількість балів**
Високий	5
Середній	4
Базовий	3
Низький	1-2

Б.7 Приклад завдань для роботи за методикою «незакінченої думки» для перевірки рівня творчого мислення майбутніх учителів української мови і літератури

(розроблено автором)

Інструкція. Розгорнути початок тези, навести приклади власних міркувань та ідей з порушеної проблеми.

1. Культурна, естетично розвинена людина володіє такими якостями…
2. Щоб визначити художню цінність твору мистецтва, потрібно…
3. Естетичні ідеали автора художнього твору визначаємо за…
4. Спільними для визначення естетичної цінності літературних творів різних епох є…
5. Мене особливо зацікавив мистецький шедевр (назвати), тому що…
6. Володіння естетичною культурою є необхідністю, бо…
7. Масова література приваблює тих, хто…
8. Розвиваючи і реалізуючи свої таланти, людина цим самим…
9. Виняткова роль художньої літератури в сучасному світі полягає в …
10. Серед внеску у світовий літературний процес української літератури можна назвати…

Оцінювання завдань для роботи за методикою «незакінченої думки» для перевірки рівня творчого мислення.

За кожну відповідь, яка містить творчу ідею чи обґрунтовану власну позицію, нараховується 0,5 балів. Підраховується загальна кількість балів.

Продовж. додатка Б

Рівень творчого мислення (за методикою «незакінченої думки»)	**Кількість балів**
Високий	5
Середній	4
Базовий	3
Низький	0,5-2

Б.8 Приклад завдання на визначення естетичного багатства мистецьких явищ (літературний квест)

(розроблено автором)

Інструкція. Із п’яти запропонованих маршрутів аналізу роману М. Кундери «Невимовна легкість буття» виберіть один та поясніть особливості авторського відтворення мистецьких явищ.

Маршрути:

1) Амстердамський собор;
2) архітектура Нью-Йорка;
3) у художній майстерні Сабіни;
4) знайомство з «секретами» геніальності композитора Л. Бехтовена;
5) становлення майстерності Терези-фотографа.

Оцінювання завдання на визначення естетичного багатства мистецьких явищ.

Відповідь на вибране питання оцінюється за 4-бальною шкалою залежно від рівня оцінювання естетичного багатства мистецьких явищ.

Рівень виконання завдання на визначення естетичного багатства мистецьких явищ	**Оцінка за 4-бальною шкалою**	**Вимоги до виконання**
Високий	5	Наукове обґрунтування оцінки мистецького явища
Середній	4	Однобока оцінка мистецького явища
Базовий	3	Необґрунтованість оцінки мистецького явища
Низький	2	Нерозуміння естетичного значення мистецького явища

Продовж. додатка Б

Б.9 Приклад реалізації складників індивідуальної траєкторії формування естетичної культури майбутніх учителів української мови і літератури
(розроблено автором)

Інструкція. На основі особистісних нахилів та інтересів оберіть види естетичної діяльності у ЗВО, отримайте поради викладачів та заплануйте завдання для естетичної практики. За кожний вид реалізованого завдання нараховується 1 бал.

Запити студента	**Поради викладачів**	**Завдання для естетичної практики**
Зацікавлення у сфері поетичної творчості	Ґрунтовно познайомитися зі здобутками української перекладацької школи. Удосконалювати знання з теорії перекладу. Підготувати виступ з власними поетичними надбаннями. Стати співавтором викладача на лекційних заняттях при вивченні поезії. Налагодити співпрацю з поетичною студією музею Літературна Хмельниччина	1. Співавторство з викладачем під час лекційного заняття.
Бажання перекладати пісні англомовних виконавців		2. Виступи на університетських заходах.
		3. Організація «Поетичної вітальні».
Необхідність консультацій у сфері поетичної творчості		4. Творчий звіт «Поезія серця».
		5. Публікація власних поетичних творів.

Рівень реалізації складників індивідуальної траєкторії формування естетичної культури	**Кількість балів**
Високий	5
Середній	4
Базовий	3
Низький	1-2

Продовж. додатка Б

Б.10 Тест-опитувальник «Діагностика рівня емпатії»

(за методикою І. Юсупова [119. С. 153-156]*)*

1. Мені більше подобається як сучасна, так і класична література.
2. Я люблю роздумувати про причини успіхів і невдач літературних героїв.
3. Відвідую концерти як сучасної музики, так і класичної.
4. Коли я читаю про сумну історію літературних героїв, на мої очі навертаються сльози.
5. У художньому музеї мені подобається розглядати і портрети, і пейзажі, і натюрморти.
6. Коли я читаю про драматичні події в житті людей, то відчуваю, ніби це відбувається зі мною.
7. Мені подобається спостерігати за виразом облич і поведінкою незнайомих людей та кіногероїв.
8. Коли я дивлюсь на сторонню людину, мені хочеться вгадати, як складеться її життя.
9. Людині стане легше, якщо уважно вислухати її скарги.
10. Зі складної конфліктної ситуації зазвичай виходжу самостійно.

Ключ опитувальника «Діагностика рівня емпатії» *(за методикою І. Юсупова).*

Дайте відповіді на запитання. Оцінювання відбувається таким чином: «так» – 1 бал; «інколи» – 0,5 балів, «ні» – 0 балів на кожне з тверджень. Підраховується загальна кількість балів.

Рівень емпатії	**Оцінка за 4-бальною шкалою**	**Сума балів за тестові завдання**
Низький	2	0,5-3
Базовий	3	4-6
Середній	4	7-8
Високий	5	9-10

Б.11 Опитувальник «Визначення рівня критичного мислення майбутніх учителів української мови і літератури»

(розроблено автором)

Інструкція. За кожним із запропонованих питань у верхній колонці зробіть самооцінку власних досягнень. Нижню колонку заповнює викладач.

1. Ваша оцінка власних знань про культурні та історичні традиції Батьківщини.

1	2	3	4	5
1	2	3	4	5

2. Оцініть свій естетичний проект, що розкриває культурні, історичні, мистецькі здобутки українського народу

Продовж. додатка Б

1	2	3	4	5
1	2	3	4	5

3. Ваш рівень знань лінгвокультурних світових цінностей?

1	2	3	4	5
1	2	3	4	5

4. Ваша оцінка власних кроків, здійснених для вдосконалення знань з літературознавства, лінгвокультурології, ономастики, семіотики?

1	2	3	4	5
1	2	3	4	5

5. Наскільки Ви зацікавлені в поглибленому опрацюванні естетичних проектів у процесі вивчення літератури?

1	2	3	4	5
1	2	3	4	5

6. Як Ви оцінюєте свою естетичну діяльність в освітньому процесі?

1	2	3	4	5
1	2	3	4	5

7. У якій мірі підвищила рівень Вашої естетичної культури естетична практика?

1	2	3	4	5
1	2	3	4	5

8. Чи адекватна оцінка Ваших естетичних проектів слухачами, глядачами, читачами?

1	2	3	4	5
1	2	3	4	5

9. Наскільки здобуті під час вивчення літератури знання впливають на Вашу естетичну діяльність?

1	2	3	4	5
1	2	3	4	5

10. Як Ви оцінюєте свої прагнення продовжувати набувати знання в професійній діяльності вчителя української мови і літератури?

1	2	3	4	5
1	2	3	4	5

Ключ опитувальника «Визначення рівня критичного мислення».
Для отримання результату рівня критичного мислення вираховується середнє значення самооцінки і оцінки викладача.

Продовж. додатка Б

Рівень рівня критичного мислення	**Кількість балів**
Високий	5
Середній	4
Базовий	3
Низький	1-2

Б.12 Тест - опитувальник «Визначення рівня інтелектуальної та естетичної рефлексії»

(за А. Карповим [191, с. 45-57]*)*

1. Після прочитання гарної книжки, я завжди довго думаю про неї; хочу її з кимось обговорити.
2. Зробивши якусь помилку, я довго потім не можу відволіктися від думок про неї.
3. Для мене важливо в подробицях уявити собі виступ перед аудиторією.
4. Мені було б важко написати творчу роботу, якби я заздалегідь не склав план.
5. Зазвичай, приступаючи до виконання практичного завдання, я прокручую в голові свій задум, уточнюючи деталі, розглядаючи всі варіанти.
6. Я готую себе до майбутньої роботи в школі.
7. Перед тим, як прийняти рішення, я завжди стараюсь все ретельно обдумати й зважити.
8. Розв’язуючи складне завдання, я думаю про нього навіть тоді, коли займаюсь іншими справами.
9. Відчуваючи певні труднощі, я завжди раджусь з тими, хто мені зможе допомогти.
10. Мене окрилює успіх, я прагну долати нові бар’єри.

Ключ опитувальника «Визначення рівня інтелектуальної та естетичної рефлексії» *(за А. Карповим).*

На кожне з питань відповісти «так» чи «ні». За кожну позитивну відповідь нараховується 0,5 балів. Підраховується загальна кількість балів.

Рівень рівня критичного мислення	**Кількість балів**
Високий	5
Середній	4
Базовий	3
Низький	0,5-2

Додаток В

В.1 Навчальний план підготовки бакалавра спеціальності 014 Середня освіта (Українська мова і література) Хмельницького національного університету

Міністерство освіти і науки України
Хмельницький національний університет

ЗАТВЕРДЖЕНО
Вчена рада Хмельницького національного університету
протокол № ___ від ___ 2016 р.
Голова Вченої ради _____ М.С. Скиба

Н А В Ч А Л Ь Н И Й П Л А Н

Підготовки	бакалавра	**Рівень вищої освіти**	Перший (б а к а л а в р с ь к и й)
Форма навчання	д е н н а	**Академічна кваліфікація**	Бакалавр освіти
Галузь знань	01 Освіта	**Професійна кваліфікація**	2320 Вчитель загальноосвітнього навчального закладу (Українська мова і література, зарубіжна література); 2320 Вчитель загальноосвітнього навчального закладу (Англійська мова)
Спеціальність	014 Середня освіта (Українська мова і література)	**Додаткова кваліфікація**	
Додаткова спеціальність	014 Середня освіта (Англійська мова)	**Термін навчання**	**3 роки 10 місяців**
		На базі	повної загальної середньої освіти
		Вид освітньої програми	освітньо-професійна

І. ГРАФІК НАВЧАЛЬНОГО ПРОЦЕСУ

Курс	Вересень				Жовтень				Листопад				Грудень				Січень				Лютий				Березень				Квітень				Травень				Червень				Липень				Серпень	
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20	21	22	23	24	25	26	27	28	29	30	31	32	33	34	35	36	37	38	39	40	41	42	43	44	45	46	47	48	49	50	51	52
I																		К	С	С	С	К																			С	С	С	П	К	К	К	К	К
II																		К	С	С	С	К																			С	С	С	П	П	К	К	К	К
III																		К	С	С	С	К																			С	С	С	К	К	К	К	К	К
IV																		К	С	С	С	К	П	П	П	П															С	С	С	К	К	К	К	К	К
																																							С	С	А	А						

Позначення: [ ] теоретичне навчання [С] семестровий контроль [П] практика [К] канікули [А] атестація

ЗВЕДЕНІ ДАНІ ПРО БЮДЖЕТ ЧАСУ, тижні

Курс	Теоретичне навчання	Семестровий контроль	Практика	Атестація	Канікули	Разом
I	35	6	2		9	52
II	35	6	2		9	52
III	35	6			11	52
IV	30	5	4	2	2	43
Разом	135	23	8	2	31	199

4. ПРАКТИЧНА ПІДГОТОВКА

Освітній рівень	Вид практики	Семестр	Тривалість (тижнів)	Кількість кредитів ЄКТС
Бакалавр	Фольклорна	2	2	2
	Діалектологічна	4	2	2
	Педагогічна	8	4	6

5. ПІДСУМКОВА АТЕСТАЦІЯ

Освітній рівень	Вид підсумкової атестації	Семестр	Тривалість (тижнів)
Бакалавр	Атестаційний іспит з основної спеціальності	8	1
	Атестаційний іспит з додаткової спеціальності	8	1

Продовж. додатка В

2. План навчального процесу

Шифр дисципліни	Назва дисципліни	Семестровий контроль		Курсове проектування	Кредити ЄКТС	Кількість годин						Кількість аудиторних годин на тиждень по курсах і семестрах							
						Загальний обсяг	Аудиторні				Індивідуальна робота	Самостійна робота	1 курс		2 курс		3 курс		4 курс
		Іспит	Залік				Разом	Лекції	Лабораторні	Практичні			1	2	3	4	5	6	7	8
													Тривалість семестру (тижнів)							
													17	18	17	18	17	18	17	13
1	*2*	*3*	*4*	*5*	*6*	*7*	*8*	*9*	*10*	*11*	*12*		*14*	*15*	*16*	*17*	*18*	*19*	*20*	*21*
	ОБОВ'ЯЗКОВА ЧАСТИНА																			
	Дисципліни природничо-наукової підготовки (ПН)																			
ПН.01	Сучасний літературний процес		1		3,0	90	34	17		17		56	2							
ПН.02	Усна народна творчість	2			3,0	90	36	18		18		54		2						
ПН.03	Вступ до мовознавства	1			4,0	120	51	34		17		69	3							
ПН.04	Вступ до літературознавства	1			4,0	120	51	34		17		69	3							
ПН.05	Старослов'янська мова	2			3,0	90	54	18		36		36		3						
ПН.06	Практичний курс української мови	1			4,0	120	51		51			69	3							
ПН.07	Безпека життєдіяльності		5		3,0	90	34	17		17		56					2			
ПН.08	Українська діалектологія		4		3,0	90	36	18		18		54				2				
	Діалектологічна практика		4д*		2,0	60						60								
	Фольклорна практика		2д*		2,0	60						60								
	Разом :				**31,0**	**930**	**347**	**156**	**51**	**140**		**583**								
	Дисципліни професійної та практичної підготовки (ПП)																			
ПП.01	Історія української літератури	2,3,4,5,7	6		24,0	720	262	105		157		458		2	2	3	3	2	3	
ПП.02	Сучасна українська літературна мова	2,3,4,5,8	6,7		27,0	810	366	131		235		444		3	3	4	2	3	4	
ПП.03	Методика навчання української мови	7			4,0	120	68	34	17	17		52								
ПП.04	Методика навчання української літератури	6			4,0	120	72	36	18	18		48							4	
ПП.05	Історична граматика української мови	3			4,0	120	34	17		17		86				2				
ПП.06	Практичний курс англійської мови	3,6,8	1,2,4,5,7		39,0	1170	736		736			434	5	6	5	5	5	5	6	7
ПП.07	Курсова робота з української мови та методики її навчання			8	1,0	30						30								
ПП.08	Курсова робота з української літератури та методики її навчання			7	1,0	30						30								
	Педагогічна практика		8д		6,0	180						180								
	Атестаційний іспит з основної спеціальності	8			1,0	30						30								
	Атестаційний іспит з додаткової спеціальності	8			1,0	30						30								
	Разом:				**112,0**	**3360**	**1538**	**323**	**771**	**444**		**1822**								
	Разом обов'язкова частина:				**143,0**	**4290**	**1885**	**479**	**822**	**584**	**0**	**2405**								

Продовж. додатка В

	Дисципліни самостійного вибору вищого навчального закладу (СВ)																										
СВ.01	Фізичне виховання (позакредитна дисципліна)			2,4										0	2	2	2	2								
СВ.02	Історія зарубіжної літератури	1,4,5,6	2,3		20,0	600	263	140		123		337	2	2	2	3		3	3							
СВ.03	Практична фонетика англійської мови	2	1		6,0	180	70			70		110	2	2												
СВ.04	Практична граматика англійської мови	3	1,2д		10,0	300	138			138		162	2	2	4											
	Разом:				**36,0**	**1080**	**471**	**140**		**331**		**609**															
	Дисципліни вільного вибору студента (ВВС).																										
	Дисципліни професійної і практичної підготовки																										
ВВС.01	Практикум з лінгвістичного аналізу			8	3,0	90	26			26		64														2
ВВС.02	Мовно-комунікативні основи спілкування																										
ВВС.03	Виразне читання			6	3,0	90	36	18	18			54							2								
ВВС.04	Риторика																										
ВВС.05	Психологія	5			4,0	120	51	34		17		69						3									
ВВС.06	Етнопсихологія																										
ВВС.07	Педагогіка	6			4,0	120	54	36		18		66							3								
ВВС.08	Етнопедагогіка																										
ВВС.09	Комп'ютерна Лінгводидактика			7//8	3,0	90	34		34			56													2		
ВВС.10	Основи журналістики																										
ВВС.11	Стилістика і культура української мови	8			4,0	120	52	26		26		68														4	
ВВС.12	Ортологія																										
ВВС.13	Історія української літературної мови	4			3,0	90	36	18		18		54					2										
ВВС.14	Актуальні питання походження української мови																										
ВВС.15	Дитяча література			8	3,0	90	39	26		13		51														3	
ВВС.16	Естетичні аспекти зарубіжної і української літератури																										
ВВС.17	Теорія і практика філологічних досліджень			3	3,0	90	34	17		17		56				2											
ВВС.18	Культура наукової мови																										
ВВС.19	Методика викладання англійської мови	7			3,0	90	34	17		17		56														2	
ВВС.20	Історія англійської мови																										
ВВС.21	Лексикологія англійської мови																										
ВВС.22	Лінгвокраїнознавство	6			4,0	120	54	18		36		66							3								
ВВС.23	Методика навчання зарубіжної літератури			7	3,0	90	34	17	17			56														2	
ВВС.24	Основи літературної творчості																										
ВВС.25	Методика виховної роботи			7	3,0	90	34			34		56														2	
ВВС.26	Основи редагування																										
	Разом:				43,0	1290	518	227	69	222		772															

	Дисципліни гуманітарної та соціально-економічної підготовки (ВВГ)																			
ВВГ.01	Українське державотворення																			
ВВГ.02	Україна: історія земель і народів		3		3,0	90	34	17		17		56			2					
ВВГ.03	Світові та національні релігії																			
ВВГ.04	Література рідного краю																			
ВВГ.05	Українська ономастика		8		3,0	90	52	26		26		38								4
ВВГ.06	Філософія (в т. ч. логіка, етика, естетика)																			
ВВГ.07	Політологія		4		3,0	90	36	18		18		54				2				
ВВГ.08	Економічна теорія																			
ВВГ.09	Макро- і мікроекономіка		4		3,0	90	36	18		18		54				2				
ВВГ.10	Правознавство																			
ВВГ.11	Культурологія																			
ВВГ.12	Соціологія		5		3,0	90	34	17		17		56					2			
ВВГ.13	Екологічна безпека																			
ВВГ.14	Екологія людини		5		3,0	90	34	17		17		56					2			
	Разом:				18,0	540	226	113		113		314								
	Разом варіативна частина:				**97,0**	**2910**	**1215**	**467**	**69**	**679**	**0**	**1695**								
	Разом за освітнім рівнем бакалавра:				**240,0**	**7200**	**3100**	**946**	**891**	**1263**	**0**	**4100**								
	Факультативні дисципліни**																			
ФД.01	Фізичне виховання (секції)*					244						244	2*	2*	2*	2*	2*	2*	2*	
ФД.02	Медіакомунікації					4	35					35			2*	2*				
ФД.03	Комп'ютерна лінгводидактика					4	35					35					2*	2*		
ФД.04	Культура професійного мовлення та спілкування					4	30					30							2*	2*
ФД.05	Іноземна мова за професійним спрямуванням (польська)					12	270					270	2**	2**	2**	2**	2**	2**	2**	2**

*Проводиться у формі секційних занять ** факультативи; # - вибирається одна курсова робота

3. ЗВЕДЕНА ТАБЛИЦЯ

СЕМЕСТР	1	2	3	4	5	6	7	8
Кількість аудиторних годин на тиждень	24	24	24	24	24	24	24	24
Кількість кредитів ЄКТС	30,0	30,0	30,0	30,0	30,0	30,0	30,0	30,0
Кількість іспитів	4	5	5	4	4	5	3	3
Кількість заліків	4	4	3	5	4	3	5	4
Кількість курсових робіт (проектів)							1	1

Завідувач кафедри української філології _____ **М. М. Торчинський**

Схвалено на засіданні Вченої ради гуманітарно-педагогічного факультету **Протокол від** _____ **2016 року №** _____

Декан гуманітарно-педагогічного факультету _____ **Л. Л. Станіславова**

Завідувач навчальної частини _____ **О. Г. Самолюк**

Завідувач навчально-методичного відділу _____ **Л. С. Любохинець**

Продовж. додатка В

В.2 Робоча програма навчальної дисципліни «Історія зарубіжної літератури»

Хмельницький національний університет

“ЗАТВЕРДЖУЮ”
Декан факультету
_____ Л. Л. Станіславова
“___” _____ 2019 р.

РОБОЧА ПРОГРАМА НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

Історія зарубіжної літератури
Назва

Галузь знань 03 – Гуманітарні науки
Спеціальність – 014 – Середня освіта (Українська мова і література)
Спеціалізація – Англійська мова
Шифр дисципліни СВ02
Статус дисципліни: варіативна
Факультет – Гуманітарно-педагогічний
Кафедра – Української філології

Форма навчання	Курс	Семестр	Загальне навантаження		Кількість годин						Курсовий проект	Курсова робота	Вид семестрового контролю	
					Аудиторні заняття				Індивідуальна робота студента	Самостійна робота студента				
			Європейські кредити	Години	Всього	Лекції	Лабораторні роботи	Практичні заняття					Залік	Іспит
ДФН	1	2	3,0	90	34	17	-	17		56				+
	2	3	3,0	90	36	18	-	18		54			+	
	2	4	3,0	90	34	17	-	17		56			+	
	3	5	3,0	90	54	18	-	36		36				+
	3	6	4,0	120	51	34		17		69				+
	4	7	4,0	120	54	36		18		66				+

Робоча програма складена на основі освітньо-професійної програми підготовки бакалаврів

Програма складена _____ _____Папушиною В.А._____
Підпис(и) Ініціали, прізвище викладача(ів)

Схвалена на засіданні кафедри Української філології

Протокол від ___ _____20___ №_____

Продовж. додатка В

Зав. кафедри української філології _____ _____
Підпис Ініціали, прізвище

Робоча програма розглянута та схвалена Вченою радою гуманітарно-педагогічного факультету

Голова Вченої ради _____ _____
Підпис Ініціали, прізвище

Хмельницький 2019

1. ВСТУП

Дисципліна «Історія зарубіжної літератури» займає важливе місце у підготовці бакалаврів зі спеціальності «Середня освіта (Українська мова і література)», спеціалізація «Англійська мова».
Дисципліна розглядає світовий літературний процес як фундаментальну основу філософського, інтелектуального, культурологічного пізнання світу та людини, творчий доробок визначних представників кожної літературної доби, його гуманістичні тенденції та естетичну вартісність, вплив на наступні літературні епохи.

Отже, **мета дисципліни** – означити етапи виникнення, становлення та розвитку світового літературного процесу (драматургії, прози, поезії, літературної критики); навчити визначити історико-літературну та художньо-естетичну цінність творів, працювати з критичною літературою; систематизувати вивчені теоретико-літературні поняття та ввести нові, спрямовані на поглиблене пізнання історико-літературного процесу; поглибити навики літературного аналізу художнього твору, наукової роботи шляхом залучення новітніх технологій; удосконалювати читацьку культуру, виробляти прагнення всебічно розвивати власну особистість; формувати духовно-ціннісні орієнтири особистості та її естетичну культуру.

Предмет дисципліни: світовий літературний процес від античності до сьогодення

Завдання дисципліни: поглибити через практичну діяльність знання та уявлення про основні соціокультурні та естетичні характеристики літературного процесу, про специфіку художнього мислення, світоглядних орієнтацій і творчих здобутків письменників.

Результати навчання. Студент, який успішно завершив вивчення дисципліни, повинен: володіти: знаннями про
- періодизацію та основні етапи розвитку світового літературного процесу;
- літературні портрети та нариси творчості знакових представників різних епох, напрямів, течій, шкіл;
- характерні риси епохи, відображені в літературному творі, винесеному на монографічне вивчення, філософське наповнення, естетичне спрямування творчості митця в цілому;
- ідейне значення, жанрові, художні та естетичні особливості творів, запропонованих для текстуального опрацювання;
- головні поняття та терміни, пов’язані з зарубіжною і українською літературою;
- особливості перекладів творів зарубіжної літератури українською мовою;
- взаємовпливи в літературному процесі.

Продовж. додатка В

2. СТРУКТУРА ЗАЛІКОВИХ КРЕДИТІВ ДИСЦИПЛІНИ

Назва теми	Кількість годин, відведених на:		
	лекції	практичні заняття	самостійну роботу
Розділ І. Антична література (2 семестр)			
Тема 1. Вступ. Долітературний період. Боги старшого і молодшого поколінь. Походження епічних пісень	2		4
Тема 2. Давньогрецький епос. Гомер і «гомерівське питання» *(«Іліада», «Одіссея»)*	2	2	6
Тема 3. Давньогрецька лірика *(Солон, Каллін, Тіртей, Феогнід, Мімнерм, Архілох, Сімонід, Алкей, Сапфо, Анакреонт, Піндар, Вахілід)*	2	2	8
Тема 4. Давньогрецька драма *(Есхіл, Софокл, Еврипід)*	2	2	6
Тема 5. Давня аттична комедія. *(Аристофан).* Нова аттична комедія *(Меандр)*. Давньогрецький роман *(Лонг).*	2	2	6
Тема 6. Давньоримська література. Рання римська література *(Плавт, Теренцій)*	2	2	6
Тема 7. «Золота доба» римської літератури. Вергілій *(«Буколіки», «Георгіки», «Енеїда»)*	2	2	6
Тема 8. Давньоримська поезія. Горацій *(«Еподи», «Сатири», «Послання», «Мистецтво поезії»).* Овідій *(«Любовні елегії», «Метаморфози», «Скорботні елегії», «Понтійські листи»)*	2	2	6
Тема 9. Література пізнішої імперії. *(Апулей, Сенека, Лукіан, Персій, Петроній, Федр, Марциал, Ювенал, Тацит)*	2	2	8
Розділ ІІ. Література середніх віків та Відродження (3 семестр)			
Тема 10. Загальна характеристика шляхів розвитку і формування літератури часів Середньовіччя.	2		4
Тема 11. Героїчний епос зрілого Середньовіччя *(«Пісня про Роланда», «Пісня про мого Сіда», «Пісня про Нібелунгів»)*	2	2	6
Тема 12. Лицарська література *(лірика трубадурів, лицарський роман)*	2	2	6
Тема 13. Міська література *(фабліо і шванки, алегоричний епос, розвиток драматургії)*	2	2	6
Тема 14. Перехід до доби Відродження. Данте *(«Нове життя», «Божественна комедія»)*	2	2	6
Тема 15. Характеристика літературного процесу доби Відродження. Представники італійського Відродження. Ф.Петрарка *(«Книга пісень»)*	2	2	6
Тема 16. Література Німеччини, Нідерландів, Франції. Е.Роттердамський *(«Похвала глупоті»)*, С.Брант *(«Корабель дурнів»).* Ф.Рабле *(«Гаргантюа і Пантагрюель»)*	2	2	6
Тема 17. Література Іспанії. М.Сервантес *(«Дон Кіхот»)*	2	2	6
Тема 18. Література Англії. В.Шекспір *(сонети, «Ромео і Джульєтта», «Отелло», «Король Лір», «Макбет», «Гамлет»)*	2	4	8
Розділ ІІІ. Література VII-VIII ст. (4 семестр)			
Тема 19. Історико-літературний процес XVII ст.	2		4
Тема 20. Іспанська література. Кальдерон де ла Барка («Життя – це сон»)	2	2	8

Продовж. додатка В

Тема 21. Французька література. Н.Буало *(«Поетичне мистецтво»).* П.Корнель *(«Сід», «Горацій»)*, Ж.Расін *(«Андромаха», «Федра»)*. Ж.Б.Мольєр *(«Тартюф», «Мізантроп», «Дон Жуан», «Скупий», «Міщанин-шляхтич»)*	4	4	12
Тема 22. Доба Просвітництва. Загальна характеристика. Англійська література. Д.Дефо *(«Робінзон Крузо»).* Дж.Свіфт *(«Мандри Гуллівера»)*	2	2	6
Тема 23. Французька література. Вольтер *(«Кандід, або Оптимізм», «Простак»)*	2	2	6
Тема 24. Італійська література. К.Гольдоні. К.Гоцці	2	2	6
Тема 25. Німецька література. Й.Гердера. Ф.Шиллер *(балади, «Підступність і кохання», «Вільгельм Телль»).* Й.В.Гете *(балади, «Страждання молодого Вертера», «Фауст»)*	4	4	14
Розділ IV. Література романтизму (5 семестр)			
Тема 26. Загальна характеристика літератури романтизму.	2		2
Тема 27. Література Німеччини. Г.Гейне *(«Книга пісень», «Подорожні картини», «Німеччина. Зимова казка», «Сучасні вірші», «Романсеро»)* Е.Т.А.Гофман *(«Лускунчик, або мишачий король», «Малюк Цахес», «Золотий горнець», «Житейська філософія кота Мура»)*	4	6	6
Тема 28. Література Франції. Жорж Санд. В.Гюго *(«Орієнталії», «Кромвель», «Собор Паризької Богоматері», «Знедолені», «Дев'яносто третій рік»*)	4	4	4
Тема 29. Література Англії. А.Конан-Дойль, В.Скотт. Дж.Байрон *(«Паломництво Чайльд Гарольда», «Гяур», «Корсар», «Манфред», «Мазепа»)*	2	8	6
Тема 30. Література Польщі. А.Міцкевич *(«Гражина», «Балади і романси», «Кримські сонети», «Конрад Валлеронд», «Дзяди», «Пан Тадеуш»)*	2	6	4
Тема 31. Література Росії. О.Пушкін *(«Полтава», Євгеній Онєгін», лірика)*, М.Лермонтов *(«Герой нашого часу», лірика)*, М.Гоголь *(«Вечори на хуторі біля Диканьки», «Мертві душі», «Тарас Бульба»)*	2	6	6
Тема 32. Література США. Н.Готорн *(«Золото царя Мідаса»)*, Дж.Купер *(«Останній з могікан», «Звіробій»)*, Е.По *(«Вбивство на вулиці Морг», «Викрадений лист», «Золотий жук»)*	2	6	8
Розділ V. Література реалізму та раннього модернізму (6 семестр)			
Тема 33. Літературний процес другої половини XIX ст.	2		4
Тема 34. Література Франції. Ф.Стендаль *(«Червоне і чорне»)*, П.Меріме *(новелістика)*, О. де Бальзак *(«Людська комедія»)*	4	4	8
Тема 35. Література Англії. В.Теккерей *(«Ярмарок марнославства»)*. Ч.Діккенс *(«Різдвяна пісня в прозі», «Пригоди Олівера Твіста»)*	2		4
Тема 36. Поезія середини XIX ст. Ш.Бодлер, В.Вітмен, А.Фет, Ф.Тютчев, М.Некрасов	4	2	8
Тема 37. Література Росії. Ф.Достоєвський *(«Злочин і кара»).* Л.Толстой *(«Анна Кареніна»)*. А.Чехов *(«Чайка»)*	4	2	4
Тема 38. Літературний процес межі XIX-XX століть.	2		4

Продовж. додатка В

Тема 39. Література Франції. П.Верлен *(«Поетичне мистецтво», «Так тихо серце плаче…», «Осіння пісня»).* А.Рембо *(«П'яний корабель», «Осяяння», «Сезон у пеклі», «Останні вірші», «Голосівки»)*, С.Малларме *(«Весняне оновлення», «Літня печаль», «Дар поезії», «Полудень фавна», «Варіації на одну тему», «Лебідь»)*	2	2	4
Тема 40. Література Бельгії. М.Метерлінк («Маленькі драми», «Синій птах»)	2		4
Тема 41. Література Норвегії. Г.Ібсен («Бранд», «Пер Гюнт», «Стовпи суспільства», «Ляльковий дім», «Дика качка»)	2	2	4
Тема 42. Література Англії. Б.Шоу *(«Неприємні п'єси», «Приємні п'єси», «П'єси для пуритан», «Пігмаліон», «Учень диявола», «Дім, де розбиваються серця»).* Дж.Джойс *(«Джакомо Джойс»).* О.Вайльд *(казки, «Портрет Доріана Грея», «Балада Редінгської в'язниці»)*	6	3	12
Тема 43. Російська поезія «срібного століття». Художні відкриття «срібного століття» російської поезії. В.Маяковський *(«А ви змогли б?», «Послухайте!», «Лілечко! Замість листа»).* Анна Ахматова *(«Довкола жовтий вечір ліг», «Дав мені юнь ти сутужную», «Реквієм»)*	4	2	13
Розділ VI. Література XX століття (7 семестр)			
Тема 44. Літературний процес XX ст.	2		4
Тема 45. Література Австрії. Ф.Кафка *(«Перевтілення», «Америка», «Процес», «Палац»).* Р.М.Рільке *(«Дуїнянські елегії», «Сонети до Орфея»).* Пауль Целан *(«Пісок з урн», «Фуга смерті»)*	4	2	8
Тема 46. Література Німеччини. Б.Брехт *(«Матінка Кураж та її діти», «Життя Галілея»).* Е.М.Ремарк *(«На західному фронті без змін», «Три товариші»).* Г.Белль *(«Подорожній, коли ти прийдеш у Спа...», «Більярд о пів на десяту»)*	6	4	8
Тема 47. Література США. Е.Хемінгуей *(«Прощавай, зброє», «По кому подзвін», «Фієста», «Старий і море»).* О.Генрі *(новелістика)*	4	2	8
Тема 48. Література Франції. А.Камю *(«Міф про Сізіфа», «Бунтуюча людина», «Сторонній», «Чума»)*	2	2	4
Тема 49. Література Латиноамериканських країн. Г.Г.Маркес *(«Сто років самотності», «Стариган із крилами»)*	2	2	4
Тема 50. Література Росії. М.Булгаков *(«Майстер і Маргарита», «Дні Турбіних», «Собаче серце»).* О.Солженіцин *(«Архіпелаг Гулаг», «Матрьонін двір»)*	4	2	8
Тема 51. Роман-антиутопія XX ст. Д.Орвелл («1984»). Є.Замятін («Ми»).	4		8
Тема 52. «Театр абсурду». Е.Йонеско («Носороги»). М.Фріш («Санта Круз»), Ф.Дюрренматт («Гостина старої дами»)	4	2	4
Тема 53. Література постмодернізму. П.Зюскінд *(«Запахи»).* У.Еко *(«Ім'я троянди»).* К.Рансмайр *(«Останній світ»).*	4	2	10
Разом	**140**	**123**	**337**

Продовж. додатка В

3. ПРОГРАМА НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ
3.1. Зміст лекційного курсу

№ теми	Перелік тем лекцій, їх анотації	К-ть годин
	Розділ І. Антична література (1 семестр)	
1.	**Тема 1. Вступ.** Архаїчний період розвитку культури античного світу. Періодизація давньогрецької літератури. Долітературний період. Боги старшого і молодшого поколінь. Походження епічних пісень. Література [2,11, 14, 18, 22, 23, 25, 26].	2
2.	**Тема 2.** Давньогрецький епос. Гомер і гомерівське питання. «Іліада» - військово-героїчна епопея. «Одіссея» - епічна казково-пригодницька, родинно-побутова поема. Література [2,11, 14, 18, 22, 23, 25, 26].	2
3.	**Тема 3.** Давньогрецька лірика (елегійна, ямбічна, мелічна, монодичний, хоровий мелос). Творчість Солона, Калліна, Тіртея, Феогніда, Мімнерма, Архілоха, Сімоніда, Алкея, Сапфо, Анакреонта, Піндара, Вахіліда. Література [2,11, 14, 15, 18, 23, 25].	2
4.	**Тема 4.** Давньогрецька драма. Есхіл – «батько трагедії». «Перси», «Прометей закутий», «Орестея». Софокл – поет розквіту афінської рабовласницької демократії. «Едіп-цар», «Едіп у Колоні», «Антигона». Еврипід – поет кризи афінської рабовласницької демократії. Трагедії. «Медея», «Іполіт». Література [2,11, 14, 18, 23, 25, 26].	2
5.	**Тема 5.** Давня аттична комедія. Творчість Аристофана. «Жаби», «Хмари», «Вершники». «Мир». Нова аттична комедія. Гуманістичні тенденції творчості Менандра. «Відлюдник». Грецький роман. Лонг «Дафніс і Хлоя». Література [2,11, 14, 18, 23, 25, 26].	2
6.	**Тема 6.** Періодизація римської літератури. Долітературний період (міфотворчість, історичні легенди, народна поезія). Рання римська література. Плавт «Скарб», Теренцій «Брати», «Свекруха». Література [2,11, 15, 18, 23, 25].	2
7.	**Тема 7.** Література римської імперії. Вергілій. «Буколіки» – ідеал людського життя. «Георгіки» – ідеалізація сільської праці. Ідейно-політичні завдання «Енеїди». Література [2,11, 14, 18, 23, 25].	2
8.	**Тема 8.** Давньоримська поезія. Горацій. Політичні тенденції «Еподів», філософський зміст «Сатир». Тема митця і мистецтва в «Посланнях» і «Мистецтві поезії». Овідій. «Любовні елегії», «Метаморфози» як міфологічна поема, «Скорботні елегії». Література [2,11, 15, 18, 23, 25].	2
9.	**Тема 9.** Література пізнішої імперії. Творчість Сенеки, Лукіана, Персія, Петронія, Федра. Епіграми Марциала. Сатири Ювенала. Історичні твори Тацита. Роман Апулея «Метаморфози, або Золотий осел». Література [2,11, 15, 18, 23, 25].	2

Продовж. додатка В

	Розділ ІІ. Література середніх віків та Відродження (2 семестр)	
10.	**Тема 10.** Вступ. Загальна характеристика шляхів розвитку і формування літератури часів Середньовіччя. Феномен лицарства. Християнська церква, наука. Міська культура. Література [3, 12, 20, 21, 24, 27].	2
11.	**Тема 11.** Героїчний епос зрілого Середньовіччя. «Пісня про Роланда» – значна пам'ятка французької середньовічної поезії. Історична основа, епічна поетика, смислова структура. «Пісня про мого Сіда» – перлина іспанського героїчного епосу. Історична дійсність та епічна правда в поемі. Німецький героїчний епос. Моральні проблеми і характер їх вирішення у «Пісні про Нібелунгів». Література [3, 12, 20, 21, 24, 27].	2
12.	**Тема 12.** Лицарська література. Лірика трубадурів. Основні жанрові форми. Загальнолюдські цінності та значення куртуазної лірики. Б. де Вентадорн, Дж.Рюдель, Б. де Борн. Лицарський роман. «Роман про Тристана та Ізольду». Трансформація лицарського ідеалу в літературі пізнього Середньовіччя. Література [3, 12, 20, 24, 27].	2
13.	**Тема 13.** Міська література. Загальна характеристика міської літератури. Основні жанри. Епос про тварин. «Роман про Ренара». Дидактична література «Роман про Троянду». Поезія вагантів та її місце в літературі Середньовіччя. Література [3, 12, 20, 24, 27].	2
14.	**Тема 14.** Перехід до епохи Відродження. Данте – останній поет середніх віків і перший поет Нового часу. Філософсько-художній синтез культур у творчості Данте. «Нове життя». «Божественна комедія». Література [3, 12, 14, 20, 27].	2
15.	**Тема 15.** Характеристика літературного процесу доби Відродження. Відродження в Італії. Майстерність Дж.Боккаччо-новеліста. «Декамерон». Ф.Петрарка. Поетизація земного кохання у «Книзі пісень». Література [3, 12, 14, 20, 27].	2
16.	**Тема 16.** Література Німеччини та Нідерландів. Е.Роттердамський – письменник-гуманіст. «Похвала глупоті». С.Брант. Сатира і моралізм у творі «Корабель дурнів». Гуманістичний пафос роману Ф.Рабле «Гаргантюа і Пантагрюель». Література [3, 12, 15, 20, 24, 27].	2
17.	**Тема 17.** Література Іспанії. М.Сервантес. «Дон Кіхот» – проза нового типу. Дон Кіхот і «донкіхотство». Література [3, 12, 15, 20, 27].	2
18.	**Тема 18.** Література Англії. В.Шекспір і «шекспірівське питання». Сонети. Комедії. «Сон літньої ночі». Трагедії. Філософська основа, проблематика трагедій «Ромео і Джульєтта», «Отелло», «Макбет», «Король Лір», «Гамлет». Світове значення творчості В.Шекспіра. Література [3, 12, 15, 20, 21, 27].	2
	Розділ ІІІ. Література VII-VIII ст. (3 семестр)	
19.	**Тема 19.** Історико-літературний процес XVII ст. Літературна боротьба. Ренесансний реалізм. Бароко, його філософські основи. Класицизм – провідний напрям літератури XVII ст. Література [4, 10, 15, 19, 21, 22, 27].	2
20.	**Тема 20.** Література Іспанії. XVII ст. – «золота доба» іспанської літератури. Лопе де Вега – представник ренесансного реалізму. «Фуенте Овехуна». «Зірка Севільї». «Собака на сіні». Тірсо де Моліна «Дон Жуан». Творчість Кальдерона де ла Барки – вершина літературного бароко. Художні особливості драматургії.	2

Продовж. додатка В

	«Життя – це сон». Література [4, 10, 15, 19, 21, 22, 27].	
21.	**Тема 21.** Література Франції. Загальна характеристика французької літератури. Н.Буало «Поетичне мистецтво». П.Корнель. Особливості драматургії. «Сід». «Горацій». Ж.Расін. Естетичні погляди. Лабрюйєр про відмінність Корнеля і Расіна. «Андромаха», «Федра». Література [1,53-71, 2,74-91]. Життя і творчість Ж.-Б. Мольєра. Шлях до високої комедії. «Тартюф». «Мізантроп». «Дон Жуан». «Скупий». «Міщанин-шляхтич». Література [4, 10, 15, 19, 21, 22, 27].	4
22.	**Тема 22.** Література доби Просвітництва. Література Англії. Програма просвітників, їх гуманістичні ідеали, найвидатніші представники. «Робінзон Крузо» Д.Дефо, «Мандри Гуллівера» Дж.Свіфта як просвітницькі романи. Література [4, 10, 14, 15, 19, 27].	2
23.	**Тема 23.** Література Франції. Соціально-філософська концепція Ж.-Ж.Руссо. Діяльність Д.Дідро. Життя і літературно-філософська діяльність Вольтера. «Брут». «Простак». «Кандід, або Оптимізм». Література [4, 10, 14, 19, 27].	2
24.	**Тема 24.** Література Італії. Театр «Дель Арте». Творчість К.Гольдоні. Жанр казки-ф'яби у творчості К.Гоцці. Література [4, 10, 14, 19].	2
25.	**Тема 25.** Література Німеччини. Теорія народності Й.Г. Гердера. Творчість Ф.Шіллера. Й.В.Гете. Поезія періоду «Бурі й натиску». Ознаки сентименталізму в романі «Страждання молодого Вертера». «Фауст» як філософська трагедія. Література [4, 10, 14, 15, 19, 27].	4
26.	**Розділ IV. Література романтизму (4 семестр)** **Тема 26.** Загальна характеристика літератури романтизму. Суспільно-історичні передумови формування романтизму. Особливості романтизму як художнього напряму. Основні течії в романтизмі. Своєрідність романтичного героя. Багатство і складність літератури романтизму, її художні відкриття. Найвидатніші представники мистецтва романтизму.	2
27.	Література [5, 9, 14, 19, 20, 27]. **Тема 27.** Література Німеччини. Основні етапи та загальна характеристика романтизму в Німеччині. Е.Т.А.Гофман як видатний німецький письменник-романтик. Своєрідність романтичного стилю. Фантастичне і реальне у творах «Малюк Цахес на прізвисько Циннобер», «Золотий горнець», «Житейська філософія кота Мура». Протиставлення героя-ентузіаста філістерському світу у творах Гофмана. Г.Гейне як представник пізнього німецького романтизму, поет і мислитель. Сатиричний зміст творів «Подорожні картини», «Німеччина. Зимова казка». Основні мотиви, особливості композиції, ліричний герой «Книги пісень». Г.Гейне і українська література.	4
28.	Література [5, 9, 14, 19, 20, 27]. **Тема 28.** Література Франції. Своєрідність художньої системи французького романтизму, питання періодизації. Найвидатніші представники (Ж. де Сталь, Ф.Р.Шатобріан, А. де Мюссе, А. де Віньї, О.Дюма). Проблема емансипації в романах Ж.Санд. Творчість В.Гюго. «Передмова до драми Кромвель» як естетичний маніфест французького романтизму. Роман «Знедолені», його структура, тематика, основні образи, проблематика. Зображення революційних подій в романі «Дев'яносто третій рік». Втілення новаторських принципів у романі «Собор Паризької Богоматері».	4

Продовж. додатка В

29.	**Тема 29.** Творчість поетів «озерної школи». Дж.Г.Байрон. Провідні мотиви лірики. «Паломництво Чайльд Гарольда»: історія створення, композиція, жанрова своєрідність поеми. Образ Чайльд-Гарольда. «Східні поеми». Історична поема «Мазепа». В.Скотт як творець жанру історичного роману. Сюжет, проблематика і головні образи роману «Айвенго». Особливості детективних творів А.Конан-Дойля. Література [5, 9, 14, 19, 20, 27].	2
30.	**Тема 30.** Література Польщі. А.Міцкевич як основоположник польського романтизму. Поеми «Гражина», «Конрад Валлеронд», «Дзяди», «Пан Тадеуш». Провідні мотиви, жанр, композиція збірки «Кримські сонети». Література [5, 9, 15, 19, 20].	2
31.	**Тема 31.** Література Росії. Періодизація російського романтизму, найважливіші представники. Основні мотиви лірики Пушкіна. Роман «Євгеній Онєгін» як «енциклопедія» російського життя. Особливості героя часу. Байронічний герой в ліриці і прозі Лермонтова. Тема «Зайвої людини» в романі «Герой нашого часу». Поєднання романтизму й реалізму в збірці М.Гоголя «Вечори на хуторі біля Диканьки». Література [15, 19, 20].	2
32.	**Тема 32.** Література США. Роль романтизму в розвитку літератури США. Дж. Ф.Купер і його внесок у розвиток американського роману. Цикл романів про Шкіряну Панчоху. Роль Е.По в становленні жанру детективної новели і наукової фантастики. Новели «Вбивство на вулиці Морг», «Викрадений лист», «Золотий жук». Жанр новели у творчості Н. Готорна. «Золото царя Мідаса». Література [5, 9, 15, 19, 20].	2
	Розділ V. Література реалізму та раннього модернізму (5 семестр)	
33.	**Тема 33.** Літературний процес другої половини XIX ст. Формування у 1830-і роки реалізму нового типу у Франції, Англії та інших країнах. Взаємозв'язки романтичних та реалістичних тенденцій у творчості найвидатніших представників. *Література* [1, 5, 19, 20, 21, 22].	2
34.	**Тема 34.** Література Франції. Особливості французького реалізму. Основні етапи життя і творчості Ф.Стендаля. Ідейно-художня своєрідність новели «Ваніна Ваніні». Італійська тема в романі «Пармський монастир». Роман «Червоне і чорне» як панорамна картина часу. Майстерність психологічного аналізу у висвітленні характерів персонажів. Символіка назви твору. П.Меріме як майстер новели. «Маттео Фальконе», «Кармен», «Подвійна помилка», «Етруська ваза», «Венера Ільська». Основні етапи творчого шляху О.де Бальзака. Історія створення, задум та складові частини «Людської комедії». Тема «влади золота» в повісті «Гобсек». Філософський характер роману «Шагренева шкіра». Бальзак і Україна. *Література* [1, 5, 14, 15, 19, 20].	4
35.	**Тема 35.** Література Англії. Розквіт реалізму у творчості Ч.Діккенса, У.Теккерея, Ш.Бронте, Д.Остен, Е.Гаскелл та інших письменників. Основні етапи життя і творчості Ч.Діккенса. «Посмертні записки Піквікського клубу» як роман-утопія. Тема знедолених у романі «Пригоди Олівера Твіста». Ідейно-художня своєрідність «Різдвяних оповідань». *Література* [1, 5, 14, 15, 19, 20].	2

Продовж. додатка В

36.	**Тема 36.** Поезія середини XIX ст. Ш.Бодлер як пізній романтик, один із зачинателів символізму. Протиставлення дійсності та ідеалу як семантико-образна вісь збірки «Квіти зла». В.Вітмен – американський поет-новатор. Вплив трансценденталізму на формування світогляду поета. Збірка «Листя трави»: основні мотиви, композиція, художні особливості. Вплив Вітмена на розвиток світової поезії. Два напрямки в російській поезії середини XIX ст. Громадянські мотиви в поезії М.Некрасова. Натурфілософська лірика Ф.Тютчева. Особливості лірики О.Фета. *Література* [14, 15, 19, 20, 21, 22].	4
37.	**Тема 37.** Загальна характеристика розвитку російської соціально-психологічної прози другої половини XIX століття. Проблематика романів Ф.Достоєвського. Ідейні та художні відкриття письменника в романі «Злочин і кара». Духовні пошуки Л.Толстого та їх відображення в романах «Війна і мир» та «Анна Кареніна». А.Чехов – майстер оповідання. Проблеми життєвої мети і призначення людини в пєсі «Чайка». *Література* [14, 15, 19, 20, 22].	4
38.	**Тема 38.** Літературний процес межі XIX-XX століть. Модернізм як літературне явище. Основні модерністські течії. Досягнення психологічної прози. Значення літератури межі XIX-XX ст. для наступного розвитку літератури. *Література* [5, 7, 19, 20, 21, 22].	2
39.	**Тема 39.** Література Франції. Поезія французького символізму. Поетичне новаторство П.Верлена. («Поетичне мистецтво», «Так тихо серце плаче…», «Осіння пісня»). А.Рембо – поет-бунтар. («П'яний корабель», «Осяяння», «Сезон у пеклі», «Останні вірші», «Голосівки»). Творчі відкриття С.Малларме. («Весняне оновлення», «Літня печаль», «Дар поезії», «Полудень фавна», «Варіації на одну тему», «Лебідь»). *Література* [5, 7, 19, 20, 21].	2
40.	**Тема 40.** Література Бельгії. М.Метерлінк – теоретик і практик символістської драми. «Маленькі драми». «Синій птах». Вплив драматургії Метерлінка на європейські літератури. *Література* [5, 7, 15, 19, 20, 21, 22].	2
41.	**Тема 41.** Література Норвегії. Історико-літературні передумови розвитку норвезької літератури. Г.Ібсен – творець «драми ідей». Втілення новаторських принципів у драмах «Бранд», «Пер Гюнт», «Стовпи суспільства», «Ляльковий дім», «Дика качка». *Література* [5, 7, 14, 19, 20, 22].	2
42.	**Тема 42.** Література Англії. Новаторство драматургії Б.Шоу. Три цикли п'єс: «Неприємні п'єси», «Приємні п'єси», «П'єси для пуритан». Моральна проблематика п'єси «Пігмаліон». Дж.Джойс і література «потоку свідомості». «Джакомо Джойс». Книга «Задуми» і теорія естетики О.Вайльда. «Щасливий принц» та інші казки». «Портрет Доріана Грея» як інтелектуальний роман. *Література* [5, 7, 15, 19, 21, 22].	6
43.	**Тема 43.** Російська поезія «срібного століття». Художні відкриття «срібного століття» російської поезії. Головні мотиви та провідні символи лірики О.Блока. «Вітер далекий навіяв…», «Весно, весно, без меж і без краю…», «Незнайома», «Скіфи». Творчість Анни Ахматової – яскраве явище жіночої поезії, втілення можливостей акмеїзму. «Довкола жовтий вечір ліг», «Дав мені юнь ти сутужную». Проблематика, жанрово-стильова поліфонія, біблійні символи поеми «Реквієм». Рання лірика В.Маяковського як зразок російського футуризму. Проблематика поезій «А ви змогли б?», «Послухайте!», «Лілечко! Замість листа»). *Література* [14, 15, 19, 20, 21].	4

Продовж. додатка В

	Розділ VI. Література XX століття (6 семестр)	
44.	**Тема 44.** Літературний процес XX ст. Тоталітарні режими і література першої половини XX ст. «Масова література» як опозиція «високій літературі». Загальна характеристика літературного процесу другої половини XX ст. *Література* [5, 6, 7, 19, 20, 21, 22].	2
45.	**Тема 45.** Література Австрії. Загальний огляд австрійської літератури. Відображення глибинних суперечностей і колізій буття людини в умовах високорозвиненої цивілізації в романах Ф.Кафки «Америка», «Процес», «Палац». Ознаки експресіонізму в новелі «Перевтілення». Асоціативність лірики Р.М.Рільке. «Дуїнянські елегії», «Сонети до Орфея». Пошуки нової поетичної мови у творчості Пауля Целана. «Пісок з урн», «Фуга смерті». *Література* [5, 6, 7, 15, 20, 21].	4
46.	**Тема 46.** Література Німеччини. Тема війни в німецькій літературі. Антивоєнна творчість Е.М.Ремарка. «Три товариші». Розвиток німецької драматургії. «Епічний театр» Б.Брехта. «Матінка Кураж та її діти». «Життя Галілея». Засудження війни й фашизму у творчості Г.Белля. «Дім без господаря». «Де ти був, Адаме?». «Більярд о пів на десяту». «Подорожній, коли ти прийдеш у Спа…». *Література* [5, 6, 7, 14, 15, 20].	6
47.	**Тема 47.** Література США. Е.Хемінгуей – письменник «втраченого покоління». Відповідальність перед собою та перед історією у романах «По кому подзвін», «Фієста», «Прощавай, зброє». «Старий і море» як повість-притча. О. Генрі – майстер американської новели. Цикли новел та їх особливості на прикладі новел «Дари волхвів», «Вождь червоношкірих», «Серце Заходу», «Останній листок», «З любові до мистецтва». *Література* [5, 6, 7, 14, 15, 20].	4
48.	**Тема 48.** Література Франції. Філософські й естетичні погляди А.Камю. Інтелектуальна проза: есе «Міф про Сізіфа», «Бунтуюча людина», романи «Сторонній», «Чума», новела «Вигнання й Царство», драма «Калігула». Відчуження людини й абсурдність буття як провідні мотиви творчості Камю. *Література* [5, 6, 7, 15, 19, 20].	2
49.	**Тема 49.** Література Латиноамериканських країн. Розвиток латиноамериканської літератури в другій половині XX ст. «Магічний реалізм». Творчість Х.Л.Борхеса, Х.Кортасара, Г.Г.Маркеса. Роман «Сто років самотності» як узагальнення долі латиноамериканського континенту. Філософсько-естетичний сенс повісті «Стариган із крилами». *Література* [5, 6, 7, 14, 15, 19, 20].	2
50.	**Тема 50.** Література Росії. Загальна характеристика літературного процесу XX ст. Творчість М.Булгакова. «Майстер і Маргарита», «Дні Турбіних», «Собаче серце»). Лірика А.Вознесенського, Б.Окуджави, В.Висоцького. Роль О.Солженіцина в руйнуванні ідеологічних і літературних табу. «Архіпелаг Гулаг». «Матрьонин двір». *Література* [14, 15, 19, 20].	4
51.	**Тема 51.** Роман-антиутопія XX ст. Поняття «утопії» та «антиутопії» у світовій літературі. Зображення моделі тоталітарного суспільства в роані Д.Орвелла «1984». Письменницька доля Є.Замятіна і його роману «Ми». *Література* [5, 6, 7, 15, 19, 20].	4
52.	**Тема 52.** «Театр абсурду». Проблема ціни життя окремої людини у драмі «Візит старої дами» Д.Дюрремата. Протистояння романтично-авантюрної та обивательської затишної моделей існування у драмі М.Фріша «Санта Круз». Зображення духовної та інтелектуальної спустошеності сучасного суспільства у п'єсі «Носороги» Е.Йонеско. *Література* [8, 14, 15, 19, 20, 21, 22].	4

53.	**Тема 53.** Література постмодернізму. Філософсько-естетичні засади постмодернізму та їх вияв у художній літературі. Постмодерністська концепція митця і мистецтва в романі П.Зюскінда «Запахи». Постмодерністські ідеї і прийоми в романі У.Еко «Ім'я троянди». Художній час і простір, символіка й художня сила образів в романі К.Рансмайра «Останній світ». *Література* [8, 14, 15, 19, 20, 21, 22].	4
Всього		**140**

3.2 Зміст практичних занять

Номер теми	Тема практичного заняття	К-ть годин
	Розділ І. Антична література (1 семестр)	
2.	«Іліада» – давньогрецький героїчний епос у потрактуванні Гомера Література [2,11, 14, 18, 22, 23, 25, 26].	2
3.	«Одіссея» – давньогрецький героїчний епос у потрактуванні Гомера Література [2,11, 14, 18, 22, 23, 25, 26].	2
4.	Давньогрецька лірика Література [2,11, 14, 15, 18, 23, 25].	2
5.	«Орестея» Есхіла як одне з найвищих досягнень жанру давньогрецької трагедії Література [2,11, 14, 18, 23, 25, 26].	2
6.	Зіткнення божественного року та волі людини в трагедії Софокла «Цар Едіп» Література [2,11, 14, 18, 23, 25, 26].	2
7.	Мистецтво риторики в античному світі Література [2,11, 14, 15, 18, 23, 25].	
8.	Творчість Публія Вергілія Марона Література [2,11, 14, 18, 23, 25].	2
9.	Творчість Публія Овідія Назона Література [2,11, 14, 18, 23, 25].	2
	Розділ ІІ. Література середніх віків та Відродження (2 семестр)	2
11.	Класичний середньовічний епос Література [3, 12, 20, 21, 24, 27].	2
12.	«Роман про Трістана та Ізольду» як відображення основних ідей та естетичних ідеалів епохи Середньовіччя Література [3, 12, 20, 21, 27].	2
13.	Міська література доби Середньовіччя Література [3, 12, 20, 24, 27].	2
14.	«Божественна комедія» Данте Аліг'єрі Література [3, 12, 14, 20, 27].	2
15.	Любовна лірика у літературі Середніх віків та Відродження Література [3, 12, 20, 24, 27].	2
16.	Гуманістичний пафос роману Ф.Рабле «Гаргантюа і Пантагрюель» Література [3, 12, 15, 20, 24, 27].	2
17.	Роман М.Сервантеса «Дон Кіхот» як трагікомічний епос іспанського життя Література [3, 12, 15, 20, 27].	2
18.	Трагедія В.Шекспіра «Ромео і Джульєтта» Література [3, 12, 15, 20, 21, 27].	2
	Проблема ренесансної людини в трагедії В. Шекспіра "Гамлет" Література [3, 12, 15, 20, 21, 27].	2

Продовж. додатка В

	Розділ ІІІ. Література VII-VIII ст. (3 семестр)	
20.	“Життя – це сон” П. Кальдерона – взірець барокової драми Література [4, 10, 15, 19, 21, 22, 27].	2
21.	“Сід” П. Корнеля – зразок «високої трагедії» Література [4, 10, 15, 19, 21, 22, 27].	4
22.	«Тартюф» Ж.-Б. Мольєра як «висока комедія» Література [4, 10, 15, 19, 21, 22, 27].	2
23.	Втілення просвітницьких поглядів Д. Дефо та Дж. Свіфта в романах “Робінзон Крузо” та “Мандри Гуллівера” Література [4, 10, 15, 19, 27].	2
24.	Повість «Простодушний» як втілення філософської позиції Вольтера Література [4, 10, 14, 19, 27].	2
25.	Традиції італійської комедії масок в комедіях «Слуга двох панів» К. Гольдоні та «Любов до трьох апельсинів» К. Гоцці Література [4, 10, 14, 19].	4
	Балади Ф. Шиллера та Й.В. Гете Література [4, 10, 14, 15, 19, 27]. Трагедія Й.-В. Гете «Фауст» як вершинний твір епохи Просвітництва Література [4, 10, 14, 19, 27].	
	Розділ ІV. Література романтизму (4 семестр)	
27.	“Крихітка Цахес на прізвисько Ціннобер” Е.Т.А. Гофмана – романтична казка-новела з глибоким соціально-психологічним змістом Література [5, 9, 14, 19, 20, 27]. Протистояння митця та філістера у казці Е.Т.А. Гофмана «Золотий горнець» Література [5, 9, 14, 19, 20, 27]. “Книга пісень” Г. Гайне – видатне явище німецького та світового романтизму Література [5, 9, 14, 19, 20, 27].	6
28.	Втілення естетичних принципів романтизму у романі В. Гюго “Собор Паризької Богоматері” Література [5, 9, 14, 19, 20, 27]. Романтичні ідеали та проблема емансипації жінки у романі Жорж Санд „Індіана” Література [5, 9, 15, 19, 20, 27]. Образ байронічного героя в поемі Дж.Г. Байрона «Паломництво Чайльд Гарольда»	4
29.	Література [5, 9, 14, 19, 20, 27]. „Мазепа” Дж.Г.Байрона – історична поема про сильну особистість байронічного типу Література [5, 9, 14, 19, 20, 27]. Захоплююча інтрига – основа детективної повісті Артура Конан-Дойля «Собака Баскервілів» Література [5, 9, 15, 19, 20, 27]. Об’єктивність зображення історичного процесу і соціальних відносин у романі В. Скотта “Айвенго” Література [5, 9, 15, 19, 20, 27].	8

Продовж. додатка В

30.	Естетична досконалість збірки А. Міцкевича «Кримські сонети». Література [5, 9, 15, 19, 20]. «Пан Тадеуш, або останній наїзд на Литві» А. Міцкевича – національна епопея польської літератури Література [5, 9, 15, 19, 20]. Конрад Валленрод А. Міцкевича – "вічний образ" у світовій літературі Література [5, 9, 15, 19, 20].	6
31.	О. Пушкін – російський письменник-новатор Література [15, 19, 20]. Творчість М. Лермонтова у контексті європейського романтизму Література [15, 19, 20].	6
32.	М. Гоголь – російський і український письменник Література [15, 19, 20].	
	Засудження прагнення до збагачення як основної мети життя у творі Н. Готорна «Золото царя Мідаса» Література [5, 9, 14, 19, 20]. Поєднання комічного та жахливого у логічних новелах Е. По «Вбивство на вулиці Морг», «Викрадений лист», «Золотий жук» Література [5, 9, 15, 19, 20]. Боротьба індіанських племен проти колонізаторів у романі Ф. Купера «Звіробій» Література [5, 9, 15, 19, 20].	8
	Розділ V. Література реалізму та раннього модернізму (5 семестр)	
34.	Образ скупого в повісті О. де Бальзака «Гобсек» Література [15, 19, 20]. Зображення духовного розвитку особистості в романі Ф. Стендаля «Червоне і чорне» Література [1, 5, 14, 15, 19, 20].	4
36.	Лірика А. Фета, Ф. Тютчева, М. Некрасова Література [14, 15, 19, 20, 21, 22].	2
37.	«Злочин і кара» Ф. Достоєвського як філософський поліфонічний роман Література [14, 15, 19, 20, 22].	2
39.	Поезія французького символізму Література [5, 7, 19, 20, 21].	2
41.	Тема самоусвідомлення особистості жінки у п'єсі Г. Ібсена «Ляльковий дім» Література [15, 19, 20].	2
42.	Філософія життя, краси, насолоди й мистецтва в романі О. Вайльда «Портрет Доріана Грея» Література [5, 7, 15, 19, 21, 22].	3
43.	Відкриття «срібного століття» російської поезії. Література [14, 15, 19, 20, 21].	2
45.	Художнє вираження світобачення Ф. Кафки в новелі «Перевтілення» Література [5, 6, 7, 15, 20, 21].	2
46.	Засудження Другої світової війни у творчості Г. Белля Література [5, 6, 7, 14, 15, 20].	4
47.	Тема «втраченого покоління» в романах та Е.М. Ремарка Література [5, 6, 7, 14, 15, 20].	2
48.	Творчість Е. Хемінгуея як відображення естетичних поглядів письменника Література [5, 6, 7, 14, 15, 20].	2
49.	Роман А. Камю "Чума" як твір екзистенціалізму Література [5, 6, 7, 15, 19, 20].	2

50. 52. 53	Проблеми духовності та моралі в романі Г.Г. Маркеса «Сто років самотності» та новелі «Стариган з крилами» Література [5, 6, 7, 14, 15, 19, 20]. Філософсько-етична проблематика роману “Майстер і Маргарита” М. Булгакова Література [14, 15, 19, 20]. Алегоричний зміст творів Е. Йонеско, М. Фріша, Ф. Дюрренматта Література [8, 14, 15, 19, 20, 21, 22]. Інтертекстуальність роману К. Рансмайра “Останній світ” Література [8, 14, 15, 19, 20, 21, 22].	2 2 2
	Разом	**123**

3.3 Зміст самостійної (у т.ч. індивідуальної) роботи

Самостійна робота студентів денної форми навчання передбачає систематичне опрацювання програмового матеріалу, підготовку до практичних занять, ведення читацького щоденника, тестування, виконання індивідуальних творчих, пошукових чи дослідницьких завдань.

Керівництво самостійною роботою та контроль за виконанням індивідуальних творчих завдань здійснюється викладачем згідно з розкладом консультацій у позаурочний час.

На самостійну роботу студентам заочної форми навчання видається контрольна робота. Вимоги до її виконання, методичні вказівки, варіанти встановлюються методичними рекомендаціями до виконання контрольних робіт, які кожний студент отримує на кафедрі у період настановної сесії.

4. ТЕХНОЛОГІЇ НАВЧАННЯ

Процес навчання з дисципліни ґрунтується на використанні традиційних та сучасних технологій навчання: проблемні лекції, лекції-дискусії, лекції-творчі звіти (з елементами міжособистісної співпраці); практичні заняття (із залученням різноманітних видів групової і індивідуальної роботи); самостійна робота (індивідуальні та групові завдання).

5. МЕТОДИ КОНТРОЛЮ

Поточний контроль здійснюється під час лекційних та практичних занять, а також у дні проведення контрольних заходів, встановлених робочою програмою і графіком навчального процесу. При цьому використовуються такі методи поточного контролю:

1. Усне опитування.
2. Письмова робота.
3. Тестування.
4. Індивідуальне завдання.
5. Контрольна робота.
6. Робота з читацьким щоденником.

При виведенні підсумкової семестрової оцінки враховуються результати як поточного контролю, так і підсумкового контрольного заходу. Студент, який набрав позитивний середньозважений бал за поточну роботу і не здав підсумковий контрольний захід (іспит), вважається невстигаючим.

Продовж. додатка В

6. ОЦІНЮВАННЯ РЕЗУЛЬТАТІВ НАВЧАННЯ СТУДЕНТІВ У СЕМЕСТРІ

Кожний вид роботи з дисципліни оцінюється за ***чотирибальною*** шкалою. Семестрова підсумкова оцінка визначається як середньозважена з усіх видів навчальної роботи, виконаних і зданих ***позитивно*** з урахуванням коефіцієнта вагомості. Вагові коефіцієнти змінюються залежно від структури дисципліни і важливості окремих видів її робіт.

Оцінка, яка виставляється за практичне заняття, складається з таких елементів: усна відповідь чи письмова (контрольна) робота, тестування, індивідуальне завдання, ведення читацького щоденника.

Засвоєння студентом теоретичного матеріалу з дисципліни перевіряється тестуванням, письмовою роботою, оцінюванням індивідуальних завдань. Виконання індивідуального завдання завершується його презентацією у терміни, встановлені графіком самостійної роботи.

Оцінювання знань студентів здійснюється за такими критеріями:

Оцінка за національною шкалою	Узагальнений критерій
Відмінно	Студент глибоко і у повному обсязі опанував зміст навчального матеріалу, легко в ньому орієнтується і вміло використовує понятійний апарат; уміє пов'язувати теорію з практикою, вирішувати практичні завдання, впевнено висловлювати і обґрунтовувати свої судження. Відмінна оцінка передбачає грамотний, логічний виклад відповіді (як в усній, так і у письмовій формі), якісне зовнішнє оформлення роботи. Студент не вагається при видозміні запитання, вміє робити детальні та узагальнюючі висновки. При відповіді допустив дві–три несуттєві ***похибки***.
Добре	Студент виявив повне засвоєння навчального матеріалу, володіє понятійним апаратом, орієнтується у вивченому матеріалі; свідомо використовує теоретичні знання для вирішення практичних задач; виклад відповіді грамотний, але у змісті і формі відповіді можуть мати місце окремі неточності, нечіткі формулювання закономірностей тощо. Відповідь студента має будуватися на основі самостійного мислення. Студент у відповіді допустив дві–три ***несуттєві помилки***.
Задовільно	Студент виявив знання основного програмного матеріалу в обсязі, необхідному для подальшого навчання та практичної діяльності за професією, справляється з виконанням практичних завдань, передбачених програмою. Як правило, відповідь студента будується на рівні репродуктивного мислення, студент має слабкі знання структури курсу, допускає неточності і ***суттєві помилки*** у відповіді, вагається при відповіді на видозмінене запитання. Разом з тим набув навичок, необхідних для виконання нескладних практичних завдань, які відповідають мінімальним критеріям оцінювання і володіє знаннями, що дозволяють йому під керівництвом викладача усунути неточності у відповіді.
Незадовільно	Студент виявив розрізнені, безсистемні знання, не вміє виділяти головне і другорядне, допускається помилок у визначенні понять, перекручує їх зміст, хаотично і невпевнено викладає матеріал, не може використовувати знання при вирішенні практичних завдань. Як правило, оцінка "незадовільно" виставляється студенту, який не може продовжити навчання без додаткової роботи з вивчення дисципліни.

Продовж. додатка В

Структурування дисципліни за видами робіт і оцінювання результатів навчання студентів за ваговими коефіцієнтами

Аудиторна робота				Самостійна, індивідуальна робота		Семестровий контроль (іспит)
Усне опитування	Письмова робота	Тестування	Контрольна робота	Читацький щоденник	Індивідуальне завдання	Підсумковий контрольний захід
0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,4

Аудиторна робота				Самостійна, індивідуальна робота		Семестровий контроль (залік)
Усне опитування	Письмова робота	Тестування	Контрольна робота	Читацький щоденник	Індивідуальне завдання	Підсумковий контрольний захід
0,5	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	-

Оцінювання тестових завдань

Тематичний тест для кожного студента складається з двадцяти п’яти тестових завдань, кожне з яких оцінюється одним балом. Максимальна сума балів, яку може набрати студент, складає 25.

Оцінювання здійснюється за чотирибальною шкалою.

Відповідність набраних балів за тестове завдання оцінці, що виставляється студенту, представлена у нижченаведеній таблиці.

Сума балів за тестові завдання	1–13	14–16	17–22	23–25
Оцінка за 4-бальною шкалою	2	3	4	5

На тестування відводиться __25___ хвилин. Правильні відповіді студент записує у талоні відповідей. При цьому усі графи для відповідей мають бути заповнені цифрами, що відповідають правильним, на погляд студента, відповідям. Викладач на наступному занятті оголошує результати тестування. Тестування студент може також пройти і в он-лайн режимі у модульному середовищі для навчання MOODLE.

Якщо студент отримав негативну оцінку, то він має перездати її в установленому порядку, але обов’язково до терміну наступного контролю.

Підсумкова семестрова оцінка за національною шкалою і шкалою ЄКТС встановлюється в автоматизованому режимі після внесення викладачем усіх оцінок до електронного журналу. Співвідношення вітчизняної шкали оцінювання і шкали оцінювання ЄКТС наведені у таблиці.

Співвідношення вітчизняної шкали оцінювання і шкали оцінювання ЄКТС

Оцінка ЄКТС	Інституційна інтервальна шкала балів	Вітчизняна оцінка, критерії	
A	4,75–5,00	5	***Відмінно*** – глибоке і повне опанування навчального матеріалу і виявлення відповідних умінь та навиків
B	4,25–4,74	4	***Добре*** – повне знання навчального матеріалу з кількома незначними помилками
C	3,75–4,24	4	***Добре*** – в загальному правильна відповідь з двома-трьома суттєвими помилками
D	3,25–3,74	3	***Задовільно*** – неповне опанування програмного матеріалу, але достатнє для практичної діяльності за професією
E	3,00–3,24	3	***Задовільно*** – неповне опанування програмного матеріалу, що задовольняє мінімальні критерії оцінювання
FX	2,00–2,99	2	***Незадовільно*** – безсистемність одержаних знань і неможливість продовжити навчання без додаткових знань з дисципліни
F	0,00–1,99	2	***Незадовільно*** – необхідна серйозна подальша робота і повторне вивчення дисципліни

Продовж. додатка В

Залік виставляється, якщо середньозважений бал, який отримав студент з дисципліни, знаходиться у межах від 3,00 до 5,00 балів. При цьому за вітчизняною шкалою ставиться оцінка «зараховано», а за шкалою ЄКТС – буквене позначення оцінки, що відповідає набраній студентом кількості балів відповідно до таблиці Співвідношення.

7. ПИТАННЯ ДЛЯ САМОКОНТРОЛЮ ЗДОБУТИХ СТУДЕНТАМИ ЗНАНЬ

2 семестр (іспит)

1. Історичне значення античної літератури.
2. Цикли давньогрецьких міфів.
3. Історичні легенди Давнього Риму.
4. Гомер і «гомерівське питання».
5. Міфологічна основа «Іліади» Гомера.
6. Порівняльна характеристика образів Ахілла і Гектора (за поемою Гомера «Іліада»).
7. Історичне значення та художні особливості «Іліади» Гомера.
8. «Іліада» як військово-героїчна поема.
9. Образ Пенелопи за поемою Гомера «Одіссея».
10. Образ Одіссея за поемою Гомера «Одіссея».
11. «Одіссея» як казково-пригодницька, родинно-побутова поема.
12. Виникнення старогрецької драми та її види.
13. Давньогрецький театр.
14. Структура давньогрецької трагедії.
15. Роль хору в давньогрецькій трагедії.
16. Ідейний зміст «Орестеї» Есхіла.
17. Новаторство Есхіла (на прикладі опрацьованих трагедій).
18. Образ Антігони за трагедією Софокла «Антігона».
19. Ідейно-тематичний аналіз трагедії Софокла «Цар Едіп».
20. Особливості драматичного конфлікту трагедії Софокла «Цар Едіп».
21. Ідейне значення трагедії Софокла «Едіп у Колоні».
22. Внесок Софокла у розвиток давньогрецької трагедії.
23. Особливості драматичного конфлікту трагедії Еврипіда «Медея».
24. Значення творчості Еврипіда для подальшого розвитку театру.
25. Основні види старогрецької лірики.
26. Лірика Сапфо.
27. Лірика Тіртея.
28. Лірика Алкея.
29. Лірика Феогніда.
30. Типи давньогрецьких промов .
31. Судова промова та її структура.
32. Внесок Лісія у розвиток жанру промови.
33. Ісократ і судова промова.
34. Демосфен і його внесок в розвиток ораторського мистецтва.
35. Давньогрецький роман.
36. Особливості давньої аттичної комедії (на прикладі комедії Аристофана «Мир»)
37. Проблемно-тематичний аналіз комедій Аристофана (на вибір).
38. Походження і жанрові різновиди нової аттичної комедії.
39. Гуманістичні тенденції творчості Менандра.
40. Створення образу «скупого» у комедії Плавта «Скарб».
41. Творчість Теренція.
42. Ідейне значення поем Вергілія «Буколіки» і «Георгіки».
43. Образ Енея за поемою Вергілія «Енеїда».

Продовж. додатка В

44. Художня своєрідність поеми Вергілія «Енеїда».
45. Жанр та композиція поеми Вергілія «Енеїда».
46. Ідейно-політичні завдання «Енеїди» Вергілія.
47. Тема поета і поезії у творчості Горація.
48. Рання творчість Овідія.
49. Ідейний задум та особливості поеми «Метаморфози» Овідія.
50. Римська література пізнішої імперії.

3 семестр (залік)

1. Середньовіччя як нова культурна епоха.
2. Героїчний народний епос зрілого Середньовіччя, його характерні ознаки.
3. Реальність і фантастичні вигадки в епосі «Пісня про Роланда».
4. Характер епічного героя у «Пісні про Роланда».
5. Поняття честі та обов'язку в «Пісні про Роланда».
6. Уславлення головного героя в іспанському героїчному епосі «Пісня про Мого Сіда».
7. Тема Реконкісти в «Пісні про Мого Сіда».
8. Своєрідність німецької «Пісні про Нібелунгів» у порівнянні з іспанським та французьким героїчними народними епосами.
9. «Пісня про Нібелунгів»: сюжетні джерела та змістова своєрідність епосу.
10. Лицарська (куртуазна) література, її види та жанри.
11. Тематика й розвиток нових жанрових форм лірики провансальських трубадурів.
12. Класифікація лицарських романів.
13. Новаторство Кретьєна де Труа в розвитку жанру лицарського роману.
14. Сюжетні джерела роману «Трістан та Ізольда», їх подальша обробка й використання у світовій літературі наступних епох.
15. Міська література: причини появи, види, жанри, напрями розвитку.
16. Тематика, художні особливості фабліо та шванків.
17. Жанри сатири й дидактики в середньовічній міській літературі.
18. «Роман про Лиса» – зразок тваринного епосу в середньовічній літературі.
19. Особливості розвитку середньовічної міської лірики.
20. Шлях Рютбефа до створення нової поезії.
21. Поняття про гуманізм, його роль у розвитку ренесансної літератури.
22. Данте Аліґ'єрі – поет перехідної епохи від Середньовіччя до Відродження.
23. Ренесансні риси у книзі Данте «Нове життя».
24. Духовна еволюція головного героя твору Данте «Божественна комедія».
25. Сюжетно-композиційна своєрідність «Божественної комедії» Данте.
26. Проблема жанру і тлумачення «Божественної комедії» Данте (буквальний, алегоричний, моральний, анагогічний смисли).
27. Концепція світу за Данте і біблійна концепція
28. «Книга пісень» Ф. Петрарки – твір про витончений світ глибоких людських почуттів.
29. Багатогранність образу коханої у «Книзі пісень» Ф. Петрарки.
30. Творці жанру сонета: Ф. Петрарка і В. Шекспір: своєрідність цієї поетичної форми у кожного з них.
31. Жанрова специфіка книги Дж. Боккаччо «Декамерон».
32. Головні теми новел збірки «Декамерон» Дж. Бокаччо.
33. Памфлетна форма твору Е. Роттердамського «Похвальне слово Глупоті».
34. Сервантес та його гуманістичні ідеали.
35. Змістова і жанрова специфіка роману Сервантеса «Вигадливий ідальго Дон Кіхот Ламанчський».
36. Порівняльна характеристика образів Дон Кіхота і Санчо Пансо.

Продовж. додатка В

37. Дон Кіхот – «вічний образ» світової літератури, його соціальна та філософська сутність.
38. Специфіка жанру і побудови сюжету твору Т. Мора «Утопія».
39. Розвиток поетичних жанрів в англійській ренесансній поезії. Сонети В. Шекспіра.
40. В. Шекспір і «шекспірівське питання».
41. Основні періоди творчості В. Шекспіра.
42. Образ Прекрасної дами в ліриці трубадурів.
43. Образ Беатріче у збірці Данте «Нове життя».
44. Образ Лаури у збірці Ф. Петрарки «Канцоньєре».
45. Образ юнака і смаглявої леді в сонетах В. Шекспіра.
46. Ідейно-художні особливості комедій В. Шекспіра.
47. Історичні хроніки В. Шекспіра.
48. Своєрідність трагічного конфлікту у «високих» трагедіях В. Шекспіра.
49. Історія про Ромео і Джульєтту – «мандрівний» сюжет ренесансної літератури.
50. Проблема характеру Гамлета за трагедією В. Шекспіра.

4 семестр (залік)

1. Історико-літературний процес XVII ст.
2. Бароко, його філософські основи.
3. Творчість Педро Кальдерона – вершина літературного бароко.
4. Філософська проблематика драми Педро Кальдерона «Життя – це сон».
5. Стильові особливості драми Педро Кальдерона «Життя – це сон».
6. Класицизм – провідний напрям літератури XVII ст., його ознаки.
7. Корнель – «батько» французької класичної комедії.
8. Особливості драматичного конфлікту трагедії П. Корнеля «Сід».
9. Відхилення від канонів класицизму у трагедії П. Корнеля «Сід».
10. Характеристика ключових образів трагедії П. Корнеля «Сід».
11. Втілення в образі Сіда кращих рис громадянина своєї держави.
12. Особливості драматичного конфлікту трагедії П. Корнеля «Горацій».
13. Творчість Ж. Расіна. Естетичні погляди драматурга.
14. Трактування античного міфу в трагедії Ж. Расіна «Федра».
15. Естетичні погляди Ж.-Б. Мольєра.
16. Відображення соціальних протиріч доби абсолютизму в комедії Ж.-Б. Мольєра «Міщанин-шляхтич».
17. Гумор і сатира у зображенні головних героїв комедії Ж.-Б. Мольєра «Міщанин-шляхтич».
18. Ідейний зміст та основні конфлікти комедії Ж.-Б. Мольєра «Тартюф».
19. Характеристика ключових персонажів комедії Ж.-Б. Мольєра «Тартюф».
20. «Скнара» Ж.-Б. Мольєра як «комедія характерів».
21. Доба Просвітництва, її загальна характеристика.
22. Найвідоміші просвітителі, їх естетичні погляди.
23. Публіцистика Д. Дефо
24. Концепція людини в романі Д. Дефо «Робінзон Крузо».
25. Тема праці в романі Д. Дефо «Робінзон Крузо».
26. Публіцистика Дж. Свіфта.
27. Критика псевдонауки в романі Дж. Свіфта «Мандри Гуллівера».
28. Образ Гуллівера як втілення просвітницьких поглядів Дж. Свіфта.
29. Змалювання різних варіантів суспільного і політичного ладу в романі Дж. Свіфта «Мандри Гуллівера».
30. Засоби комічного в романі Дж. Свіфта «Мандри Гуллівера».
31. Загальна характеристика літератури Франції XVIII ст.

Продовж. додатка В

32. Вольтер – представник французького Просвітництва.
33. «Простодушний» Вольтера як філософська повість.
34. Образи Гурона та Сент-Ів за повістю Вольтера «Простодушний».
35. Проблема релігії та викриття церковної реакції в повісті Вольтера «Простодушний».
36. Сатиричне змалювання різних прошарків французького суспільства в повісті Вольтера «Простодушний».
37. Просвітницька діяльність Д.Дідро.
38. Просвітницькі погляди Ж.-Ж. Руссо.
39. «Нова Елоїза» Ж.-Ж. Руссо як сентиментальний роман.
40. Естетичні погляди Ф. Шиллера.
41. Ідейно-естетичні особливості поетичних творів Ф. Шиллера.
42. П'єса «Розбійники»: риси романтизму у драмі, художні особливості.
43. Характеристика образів головних героїв п'єси «Розбійники».
44. Тема національно-визвольної боротьби у драмі Ф. Шиллера «Вільгельм Телль».
45. Образ Вільгельма Телля за драмою Ф. Шиллера "Вільгельм Телль".
46. Естетичні погляди Й.-В.- Гете.
47. Філософська проблематика трагедії Й.-В. Гете «Фауст».
48. Трагічні долі Маргарити та Фауста (за трагедією Й.-В. Гете «Фауст»).
49. Міфологічні та біблійні мотиви у трагедії Й.-В. Гете «Фауст».
50. Порівняльна характеристика образів Фауста і Вагнера (за трагедією Й.-В. Гете «Фауст»).

5 семестр (іспит)

1. Особливості романтизму як художнього напряму, його витоки та естетичні принципи.
2. Максималізм романтичного героя, його своєрідність.
3. Своєрідність романтичного стилю Е.Т.А. Гофмана.
4. Філософський сенс повісті-казки «Малюк Цахес на прізвисько Циннобер», його сатирико-метафоричний зміст.
5. Філістери та ентузіасти у творах Е.Т.А. Гофмана як віддзеркалення форм буття людини.
6. Г. Гайне як представник пізнього німецького романтизму.
7. Основні мотиви, особливості композиції «Книги пісень» Г. Гайне.
8. Художньо-естетичний аналіз улюбленого віршу Г. Гайне.
9. Проблема емансипації в романах Ж. Санд на прикладі образу улюбленої героїні.
10. Естетичні погляди Ж. Санд.
11. В. Гюго – теоретик романтизму, естетичні погляди.
12. Основні ідеї передмови В. Гюго до драми «Кромвель».
13. Втілення новаторських принципів В. Гюго в романі «Собор Паризької Богоматері».
14. Естетичні погляди В. Гюго.
15. Морально-філософська проблематика роману В. Гюго «Знедолені».
16. А. Міцкевич – виразник інтересів польського народу, естетичні погляди.
17. Роль системи образів роману В. Гюго «Собор Паризької Богоматері» у здійсненні ідейного задуму роману.
18. «Собор Паризької Богоматері» В. Гюго як історичний роман.
19. Образ ліричного героя «Кримських сонетів» А. Міцкевича.
20. Провідні теми і мотиви «Кримських сонетів» А. Міцкевича.
21. Образ головного героя в поемі А. Міцкевича «Конрад Валленрод».
22. Втілення романтичних ідеалів в поемі «Дзяди» А. Міцкевича.
23. Естетичні засади романтизму в збірці «Балади і романси» А. Міцкевича.
24. Тема національно-визвольної боротьби в поемі «Гражина» А. Міцкевича.
25. Внесок А. Конан-Дойля в розвиток англійської та світової літератури.

Продовж. додатка В

26. Сюжет та композиція поеми Дж. Байрона «Паломництво Чайльд Гарольда».
27. Своєрідність байронічного героя.
28. Роль пейзажів в поемі Дж. Байрона «Паломництво Чайльд Гарольда».
29. Образ Чайльд Гарольда за поемою Дж.Байрона «Паломництво Чайльд Гарольда».
30. Особливості поетики «східних» поем.
31. Обрах байронічного героя в поемі Дж. Байрона «Гяур».
32. Естетичні погляди Дж. Байрона.
33. Фантастика та реальність у казці Е.Т.А. Гофмана «Золотий горнець».
34. Жанрова форма та композиційна структура роману М. Лермонтова «Герой нашого часу».
35. Інтимна лірика О. Пушкіна.
36. Характеристика образу Онєгіна за романом у віршах О. Пушкіна.
37. Народна казка і казки О. Пушкіна.
38. Художньо-естетичний аналіз поезії М. Лермонтова «На дорогу йду я в самотині».
39. Романтичні та реалістичні тенденції в романі «Герой нашого часу» М. Лермонтова.
40. Основні мотиви лірики М. Лермонтова.
41. Естетичні пошуки поетів-романтиків.
42. Печорін і байронічний герой.
43. Злободенність тематики та жанрове розмаїття творів М. Гоголя.
44. Елементи романтизму і реалізму в оповіданнях із збірки М. Гоголя «Вечори на хуторі поблизу Диканьки».
45. Пошуки первинних основ національної української культури у збірці М. Гоголя «Вечори на хуторі біля Диканьки».
46. Уособлення загальнонародної долі в образі Тараса Бульби та його синів («Тарас Бульба» М. Гоголя).
47. Роль композиції в розкритті авторського задуму поеми Дж. Байрона «Паломництво Чайльд Гарольда».
48. Картини побуту і звичаїв запорожців в повісті «Тарас Бульба» М. Гоголя.
49. Новаторство новелістики Е. По
50. Роль романтизму в розвитку літератури США.

8. МЕТОДИЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ

Навчальний процес з дисципліни «Історія зарубіжної літератури» повністю і в достатній кількості забезпечений необхідною навчально-методичною літературою.

9. РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА

Основна

1. Анненкова О.С. Зарубіжна література XIX століття: європейська реалістична проза 1830-1880-х років. Київ : Знання України, 2006. 437 с.
2. Антична література: навч. посіб. для студ. ВНЗ / В.М. Миронова, О.Г. Михайлова, І.П. Мегела [та ін.]. Київ: Либідь, 2005. 488 с.
3. Давиденко Г.Й., Акуленко В.Л. Історія зарубіжної літератури середніх віків та доби Відродження : навчальний посібник. Київ: Центр учбової літератури, 2007. 248 с.
4. Давиденко Г.Й. Історія зарубіжної літератури XVII-XVIII ст.: навч. посіб. Київ: Центр учб. літ, 2007. 249 с.
5. Давиденко Г.Й., Чайка О.М. Історія зарубіжної літератури XIX-початку XX століття: навч. посіб. Київ: Центр учб. л-ри, 2011. 399 с.
6. Давиденко Г.Й., Стрельчук Г.М., Гричаник Н.І. Історія зарубіжної літератури XX ст.: навчальний посібник. Київ: Центр учбової літератури, 2008. 504 с.

Продовж. додатка В

7. Історія зарубіжної літератури XX ст.: навч. посіб. / за ред. В.І. Кузьменка. Київ: Академія, 2010. 494 с.
8. Історія новітньої зарубіжної літератури: навчальний посібник / Г.Й. Давиденко, О.М. Чайка, Н.І. Гричаник, М.О. Кушнєрьова. Київ: Центр учбової літератури, 2008. 274 с.
9. Наливайко Д.С., Шахова К.О. Зарубіжна література XIX сторіччя. Доба романтизму: підручник. Київ: Заповіт, 1997. 422 с.
10. Ніколенко О.М. Бароко. Класицизм. Просвітництво. Харків: Ранок, 2003. 234 с.
11. Пащенко В.І., Пащенко Н.І. Антична література: підруч. для студ. ВНЗ. Київ: Либідь, 2001. 718 с.
12. Шаповалова М.С., Рубанова Г.Л., Моторний В.А. Історія зарубіжної літератури. Середні віки та Відродження. Київ: Вища школа, 1982. 440 с.

Допоміжна

13. Давиденко Г.Й. Історія західноєвропейської літератури раннього і зрілого Середньовіччя: навчальний посібник. Суми: Університетська книга, 2006. 261 с.
14. Зарубіжні письменники: енциклопедичний довідник. Т.1: А-К. Тернопіль: Богдан, 2006. 824 с.
15. Зарубіжні письменники: енциклопедичний довідник. Т. 2 : Л-Я. Тернопіль: Богдан, 2006. 864 с.
16. Карпенко Ю. Концептуалізація власних назв у художньому творі. Записки з ономастики. Одеса: Астропринт, 2002. Вип. 6. С. 80-88.
17. Крупа М. Лінгвістичний аналіз художнього тексту: навч. посіб. Тернопіль, 2005. 316 с.
18. Кун М.А. Легенди і міфи Стародавньої Греці. Київ: Мистецтво, 1996. 472 с.
19. Лексикон загального та порівняльного літературознавства / за ред. А. Волкова та ін. Чернівці: Золоті Литаври, 2001. 636 с.
20. Літературознавчий словник-довідник / за ред. Р.Т. Гром'яка та ін. Київ: ВЦ «Академія», 2007. 752 с.
21. Мовчан В.С. Естетика: навчальний посібник. Київ: Знання, 2011. 527 с.
22. Папушина В.А. Естетичні аспекти зарубіжної і української літератури: навчальний посібник. Хмельницький: ХмЦНП, 2014. 126 с.
23. Парандовський Я. Міфологія. Вірування та легенди стародавніх греків і римлян. Київ: Молодь, 1977. 231 с.
24. Рубанова Г.Л. Історія світової літератури. Західноєвропейське Середньовіччя (III-XIV ст.). Львів: ПАІС, 2004. 144 с.
25. Султанов Ю.І. У світі античної літератури: давньогрецька література. Література стародавнього Риму: посібн. для вчителя. Харків: Ранок, 2002. 112 с.
26. Фразеологічний словник української мови / уклад. В.М. Білоножен та ін. Київ: Наук. думка, 1993. 982 с
27. Шалагінов Б. Зарубіжна література від античності до початку XIX сторіччя: іст.-естет. нарис: навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. Київ: Академія, 2004. 355 с.

Продовж. додатка В

В.3 Робоча програма навчальної дисципліни «Естетичні аспекти зарубіжної і української літератури»

Хмельницький національний університет

“ЗАТВЕРДЖУЮ”
Декан факультету
_____ Л. Л. Станіславова
“___” _____ 2019 р.

РОБОЧА ПРОГРАМА НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

Естетичні аспекти зарубіжної і української літератури
Назва

Галузь знань 03 – гуманітарні науки
Спеціальність – 014 – Середня освіта (Українська мова і література)
Спеціалізація – англійська мова
Шифр дисципліни ВВ1
Статус дисципліни: варіативна
Факультет – гуманітарно-педагогічний
Кафедра – української філології

Форма навчання	Курс	Семестр	Загальне навантаження		Кількість годин						Курсовий проект	Курсова робота	Вид семестрового контролю	
					Аудиторні заняття				Індивідуальна робота студента	Самостійна робота студента				
			Європейські кредити	Години	Всього	Лекції	Лабораторні роботи	Практичні заняття					Залік	Іспит
ДФН	IV	8	2,0	72	26	13	-	13		46			+	

Робоча програма складена на основі освітньо-професійної програми підготовки бакалаврів

Програма складена _____ _____Папушиною В.А._____
Підпис(и) Ініціали, прізвище викладача(ів)

Схвалена на засіданні кафедри Української філології

Протокол від ___ _____201___ №_____

Зав. кафедри української філології _____ _____
Підпис Ініціали, прізвище

Робоча програма розглянута та схвалена Вченою радою гуманітарно-педагогічного факультету

Голова Вченої ради _____ _____
Підпис Ініціали, прізвище

Хмельницький 2019

Продовж. додатка В

2. ВСТУП

Дисципліна "Естетичні аспекти зарубіжної і української літератури" займає важливе місце у підготовці бакалаврів зі спеціальності «Філологія. Українська мова і література».

Підготовка сучасного спеціаліста для освітньої галузі неможлива без поглибленого вивчення та глибокого опанування загальнокультурних цінностей людства. Важливим кроком у цьому є знайомство з найвидатнішими зразками світової та української літератури, що стали класичними та мають величезний естетичний вплав на загальнокультурний розвиток людства. Усвідомлення основних тенденцій поступу світового літературного процесу неможливе без компаративного вивчення культурних надбань західноєвропейських та вітчизняних майстрів слова. Гуманістичний світогляд, поетизація людини, утвердження позитивних естетичних ідеалів, спільність тем та ідей, національна неповторність – це те, що єднає українську літературу з світовою.

Отже, **мета дисципліни** – опанування студентами визначних здобутків української та зарубіжної літератури на етапах розвитку світового літературного процесу від античності до постмодернізму, вдосконалення вмінь та навичок літературознавчого аналізу, актуалізація естетичних аспектів на основі компаративних зіставлень, формування духовно-ціннісних орієнтирів особистості, прищеплення студентам навичок самостійної та дослідницької роботи.

Предмет дисципліни. Вивчення етапів літературного процесу та монографічний розгляд творчості митців, які найбільш характерно представляють естетичні пошуки тієї чи іншої доби. Головна увага зосереджена на компаративному вивченні творів української та зарубіжної літератури, які мають дотичні риси.

Завдання дисципліни. Опанування студентами складними мистецькими процесами та естетичними відкриттями кожної літературної доби та літературного напряму, формування традицій, що визначили розвиток духовного буття народів в мистецтві, літературі і культурі.

Результати навчання. Студент, який успішно завершив вивчення дисципліни, повинен володіти знаннями про
- основні етапи розвитку літератури та естетичні відкриття від античності до сучасності;
- специфіку творчого доробку найвизначніших авторів, їх внесок у подальше становлення літературних напрямів, течій, художніх та естетичних форм відтворення дійсності;
- спільну роль зарубіжної та української літератури в становленні та розвиткові світового літературного процесу;
- твори видатних представників кожної літературної епохи у їх компаративному зіставленні.

уміти:
- орієнтуватись у взаємозв’язках української та зарубіжної літератури, визначати їх спільні естетичні аспекти та відкриття;
- аналізувати твори з урахуванням їх художньої, естетичної, ідейної цілісності та авторської позиції, продиктованої часом;
- зіставляти твори української та зарубіжної літератури, що мають дотичні риси;
- поглиблювати знання з питань розвитку літературного процесу, розвивати творчу думку, збагачувати арсенал мовних засобів літературознавчими термінами;
- опрацьовувати критичні статті, рецензії, твори інших видів мистецтва;
- зіставляти різні погляди в процесі компаративного аналізу твору, давати творам естетичну оцінку, доводити власну думку про твір;
- користуватися додатковою літературою, зокрема літературними енциклопедіями та словниками літературознавчих термінів

Продовж. додатка В

2. СТРУКТУРА ЗАЛІКОВИХ КРЕДИТІВ ДИСЦИПЛІНИ

Назва теми	Кількість годин, відведених на:		
	лекції	практичні заняття	самостійну роботу
Тема 1. Вступ. Естетика античності	1	2	6
Тема 2.Зміна світоглядних та естетичних систем у добу бароко	2	2	6
Тема 3. Естетичні концепції класицизму та Просвітництва	2	2	6
Тема 4. Естетика романтизму	2	2	6
Тема 5.Естетико-художні здобутки доби реалізму	2	2	6
Тема 6. Естетика модернізму в драматургії	2	3	6
Тема 7.Структурний переворот в естетичній свідомості представників літератури постмодернізму	2		10
Разом за 8 семестр	**13**	**13**	**46**

3. ПРОГРАМА НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

3.1. Зміст лекційного курсу

№ теми	Перелік тем лекцій, їх анотації	К-ть годин
1.	**Тема 1. Вступ. Естетика античності.** Естетичні надбання античності – невичерпна скарбниця для наступних літературних епох. Давньогрецька міфологія як джерело натхнення митців. Давньоукраїнська міфологія, її спільні функціональні риси з античною. Рецепція міфологічних образів та сюжетів в окремих літературних творах. *Література* [1,46-47, 367-370; 2,51-53; 3,421-426, 797-805; 4,27-31, 333-338].	1
2.	**Тема 2. Зміна світоглядних та естетичних систем у добу бароко.**Бароко, його основні ознаки. Специфіка розвитку українського літературного бароко. Кальдерон де ла Барка – творець естетики бароко. Г.Сковорода – письменник нової філософії світобачення. Типологічна спорідненість поезій Г.Сковороди та драми Кальдерона де ла Барки «Життя – це сон». *Література* [1,145-152; 2,705-798].	2
3.	**Тема 3. Естетичні концепції класицизму та Просвітництва.**Особливості класицизму як літературного напряму. «Сід» П.Корнеля та «Володимир» Ф.Прокоповича: спільне та відмінне в художньому потрактуванні ідей часу. Загальна характеристика доби Просвітництва. Естетика просвітницького реалізму у філософській повісті Вольтера «Простак» та п'єсі І.Котляревського «Наталка Полтавка». *Література* [1,110-118, 199-208; 2,306-309, 787-791; 4,249-253, 450-451].	2

Продовж. додатка В

4.	**Тема 4. Естетика романтизму.**Художні принципи романтизму. Особливості становлення та розвитку українського романтизму. Українські чинники формування таланту М.Гоголя. Літературна діяльність Є.Гребінки. Аналіз повісті М.Гоголя «Тарас Бульба» та роману Є.Гребінки «Чайковський» крізь призму романтичного ідеалу. *Література* [1,220-231, 238-349; 2, 386-393; 4,498-502].	2
5.	**Тема 5. Естетико-художні здобутки доби реалізму.** Формування основних естетичних принципів реалізму. Жанрово-стильова специфіка реалізму в національних літературах. Ідейні та художні відкриття романів І.Нечуя-Левицького «Хмари» та І.Тургенєва «Батьки і діти». Національні ідеали в збірці оповідань І.Тургенєва «Нотатки мисливця» та романі І.Нечуя-Левицького «Хмари». *Література* [1,353-384; 3,635-638; 4,467-471].	2
6.	**Тема 6. Естетика модернізму в драматургії.**Новаторські естетичні принципи літератури західноєвропейського та українського модернізму. Нова драма межі XIX-XX ст. Пошуки істинного в мистецтві в п'єсі Г.Гауптмана «Потонулий дзвін». Джерела творчого натхнення та витоки геніальності митця в п'єсі Лесі Українки «У пущі». *Література* [1,334-410; 2,350-355; 4,342-343].	2
7.	**Тема 7. Структурний переворот в естетичній свідомості представників літератури постмодернізму.**1. Естетика постмодернізму. Особливості постмодерністичної прози Ю.Андруховича. Оригінальність постмодерного світобачення в творах австрійського письменника К.Рансмайра. Моральна проблематика романів Ю.Андруховича «Дванадцять обручів» та К.Рансмайра «Останній світ». *Література* [3,400-403; 4,433-435; 5,5-29].	2
	Разом за 8 семестр	**13**

Продовж. додатка В

3.2 Зміст практичних занять

Номер теми	Тема практичного заняття	К-ть годин
1.	*Практичне заняття 1* **Рецепція міфологічних образів та сюжетів у літературних творах** 1. Використання імен Велеса, Стрибога, Дажбога та інших язичницьких богів як засіб творення неповторного поетичного світу у «Слові про похід Ігорів». 2. Створення парадоксального сюжету за допомогою міфу про Пігмаліона в п'єсі Б.Шоу «Пігмаліон». 3. Античний міф як засіб розкриття теми митця і мистецтва в «Сонетах до Орфея» Р.М.Рільке. 4. Естетичні особливості трансформації образів давньоукраїнських міфів в «Лісовій пісні» Лесі Українки. 5. Давньогрецький міф про Кентавра як нагадування людству про вічні цінності в романі Дж.Апдайка «Кентавр». *Література* [5, 7, 8, 9. 10, 14, 24, 37, 39, 47, 48, 49].	2
2.	*Практичне заняття 2* **Віддзеркалення естетики бароко у п'єсі П.Кальдерона «Життя – це сон» та поезіях Г.Сковороди** 1. Окресліть спільні і відмінні естетичні погляди на людину у творах Г.Сковороди і Педро Кальдерона. 2. Як збагатив філософські концепції людини барокової доби Педро Кальдерон в драмі «Життя – це сон» образом Сехізмундо? 3. З'ясуйте символічне значення мотиву блукання в поезіях Г.Сковороди та драмі П.Кальдерона «Життя – це сон»? 4. Визначіть прояви специфічних рис українського бароко в поезіях збірки «Сад божественних пісень» Г.Сковороди. 5. Узагальніть естетичні відкриття Педро Кальдерона та Г.Сковороди, що стали надбанням наступних літературних епох. *Література* [6, 12, 20, 23, 28, 34, 36, 40, 45, 46, 50, 53, 58, 59, 62].	2
3.	*Практичне заняття 3* **Втілення естетичних концепцій доби в класицистичних трагедіях «Сід» П.Корнеля та «Володимир» Ф.Прокоповича і творах просвітницького реалізму - «Простак» Вольтера та «Наталка Полтавка» І.Котляревського** 1. Знайти спільні для трагедій П.Корнеля «Сід» та Ф.Прокоповича «Володимир» відступи від правил класицизму. 2. Як з точки зору естетики класицизму змодельовані характери головних героїв п'єс П.Корнеля «Сід» та Ф.Прокоповича «Володимир»? 3. Простежити за текстом творів П.Корнеля «Сід» та Ф.Прокоповича «Володимир» як мова, якою вони написані, відповідає вимогам теорії трьох стилів. 4. Які суспільні вади стали об'єктом критики Вольтера та І.Котляревського? Яку позитивну альтернативу вони пропонують? 5. Поясніть значення фіналів філософської повісті «Простак» та драми І.Котляревського «Наталка Полтавка». У чому відмінність авторського розуміння мети життя героїв? *Література* [2, 3, 26, 27, 30, 32, 41, 42, 43, 61, 63].	2

Продовж. додатка В

4.	*Практичне заняття 4* **Естетика романтизму в змалюванні романтичного героя в повісті М.Гоголя «Тарас Бульба» та романі Є.Гребінки «Чайковський»** 1. Які українські чинники вплинули на формування таланту та естетичних поглядів М.Гоголя і Є.Гребінки? 2. Проаналізуйте епіграфи до розділів повісті Є.Гребінки «Чайковський», поясніть їх ідейно-естетичне значення для розкриття теми. 3. Зробіть порівняльний аналіз опису Запорізької Січі у творах М.Гоголя та Є.Гребінки. Що знаходиться в центрі уваги обох авторів? 4. Схарактеризуйте естетичний ідеал борця за волю українського народу від іноземних загарбників на прикладі образу Тараса Бульби. 5. За романом «Чайковський» опишіть, яким постає в уяві Є.Гребінки його далекий предок. 6. Наведіть приклади і поясніть особливості імен, якими називали запорожці побратимів за творами М.Гоголя та Є.Гребінки. Чому втрачена їх етимологія сьогодні? *Література* [15, 17, 18, 35, 54, 57].	2
5.	*Практичне заняття 5* **Народні джерела духовності в романі Нечуя-Левицького «Хмари» та збірці оповідань І.Тургенєва «Нотатки мисливця»** 1. Краса змалювання людини праці, господаря на своїй землі на прикладі образів Топилки, Масюка, Сухобруса у романі І.Нечуя-Левицького «Хмари». 2. Образи носіїв глибини народної мудрості в оповіданнях І.Тургенєва: «Хорь і Калинич», «Касьян із Красивої Мечі». 3. Нові принципи естетико-художнього зображення жіночих образів в реалістичних творах на прикладі оповідання І.Тургенєва «Єрмолай і мірошничиха». 4. Зображення внутрішньої та зовнішньої краси жінки на прикладі образу Високої Ликерії Петрівни у романі І.Нечуя-Левицького «Хмари». 5. Поетичні картини природи як засіб пробудження високих людських почуттів у противагу сірій буденності у романі І.Нечуя-Левицького «Хмари». 6. Роль пісні в житті народу в оповіданні І.Тургенєва «Співаки» як свідчення прагнень людської душі до краси і досконалості. *Література* [1, 4, 21, 29, 33, 38].	2

Продовж. додатка В

6.	*Практичне заняття 6* **Тема митця і мистецтва у драмах Лесі Українки «У пущі» та Г.Гауптмана «Потонулий дзвін»** 1. Сутність естетичних пошуків творцями «нової драми» на межі XIX-XX ст. 2. Які спільні естетичні відкриття Лесі Українки та Г.Гауптмана в царині драматичного мистецтва? 3. Розкрийте конфлікт митця і юрби в розумінні краси мистецтва в п'єсі «Потонулий дзвін» Г.Гауптмана. 4. Охарактеризуйте образ Гейнріха в п'єсі «Потонулий дзвін» Г.Гауптмана як вираз естетичного ідеалу героя автором. 5. Дослідіть природу творчого натхнення та витоків геніальності митця в п'єсі Лесі Українки «У пущі». *Література* [11, 13, 16, 19, 22, 25, 31, 44, 51, 52, 55, 56, 60].	3
	Разом за 8 семестр	**13**

3.3 Зміст самостійної (у т.ч. індивідуальної) роботи

Самостійна робота студентів полягає у систематичному опрацюванні програмового матеріалу, підготовці до практичних занять, ведення читацького щоденника, тестування з теоретичного матеріалу, виконанні індивідуальних творчих, пошукових чи дослідницьких завдань. Керівництво самостійною роботою та контроль за виконанням індивідуальних творчих завдань та досліджень здійснюється викладачем згідно з розкладом консультацій у позаурочний час.

4. ТЕХНОЛОГІЇ НАВЧАННЯ

Процес навчання з дисципліни ґрунтується на використанні традиційних та сучасних технологій, зокрема: проблемні лекції, лекції-дискусії, лекції-творчі звіти (з елементами міжособистісної співпраці); практичні заняття (із залученням різноманітних видів групової і індивідуальної, аудиторної і позааудиторної роботи; використанням морфологічного і синектичного аналізів), самостійна робота (індивідуальні та групові завдання) і мають за мету – оволодіння студентами навичками літературознавчого аналізу, самостійної, дослідницької та творчої діяльності для самовираження особистості.

5. МЕТОДИ КОНТРОЛЮ

Поточний контроль здійснюється під час лекційних та практичних занять, а також у дні проведення контрольних заходів, встановлених робочою програмою і графіком навчального процесу. При цьому використовуються такі методи поточного контролю:

1. Усне опитування.
2. Письмова робота.
3. Тестування.
4. Індивідуальне завдання.
5. Контрольна робота.
6. Робота з читацьким щоденником.

При виведенні підсумкової семестрової оцінки враховуються результати як поточного контролю, так і підсумкового контрольного заходу. Студент, який набрав позитивний середньозважений бал за поточну роботу і не здав підсумковий контрольний захід (іспит), вважається невстигаючим.

Продовж. додатка В

6. ОЦІНЮВАННЯ РЕЗУЛЬТАТІВ НАВЧАННЯ СТУДЕНТІВ У СЕМЕСТРІ

Кожний вид роботи з дисципліни оцінюється за ***чотирибальною*** шкалою. Семестрова підсумкова оцінка визначається як середньозважена з усіх видів навчальної роботи, виконаних і зданих ***позитивно*** з урахуванням коефіцієнта вагомості. Вагові коефіцієнти змінюються залежно від структури дисципліни і важливості окремих видів її робіт.

Оцінка, яка виставляється за практичне заняття, складається з таких елементів: усне опитування студентів чи письмова робота, індивідуальне випереджувальне завдання; знання теоретичного матеріалу з теми; володіння необхідною термінологією.

Засвоєння студентом теоретичного матеріалу з дисципліни оцінюється тестуванням, оцінюванням індивідуальних випереджувальних завдань. Виконання індивідуального завдання завершується його презентацією у терміни, встановлені графіком самостійної роботи.

Оцінювання знань студентів здійснюється за такими критеріями:

Оцінка за національною шкалою	Узагальнений критерій
Відмінно	Студент глибоко і у повному обсязі опанував зміст навчального матеріалу, легко в ньому орієнтується і вміло використовує понятійний апарат; уміє пов'язувати теорію з практикою, вирішувати практичні завдання, впевнено висловлювати і обґрунтовувати свої судження. Відмінна оцінка передбачає грамотний, логічний виклад відповіді (як в усній, так і у письмовій формі), якісне зовнішнє оформлення роботи. Студент не вагається при видозміні запитання, вміє робити детальні та узагальнюючі висновки. При відповіді допустив дві–три несуттєві ***похибки***.
Добре	Студент виявив повне засвоєння навчального матеріалу, володіє понятійним апаратом, орієнтується у вивченому матеріалі; свідомо використовує теоретичні знання для вирішення практичних задач; виклад відповіді грамотний, але у змісті і формі відповіді можуть мати місце окремі неточності, нечіткі формулювання закономірностей тощо. Відповідь студента має будуватися на основі самостійного мислення. Студент у відповіді допустив дві–три ***несуттєві помилки***.
Задовільно	Студент виявив знання основного програмного матеріалу в обсязі, необхідному для подальшого навчання та практичної діяльності за професією, справляється з виконанням практичних завдань, передбачених програмою. Як правило, відповідь студента будується на рівні репродуктивного мислення, студент має слабкі знання структури курсу, допускає неточності і ***суттєві помилки*** у відповіді, вагається при відповіді на видозмінене запитання. Разом з тим набув навичок, необхідних для виконання нескладних практичних завдань, які відповідають мінімальним критеріям оцінювання і володіє знаннями, що дозволяють йому під керівництвом викладача усунути неточності у відповіді.
Незадовільно	Студент виявив розрізнені, безсистемні знання, не вміє виділяти головне і другорядне, допускається помилок у визначенні понять, перекручує їх зміст, хаотично і невпевнено викладає матеріал, не може використовувати знання при вирішенні практичних завдань. Як правило, оцінка "незадовільно" виставляється студенту, який не може продовжити навчання без додаткової роботи з вивчення дисципліни.

Структурування дисципліни за видами робіт і оцінювання результатів навчання студентів денної форми навчання у семестрі за ваговими коефіцієнтами

Усне опитування	Письмова робота	Індивідуальне завдання	Читацький щоденник	Тестування	Контрольна робота	Семестровий контроль
ВК: 0,3	**0,2**	**0,1**	**0,1**	**0,2**	**0,1**	**залік**

Продовж. додатка В

Оцінювання тестових завдань

Тематичний тест для кожного студента складається з двадцяти п'яти тестових завдань, кожне з яких оцінюється одним балом. Максимальна сума балів, яку може набрати студент, складає 25.

Оцінювання здійснюється за чотирибальною шкалою.

Відповідність набраних балів за тестове завдання оцінці, що виставляється студенту, представлена у нижченаведеній таблиці.

Сума балів за тестові завдання	1–13	14–16	17–22	23–25
Оцінка за 4-бальною шкалою	2	3	4	5

На тестування відводиться __25___ хвилин. Правильні відповіді студент записує у талоні відповідей. При цьому усі графи для відповідей мають бути заповнені цифрами, що відповідають правильним, на погляд студента, відповідям. Викладач на наступному занятті оголошує результати тестування. Тестування студент може також пройти і в он-лайн режимі у модульному середовищі для навчання MOODLE.

Якщо студент отримав негативну оцінку, то він має перездати її в установленому порядку, але обов'язково до терміну наступного контролю.

Підсумкова семестрова оцінка за національною шкалою і шкалою ЄКТС встановлюється в автоматизованому режимі після внесення викладачем усіх оцінок до електронного журналу. Співвідношення вітчизняної шкали оцінювання і шкали оцінювання ЄКТС наведені у таблиці.

Співвідношення вітчизняної шкали оцінювання і шкали оцінювання ЄКТС

Оцінка ЄКТС	Інституційна інтервальна шкала балів	Вітчизняна оцінка, критерії	
A	4,75–5,00	5	***Відмінно*** – глибоке і повне опанування навчального матеріалу і виявлення відповідних умінь та навиків
B	4,25–4,74	4	***Добре*** – повне знання навчального матеріалу з кількома незначними помилками
C	3,75–4,24	4	***Добре*** – в загальному правильна відповідь з двома-трьома суттєвими помилками
D	3,25–3,74	3	***Задовільно*** – неповне опанування програмного матеріалу, але достатнє для практичної діяльності за професією
E	3,00–3,24	3	***Задовільно*** – неповне опанування програмного матеріалу, що задовольняє мінімальні критерії оцінювання
FX	2,00–2,99	2	***Незадовільно*** – безсистемність одержаних знань і неможливість продовжити навчання без додаткових знань з дисципліни
F	0,00–1,99	2	***Незадовільно*** – необхідна серйозна подальша робота і повторне вивчення дисципліни

Залік виставляється, якщо середньозважений бал, який отримав студент з дисципліни, знаходиться у межах від 3,00 до 5,00 балів. При цьому за вітчизняною шкалою ставиться оцінка «зараховано», а за шкалою ЄКТС – буквене позначення оцінки, що відповідає набраній студентом кількості балів відповідно до таблиці Співвідношення.

7. ПИТАННЯ ДЛЯ САМОКОНТРОЛЮ ЗДОБУТИХ СТУДЕНТАМИ ЗНАНЬ

1. Вплив естетичних надбань на наступні літературні епохи.
2. Давньогрецька міфологія.
3. Давньоукраїнська міфологія, її спільні функціональні риси з античною.

4. Рецепція міфологічних образів та сюжетів у творах Лесі Українки «Лісова пісня», Б.Шоу «Пігмаліон», Дж.Апдайка «Кентавр».
5. Бароко, його основні ознаки.
6. Специфіка розвитку українського літературного бароко.
7. Кальдерон де ла Барка – творець нової естетики бароко.
8. Г.Сковорода – письменник нової філософії світобачення.
9. Типологічна спорідненість поезій Г.Сковороди та драми Кальдерона де ла Барки «Життя – це сон».
10. Особливості класицизму як літературного напряму.
11. «Сід» П.Корнеля та «Володимир» Ф.Прокоповича: спільне та відмінне в художньому потрактуванні ідей часу.
12. Загальна характеристика доби Просвітництва.
13. Естетика просвітницького реалізму у філософській повісті Вольтера «Простак» та п'єсі І.Котляревського «Наталка Полтавка».
14. Художні принципи романтизму.
15. Особливості становлення та розвитку українського романтизму.
16. Українські чинники формування таланту М.Гоголя.
17. Літературна діяльність Є.Гребінки.
18. Аналіз повісті М.Гоголя «Тарас Бульба» та роману Є.Гребінки «Чайковський» крізь призму романтичного ідеалу.
19. Основні естетичні принципи реалізму.
20. Жанрово-стильова специфіка реалізму в національних літературах.
21. Соціальна проблематика романів І.Нечуя-Левицького «Хмари» та І. Тургенєва «Батьки і діти».
22. Національні ідеали в збірці оповідань І.Тургенєва «Нотатки мисливця» та романі І.Нечуя-Левицького «Хмари».
23. Новаторські принципи літератури західноєвропейського та українського модернізму.
24. Новаторство в драматургії межі XIX-XX ст.
25. Пошуки істинного в мистецтві в п'єсі Г.Гауптмана «Потонулий дзвін».
26. Джерела творчого натхнення та витоки геніальності митця в п'єсі Лесі Українки «У пущі».
27. Естетика постмодернізму.
28. Особливості постмодерністичної прози Ю.Андруховича.
29. Оригінальність світобачення в творах австрійського письменника К. Рансмайра.
30. Моральна проблематика романів Ю.Андруховича «Дванадцять обручів» та К.Рансмайра «Останній світ».

8. МЕТОДИЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ

Навчальний процес з дисципліни «Естетичні аспекти зарубіжної і української літератури» повністю і в достатній кількості забезпечений необхідною навчально-методичною літературою. Зокрема, підготовлено і видано:

- Папушина В.А. Естетичні аспекти зарубіжної і української літератури : навчальний посібник / В.А.Папушина. – Хмельницький, 2014. – 128 с.

Структура видання враховує необхідні складники для успішного засвоєння знань з навчальної дисципліни «Естетичні аспекти зарубіжної і української літератури» як під час домашньої роботи, так і на практичних заняттях.

Матеріали, що входять до посібника, поглиблять знання студентів з історії зарубіжної і української літератури, отримані у школі, збагатять новою літературознавчою термінологією, сформують навики компаративного вивчення літератури, а також посприяють створенню власного естетичного ідеалу та стійкого імунітету до низькопробного мистецтва.

Продовж. додатка В

Досягненню поставленої мети, крім лекційного матеріалу, сприятимуть питання для самоконтролю, завдання для самостійної роботи, практичні заняття, короткий терміноголічний словник, список основної і додаткової літератури, рекомендованої для опрацювання.

10. РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА

1. Єфремов С. О. Історія українського письменства. К.: Феміна, 1995. 686 с.
2. Зарубіжні письменники: енциклопедичний довідник. Т. 1: А–К. Тернопіль: Богдан, 2005. 824 с.
3. Зарубіжні письменники: Енциклопедичний довідник. Т. 2: Л–Я. Тернопіль: Богдан, 2005. 864 с.
4. Лексикон загального та порівняльного літературознавства / за ред. А. Волкова та ін. Чернівці: Золоті Литаври, 2001. 636 с.
5. Харчук Р. Сучасна українська проза : постмодерний період. Київ: Академія, 2008. 247 с.

Додаток Ґ

Приклади використання інноваційних технологій навчання та методичні рекомендації учасникам освітнього процесу

Ґ.1. Сценарій літературно-мистецької вітальні «Per aspera – ad astra» (Через терни – до зірок)

Дійові особи:

Бог Аполлон, муза Евтерпа, ведучий 1, ведучий 2, літературний редактор, читач, поети, музиканти, співаки, декламатори

Ошатно прибрана музична зала, квіти, амфітеатром розставлені стільці, стіл для почесних гостей. Гості в залі.

Ведучий 1: Шановні друзі, щиро вітаємо вас у літературно-мистецькій вітальні.

Ведучий 2: Ми раді зустрічі з вами. Вітаємо поетів, які принесли свої нові вірші.

Ведучий 1: І як завжди у нас буде звучати класична музика і співи.

Ведучий 2: Її величність Література подарує нам годину спілкування.

Входять муза Евтерпа та бог Аполлон. Всі чемно встають перед ними.

Бог Аполлон: Я прийшов до вас, спустившись із парнаських вершин, щоб розповісти про високе мистецтво поезії. Я, бог Аполлон, подарував людям вислів «магія слова». Для вас це лише метафора, а в давнину ми його розуміли буквально й вірили в магічну, чудесну силу поетичного слова. Прадавні поети були жерцями, а їх вірші – заклинаннями та гімнами природі, людині, Всесвіту.

Муза Евтерпа: Безмежність Всесвіту відкрилась людині вперше тоді, коли вона підняла очі вгору, глянула в глибину неба, у світло зірок. Вражена красою, людина підняла вгору руки й від захоплення з її грудей полилась пісня, тільки вона могла передати безмірні почуття, викликані красою.

Ведучий 1: А звідки ж у поетичних творах з'явилися музика, ритми, впорядкованість?

Бог Аполлон: Від матінки-природи. Рух Сонця й Місяця, зміна дня й ночі, зими й літа – все це гармонія й закономірність. Античний Гомер у моря запозичив звучання своїх широкоплинних гекзаметрів – довгих і урочистих рядків.

Звучить класична музика (П. Чайковський, «Пори року»).

Ведучий 2: А хіба душа поета не пульсує як маленький всесвіт: ритмічно б'ється серце, схвильовано дихають груди, струмують почуття. Коли ми читаємо вірші, то ніби чуємо дихання самого автора, поривчасті чи плавні, пафосні чи гнівні, вони воскрешають душу поета. Запрошую до слова шановних декламаторів.

Звучать вірші античних поетів Тіртея, Алкея, Сапфо, Анакреонта.

Муза Евтерпа: Друзі, мене дуже тішить зустріч з вами. Я почула вірші своїх давніх знайомих – давньогрецьких поетів, майстрів художнього слова. Тихою незримою ходою підходила я до них і приносила їм поетичне натхнення. І тоді музикою лилися їх слова на чисті аркуші, співала душа, зачаровуючи світ. Серед вас я також бачу поетів, які тут зібралися всі разом, щоб порадувати нас своїми новими

поезіями. Зичу всім прекрасних віршів. Несіть у життя добро, шляхетність і любов. Пам'ятайте, що мистецтво вічне.

Поети читають свої нові вірші, ознайомивши спочатку з їх тематикою.

Звучить романс.

Бог Аполлон: Я приніс із собою лаврові вінки для переможців, але мені потрібні помічники – авторитетне журі з наших гостей.

Члени журі займають місце за столом.

Студенти по черзі читають свої поезії.

Відповідно до тематики поезій у перервах звучать «Ноктюрн» М. Глінки, «Послання до Елізи» Л. Бетховена.

Читач: Я ваш читач, вибагливий, суворий. Чого я чекаю від поетичного слова? Істини, правди, глибини думки, неповторності, музики в словах. Я віршів не пишу, але вони потрібні мені й в свято, і в будень. Ліна Костенко говорила «Поезія – це завжди неповторність, якийсь безсмертний дотик до душі.» Усі поети пишуть для мене, для читача. Поезія вічна, і я разом з нею. Послухавши ваші вірші сьогодні, я хотів би, щоб їх читали, крім мене, і інші люди, бо мої очікування від поетичного слова справдилися.

Ведучий 1: Поезія і музика – єдине ціле, це добре знає наш автор співаної поезії.

Звучить співана авторська поезія.

Ведучий 2: Коли ми читаємо вірші, то ніби відчуваємо душу поета, розділяємо його думки, він стає нам ближчим з кожним рядком. Ми хотіли би бачити поезії наших шановних авторів в поетичній збірці «Первоцвіт». Але це питання завжди вирішує літературний редактор.

Літературний редактор: Мене бояться і поети й письменники. При зустрічі зі мною бліднуть найсміливіші. Переді мною розшаркуються найнеприступніші. Не вірите? Запрошую до свого кабінету. Саме від мене залежить ваша майбутня літературна доля й гонорар. Я вимагаю шани до її величності Літератури. Справжній поет вчиться у великих. Сьогодні ви всі в мене на прийомі. Я задаю вам питання. Ваші вірні відповіді – перепустка в її володіння.

1. Хто продовжить рядок поезії Анакреонта: «Золотоволосий Ерот в мене знову… (поцілив пурпурним м'ячем)», «Давай пісню… (серцю милу)»?

2. Кому належать поетичні рядки «Барвношатна владарко, Афродіто / Дочко Зевса, підступів тайних повна»? (Сапфо). «Ми бенкет влаштуєм, друже, не по-скіфськи: не дозволим / Ми ні галасу, ні крику. Під чарівні звуки пісні / З келиха життя ми пити будем»? (Анакреонт). «Радість є – радій не надто, є нещастя, не сумуй / Понад міру. Вмій пізнати зміни в людському житті»? (Архілох). «Будемо батьківщину і дітей боронити відважно / В битві поляжемо ми, не пожалієм життя»? (Тіртей).

Літературний редактор: Ви всі успішно пройшли випробування. Приходьте, я вас радо прийму у своєму кабінеті і дам путівку у високу літературу.

Аполлон: З Парнасу приніс вам найвищу нагороду для поета – лавровий вінок, щоб відзначити серед вас найталановитішого, але це завдання навіть для мене,

всесильного бога, виявилося надто складним. Я відкрив ціле сузір'я поетичних талантів. Тому цей лавровий вінок вважайте нагородою кожному з вас.

Муза Евтерпа: Зичу вам і надалі прекрасних віршів. Несіть у життя добро, шляхетність і любов. Пам'ятайте, що мистецтво вічне.

Звучить вальс Ф. Шопена.

Ведучі проводжають музу Евтерпу і бога Аполлона, прощаються з гостями.

Ґ.2 Технологічні карти до проведення практичних занять із дисципліни «Історія зарубіжної літератури»

Технологічна карта вивчення теми «Іліада» – давньогрецький героїчний епосу потрактуванні Гомера»

№ п/п	Види робіт	Дидактичний інструментарій		
		Методи, технології	Форми	Засоби
1.	Обговорення ключових питань теоретичного матеріалу теми «Гомерівський епос»	коструктивна бесіда, методи контролю (перевірка домашнього завдання)	фронтальна	конспект лекцій з курсу, додаткова література
2.	Повторення попередньої теми курсу: «Міфи троянського циклу, їх естетична цінність для сучасності»	технологія сторітелінгу	індивідуальна	презентація матеріалів попередньої теми
3.	Актуалізація опорних знань «Теоретична скарбниця»: - естетичні особливості жанру поеми, героїчної поеми; - вивчення термінів: «гомерівське питання», поема, рапсодія, епос, гомерівський епітет, гекзаметр	робота з книгою, словникова робота	групова	словники літературознавчих термінів

Продовж. додатка Ґ

4.	Самостійна робота студентів: - аналіз ключових епізодів твору (гнів Ахілла, смерть Патрокла, двобій Ахілла і Гектора, Пріам у Ахілла, прощання Гектора і Андромахи; - характеристика образів (Агамемнона, Ахіллеса, Гектора, Одіссея, Пріама, Менелая, Патрокла).	робота з книгою	індивідуальна	текст твору «Іліада», репродукції картин (М. Ге «Ахілл, який оплакує Патрокла», Ж.Л. Давид «Андромаха оплакує смерть Гектора», О. Іванов «Пріам благає Ахілла віддати тіло Гектора», презентації («Сюжети «Іліади» Гомера у світовому мистецтві», «Сучасні екранізації за мотивами «Іліади» Гомера»)
5.	Робота над естетичною довершеністю поеми «Іліада»: - «Літературний крос»: запис у зошити постійних епітетів, що характеризують героїв і богів (за варіантами); - формулювання висновків про майстерність Гомера як творця героїчного епосу	робота з книгою, дискусія, евристична бесіда	групова	текст твору «Іліада», додаткова література
6.	Визначення прямого й переносного значення фразеологізмів міфологічного походження (ахіллесова п'ята, троянський кінь, гнів Ахілла, щит Ахілла, пророцтва Кассандри)	робота з книгою	парна	тексти міфів Троянського циклу, фразеологічний словник
7.	Підведення підсумків та оцінювання роботи студентів на занятті	методи контролю (взаємоконтроль, усний контроль)	індивідуальна, парна	критерії оцінювання знань студентів

Питання для обговорення:
- Гомер і «гомерівське питання»;
- загальнолюдський характер поеми Гомера «Іліада»;
- історичні корені поеми;
- художній світ Гомера;
- твори Гомера як джерело естетичного натхнення митців наступних поколінь.

Орієнтовні завдання для сторітелінгу:
- Єлена, дочка Зевса і Леди;
- Пелей і Фетіда;
- Суд Паріса;
- Ахілл;
- Падіння Трої.

Продовж. додатка Ґ

Література:

основна

1. Антична література: навч. посіб. для студ. ВНЗ / В.М. Миронова, О.Г. Михайлова, І.П. Мегела [та ін.]. Київ: Либідь, 2005. 488 с.
2. Пащенко В.І., Пащенко Н.І. Антична література: підруч. для студ. ВНЗ. Київ: Либідь, 2001. 718 с.

додаткова

3. Кун М.А. Легенди і міфи Стародавньої Греції. Київ: Мистецтво, 1996. 472 с.
4. Лексикон загального та порівняльного літературознавства / за ред. А. Волкова та ін. Чернівці: Золоті Литаври, 2001. 636 с.
5. Літературознавчий словник-довідник / за ред. Р.Т. Гром'яка та ін. Київ: ВЦ «Академія», 2007. 752 с.
6. Парандовський Я. Міфологія. Вірування та легенди стародавніх греків і римлян. Київ: Молодь, 1977. 231 с.
7. Султанов Ю.І. У світі античної літератури: давньогрецька література. Література стародавнього Риму: посібн. для вчителя. Харків: Ранок, 2002. 112 с.
8. Шалагінов Б. Зарубіжна література від античності до початку XIX сторіччя: іст.-естет. нарис: навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. Київ: Академія, 2004. 355 с.
9. Фразеологічний словник української мови / уклад. В.М. Білоножен та ін. Київ: Наук. думка, 1993. 982 с

Технологічна карта вивчення теми «Гуманістичний зміст «Божественної комедії» Данте Аліг'єрі»

№ п/п	Види робіт	Дидактичний інструментарій		
		Методи, технології	Форми	Засоби
1.	Актуалізація опорних знань з теми «Данте – останній поет середніх віків і перший поет Нового часу», словникова робота	бесіда, робота з книгою	фронтальна	конспект лекцій з курсу, додаткова література, словники літературознавчих термінів
2.	Рольова гра «Знавці творчості Данте»	дидактична гра	індивідуальна	додаткова література

Продовж. додатка Ґ

3.	Робота питанням «Гуманістичний пафос «Божественної комедії» Данте: - з'ясування алегоричного значення образів (звірі, що заступають поетові шлях; темний ліс; пагорб; подорож); - визначення загальнолюдського характеру образів Вергілія, Беатріче.	технологія «мозковий штурм», робота з книгою запис тез, технологія «продовж думку»	фронтальна, індивідуальна	поема Данте «Божественна комедія», ілюстрації Г. Доре до поеми, репродукції картин В. Блейка, Е. Делакруа, цитатний матеріал, додаткова література
4.	Порівняльно-історичне дослідження: - концепція світу за Данте і біблійна концепція; - моральні алегорії дантівського Раю	робота з книгою, розповідь	індивідуальна	читацькі щоденники, скрапбукінги, додаткова література
5.	Робота над питанням «Трансформація традицій Данте у творчості митців наступних поколінь»: - перегляд і рецензування індивідуальних завдань та презентацій	усна оповідь, рецензування	індивідуальна	презентації («Т. Шевченко та І. Франко про Данте», «Х. Борхес про Данте», «Тема Данте в творчості Ю. Клена та Л. Костенко», «Скульптурні, музичні та живописні образи, навіяні
				«Божественною комедією» Данте», «Інтерпретація «Божественної комедії» у кіномистецтві (амер. мультфільм «Ад Данте», фільм реж. М. Олівейра «Божественна комедія»)
6.	Підведення підсумків та оцінювання роботи студентів на занятті	методи контролю (взаємоконтроль, оцінка рецензентів, викладача)	індивідуальна, парна	критерії оцінювання знань студентів

Продовж. додатка Ґ

Індивідуальні завдання для рольової гри:
- історія створення поеми;
- сутність назви;
- особливості композиції;
- проблема жанру;
- буквальний, алегоричний, моральний, анагогічний (містичний) смисли твору;
- середньовічний дуалізм «Божественної комедії»

Питання для роботи за технологією «продовж думку»:
- Вергілій – втілення гуманістичних ідеалів минулої епохи тому, що…
- Данте шукає гуманістичне вирішення таких актуальних проблем…
- Беатріче – середньовічний ідеал Прекрасної дами. Її безсмертя полягає у…

Література:

основна

1. Давиденко Г.Й., Акуленко В.Л. Історія зарубіжної літератури середніх віків та доби Відродження : навчальний посібник. Київ: Центр учбової літератури, 2007. 248 с.
2. Шаповалова М.С. Історія зарубіжної літератури. Середні віки та Відродження / М.С. Шаповалова, Г.Л. Рубанова, В.А. Моторний. Київ: Вища школа, 1982. 440 с.

додаткова

3. Давиденко Г.Й. Історія західноєвропейської літератури раннього і зрілого Середньовіччя: навчальний посібник. Суми: Університетська книга, 2006. 261 с.
4. Лексикон загального та порівняльного літературознавства / за ред. А. Волкова та ін. Чернівці: Золоті Литаври, 2001. 636 с.
5. Літературознавчий словник-довідник / за ред. Р.Т. Гром'яка та ін. Київ: ВЦ «Академія», 2007. 752 с.
6. Рубанова Г.Л. Історія світової літератури. Західноєвропейське Середньовіччя (III-XIV ст.). Львів: ПАІС, 2004. 144 с.
7. Шалагінов Б. Зарубіжна література від античності до початку XIX сторіччя: іст.-естет. нарис: навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. Київ: Академія, 2004. 355 с.

Технологічна карта вивчення теми «Роман «Червоне і чорне» Фредеріка Стендаля як художнє зображення життя Франції епохи Реставрації»

№ п/п	Види робіт	Дидактичний інструментарій		
		Методи, технології	Форми	Засоби
1.	Актуалізація опорних знань за технологією «рольові ігри»	дидактична гра, дослідницькі завдання	групова, фронтальна, індивідуальна	«Портрет Стендаля» Соденмарка, «Стендаль, що танцює» А. Мюссе, ілюстрації П. Пінкесевича, «Наполеон на Аркольському мосту» А.-Ж. Гро, фрагменти експериментальної вистави-хроніки XIX ст. «Червоне і чорне» (реж. О. Гриб)

Продовж. додатка Ґ

2.	Самостійна пошукова робота на тему «Зображення життя Франції часів Реставрації на сторінках роману через онімний простір твору»	робота з книгою, «дерево вирішень»	групова	додаткова література, текст роману Ф. Стендаля «Червоне і чорне», презентації дослідницьких завдань
3.	Робота над лінгвокультурологічними концептами роману	робота з книгою, дискусія	групова, індивідуальна	додаткова літ, текст роману Ф. Стендаля «Червоне і чорне»
	Робота на образом Жульєна Сореля	письмова робота	індивідуальна	схема аналізу художнього образу-персонажа
4.	Підведення підсумків та оцінювання роботи студентів на занятті	методи контролю (усний контроль)	індивідуальна,	критерії оцінювання знань студентів

Питання для рольових ігор:
- події Франції часів Реставрації (історик);
- історичні особи та їх роль у житті Франції доби Реставрації (історик);
- Стендаль – дослідник своєї епохи (журналіст);
- Стендаль – політик і поет (літературний критик);
- Оцінка творчості Ф. Стендаля в «Етюді про Бейля» Оноре де Бальзака (літературний критик).

Завдання для самостійної пошукової роботи:
- символічне та естетичне навантаження антропонімів Наполеон, Жульєн Сорель;
- ключові засоби декодування знакової, смислової та естетичної функції нульового оніму «мармурова дошка»;
- дослідити топоніми, референційні концепти, авторські новотвори, хрононіми твору.

Література:

основна

1. Анненкова О.С. Зарубіжна література XIX століття: європейська реалістична проза 1830-1880-х років. Київ : Знання України, 2006. 437 с.
2. Давиденко Г.Й., Чайка О.М. Історія зарубіжної літератури XIX-початку XX століття: навч. посіб. Київ: Центр учб. л-ри, 2011. 399 с.

додаткова

3. Белей Л.О. Нова українська літературно-художня антропонімія: проблеми теорії та історії. Ужгород, 2002. 176 с.
4. Всесвітня історія: навчальний посібник / Б.М. Гончар, М.Ю. Козицький, В.М. Мордвінцев, А.Г. Слюсаренко. Київ: Знання, 2001. 359 с.
5. Зарубіжні письменники: енциклопедичний довідник. Т. 2 : Л-Я. Тернопіль : Богдан, 2006. 864 с.
6. Карпенко Ю. Концептуалізація власних назв у художньому творі. Записки з ономастики. Одеса: Астропринт, 2002. Вип. 6. С. 80-88.

Продовж. додатка Ґ

7. Крупа М. Лінгвістичний аналіз художнього тексту: навч. посіб. Тернопіль, 2005. 316 с.
8. Лексикон загального та порівняльного літературознавства / за ред. А. Волкова та ін. Чернівці : Золоті Литаври, 2001. 636 с.
9. Прево Ж. Стендаль. Издательство: М.-Л.: Художественная литература, 1960. 439 с.
10. Фрид Я.Б. Стендаль: нарис життя і творчості. Москва: Советская энциклопедия, 1969. 345 с.

Технологічна карта вивчення теми «Анна Кареніна» Л. Толстого як реалістичний, соціально-психологічний роман»

№п/п	Види робіт	Дидактичний інструментарій		
		Методи, технології	Форми	Засоби
1.	Актуалізація опорних знань із теми «Л. Толстой – автор соціально-психологічних романів»	конструктивна бесіда, методи контролю (перевірка домашнього завдання)	фронтальна	конспект лекцій з курсу, додаткова література, словники літературознавчих термінів
2.	Робота над питанням «Роман «Анна Кареніна» – духовний заповіт людству Л.М. Толстого»	кейс-метод, дискусія	групова	портрет Л. Толстого роботи І. Крамського, І. Рєпін «Л. Толстой за письмовим столом», фрагменти балету Р. Щедріна «Анна Кареніна», музика до кінофільму «Анна Кареніна» реж. Г. Хейфіца
3.	Відбір матеріалів для портфоліо «Роман Л. Толстого «Анна Кареніна»	робота з книгою, колективний проект, рецензування, обговорення	групова	презентації до кейсів
4.	Самостійна дослідницька робота студента:	метод парного порівняння	індивідуальна	текст роману Л. Толстого «Анна Кареніна», ілюстрації до творів Л. Толстого (М. Врубель, М. Піскарьов, В. Сєров, Д. Кардовський, О. Верейський)
5.	Вирішення проблемного питання «Актуальність роману «Анна Кареніна» у XXI столітті»	полеміка	групова	відеоматеріали на тему «Щасливі сім'ї»
6.	Підведення підсумків та оцінювання роботи студентів на занятті	методи контролю (самоконтроль, усний контроль)	індивідуальна, групова	критерії оцінювання знань студентів

Продовж. додатка Ґ

Питання для роботи за кейс-методом:
- життєвий і творчий шлях Л. Толстого;
- філософські пошуки та відкриття Л. Толстого;
- автобіографічні риси в образі Костянтина Левіна;
- прототипи образу Анни Кареніної.

Задання для «парного порівняння»:
- Доллі і Стіва Облонські,
- Анна і Олексій Кареніни,
- Анна і Вронський,
- Левін і Кіті.

Задання для самостійної дослідницької роботи:
- значення філософського трактату «Сповідь» для розкриття ідейної сутності роману «Анна Кареніна»;
- вплив «Дослідів» М. Монтеня, «Думок» Б. Паскаля, «Характерів» Ж. Лабрюєра на творчість Л. Толстого.
- своєрідність композиції твору: лінія Анни і лінія Левіна. Суперечки літературознавців щодо композиції твору;
- «думка сімейна» та її реалізація в художній структурі роману;
- критика моралі вищого світу на сторінках твору;
- драма головної героїні: протиріччя між почуттям і обов'язком;
- прийоми психологічного аналізу в розкритті характеру Анни;
- вираження в образі Левіна життєвих пошуків Льва Толстого.

Література:

основна

1. Анненкова О.С. Зарубіжна література XIX століття: європейська реалістична проза 1830-1880-х років. Київ: Знання України, 2006. 437 с.
2. Давиденко Г.Й., Чайка О.М. Історія зарубіжної літератури XIX-початку XX століття: навч. посіб. К. : Центр учб. л-ри, 2011. 399 с.

додаткова

3. Боліла Ю. Роман «Анна Кареніна» – художнє дослідження сімейних стосунків. Суперечливий образ Анни. Світова література. 2014. № 21. С. 7-13.
4. Горная В. Мир читает «Анну Каренину». Москва: Книга, 1979. 128 с.
5. Зарубіжні письменники: енциклопедичний довідник. Т.2: Л-Я. Тернопіль: Богдан, 2006. 864 с.
6. Пронкевич О. Чотири смерті Анни Кареніної: кохання-пристрасть крізь призму кінематографа. Всесвітня література та культура в навчальних закладах України. 2014. № 5. С. 26-29.

Продовж. додатка Ґ

Технологічна карта вивчення теми «Втілення естетичної теорії О. Вайльда на сторінках роману «Портрет Доріана Грея»

№п/п	Види робіт	Дидактичний інструментарій		
		Методи, технології	**Форми**	**Засоби**
1.	Актуалізація опорних знань, словникова робота	коструктивна бесіда, робота з книгою	фронтальна, індивідуальна	портрет О. Вайльда, словники літературознавчих термінів, текст роману «Портрет Доріана Грея»
2.	Характеристика естетичних поглядів О. Вайльда, висловлених у передмові до роману «Портрет Доріана Грея», обґрунтування власної позиції	робота з книгою, «мікрофон»	групова, індивідуальна	карикатура «Оскар Вайльд» А. Тулуз-Лотрека, карикатури на О.Вайльда М. Бірбома, Дж. Уїстлера, фрагменти мюзиклу «Портрет Доріана Грея» С. Наміна
3.	Робота над проблематикою роману: фрагменти науково-дослідницьких робіт	доповідь, робота з книгою	індивідуальна	додаткова література, фрагменти фільму «Доріан Грей» (2009) реж. О. Паркера
4.	Вирішення проблемного питання «Співвідношення краси, насолоди й правди життя на сторінках роману О. Вайльда «Портрет Доріана Грея»	пошук інформації, робота з книгою	групова	текст роману «Портрет Доріана Грея», додаткова література
5.	Самостійна робота студента: у романі знайти і записати парадокси, що ілюструють життєву філософію лорда Генрі	робота з книгою, розповідь	індивідуальна	читацький щоденник, скрапбукінг

Продовж. додатка Ґ

6.	Перегляд і рецензування самостійних відеоробіт: - «Трагедія кохання Доріана Грея і Сибілли Вейн»; - «Секрети творчості художника Безіла Холлуорда	буктрейлер	індивідуальна	презентації буктрейлерів
7.	Підведення підсумків та оцінювання роботи студентів на занятті	методи контролю (взаємоконтроль, оцінка рецензентів, викладача)	індивідуальна, парна	критерії оцінювання знань студентів

Питання для актуалізації опорних знань:

- сутність естетичних поглядів О. Вайльда;
- учителі О. Вайльда: Дж. Рескін, У. Пейтер;
- «Портрет Доріана Грея» як інтелектуальний роман ХХ століття;
- Естетичні погляди автора (XI розділ роману).

Теми науково-дослідницьких робіт:

- опрацювати питання «Вплив прерафаелітів на естетичну теорію О. Вайльда» (для студентів, які цікавляться історією питання);
- дослідити секрети геніальності художника за епізодом «У майстерні Безіла Холлуорда» (для студентів, які цікавляться живописом);
- виконати компаративний аналіз опису колекції коштовностей у романі О. Вайльда «Портрет Доріана Грея», повісті О. Купріна «Суламіф, «Пісні пісень» Старого Заповіту (для студентів, які цікавляться історією мистецтв);
- опрацювати XI розділ роману О. Вайльда «Портрет Доріана Грея» та розкрити «секрети» музичних інструментів народів світу (для студентів, що мають музичну освіту).

Література:

основна

1. Давиденко Г.Й., Стрельчук Г.М., Гричаник Н.І. Історія зарубіжної літератури ХХ століття: навч. посіб. К. : Центр учб. л-ри, 2001. 504 с.
2. Історія зарубіжної літератури ХХ ст.: навч. посіб. / за ред. В.І. Кузьменка. Київ: Академія, 2010. 494 с.

додаткова

3. Доценко Р. Оскар Вайлд в тіні та світлі парадоксів // Вайлд О. Портрет Доріана Грея. Роман, п’єси, передмова та примітки Р.І. Доценка. Харків: Фоліо, 2006. С. 3–20.
4. Зарубіжні письменники: енциклопедичний довідник. Т.1: А-К. Тернопіль: Богдан, 2006. 824 с.
5. Мовчан В.С. Естетика: навчальний посібник. Київ: Знання, 2011. 527 с.

Продовж. додатка Ґ

Технологічна карта вивчення теми «Народні джерела духовності в романі І. Нечуя-Левицького «Хмари» та збірці оповідань І. Тургенєва «Нотатки мисливця»

№ п/п	Види робіт	Дидактичний інструментарій		
		Методи, технології	Форми	Засоби
1.	Актуалізація знань про естетичні принципи зображення дійсності письменниками-реалістами	бесіда	фронтальна	портрет І. Тургенєва В. Перова, портрет І. Нечуя-Левицького І. Труша, виставка книг письменників-реалістів
2.	Перевірка домашнього завдання (за питаннями плану)	методи контролю (усний контроль)	індивідуальна	конспект лекцій з курсу, додаткова література, малюнки Поліни Віардо, репродукції картин «Вид на гору Спаса у Стеблеві» Ф. Різниченка, «Українська ніч» А. Куїнджі
3.	Компаративне дослідження «Спільне та відмінне в зображенні народних джерел духовності у творах І. Тургенєва та І. Нечуя-Левицького»	робота з книгою, усна оповідь	групова	словники літературознавчих термінів тексти творів І. Нечуя-Левицького «Хмари» та І. Тургенєва «Нотатки мисливця»
4.	Робота над художніми образами твору	робота з книгою	робота в групах	текст твору, цитатний матеріал, схема аналізу художнього образу-персонажа
5.	Самостійна дослідницька робота «Естетична довершеність творів І. Тургенєва та І. Нечуя-Левицького»	робота з книгою, виразне читання	групова	презентації дослідницьких завдань, «Appasionata» Л. Бетховена
6.	Перевірка знання текстів творів: Брейн-ринг «Естетичні концепти роману І. Нечуя-Левицького «Хмари»	дидактична гра	групова	завдання для брейн-рингу
7.	Підведення підсумків та оцінювання роботи студентів на занятті	методи контролю (усний контроль)	індивідуальна, групова	критерії оцінювання знань студентів

Продовж. додатка Ґ

Питання для перевірки домашнього завдання:
- внесок І. Тургенєва та І. Нечуя-Левицького в естетику реалізму;
- зв'язок реалізму та романтизму у творчості І. Тургенєва та І. Нечуя-Левицького;
- порівняння концепції зображення літературного героя в естетиці романтизму та реалізму;
- соціальний, антропологічний, просвітницький принципи в структурі естетичного ідеалу літературних героїв обох авторів.

Орієнтовні питання для роботи над образами твору:
- краса змалювання людини праці, господаря на своїй землі;
- кращі представники народу як носії високих моральних якостей;
- нові принципи естетико-художнього зображення жіночих образів в реалістичних творах.

Орієнтовні питання для самостійної дослідницької роботи:
- роль пісні в житті народу;
- роль поетичних картин природи в пробудженні моральних якостей людини.

Література:

основна

1. Возняк М. С. Історія української літератури: у 2 кн. / М. С. Возняк. Львів : Світ, 1992. Кн. 2. 560 с.
2. Зарубіжні письменники: енциклопедичний довідник. Т. 2: Л-Я. Тернопіль: Богдан, 2006. 864 с.
3. Папушина В.А. Естетичні аспекти зарубіжної і української літератури: навчальний посібник. Хмельницький: ХмЦНП, 2014. 126 с.

додаткова

4. Єфремов С.О. Історія українського письменства. Київ: Феміна, 1995. 686 с.
5. Ковалев В.А. «Записки охотника» И.С. Тургенева: вопросы генезиса. Ленинград: Наука, 1980. 133 с.
6. Лексикон загального та порівняльного літературознавства / за ред. А. Волкова та ін. Чернівці: Золоті Литаври, 2001. 636 с.
7. Літературознавчий словник-довідник / за ред. Р.Т. Гром'яка та ін. Київ: ВЦ «Академія», 2007. 752 с.
8. Тарнавський М. Нечуваний Нечуй. Реалізм в українській літературі. Київ: Laurus, 2016. 400 с.

Технологічна карта вивчення теми «Естетичні аспекти роману М. Кундери «Невимовна легкість буття»

№ п/п	Види робіт	Дидактичний інструментарій		
		Методи, технології	**Форми**	**Засоби**
1.	Повторення знань із теми «Естетика постмодернізму»	коструктивна бесіда, методи контролю (перевірка домашнього завдання)	фронтальна	конспект лекцій з курсу, додаткова література, словники літературознавчих термінів

Продовж. додатка Ґ

2.	Актуалізація опорних знань: втілення естетичних пошуків М. Кундери в романі «Невимовна легкість буття»	технологія сторітелінгу	індивідуальна	презентація матеріалів домашнього завдання, портрет М. Кундери, текст роману «Невимовна легкість буття»
3.	Робота над змістом твору: колективне вирішення питання «Постмодерністська інтерпретація філософських та естетичних відкриттів давньогрецького філософа Парменіда, трагедії Софокла «Цар Едіп», музики Л. Бетховена в романі М. Кундери «Невимовна легкість буття»	робота з книгою, «мікрофон», «точка зору»	групова, індивідуальна	портрети Софокла, Парменіда, Л. Бетховена
4.	Робота над естетичним багатством твору: - літературний квест за сторінками роману; - висновки учасників квесту щодо образу головного героя, його внутрішнього світу; - підведення підсумків квесту викладачем.	робота з книгою, дидактична гра, дискусія	індивідуальна	текст роману М. Кундери «Невимовна легкість буття», презентації маршрутів квесту, фрагменти кінофільму «Нестерпна легкість буття» (1988) реж. Ф. Кауфмана , музика Л. Бетховена
5.	Самостійна творча робота на тему «Кітч як інтелектуальна хвороба сучасності»	творча робота	індивідуальна	текст роману М. Кундери «Невимовна легкість буття»
6.	Підведення підсумків та оцінювання роботи студентів на занятті	методи контролю (читання фрагментів письмових робіт та їх обговорення)	індивідуальна, групова	критерії оцінювання знань студентів

Запитання для повторення теми «Естетика постмодернізму»:

- теоретики постмодернізму, ключові концепції їх вчення;
- категорії естетики постмодернізму;
- представники постмодернізму в українській та світовій літературі;
- шляхи втілення у постмодерністських творах провідних філософських ідей сучасності;
- інтертекстуальний характер творів постмодернізму;
- внесок М. Кундери в естетику постмодернізму.

Продовж. додатка Ґ

Маршрути за сторінками роману «Невимовна легкість буття» М. Кундери для літературного квесту:

- Амстердамський собор;
- архітектура Нью-Йорка;
- у художній майстерні Сабіни;
- «секрети» геніальності композитора Л. Бехтовена;
- становлення майстерності Терези-фотографа.

Література:

основна

1. Давиденко Г.Й. Історія новітньої зарубіжної літератури : навчальний посібник / Г.Й. Давиденко, О.М. Чайка, Н.І. Гричаник [та ін.]. Київ: ЦУЛ, 2008. 274 с.
2. Зарубіжні письменники: енциклопедичний довідник. Т. 1 : А-К. Тернопіль : Богдан, 2006. 824 с.

додаткова

3. Кундера М. «Розуміти світ як запитання» / Інтерв'ю Філіпа Рота з Міланом Кундерою. URL: http://shron.chtyvo.org.ua/Milan_Kundera/Nesterpna
4. Лексикон загального та порівняльного літературознавства / за ред. А. Волкова та ін. Чернівці: Золоті Литаври, 2001. 636 с.
5. Літературознавчий словник-довідник / за ред. Р.Т. Гром'яка та ін. Київ: ВЦ «Академія», 2007. 752 с.
6. Палій О.П. Романи Мілана Кундери: проблематика, поетика, наративні стратегії: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук: спец. 10.01.04 «Література слов'янських народів». Київ, 2005. 19 с.
7. Папушина В.А. Естетичні аспекти зарубіжної і української літератури: навчальний посібник. Хмельницький: ХмЦНП, 2014. 126 с.

Технологічна карта вивчення теми «Роман «Ім'я Троянди» У. Еко як духовний заповіт автора»

№ п/п	Види робіт	Дидактичний інструментарій		
		Методи, технології	**Форми**	**Засоби**
1.	Обговорення технології проведення наукової конференції, визначення алгоритму організації роботи	конструктивна бесіда	фронтальна	конспект лекцій з курсу, додаткова література, портрет У. Еко, виставка книг письменника
2.	З'ясування готовності студентів до опрацювання теми	технологія сторітелінгу	індивідуальна	презентація матеріалів попередньої теми, фрагменти кінофільму «Ім'я Троядни» (1987) реж. Ж.-Ж. Анно
3.	Обговорення питання «Соціоісторична культурно-філософська та естетична основа роману У. Еко «Ім'я Троянди»	доповідь викладача, обмін думками	групова	текст роману У. Еко «Ім'я Троянди», додаткова література, словники літературознавчих термінів

Продовж. додатка Ґ

4.	Публічний захист самостійних наукових досліджень студентів, відповіді на запитання аудиторії	конференція, усна оповідь, рецензування, дискусія	індивідуальна, групова	текст роману У. Еко «Ім'я Троянди», додаткова література, словники літературознавчих термінів, презентації досліджень
5.	Виразне читання уривків тексту для аудиторії	робота з книгою	індивідуальна, групова	текст роману У. Еко «Ім'я Троянди», додаткова література
6.	Підведення підсумків та оцінювання роботи студентів на занятті	методи контролю (усний контроль)	індивідуальна	критерії оцінювання знань студентів

Теми для самостійних наукових досліджень студентів:

- естетичні надбання античності та Середньовіччя, висвітлені в романі «Ім'я Троянди» У. Еко;
- постмодерністична просторово-часова модель роману «Ім'я Троянди» У. Еко як прийом розкриття авторських кодів;
- естетична цінність другої частини «Поетики» Аристотеля за романом «Ім'я Троянди» У. Еко;
- прочитання семи «книга» у творі як надії У. Еко на майбутнє людства.

Орієнтовні завдання для сторітелінгу:

- детективний сюжет роману;
- пошуки «Поетики» Аристотеля у творі;
- примітки У. Еко до роману.

Література:

основна

1. Давиденко Г.Й. Історія новітньої зарубіжної літератури : навчальний посібник / Г.Й. Давиденко, О.М. Чайка, Н.І. Гричаник [та ін.]. Київ: ЦУЛ, 2008. 274 с.
2. Зарубіжні письменники: енциклопедичний довідник. Т. 1 : А-К Тернопіль : Богдан, 2006. 824 с.

додаткова

3. Лексикон загального та порівняльного літературознавства / за ред. А. Волкова та ін. Чернівці: Золоті Литаври, 2001. 636 с.
4. Літературознавчий словник-довідник / за ред. Р.Т. Гром'яка та ін. Київ: ВЦ «Академія», 2007. 752 с.
5. Папушина В.А. Естетичні аспекти зарубіжної і української літератури: навчальний посібник. Хмельницький: ХмЦНП, 2014. 126 с.
6. Рибалка І. Фабульний плюралізм та відкритість художнього тексту. *Літературний процес: методологія, імена, тенденції. Філологічні науки.* 2015. № 5. С. 32-36.
7. Эко У. Заметки на полях «Имени розы» // Эко У. Имя розы. СПб.: Симпозиум, 2000. С. 597-644.

Продовж. додатка Ґ

Технологічна карта вивчення теми «Постмодерністські відкриття митців та їх вплив на сучасну культуру» за романами Ю. Андруховича «Дванадцять обручів», Я. Вишневського «Самотність у Мережі», К. Рансмайра «Останній світ»:

№ п/п	Види робіт	Дидактичний інструментарій		
		Методи, технології	Форми	Засоби
1.	Повторення та узагальнення вивченого матеріалу з теми «Постмодернізм»	тестова перевірка знань	індивідуальна	зразки тестів
2.	Організація засідання «Знавці літератури постмодернізму»: -оголошення теми та мети засідання; - вступне слово викладача «Твори постмодернізму як пошуки естетичного ідеалу сучасності»	засідання «круглого столу»	групова, індивідуальна	портрети Ю. Андруховича, Я. Вишневського, К. Рансмайра, виставка книг письменників
3.	Вирішення проблемних питань, фіксування висновків	конструктивна бесіда, робота з книгою, письмова робота	групова	словники літературознавчих термінів, тексти творів «Дванадцять обручів», «Самотність у Мережі», «Останній світ», додаткова література
4.	Звіт про виконання самостійних дослідницьких завдань	усна оповідь	індивідуальна	презентації дослідницьких робіт
5.	Обговорення звітів та їх рецензування	вільний обмін думками, діалог доповідача з аудиторією	групова	словники літературознавчих термінів, тексти творів «Дванадцять обручів», «Самотність у Мережі», «Останній світ», додаткова література
6.	Підведення підсумків та оцінювання роботи студентів на занятті	методи контролю (усне рецензування виступів, оцінка викладача)	індивідуальна, групова	критерії оцінювання знань студентів

Продовж. додатка Ґ

Теми самостійних дослідницьких завдань:

- постмодерністична просторово-часова модель творів Ю. Андруховича «Дванадцять обручів», Я. Вишневського «Самотність у Мережі», К. Рансмайра «Останній світ» (за вибором);
- зображення письменниками кризи духовного стану сучасної людини й пошуки шляхів виходу з неї;
- своєрідність принципу руйнування чужого тексту на прикладах авторських лінгвокультурем;
- переосмислення стереотипів, віддзеркалення авторських концептів у свідомості читачів;
- онімний простір творів Ю. Андруховича «Дванадцять обручів», Я. Вишневського «Самотність у Мережі», К. Рансмайра «Останній світ», авторські коди, приховані за онімом.

Проблемні питання для вирішення:

- спільність екзистенційної домінанти романів Ю. Андруховича «Дванадцять обручів», Я. Вишневського «Самотність у Мережі», К. Рансмайра «Останній світ»;
- проблема межі інтерпретації текстів романів Ю. Андруховича «Дванадцять обручів», Я. Вишневського «Самотність у Мережі», К. Рансмайра «Останній світ».

Література:

основна

1. Давиденко Г.Й. Історія новітньої зарубіжної літератури : навчальний посібник / Г.Й. Давиденко, О.М. Чайка, Н.І. Гричаник [та ін.]. Київ : ЦУЛ, 2008. 274 с.
2. Зарубіжні письменники: енциклопедичний довідник. Т. 1 : Л-Я. Тернопіль : Богдан, 2006. 824 с.
3. Зарубіжні письменники: енциклопедичний довідник. Т. 2 : Л-Я. Тернопіль : Богдан, 2006. 864 с.

додаткова

4. Баліна К.Н. Постмодерністська парадигма творчості Юрія Андруховича: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня док. філол. наук: спец. 10.01.01 «Українська література». Київ, 2011. 20 с.
5. Калинська Л. М. Прозова творчість Юрія Андруховича як феномен постмодернізму: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня док. філол. наук: спец. 10.01.01 «Українська література». Київ, 2000. 17 с.
6. Лексикон загального та порівняльного літературознавства / за ред. А. Волкова та ін. Чернівці: Золоті Литаври, 2001. 636 с.
7. Літературознавчий словник-довідник / за ред. Р.Т. Гром'яка та ін. Київ: ВЦ «Академія», 2007. 752 с.
8. Папушина В.А. Естетичні аспекти зарубіжної і української літератури: навчальний посібник. Хмельницький: ХмЦНП, 2014. 126 с.

Продовж. додатка Ґ

Ґ.3 Орієнтовні схеми аналізу літературних творів

Схема аналізу епічного твору

1. Естетичні погляди автора.
2. Біографічні відомості автора, пов'язані з життєвою основою твору.
3. Назва твору: алегорична, символічна, метафорична, сюжетна, влучна (чи ні), образна (чи ні), її роль у розкритті естетичної позиції автора.
4. Проблематика твору, роль ключових епізодів у розкритті авторської концепції.
5. Естетичні категорії твору як засіб втілення ідеї автора:
а) жанрові особливості;
б) роль архітектоніки;
в) мова як своєрідність авторського індивідуального почерку: авторський опис, розповідь, ліричні відступи;
г) пейзаж, портрет, діалоги і монологи персонажів, інтер'єр, обстановка дії;
д) міра співвідносності правди і художнього вимислу.
6. Вирішення автором задуму через систему персонажів.
7. Творча історія книги: екранізація та сценічні постановки (якщо є). Чим авторський задум відрізняється від режисерського втілення?
8. Ваші ідеї щодо передачі певних епізодів твору засобами сучасного мистецтва (перфоманс, інсталяція).

Схема аналізу драматичного твору

1. Автор як носій естетичних концепцій доби.
2. Втілення новаторських ідей драматурга у творі.
3. Проблематика твору, її співзвучність з естетичними поглядами митця.
4. Дійові особи твору – носії естетичних ідеалів драматурга.
5. Жанрова та композиційна оцінка твору.
6. Мовне багатство п'єси, її естетичний вплив на глядача (читача).
7. Сценічне життя твору.
8. Вплив естетичних відкриттів автора на розвиток світового драматичного мистецтва.

Схема аналізу ліричного твору

1. Загальне тематичне спрямування всієї творчості автора, його естетичні відкриття.
2. Життєві обставини, що дали імпульс для написання твору (якщо відомо).
3. Ідейно-тематична, композиційна і жанрова структура твору як результат авторських пошуків форми й змісту для втілення естетичних задумів.
4. Ліричний герой як носій естетичної концепції автора.
5. Назва твору (алегорична, символічна, метафорична, сюжетна, інтригуюча (чи ні), образна (чи ні) та ін.

Продовж. додатка Ґ

6. Засоби художньої виразності (метафора, метонімія, порівняння, алегорія, символ, гіпербола, літота, іронія, сарказм, перифраза) та мовне багатство поезії (епітет, повтор, антитеза, інверсія, еліпс, паралелізм, риторичне питання, звертання, вигук).
7. Віршований розмір (ямб, хорей, дактиль, амфібрахій, анапест), строфічна (дворядкова, трирядкова, катрен, п’ятирядкова, секстина, септима, октава, сонет, онєгінська строфа) та звукова (алітерація, асонанс) інструментовка поезії.
8. Ваші роздуми та почуття, навіяні поезією автора. Як вона перегукується з вашими творчими задумами та відкриттями?

Схема аналізу художнього образу-персонажа

1. Суспільні проблеми та естетичні пошуки, що привели автора до створення образу.
2. Риси характеру персонажа як певного соціального типу.
3. Місце персонажа в системі образів твору, глибина розкриття характеру.
4. Портретна характеристика героя як втілення естетичних ідеалів автора.
5. Семантичне навантаження імені.
6. Втілення естетичної концепції автора через
а) авторську характеристику;
б) характеристику інших дійових осіб;
в) за допомогою передісторії або біографії;
г) ланцюг вчинків;
д) у мовній характеристиці;
е) стосунки з навколишнім світом та зі своїм «Я».
ж) ставлення до сфери прекрасного.
7. Авторська оцінка персонажа.
8. Ваша оцінка літературного героя, його впливу на формування суспільних та естетичних ідеалів сучасників.

Продовж. додатка Ґ

Ґ.4 План роботи проблемної групи «Естетичні аспекти зарубіжної літератури»

Міністерство освіти і науки України
Хмельницький національний університет
Гуманітарно-педагогічний факультет

ПРОБЛЕМНА ГРУПА

«Естетичні аспекти зарубіжної літератури»

Створена рішенням кафедри української філології

(протокол № 2 від 17 жовтня 2018 р.)

Староста групи _____ Євин М.
Науковий керівник _____ кандидат філологічних наук,
доцент Папушина В.А.
Завідувач кафедри _____ Торчинський М. М.

Хмельницький – 2018

Продовж. додатка Ґ

МЕТА І ЗАВДАННЯ РОБОТИ

Участь у роботі проблемної групи сприятиме розвитку й поглибленню наукових знань та уявлень студентів про основні процеси розвитку зарубіжної літератури, сутність естетичних відкриттів письменників на різних історичних етапах. У дослідженнях з історії літератури народів світу використовуватимуться наукові надбання літературознавства, порівняльного літературознавства, методики викладання зарубіжної літератури, герменевтики, семіотики. Практичні завдання ґрунтуватимуться на матеріалах літературних творів авторів – представників різних шкіл, течій, напрямів, стилів. Додатково планується удосконалити навички студентів здійснювати наукові дослідження на заплановані теми, таким чином передбачене не лише фахове удосконалення, але й розширення світогляду майбутніх вчителів української мови і літератури, формування їх естетичних компетентностей.

Отже, основна *мета* роботи:

- опрацювання наукових проектів студентів, що мають естетичний характер;
- вивчення історичного розвитку світової літератури від найдавніших часів до сьогодення шляхом актуалізації найвизначніших проблем часу.

Завдання:

- удосконалення технології вивчення та аналізу літературних та критичних джерел;
- ознайомлення з естетичними відкриттями митців та їх віддзеркаленням на сторінках літературних творів;
- інтерпретація дослідниками естетичних поглядів письменників
- компаративне потрактування явищ світової і української літератури в руслі певного літературного напрямку;
- поліпшення методики наукового дослідження літературних явищ.

Основними *формами* роботи будуть групові й індивідуальні заняття із членами проблемної групи та інших проблемних груп і наукових гуртків, виконання самостійних наукових досліджень і обговорення їх результатів на засіданнях, підготовка випереджувальних завдань, написання наукових статей, рефератів, дипломних робіт, участь у науково-практичних конференціях.

Продовж. додатка Ґ

ПЕРСПЕКТИВНИЙ ПЛАН НАУКОВИХ СТУДІЙ на 2016-2019рр.

№ п/п	Прізвище, ініціали	Види роботи	Термін
1.	Євин М.	1. Обговорення та рецензування наукової статті «Поетика драми Кальдерона де ла Барки «Життя – це сон»». 2. Проведення наукового семінару в групах ФУМ-17-1, СОУ-17-1 на тему «Естетика класицизму». 3. Підготовка до виступів із випереджувальними завданнями під час лекцій та практичних занять. 4. Звіт про наукову діяльність груп ФУМ-17-1, СОУ-17-1 із теми «Література XVII ст.».	березень квітень протягом року травень
2.	Андрухова А.	1. Обговорення та рецензування наукової статті «Естетичні відкриття митців англійського Просвітництва». 2. Підготовка до виступів із випереджувальними завданнями під час лекцій та практичних занять. 3. Проведення засідання «круглого столу» на тему «Вплив естетики французьких просвітителів на світову культуру та мистецтво». 4. Звіт про наукову діяльність груп ФУМ-17-1, СОУ-17-1 із теми «Література XVIII ст.».	березень протягом року квітень травень
3.	Каштан О.	1. Обговорення та рецензування наукової статті «Використання інтерактивних технологій в процесі формування естетичної культури особистості студентів». 2. Обговорення та рецензування наукової статті «Втілення естетичних категорій гротеску, контрасту в романі В. Гюго «Знедолені». 3. Проведення засідання «круглого столу» на тему «Трансформація естетичних принципів романтизму та реалізму у творчості французьких письменників першої половини XIX ст.». 4. Участь у студентській науковій конференції ХНУ.	березень квітень травень березень
4.	Сидоренко І.	1. Проведення наукового семінару в групах ФУМ-16-1, СОУ-16-1 на тему «Естетичні дискусії реалізму й модернізму у французькій літературі другої половини XIX ст.». 2. Підготовка до виступів із випереджувальними завданнями під час лекцій та практичних занять. 3. Обговорення та рецензування наукової статті «Поетика повісті Ф. Достоєвського «Бідні люди». 4. Звіт про наукову діяльність група ФУМ-16-1, СОУ-16-1 із теми «Розмаїття естетичних пошуків та відкриттів у літературі другої половини XIX ст.».	березень протягом року квітень травень
3.	Бадальян Г.	1. Проведення наукового семінару «Зображення духовного світу особистості у творах американських письменників XX ст.» у групі ФУМ-15-1. 2. Підготовка до виступів із випереджувальними завданнями під час лекцій та практичних занять. 3. Обговорення та рецензування наукової статті «Тема митця і мистецтва у творчості М. Булгакова». 4. Звіт про наукову діяльність групи ФУМ-15-1 із теми «Естетика постмодернізму».	березень протягом року квітень травень

Продовж. додатка Ґ

ОРІЄНТОВНИЙ КАЛЕНДАРНИЙ ПЛАН РОБОТИ на 2018-2019 н.р.

№з/п.	Тема засідання	Дата засідання
1.	Організаційне засідання. Обговорення тем наукових досліджень.	Вересень
2.	Теорія і практика естетичних досліджень	Жовтень
3.	Методика організації та проведення «круглого столу», наукового семінару	Листопад
4.	Методика написання наукової статті	Грудень
5.	Рецензування наукових статей членів проблемної групи	Січень
6.	Основні вимоги до оформлення результатів наукових досліджень	Лютий
7.	Участь у загальноуніверситетській звітно-науковій конференції студентів	Березень
8.	Звіт про наукову діяльність окремих студентів	Квітень
9.	Звіт про наукову діяльність академічних груп	Травень
10.	Підведення підсумків виконаної роботи	Червень

Протягом н. р. проведено ___ засідань проблемної групи, у яких взяли участь ___ студентів. Підготовлено ___ тез виступів на науково-практичних конференціях, ___ наукових статей, ___ дипломних робіт. Студенти взяли участь у ___ науково-практичних конференціях, зокрема загальноуніверситетських – ___, міжрегіональних – ___, всеукраїнських і міжнародних – ___.

Науковий керівник _____ (В.А. Папушина).

Продовж. додатка Ґ

Ґ.5 Порадник студенту, що вивчає літературу світу

1. Ознайомся з художньою історичною та мистецькою культурою країни, якою збираєшся подорожувати.
2. Визнач маршрут подорожі, за яким можна оглянути цікаві для тебе музеї, картинні галереї, архітектурні споруди, пам’ятники тощо.
3. Намагайся зібрати матеріали про мистецькі шедеври, літературні твори та їх авторів, які тебе зацікавили.
4. Систематизуй ілюстративний, відео-, художній матеріал у єдине тематичне ціле.
5. Ознайомся з іншими доступними матеріалами про літературний та мистецький шедевр, що тебе зацікавив.
6. Продумай свої пропозиції та форми виступу перед студентською аудиторією як доповнення до навчального матеріалу.
7. Визнач тему, мету, зміст свого виступу, відбери ілюстративний та відеоматеріал для презентації.
8. Будь готовим відповісти на питання, що можуть виникнути у слухачів.
9. Створи тематичну папку, портфоліо, інтернет-сторінку, презентацію.
10. Знайди однодумців, що цікавляться літературними та естетичними шедеврами даної країни.

Ґ.6 Рекомендації студентам до оформлення та презентації мультимедійних проектів

1. Перевір відповідність підібраного матеріалу запропонованій темі.
2. Визнач новизну і актуальність проекту.
3. Склади план, сформулюй мету презентації.
4. Слідкуй за логічністю і послідовністю розкриття теми, її аргументованістю, науковістю, актуальністю.
5. Пам’ятай, що доречність ілюстративного матеріалу і правильність його оформлення – важлива складова мультимедійного проекту.
6. Дбай про зрозумілість і доступність інформаційного матеріалу.
7. Наявність цитатного матеріалу та посилань на використані джерела обов’язкова.
8. Підготуй питання для контролю, тестової перевірки, кросворди тощо для аудиторії, які перетворять її на активного учасника проекту.
9. Знай, що вміння давати вірну естетичну оцінку, розуміти естетичні цінності художнього твору свідчать про твої естетичні смаки, ідеали.
10. Слідкуй за культурою мови. Міміка, жести, логічні наголоси, акценти, емоційність викладу – складові твого успіху.

Продовж. додатка Ґ

Ґ.7 Вимоги до учасників дискусії

1. Ґрунтовно володіти матеріалом теми.
2. Бути готовим відстоювати власну точку зору.
3. Постійно стежити за аргументацією опонентів.
4. Дати можливість висловитися кожному опоненту.
5. Намагатися підкреслити головне у власній аргументації.
6. Тактовно відкидати слабкі місця аргументації опонентів.
7. Бути доброзичливим до кожної думки, знайти в ній позитивне зерно.
8. Не гарячкувати. Слідкувати за культурою мовлення.
9. Створити групу однодумців, погляд яких на проблему буде вирішальним.
10. Уміти зробити загальні висновки дискусії та означити її цінність.

Ґ.8 Порадник викладачам і студентам «Працюйте за інноваційними технологіями»

«Акваріум» – рольова гра, у якій беруть участь 2–3 студенти, а інші є спостерігачами, що дозволяє одним обговорювати проблему, а іншим – аналізувати почуте й робити свої висновки.

«Аналіз ситуації» – технологія колективно-групового вивчення теми, вимагає вміння формулювати конкретні запитання, вирізняти факти від припущень, виявляти важливі й другорядні обставини, аналізувати та приймати рішення.

Бесіда – словесне обговорення матеріалу, що вивчається. Завдання бесіди полягає в тому, щоб, по-перше, за допомогою цілеспрямованих запитань актуалізувати набуті раніше знання, по-друге, досягти засвоєння нових знань шляхом аналізу та синтезу отриманої інформації.

Брейн-ринг – інтелектуальна гра студентів, яка відповідає правилам: у грі беруть участь 2–4 команди, перемагає команда, яка дасть найбільше правильних відповідей на запитання. Сигналом про готовність відповісти є звуковий або світловий сигнал, яким керує капітан. Максимальний ліміт часу – 1 хв.

Буктрейлер – відеоролик про книгу чи певний твір, у якому в художній формі цікаво та насичено подається провідна ідея. «Родзинка» буктрейлера – інтрига, тому його головне завдання – не стільки передати головний зміст, скільки викликати захоплення, зацікавлення та сильні емоції, спонукаючи до прочитання повної версії.

Дебати – один із найбільш складних способів обговорення дискусійних проблем. Студенти групуються залежно поглядів на поставлену проблему, кожний готується публічно обґрунтувати свою позицію, зберігаючи толерантність і повагу до опонентів.

Дискусія – широке публічне обговорення питання, що спряє розвитку критичного мислення, дає можливість визначити власну позицію, формує навики аргументації через опрацювання додаткової літератури з теми.

Продовж. додатка Ґ

Диспут – публічна дискусія, спеціально організована для певної аудиторії, що торкається актуальних літературознавчих питань.

«Дискусійний клуб» – засідання групи студентів, які не дійшли до згоди з певного питання під час лекції чи практичного заняття, та зібрали достатньо аргументів для доведення своїх поглядів.

«Дерево вирішень» – студенти записують свої «відкриття» при обговоренні теми на окремих листках і «одягають» ними дерево на дошці чи на мультимедіаекрані. Із кількох запропонованих варіантів обирається найбільш вдалий.

Експрес-опитування («летючка») – короткі усні або письмові відповіді чи завдання «продовж речення», «заповни таблицю», «склади схему» тощо.

«Засідання круглого столу» – один із видів діалогічної взаємодії, що вимагає вибору цікавої теми для обговорення, створення атмосфери пошуку й невимушеності, ретельної підготовки та виявлення різних можливих варіантів вирішення поставленої проблеми.

Імпровізована наукова конференція – публічний виступ на захист своєї наукової ідеї в рамках практичного заняття з теми, що вивчається; вимагає ґрунтовної наукової розробки.

«Імпровізоване засідання ПЕН-клубу» – один із видів ділової гри, у основу якого покладено розгляд актуальних питань з літературознавства. Є продовженням і завершенням конкретної теоретичної теми, її практичним наповненням, етапом проведення практичного заняття з оглядових тем.

Конференція є однією з форм активного навчання, що спрямована на виконання конкретної мети й завдань. Завданнями є підготовка доповіді, публічний виступ, уміння вести діалог, відповідати на запитання. Навчальна конференція вимагає тривалої підготовчої роботи (проведення спостережень, узагальнення зібраних матеріалів, вивчення літературно-критичних джерел тощо).

Кроссенс – асоціативна головоломка. Слово «кроссенс» означає «перетин значень» і придумане за аналогією зі словом «кросворд» (перетин слів). Ідея кроссенса проста, це асоціативний ланцюжок, що складається з дев’яти картинок (портрети письменників, ілюстрації до літературних творів, постери). Зображення розташовують так, що кожна картинка має зв’язок із попередньою і наступною, а центральна поєднує за змістом зразу декілька картинок. Завдання того, хто розгадує кроссенс – знайти асоціативний зв’язок між тими, що мають спільний бік, картинками. Починати розгадувати можна з будь-якої картинки, що розпізнається, але центральним є квадрат під номером 5.

1 2 3
4 5 6
7 8 9

Центральна картинка, за бажанням автора, може бути пов’язана за змістом зі всіма зображеннями в кроссенсі.

Продовж. додатка Ґ

«Літературна вітальня» – підготовлений публічний захід, що об'єднує студентів за інтересами (поезія, проза, драма), проводиться в спеціально оформленому приміщенні під музичний супровід.

«Літературний крос» – ефективний шлях пошуку інформації через доповнення незавершених висловів із теми, що вивчається.

Літературно-критичний аналіз – проводиться за схемами аналізу епічного, ліричного, драматичного творів.

«Мікрофон» – студенти по черзі висловлюють думки чи пропозиції в уявний мікрофон, пропонуючи таким чином своє бачення вирішення питання.

Метод «кейсів» – студенти працюють у команді над «заповненням» кейсу під керівництвом модератора, складають письмовий звіт про свою участь у спільній справі.

Метод проектів – технологія, орієнтована на самостійну діяльність студентів (індивідуальну, парну, групову). Передбачає наявність проблеми, що вимагає інтегрованих знань, дослідницького та творчого пошуку. Проекти можуть бути у вигляді твору, трактату, спостереження, сценарію, дослідження, есе, наукової статті тощо.

«Мозкова атака» – усі студенти розмірковують над однією проблемою, записують ідеї в зошитах, повідомляють їх «секретарю», який робить звіт. Технологія використовується, коли проблема вимагає декількох вирішень.

«Навчаючи – вчуся» – викладач готує картку з літературними фактами й роздає окремим студентам, які їх вивчають і доносять до групи в довільно обраній формі: повідомлення, рольової гри, імітації тощо.

Перформанс (вистава, виступ, подання, гра) – дія, що виражає певну ідею. Суть перформанса – актуальна, а то й несподівана інтерпретація цієї ідеї.

Портфоліо – системне накопичення матеріалів із теми, що вивчається. До портфоліо входить:

- вступна стаття-обґрунтування, у якій сформульовано мету створення портфоліо, аргументовано, чому відібраний матеріал розміщено в портфоліо;
- план розміщення матеріалів;
- розділ «Робочі матеріали», що створені й систематизовані самим автором;
- список використаної літератури, ілюстрації до літературних творів; відеоматеріали на диску.

«Продовж думку» – продовження думки студента чи викладача новою інформацією, почерпнутою з додаткової літератури, чи власними міркуваннями.

Полеміка – зіткнення з одним ідейним супротивником.

«Пошук інформації» – колективний пошук інформації шляхом виконання запропонованих завдань, що доповнюють лекційний матеріал.

«ПРЕС» – метод, коли студенти продукують і оформляють власні думки з дискусійного питання в чіткій стилістичній формі.

«Робота в парах» – студенти обговорюють питання один із одним, приходять до згоди щодо відповіді й домовляються, хто її презентуватиме.

Продовж. додатка Ґ

«Робота в творчих групах» – одночасна спільна робота з обговорення питання теми за алгоритмом:
- прочитати питання вголос;
- обговорити його по черзі, вносячи пропозиції творчого характеру;
- зробити висновки.

«Рольові ігри» – належать до технології ситуативного моделювання з чітко визначеною для кожного учасника метою, змістом гри та ґрунтовною підготовкою вибраної ролі.

«Симуляції, або імітаційні ігри» – студенти визначаються з темою чи ситуацією, яку мають відтворити чи скопіювати, готують виступ за регламентом чи сценарієм із розподіленням ролей.

Скрапбукінг – втілення думки яскравими виразними візуальними засобами.

«Спільний проект» – декілька студентів працюють над однією проблемою, розподіливши обов'язки, підсумки роботи презентують як звіт на практичному занятті.

«Синтез думок» – студенти діляться на групи, у яких вирішується певне питання, роблять записи на аркушах і передають іншій групі, студенти якої підкреслюють думки, із якими вони не згодні і передають наступній групі. Експерти опрацьовують аркуші і роблять остаточний звіт, який виноситься на обговорення всієї групи.

Сторітелінг – мистецтво розповідати історії. Щоб його створити, потрібно чітко знати тему, розробити сюжет, дати опис літературного героя, додати трохи цікавих подій із твору, що вивчається, та зробити висновки.

«Театр одного актора» – ігрова технологія, яка надає можливість студентам самовиразитися, розвиває творчу уяву, спонукає до пошуків шляхів самореалізації, прояву акторського хисту та естетичних смаків.

«Теоретична скарбниця» – виокремлення викладачем у ході лекції важливих положень теми, які варто занотувати в робочий зошит. Поповнюється «теоретична скарбниця» і в ході самостійної роботи з додатковою літературою. Зібрані матеріали використовуються під час відповідей для аргументації власної думки.

«Творчий звіт» – публічна презентація індивідуальних завдань, наробок творчого характеру чи кінцевого продукту (інсценування, поетична збірка, есе).

«Точка зору» – ігрова технологія, під час якої члени групи шукають аргументи для доведення своїх поглядів із конкретного питання й можливі контраргументи опонентів.

Усна оповідь – один із методів розвитку зв'язного усного мовлення, публічного виступу на задану тему, яка потребує попередньої підготовки, за планом: вступ, теза, аргументація, висновки, посилання на першоджерела.

Форум – захід для обговорення глобальних проблем сучасності з обов'язковим залученням аргументів із художньої літератури.

Продовж. додатка Ґ

Ґ.9 Літературний брейн-ринг «Лінгвокультурні концепти роману І. Нечуя-Левицького «Хмари»

РАУНД 1. Згадай, як звали літературного героя, прочитавши його портретний опис:

«Ох, який же ти здоровий, як ведмідь! Які в тебе ручиська, ножиська, плечища! Аж страшно дивитись! Мабуть, басом співаєш?» (відповідь: Степан Воздвиженський)

«…був чистий черкасець: високий, рівний, з дужими плечима, з козацькими грудьми, з розкішним темним волоссям на голові…Його погляд, виявляючи розум і тяму, був твердий, спокійний» (відповідь: Василь Петрович Дашкович)

«Надівши сині окуляри, в одній сорочці й без шапки, він сидів в свята під гіллястою грушею, дуже рідко перекидаючи товсті й здорові листки «Печерського патерика» (відповідь: Сидор Петрович Сухобрус)

«Ще змалку…були дуже схожі за вдачею. Обидві вони були дуже розумні, чепурні й веселі, обидві були дуже уперті…Вони гуляли вкупі, збавлялись, але не було між ними щирої любові» (відповідь: Сухобрусові доньки Марта й Степанида)

«…мала лице щиро київське: більше кругле ніж довге, з повними рум'яними щоками, з ямочками на щоках, маленьким круглим підборіддям, з невеликими темними очима (Степанида Сухобрус)

«Старша…мала набагато грубіші пружки лиця, скидалась на сільську молодицю. В неї були брови товсті, очі великі» (відповідь: Марта Сухобрус)

«На руїнах того лиця ще було видно сліди колишньої краси, як по руїнах Колізея можна догадуватися про його давню славу» (відповідь: Турман, начальниця Інституту благородних дівиць в Києві)

«…на тому чудовому лиці був рівний, з легким горбиком ніс, чудові повні губи, так виразно обведені кругом, неначе хто обвів їх пензлем…на слідній губі була малесенька ямочка саме посередині» (відповідь: Павло Радюк)

«…був колись гарний з себе! Високий на зріст, рівний станом, з чорними кучерями, чорними бровами, блискучими веселими очима…він був гарний, як чорнобривець» (відповідь: Антін Антонович Радюк)

«Вона була небагатого роду, яле гарна, як степова квітка весною. На фоні зеленого листу її чистий профіль був ніби намальований на картині. Вона була ще дуже молода» (відповідь: Галя Масюківна)

«Він був нижчий за сина, мав кругленький невеличкий вид, кирпатий, як картоплина, ніс і маленькі чорні очки. На сухому підборідді стирчало зо три пучечки чорного волосся. Котре позакручувалось вгору, наче кучері в качура на хвості» (відповідь: Старий Бубка)

Продовж. додатка Ґ

РАУНД 2. Якому персонажеві дається така авторська характеристика:

«…швидко визначився між професорами своїми лекціями по історії філософії…З кожним роком його лекції були луччі та луччі, з кожним роком росла його репутація» (відповідь: Дашкович)

«…не любив науки, не поважав її, мав її тільки за спосіб прокласти собі стежку в житті і як можна витягти з неї через це грошей, їжі, напитків і всякого добра!» (відповідь: Воздвиженський)

«…випровадили його за ворота та все дуже дякували, що він (Дашкович) не погордував ними, простими людьми. А він все милувався, які вони були добрі, ласкаві ті прості люди, котрі з дорогою душею були раді вітать свого гостя» (відповідь: сім'я Топилків)

«Його причарувало сільське життя, не глибоке, але співуче й живуче; його причарувала рідна мова, рідна пісня, чисте повітря рідного краю, й синє небо, і погожа вода, і тиха, зоряна ніч» (відповідь: Дашкович)

«І…вже звикла думать та марить, що її жде велика, показна роль у світі. Той світ здавався їй великим балом, з музиками, з танцями, з кавалерами в золотих еполетах…» (відповідь: Ольга Дашкович)

«Вона була добріша, ласкавіша, фантазія не заносила її так далеко, в невідомий аристократичний світ; вона навіть не марила про послів і двірських дам, бо менше про їх чула» (відповідь: Катерина Воздвиженська)

«Він усе розказував українські народні анекдоти, смішні, повні жарту й юмору, знав їх без ліку, міг розказувать цілий вечір, другий вечір, тиждень і все десь їх набирав, наче витрушував з якогось бездонного мішка» (відповідь: Антін Антонович Радюк)

«Вона й справді ніби трохи скидалась на макуху, бо була присадкувата, кругленька, з круглим повним лицем, котре од духоти почервоніло…» (відповідь: пані Ликерія Висока)

«Він любив хліборобство, любив воли, вівці, як любить все те простий українець. Хазяїн повів гостя через ворота на тік, показав здорову клуню, так гарно вшиту, неначе обстрижену ножицями, показав засторонки, повні пшениці» (відповідь: батько Галі Масюк)

«…з усіх сьогочасних ідей (він) вхопився до самих практичних і матеріальних. Все, що було вище од практики, од користі. Всі вищі ідеї він вважав за непотрібні, за пусті» (відповідь: Кованько)

РАУНД 3. Кому з літературних героїв належить висловлювання:

«…А мені треба такої (жінки), щоб уміла госпродарювать, порядок в домі давати і щоб уміла українських пісень співати…тиха, добра та весела…» (відповідь: Дашкович)

«Жінка повинна бути жінкою. Я голова в домі, а вона моя піддана. Щоб мені було добре їсти, добре пити; щоб мені все було впору, за часу…» (відповідь: Воздвиженський)

Продовж. додатка Ґ

«Нас є чимало! Ми клянемось новим гуманним ідеям, які давно розійшлися по Європі й ледве оце добираються до нас…У нас що дуже й підле, то панує, а що слабе й добре, то мусить терпіти і не сміє голосу подати» (відповідь: Павло Радюк)

«…Я люблю всяку музику, але як тільки почую один акорд народної пісні, мелодичної й глибокої, то вся моя душа стривожиться до самого дна! Та мелодія, як огонь, проймає мене до самого серця…» (відповідь: Павло Радюк)

«Думаючи ще раз про свій народ, я дійшов до такої гадки, щоб зрозуміть його світогляд і постерегти його будущі філософські принципи, треба роздивлятись на наш народ не як на народ, одрізаний од сім'ї інших народів, а доконче вкупі з іншими народами, котрі йому рідніші, котрі ближчі до нашого народу по прикметах плем'я, мови, віри» (відповідь: професор Дашкович)

РАУНД 4. Який художній прийом використав автор в даному уривку:

«На те кладовище, в ту не кімнату, а ніби в комору, що так недавно була світла й очепурена, ввійшли Сухобрусові зяті й дочки» (відповідь: порівняння)

«Дашкович підвів голову, почувши такий надзвичайний рогатий силогізм, якого навіть не вигадала давня Греція» (відповідь: гумор)

«У нас в Петербурзі…мій близький приятель, один міністр…просив, щоб я доконечно їхала сюди, щоб, бачте, розносить з центру на далеку країну просвіту й цивілізацію…» (відповідь: іронія)

«Ви, мабуть, така чарівниця, про яку співають, що вона чарів не знала, а Гриця причарувала, бо була чорнобрива, тим і чарівниця справедлива» (відповідь: народно-поетичне порівняння)

«Щаслива, тричі щаслива пора молодого життя й думок. Щасливі літа, щасливий час, повний надіями! Це не буває двічі в житті, бо людина не цвіте двічі» (відповідь: розгорнута метафора)

«Сонце освітило її всю…І йому здалось, що такі гарні, такі безвинні, такі добрі істоти повинні б жити не на землі, а в тому високому синьому небі…В його молодій душі чомусь з'явилась думка впасти на коліна і поклонитися великій красі людини, разом з великою красою неба й землі» (відповідь: метонімія)

«Радюка дуже засмутила гірка доля людська. Край багатий, край хлібний, а народ голодує, хліба не має!» (відповідь: оксюморон)

Продовж. додатка Ґ

Ґ.10 Кейси до теми «Філософсько-етичне вчення Л. Толстого та його віддзеркалення в романі «Анна Кареніна»

Кейс №1 Мультимедійний супровід заняття.

1. Презентація «Біографія Л.М. Толстого».
2. Загальна презентація теми, епіграф, портрет Л. Толстого, виставка книг.
3. До кейсу №2: портрети філософів (А. Шопенгауер, Ж.-Ж. Руссо, І. Кант, П.-Ж. Прудон), цитати з їхніх творів, репродукції «Л. Толстой серед селян Ясної Поляни», зображення Євангелія Л. Толстого, його переклад молитви «Отче наш».
3. До кейсу №3: репродукція картини І. Рєпіна «Толстой на пашні», «Толстой серед дітей яснополянської школи», «Толстой за роботою», ілюстрації до роману «Анна Кареніна», фрагменти фільму.
4. До кейсу №4: портрет дочки О. Пушкіна М.О. Гартунг, ілюстрації до роману, фрагменти фільму «Анна Кареніна», порівняльна характеристика рис вдачі Анни, яку коректують і доповнюють на мультимедійній дошці члени інших груп.
5. До кейсу №5: питання для дискусії.

Кейс №2 Філософські пошуки та відкриття Л. Толстого

1. Витоки філософського вчення Л. Толстого. Його учителі та попередники (А. Шопенгауер, Ж.-Ж. Руссо, І. Кант, П.-Ж. Прудон).
2. Теорія «морального самовдосконалення» Л. Толстого.
3. Теорія «непротивлення злу насильством» Л. Толстого.
4. Релігійні погляди письменника.
5. Значення філософських відкриттів Л. Толстого та їх дієвість сьогодні.

Кейс №3 «Діалектика душі» Л. Толстого, автобіографічність образу Костянтина Левіна.

1. Щоденники Л. Толстого як підґрунтя становлення генія митця.
2. Громадська діяльність письменника в Ясній Поляні.
3. Внутрішній світ та яскраві прояви життя Костянтина Левіна.
4. Діяльне життя героя роману в маєтку, роздуми над сутністю буття.
5. У чому полягає сенс життя людини за Л.Толстим? Його втілення в образі головного героя.

Кейс №4 Філософія «належного» і «сущого», «пристрасть тіла» і «пристрасть душі» (за образом Анни Кареніної).

1. Типові кризові явища в сім’ях та їх віддзеркалення в романі «Анна Кареніна».
2. Хто з світових письменників і як розкрив проблему кризових явищ в сім’ях?
3. Прототипи образу Анни Кареніної.
4. Трагедія пристрасного серця і обов’язку:

- портретна характеристика Анни;
- мотиви «світла» та «блиску», символ «вогонь життя» як рушії характеру Анни;

Продовж. додатка Ґ

- дібрати цитатний матеріал до аналізу рис характеру Анни: чесність, відкритість, відвертість, щирість, рішучість, твердість, егоїзм пристрасті, безкомпромісність, категоричність, безвідповідальність, роздвоєність особистості, довірливість.

5. Чи є однозначними думки Л.Толстого: «Не судіте…», «Мне отмщение, и аз воздам»?

Кейс №5. Дискусія «Уроки добра і зла в романі Л. Толстого «Анна Кареніна»».

1. Якщо тебе вдарили по одній щоці, ти підставиш другу?
2. Як часто, коли з тебе «зняти хітон», віддаш сорочку?
3. Чи творимо ми добро, щоби «ліва рука» не знала, що «робить права»?
4. Чи реалізуємо ми у своєму житті велику правду вчення Л.Толстого?
5. Чи втратили актуальність проблеми «щасливих» і «нещасливих» сімей сьогодні?
6. Чи будуть читати книги Л. Толстого наші діти, онуки, правнуки?

Ґ.11 Тест-анкета для розробки сценарію за сторінками роману М. Кундери «Невимовна легкість буття» (вибране підкреслити)

1. Як часто я відвідую театр:
а)переглядаю всі вистави;
б)нерегулярно;
в)зрідка;
г)ніколи;
д)дивлюсь відеоспектаклі.
2. Серед моїх улюблених є вистави за:
а)класичними творами;
б)творами сучасних відомих авторів;
в)за творами окремого автора;
г)немає таких.
3. Як я оцінюю відому екранізацію роману
а) позитивно;
б) негативно;
в) посередньо;
4. Які епізоди для фільму я оберу, будучи його режисером?
5. Які сторінки з роману М. Кундери «Невимовна легкість буття» я хотів би побачити на сцені:
а) філософські роздуми;
б) мистецькі дискусії;
в) опис інтимних стосунків;
г) зображення політичних колізій Празької весни;
д) вирішення проблеми кітчу.
6. Яке місце в роботі над інсценуванням роману М. Кундери «Невимовна легкість буття» я виберу для себе як:
а) сценарист;

б) режисер;
в) актор;
г) художник-декоратор;
д) художник костюмів;
е) автор музичного супроводу.
7. У якій ролі я бачу себе у виставі:
а) автор;
б) Парменід;
в) Софокл;
г) Тереза;
д) Сабіна;
е) син Томаша
8. Кого з однокурсників я б запросив на інші ролі?
9. Чи зацікавить, на Вашу думку, інсценування роману чеського письменника М. Кундери «Невимовна легкість буття» сучасного глядача?
10. Підготовка спектаклю – це твій витрачений час і кропітка робота. Що Ви отримаєте в результаті?
а) естетичне задоволення;
б) самореалізацію;
в) радість від добре зробленої роботи;
г) авторитет серед оточуючих;
д) свідчення різнобічності моїх інтересів.

Г.12 Інсценування сторінок роману М. Кундери «Невимовна легкість буття»

Дійові особи:
Автор. З рукописом в руках.
Парменід. Одяг – давньогрецька тога, в руках пергамент, на голові – лавровий вінок.
Дочка фараона. Одяг Нефертіті.
Софокл. Одяг – біла тога, лавровий вінок на голові, сувій пергаменту (роль) в руці.
Тереза. Вигляд провінційної офіціантки.
Ніцше. Смокінг, циліндр, білі рукавички.
Сабіна. Художниця, з мольбертом і пензлем в руках.
Син Томаша. Достойний молодий чоловік, впевнений у собі, розважливий в рухах.

Автор

Ідея «вічного повернення» Ф.Ніцше мене вражає: подумати тільки: все пережите, сказане, подумане навіть колись знову повториться, але при умові, що воно значуще, велике, плідне. Зникає те, що не має тіні, нежиттєдайне, нице, дріб’язкове.

Продовж. додатка Ґ

Парменід

У світі вічного повернення на кожному нашому вчинкові, слові, думці лежить важкість відповідальності. Тому найбільша важкість в житті – суть одночасно і образ самого повного змісту життя. Чим важче людині, тим її життя ближче до землі, тим воно правдивіше, плідніше.

Автор

Ви розділили світ на пари протилежностей, може у ваш VI вік до Різдва Христового легко можна було розділити важкість-легкість, світло-темряву, ніжність-грубість, буття-небуття. Дитяче завдання. Але як зробити вибір людині XXI століття?

Парменід

Відсутність обов'язку та відповідальності робить людину легшою за повітря, вона нібито вільна і щаслива, проте вона ризикує втратити себе. Вибір завжди був першоосновою буття. Вибір за вами.

Дочка фараона

Ховаючись від гніву батька, я виловила в річці просмолений кошик з дитятком Мойсеєм. Хіба можна було дозволити кошику з дитиною пливти за течією розбурханої річки? Він міг би загинути.

Автор

Сама того не знаючи, ти поклала початок Старому Заповіту й християнській цивілізації і залишилась світлим спомином через тисячоліття.

Софокл

Я не написав би своєї прекрасної трагедії, якби Поліб не врятував життя маленького Едіпа, якого батько, фіванський цар, наказав кинути на битий шлях. Йому, бачте, напророкували, щ син стане причиною його смерті.

Автор

Але пророцтво справдилось: Едіп виріс і, випадково зустрівши колісницю батька, не поступився дорогою. У поєдинку з зухвальцем, не знаючи, що це його син, цар гине.

Софокл

Це сталося згідно з суворими законами нашого часу. Але, дізнавшись про свій гріх та біду, яку він приніс Фівам, Едіп виколов собі очі і пішов жебрати світом.

Автор

О, метафора – це небезпечна річ, з нею жарти погані. Я це перевірив на власному досвіді. Я вибираю важкість, шанований філософе, я порятую Терезу від прірви міщанства і обивательщини.

Тереза

У його руках була книга Л.Толстого «Анна Кареніна» як візитка до іншого світу, де немає готельних п'яничок, масних жартів, ляпасів по сідницях, матері, яка своєю волею примушує митись у ванній кімнаті і не сміти зачиняти двері від нахабних очей вітчима. Я стала тепер першокласним фотографом і навіть собаку кличу Кареніним. Так мені подобається.

Продовж. додатка Ґ

Парменід

А ти, Терезо, що вибрала сама?

Тереза

Мені сняться сни. Я кудись падаю, мені страшно.

Парменід

У своєму падінні ти тягнеш за собою Томаша, користуючись добротою його душі.

Автор

Після «Празької весни» 1968 року я в своїй статті запитав у властей, що допустили ганьбу країни, в яку увійшли радянські танки, чому вони, як колись Едіп, не викололи собі очі? Це коштувало мені роботи, хоча всі знали: я потрібен, я висококласний нейрохірург, на моєму рахунку – сотні врятованих життів. Важкість і легкість стали одним цілим. «Скотившись» по кар'єрній драбині до мийника вікон і шофера, я собі не зрадив, не покривив душею.

Ніцше

Людина залишається людиною, коли вона сильна і мужня, своєю волею вона змінює світ, підкорює волю і душу того, хто слабший. Це аксіома.

Сабіна

Саме тому, Томаше, ти став у нашому світі, де панує кітч, зайвим, ти не зрадив Істині. Тому ми були разом, бо стали спільниками у важкій і благородній справі служіння тільки їй. Мої полотна – це той світ, який так не люблять функціонери й політики, це світ правди душі.

Син Томаша

Моє життя – це намагання жити так, як жив ти, батьку. Мене вчили іншому: пристосовуватись до обставин, не мати власної точки зору, бути гвинтиком системи. Тепер з усім цим покінчено назавжди.

Парменід

Це вічне повернення. Це правда життя. Крізь товщу тисячоліть я гордий за людину, за майбутнє людства. Воно в надійних руках.

Додаток Д

Результати обчислення F-критерію

в контрольних (87 студентів) та експериментальних (89 студентів) групах

Таблиця Д.1

Результати обчислення F-критерію для порівняння рівнів сформованості ціннісно-мотиваційного компонента естетичної культури майбутніх учителів української мови і літератури

Група - етап контр., СП	Показники для визначення F-критерію										F_{emp}
	f				$(x_i - \bar{x})$				$\sum f(x_i - \bar{x})^2$	σ^2	
	В	**С**	**Б**	**Н**	**В**	**С**	**Б**	**Н**			
КГ-ВК 3,7	12	42	30	3	1,28	0,28	-0,72	01,72	47,38	0,54	**1,22**
КГ-ПК 4,0	19	48	50	0	1,01	0,01	-0,99	-1,99	38,99	0,45	
ЕГ-ВК 3,7	13	41	31	4	1,29	0,29	-0,71	-1,71	52,40	0,59	**1,34**
ЕГ-ПК 4,2	31	46	12	0	0,79	-0,21	-1,21	-2,21	38,94	0,44	

Умовні позначення:

$\bar{x}$ – середнє арифметичне; ВК – вхідний контроль; ПК – підсумковий контроль; СП – середній показник; f – кількість студентів; рівні: В – високий; С – середній; Б – базовий; Н – низький.

Таблиця Д.2

Результати обчислення F-критерію для порівняння рівнів сформованості когнітивно-лінгвокультурного компонента естетичної культури майбутніх учителів української мови і літератури

Група - етап контр., СП	Показники для визначення F-критерію										F_{emp}
	f				$(x_i - \bar{x})$				$\sum f(x_i - \bar{x})^2$	σ^2	
	В	**С**	**Б**	**Н**	**В**	**С**	**Б**	**Н**			
КГ-ВК 3,6	10	39	32	6	1,39	0,39	-0,61	-1,61	52,71	0,61	**1,24**
КГ-ПК 3,8	15	42	30	0	1,17	0,17	-0,83	-1,83	42,41	0,49	
ЕГ-ВК 3,6	10	38	34	7	1,43	0,43	-0,57	-1,57	55,78	0,63	**1,38**
ЕГ-ПК 4,2	29	46	14	0	0,83	-0,17	-1,17	-2,17	40,47	0,45	

Продовж. додатка Д

Таблиця Д.3

Результати обчислення F-критерію для порівняння рівнів сформованості діяльнісно-творчого компонента естетичної культури майбутніх учителів української мови і літератури

Група - етап контр., СП	Показники для визначення F-критерію										F_{emp}
	f				$(x_i - \bar{x})$				$\sum f(x_i - \bar{x})^2$	σ^2	
	В	**С**	**Б**	**Н**	**В**	**С**	**Б**	**Н**			
КГ-ВК 3,7	11	40	32	4	1,33	0,33	-0,67	-1,67	49,33	0,57	**1,2**
КГ-ПК 3,9	15	44	28	0	1,15	0,15	-0,85	-1,85	41,06	0,47	
ЕГ-ВК 3,7	12	40	32	5	1,34	0,34	-0,66	-1,66	53,89	0,61	**1,35**
ЕГ-ПК 4,2	30	46	13	0	0,81	-0,19	-1,19	-2,19	39,75	0,45	

Таблиця Д.4

Результати обчислення F-критерію для порівняння рівнів сформованості особистісно-розвивального компонента естетичної культури майбутніх учителів української мови і літератури

Група - етап контр., СП	Показники для визначення F-критерію										F_{emp}
	f				$(x_i - \bar{x})$				$\sum f(x_i - \bar{x})^2$	σ^2	
	В	**С**	**Б**	**Н**	**В**	**С**	**Б**	**Н**			
КГ-ВК 3,7	13	38	33	3	1,3	0,3	-0,7	-1,7	50,23	0,58	**1,13**
КГ-ПК 3,9	17	41	29	0	1,14	0,14	-0,86	-1,86	44,34	0,51	
ЕГ-ВК 3,7	12	39	34	4	1,34	0,34	-0,66	-1,66	51,89	0,58	**1,35**
ЕГ-ПК 4,2	33	45	11	0	0,75	-0,25	-1,25	-2,25	38,56	0,43	

Продовж. додатка Д

Таблиця Д.5

Результати обчислення F-критерію для порівняння рівнів сформованості естетичної культури майбутніх учителів української мови і літератури

Група - етап контр., СП	**Показники для визначення F-критерію**										F_{emp}
	f				$(x_i - \bar{x})$				$\sum f(x_i - \bar{x})^2$	σ^2	
	В	**С**	**Б**	**Н**	**В**	**С**	**Б**	**Н**			
КГ-ВК 3,7	11	40	32	4	1,33	0,33	-0,67	-1,67	49,33	0,57	**1,17**
КГ-ПК 3,9	17	44	26	0	1,1	0,1	-0,9	-1,9	42,07	0,48	
ЕГ-ВК 3,7	12	39	33	5	1,35	0,35	-0,65	-1,65	54,2	0,61	**1,39**
ЕГ-ПК 4,2	31	46	12	0	0,79	-0,21	-1,21	-2,21	38,94	0,44	

Додаток Е

Список публікацій здобувача за темою дисертації та відомості про апробацію результатів дисертації

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Наукові праці, в яких опубліковані основні наукові результати дисертації

1. Папушина В. А. Теоретичні і методичні засади формування естетичної культури майбутніх учителів української мови і літератури у процесі професійної підготовки: [моногр.]. Хмельницький: ПП Заколодний М. І., 2019. 496 с.

2. Папушина В. А. Естетичні аспекти зарубіжної і української літератури: навч. посіб. Хмельницький: ХмЦНІІ, 2014. 126 с.

3. Папушина В. Розвиток художньо-естетичної культури студентської молоді під час вивчення роману М. Кундери «Невимовна легкість буття». *Педагогіка і психологія професійної освіти*: наук.-метод. журн. Львів, 2011. № 6. С. 95–102.

4. Папушина В. Актуальні питання формування естетичної культури студентів засобами художньої літератури. *Науковий вісник Чернівецького університету*: зб. наук. праць.. Чернівці, 2012. Вип. 619. С. 107–113. (Серія: Педагогіка та психологія)

5. Папушина В. А. Підвищення естетичної культури студентів під час взаємопов’язаного вивчення української та зарубіжної літератури (на матеріалі спецкурсу «Актуальні питання української і зарубіжної літератури»). *Педагогіка вищої та середньої школи*: зб. наук. праць. Кривий Ріг, 2012. Вип. 36. С. 187–194.

6. Папушина В. А. Формування естетичної культури студентів шляхом аналізу постмодерністських творів авторів різних культурних традицій. *Вища освіта України*: теорет. та наук.-метод. часоп. Луцьк, 2013. № 2, дод. 2: темат. вип. «Науково-методичні засади управління якістю освіти у вищих навчальних закладах». С. 172–178.

Продовж. додатка Е

7. Папушина В. А. Організація самостійної роботи при вивченні творів художньої літератури з метою формування естетичної культури студентів. *Наукові праці Вищого навчального закладу «Донецький національний технічний університет»*. Донецьк, 2014. № 1 (15), ч. 2. С. 178–183. (Серія: Педагогіка, психологія і соціологія).

8. Папушина В. А. Повышение эстетической культуры студентов путем применения кейсового метода при изучении прозаического произведения большого объема. *Вестник Гродзенского государственного университета имени Янки Купалы.* Гродно, 2014. № 2 (179). С. 69–74. (Серия 3: Филология. Педагогика. Психология).

9. Папушина В. А. Формування естетичної культури студентів засобами художньої літератури у виховній роботі вищих навчальних закладів. *Актуальні проблеми соціології, психології, педагогіки*: зб. наук. праць. Київ, 2014. № 1 (26). С. 131–136.

10. Папушина В. А. Основні етапи формування естетичної культури студентів ВНЗ. *Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка*. Тернопіль, 2016. № 3. С. 68–75. (Серія: Педагогіка).

11. Papushina V. Works of modern European writers as the forming source aesthetical culture of students. *Sosyal Bilimler Dergisi: Journal of social sciences. Ataturk Universitesi Edebiyat Fakulesi*. 2016. № 57. S. 209–216.

12. Papushyna V. Forming Pedagogical Aesthetic Culture of Students in British Experience. *Порівняльна професійна педагогіка*: наук. журн. Київ–Хмельницький, 2017. № 3, т. 7. С. 49–54.

13. Папушина В. А. Вивчення стану сформованості естетичної культури студентства в процесі навчання літератури. *Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання у підготовці фахівців: методологія, теорія, досвід, проблеми*: зб. наук. праць. Вінниця, 2017. Вип. 48. С. 160–164.

14. Папушина В. А. Досвід формування естетичної культури у вищих

Продовж. додатка Е

навчальних закладах Польщі. *Науковий вісник Мукачівського державного університету:* зб. наук. праць. Мукачево, 2017. Вип. 2 (6). С. 211–214. (Серія: Педагогіка та психологія).

15. Папушина В. А. Зміст естетичної культури особистості. *Педагогічні науки:* зб. наук. праць [Херсонський державний університет]. Херсон, 2017. Вип. LXXVIII, т. 2. С. 31–36.

16. Папушина В. А. Науково-методичне забезпечення процесу формування естетичної культури студентів засобами художньої літератури. *Вісник Глухівського національного педагогічного університету імені Олександра Довженка.* Глухів, 2017. Вип. 35. С. 128–135. (Серія: Педагогічні науки).

17. Папушина В. А. Система формування естетичної культури студентів засобами художньої літератури в освітньому процесі. *Вісник Київського національного лінгвістичного університету.* Київ, 2017. Вип. 27. С. 140–146. (Серія: Педагогіка та психологія).

18. Красильникова Г. В., Папушина В. А. Критерії, показники та рівні сформованості естетичної культури майбутніх учителів української мови і літератури. *Науковий вісник Південноукраїнського національного педагогічного університету імені К. Д. Ушинського*: наук. журн. Одеса, 2018. № 2 (121). С. 42–46. (Серія: Педагогіка).

19. Папушина В. Експериментальне дослідження сформованості естетичної культури студентів (на прикладі вивчення зарубіжної літератури). *Педагогічний процес: теорія і практика:* наук. журн. Київ, 2018. Вип. 1-2 (60-61). С. 93–100.

20. Папушина В. А. Методичні рекомендації щодо впровадження системи формування естетичної культури студентів в процесі навчання літератури. *Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка*: наук. журн. Житомир, 2018. Вип. 1 (92). С. 120–124. (Серія: Педагогічні науки).

21. Папушина В. А. Шляхи впровадження педагогічної системи формування естетичної культури студентів у процесі навчання літератури.

Продовж. додатка Е

Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Київ, 2018. Вип. 60, т. 2. С. 66–69. (Серія: Педагогічні науки: реалії та перспективи).

22. Папушина В. А., Красильникова Г. В. Методологічне підґрунтя формування естетичної культури майбутніх учителів української мови і літератури. *Педагогічні науки*: збірник наукових праць [Херсонський державний університет]. 2018. Вип. LXXXII. Т. 2. С. 171–176.

23. Papushina V. Педагогічна система формування естетичної культури майбутніх учителів української мови і літератури у процесі професійної підготовки. *TURAN-CSR: International Scientific Peer-Reviewed and Refereed Journal*. 2019. Vol. 11, issue 43. P. 565–571.

24. Папушина В. Концепція формування естетичної культури майбутніх учителів української мови і літератури в процесі професійної підготовки. *Український педагогічний журнал.* Київ, 2019. № 3. С. 59–64.

25. Папушина В. Структурно-функціональна модель педагогічної системи формування естетичної культури майбутніх учителів української мови і літератури: компаративний досвід. *Освітологічний дискурс*. Київ, 2019. № 3-4 (26–27). С. 330–341.

26. Папушина В. А. Методологічні підходи та принципи формування естетичної культури майбутніх учителів української мови і літератури в процесі професійної підготовки. *Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського*. Вінниця, 2019. № 59. С. 92–97. (Серія: Педагогіка і психологія).

27. Папушина В. Использование индивидуальных образовательных траекторий в процессе профессиональной подготовки студентов-филологов. *Dogu Esintileri: Sranoloji, Fars Dili ve Edebiyati Arastirmalari Dergisi*: A Journal Of Iranology Studies. 2020. Vol. 13. Tem, July. P. 323–333.

Наукові праці, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації

28. Папушина В. А. Впровадження засобів формування естетичної

культури студентів при вивченні творів художньої літератури. *Основні парадигми педагогіки та психології в XXI столітті*: матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (Одеса, 22–23 черв. 2012 р.). Одеса: ГО «Південна фундація педагогіки», 2012. С. 87–89.

29. Папушина В. А. Самостійна робота при вивченні творів художньої літератури як засіб естетичного виховання студентів. *Організація самостійної роботи студентів у контексті підвищення якості освіти: особистісний вимір*: зб. матеріалів міжнар. наук.-практ. конф. (Донецьк, 10–11 квіт. 2014 р.). Донецьк: Азов'є, 2014. С. 142–143.

30. Папушина В. А. Когнітивно-лінгвокультурний підхід у процесі формування естетичної культури засобами художньої літератури. *Актуальні проблеми педагогічної науки*: матеріали X міжнар. наук.-практ. конф. (Київ, 11–12 лист. 2016 р.). Київ : ГО «Інститут інноваційної освіти», 2016. С. 55–57.

31. Папушина В. А. Організація навчальної діяльності студентів з метою формування естетичної культури засобами художньої літератури. *Наука. Інновації. Соціально-економічний розвиток*: матеріали XLVII міжнар. наук.-практ. конф. (Чернівці, 30–31 жовт. 2016 р.). Київ: Науково-видавничий центр «Лабораторія думки», 2016. Т. 3. С. 16–18.

32. Папушина В. А. Педагогічні умови формування естетичної культури студентів засобами художньої літератури. *Сучасні педагогіка та психологія: перспективні та пріоритетні напрями наукових досліджень*: матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (Київ, 14–15 липня 2017 р.). Київ: ГО «Київська наукова організація педагогіки та психології», 2017. С. 50–53.

33. Папушина В. А. Роль преподавателя литературы в формировании эстетической культуры студентов. *Economy. Zarzadzanie. Panstwo i Prawo. European Scientific Conference. Theory. Practice*: zbior artykulow naukowych. Konferencji Miedzynarodowej Naukowo-Praktycznej (Warszawa, 30.07.2017–31.07.2017). Warszawa: Wydawca Sp. z o.o. «Diamond trading tour», 2017. S. 39–43.

34. Папушина В. А. Сучасні підходи до викладання літературних

Продовж. додатка Е

дисциплін у вищій школі. *Психологія та педагогіка сучасності: проблеми та стан розвитку науки і практики в Україні*: зб. тез наук. робіт учасників міжнар. наук.-практ. конф. (Львів, 25–26 серп. 2017 р.). Львів: ГО «Львівська педагогічна спільнота», 2017. С. 75–79.

35. Папушина В. А. Удосконалення естетичних знань студентів в процесі позааудиторної роботи ВНЗ. *Соціально-економічний розвиток в умовах глобалізації:* матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (Чернівці, 15–16 трав. 2017 р.). Київ: Науково-видавничий центр «Лабораторія думки». 2017. Т. 2. С. 18–19.

36. Папушина В. А. Особистісно орієнтований підхід до формування естетичної культури студентів у процесі навчання літератури. *Актуальні питання педагогіки та психології: шляхи теоретичного і практичного вирішення проблем:* матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (Одеса, 17–18 берез. 2018 р.). Одеса: ГО «Інститут інноваційної освіти», 2018. С. 48–49.

37. Папушина В. А. Педагогічні умови формування естетичної культури майбутніх учителів української мови і літератури в процесі професійної підготовки. *Jurnalul Umanistic al Nistrului.* 2018. № 1. P. 28–31.

38. Папушина В. А. Результати дослідження формування естетичної культури майбутніх учителів української мови і літератури у процесі професійної підготовки. *Jurnalul Stiintific al Dunarii*. 2018. № 1. P. 28–30.

39. Папушина В. А. Современные украинские концепции формирования эстетической культуры личности. *Гейдар Алиев: идеология мультикультурализма и толерантности:* материалы междунар. симпоз. (Эрзурум, 13–14 апреля 2018 г.). Эрзурум, 2018. С. 247–252.

40. Папушина В. А., Красильникова Г. В. Сутність, характеристика структури і змісту естетичної культури майбутніх учителів української мови і літератури. *The Scientific Heritage*. Budapest, 2018. № 25. P. 2. pp. 34–39.

41. Папушина В. А. Обґрунтування базових понять проблеми формування естетичної культури майбутніх учителів української мови і літератури.

Продовж. додатка Е

Colloquium-journal. 2019. № 19 (43), cz. 8. S. 30–33.

42. Папушина В. А., Шевчук Л. Г. Структурні елементи естетичної культури особистості майбутнього вчителя української мови і літератури. *Інноваційні наукові дослідження у галузі педагогіки та психології:* матеріали всеукр. наук.- практ. конф. (Запоріжжя, 8–9 лютого 2019 р.). Запоріжжя: КПУ, 2019. С. 18–20.

43. Папушина В., Шевчук Л. Дидактичні умови формування естетичної культури майбутніх учителів української мови і літератури в процесі професійної підготовки. *Сучасні тенденції розвитку освіти і науки в інтердисциплінарному контексті: діалог культур як чинник інтеграції*. Варшава – Ужгород – Херсон: Посвіт, 2019. С. 126–128.

Наукові праці, які додатково відображають наукові результати дисертації

44. Папушина В. А. Формування естетичної культури студентів засобами польської та української літератури. *Польська мова в українській освіті – перспективи в аспекті європейської інтеграції*: зб. наук. праць. Кельце–Хмельницький: ХмЦНІІ. 2014. Вип. 1. С. 102–108.

45. Грицева А., Папушина В. Художня література як джерело естетичної культури студентів. *Славістичні студії: лінгвістика, літературознавство дидактика*: зб. наук. праць. Хмельницький: ХмЦНІІ, 2015. Вип. 1. С. 23–27.

46. Папушина В. А. Історія зарубіжної літератури: матеріали та метод. вказівки до практ. занять. Хмельницький: ХНУ, 2015. 167 с.

47. Папушина В. А., Шевчук Л. Г. Виховуємо національно свідомого громадянина: урок компаративного вивчення творів М. Гоголя «Тарас Бульба» та Є. Гребінки «Чайковський» із застосуванням квест-методу. *Сучасна світова література: стратегія, методологія, перспективи*, 2015. С. 79–86.

48. Папушина В. Лінгвокультурологічні концепти як компонент процесу формування естетичної культури студентів при вивченні постмодерністських творів. *Славістичні студії. Етнолінгвістика і міжкультурна комунікація.*

Продовж. додатка Е

Люблін: вид-во Католицького Люблінського Університету Іоанна Павла II, 2018. № 5. С. 333–344.

49. Папушина В. А. Синергетичний підхід до формування естетичної культури студентів у процесі навчання літератури. *Альманах науки*: наук. журн. Київ, 2018. № 3 (12). С. 45–47.

Додаток Ж

Відомості про апробацію результатів дисертації

Папушиної Валентини Антонівни

«Теоретичні і методичні засади формування естетичної культури майбутніх учителів української мови і літератури»

Основні положення дисертації широко апробовані на науково-практичних конференціях та семінарах різного рівня, зокрема:

- *міжнародних:*

1. «Основні парадигми педагогіки та психології в XXI столітті» (Одеса, 2012). Форма участі – виступ на тему: «Впровадження засобів формування естетичної культури студентів при вивченні творів художньої літератури».

2. «Науково-методичні засади управління якістю освіти» (Київ, 2013). Форма участі – доповідь на секційному засіданні на тему: «Формування естетичної культури студентів шляхом аналізу постмодерністських творів авторів різних культурних традицій».

3. «Організація самостійної роботи студентів у контексті підвищення якості освіти: особистісний вимір» (Донецьк, 2014). Форма участі – доповідь на секційному засіданні на тему: «Самостійна робота при вивченні творів художньої літератури як засіб естетичного виховання студентів».

4. «Польська мова в українській освіті – перспективи в аспекті європейської інтеграції» (Хмельницький, 2014). Форма участі – доповідь на секційному засіданні на тему: «Формування естетичної культури студентів засобами польської та української літератури».

5. «Т. Шевченко в культурному мегапросторі: історична постать, віхи творчості, дискурс» (Умань, 2014). Форма участі – доповідь на секційному засіданні на тему: «Формування естетичної культури студентів у процесі виховної роботи ВНЗ».

6. «Духовний розвиток особистості в аспекті слов'янського лінгвокраїнознавства» (Хмельницький-Люблін, 2015). Форма участі – доповідь

на секційному засіданні на тему: «Художня література як джерело естетичної культури студентів».

7. «Мовна компетенція як основа для професійного та соціального успіху в Європі» (Хмельницький, 2015). Форма участі – виступ на тему: «Формування естетичної культури стуентів засобами лінгвістики».

8. «Наука. Інновації. Соціально-економічний розвиток» (Чернівці, 2016). Форма участі – виступ на тему: «Організація навчальної діяльності студентів з метою формування естетичної культури засобами художньої літератури».

9. «Актуальні проблеми педагогічної науки» (Київ, 2016). Форма участі – публікація на тему: «Когнітивно-лінгвокультурний підхід у процесі формування естетичної культури засобами художньої літератури».

10. «Етнос, мова та культура» (Люблін, 2016). Форма участі – публікація на тему: «Лінгвокультурологічні концепти як компонент процесу формування естетичної культури студентів при вивченні постмодерністських творів».

11. «Economy. Zarzadzanie. Panstwo i Prawo. European Scientific Conference. Theory. Practice» (Warszawa, 2017). Форма участі – публікація на тему: «Роль преподавателя литературы в формировании эстетической культуры студентов».

12. «Соціально-економічний розвиток в умовах глобалізації» (Чернівці, 2017). Форма участі – виступ на тему: «Удосконалення естетичних знань студентів у процесі позааудиторної роботи ВНЗ».

13. «Сучасні педагогіка та психологія: перспективні та пріоритетні напрями наукових досліджень» (Київ, 2017). Форма участі – доповідь на секційному засіданні на тему: «Педагогічні умови формування естетичної культури студентів засобами художньої літератури».

14. «Психологія та педагогіка сучасності: проблеми та стан розвитку науки і практики в Україні» (Львів, 2017). Форма участі – виступ на тему: «Сучасні підходи до викладання літературних дисциплін у вищій школі».

Продовж. додатка Ж

15. «Haydar Aliyev: on The Frame of Ideology of Multiculturalism and Tolerance» (Erzurum, 2018). Форма участі – публікація на тему: «Современные украинские концепции формирования эстетической культуры личности».

16. «Наука та проекти» (Київ, 2018). Форма участі – виступ на тему: «Синергетичний підхід до формування естетичної культури студентів у процесі навчання літератури».

17. «Актуальні питання педагогіки та психології: шляхи теоретичного і практичного вирішення проблем» (Одеса, 2018). Форма участі – виступ на тему: «Особистісно орієнтований підхід до формування естетичної культури студентів у процесі навчання літератури».

18. «Сучасні тенденції розвитку освіти і науки в інтердисциплінарному контексті» (Варшава-Ужгород-Херсон, 2019). Форма участі – публікація на тему: «Дидактичні умови формування естетичної культури майбутніх учителів української мови і літератури в процесі професійної підготовки».

- *усеукраїнських:*

19. «М. П. Стельмах і сучасність» (Хмельницький, 2012). Форма участі – доповідь на секційному засіданні на тему: «Вивчення творчості М. Стельмаха в контексті формування естетичної культури студентів».

20. «Психолого-педагогічні основи програмування змісту виховання ціннісно-орієнтаційних ставлень особистості» (Рівне, 2014). Форма участі – виступ на тему: «Формування естетичної культури студентів у навчально-виховному процесі ВНЗ».

21. «Проблеми сучасної лінгвістики та лінгводидактики» (Умань, 2014). Форма участі – доповідь на секційному засіданні на тему: «Формування естетичної культури студентів засобами лінгвістики при вивченні творів художньої літератури».

22. «Наука. Освіта. Молодь» (Умань, 2018). Форма участі – виступ на тему: «Особливості формування естетичної культури студентів гуманітарних факультетів».

Продовж. додатка Ж

23. «Інноваційні наукові дослідження у галузі педагогіки та психології» (Запоріжжя, 2019). Форма участі – виступ на тему: «Структурні елементи естетичної культури особистості майбутнього вчителя української мови і літератури».

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
БЕРДЯНСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
вул. Шмідта, 4, м. Бердянськ, Запорізька обл. 71100
E-mail: rector@bdpu.org.ua; http://bdpu.org
Тел. +38(06153) 3-62-44, факс +38(06153) 4-74-68
Код згідно з ЄДРПОУ 02125220

07.09.20 № 402 На № _____ від _____

ДОВІДКА
про апробацію результатів дослідження
Папушиної Валентини Антонівни
на тему «Теоретичні та методичні засади формування естетичної культури майбутніх учителів української мови і літератури»
(спеціальність 13.00.04 – теорія і методика професійної освіти)

Результати наукового пошуку Папушиної Валентини Антонівни з проблеми формування естетичної культури майбутніх учителів української мови і літератури були апробовані та впроваджувалися в освітньо-виховний процес Бердянського державного педагогічного університету.

Позитивні результати мало запропоноване автором дослідження поетапне формування естетичної культури та реалізація набутих знань, умінь і навичок студентів у процесі естетичної практичної діяльності під час освітнього процесу. Особливо результативним уважаємо застосування конкретно-наукових підходів під час професійної підготовки майбутніх учителів української мови і літератури, це, зокрема, культурологічний, герменевтичний, практико-орієнтований.

Проведені анкетування, опитування, інтерв'ювання студентів показали потребу у формуванні естетичної культури за методикою, запропонованою автором (89,6%). Розробка студентських індивідуальних траєкторій формування естетичної культури сприяла росту їх успішності та підвищенню рівня естетичної культури.

Теоретичні положення дослідження Папушиної Валентини Антонівни були включені у викладання курсів «Історія зарубіжної літератури», «Історія української літератури», «Культорологія» і показали високу ефективність.

Проректор з науково-педагогічної роботи
кандидат філологічних наук, доцент Вікторія ЛІПИЧ

Завідувач кафедри
української та зарубіжної літератури
і порівняльного літературознавства
Бердянського державного
педагогічного університету
доктор філологічних наук,
професор Ольга ХАРЛАН

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ВІННИЦЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
імені Михайла Коцюбинського
вул. Острозького, 32, м. Вінниця, 21001, Україна, тел. (0432) 616-620, факс (0432) 612-812, E-mail: info@vspu.edu.ua код ЄДРПОУ 02125094

04.09.2020 № 06/41.1 на №

ДОВІДКА
про впровадження результатів дисертаційного дослідження
Папушиної Валентини Антонівни
«Теоретичні та методичні засади формування естетичної культури майбутніх учителів української мови і літератури»
за спеціальністю 13.00.04 – теорія і методика професійної освіти

Результати наукового дослідження докторської дисертації Папушиної Валентини Антонівни проходили апробацію у Вінницькому державному педагогічному університеті імені Михайла Коцюбинського на факультеті філології й журналістики через використання розробленої автором системи викладання літературознавчих дисциплін, що включає теоретичне обґрунтування та, у контексті навчальної роботи, формування естетичної культури як необхідної складової частини майбутньої професійної діяльності студентів-філологів.

Відповідно до сучасних вимог до вивчення літературознавчих дисциплін плідним і результативним виявилося комплексне використання надбань герменевтики, лінгвокультурології, семіотики, ономастики, методику якого запропонувала авторка. Слушними стали напрацювання в розробці навчальних програм із метою їх естетизації, включаючи вибір студентами для компаративного вивчення знакових творів зарубіжних і українських письменників. Запропоновані теоретичні напрацювання та вдосконалена методика проведення занять, позааудиторної діяльності студентів сучасні, актуальні й готові до практичного втілення.

Вважаємо, що авторська система формування естетичної культури майбутніх учителів української мови і літератури у процесі професійної підготовки може бути впроваджена в практику підготовки студентів філологічних і нефілологічних спеціальностей.

Проректор з наукової роботи Алла КОЛОМІЄЦЬ

Вінницький державний педагогічний університет імені Михайла Коцюбинського * Міністерство освіти і науки України * Код 02125094

Євген ГРОМОВ (0432) 61-80-72

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
КРИВОРІЗЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
(КДПУ)
пр. Гагаріна, 54, м. Кривий Ріг, Дніпропетровська область, 50086, тел. (056) 470-13-34, факс (056) 470-13-68
E-mail : kdpu@kdpu.edu.ua, Код ЄДРПОУ 40787802

03 СІЧ 2019 № 22/4-07/3

На №

ДОВІДКА
про впровадження та апробацію результатів наукових досліджень з теми докторської дисертації

«Теоретичні та методичні засади формування естетичної культури майбутніх учителів української мови і літератури»

Папушиної Валентини Антонівни

Згідно з програмою експерименту, що була передбачена у дисертаційному дослідженні Папушиної Валентини Антонівни, на базі факультету української філології Криворізького державного педагогічного університету здійснювалася апробація педагогічної системи формування естетичної культури майбутніх учителів української мови і літератури. Експеримент показав дієвість запропонованих дисертанткою принципів та підходів, що враховують особливості підготовки та професійної діяльності майбутніх учителів української мови і літератури.

001530

Схвалення отримало навчально-методичне забезпечення, зокрема розроблений авторкою навчальний посібник «Естетичні аспекти української і зарубіжної літератури» та дидактичні матеріали і методичні вказівки до практичних занять з дисципліни «Історія зарубіжної літератури», спрямовані на міждисциплінарну інтеграцію, а також представлені експериментальні матеріали, що враховують ціннісні орієнтири, потреби та інтереси, розвиток критичного мислення та креативність майбутніх учителів української мови і літератури.

Запропоновані В. А. Папушиною матеріали заслуговують на увагу в теоретичному і методичному аспектах та свідчать про доцільність їх використання в освітньому процесі підготовки майбутніх фахівців вищої школи.

РЕКТОР Я. В. ШРАМКО

Міністерство освіти і науки, молоді та спорту України
Державний вищий навчальний заклад
Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника

76018, м. Івано-Франківськ, вул. Шевченка, 57, тел.: (03422) 75-23-51, факс: (03422) 3-15-74, e-mail: inst@pu.if.ua
Код ЄДРПОУ 02125266

19.03.2019 № 01-26/03/447

№ _____ від _____

ДОВІДКА
про впровадження результатів дисертаційного дослідження
Папушиної Валентини Антонівни
на тему «Теоретичні і методичні засади формування естетичної культури майбутніх учителів української мови і літератури»

Цією довідкою засвідчуємо, що в начальний процес підготовки майбутніх учителів української мови і літератури факультету філології ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника» з 2015 року були впроваджені результати дисертаційного дослідження В.А. Папушиної.

Автором проведено науковий аналіз проблеми формування естетичної культури учителів української мови і літератури у процесі їх професійної підготовки. Методичні напрацювання (спец. курс, що містить посібник «Естетичні аспекти зарубіжної і української літератури», курс лекцій, методичні вказівки та технологічні карти для проведення практичних занять із дисципліни «Історія зарубіжної літератури») використовувалися на лекційних і практичних заняттях у процесі підготовки майбутніх учителів української мови і літератури. Це дозволило удосконалити методику викладання спеціальних дисциплін та підвищити мотивацію студентів до естетичної діяльності під час навчання на факультеті філології, а відтак і покращити якість їх підготовки.

За результатами апробації результатів дослідження В.А. Папушиної вважаємо, що авторська система формування естетичної культури майбутніх учителів української мови і літератури у процесі професійної підготовки може бути рекомендована для впровадження в навчальну практику закладів вищої освіти України.

Проректор з наукової роботи А. В. Загороднюк

Декан факультету філології Р. Б. Голод

Завідувач кафедри
української літератури С. І. Хороб

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ХМЕЛЬНИЦЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
вул. Інститутська 11, Хмельницький-16, 29016, тел.: (0382) 67-02-76, факс: (0382) 67-42-65
E-mail: centr@khnu.km.ua, код ЄДРПОУ 02071234

28.08.2020 № 58 На № _____ від _____

ДОВІДКА
про апробацію та впровадження результатів наукового дослідження Папушиної Валентини Антонівни з теми «Теоретичні і методичні засади формування естетичної культури майбутніх учителів української мови і літератури» в освітній процес Хмельницького національного університету

У ході впровадження результатів наукового дослідження Папушиної Валентини Антонівни у Хмельницькому національному університеті було вдосконалено методику проведення педагогічного експерименту, організованого як послідовний. Позитивний ефект мала апробація авторської методики формування естетичної культури майбутніх учителів української мови і літератури.

Спостережено підвищення інтересу студентів до формування естетичної культури, їх прагнення до самореалізації через практичну творчу та наукову діяльність. Зросла кількість та якість застосування інноваційних технологій у навчально-виховному процесі, спрямованих на підвищення рівня естетичної культури майбутніх учителів української мови і літератури. Теоретико-методичні напрацювання Папушиної Валентини Антонівни реалізовано під час викладання навчальних дисциплін, які читались для студентів спеціальностей гуманітарно-педагогічного факультету, а також у діяльності Центру культури та естетичного виховання студентів Хмельницького національного університету.

Розроблена та впроваджена педагогічна система формування естетичної культури майбутніх учителів української мови і літератури сприяла реалізації поставленої мети та підготовці сучасного фахівця.

Проректор з наукової роботи О.М. Синюк

ХНУ. Зам. № 40/1, т. 1000, 2020